תלמוד בבלי · ראשונים · רש״י · סדר נזיקין

רש"י על סנהדרין

רש״י

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

רש"י על סנהדרין

רש״י

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/רשי-על-סנהדרין/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611151759 של הספרייה.

תוכן העניינים

דף ב. 7
דף ב: 9
דף ג. 10
דף ג: 12
דף ד. 13
דף ד: 14
דף ה. 15
דף ה: 17
דף ו. 18
דף ו: 19
דף ז. 20
דף ז: 22
דף ח. 24
דף ח: 25
דף ט. 27
דף ט: 27
דף י. 29
דף י: 30
דף יא. 32
דף יא: 33
דף יב. 35
דף יב: 37
דף יג. 39
דף יג: 41
דף יד. 42
דף יד: 44
דף טו. 45
דף טו: 46
דף טז. 48
דף טז: 50
דף יז. 51
דף יז: 52
דף יח. 53
דף יח: 54
דף יט. 55
דף יט: 57
דף כ. 58
דף כ: 59
דף כא. 61
דף כא: 61
דף כב. 62
דף כב: 64
דף כג. 65
דף כג: 66
דף כד. 68
דף כד: 69
דף כה. 71
דף כה: 72
דף כו. 74
דף כו: 75
דף כז. 77
דף כז: 78
דף כח. 80
דף כח: 81
דף כט. 84
דף כט: 85
דף ל. 87
דף ל: 88
דף לא. 90
דף לא: 92
דף לב. 93
דף לב: 95

דף לג. 97
דף לג: 99
דף לד. 100
דף לד: 102
דף לה. 104
דף לה: 105
דף לו. 106
דף לו: 108
דף לז. 109
דף לז: 111
דף לח. 112
דף לח: 113
דף לט. 114
דף לט: 116
דף מ. 117
דף מ: 119
דף מא. 121
דף מא: 123
דף מב. 125
דף מב: 126
דף מג. 128
דף מג: 130
דף מד. 131
דף מד: 133
דף מה. 135
דף מה: 136
דף מו. 138
דף מו: 140
דף מז. 141
דף מז: 143
דף מח. 145
דף מח: 147
דף מט. 148
דף מט: 150
דף נ. 152
דף נ: 154
דף נא. 156
דף נא: 158
דף נב. 160
דף נב: 162
דף נג. 163
דף נג: 165
דף נד. 168
דף נד: 169
דף נה. 171
דף נה: 173
דף נו. 175
דף נו: 177
דף נז. 179
דף נז: 182
דף נח. 184
דף נח: 185
דף נט. 187
דף נט: 190
דף ס. 191
דף ס: 193
דף סא. 195
דף סא: 197
דף סב. 199
דף סב: 202
דף סג. 204
דף סג: 205
דף סד. 207
דף סד: 209

דף סה. 211
דף סה: 213
דף סו. 215
דף סו: 217
דף סז. 219
דף סז: 221
דף סח. 223
דף סח: 225
דף סט. 227
דף סט: 229
דף ע. 231
דף ע: 233
דף עא. 235
דף עא: 236
דף עב. 238
דף עב: 240
דף עג. 243
דף עג: 244
דף עד. 246
דף עד: 247
דף עה. 248
דף עה: 250
דף עו. 253
דף עו: 255
דף עז. 256
דף עז: 257
דף עח. 259
דף עח: 261
דף עט. 263
דף עט: 264
דף פ. 266
דף פ: 267
דף פא. 268
דף פא: 269
דף פב. 271
דף פב: 273
דף פג. 275
דף פג: 277
דף פד. 277
דף פד: 278
דף פה. 279
דף פה: 280
דף פו. 282
דף פו: 284
דף פז. 285
דף פז: 287
דף פח. 289
דף פח: 291
דף פט. 293
דף פט: 293
דף צ. 295
דף צ: 296
דף צא. 298
דף צא: 299
דף צב. 301
דף צב: 303
דף צג. 305
דף צג: 306
דף צד. 308
דף צד: 310
דף צה. 312
דף צה: 314
דף צו. 315
דף צו: 317

דף צז. 319
דף צז: 321
דף צח. 323
דף צח: 326
דף צט. 328
דף צט: 329
דף ק. 331
דף ק: 333
דף קא. 335
דף קא: 337
דף קב. 339
דף קב: 341
דף קג. 342
דף קג: 344
דף קד. 346
דף קד: 348
דף קה. 350
דף קה: 352
דף קו. 354
דף קו: 356
דף קז. 358
דף קז: 359
דף קח. 360
דף קח: 361
דף קט. 363
דף קט: 364
דף קי. 366
דף קי: 368
דף קיא. 371
דף קיא: 373
דף קיב. 375
דף קיב: 377
דף קיג. 380
דף קיג: 382

דף ב.

מתני' דיני ממונות בשלשה - בגמ' ילפינן להו:
גזילות - כופר בפקדון דמששלח בו יד הוי גזלן וכן החוטף מיד חבירו הוי גזלן כגון ויגזול את החנית מיד המצרי (שמואל ב כ"ג:כ"א) אבל לוה ולא שילם לא מיקרי גזלן דמלוה להוצאה ניתנה:
וחבלות - החובל בחבירו חייב בחמשה דברים כדאמרינן בבבא קמא (דף פד.) ואיש כי יתן מום בעמיתו וגו' כן יעשה לו בממון ובגמ' פריך היינו דיני ממונות:
נזק - דשור המועד או אדם שהזיקו ובגמ' פריך היינו חבלות:
תשלומי כפל - דגניבה שנמצא בידו דכתיב (שמות כ"ב:ג') אם המצא תמצא בידו וגו':
ותשלומי ארבעה וחמשה - דשור או שה שטבחו או מכרו:
האונס ומפתה - נערה בתולה חמשים כסף:
מוציא שם רע - לא מצאתי לבתך בתולים וגו' וענשו אותו מאה כסף וגו' (דברים כ"ב:י"ז):
דיני נפשות - דאם אמת היה שזינתה תחתיו היא בסקילה ודיני נפשות בעינן כ"ג (לקמן בפירקין) (דף טו.):
מכות - מלקות ארבעים טעמא דר' ישמעאל ורבנן מפרש בגמרא (דף י.) מקראי:
עיבור החדש - בגמרא מפרש:
עיבור השנה - שהיו ב"ד יושבין ורואין אם צריכין לעבר מפני האביב והתקופה כדאמרינן בגמרא מילתיה דר' שמעון מיפרשא בגמרא בברייתא (דף י:):
סמיכת זקנים - על ראש פר העלם דבר של צבור:
חליצה בשלשה - ביבמות יליף לה בפרק מצות חליצה (יבמות דף קא.):
מיאונין - יתומה קטנה שהשיאוה אמה ואחיה לדעתה יוצאה בלא גט במיאון כל זמן שלא גדלה תחתיו ובשלשה בעינן דכל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון ומיאונין דרבנן דמדאורייתא אפילו מיאון לא בעיא דאין קדושי קטנה כלום אלא אם כן קדשה אביה דכתיב (דברים כ"ב:ט"ז) את בתי נתתי לאיש הזה:
נטע רבעי - אם בא לחללו על המעות וכן מעשר שני:
שאין דמיהן ידועין - כגון פירות והרקיבו שאין להם שער בשוק:
וההקדשות - הבא לפדותן צריך שלשה לשומן:
הערכין המטלטלין - בגמרא מפרש (דף יד:):
אחד מהם כהן - דכתיב כהן בפרשה כערכך הכהן וגו' (ויקרא כז):

והקרקעות - של הקדש צריך ט' והעשירי כהן לשומן אם בא לפדותן בגמ' (דף טו.) מפרש ויליף להו מקראי:

ואדם - הבא לפדות עצמו מיד הקדש צריך עשרה לשומו ובגמרא (שם) פריך אדם מי קדיש:

דיני נפשות - בעשרים ושלשה לקמן יליף לה במתני':

הרובע והנרבע - שור שרבע אשה ובהמה שנרבעת לאיש נידונית הבהמה ליסקל:

בכ"ג - כאדם הרובע דאיתקוש להדדי והרגת את האשה ואת הבהמה בהמה היינו רובע ואיתקוש בהמה לאשה מה אשה בכ"ג אף בהמה בכ"ג:

ואומר ואת הבהמה תהרוגו - בנרבע כתיב:

שור הנסקל - שנגח אדם ומת:

כמיתת בעלים - אם היה נידון בחיוב מיתת בית דין דבעי עשרים ושלשה כך מיתת השור דהאי בעליו יומת קרא יתירא להך דרשה ולא דנתחייב קטלא כדמפרש טעמא בגמ' (שם):

הזאב והארי כו' - שהמיתו אדם ונידונין בסקילה כשור דאמרינן בב"ק אחד שור ואחד כו' בשור שנגח את הפרה (דף נד:):

ברדלס - חיה היא:

ואין דנין לא את השבט - רובו של שבט שעבדו ע"ז במזיד:

נביא השקר - בחנק בגמ' (דף טז.) בעי מנלן דבעי שבעים ואחד:

במלחמת הרשות - כל מלחמה קרי רשות לבד ממלחמת יהושע שהיתה לכבוש את ארץ ישראל:

על העיר - ירושלים:

סנהדריות - שהיו מושיבים סנהדרי קטנה של כ"ג בכל עיר ועיר כדכתיב (דברים ט"ז:י"ח) תתן לך בכל שעריך וצריכין בית דין הגדול שבלשכת הגזית לצאת ולהושיבם וכו' יליף בגמ' (דף טז:):

בספר - כרך המבדיל בין ישראל לנכרים ובלע"ז מרק"א ובגמרא (שם) מפרש טעמא:

עדה שופטת - עשרה מחייבין:

ועדה מצלת - עשרה מזכין אשמעינן קרא דצריך עשרים שאם יחלקו יהיו עשרה מחייבין ועשרה מזכין:

לעדה הרעה - במרגלים כתיב:

לרעות - אם הרוב מחייבין לא תלך אחריהם להרוג:

שומע אני - דלטובה לזכות הלך אחריהן שאפי' מיעוט המזכים ורבים המחייבין כתיב לא תהיה אחרי רבים לרעות אם כן למה נאמר אחרי רבים להטות משום זכות לא איצטריך ליה אלא אפילו לחייב הלך אחריהן:

לא כהטייתך - אחרי רבים לזכות אני אומר לך לנטות אחרי רבים לחובה אלא לזכות על פי אחד אפילו אין יתירין מזכין על המחייבין אלא אחד זכה אבל לחובה עד שיהו מחייבין עודפין על המזכין שנים והכי קאמר לא תהיה אחרי רבים לרעות על פי אחד אבל אחרי רבים בשנים אפי' לרעות הלכך על כרחך כ"ב בעינן דבציר מעשרה מזכין ליכא למימר דהא כתיב והצילו העדה ותו לא משכחת חובה בציר מי"ב:

דף ב:

ואין בית דין שקול - אין עושין ב"ד זוגות שאם יחלקו לחצאין הוי להו פלגא ופלגא ולא משכחת לה הטייתך לטובה ע"פ אחד הלכך מוסיפין עליהן עוד אחד ובגמרא (דף יז.) פריך כיון דאין ב"ד שקול ומצרכת עשרים ושלשה הטייה לרעה על פי שנים לא משכחת לה:

מאה ועשרים - בגמ' (שם) מפרש כנגד מי:

מאתים ושלשים - דהיינו כ"ג עשיריות שיהא כל אחד מבית דין שר על עשרה דבציר מעשרה לא אשכחן שררה:

גמ' מה הן קתני - האי גזילות וחבלות פירושא דדיני ממונות הוא דלא תימא כל דיני ממונות במשמע ולמעוטי הלואות והודאות שהן באין על גמילות חסדים ואיכא נעילת דלת בפני לוין כדאמרינן לקמן הלכך מעטינהו ולקמן מפרש ממאי מעטינהו:

הודאות והלואות - שניהן על עסקי מלוה הן הודאות שבא לדון בעדי הודאה שמביא עדים שאומרים בפנינו הודה לו הלואות שבא לדון בעדי הלואה שמעידין בפנינו הלוהו והלה כופר בשתיהן וכי האי לישנא טובא איכא בהך מכילתא הודאה אחר הודאה הלואה אחר הלואה מצטרפין בפרק ג' (לקמן דף ל.) גבי עדים זוממין ואית דמפרשי הודאות שמודה במקצת הלוואות שכופר הכל וראשון עיקר דמכדי שניהן על עסקי מלוה הם כדאוקימנא טעמא לקמן משום נעילת דלת בפני לוין מאי שנא דהא קרי הלוואה והא לא קרי הלוואה הודאות וכפירות איבעי ליה למיתני:

תנא גזילות וחבלות - לפרושא:

ונקרב בעל הבית אל האלהים - מדכתב בפרשה אלהים ג' זימני נפקא לן דבעינן שלשה והאי קרא כתיב בשומר חנם וזה טוענו ששלח יד בפקדונו דהיינו גזילות:

מה לי חבל בממונו - ממשמע שנאמר שלשה בחובל בממונו אף חובל בגופו בכלל הלכך בהא נמי כתיב ביה ואי לא תנא דיני ממונות הוה אמינא הנך משום דבגווייהו כתב נקט להו ולעולם הוא הדין לדיני מלוה להכי תנא דיני ממונות ותנא ומה הן דיני ממונות גזילות וחבלות למעוטי הודאות והלואות דאם כן דכולן במשמע כיון דתנא דיני ממונות נישתוק:

ולמאי - הלכתא שיירינהו תנא לדיני מלוה למעוטינהו מאי:

דברי הכל - לקמן (דף ו.) קאי דפליגי בפשרה ואשמעינן ר' אבהו דבדין כולהו מודו דבעינן ג':

מומחין - סמוכין ונטלו רשות מנשיא לדון כדאמרינן לקמן בפירקין (דף ה.):

ומאי קסבר - תנא דידן דמעטינהו:

אי קסבר עירוב פרשיות כתיב כאן - דאיכא למאן דאמר בהגוזל עצים (ב"ק דף קז.) שהפרשיות הכתובות באלה המשפטים מעורבבות הן שיש מקרא כתוב בפרשה זו שאינו יכול לעמוד בה אלא מפרשה אחרת הוא כגון אשר יאמר כי הוא זה (שמות כב) דילפינן מיניה מודה במקצת הטענה ישבע כו' שכתב בשומר חנם לאו אשומר חנם קאי דשומרין אע"פ שלא הודו במקצת חייבין לישבע דהודאה מקצת הטענה אפרשת דאם כסף תלוה קאי (שם) דהתם הוא דבעינן הודאה במקצת ואי לא מודה כלום חזקה אם טענת התובע אמת לא היה יכול זה להעיז פניו נגדו ולומר לא הלויתני הלכך אפי' שבועה לא בעי אבל בפיקדון דליכא גמילות חסדים מעיז פניו וכופר הכל ובעי שבועה והאי תנא דמתניתין אי סבירא ליה נמי דהאי אשר יאמר כי הוא זה בהלואה משתעי הרי נאמר אלהים בהאי קרא דמשמע מומחין לשון שררה ורבנות כדמתרגמינן ראה נתתיך אלהים לפרעה (שם ז) לשון רבנות וליבעי מומחין:

ואי קסבר - דהאי קרא לאו בהלואה משתעי:

שלשה מנלן - בהלואה הא מתלתא אלהים נפקא לן לקמן (דף ג:) ואלהים בהלואה לא כתיב:

משום דר' חנינא - ותקנתא דרבנן הוא:

בדרישה וחקירה - צריך לבדוק את העדים באיזה יום באיזו שעה הלוהו:

דף ג.

שנאמר משפט אחד יהיה לכם - ממונות כנפשות וכיון דכתיב דרישה וחקירה בדיני נפשות דכתיב (דברים י"ג:ט"ו) ודרשת וחקרת הוא הדין לדיני ממונות:

שלא תנעול דלת - שימנעו מלהלוות שמא יכפור והעדים יטעו ולא תהא עדותן מכוונת ויפסיד והכא נמי שמא לא ימצא מומחין לכופו לדין:

אלא מעתה טעו - הדיוטות בדיני ממונות לא ישלמו דכיון דברשות רבנן קא נחתי הוו להו כמומחין וכל המומחה לב"ד אם טעה פטור מלשלם כדלקמן באחד דיני ממונות (דף לג.) הא שאינו מומחה חייב:

כל שכן שאתה נועל דלת - דסבר דלמא טעו בי דינא ופטרי ליה ומפסידנא:

אי הכי - דבהודאות והלואות שלשה בעינן למה ליה לרבי אבהו לאוקומה למתניתין במה הן קתני:

תרתי קתני - מצי למימר דיני ממונות דהיינו הודאות והלואות בשלשה כל דהו וגזילות וחבלות בג' מומחין ומשום דחלוקין בדיניהן לא כללינהו בחד כללא:

ועוד - אי חדא קתני למה לי למיתני תרי זמני שלשה הכי איבעי למיתני דיני ממונות שהן גזילות וחבלות בג':

תרתי קתני - דודאי ג' בעינן דעירוב פרשיות כתיב כאן ומיהו בהדיוטות סגי משום דרבי חנינא והכי קאמר דיני ממונות דהיינו הודאות והלואות בשלשה הדיוטות וגזילות וחבלות בשלשה מומחין:

מדאורייתא חד נמי כשר - בהודאה והלואה דכתיב תשפוט לשון יחיד ואין עירוב פרשיות כאן ומתניתין ודאי תרתי קתני כדאמרן ומיהו שלשה בהודאות והלואות לאו מדאורייתא אלא מדרבנן:

גזירה משום יושבי קרנות - תגרין שאין בקיאין בטיב דינין ויזכה את החייב ויחייב את הזכאי:

דגמיר - ששמע מחכמים ומדיינין הלכות דין מלוה:

טעו לא ישלמו - דהא ברשות נחתי אפי' מדאורייתא:

כל שכן דנפישי יושבי קרנות - דלא איכפת להו למיגמר:

בית דין חצוף - שעברו על תקנת חכמים:

לרבא - דאמר מדאורייתא תלתא בעינן לית ליה דשמואל דאמר דיניהן דין:

היינו נזק היינו חבלות - מאי קרי נזק ומאי קרי חבלות הא נזק אחד מחמשה דברים של חבלות הוא וליתני חבלות ולא בעי נזק:

חצי נזק נמי היינו חבלות - דשור תם שחבל אינו משלם אלא חצי נזק וכיון דתנא חבלות אף חצי נזק במשמע:

חבלות ממונא הוא דאפחתיה לדמי' חצי נזק קנסא הוא דסתם שוורים אינם נוגחים ולא היה לבעלים לשמרו כל זמן שלא הועד ולא בעי לשלומי מידי אלא קנסא הוא דקנסיה רחמנא כדי שירבה בשמירת שוורים:

פלגא נזקא ממונא - בפרק ארבעה אבות (ב"ק דף טו.) פליגי בה דקסבר סתם שוורים נגחנים הם ומדינא כולהו בעי לשלומי דהוה ליה למינטריה ורחמנא הוא דחס עליה:

דף ג:

שאינו משתלם בראש - שמשלם יותר מן הקרן וחצי נזק משלם פחות מן הקרן בראש היינו קרן דכתיב (ויקרא ה) ושלם אותו בראשו:

אין דורשין תחלות - למניין דלגופיה אתא דלבעי מומחין דאלהים לשון גדולה ורבנות:

ואין ב"ד שקול - אין עושין ב"ד זוגות דצריך לקיים בו אחרי רבים להטות ואם יתחלקו לחצאין אין כאן רבים:

א"כ - דלא למידרשיה אתא לכתוב אל השופט:

לגבי דיינא - אצל דיין הרגיל ולא אצל הדיוט:

ור' יאשיה - דבעי קרא לאתויי שלישי מי לית ליה ב"ד נוטה שצריך שלא יהא בית דין שקול כדי שיתקיים בו הטייה אחרי רבים ולדידיה ארבעה או ששה כשרין דאי בעי בית דין נוטה קרא לאיתויי שלישי למה לי:

והתניא כו' - והא קרא דריש:

סבר לה - רבי יאשיה כרבי יהודה דאמר סנהדרי גדולה שבעים דהוו להו זוגות וקרא מוקי לה לקמן לדרשה אחריתי:

דכתיבי קראי - לקמן (דף יז'.) בשילהי פירקין:

סמיכת זקנים - על ראש פר העדה:

ואין ב"ד שקול - וסתם זקנים בית דינא משמע:

עדיפא מדר' יהודה כלומר ר' יאשיה חיזק את דבריו יותר מדר' יהודה:

אלא האי לנטות מאי עביד ליה - בשלמא לר' יהודה מוקי לה בשאר בית דין:

בדיני נפשות - שתתקיים בו הטייתך לטובה על פי אחד כדאמרה במתניתין ואי הוי זוגות ליכא הטייה בפחות משנים:

לימא דלא כר' יאשיה - דאי כר' יאשיה כיון דשלישי מקראי יליף להו ולאו משום נוטה צריך שתהא דעת שלשתן שוה:

אפי' תימא ר' יאשיה - מודה דהיכא דחלוקין אזלינן בתר רובא:

כדי שיגמר הדין - אם יחלקו שיהא שלשה רוב ונלך אחריהם:

אטו - כי הוו תלתא מעיקרא מי לא גמיר דינא בתרי:
מפני גמר דין - שצריך שלשה בגמר דין:
אלא מעתה - דקראי בגמר דין קיימי:
תהא סנהדרי גדולה כו' - אלא מאי טעמא לא אמרת הכי:
דאספה לי כו' - ר' אבהו קאמר לה לכולה מילתא ובלשון קושיא:
ושפטו העדה - וילפינן מיניה במתניתין כ"ג לסנהדרי קטנה:
ונקרב בעל הבית אל האלהים - דילפינן מיניה משעת קריבה קאמר:
ירשיעון - לשון רבים:
למטה - ירשיעון אלהים:
למעלה - עד האלהים יבא וההוא דונקרב לא קחשיב דקסבר אין דורשין תחילות:

דף ד.

יש אם למקרא - בתר קרייה אזלינן דהיא עיקר:
הא דאמרן - ירשיעון קרינן:
אקרא אני - יכולני לקרות וטמאה שבעים כנדתה (ויקרא י"ב:ה') דהא לא כתיב שבועיים מלא:
טמא בזכר - שבעת ימים:
וטיהר - שלשים ושלשת ימים:
וטימא בנקבה - לשבועיים:
וטיהר - ששים יום ושמת ימים:
כפלים - וטומאה דיולדת זכר שבעה הלכך דנקבה שבועיים:
כל הניתנין - עולה ושלמים ואשם הטעונין שתי מתנות שהן ד' שנתנם במתנה אחת:
כיפר - דכתיב ודם זבחיך ישפך שפיכה אחת במשמע:
קרנות קרנת קרנת - (ויקרא ד) בחטאת של מזבח החיצון כתיב בשעיר דנשיא כתיב קרנת חסר ובכבשה דיחיד כתיב (שם) קרנות מלא ובשעיר' דיחיד כתיב (שם) קרנת חסר אבל הנך דפר דכהן משיח והעלם דבר במזבח הפנימי כתיב (שם) והתם כולהו מודו דמתנה אחת מעכבת בהן וב"ש אזלי בתר קרייה:
ואימא - לב"ה כולהו למצוה דהא כולהו צריכי למכתב למצוה ועיכוב דחדא מנא להו אימא אע"פ שלא נתן כלום כיפר:
בכדי - בלא כלום:
שתים - דפנות של סוכה:

כהלכתן - שלימות:
אפילו טפח - ברום י' טפחים:
למסורת - שנמסרה כתיבתו לכתבו חסירה:
אתאי הלכתא - דאמרינן התם מחיצות הלמ"מ ומוקמינן לה לגרוע לדופן אתיא:
נפשות - היינו דם דאיקרי נפש:
רביעית - היא שיעור חיותו של אדם ובלא"ה לא איקרי מת עד שיהא בו שיעור מיתה:
שתי נפשות - משמע משני ב"א וכתב מת כדי מיתה היינו רביעית:
ורבנן פליגי עליה ואמרי עד שיהא השיעור מאדם אחד דנפשת חסר כתיב:
בחלב אמו - יכול בחֵלֶב אמו אבל בחֲלָב מותר לבשל:

דף ד:

אמרת יש אם למקרא - וליכא מאן דפליג דאי פליגי בשר בחלב מנא לן דאסור:
ירשיעון אלהים אחריני - לבד מאלהים האמור למעלה בעינא תרתי ולמעלה דומיא דלמטה הרי ד':
דהיאך והאי - ירשיעון אלהים האמור למעלה ואלהים האמור כאן ולעולם לשון רבים משמע:
וכפר וכפר וכפר - בשעיר נשיא ובשעירה דיחיד ובכבשה דיחיד כתיב (ויקרא ד) ומשמע דסגי בכפרה אחת כדמפרש:
מפני הדין - הוצרכו ליכתב כולן דאי לא הוו כתיבי הוו מייתנא מדינא דכולהו מתנות מעכבי:
שיכול לא גרסינן:
והלא דין הוא - דלא ליעכבו למה לי לרבויי דבכפרה אחת סגי:
נאמרו דמים - בפרשה למטה גבי חטאת העוף דשמיעת הקול דכתיב (ויקרא ה':ט') והזה מדם החטאת על קיר המזבח:
ונאמרו דמים למעלה - בחטאת בהמה:
שנתנו במתנה אחת כיפר - דהא לא כתיב קרנות. לשון אחר נאמרו דמים למטה למטה מחוט הסיקרא בעולה ושלמים ואשם ונאמר דמים למעלה למעלה מחוט הסיקרא דהיינו חטאת בהמה דכתיבי בה קרנות (ויקרא ד) מה דמים האמורים למטה שנתנן במתנה אחת כיפר דהא אפי' ב"ש מודו בשאר קרבנות דכתיב (דברים י"ב:כ"ז) ודם זבחיך ישפך לשון אחר למטה בפרשה תחתונה דויקרא באשמות כתיבי לשון אמצעי עיקר:

בפנים - חטאות הפנימיות דפר כהן משיח והעלם דבר הטעונין שבע הזיות על הפרוכת ועל מזבח הזהב ותנן בהו מתנה אחת מהן מעכבת באיזהו מקומן (זבחים מז.) ונפקא לן מקראי בהקומץ רבה (מנחות דף כז.) ועשה כאשר עשה מה ת"ל לכפול בהזאות מלמד שאם חסר אחת מכל המתנות לא עשה כלום:

דנין חטאת - ונאמרו בה קרנות מחטאות הפנימיות שהן חטאות ונאמרו בה (ויקרא ד׳:ז׳) קרנות המזבח קטורת הסמים:

ואל יוכיח זה - דם האשם שאינו חטאות ולא נאמרו בה קרנות אלא סביב וללישנא דחטאת העוף נמי אינו חטאת וארבע קרנות כלומר אע"פ ששמן חטאות לא נאמרו בו קרנות וכולן שמעתיה ודחטאת העוף לא סלקא לו:

ור"ש ורבנן - כולהו יש אם למקרא סבירא להו וכי מדלית חד בסוכות לגופיה פשו להו ארבעה אבל רבנן סברי סככא בעי קרא פשו להו ג' דפנות וגרעתא הלכתא לשלישית ור"ש סבר סככא לא בעי קרא דמקרא דמדלינן לגופיה נפקא דהא בלא סככא לא מיקרי' סוכה:

נפשות דעלמא - ולעולם חדא משמע אלא הכי קאמר על אחת מכל נפשות מת שבעולם לא יבא:

בפרשת שמע ובפרשת כי יביאך כתיב לטטפת חסר וי"ו אבל בפרשת והיה אם שמוע כתיב לטוטפות מלא הרי כאן ד' בתים לתפילין של ראש אבל של יד אינה אלא אחת:

כתפי - שם מקום כשרוצים לומר שתים אומר טט:

ואפריקי - נמי מקום וקורין לשתים פת:

דשני קרא ממסורת - באותיות הקריה יתירות על המסורת כמו לטוטפות בסוכות קרנות דאיכא למימר מדשני ודאי תרווייהו דרשינן:

אבל חלב וחלב דכי הדדי נינהו - כולי עלמא מודו דיש אם למקרא:

יראה כל זכורך כתיב - וקרינא יֵרָאֶה תרווייהו דרשינן יֵרָאֶה כל זכורך שיראו פני השכינה יֵרָאֶה משמע שיתראו לפניו שהוא בא לראותו היקיש ראייתך לראיתו כדרך שהקב"ה בא לראותך כך בא ליראות לו מה הוא רואה אותך כשהוא שלם שנאמר (דברים י״א:י״ב) עיני ה' אלהיך בה מראשית אף אתה רואה אותו בשתי עיניך אלמא אע"ג דכי הדדי נינהו דרשינן מסורת וגבי חלב אמו מאן לימא דלא לידרש חלב אמו בתר מסורת:

דרך בישול - חֵלֶב צלול כמים ואיכא בישול אבל חֵלֶב אינו בישול אלא טגון:

דף ה.

דן אפילו ביחיד - דכתיב (ויקרא יט) בצדק תשפוט וקסבר אין כאן עירוב פרשיות:

דגמירנא - שמועות דינין מרבותי:
וסבירנא - יודע אני להוסיף וליישב טעמים מדעתי:
ונקיטנא רשותא - מריש גלותא דיינא דיני ממונות ביחידי:
דיניה לאו דינא - והדר דינא לגמרי:
דן דינא - ביחידי:
אי קבלוך עלייהו - לגמרי לילך אחריך אם לדין אם לטעות ולא יתבעוך לא תשלם:
ואי לא זיל שלים - ואי לא קבלו טעותך עליהם דאמרו לך דיינת לן דין תורה זיל שלים ומיהו מיהדר דינא לא אלמא גמיר וסביר וכי לא נקיט רשותא דיניה דינא ולא מהדר:
לישקול רשותא - דכיון דברשות נחת לא משלם:
מהכא להכא - מריש גלותא לבבל למידן דינא בבבל:
ומהתם להתם - מנשיא דארץ ישראל לדון בארץ ישראל:
שבט - לשון שררה ויש להן רשות להפקיר דהפקר ב"ד הפקר דכתיב (עזרא י) וכל אשר לא יבא וגו' ביבמות בהאשה רבה (יבמות דף פט:):
מחוקק - שררה מועטת:
שרודים את העם - שיש להם כח ורשות מאת מלכי פרס:
בני בניו של הלל - הלל נשיא היה כדאמר בפסחים באלו דברים (פסחים דף סו.) הושיבוהו בראש ומינוהו נשיא עליהם:
דן דינא - בבבל וטעה:
אתא - לא"י לקמיה דרבי חייא:
ש"מ מהתם להכא לא מהני - דהא רבה בר חנה רשותא הוה נקיט מרבי דנשיא דא"י היה כדאמרן לקמן בשמעתין בן אחי יורד לבבל וכו':
לא מינייכו נקיטנא רשותא - ואיני כפוף לכם:
על הגבולין - הנמשכות אחר ארץ ישראל:
מאי רשותא - דרבה בר חנה:
יורה - איסור והיתר אמר להם רבי יורה ולקמן פריך אי גמיר למה ליה רשותא בהוראה:
ידין - ברשות ויפטר מלשלם:
יתיר בבכורות - יראה במומין ואם קבוע הוא יתירנו לשוחטו דביומיה דרבי אין לבכור תקנה עד שיפול בו מום דאחר חורבן היה:
אל יתיר - לקמן מפרש טעמא:
איבו - אבוה דרב הוה כדאמרינן באור לארבעה עשר (פסחים דף ד.) א"ל אייבו קיים כו':
וחנה - אבוה דרבה:

מכפרי - מקום:

דף ה:

על שם חכמתו - שהיה רב חכם ביותר קרי ליה בן אחותו:
הא קאמר דחכים טובא - דהא תרצת דעל שם חכמתו קריה בן אחותו:
לחלק כבוד לרבה - כדי שינהגו בו בני בבל כבוד שבק ליה האי חשיבותא דאילו לרב הוו נהגי ביה יקר בלאו הכי:
אי בעית אימא - הא דקאמר אל יתיר:
משום היא גופא - משום הא מילתא דקאמר שמונה עשר חדשים גדלתי וכו':
דלא ידעי אינשי - אינו ניכר לרבים שהוא מום:
בטומאה - לא הוו מקפידין לטהר כליהם:
מי בצעים - אגם מריש"ק בלע"ז:
אין מכשירין - וממימי בצעים אנו לשין הלכך לא מקבלה עיסה טומאה:
מי ביצים - הלש עיסה בביצים של תרנגולת ואווז:
קרמיון ופיגה - נהרות של אגמים:
פסולין - למי חטאת מפני שהן מי בצעים ואנו מים חיים אל כלי בעינן:
נוטל רשות מרבו - וכי יהיב ליה רבו רשותא מידק דייק ביה שיהא לשונו פתוח ולא יטעו השומעין את דבריו:
לחתר - מקום:
מותר ללתות - לשרות מעט במים ולכותשן במכתשת ולא חיישינן לחימוץ הואיל וכותשן מיד:
כנגד מחנה ישראל - דכל מאן דבעי מילתא אזיל לגבי משה דכתיב (שמות לג) והיה כל מבקש ה' וגו' אע"ג שהמחנה ג' פרסאות ואתו לגבי משה רבותא דמשה שאני מחנה ישראל ג' פרסאות דכתיב (במדבר לג) ויחנו על הירדן מבית הישימות עד אבל השטים ואמר רבה בר בר חנה לדידי חזי לי ההוא אתרא והוה תלתא פרסי בעירובין (דף נה:) וביומא (דף עה:):
רבי חייא חזייה כו' - לא איתפרש לן מאי בעיא הכא ונראה בעיני דהא אתא לאשמעינן אף על גב דרבי חייא תלמידו דרבי הוה ובמקומו דר' הוה לא חלק לו כבוד לרבי מלהפריש זה מן האיסור דלענין אפרושי מאיסורא אין כאן מורה הלכה לפני רבו כדאמרינן פרק הדר עם הנכרי (עירובין סג.) ובמס' שביעית ירושלמי בפרק שלש ארצות מצאתי בההוא עובדא דההוא דקאי בבית הקברות דלא גרסינן ביה רבי חייא אלא רבי

הוה ושני דברים הללו ראה רבי בעכו דמי ביצים אין מכשירין והאי ולא גרסינן דהוה קאי בבית הקברות אלא בעכו שבה ארץ ישראל ויש בה ארץ העמים וראה אותן העומדים בגבול ארץ ישראל שהיו מגבלין עיסותיהן בטומאה ותמה עד שאמרו לו תלמיד אחד בא לכאן כו' וחזר וראה אותו כהן עומד בקצת העיר שחוץ לגבול ארץ ישראל אמר לו והרי הוא זה ארץ העמים שגזרו עליה טומאה כבית הקברות ואמר ליה לאו בן איש כהן פלוני אתה כו' ולכך נשנו מעשים הללו זה אצל זה:

גבה עינים - הלך אחר עיניו:

נתן עיניו בגרושה - ונשאה וממנה נולדתי והריני חלל:

לפלגא - כגון רב דיהיבי להו רשותא למידן ולא להתיר בכורות:

על תנאי - כגון עד שנה או עד שנתים ולא יותר:

מאי - מהני בתוך הזמן או לא:

לרב שמן - כשהיה פורש ממנו וירד לבבל:

ברשותינו - רשות נתונה לך לדון:

אפילו שנים מזכין כו' - משנה היא [בזה בורר] (לקמן דף כט.):

יוסיפו הדייניין - דהוה ליה כמאן דלא הוה התם ואישתכח דתרי הוא דהוי ואנן בעינן מעיקרא תלתא דאי נמי גמר דינא בתרי דהוי רובא שפיר דמי:

שנים שעשו פשרה אין בעלי דינין יכולין לחזור בהן - שהרי נתרצו ועל פיהן עשו:

דף ו.

גברא אגברא - רבי אבהו אדשמואל שמואל סבר פליגי רבנן עליה דרבן שמעון בן גמליאל:

דן את הדין - במומחה ליכא למימר מדקתני סיפא אם היה מומחה לב"ד:

דן את הדין - יחידי משמע:

ומשלם מביתו - בפירקין דלקמן (דף לג.) מוקי לה שנשא ונתן ביד מדקתני מה שעשה עשוי אלמא דיניה דינא דאי לא דינא ליהדר:

דין תורה - וכיון דטעה לאו דין תורה דן:

בדבר משנה - שמשנה מפורשת שטעה בה:

חוזר - מחזיר את הדין ואינו משלם מביתו דכיון דדבר מפורש הוא אין דינו דין:

וסוגיא דעלמא - הילוך דינא כחד מינייהו ואזל איהו ועבד כאידך הלכך דיניה לא הדר וכיון דלא איתמר הלכתא לא כמר ולא כמר האי בעל דין דנקט לא בעי לשלומי דאמר ליה פסקת לי לדינאי ומיהו איהו בעי שלומי כיון דסוגיין דעלמא כאידך:

לימא כתנאי - הא דאמרינן דשמואל ור' אבהו פליגי:
ביצוע - פשרה:
סברוה - רבנן אמוראי בני הישיבה ובעו למימר מהכא דבדשמואל ורבי אבהו פליגי:
דכולי עלמא - רבנן ורבי מאיר:
מקשינן פשרה לדין - דכתיב (שמואל ב ח':ט"ו) משפט וצדקה ואמרינן לקמן דזהו ביצוע אלמא דאיתקוש למשפט:
תלתא תנאי - פליגי בפשרה ר"מ סבר בשלשה רבן שמעון בן גמליאל סבר לעיל (דף ה:) בשנים ורבנן דפליגי אדרבי מאיר סברי ביחיד:
מאן דאמר תרי אפילו בחד - מכשר דכיון דלא מקשינן ליה לדין מה לי תרי מה לי חד:
תיסגי בתרי וליקני מיניה - דכיון דקנו מיניה למה לי בית דין לא תהא אלא מתנה בעלמא ומדעתו והיא מתקיימת אלא להכי בעינן תלתא לייפות כח בית דין דאף על גב דלא קנו מיניה לא ניהדרו:
והלכתא פשרה צריכה קנין - ואפילו נעשית בשלשה:

דף ו:

נגמר הדין - שאמרו איש פלוני אתה זכאי איש פלוני אתה חייב:
אסור לבצוע - משבאו לדין אסור לדיינים לבצוע:
המברך - המשבח:
אבל אהרן אוהב שלום ורודף שלום - וכיון שהיה שומע מחלוקת ביניהם קודם שיבואו לפניו לדין היה רודף אחריהן ומטיל שלום ביניהן:
תורת אמת וגו' - משתעי באהרן כי שפתי כהן ישמרו דעת וגו' (מלאכי ב':ז'):
הרי שגזל כו' - ובוצע לשון גזילה דכתיב (משלי א':י"ט) כן ארחות כל בוצע בצע את נפש בעליו יקח:
כנגד יהודה - שהיה לו לומר נחזירנו לאבינו אחרי שהיו דבריו נשמעין לאחיו:
אתאן לתנא קמא - תנא קמא דאמר אסור לבצוע דריש ליה להאי משפט וצדקה שהיה דוד דן את הדין וחייב את החייב וראה שהיה עני מחויב ממון והיה משלם לבעל דינו מתוך ביתו:
פוטר מים ראשית מדון - אם באת לפטור ולהשליך המריבה המשולה כמים כדלקמן ולשום שלום ביניהן:
ראשית מדון - קודם שתשא ותתן בדין פטור אותה:
נטשהו - ורדוף אחר השלום:

קשה - בעל מריבה מטריח דיינין:
ה"ג שמא יתחייב חזק ונמצא רודפו - רודף את הדיין להפך את הדין:
שיושב לפני רבו - ובא דין לפני רבו ולא לפניו וראה התלמיד זכות לעני וחובה לעשיר ורבו טועה בדין מניין שלא יחלוק כבוד לרבו וישתוק תלמוד כו' ולקמן (דף ז.) מפרש מאי משמע דלא תגורו לשון כינוס הוא:
את מי הן מעידין - כאילו הן מעידין בהקב"ה כדאמר לקמן (דף ח.) שמטריחין אותו להחזיר ממון לבעליו:
ועמדו שני האנשים אשר להן הריב - ואוקמינן במסכ' שבועות (דף ל.) בעדים הכתוב מדבר:
מה לי לצער הזה - שאם אטעה איענש:
תלמוד לומר - ביהושפט עמכם בדבר המשפט לפי מה שעם לבבכם שלבבכם נוטה בדבר כלומר בטענותיהם עמכם במשפט לפי אותן דברים תשפוטו ולא תיענשו:
דאין לו לדיין - לירא ולמנוע עצמו מן הדין:
אלא לפי מה שעיניו רואות - לידון ויתכוין להוציאו לצדקו ולאמיתו ושוב לא יענש:
היכי דמי גמר דין - דאמרינן לעיל שוב אין אתה רשאי לבצוע:

דף ז.

מצוה למימר להו - ברישא אי דינא בעיתו אי פשרה בעיתו דפתחינן להו בפשרה:
היינו ת"ק - דאמר נגמר הדין אי אתה רשאי לבצוע הא מקודם גמר דין רשאי לבצוע וה"נ רשות הוא:
איכא בינייהו מצוה - להזכיר פשרה לת"ק ליכא מצוה:
איכא בינייהו משתשמע דבריהם - לת"ק אפילו שמע דבריהם רשאי לבצוע עד שיגמר הדין ויאמר זה זכאי וזה חייב לר"ש בן מנסיא משתשמע את דבריהם וידעת להיכן נוטה אע"ג דלא נגמר אין רשאי לבצוע:
מקרא זה - ובוצע ברך:
אלא כנגד מעשה העגל - שעשה אהרן פשרה בינו לבין עצמו והורה היתר לעצמו לעשות להם את העגל:
ויבן מזבח - הבין מהזבוח לפניו שהרגו את חור על שלא עשה להם:
אהרן - כהן ונביא היה:
ולא הויא להו תקנתא - דהא סופן לעשות כן בזכריה בן יהוידע ויחרב בית המקדש על כך:

והני תנאי - דלית להו משתשמע דבריהם אי אתה רשאי לבצוע האי פוטר מים מאי דרשי ביה:

תחילת דינו - לעתיד לבא:

על דברי תורה - שלא עסק בתורה:

פוטר מים - שפוטר התורה מעליו הוא ראשית מדונו תורה נמשלה למים דכתיב (ישעיהו נ"ה:א') הוי כל צמא לכו למים:

לצינורא דבידקא - כשהנהר גדל פעמים שהוא יוצא לשדות שעל אגפיו כעין ניגרים וצינורות קטנים ואם אינו סותמו מיד הולך ומרחיב ושוב אינו יכול לסותמו והיינו דקאמר קרא פוטר מים ראשית מדון כלומר ראשית מדון ומריבה דומה לפוטר מים פוטר פותח כמו פטר רחם (שמות יג):

לגודא דגמלא - דפין של גשר בתחילה כשדורסין עליהם מנענעות וסוף מתחזקות ונקבעות במקומן והכי נמי כשאדם מרבה בקטטה מתחזקת ובאה ולא מקרא נפקא:

טוביה דשמע ואדיש - אשריו ששומע חרפתו ושותק ומרגיל בכך ואדיש כמו דדש דש (גיטין דף נו:):

חלפוה בישתיה מאה - הלכו להם בשתיקתו מאה רעות שהיו באות עליו על ידי התגר:

פוטר מים - המתחיל (מדון) ופותח בקטטה הוא תחילת מאה דיני:

מדון - נוטריקון מאה דני ל"א מדון בגימטריא מאה:

אתרי תלת גנבא לא מיקטיל - כלומר אם עובר אדם עבירה פעמים ושלש ולא באה עליו פורענות אל יתמה דאתרי תלת גנבא לא מיקטיל וסופו ללקות באחרונה:

שב בירי לשלמנא - שבע בורות כרויות לרגלי איש שלום ומכולם ינצל:

וחד בירא לעביד ביש - לעושה רשעה:

יפול - בתקלה ראשונה הבאה לו:

דמבי דינא שלקוה גלימי' - מי שנטלו ב"ד טליתו לפורעה לאחר:

ליזמר וליזל - הואיל ודין אמת דנו לא הפסיד כלום אלא גזילה הוציאו מידו:

כל העם הזה - ביתרו כתיב ומשמע לא שנא זכאי ולא שנא חייב כולן במשמע:

היא ניימא ודיקולא שפיל - כשהאשה מנמנמת הסל שעל ראשה שהיא נותנת בו פילכה ומלאכת ידיה בו שפיל כלומר מתוך שהיא עצילה אין מלאכתה ניכרת וכולן משלות הן:

אדייה לגזיזיה וקם - הרים אגרופו עלי ועמד לנגדי:

רחימתין הוה עזיזא - כשאהבתינו היתה עזה ביני לאשתי:

אפותיא דספסירא שכיבן - על רוחב הסייף היינו שוכבים שנינו:

לא סגי לן - לא די לנו:

הרי כאן עשרה - גובה מן הקרקע הרי שהקב"ה משרה שכינתו בעשרה טפחים סמוך לקרקע ועוד באורך הכפורת באמתה וחצי:
ולבסוף - בבהמ"ק היה גבוה שלשים אמה ואורכו ששים וכשחטאו נאמר להם איזה בית אשר תבנו לי שתוכל שכינתי להיות מצומצמת בתוכו:
עתה אקום - אסתלק משער ב"ד:

דף ז:

מטתו שלשלמה - שכנו של מקום:
ששים גבורים - תלמידי חכמים וששים לאו דוקא:
מלומדי מלחמה - מלחמתה של תורה:
אם ברור לך - הדין כבקר שהוא מאיר:
אומרהו - והכי משמע דינו לבקר הוציאו לאור משפט:
קולר תלוי - עונשה של הטייה:
לתלמיד היושב לפני רבו - ובא דין לפני רבו והוא לא נזקק לדבר נענש אם שתק והוא מבין ברבו שטועה:
דנמטיין שיבא מכשורא - שיגיענו נסורת קטנה מן הקורה כלומר שאם נטעה ישתלש העונש בין כולנו ויקלו מעלי:
שיבא - נסורת כמו (הושע ח':ו') כי שבבים יהיה עגל שומרון ומתרגמינן לניסרי לווחין:
טבחי - בקיאין בטריפות:
אם דומה הדיין למלך - שבקי בטיב דינין ומלא חכמה כמלך זה שהוא עשיר:
שמחזר על הגרנות - לשאול תרומותיו ואף זה צריך לחזר לשאול ב"ד:
קום עליה באמורא - להשמיע דרשה לציבור מה שילחוש לך:
וה' בהיכל קדשו - סמוך להאי קרא דהוי אומר לעץ הקיצה עורה לאבן וגו' הוא יורה הנה הוא תפוש וגו' כתב הס מפניו כל הארץ יכלה על עון הזה את כל הארץ:
כל עץ - משמע דיין דכתיב (דברים כג) כי האדם עץ השדה ומוקמינן ליה בתלמיד:
אצל מזבח - ות"ח מכפרין ומגינין כמזבח:
אלוה הבא בשביל כסף - דיין שהעמידוהו ע"י שנתן ממון למלך על כך:
לדינא - לדון:
לקטלא - לישא עליו חטא ועל עצמו היה אומר:
וצבי ביתיה לית הוא עביד - צרכי ביתו אינו עושה כאן:
וריקן לביתיה עייל - שאינו משתכר כאן כלום:

ולואי שתהא ביאה - שאחזור לביתי כיציאה שיצאתי מביתי בלא חטא שלא אטעה ואענש:

אמבוהא - סיעת אנשים:

אם יעלה לשמים וגו' - כדי שלא תזוח דעתו עליו היה אומר כך:

כגללו - גלל רעי:

מכתפי להו - נושאין אותן על הכתף שהיו זקינים ואינם יכולין לרוץ ומטריחין את הציבור לעמוד בפניהם לפיכך היו עבדיהם נושאין אותם מהר:

בשבתא דרגלא - שבת ששואלין בו בהלכות הרגל והיינו שלשים יום קודם הרגל:

מתונים - רגילין בהמתנה כדי לעיין בה יפה קודם שתחתכוהו:

במעלות - בחזקה ובמרוצה:

על ראשי עם קדש - שכשהיה המתורגמן דורש היו הציבור יושבין לארץ והמפסיע ביניהן לילך ולישב במקומו נראה כמפסיע על ראשן:

וסמיך ליה ואלה המשפטים - כלומר אף לשופטים אני מזהיר:

כלי הדיינים - דשייכא בהו שימה דבר המטלטל:

רצועה - למלקות:

מקל - למכת מרדות עד שיחזור בו:

שופר - לשמתא ונידוי:

סנדל - לחליצה:

ואצוה - כל צואה לשון זירוז הוא דתניא (קדושין דף כט:) כל מקום שנאמר צו אינו אלא לשון זירוז ועל מה זירז על המקל ועל הרצועה שיהו מטילין אימה על הציבור לשם שמים:

שמוע בין אחיכם - כשיהיו שניהם יחד שמעו דבריהם ולא תשמעו דברי זה בלא זה שמסדר דברי שקר כדברי אמת לפי שאין מכחישין ומכיון שלב הדיין נוטה לו לזכות שוב אין לבו מהפך בזכות השני כל כך:

שמע - דבריך בין אחיכם כשתהיו שניכם יחד משמע:

לא תשא - לא תקבל שמע שוא אזהרה לדיין וקרי ביה נמי לא תשיא אזהרה לבעל דין:

בין איש ובין אחיו - שנפלה להם בית בירושה אל תאמר טול אתה בית ואחיך עליה ומה בכך הרי לכל אחד יש לו דירה אלא העלה אותן בדמים והשווה חלוקתן ע"י מעות:

בין גרו - לשון מגור תשמישי דירה אל תאמר יטול זה תנור וזה כירה שהרי תנור עודף על הכירה וצריך להוסיף דמים:

לא תכירהו - אם הוא אוהבך:

לא תנכרהו - אם הוא שונאך לא תעשה לו כנכרי לחייבו:
אמר ליה - ההוא גברא לרב:
ולאו אושפיזכני את - כלומר אין אתה זכור שעשיתי עמך חסד:
א"ל - רב אין:
אמר ליה ההוא גברא דינא אית לי - ורוצה אני שתהא דיין:

דף ח.

פסילנא לך - שהזכרתני טובתך:
חזייה - רב כהנא להההוא גברא:
דהוה גאיס ביה - ברב סומך ובוטח עליו ומדבר גבוהות:
מפיקנא לך רב מאונך - אודיעך שאין רב יכול לסייעך דמשמתינא לך:
אילימא לעיוני ביה ומיפסקיה - לאמיתו:
לאקדומיה - אם בא לפניך דין של פרוטה וחזר ובא דין אחר של מנה הקודם לפניך הקדם לחתוך:
כי המשפט לאלהים הוא - כאילו אתה דן ומוציא ממון מיד הקב"ה שהרי עליו להחזיר ממון לבעליו:
על דבר זה - שנטל שררה לעצמו לומר תקריבון אלי (דברים א':י"ז) שהיה לו לומר תקריבון לפני השכינה:
נענש משה - שלא זכה שלא נאמר לו פרשת נחלות עד שבא מעשה לפניו ולא ידע מה להשיב:
כתיב ואצוה את שופטיכם - משמע את חכמיהם הזהיר להדריך ציבור במשפט והחקים על כרחם:
וכתיב ואצוה אתכם - דציבור עצמם הזהיר ומה הוצרך להזהירן:
כי אתה תבוא את העם - משמע גם אתה כאחד מהן:
כי אתה תביא - משמע (לשון) שררה נוהג עליהן:
משה אמר לו זקנים שבדור עמהם - על פיהם עשה מעשה ולא תשתרר עליהם דההוא קרא דכי אתה תבוא משה אמרו כדכתי' ביה אל הארץ אשר נשבע ה' וגו' ובמקרא דכי אתה תביא כתיב אל הארץ אשר נשבעתי לאבותיכם וגו' אלמא דהקב"ה בעצמו אמרו:
דבר אחד - מנהיג אחד:
אזמוני לדינא - ב"ד ששולחין שלוחם לבעל דין שצועקים עליו לבא ולדון לפניהם צריך השליח להזמינו בשם שלשתן:

ואמר משמיה דחד - פלוני דיין מזמינך לא אמר כלום ואי לא אזיל לא משמתינן ליה:
יומא דדינא - שני וחמישי תקנת עזרא היא בב"ק (דף פב:):
דיני קנסות - זה שמשלם יותר מדינו:
המוציא שם רע - לא מצאתי לבתך בתולים ובא להפסידה כתובתה ולא להרגה שאינו מביא עדים שזינתה תחתיו דאי אנפשות קאתי לא אמר ר"מ בשלשה:
וחכמים אומרים כו' מפני שיש בו דיני נפשות - קס"ד דהכי קאמרי משום דאיכא מוציא שם רע דשייך ביה דיני נפשות וכגון שמביא עדים ובגמרא פרכינן וכי יש בו דיני נפשות מאי הוי השתא מיהא לאו דיני נפשות הוא דליכא עדים:
ור"מ סבר אין חוששין ללעז - אין חוששין שמא כשיבואו לב"ד ויצא הקול ישמעו עדים ויבואו ויעידו שזינתה תחתיו ועכשיו אין הבעל יודע בהן ותבעי כ"ג דשמא יבא לידי דיני נפשות ורבנן סברי חוששין:
דכ"ע לא חיישינן ללעז - ואם תחילת תביעתו של בעל לא בא לידון על פי עדים אלא על ידי עצמו ולהפסידה כתובתה מודו רבנן דבשלשה:
והכא כגון דאיכניף עשרים ושלשה - שאמר הבעל להביא עדים שזינתה תחתיו ולא מצא:
ואיבדור - הדיינין והלכו להם:
ואמר - הואיל ואין לי עדים דנו לי מיהת בשלשה דיני ממונות להפסידה כתובתה ע"י עצמו דקיי"ל (כתובות דף י.) חכמים תיקנו להם לבנות ישראל לבתולה מאתים ולאלמנה מנה והם האמינוהו להפסידה על פיו חזקה אין אדם טורח בסעודה ומפסידה רבי מאיר סבר בשלשה דאין חוששין לכבוד הראשונים ודנין אפילו בשלשה ורבנן סברי חוששין לכבוד הראשונים ובעי כולהו:

דף ח:

וחכ"א תבעו ממון כו' - ברייתא היא:
תבעו ממון תחילה - דלא בא לידון בעדים אלא על פיו ולהפסידה כתובתה מודינן דבשלשה:
תבעו נפשות תחילה - דאמר להביא עדים:
אפילו ממון - כגון אם לא מצא עדים ואמר דונו לי מיהא להפסידה כתובה אעפ"כ בעינן עשרים ושלשה משום כבוד ראשונים:
אלא לעולא - דאמר רבנן ללעז חיישי שמא ישמעו עדים ויבואו תבעו ממון בשלשה היכי משכחת לה לעולם עשרים ושלשה לרבנן בעינן משום דחוששין ללעז:

והזימום - דתו ליכא למיחש ללעז דאיגלי מילתא דאהני סהדי סמיך והני סהדי שקרי נינהו ואפילו להפסידה כתובתה לא מהימני דהשתא בתר סהדי שקרי קא מהדר ושקורי קמשקר ובעי למיתב מאה סלע לאב ולו תהיה לאשה ותבעו ממון דקאמרי רבנן אתביעת מאה סלע שהאב תובע קאי והכי קאמר בא האב לגבות ממון מבעל שנמצא כבר שקרן בשלשה דהזמנה אחריתי היא ואפילו כבוד ראשונים ליכא למימר הכא דדינא אחרינא הוא דמעיקרא בעל הוה תובע והשתא אב קא תבע:

ובמקום דאיכא דיני נפשות - כלומר וכל היכא דאיכא למיחש לנפשות כגון בתחילת הדין אפילו אין לו עדים יש לחוש שמא ישמעו ויבואו עדים עשרים ושלשה בעי ואית דמפרשי כל תביעת ממון דהא שמעתתא אמאה כסף דאב תבע לבעל ואי אפשר לומר כן דהא לא מחייב בעל מאה סלעים אא"כ הביא עדים והוזמו דכל זמן שלא הביא עדים נאמן אף להפסידה כתובה כדפרישית לעיל ואי בשהוזמו עדיו מיירי מתניתין תו ליכא למימר חוששין ללעז ועוד מדגרסינן בתירוצא דרב חייא בר אבין בא לגבות ממון מבעל דפריש דרבי חייא להאי תבעו ממון אמאה סלע מכלל דעד השתא הוה שמעינן תבעו ממון אבעל ואיהו תבע להפסיד כתובה:

אביי אמר - אי בשלא הביא עדים דכולי עלמא חוששין ללעז ובעינן עשרים ושלשה דילמא שמעי סהדי ואתו ומדבעינן עשרים ושלשה ברישא אפילו ממון בעשרים ושלשה דחוששין לכבודן של ראשונים והכא בפלוגתא דמתניתין כגון שהביא עדים בתחילת הזמנתו לדין דתו ליכא למיחש סהדי אחריני והני אמרי באפי תלתא דהתרו בה מיתה סתם ולא הזכירו לה סקילה כדין נערה המאורסה רבי מאיר סבר תו ליכא הכא דיני נפשות ובהני שלשה סגי למידן דיני ממונות דכתובה דכי נמי יוזמו ישלם מאה כסף ורבנן סברי כיון דאתרו ביה מיתה דיני נפשות איכא ומיקטלא והאי תנא הוא וכו' ובריית דקתני לרבנן תבעו ממון בשלשה כדתרצה רב חייא בר אבין:

ושאר כל חייבי מיתות כו' - גבי מסית קאי דרחמנא אמר (דברים י"ג:ט') לא תחמול ולא תכסה ונהרג בלי התראה על ידי הכמנת עדים:

עדה - כ"ג:

ועד שיודיעוהו - עדיו בשעת התראה שהוא חייב מיתה בבית דין אם יעבור עבירה זו ומיהו אע"ג דלא מזכרי ליה איזו מיתה התראה היא ומחייב כרבנן:

רב פפא - כדאביי נמי סבירא ליה דחוששין ללעז ולכבודן של ראשונים והכא דאמר רבי מאיר בג' כגון שהביא עדים עמו בתחלת הזמנתו לדין ואמרו שלא התרו בה לפי שהאשה חבירה היא ולא הוצרכנו להתרות בה רבי מאיר סבר אף על גב דחבירה היא

לא מיקטלא הלכך לא צריכין לאיכנופי תו עשרים ושלשה אלא שלשה לדון דיני ממונות דכתובה ורבנן סברי כרבי יוסי בר' יהודה:
אלא להבחין - שלא יכול לומר סבור הייתי שמותר:

דף ט.

דאתרו ביה מלקות ולא אתרו ביה קטלא - דהא ודאי לא מיקטלא אלא לוקה דאין לך מיתת בית דין שלא נאמר בה לאו וקסבר לאו שניתן לאזהרת מיתת בית דין לוקין עליו כי אתרו בה מלקות ולא קטלא:
משום ר' ישמעאל אמרו בעשרים ושלשה - טעמא מפרש לקמן (דף י.):
אחד מן העדים - והיו שם שלשה או ארבעה שיכולה עדות להתקיים בשאר:
הא דרבי עקיבא במסכת מכות:
לא בא שלישי כו' - דממשמע שנאמר (דברים י"ט:ט"ו) על פי שנים עדים (יקום) כל שכן שלשה למה נאמר או שלשה עדים אלא להחמיר עליו ליתן חומר בעדי שקר ששלישי זה אע"פ שלא היה זה נידון על פיו למיתה שהרי בשנים שהעידו תחלה נמי היה נידון אפילו הכי עשה הכתוב את דינו כיוצא באלו שאם הוזמו יהרג אף השלישי מפני שניטפל לעוברי עבירה:
קל וחומר שישלם שכר וכו' - דקיימא לן מדה טובה מרובה ממדת פורענות הלכך קל וחומר הוא:
במה דברים אמורים - דעדותן בטלה:
בדיני נפשות - דרחמנא אמר (במדבר ל"ה:כ"ה) והצילו העדה דמהדרינן בתר זכותא לבטל העדות ולא יהרג לא הוא ולא הם:
רבי אומר אחד דיני ממונות ואחד דיני נפשות - שוין בכך דעדותן בטלה:
ואימתי - בדיני נפשות עדותן בטלה:
בזמן שהתרו - הקרוב או הפסול בעוברי עבירה שגילו דעתם שאף הם נעשים עדים והרי הכתוב הקיש שלשה לבטל העדות אם יש קרוב או פסול אבל לא התרו הקרוב והפסול בעוברי עבירה אלא שתקו והכשרים התרו בהן אין אלו נעשים עדים ותתקיים העדות בשאר:

דף ט:

דא"כ מה יעשו שני אחין ואחד - כשר עמהם:

שראו באחד שהרג את הנפש - ופלוגתא דר' מאיר ורבנן נמי כגון שנמצא אחד מן השלשה קרוב או פסול וראה ושתק ולא התרה ר' מאיר סבר לה כר' יוסי דאמר בדיני נפשות לא שנא התרה ולא שנא שתק עדותן בטלה ורבנן סברי כרבי דהיכא דשתק תתקיים העדות בשאר ומיקטלא:

בבדיקות - זה אומר כליו של בועל שחורים וזה אומר לבנים:

חקירות - איזה יום ואיזו שעה וכיוצא בהם שהעדים באים על ידיהם לידי הזמה ורבי מאיר סבר הכחשת בדיקות שמה הכחשה ולא מיקטלא ורבנן סברי כיון דבחקירה נמצאו מכוונים הכחשה דבדיקות לאו הכחשה היא דלא רמו סהדי אדעתיהו למיבדק כולי האי:

בעוקצי תאנים - שאמרו העדים תחת תאנה נעשה מעשה אמר לו תאנה זו עוקציה דקין או עוקציה גסין עוקצין זנבות תאנים כמו (סוכה דף לד:) ניטל עוקצו:

עדי הבעל נהרגין - שבאו להורגה:

ואין משלמין ממון - אע"פ שהיו מפסידין אותה כתובה אין משלמין טובת הנאת כתובתה כדין שאר זוממי כתובה במסכת מכות (דף ג.) דכיון דבשבילה הן נהרגין אין משלמין לה ממון דמתחייב בנפשו פטור מן התשלומין דכתיב (שמות כ"א:כ"ב) לא יהיה אסון ענוש יענש ואי משום מאה סלע דהוו בעו לאפסודיה לאב והוה ליה מיתה לזה לאשה ותשלומין לזה לאב לאו עלייהו רמו לשלומי אלא על הבעל שהרי על ידן הבעל בא לשלם לאב דכל זמן שלא הביא הבעל עדים שזינתה תחתיו אינו מתחייב לשלם מאה סלע על ידי עצמו כדאמרינן בכתובות (דף מו.) דלא קרינא ביה ואם אמת היה וגו' דבלאו עדים לא מיקטלא הלכך איהו נמי לא מיחייב אלא אם כן הביא עדים שזינתה והוזמו:

והזימום לעדי האב - היאך אתם מזימים את אלו לומר שעמכם היו במקום פלוני והלא אתם עמנו הייתם במקום פלוני:

עדי האב נהרגין - שרצו להרוג עדי הבעל:

ומשלמין ממון - מאה כסף לבעל שבאו לחייבו כשהזימו את עדיו:

ממון לזה - לבעל:

ונפשות לזה - ונהרגין בשביל העדים דקסבר רב יוסף כי פטר רחמנא מתחייב בנפשו מן התשלומין היכא דמיתה וממון משום חד קאתו עליה:

פלוני רבעו - במשכב זכור:

לאונסו - על כרחו:

הוא ואחר - הנרבע הזה כשר להעיד עליו ואם יש אחר עמו נהרג הרובע על פיהם:
אל תשת רשע עד - דכתיב (שמות כג) אל תשת ידך וגו':
רבא אמר - אין אדם נפסל לעדות בהודאת פיו דאדם קרוב אצל עצמו הלכך אין אדם יכול לשום עצמו רשע כלומר על עדות עצמו אינו נעשה רשע שהרי תורה פסלה קרוב לעדות ונהרג הרובע דפלגינן דיבורא ומהימנינן ליה לגבי חבריה ולא מהימנינן ליה לגבי דידיה לפסול לעדות:

דף י.

פלוני בא על אשתי אבל לא להורגה - לפי שקרוב הוא אצלה ואע"ג דמהימנינן ליה בהאי סהדותא לגבי חבריה לא מהימנינן ליה לגבי אשתו והיינו פלגינן דיבורא דהא חד דיבורא הוא ולגבי האי מהימן ולא מהימן לגבי האי:
אצל אשתו לא אמרינן - אדם קרוב לענין פלגינן דיבורא והואיל ומהימן אההוא דיבורא למיקטליה לחבריה ליקטלוה נמי לדידה קמ"ל:
נהרגין - משום פלוני:
ואין משלמין ממון - טובת הנאת כתובתה שרצו להפסידה מאי טעמא שהרי לא הזכירו שם האשה ולמאן מפסדי:
בא על בתו של פלוני נהרגין - משום שניהם שבאו להרוג אותו ואותה:
ומשלמין ממון - שבאו להפסידה כתובתה מן האירוסין ומשלמין טובת הנאת כתובה כדין כל זוממי כתובה ולא פליגא דרבא אדרב יוסף דאמר לעיל עדי הבעל נהרגין ואין משלמין ממון דהתם כיון דניסת הנך תשלומין דכתובה דידה בעו מיהוי וכיון דעלה מקטלי לא משלמי לה ממון אבל היכא דלא ניסת הנך תשלומין דהזמה דאב נינהו דכל שבח נעוריה לאביה והוה ליה ממון לזה לאב ונפשות לזה משום דבועל ונערה מיקטלי:
רבע השור - ולא הזכירו שור של מי:
ואין משלמין - דמי השור דלא ידעינן מנו:
ממון לזה - לבעל השור:
ונפשות - בשביל פלוני הרובע:
פלוני רבע שורי - הוא ואחר מצטרף עמו:
מהו - פלוני ודאי מיקטיל אלא שור מי מיקטיל:
מי אמרינן אדם קרוב אצל ממונו - ופלגינן דבורא להימוני אחבריה ולא אשור או דילמא לא אמרינן לענין פלגי דיבורא אדם קרוב אצל ממונו אע"פ דפלגינן ליה לעיל אצל עצמו:

הדר פשטה - לא אמרינן אדם קרוב אצל ממונו לענין פלגי דיבורא והשור יסקל וכי אמרינן בתמורה (דף כח.) רובע או נרבע על פי הבעלים אסור לגבוה ומותר להדיוט דאינו נסקל הני מילי היכא דלא העידו הבעלים על הרובע מי הוא או העידו ולא היה עד שני עמהם אבל הכא דגברא מיקטיל על פי בעל השור לא פלגינן דיבורא משום ממון:

ושפטום - גבי מלקות כתיב:

רמז לעדים זוממין שלוקין - היכא דאין הזמה יכולה להתקיים בהם כגון מעידין אנו באיש פלוני שהוא בן גרושה ונמצאו זוממין והרי הם כהנים אין אומרים יעשה זה בן גרושה תחתיו אלא סופג את הארבעים מנלן:

משום - דב"ד הצדיקו את הצדיק והרשיעו את הרשע והיה אם בן הכות את הרשע צדקת צדיק למה הוזכרה כאן וכי משום צדקת צדיק מתחייב רשע מלקות אלא ודאי עדים (זוממין) רמיזי הכא דאעדים קאי האי והיה אם בן הכות והכי קאמר עדים שהרשיעו צדיק והוזמו והצדיקו עדים אחרונים את הצדיק והרי נעשו רשעים אלו העדים הראשונים וילקו ואם אינו ענין לעדות ממון דהא אין לוקין ומשלמין תניהו ענין לבן גרושה וכיוצא בו:

לאו שאין בו מעשה אין לוקין עליו - מאם לא תשמור לעשות וגו' והפלא ה' את מכותך וגו' באלו הן הלוקין (מכות דף יג:):

מלקות במקום מיתה עומדת - דכיון דעבר על אזהרת בוראו ראוי הוא למות ומיתה זו קנס עליו הכתוב והרי הוא כאחת מן המיתות וכי היכי דסקילה בפני עצמה ושריפה בפני עצמה והרג בפני עצמה הוי נמי מלקות כאחת מן המיתות:

אי הכי - דהוא גופיה מיתה הוא:

אומדנא למה לי - דקתני באלו הן הלוקין (שם דף כב.) דאומדין אותו אם אינו יכול לקבל ארבעים מלקין אותו לפי מה שיכול לקבל:

ונקלה - בשעת שלוקה יהא אחיך שיכה את החי ולא את המת וכיון דמית ליה בפלגא כי מחי על אידך פלגא לאו על החי הוא:

אמדוהו לקבל עשרים - וראו שאין יכול לקבל עשרים ואחת ואם יכוהו עשרים ואחת ימות בה:

אין מכין אותו אלא - שמונה עשרה דמכות הראויות להשתלש לשלשה חלקים בעינן שמכה שתי ידות מאחוריו ושליש מלפניו ומקרא נפקא לן באלו הן הלוקין (שם דף כג.):

דף י:

למחייה עשרים וחדא - דהא אכתי חי הוא ואגבא דחיי מחי:

חישוב לא קתני - דנימא שצריך שלשה לחשב אם יעברו את החודש דבחושבנא תליא אע"פ שצריך לעברו כגון משום ירקיא ומשום מתיא אפילו הכי חושבנא בעי כדתנן במסכת ערכין (דף ח:) אין פוחתין מארבעה חדשים המעוברין בשנה ולא נראה לעבר יותר על שמנה אבל תשעה מעוברין לא עבדינן דאם כן קדים ואתי סיהרא תלתא יומי ומחזי שיקרא הלכך צריך לחשב תולדות הלבנה אם תקדום שלשה ימים או שנים לקביעות החדש לא מעברינן ליה דתמהי בה אינשי:

קידוש לא קתני - דנימא דצריך ג' לקבל עדות החדש מפי העדים ולומר מקודש החדש:

אלא עיבור החדש - משמע שצריך שלשה לומר מעובר החדש אמירה זו למה:

לא ליקדשיה ביום שלשים - וממילא כי מקדשינן ליה למחר מיעבר החדש שעבר דיום שלשים בתריה שדית ליה:

תני קידוש - ועל כל חדשי השנה קאי:

והא עבור קתני - דרך תנא טועה בגירסא לחסר תיבה על ידי שכחה אבל אין נחלף לתנא בין גירסת קידוש לגירסת עיבור:

ביום עיבור - יום עיבור הוא יום שלשים שממנו נעשה החדש מעובר כשרוצין לעברו:

קידוש ביום עיבור - כגון בחדש חסר שעבר צריך שלשה לקדש ראש חדש הבא ביום ל' לחדש שעבר:

לאחר עיבור - אם עשו חודש שעבר מלא וקבעו ר"ח ביום ל' ואחד אין אומרין בו מקודש מקודש:

בזמנו - ביום ל' דתולדתו ביום ל' הוא דאין חדש לבנה פחות מכ"ט יום ומחצה ותשצ"ג חלקים:

שכבר קידשוהו בשמים - ב"ד שלמעלה מאתמול:

פלימו אומר בזמנו אין מקדשין אותו - שא"צ לעשות חיזוק לדבר שהרי בזמנו בא:

חישוב דעבור - לחשב אם יעברוהו דאילו קידוש סבר תנא דידן דלא צריך לקדושי לא מלא ולא חסר וכר"א בר' שמעון לקמן ואיידי דתני עיבור השנה דהוי נמי חישוב דעיבור השנה והתם לא סגי דלא תני עיבור דאמירה בעי שיקדשו אדר השני לשם אדר דאי שתקי ממילא לשם ניסן מיקבע תנא נמי גבי חדש עיבור החדש וקרייה נמי לחישוב עיבור ואשמעינן דחישוב בעינן אבל קידוש לא בעינן לא למלא ולא לחסר כר"א:

שנים אתה מקדש - שנת של כל יובל ויובל מקדשין ב"ד לשם יובל:

א' אומר לישב - א' מן השלשה אומר צריך לישב ולעיין אם צריכה לעבר שנה זו מפני האביב או התקופות או פירות האילנות כדלקמן (דף יא:):

ושנים אומרים - אינו צריך להושיב ב"ד על כך שאין כאן ספק דודאי אינה צריכה לעבר:

בטל יחיד במיעוטו - ולא ישבו החמשה עוד לעיין בדבר:
שנים אומרים לישב ואחד אומר שלא לישב - הולכין אחר השנים ויושבין לישא וליתן אם צריכה לעבר אם לאו ומשא ומתן של עיבור צריך חמשה לפיכך מוסיפין עוד שנים ולקמן מפרש שלשה וחמשה ושבעה כנגד מי:
שנים אומרים צריכה - לעבר ושלשה אומרים אין צריכה בטלו שנים במיעוטן ועומדין והולכין להם:
שנים אומרים אינה צריכה ושלשה אומרים צריכה - הולכין אחר הרוב ומוסיפין עוד שנים להשלמת המנין ומעברין:
כנגד ברכת כהנים - בפסוק ראשון ג' תיבות והשני ה' ושלישי ז' תיבות:
שלשה כנגד שומרי הסף כו' - כלומר אשכחנא דמלכותא דארעא שלשה ממונין וחמשה ממונין ושבעה ממונין ג' כנגד שומרי הסף בצדקיהו (מלכים ב כה) גבי גלות נבוזראדן והתם נמי משכחת חמשה מרואי פני המלך ובאחשורוש (אסתר א) אשכחן שבעה שרי פרס ומדי ועיבור שנה מטכסיסי מלכות שמים הוא ליישב סדר השנים על מכונן:

דף יא.

במזומנין לה - שהזמינן הנשיא מבערב:
השכימו לי - מחר ז' לעלייה המיוחדת לישב בה בית דין:
ולא לעבר שנה עליתי - להצטרף עמכם עכשיו:
אלא ללמוד - תורה מכם היאך תעשו:
מחמת כיסופא הוא דעבד - שלא יכירו מי היה העולה שלא ברשות וילבינו פניו:
שציערת לאבא - שאכלת השום ונדף הריח:
חס ושלום - שאוכל השום בבואו לבית מדרשו אלא כדי שלא להלבין פניו של אוכל השום יצאתי כדי שיצאו כולם ולא יבינו מי הוא:
משמואל הקטן - כדאמרן:
אנחנו מעלנו - והוא לא נשא נכרית והכניס עצמו בכלל שלא להלבין פניהם:
מיהושע - ממעשה דיהושע שלא רצה הקדוש ברוך הוא לגלות לו מי הוא החוטא והכניס את כולן בכלל שנאמר חטא ישראל במעשה דעכן:
דילטור - רכיל:
מאנתם - כולן בכלל והרי כולן לא יצאו ללקוט אלא מקצת דכתיב (שמות טז) יצאו מן העם ללקוט וגו':
משמתו נביאים כו' - משום שמואל הקטן נקט לה הכא:

אף הוא - הוכיח סופו ששרתה עליו שכינה שנתנבא בשעת מיתתו:
שמעון וישמעאל לחרבא - רשב"ג הנשיא ורבי ישמעאל בן אלישע כ"ג יהרגו בחרב:
וחביריו - כגון ר"ע ורבי חנניא בן תרדיון:
לקטלא - לשאר מיתות ר"ע במסרקות של ברזל בפרק הרואה (ברכות דף סא:) ר' חנניא בשריפה במסכת ע"ז (דף יח.):
לומר כן - אותו הספד:
אלא שאין מספידין על הרוגי מלכות - מפני יראת המלך מיהרו לקוברן:
ליטול רשות - לדבר על עסקי ציבור:
מפני הדרכים - שנתקלקלו בימות החורף ומפני הגשמים ועדיין לא נתקנו ולא יוכלו עולי רגל לבא:
תנורי פסחים - שצולין בהם פסחיהם ונמוקו בגשמי החורף וצריכין חמה להתייבש:
ומפני גליות ישראל - בני הגולה הרחוקים ונשמע לבית דין שנעקרו ממקומן לעלות לרגל לעשות פסחיהם ועדיין לא הגיעו שאם לא יעברוה לא ירגילו לבא בפסח:
לא מפני השלג - שלא יחדלו בכך מלבוא:
גדיים וטלאין - שהן דקין אין מעברין עליהן כדי שיגדלו ויעשו מהם פסחים שהרי יכול להקריב קטנים:
גוזלות - שצריכין לקיני יולדות שבכל א"י וכן זבין וזבות שכולן משהין קיניהם עד עלותן לרגל אעפ"כ אין מעברין על כך שיכולין להביא בני יונה שכשרים כשהם קטנים:
אבל עושין אותן סעד - סייג וסמך לדבריהם לעבר את השנה אם צריכה לעבר מפני א' מן הדברים שמעברין עליהן כגון על האביב ועל פירות האילן ואמרי' לקמן על שתים מהן מעברין ועל א' מהן אין מעברין הללו גדיים וטלאים וגוזלות נעשו סעד ומצטרפין לאחד מהן ומעברין:
וזימנא דאביבא לא מטא - הוא אחד מן הסימנים שמעברין עליהם כדלקמן:
חדש - כ"ט ימים:

דף יא:

תקיפי קמאי - רבן גמליאל שהיה נוהג שררה וזורק מורא בתלמידים כדאשכחן בבכורות (דף לו.) ובברכות (דף כז:) ובראש השנה (דף כה.) דצעריה לר' יהושע ואפ"ה קתני ביה ושפרא מילתא באנפאי ובאנפי חבראי ורבן שמעון בריה דהוה מעינוותני בתראי כדאמרינן בהשוכר את הפועלים (ב"מ דף פה.) לא אמר באנפי חבראי:

דזמן ביעורא מטא - שנה שלישית או ששית לשמיטה כל מי ששיהה מעשרותיו של שנה ראשונה ושניה חייב לבערן עכשיו תרומה ניתן לכהן ומעשר ראשון ללוי ומעשר עני לעני ומעשר שני מתבער בכ"מ שהוא שאם לא העלהו לירושלים קודם פסח היה מבערו ערב פסח ומתודה בערתי הקודש:

ממעטני זיתא - מקום קיבוץ הזיתים להתחמם זה על זה בגליל הוי זיתים מרובין ובדרום חטים מרובין גליל ודרום מא"י הן ואין צריך להודיען על העיבור שקרובים הן לב"ד אבל לבני גולה שרחוקים מא"י צריך להודיעם על העיבור שלא יאכלו חמץ בפסח:

דילמא בתר דעברוהו - לרבן גמליאל מנשיאותו נעשה עניו:

על האביב - אם לא בישלה התבואה מעברין דקרא כתיב (שמות י"ג:ד') בחדש האביב ואית דמפרשים לפי שאין להם מהיכן להקריב העומר וקשה לי דאמרינן לקמן על שלש ארצות מעברין את השנה על שתים מהן מעברין ואם בישלה תבואה ביהודה ולא בישלה בעבר הירדן ובגליל מעברין השנה ואי טעמא משום עומר הוא הרי בישלה התבואה ביהודה:

ועל פירות האילן - אם מתאחר בישולם יותר מזמן העצרת מעברין שעצרת זמן הבאת ביכורים דכתיב (במדבר כ"ח:כ"ו) וביום הביכורים ואם לא יביאם בבואו לרגל צריך לטרוח ולעלות פעם אחרת:

ועל התקופה - בין על תקופת תמוז שמתעכבת ונמשכת שאין תקופת תשרי נופלת עד עבור החג מעברין דנפקא לן לקמן מקרא בין על תקופת טבת שנמשך זמנה עד ט"ז בניסן שהבאת העומר דילה בתוך תקופת טבת מעברין לדחות את המועדות כדלקמן (דף יג:):

ובזמן שאביב אחד - מן השנים שמתעברת שנה עליהן הכל שמחין שאין חוששין בדחיית הפסח לפי שאין התבואה ראויה ואין איסור חדש נארך עליהם אבל כשאביב ראוי ליקצר והשנה מתעברת על הפירות והתקופות עציבין שזמן איסור חדש נארך עליהן:

ה"ג רשב"ג אומר על התקופה ול"ג אף:

איבעיא להו על התקופה שמחין - שאם התקופה נופלת כתיקונה בתחלת תשרי והם מעברין השנה בשביל דברים אחרים ודוחין את החג בתוך ימות החורף חודש נמצאו עולי רגלים מצטערין בגשמים לפי שהעיתים הולכין אחר תקופת החמה לפיכך כשהיא צריכה לעבר על פירות האילן וזה מצטרף עמו היו שמחין או דילמא על התקופה לחודה מעברין ומפני שעיבורה מן התורה אתא רשב"ג למיפלג:

על שלש ארצות - שלא הגיע אביב שלהן או שרואין ב"ד שמתאחר בהן זמן בישול פירות האילן מעברין שלשתן מא"י הם:

על שתים מהן - אפילו על עבר הירדן והגליל מעברין דהואיל וברובא דא"י לא מטא אביב לא קרינן ביה חדש האביב ועל אחת מהן אין מעברין אפילו לא הגיע ביהודה והגיע בעבר הירדן והגליל אין מעברין דהואיל ומביאין עומר מעבר הירדן או מגליל דתנן במנחות (דף סד:) כרמל רך ומלא בעינן מיכן אמרו אין מביאין עומר אלא מן הקרוב לירושלים דהיינו יהודה לא ביכר הקרוב לירושלים מביאין אותו ממקום רחוק ומעשה שבא עומר מגנות צריפין כו' ושתי הלחם מבקעת עין סוכר:

ובזמן שיהודה אחד - מן המאוחרות הכל שמחין לפי שאין עומר בא להיות מצוה מן המובחר אלא מיהודה הלכך אם בישל ביהודה ועיברוה בשביל השתים כשמגיע זמן העומר כבר יבשו תבואות שביהודה ואנו רך ומלא בעינן וצריך להביאו משאר ארצות ועוד שאם ביכר יהודה ורואין ציבור שראוי להביא העומר וב"ד מעברין בשביל השתים מאריכין עליהם זמן איסור חדש קשה להם הדבר אבל בשלא ביכר יהודה ובאחת מהשתים אין קשה להם אע"פ שראוי להביא מהג' לפי שמצותו להביא מיהודה:

אין מעברין את השנה אלא - בב"ד הקבוע ביהודה:

שכנו של מקום - ירושלים והוא ביהודה:

שהחדש מתכסה בו - שהלבנה אינה נראית בעליל לכל העולם דכתיב חדש בכסה:

הוי אומר זה ראש השנה - שחגה בראש חדש הוא אבל שאר חגים באמצע החדש הם וכתיב כי חק כלומר חק שישראל עושין באותו חג דהיינו קידוש החדש הרי הוא כמשפט ומשפט ביום דכתיב ביום הנחילו את בניו כדדרשינן באחד דיני ממונות (לקמן דף לד:):

דף יב.

בשני רעבון - לפי שכלה התבואה וצריכין לאכול מן החדש:

לחם ביכורים - לחם אביב משמע שעכשיו היה מבכר:

ושמא תאמר חיטין היו - שהן אפילות לכך נתאחרו לבשל עד אחר הפסח תלמוד לומר לחם שעורים:

ושמא תאמר לפני העומר היה - ובזמן ביכר תלמוד לומר תן לעם ויאכלו מלמד שקרב העומר והותר החדש:

אמור מעתה ראויה היתה אותה שנה להתעבר - על האביב שכשהגיע ניסן עדיין לא היה רוב אביב דהא לאחר ששה עשר בניסן לא ביכרו אלא שעורין ולא קרינא ביה חדש האביב:

ששנת בצורת היתה - בקראי משכחת לה:

אין מעברין - אין יושבין ב"ד קודם ראש השנה לעיין ולומר תתעבר שנה זו בשני אדרים מפני שיש שכחה בדבר קודם שיגיע ומזלזלי בחמץ:

אבל מפני הדחק - שמא לא יהא שם ב"ד מופלא סמוך לאדר או שמא יבא המלך אדומי ויעכב על ידן מעברין אותה ומודיעין לגולה אחר ר"ה מיד שעיברנוה:

ואעפ"כ אין מעברין - אותה בשני חדשים אחרים אלא כשיגיע אדר יעשו שני אדרים:

זוג - שני תלמידי חכמים:

בא מרקת - טבריא:

ותפשו נשר - חיל פרסיים:

דברים הנעשים בלוז - תכלת בלוז עושין אותה כדאמרינן בסוטה (דף מו:) היא לוז שצובעין בה תכלת:

עמוסי יריכי נחשון - נשיא שבארץ ישראל שהוא מזרע נחשון בן עמינדב ראשון לנשיאים:

בקשו לקבוע נציב אחד - בקשו להוסיף חדש אחד על השנה לעברה:

ולא הניחן אדומי הלז - מלכות הרשעה גזרה גזירה עליהן:

בירח שמת בו אהרן - באב אלמא מפני הדחק מעיינין בעיבור שנה לפני ראש השנה:

גלויי לא מגלו - עד לאחר ראש השנה שלא ישכחו בני הגולה:

נציבים - ממונים:

חדש בשנה - יהיה על כל אחד לכלכל:

כנגד חדש העיבור - בשנה מעוברת היה אותו נציב מכלכל באדר השני:

משנה לחברתה - אם שנה הבאה צריכה לעבר אין מעברין שנה זו מפני צורכי שנה הבאה אלא הצריכה תתעבר:

ולא שלש שנים זו אחר זו - שא"כ משתנות השנים מתיקונם ובא לו ניסן השלישי באמצע הקיץ:

ב"ד ישבו וקבעו כל אחת ואחת בזמנה - ולא עיברו ג' שנים רצופות ולא זו אחר זו היו אלא מפני שר"ע חכם גדול היה ובקי בעיבור השנה והוא עומד ליהרג באו ב"ד וישבו עמו ועיינו בעיבור ג' שנים ולא רצופות אלא כל אחת בזמנה דהא אמרינן מפני הדחק

חשובי מחשבינן גלויי לא מגלינן לישנא אחרינא ולא ג' שנים זו אחר זו תנא קמא נמי בהא קאסר שלא יעיינו בעיבור שלש שנים זו אחר זו בישיבה אחת ואפילו לעברן בזמנן:
משם ראיה בית דין ישבו - אחרי כן בכל שנת עיבור ועיבור וקבעוה ולא סמכו על אותו מנין אלא לפי שהיה רבי עקיבא חכם גדול עיינו בשלשתם בימיו:
לא בשביעית - לפי שמאריכין עליהן איסור עבודת קרקע:
ולא במוצאי שביעית - בשמינית לפי שכלה הישן מאריכין עליהן איסור החדש:
בערב שביעית - להוסיף להם חדש לעבודת קרקע:
של בית רבן (**שמעון**) **מעברין במוצאי שביעית** - ואין חוששין אם כילה הישן דקסבר מביאין ירק ותבואה מחוצה לארץ לארץ ישראל מאותה שחרשו וזרעו בשביעית והתירם עומר של שביעית:
מאי בינייהו - במאי פליגי:
חוששין לגושייהו - שמא יביא עמה מגוש ארץ העמים שמטמא באהל ויטמא טהרות של ארץ ישראל:
מפני הטומאה - כגון שהיה נשיא חולה ואמדוהו למות ערב הפסח או (שני) ימים קודם ויהיו טמאים או שהיה רובן טמאים בסוף אדר וכלתה אפר הפרה ואינן יכולין למצוא עכשיו פרה אדומה אין מעברין בכך אלא יעשו בטומאה:
שעיבר את השנה מפני הטומאה - שנטמאו בימי אחז אביו מעבודה זרה שלא חששו לתורה והיה חזקיהו מחזירן למוטב וידע שלא יספיקו כולן לבא וליטהר עד הפסח ועיבר השנה:
ובקש רחמים על עצמו - שימחל לו העון ולקמן פריך הואיל ואמר רבי יהודה מעברין למה ביקש רחמים על עצמו:

דף יב:

כי אכלו את הפסח בלא ככתוב - שעיבר את השנה מפני הטומאה שלא כדת:
ניסן בניסן - לאחר שקידשו לשם ניסן חזר ונמלך ועשאו אדר השני:
ר"ש בן יהודה אומר - לא עיברה אלא השיאן לפסח שני שלא כדין לפיכך ביקש רחמים על עצמו:
דחויה בציבור - כלומר בקושי הותרה טומאה בציבור וכל כמה דאפשר להדורי לעשותו בטהרה מהדרין ולכך מעברין כדי שיעשו בטהרה:
ציץ מרצה על טומאת זבחים לעלות לרצון:
בין שישנו על מצח - כהן גדול בשעת טומאה בין שאינו על מצחו מרצה:

כהן גדול - בבואו לפני לפנים ביום הכיפורים יוכיח שאינו לובש בגדי זהב ואם אירע טומאה בקדשים מרצה הציץ:
אמר לו - הנח ליום הכיפורים שכולו עבודת ציבור הוא וטומאה הותרה בקרבן ציבור כטהרה גמורה ואין צריך ציץ לרצות אלמא היתר גמור הוא:
רבי יהודה אומר אינה מעוברת - לפי שהטומאה היתר היא בציבור ושלא לצורך עיברוה:
לכתחילה א"ב - דת"ק קאמר אין מעברין לכתחילה ולרבי שמעון מעברין לכתחילה ואיידי דקאמר רבי יהודה אינה מעוברת אמר איהו מעוברת והוא הדין לכתחילה:
ואין אחר ניסן - משקבעתו זה ניסן אין אתה יכול לעשות זה אדר והאחר ניסן:
ביום שלשים של אדר - אם לא ישבו עד הנה בעיבור שנה לא יעברוה עוד הואיל והיום ראוי לקבוע ניסן אם היה אדר חסר:
ואיהו - מעיקרא סבר הואיל וראוי לא אמרינן ועיברה ולבסוף הודה לשמואל וביקש רחמים על עצמו:
היכי דמי - דמעיקרא השיא ולבסוף חזר בו:
מחצה - לאו דווקא אלא כדמפרש ואזיל שהזכרים היו טמאים יותר מן הטהורים ונשים היו רובן טהורות עד שהנשים טהורות משלימות את מחצה טהורים ועודפות עליהן שכשאתה מונה אנשים ונשים כאחת בטמאים ובטהורים נמצאו טהורים יתירים ופלוגתא בפרק האשה (פסחים דף צא:) דאיכא למאן דאמר נשים חובה בהבאת הפסח ראשון ואיכא למאן דאמר נשים רשות וחזקיה מעיקרא סבר נשים בפסח ראשון חובה ומיצטרפו הלכך היו טמאים מיעוטא ומידחו ולבסוף סבר נשים בפסח ראשון רשות ולא מיצטרפי והוו להו טמאים רובא ואיש נדחה לפסח שני ואין ציבור נידחין:
אין מקדשין את החדש - לומר מקודש הוא לאדר השני דכיון דראוי לקבוע ניסן קרינא ביה זה ניסן ואין אחר ניסן אלא שתקי וכי מטי ריש ירחא אחרינא מקדשי ליה לניסן:
ומפוריא דרשינן בהלכות הפסח - וכיון דלא עיברוה קודם הפורים ושמעו דרשה של הלכות הפסח כי הדר מעברי בית דין לשתא ומודעי לעלמא לא מהימני להו לשלוחי ב"ד ומזלזלי בחמץ:
בחושבנא תליא מילתא - שהקיץ והחורף לפי חשבון תקופת החמה הם מתגלגלין וכשרבין ימי שנות החמה על שנות הלבנה יותר מדאי מתאחר האביב אחר הפסח שהמועדות אנו קובעין אחר תולדות הלבנה:
אין מעברין את השנה - על התקופה אא"כ חישבו ומצאו שתקופת תמוז חסירה מהשלמת תשעים וא' יום שלה רובו של חדש תשרי:

ששה עשר יום - ותקופת תשרי נופלת בי"ז אבל אם היתה תקופת תשרי נופלת בששה עשר אין מעברין ולקמיה יליף טעמא:

דף יג.

רבי יוסי אומר אחד ועשרים יום - אם צריך להשלים כ"א יום מחודש תשרי על תקופת תמוז שתקופת תשרי נופלת בכ"ב מעברין ומוסיפין חודש אחד ודוחין את המועדות כדי שתקדים תקופת תשרי לחג אבל אם היתה תקופת תשרי נופלת בכ"א דהיינו יום אחד בתוך חולו של מועד אין מעברין:

חג האסיף - זמן האסיף שבחג דהיינו חולו של חג שיכול לאסוף בו דבר האבד השמר שיהא בתקופת שנה הנכנסת ולא בתוך תקופת תמוז שהיא משנה שעברה ר' יהודה סבר כולו חג בעינן כלומר כל חולו של מועד בעינן בתקופה חדשה הלכך כשתקופת תמוז חסירה ששה עשר הרי יום אחד מחולו של מועד נמשך לתוכה דחמשה עשר יום טוב ויום ששה עשר חולו של מועד אבל אם היתה תקופת תשרי נופלת ביום ט"ז הרי כל חולו של מועד בתקופה חדשה ואין מעברין ר' יוסי אומר מקצת חולו של מועד בעינן בתקופה חדשה הלכך כשתקופת תשרי נופלת ביום כ"ב שהוא יום טוב האחרון מעברין את השנה ודוחין את המועדות כדי להקדים תקופה לחג אבל אם רואין בית דין באדר שתפול תקופת תשרי ביום כ"א שהוא שביעי של ערבה דאיכא מקצת חולו של מועד בתקופה חדשה אין מעברין ולמיעבריה לאלול ולידחייה למועד חד יומא ואיכא לר' יהודה כוליה חג ולרבי יוסי מקצת חג כדפרכינן לקמן גבי תקופת ניסן ליעברוה לאדר לא אפשר משום דלא מיקלע לן תשרי ביומא דחזיא אי מיעברינן לאלול דהא מעיקרא מסדרינן לירחא דסיתוא כי היכי דלא ליקלע תשרי באד"ו משום דאתו תרי שבי בהדדי ומשום שביעי של ערבה דלא ליקלע בשבת וכדאמרינן התם (ר"ה דף יט:) מימות עזרא ואילך לא מצינו אלול מעובר דלא איצטריך דמעיקרא סדרינן לירחי דלא ליקלע באד"ו ואי ניצטריך לעבורי מיקלקלא ראש השנה כדאמרינן בראש השנה (שם) ובמסכת סוכה (דף מג:) נמי גבי שביעי של ערבה אמרינן לא מיקלע אלול בשבת אלמא אנן הוא דמעיינינן במילתא מעיקרא ומסדרינן לירחי כי היכי דלא מיקלע באד"ו הלכך כיון דיום שלשים של אלול מיקלע בשלשה או בה' או בז' אי דחית ליה חד יומא בין על ידי עיבור אלול בין על ידי עיבור חדש אחר מיקלע ראש השנה באד"ו ואי מיקלע בשני בשבת דאפשר למידחייה למחר הואיל וברוב השנים לא שכיח לא פרכינן ליה ולעבורי תרי ירחי ולדחייה תרי יומי לא אפשר דקיימא לן במס' ערכין (דף ח:) דלא

נראה לחכמים לעבר שמנה חדשים בשנה אלא אם כן היתה שנה שלפניה מעוברת וכיון דבסדר החדשים אחד מלא ואחד חסר מיקלע לן תקופה ביום י"ז לרבי יהודה או בכ"ב לרבי יוסי אי מעברין עוד תרי ירחי הוו להו שמנה מעוברין הלכך מעברין את השנה:

אי קסברי יום תקופה גומר - יום שהתקופה נופלת בו הוא גמר תקופה שעברה ואינה מתקופה חדשה למה לי לרבי יהודה ששה עשר חסירה ולרבי יוסי כ"א בלאו הכי אפילו לא חסרה אלא חמשה עשר לר' יהודה ותפול חדשה בששה עשר או עשרים לרבי יוסי ותפול באחד ועשרים לא לר' יהודה איכא כוליה חג ולא לר' יוסי איכא מקצת חג דהא יום שביעי של ערבה שנופלת בו תקופה מאותה שעברה הוא ולר' יהודה נמי יום ט"ז מתקופה שעברה וליכא כוליה חג:

מתחיל - הוא ראשון לימי תקופה הבאה הלכך לר' יהודה אם תפול בששה עשר שהוא ראשון לחולו של מועד איכא כוליה חג ולר' יוסי אם תפול בשביעי של ערבה איכא מקצת:

מיתיבי יום תקופה גומר דברי רבי יהודה - וכיון דיום תקופה גומר למה לי חסירה ששה עשר:

ועוד תניא - לר' יהודה עשרים דשמעינן מינה דר' יהודה מקצת חג הוא דבעי וקשיא לשמואל בתרתי:

ששה עשר - ונופלת בשבעה עשר:

עשרים - ונופלת בכ"א ואע"ג דהוא יום אחרון לחולו של מועד ליכא מקצת חג דלר' יהודה יום תקופה גומר ואינו מן החדשה:

ששה עשר לפני הפסח מעברין - אם תקופה שלפני הפסח דהיינו תקופת טבת חסירה ששה עשר בניסן ותקופה נופלת בשבעה עשר מעברין את השנה שכשאתה מונה משבעה עשר בניסן צ"א יום לתקופת ניסן וצ"א יום לשל תמוז הרי הם כלים בכ"א בתשרי ותקופה נופלת בכ"ב ואע"ג דלרבי יוסי מיום תקופה מתחיל ליכא מקצת חג בתקופה חדשה כיצד טול י"ד דניסן שהוא מלא ואייר וסיון נ"ט ותמוז ואב נ"ט הרי קל"ב ואלול כ"ט שהוא חסר הרי קס"א וכ"א דתשרי הרי קפ"ב ימי שתי תקופות ושל תשרי נופלת בכ"ב משום הכי מעברין אבל נפלה תקופת תשרי ביום כ"א אין מעברין דיום תקופה מתחיל ואיכא יום אחד מחולו של מועד בתקופה חדשה:

ששה עשר לפני החג - אם חסרה תקופת תמוז שהוא לפני החג ששה עשר מימי תשרי ונפלה של תשרי בי"ז אין מעברין דאיכא מחולו של מועד בתקופה חדשה טובא ולקמן פריך אמאי אמר שיתסר אפילו חסרה שיבסר ותמניסר וי"ט ועשרים קאמר נמי ר' יוסי

דאין מעברין דהא ששה עשר לפני הפסח הוא דמעברין דהיינו משום דמטית תקופת תשרי בכ"ב:
אף ששה עשר לפני החג מעברין - דקסבר כוליה חג בעינן ולקמן פריך היינו תנא קמא:
אחרים - מפרש טעמייהו לקמן:
היינו ר' יהודה - דתרוייהו מקצת חג בעי:

דף יג:

איכא בינייהו - דלר' יהודה יום תקופה גומר ואפילו לא חסרה אלא עשרים ונפלה בכ"א ליכא מקצת חג ולר' יוסי יום תקופה מתחיל ואם נפלה בכ"א איכא מקצת חג עד שתחסר כ"א ותפול חדשה בכ"ב והוה ששה עשר לפני הפסח דהוי ההיא לפני החג חסירה כ"א הוא דמעברין אבל חסירה בציר מהכי לא:
ולא מסיימי - אין סימן איזה מהן קאמר ששה עשר חסירה ובי"ז תפול מעברין אבל נפלה בט"ז אין מעברין דיום תקופה מתחיל ואיכא כוליה חג וחד מינייהו קאמר אפילו נפלה בט"ז מעברין דיום תקופה גומר וליכא כוליה חג ואע"ג דתרוייהו אמרי כחדא ששה עשר חד קאי אחיסרון וחד קאי אנפילה ולא ידעינן הי מינייהו:
שמור את חודש האביב שמור אביב של תקופה שיהא בחודש ניסן - שמור תקופת חדש ניסן של חמה שיהא בתוך חידושה של לבנה אביב הוא ניסן של חמה שאין ניסן קרוי אביב אלא על פי בישול התבואה שמתבכרת בו וכל ביכור התבואה ועתי הקיץ והחורף לחשבון החמה הם ואמר רחמנא שמור שיהא חדש ניסן של חמה נמשך לתוך ימי חידושה של לבנה דכתיב חדש ואין לשון חידוש נופל אלא על לבנה המתחדשת ואשמועינן שיהא ניסן של חמה נמשך בתוך ימי חידוש הלבנה במקצת וכמה הן ימי חידושה י"ד ימים מכאן ואילך היא ישנה:
וליעברה לאדר - ולידחייה לפסח חד יומא ואי נמי מיקלע פסח בבד"ו לא איכפת לן דהא דלא עבדינן פסח בבד"ו טעמא משום תשרי הוא והיכא דלא אפשר מוטב דלעבריה לאדר וליקלע בבד"ו וניעבר בקייטא חד ירחא חסר טפי מכסדרן וניהדר לתשרי בדוכתא ביום הגון ולא ניעברוה לשתא למידחינהו לכולהו מועדות חדש שלם:
תנא - דאחרים מלמעלה למטה קחשיב וה"ק מעברין עד מיעוטה ולא מיעוטה בכלל כלומר אם תחסר תקופת טבת י"ח ימים או י"ז או ט"ז או ט"ו ותפול תקופת ניסן ביום ט"ז מעברין אבל אם חסרה י"ד ונפול תקופת ניסן בט"ו אין מעברין דמעברין לאדר ותפול תקופת ניסן בי"ד ויום תקופה מתחיל ויעשה פסח בתקופה חדשה:

לעולם בתשרי קיימי - ומשום הכי ליכא לתקוני מילתא בעבורי ירחי ומדחייא חד יומא למועד כדמפרש לעיל דתשרי לא מידחי חד יומא הוא ודאמרינן הא איכא כולה חול המועד בתקופה חדשה קסברי אחרים כוליה חג בעינן ואפילו יו"ט ראשון בתקופה חדשה ויום תקופה גומר הלכך כי נפלה תקופה בט"ו מעברינן:

חג האסיף כתיב - חולו של מועד משמע ומשנינן אחרים הכי משמע להו קרא חג האסיף חג הבא בזמן אסיפה דהיינו סוכות יהא בתקופה חדשה:

זקני השוק - שאינן מסנהדרין:

קטני עדה - מסנהדרי קטנה:

מיוחדין שבעדה - סנהדרי גדולה:

על בסמוך - ולא צריך למיסמך ממש כתב רחמנא וסמכו ממש: ולר"י משום סמיכה ממש לא איצטריך וסמכו אלא ליכתוב את ידיהם על ראש ואנא גמיר ראש ראש מוסמך ידו על ראש העולה (ויקרא א':ד'):

מיסמיך סבי - לקרות להם רבי:

במקום שבעים וחד קאי - לפי שהיה משה ראש להם ושקול ככולם:

בידא ממש סמכי ליה - בלשון בעיא גרסינן ליה כלומר מי בעו לאתנוחי ידייהו על רישיה דסבא:

למידן דיני קנסות - דאלהים כתיב (שמות כב) דמשמע דייני מומחין והיינו סמוכין ובשאר דיני ממונות לא בעינן מומחין כדאוקימנא בריש פירקין (דף ב:) משום נעילת דלת והיכא דליכא נעילת דלת כגון בד' שומרין וגזילות דיינינן בבבל אע"ג דליכא סמוכין דשליחותייהו קא עבדינן כדמפרש בהחובל (ב"ק דף פד:) אבל בקנסא לא עבדינן שליחותייהו משום דלא שכיחא ולית בה חסרון כיס:

דף יד.

בטלו דיני קנסות - דכיון דליכא סמיכה בטלו:

בין שתי עיירות גדולות - ולא בתוך העיר שאם יוודע שלא יחריבו את העיר:

לונביאות - חניתות:

ולא קבלו - לפי שעדיין היה בחור:

אילימא דלא דיינינן דיני קנסות בחוצה לארץ - והכי קאמר אין סמיכה מועלת בחוצה לארץ ואפילו סמכוהו בארץ:

פשיטא סומכין בחוצה לארץ ונסמכין בארץ - אם בני בבל נותנין רשות לאחד שבא"י לדון קנסות:

הא אמרן דלא - דאין סמיכה בחוצה לארץ וכיון דאי הוה גבן הכא לא מצינו למסמכיה כל שכן היכא דליתיה גבן:

סומכין בארץ ונסמכין בחוצה לארץ מאי - אם הסומך עומד בארץ והנסמך עומד בבבל וליתיה גבי סומך מי מהני כאילו איתיה גביה בשעת סמיכה ומצי למידן בחוצה לארץ כדתנן סנהדרין נוהגין בחוצה לארץ או דילמא כיון דליתיה גבייהו בשעת סמיכה לא מהניא ליה:

לא הוה מסתייע מילתא - כשהיו אצלו לא היה מוצא שנים שיצטרפו עמו לסומכו ואנן תלתא בעינן:

משתקיד - מחזר ומצפה לסומכו כמו (ירמיהו א':י"ב) כי שוקד אני:

מנין שאין נסמכין לבית עלי - שאינן זוכין להיות נסמכין:

זקן ממש - בא בימים:

הכתיב כל מרבית ביתך ימותו אנשים - כשבאין לכלל אנשים בן שמנה עשרה שנה למה לי למיהדר ומכתביה:

אלא סמיכה - שאפילו חכמים הבאים לכלל זקנה כגון על ידי תורה וגמילות חסדים כדאמרינן בראש השנה (דף יח.) בזבח ומנחה אינו מתכפר אבל מתכפר הוא בתורה ובגמילות חסדים מכל מקום לא תהא תורת זקנה עליהם להיות ראויים לסנהדרין:

הוי קבל - אפל:

וקיים - ותחיה כלומר הרחק מן הרבנות שמקברת את בעליה אפילה מתרגם קבלה (שמות י):

כחל - לעינים:

שרק - לפנים:

פירכוס - לשיער שיר הוא לכלה נאה שמעלת חן בלא קישוט:

כל מן דין - כל כמו אלו וכיוצא בהן היו סומכין לנו שראויים הם לסמיכה:

סרמיסין - לשון הפכנים כמו סרס את המקרא מסופו לראשו (ב"ב דף קיט:) שמהפכין את טעמי תורה:

סרמיטין - לשון סמרטוט כלומר שאין נותנים טעם הגון לדבריהם:

חמיסין - חמסנין שמונעין מלומר טעמי תורה:

טורמיסין - לא איתפרש:

רבה דעמיה - נשיא בעמיו:

מדברנא - מנהיג על שם שהיה פרנס וקרוב למלכות:

בוצינא דנהורא - על שם שהיה גדול בנוי כדאמרינן בהשוכר את הפועלים (ב"מ ד' פד:) שופריה דר' אבהו מעין שופריה (דר' יוחנן):
בריך מתייך - ברוך בואך:
מיוחדים שבשופטיך - שיהו מזקני סנהדרי גדולה:
מה להלן מיוחדין שבעדה - כדפרישית לעיל (דף יג:):
ליגמרה לכולה מילתא - ואפילו מניינא דחמשה מהתם תיפוק דהא תניא לעיל (שם) וסמכו שנים זקני שנים:
אלא - לעולם לא גמר גזירה שוה ושופטיך למיוחדין איצטריך ומניינא מרבויא דוי"ו: ה"ג אלא וי"ו דושופטיך למניינא ורבי שמעון וי"ו לא דריש:

דף יד:

בעליל לעיר - במפורסם לכל שקרוב הוא לעיר זו מכל עיירות:
בית פגי - מקום לפנים מן חומת העיר ונדון כירושלים לכל דבריו:
מצאן - זקן ממרא לסנהדרין חוץ ללשכת הגזית שהיתה בהר הבית:
יכול תהא המראתו המראה - לידון בחנק:
אילימא - דנפוק מקצתן והורו אותן שבחוץ והמרה על דבריהם מאי איריא מקום גורם תיפוק לי דפטור משום דילמא הנך דבלישכה כוותיה סבירא להו:
שררך אגן הסהר - כתיב ודרשינן באחד דיני ממונות (ד' לז.) אל יחסר המזג אם נצרך אחד מהן לצאת אם יש שם עשרים ושלשה כנגד סנהדרי קטנה יוצא ואם לאו אינו יוצא:
על העיר - על ירושלים וצריך לקדש התוספת בשתי תודות ובשיר כדאמרינן בשבועות (ד' יד.):
הקרים - החמיץ:
החלידו - דרוייל"א בלע"ז:
לקוחות - סוחרים בקיאים בשומא:
בת אבא סוראה - אשת רב פפא כדאמר בכתובות פ' אלו נערות (כתובות ד' לט.) אמר רב פפא אמרה לי בת אבא סוראה כו' והיתה עושה לעצמה:
צינורא - מזלג קטן שטוין בו זהב:
כשמואל - לקמן בשמעתין:
עשרה כהנים כתובין - בפדיון הקדישות שלשה בפרשת ערכין שהיא ראשונה ושלשה בפדיון בהמה וארבעה בקרקעות:

אילימא משום דכתיב בהו - שלשה כהנים בפדיון בהמה דהיינו פדיון הקדש והוא הדין לשאר הקדשות:

תסגי בארבע אלמה תנן הקרקעות תשעה וכהן - אלא משום הכי בעי קרקעות עשרה משום דפרשה אחרונה היא וכדשלים פרשת הקרקעות כבר נשלמו י' כהנים ותלמד תחתונה מעליונה לכהן תהיה אחוזתו לא ממניינין דלאו בשומא כתב אלא והעריכו הכהן כערכך הכהן וחשב לו הכהן וכיוצא בהן:

הקדשות - דהיינו פדיון בהמה טמאה שהיא אמצעית ומשלמי בה שיתא כהנים דהא איכתיבא לה פרשת ערכין גבה ניבעי שיתא:

ערך - לא שייך גבי כלים אלא באדם ונותן לפי שניו כמו שכתוב בפרשה:

דף טו.

האומר ערך כלי זה עלי נותן דמיו - כמו שהוא שוה דיודע הוא שאין לומר לשון ערך לכלי ואין ערכו קצוב וגמר ואמר לשם דמים דאין אדם מוציא דבריו לבטלה:

ערכין המטלטלין - משמע שהערכין מיטלטלין:

במתפיס מטלטלין לערכו - שאומר ערכי עלי ונתחייב ערך הקצוב לפי שניו והיה לו מטלטלין ואמר הרי אלו לערכי וחלה עליהן קדושה ובא לפדותן צריך ג' להוציאן מיד הקדש:

ר' אבהו אומר באומר ערכי עלי - ואינו פורע ובא כהן למשכנו ומצא לו מטלטלין והכי קאמר הערכין דהיינו ערך אדם ובא ליתן מטלטלין נגבין בשלשה שמאין:

בשלמא לאפוקי מהקדש - כגון דרב גידל ורב חסדא הוא דבעי שלשה דכיון דחל עליו הקדש לא ניפוק עד שיפדנו בשויו:

אלא לעיולי - כגון דר' אבהו:

עיולי נמי דילמא טעו - ויקחנו להקדש ביותר משויו:

חד לגופיה - דניבעי כהן:

מיעוט אחר מיעוט - דכולהו ממעטי ישראל דמשמע כהן ולא ישראל:

ואימא חמשה כהנים וחמשה ישראל - בעינן דקמא לגופיה ושני לו הוי מיעוט אחר מיעוט ושלישי הדר איצטריך לגופיה דניהוי כהן דכיון דאיתרבי ליה ממיעוט אחר מיעוט דאפילו ישראל כי הדר כתב כהן דוקא כתביה דלאו מיעוט אחר מיעוט הוא דהא שני לאו מיעוט הוא אלא ריבוי וכן כולם חד דווקא וחד הוי מיעוט אחר מיעוט:

ואדם כיוצא בהן - כקרקעות דבעי נמי תשע וכהן לשומו:

ועבד איתקש לקרקעות - והתנחלתם אותם (ויקרא כה):

שער העומד ליגזוז - והקדישו ובא לפדותו בשויו שעושין משער אדם נפה וקילקלי וחבק:

כגזוז דמי - והוו להו מטלטלין ובשלשה:

אין מועלין בו - דעבד הרי הוא כקרקע ואין מעילה בקרקע ובמסכת מעילה (דף יח:) גמר חטא חטא מתרומה בפרק הנהנה:

מועלים בשערו - דשערו לאו כגופו והוה ליה כשאר מטלטלין:

העומד ליגזוז - שכבר שילח פרע וראוי להסתפר:

ש"מ - פלוגתא דתנאי הוא לתנא קמא דאמר לית בהו מעילה סבר כמחובר דמי ולענין פדייה נמי בעי עשרה ולרבן שמעון כגזוז דמיא:

דברים שהן בקרקע - מחוברין לקרקע:

ואינן בקרקע - אלא כמטלטלין:

ר"מ מחייב - לישבע על השאר שהודה מקצת הטענה אע"ג דאין נשבעין על הקרקעות כדילפינן בשבועת הדיינים (שבועות דף מב:) הכא כיון דאין צריכין לקרקע דעומדות ליבצר הן כדמוקי ר' יוסי בר חנינא לפולוגתיה כבצורו' דמיין ונשבעין:

לא - התם בענבים כל כמה דשבקת להו מיכחש כחשי אבל שערו אשבוחי משבח הלכך אפי' ר' מאיר בשער כרבנן סבירא ליה:

קא פסיק ותני - מתני' רובע סתמא בכ"ג:

לא שנא - שור שרבע אדם זכר ולא שנא שור שרבע אשה נקבה דנפקא לן תרוייהו מקראי בפרק ארבע מיתות (לקמן נד:) שהן בסקילה ותנא דמתני' מרבי להו לכ"ג:

בשלמא רובע נקבה - כתיב ביה כ"ג דכתיב והרגת את האשה ואת הבהמה איתקש בהמה לאשה ודיני נפשות נפקינן לקמן בעשרים ושלשה:

אלא רובע זכר - מנלן דבעי כ"ג:

דכתיב כל שוכב וגו' - ומהאי נפקא לן בארבע מיתות לרובע זכר:

דאם אינו ענין - לאדם הבא על הבהמה דהא קרא אחרינא כתיב (ויקרא כ':ט"ו) איש אשר יתן שכבתו וגו':

תניהו ענין לנשכב - למביא בהמה עליו ומדאפקיה בלשון שוכב לידון כשוכב מה בא על הבהמה הוא והיא בכ"ג כדילפינן מואת הבהמה תהרוגו (שם) דאיתקש בהמה לאדם אף מביא בהמה עליו שניהם בכ"ג:

דף טו:

אימא לקטלא - לחייב מיתה לבעליו וניחייביה מיתה והיכי מפקינן לה מפשטיה לגמרי:

אי כתב הכי - קושיא היא כלומר איצטריך יומת לדונו במיתה האמורה בתורה סתם דאינו אלא חנק דלא תימא גם בעליו יסקל:

קטל איהו בסייף - דקי"ל לקמן (ד' נב) רוצח בסייף:

קטל שורו נימא בסקילה - דחמירה מכולן בתמיה:

הניחא - הא דעקרת ליה לקרא מפשטיה ולא מוקמינן ליה למיתת חנק ממש:

למ"ד חנק חמור - מסייף בפ' ד' מיתות (לקמן נ:) הלכך איכא למיפרך קטל איהו בסייף קטל שורו בחנק:

אלא למ"ד חנק קל - אימא למיתת חנק אתא:

משום היא גופה - משום הך קשיא גופא דלא תימא לא תקחו כופר כתב רחמנא וליקטול כתב רחמנא ונתן פדיון נפשו למימר דהיכא דקטל איהו לא תסגי ליה בממונא כו' אבל קטל שורו סגי ליה בממונא ואי לא יהיב כופר חייב חנק:

שור סיני - בהמה שקרבה להר בעוד שהשכינה שם דכתיב אם בהמה אם איש לא יחיה:

בכמה - דיינים נידון:

מה איש בכ"ג - דאיש פשיטא לן דכבר הוקבעו לישראל סנהדראות מיתרו ואילך:

ברדלס - חיה היא ובלע"ז קורין אות' פוטויו"ש:

אמר ריש לקיש - הא דאמר ר' אליעזר כל הקודם להורגן זכה והוא שהמיתו נפש ואמילתא דת"ק דאיירי כשהמיתו קאי ר' אליעזר:

יש להם תרבות - מותר לגדלן לפי שאדם יכול ללמדן שלא יזיקו הלכך שם בעלים נקרא עליהן ולא הוי כהפקר ואסור להורגן אם לא המיתו אבל אם המיתו סופן מוכיח על תחילתן שלא אלו בני תרבות ואין צריכין לדונן:

ר' יוחנן אמר אע"ג שלא המיתו - א"ר אליעזר כל הקודם להרגן זכה וה"ק ליה לת"ק דקאמרת כשהמיתו צריכי כ"ג דיינין אני אומר אפילו לא המיתו מותר להורגן כל הקודם וכ"ש אם המיתו:

ואין להם בעלים - כלומר אין שם הבעלים חל עליהם ולא הוו אלא כהפקר לפי שלא היה לו לגדלן:

זכה - משמע נשתכר:

זכה בעורן - העור שלו כיון דאין להם בעלים:

כיון דהמיתו - ואמור רבנן דאין צריך לדונן בב"ד הוו להו כמאן דגמר דינייהו ואסירי בהנאה כדקי"ל שאם שחטו לאחר שנגמר דינו אסור בפרק שור שנגח (ב"ק מא.):

זכה לשמים - צדקה עשה:

איכא בינייהו נחש - דת"ק חשיב ליה בהדי הנך ובעי כ"ג ור"ע באינך סבירא ליה כוותיה בר מנחש כדאמרינן בארבעה אבות נזיקין (שם דף טו:) נחש מועד לעולם דברי הכל:
לענין ע"ז - חלק בין יחידים למרובים דעיר הנדחת בעי סנהדרי גדולה כדיליף לקמן (דף טז.) ויחיד נידון בכ"ג דכתיב (דברים י"ז:ה') והוצאת את האיש ההוא וגו' אל שעריך ב"ד שבשעריך:
למימרא - דשבט שלם שהודח בדינא דרבים דייניו ליה כדינא דעיר הנדחת דמיקרי מרובין דייניו ליה בסייף ובסנהדרי גדולה:
מעשרה ועד מאה - בציר מעשרה לא מקרי עיר וטפי ממאה נפקא מתורת עיר והוו להו ציבור ובציבור לא כתיב סייף הלכך כל א' נידון בפני עצמו ובסקילה:

דף טז.

בנשיא שבט שחטא - ובאחת מכל מיתות ב"ד:
דרב אדא בר אהבה - לקמן:
וכתחילתה של א"י - כך דינה לעולם אם נפלה מחלוקת נחלה בשבט:
קלפי אורים ותומים - ביש נוחלין (ב"ב דף קכב.) מפורש:
אע"ג דקטלינן ביחיד - דדינא של שבט בסקילה אפ"ה בדינא דרבים דייניו ליה דבעי ע"א ולא בדינא דיחיד בכ"ג:
דרבי חמא בר' יוסי - לקמן:
לשעריך - לב"ד שבשעריך דהיינו סנהדרי קטנה ואי אתה מוציא כולה אלא בסנהדרי גדולה:
אתיא הזדה הזדה - בנביא השקר כתיב (דברים י"ח:כ') אך הנביא אשר יזיד ובזקן ממרא כתיב (שם יז) והאיש אשר יעשה בזדון מה זקן אינו נהרג אא"כ המרה על פי ב"ד הגדול דכתיב (שם) וקמת ועלית אף נביא אינו נידון אלא בבית דין הגדול:
והא הזדה - דזקן ממרא:
כי כתיבא בקטלא כתיבא - וקטלא דידיה בעשרים ושלשה דכי כתיב וקמת ועלית בהוראה כתיב שבאין לשואלו מה יורו וחוזר לעירו ואם הורה לעשות כבתחילה נידון כשאר המומתין בכ"ג דהא לא תני במתניתין (דף ב.) ולא את זקן ממרא:
דבר דבר מהמראתו - בנביא בקטלי'ה כתיב (דברים יז) אשר יזיד לדבר דבר וגו' ובהמראת זקן כתיב (שם) ועשית ע"פ הדבר:

וליהדר זקן ממרא וניגמר - קטלי' בסנהדרי גדולה הזדה הזדה מנביא דהא בקטלא דתרווייהו כתיב הזדה ונימא מה נביא בסנהדרי גדולה דהא גמרינן מהמראת זקן אף מיתת זקן בסנהדרי גדולה וניתני במתני' (דף ב.) ולא את הזקן ממרא אלא בב"ד של ע"א:
דבר דבר - הך גזירה שוה דדבר דבר גמיר ליה האי תנא מרביה אבל הך דהזדה הזדה לא גמיר ליה מרביה וקל וחומר אדם דן מעצמו ואין אדם דן גזירה שוה מעצמו אלא אם כן קיבל מרבו הלכה למשה מסיני דאיכא למימר קרא למילתא אחריתא אתא וכן הלכה רווחת בישראל:
יביאו אליך - ומשה במקום שבעים ואחד קאי:
דבריו של גדול - דינו של בעל שררה כגון נשיא וכהן גדול:
והאי תנא - דדרש דבר גדול דבר קשה למה לי תרי קראי:
שורו של כהן גדול - אם המית איש:
מדקא מיבעיא ליה שורו - שמע מינה שורו הוא דמספקא ליה משום דכתיב (שמות כ"א:כ"ט) וגם בעליו יומת כמיתת בעלים אבל שאר ממונו פשיטא לן דבשלשה ככל דיני ממונות:
כל דבריו - ואפילו ממונו ליבעי סנהדרי גדולה:
ודילמא - הא דקא מדכר קרא בסנהדרי גדולה משום שאילת אורים ותומים הוא אתא לאשמעינן דנשאלין לסנהדרין באורים ותומים וכן למלך וכן למשוח מלחמה אבל לא להדיוט ולעולם לענין לצאת למלחמה יוצאין בלא רשות סנהדרי:
כנור - נקב שלו כלפי צפון היה ובלילה רוח צפונית מנשבת דקיימא לן (בבבא בתרא ד' כה.) ארבע רוחות מנשבות בכל יום מזרחית בבקר ורוח דרומית בחצי היום ומערבית בתחילת לילה וצפונית בחצי לילה כמהלך חמה שמהלכת ממזרח לדרום ומדרום למערב וממערב לצפון ותניא ביבמות (דף עב.) כל אותן ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר אף על פי שנזופים היו ולא נשבה להם רוח צפונית ביום לא היה יום שלא נשבה להם רוח צפונית בחצי הלילה אלמא חצות לילה עת נשיבתה לעולם ופעמים שהיא מנשבת אף ביום והיא רוח נוחה ויפה לבריות והיום מאיר בה:
והיה דוד עומד ועוסק בתורה - כדכתיב חצות לילה אקום (תהילים קי"ט:ס"ב):
קומץ - פרנסה מועטת:
ואין הבור מתמלא מחולייתו - עוקר חוליא מבור עמוק וחוזר והשליכה לתוכו אינו מתמלא בכך כלומר אין סיפק בידינו לפרנס עניים שבתוכנו:
ונמלכין בסנהדרין - נוטלין רשות מהן והיינו מתני':

דף טז:

בניהו בן יהוידע זה סנהדרין - שהיה מופלא שבב"ד:

ואביתר אלו אורים ותומים וכן הוא אומר ובניהו בן יהוידע על הכרתי ועל הפלתי - הוא למעלה מהם וקודם היה להם ומדסמך בקרא קמא אביתר בתר בניהו שמע מינה אביתר היינו כרתי ופלתי. וספרים דכתיב בהו ואביתר על הכרתי שיבוש הוא שאין מקרא זה בכל הנביאים:

שכורתין - חותכין דברים באמונתן:

מאי קרא - דכנור תלוי על מטתו של דוד ומקיצו לדוד משנתו דכתיב אעירה השחר אני מעורר השחר ולא כשאר מלכים שהשחר קודם ומעוררן:

כן תעשו לדורות - מה משכן על פי משה והוא במקום סנהדרי גדולה אף לדורות על פי סנהדרי גדולה:

מיכן ואילך - כלים שעשו אחרי כן עבודתן מחנכתן משעה שמתחנכים בעבודה מתקדשין:

אותם - מיעוטא הוא:

אשר ישרתו - להבא משמע לדורות הבאים נתנו בשירות מדכתיב (במדבר ד':י"ב) כל כלי השרת אשר ישרתו:

ה"ג אי לאו אותם הוה אמינא לדורות במשיחה ובעבודה דהא כתיב וכן תעשו:

דאוקי סנהדראות - בעצת יתרו ומשה היה שופט ודיין על פי הדבור ושקול כסנהדרי גדולה שבירושלים:

שוטרים - גולייריס חובטין במקלות ע"פ השופטים לכל מי שאינו שומע:

אחד ממונה על כולן - זו סנהדרי גדולה:

מצוה בשבט לדון את שבטו - ולא ילכו בני שבט זה לב"ד של שבט אחר:

לשעריך - לב"ד שבכל עיר ועיר:

בב"ד אחד - כל זמן שסנהדרי זו קיימא אבל מתו אלו ונתמנו אחרים עושין:

במקום אחד - כגון בגליל או ביהודה:

ר"ש דריש טעמא דקרא - בהמקבל (ב"מ קטו.):

דף יז.

עמך משום שכינה - עמך יעמדו מחוץ לאהל ולא יבאו לאהל משום שכינה לשון אחר משום שכינה שתשרה שכינה עליהם הוצרכו להיות משה עמהן כדכתיב (במדבר י"א:י"ז) ואצלתי מן הרוח אשר עליך וגו':

בדומין לך - מיוחסין ומנוקין ממום:

ורבנן - נפקא להו בדומין לך מונשאו אתך דסנהדראות קטנות שנאמרו ביתרו וילפא גדולה מקטנה:

ושנים חלק - לא נכתב עליהן זקן:

מי שעלה בידו חלק כו' - ושנים מאותן שבעים שהלכו ליטול עלה בידו חלק ונשתיירו שני פתקין שהיו כתובין בקלפי שהיו של אלדד ומידד שלא הלכו ליטול שנתייראו שלא יעלה בידן חלק:

ולקחת חמשת חמשת - בבכורות העודפים על מנין הלוים:

אמר להן - לכל הבכורות באו טלו פיתקיכן:

שכל הנביאים כולן - אותן שבעים זקנים נתנבאו אותה שעה ראשונה לבדה כנוח עליהם הרוח סביבות האהל ופסקו:

על עסקי שליו - צורך שעה היתה:

אל תקרי שנים - אלא שנים:

אילימא דכתיב בהו - בשאר זקנים ולא יספו ומפרשת ליה ולא יוסיפו:

אלא מעתה קול גדול ולא יסף - דשכינה הכי נמי דלא אוסיף אלא על כרחיך דלא פסק הוא קול שכינה אינו פסק:

אלא במוסיפין ודברי הכל - דתנן בהיו בודקין (לקמן דף מ.) אחד עשר מזכין ואחד עשר מחייבין וא' אומר איני יודע יוסיפו הדיינין שנים דהשתא הוה ליה בית דין שקול דאינו יודע כמאן דליתיה הוא ופשו להו כ"ד משכחת ליה על פי שנים י"א מזכין וי"ג מחייבין:

ובסנהדרי גדולה - לר' יהודה זוגות נינהו:

במוסיפין - עושין ב"ד שקול כדפרישית:

פשיטא - דהכי בהדיא תנן (שם) וכמה מוסיפין שנים שנים וכיון דחד אמר אינו יודע הוו להו ב"ד שקול:

ואי אמר טעמא - מראה פנים לחובה ומראה פנים לזכות ומשום הכי מספקא ליה:

כיון דגמירי - דבעי הלנת דין בפרק היו בודקין (שם) שאם לא מצאו לו זכות יום ראשון מלינין אותו למחרת שמא ימצאו להם טעמי זכות:

בעלי קומה ומראה - שתהא אימתן מוטלת על הבריות:
ובעלי כשפים - להמית מכשפים הבוטחים בכשפיהם להנצל מידי ב"ד ולגלות על המכשפין המסיתין ומדיחין בכשפיהן כגון (גירסת הצנזורה: המצרים) [ישו הנוצרי]:
מפי המתורגמן - כשבאין עדי לועזים להעיד בפניהם לא יצטרכו להעמיד מליצים ביניהם דהוה ליה עד מפי עד:

דף יז:

ומה נחש שממית - אדם ובהמה ומרבה טומאת נבילות וטומאת מת בעולם הרי הוא טהור כשהוא מת שאינו בכלל שמנה שרצים:
ולא היא - לאו קל וחומר הוא דאין זה חומר אם הוא ממית ומרבה טומאה שהרי כמו כן יש קוצים שהן ממיתין ומרבין טומאה והן טהורין:
שנים לדבר - בשבעים לשון ואחד לשמוע שיהא מבין בשבעים לשון אע"פ שאינו יודע להשיב:
שמעון התימני - תלמיד היה ולא נסמך שלא בא לכלל זקנה:
שלישית חכמה - סנהדרין שיש בה שלשה מדברים בשבעים לשון חכמה היא וכשירה אלמא שלשה בעינן לדבר:
למידין לפני חכמים - כל היכא דאיתמר למידין לפני חכמים היינו לוי שהיה למד לפני רבי:
רב נחמן - מוסיף שמעון התימני וחמשתן לא באו לזקנה ויושבין בקרקע ומשיבין תשובות קושיות לזקנים והיינו דנין בהלכה:
והא שלחו מתם לדברי רבי יוסי בר חנינא - מוציא [אני] מכלל רבנן בפ' א' דיני ממונות (לקמן לד.) אלמא שלחו מתם לאו ר' יוסי ברבי חנינא היא:
שלש שורות - לקמן תנינן להו באחד דיני ממונות (דף לז.) שאם הוצרכו לסמוך ולהוסיף על הדיינין סומכין מהן:
ועשרה בטלנין - עשרה בני אדם בטילין מכל מלאכה להיות מזומנין לבית הכנסת שחרית וערבית דאמרינן בברכות (דף ו:) כיון שבא הקב"ה לבית הכנסת ולא מצא שם עשרה מיד כועס דקיימא לן (מגילה דף ג:) כל כרך שאין בו עשרה בטלנין נידון ככפר הלכך אי ליתנהו לא חזיא לסנהדרי:
שני סופרים - ליכתוב דברי המזכין ודברי המחייבין וכל שעה יושבין לפני הדיינין לקמן בפרק היו בודקין (דף מ.):
ושני חזנין - שמשי ב"ד להלקות החייב ולהזמין בעלי דינים לדין:

ושני בעלי דינין - שאם לא כן את מי הם דנין:
ושני זוממין - שיתייראו העדים להעיד שקר שלא יזומו:
ושני זוממי זוממין - שמא יתחייב בעל דין על פי עדים וישכיר שנים להזימן לפיכך צריך שנים אחרים בעיר שיתייראו אלו מהם אם נבוא להזים העדים יבאו אלו השנים ויזימו אותנו:
עשרה דברים - ב"ד והגבאין מחלקין להם והוי להו תלת מילי:
רופא - למול תינוקות:
אומן - מקיז דם:
לבלר - לכתוב ספרים:
קופה נגבית בשנים ומתחלקת בשלשה - טעמא מפ' בהשותפין (ב"ב ח:):
בית דין מכין וחובשין - הא חשבינן להו לעיל דאיכא סנהדרי גובין ומחלקין הוי להו חמשא משיתא דבצרי לעיל רופא ואומן ולבלר ומלמד חד גברא הוי לכל הני:

דף יח.

מאתים ושבעים ושבעה - מאתים ושלשים כרבי נחמיה ועוד מ"ז שאם יתחלקו ב"ד י"א מזכין ואחד עשר מחייבין ואחד אומר איני יודע יוסיפו מאלו מ"ז עד שבעים כדאמרי' בהיו בודקין (לקמן דף מ.) שמוסיפין שנים על הכ"ג אם יזכוהו שניהם הרי י"ג מזכין ואחד עשר מחייבין זכאי ואם יחייבוהו חייב דאיכא הטייה לרעה על פי שנים ואם יחלקו צריך עוד להוסיף שנים וכן לעולם עד שיהיו שבעים לרבי יהודה ושבעים ואחד לרבנן:
שרי אלפים שש מאות - היו שהרי שש מאות אלף רגלי:
כהן גדול. אינו יוצא אחר המטה - דילמא אתא למינגע והיינו דאזהר קרא ומן המקדש לא יצא מקדושתו לא יצא כלומר יתרחק מן הכיעור שלא יבא לידי טומאה והאי קרא בכה"ג אונן כתיב דכתיב לעיל מיניה לאביו ולאמו לא יטמא:
הן נכסין והוא נגלה - כשהן יוצאין ממבוי זה ונכנסין למבוי אחר ונכסין ממבוי הראשון שאינו רואה אותן הוא נגלה ונכנס למבוי הראשון והן נכסין ממבוי השני והוא נגלה ונכנס לתוכו:
רבי יהודה - דריש מן המקדש דווקא:
וכשהוא מנחם - בשורה כשחוזרין מקבור את המת שאין שלו דרך כל העם עוברין זה אחר זה ומנחמין את האבל שעומד במעמדו:
והממונה - סגן הכהנים ממצעו לכהן גדול בינו לבין העם שהממונה בימינו וכל העם בשמאלו והוא באמצע:

אנו כפרתך - בנו תתכפר אתה ואנחנו תחתיך לכל הראוי לבא עליך:
וכשמברין אותו - כדקיימא לן (במו"ק דף כז:) אבל סעודה ראשונה אסור לאכול משלו:
מסובין על הארץ - הן מצירין ומתאבלין על צערו והוא מיסב בכבוד על הספסל:
גמ' דנין אותו איצטריכא ליה - סלקא דעתך אמינא לא ליזלזל למיתי קמי בי דינא:
ועובר על עשה - לקמן פריך לא סגי דלא עבר:
והרי הוא כהדיוט - לקמיה מיתוקמא שפיר:

דף יח:

ההורג כהן גדול - בשוגג גולה לעיר מקלט ואינו יוצא משם לעולם דכיון דאין כהן גדול במקדש כשהוא גולה במיתת מי ישוב וכן כהן גדול שהרג את הנפש בשוגג במיתת מי ישוב הא ליכא כהן גדול:
הרי הוא כהדיוט - לידון בשלשה:
דבר גדול ממש - אם עבר עבירה שיש בה מיתת בית דין הוא דבעי סנהדרי גדולה אבל במלקות לא:
הרי שהיה מוצא אבידה - כהן והיה האבידה בבית הקברות או שהיה זה זקן ואינה לפי כבודו שאם היתה שלו לא היה מחזיר':
או שהיתה מלאכה שלו מרובה משל חבירו - כגון נוקב מרגליות שאם ילך ויחזירנ' יפסיד בבטלותו יותר מדמיה:
לכך נאמר והתעלמת - אלמא כבוד הבריות דוחה לאו דלא תוכל להתעלם וה"נ זילותא הוא לגבי כהן גדול ליתי לאסהודי לבעל דין:
אמר רב יוסף - הא דקתני מעיד למלך קאמר שהיה מלך בעל דין וכהן גדול יודע לו עדות:
והא לא דנין אותו - מאי סהדות' בעי:
בן מלך הדיוט הוא - והדר קושיין לדוכתא דאיכא זילותא לכה"ג:
בפני המלך - שהמלך יושב ודן בסנהדרין:
אין מושיבין מלך בסנהדרין - לקמן מפרש טעמא:
משום יקרא דכהן גדול - דידע בסהדותא לבריה:
אתי - מלך יתיב עד דמיקבל סהדותא וקאי מלך ואזיל ומעיינינן אנן בדינא:
לא תענה על רב - אינך רשאי לסתור את דברי מופלא שבדיינין ואי אמר מלך חובה תו לא מצי אינך למחזי ליה זכותא:
משום אפסניא - מחלק ממון לחיילותיו כך וכך לשנה ונוח לו שיהו כל השנים מעוברות:

כהן גדול - אינו רוצה שתתעבר שנה מפני הצינה שצריך לטבול ולקדש ביום הכפורים חמש טבילות ועשרה קידושין ואם תתעבר שנה הרי תשרי במרחשון וצינת מרחשון תהיה בתשרי:

אמר רב פפא ש"מ - מהא דקתני ולא כהן גדול בעיבור שנה:

שתא בתר ירחי אזלא - אחר ירחים הראוים להיות אם לא נתעברה הולך קור וחום של שנה וצינה הראויה במרחשון הויא בתשרי כשמתעברת:

אם בכיר ולקיש כחדא יינץ דין הוא אדר - אם יהא חום בקרקע ויצמח זרע הבכיר והאפילה יחד חיטין שנזרעו בראש החודש והשעורין שנזרעו עכשיו דין הוא אדר ואם לאו לית דין אדר אלא שבט:

אם תור בצפר בתלג ימות - אם בבקר יהא קור חזק עד שיהא השור קרוב למות מחמת הצינה:

ובטיהרא בטול תאינתא ידמוך - ובצהרים יגדל כח החום עד שיהא השור מיצל בצל התאנה מחמת החום:

וישלח משכיה - ויפשיט עורו כלומר יתחכך בתאינה מחמת החום:

אם קידום תקיף לחדא יהא יפח בלועך נפיק לקבליה - אם כבר תשש כח החורף כל כך שכשיהא רוח מזרחי' חזקה מאד והיא מביאה צינה ואתה מנשב בפיך ויוצא לקראתה ונפיחתך קשה מן הרוח ומחממתה דין הוא אדר:

ואם לאו - שעדיין יש צינה חזקה לית דין אדר אלא שבט:

ועברוה רבנן - ועשאוהו כשבט שקבעו אדר השני אחריו אלמא שתא בתר עיבורא אזיל ולא נהגא חום דניסן באדר אלא מנהג אדר באדר השני:

רבנן אחושבנייהו סמוך - ובלא"ה מעברינן ליה והכא איסתייועי מיסתייעא מילתייהו כלומר איתרמי להו מזל חשיבות דאיקלע עיבור כמלתייהו ומיהו ברוב העבורים שתא בתר ירחא אזלא:

קא פסיק ותני - הוא אינו מייבם לא שנא נפלה לו יבמתו בין מן הנשואין בין מן האירוסין בשלמא מן הנשואין איכא עשה ולא תעשה באיסורא בתולה יקח (ויקרא כ"א:י"ד) ולא בעולה דהיינו עשה אלמנה לא יקח (שם) הרי לאו:

דף יט.

ואין עשה - יבמה יבא עליה (דברים כ"ה:ה'):

ביאה ראשונה - דייבום מקיימא מצות עשה ביאה שניה לאו מצות יבום הוא:

ומן המקדש לא יצא - בכהן גדול אונן כתיב (ויקרא כא) דהא כתיב לעיל מיניה לאביו ולאמו לא יטמא:

מקדושתו לא יצא - כלומר יעשה חיזוק לדבריו שלא יגרום לצאת מקדושה וליטמא:

מרריה - מרירות לבו:

משוח שעבר - כגון שאירע בו פסול בכהן גדול ומינו אחר תחתיו וכשעבר פסולו של ראשון חוזר לעבודתו ושני קרא ליה משוח שעבר:

חלשה דעתיה - דכהן גדול:

חדי בי - שמח באבלי:

ש"מ - מדקתני סגן מיכן והעם מיכן וכהן באמצע היינו סגן היינו ממונה דמתני' דקתני הממונה ממצעו לכהן ונותנו בינו לבין העם:

וש"מ - כן מנהג תנחומין שורה שיהו אבלים עומדין במקומן וכל העם עוברין איש איש כשמגיע אצל האבל מנחמו ועובר מדקתני כשהוא עובר לנחם וגבי מתנחם קתני כשהוא עומד בשורה להתנחם:

אבלים לשמאל המנחמים - מדקתני ואבל וכל העם משמאלו והרי הוא היה מן המנחמין וקתני אבלים לשמאלו:

ובנה אחריה - בנה הקטן לא יהלך אחריה אלא לפניה:

משום מעשה שהיה - שגנבוהו פריצים מאחריה ונתנוהו בבית וכשחזרה ולא ראתהו התחילה צועקת ובוכה בא אחד מהם ואמר בואי וארא לך ונכנסה אחריו ועינו אותה:

מספרות - זו עם זו:

משום ייחוד - שמא ילך אדם שם ואם לא ישמע קול אדם יכנס ויתייחד שם ותנן (קידושין דף פ:) לא יתייחד אדם עם ב' נשים ובבית הכסא שבשדות קמיירי שהיה בית הכסא שלהם בשדה חוץ לעיר והכל ניפנים שם:

בין שאבלים עומדין שם כו' - וכך הורה לי שאין שינוי מנהג בדבר בין שהיו אבלים עומדין בין אבלים עוברין אין כאן קלקול:

והוא אומר תתנחמו - ברייתא היא:

נחשא קא רמי - סימן הוא מטיל להם להרע שיצטרכו לנחומים בתמיה:

תנו עיניכם - לדונו בדין ולא תחניפו ולא תשאו פניו:

ויעידו בך - שעבדך הרג את הנפש דעבדו כחמורו והפסד ממון הוא לו לפיכך צריך לדונו בפניו:

דף יט:

נפנה - שמעון לימינו לידע אם יאמרו כמותו:
כבשו פניהם - שהיו יראין ממנו:
בעל מחשבות - הקב"ה:
ולא חולצין לאשתו - מפני שאסורה לינשא:
חליצה גנאי היא לו לבא לב"ד ותהא רוקקת לפניו וייבום גנאי הוא לו לקום על שם אחיו:
הא דרב אשי בפ' קמא דקידושין (דף לב:):
הראויות לו - המותרות לו אבל נשיו של שאול לא:
מלוה אית לך גבאי - עושר גדול וקידושין אחרים לא קיבלתי:
בעת תת - כשהגיע עת לתתה לדוד נתנה לעדריאל:
מלוה ופרוטה - מלוה עושר גדול שנתחייבתי לך בשביל גלית ופרוטה שוה כסף שקבלתי ממך בהללו ערלות פלשתים:
שאול סבר דעתיה - דמקדש למקדש במלוה דחשיבא הלכך לאו קידושי נינהו ואזל ויהבה לפלטי בן ליש:
ודוד סבר - דעתיה אפרוטה משום הכי קרי לה אשתי:
האי תנה את אשתי את מיכל - דמשמע זו אשתי ולא מירב אשתי:
מאי דריש ביה - רבי יוסי דלא דריש ולא מירב אשתי:
לטעמיה - דדריש ממקרא מעורבב כדלקמן מה מיכל אשתי אף מירב אשתי:
קדושי מיכל לפלטי - פשיטא לן דבעבירה דהא כתיב אשתי מיכל וקיימא לן (קידושין דף מז.) דעתיה אפרוטה דבת קידושין היא:
ואשתו היהודית - בכלב בן יפונה משתעי קרא יהודית על שם שכפרה בע"ז ונתגיירה שכל הכופר בע"ז נקרא יהודי דכתיב (דניאל ג':י"ב) איתי גוברין יהודאין וגו':
ירד אביגדור - כולן שמותן של משה הן:
מרד - כלב שמרד בעצת מרגלים:
תולדות אהרן ומשה - ומפרש בתריה בני אהרן ולא הוזכרו בני משה שם:
שפדאו מצער גידול בנים - שהוטל עליו טורח השבטים שעל אברהם היה מוטל אותו טורח דכתיב (בראשית כ"ו:ד') והרביתי את זרעך והוא פדאו:
והא כתיב אישה - אלמא בא עליה:
שנעשה לה כאישה - שהיה מגדלה ומחבבה:
הלך ובכה אחריה - בקושיא קא נסיב לה:
עד בחורים - קרא קא דריש ואזיל:

תוקפו של יוסף ענוותנותו של בועז - דבר גדול של יוסף כדבר קל וקטן שבבועז תוקף דבר גדול וחמור ויש לו שם ענוה דבר שאין לו שם שאדם עושה לפי תומו:

שנעשה בשרו - אבר:

כראשי לפתות - נתקשה ואעפ"כ כבש יצרו ואף על פי שפנויה היתה ועמו במיטה אבל יוסף אשת איש היתה ואינה עמו במיטה:

דף כ.

תוקפו של בועז ענוותנותו של פלטי - דאילו בועז חדא לילה ופלטי שנים רבות:

דורו של משה ויהושע - עסקו בתורה הרבה ודורו של חזקיהו יותר מהם כדכתיב (ישעיהו י) וחובל עול מפני שמן ואמרינן בחלק (לקמן דף צד:) חובל עול של סנחריב מפני שמנו של חזקיה שהיה דולק בבתי מדרשות עד שבדקו מדן ועד באר שבע ולא מצאו עם הארץ:

מתכסין בטלית אחת - עניים היו:

רבי יהודה אומר לעולם - לפני המטה יוצאות שכן מצינו בדוד שיצא אחר מטתו של אבנר ואי ס"ד נשים אחר המטה אורחיה דדוד להלך עם הנשים:

בתחילה להכרותו - שהיו סבורין שמאתו היתה הריגת אבנר:

ולבסוף להברותו - שידעו הבירור שלא מאת דוד נהרג אבנר:

למחות בשאול - בהריגת נוב עיר הכהנים:

ידיך לא אסורות - אדם חשוב היית לשאול והיה לך למחות ולפי שלא מחית כנפול לפני בני עולה נפלת:

מכדי מחויי מחית - והכי קאמר ידיך לא אסורות היו לא ניהגת בעצמך כאדם חשוב אלא בכל כוחך גילית בדעתך ומחית בשאול:

ששהה מלכות בית דוד - שהעמיד את איש בושת למלך ואם לא המליכו אבנר היו ממליכין את דוד ומשמלך איש בושת עד יום שמלך דוד על כל ישראל היו שתי שנים ומחצה שתי שנים לאיש בושת וחצי שנה בין מיתתו למלכות דוד שמשמת שאול מלך דוד בחברון וכתיב בחברון מלך שבע שנים ושש חדשים צא מהן חמש שנים שבין מיתת שאול למלכות איש בושת דתניא בסדר עולם (ולקמן דף קז.) והימים אשר מלך דוד על וגו' נמצאת מלכות ישראל בטילה חמש שנים אלמא חמש שנים היו בלא מלך נשתיירו שתי שנים ומחצה ממלכות איש בושת למלכות בית דוד:

דרגש ערסא דגדא - נוהגין היו לערוך מטה ושלחן בבית ולא היו משתמשין בהן כלל אלא למזל הבית מונחת משום ניחוש גדא מזל ודומה גד גדי וסנוק לא (שבת דף סז:):

עד השתא לאו אותביניה - עד הנה לא ישב על אותה מיטה שהרי מונחת היא לנוי הבית:
והשתא - דאבל הוא בעינן לאותביה עלה מהיכא תיפוק לן:
השתא מוכלינן ליה - משל אחרים:
אלא אי קשיא - אדעולא הא קשיא עלה דתניא בעלמא (מו"ק דף כז.) דרגש אין צריך האבל לכפותו:
מתיר קרביטין - בימי אבלו קרביטין לולאות:
קרביטין מי אית ליה - הלא כשאר מטות עושין אותה מטה:
גילדאי - רצענין:
ערסא דצלא - מטה של עור ותולין רצועות בשפת העור סביב וכשרוצין לנטותו עונבין הרצועות בארוכות המטה וכשמתירין אותה הוא נופל והן הן קרביטין וחס הוא עליו לכפותו שלא יתקלקל העור בלחלוח הקרקע שלא היו ראשי כרעיו גבוהין מסירוגו למעלה וקאמר ת"ק זוקפו על דופן הכרעים וארוכותיו למעלה ואמר ליה רבן שמעון מתיר קרביטין והוא נופל:

דף כ:

סירוגו - קשירתו:
מתוכו - שיש נקבים בארכבותיו ותוחבין בהן ראשי רצועות התלויות בעור ועונבים ואין מרכיבין הרצועה על גבי ארוכות המטה:
סירוגה מעל גבה - החבלים מרכיבין על ארוכות המטה מיכן ומיכן ואורג והוא סירוג:
העריסה - עריסת תינוקות בריי"ץ:
משישופם בעור הדג - משפשפם בעור הדג כדי להחליק הארוכות ליפותם:
למה לי שיפת עור הדג - הלא אין יופיה ניכר שהרי מכוסות הן תמיד בראשי החבלים המסורגין על גבן:
מטה אעולי ואפוקי בבזיוניה - בבזעים ונקבים של ארוכות מכניס ומוציא ראש החבל ומסרג:
באבקתא - לולאות התלויות בנקבי ארכובותיו ובהן מכניסין ראשי רצועות התלויות בשפת העור:
שנקליטיה יוצאין - נקליטין שני עצים ארוכים ומעמידין אותן באמצע דופני המטה אחד מראשותיה ואחד מרגלותיה ומפוצלין הן בראשותיהן ומניחין קנה מזה לזה ועליו פורסין הכילה ויש שמחברין אותן נקליטין למטה והיינו יוצאין שמחוברין ויוצאין מן המטה ואין יכול לכפותה מפני נקליטיה:

זוקפה - על מראשותיה או על מרגלותיה וארכובותיה למעלה ודיו:
מתני' ופורץ - גדרות אחרים:
לעשות לו דרך - לשדהו ולכרמו:
חלק בראש - חלק היפה בורר ראשון ונוטל מחצה:
גמ' בפרשת מלך - בספר שמואל (א ח) בניכם ובנותיכם יקח וכיוצא בהם:
רב אמר לא נאמרה פרשה - דשמואל אלא לאיים עליהם שתהא אימת מלכם עליהם אבל אינו מותר לעשות:
ה"ג רבי יהודה אומר לא נאמרה פרשה זו אלא לאיים עליהם - ולא גרס ליראם ולבהלם דהא לרבי יהודה יפה כיוונו שהרי נצטוו ישראל על כך והכי גרס לה בתוספתא:
שלש מצות - להכי נקט שלש הללו שהן תלויות זו בזו לעשותן כסדרן כדמפרש לקמן בתחלה מלך ואחריה עמלק ואחריה בית הבחירה:
בכניסתם לארץ - דבכולהו כתיב ירושה וישיבה וירשתה וישבת בה ואמרת אשימה עלי מלך (דברים י"ז:י"ד) בעמלק כתיב (שם כה) והיה בהניח ה' וגו' ובבנין בית הבחירה כתיב (שם יב) ועברתם את הירדן וישבתם בארץ וגו' והדר כתיב והיה המקום וגו':
לא נאמרה פרשה זו - דשום תשים עליך מלך משום מצוה אלא כנגד תרעומתם שגלוי לפניו שעתידים להתרעם על כך ולומר והיינו גם אנחנו ככל הגוים שנאמר ואמרת אשימה עתידין אתם לומר כן:
ר' נהוראי אמר כו' לא גרסינן ליה בתוספתא ותדע דשיבוש הוא דהא קי"ל בעירובין (דף יג:) דהוא רבי נחמיה הוא רבי נהוראי:
עמי הארץ קלקלו - דאילו זקנים שאלוהו לשופטם ולרדות הסרבנים שבהם אבל עמי הארץ תלו עליו מלחמותיהם שאמרו ויצא בראשינו ונלחם את מלחמתנו:
בתחילה - קודם שנשא שלמה נשים נכריות מלך אף על עליונים:
וכשם שמלך על תפסח ועזה כך מלך על כל העולם כולו - והכי קאמר קרא כי הוא רודה בכל עבר הנהר כמתפסח ועד עזה:
על מקלו - שהשליכו אשמדאי מכסאו כדאמרינן במסכת גיטין (דף סח:):
גונדו - טליתו ובסדר טהרות (כלים פרק טז) פירש רב האיי מקידה הוא מקידה של חרש ודומה לו חד אמר קודו וחד אמר מקלו (ויקרא רבה פרשה אחרי) והוא מקידה ששותה בה מים:
מלך והדיוט - ושוב לא חזר למלכותו:

דף כא.

וימשחו אותו - בשלמה כתיב:
והיתה לאהרן ולבניו - בלחם הפנים כתיב:
מתני' שמנה עשרה - לקמן נפקא לן:
גמ' עשירה ממשכנין אותה - לפי שאינה צריכה לאותו כסות להחזירו לה בלילה:
משיאה שם רע - שתכנס לביתך שחרית וערבית:
למאן דדריש וי"ו - ר"ע בד' מיתות ב"ד (לקמן דף נא.) ישמעאל אחי בת ובת אני דורש:
חרשתם בעגלתי - שמשון קרי לה לאשתו כשהגידה להם חידתו:
ואמר רב שקלה מיכל למטרפסה - זה היה פרעון חטאתה מה שנכתב בצידו לא היה לה ולד אלמא מההוא מעשה ואילך לא הוה לה אבל מקמי הכי איכא למימר דהוה לה:
והא כתיב ויקח דוד עוד - אלמא טובא הוו ליה נשים:
יפת תואר - הנשבית במלחמה כדכתיב (דברים כח) וראית בשביה:
תמר - אחות אבשלום בת יפת תואר היתה קודם שנתגיירה בלב שלם מעכה אמו ילדה לו לדוד את תמר והיתה אצלו בתורת יפת תואר:
ועתה דבר נא וגו' - תמר מנסיב ליה עצה לאמנון:
מי הוה שרייה ליה אלא שמע מינה - עדיין לא נתגיירה אמו כשילדתה ותנן ולד שפחה וכותית מישראל אין לו קורבת אב במסכת יבמות (דף כב.) מי שיש לו בן מ"מ וכו':
והתחל - עשה עצמך כחולה:
הבריה - מאכל טיגון פרייי"ט:
שלא היה להם לבנות ישראל - קודם שחטאו וגבהו בנות ציון (ישעיהו ג':ט"ז):
לא שער בית השחי - תחת אצילי זרועותיהן:
גדרה תמר - בדמעתה וזעקתה ונהגה עצמה בבזיון נשאו שאר נשים ק"ו בעצמן מה בנות מלכים אירע קלקול זה בהדיוטות על אחת כמה וכמה:

דף כא:

על הייחוד - דאשת איש ועל הפנויה:
שבקש להולמו ולא הולמתו - שתשב בראשו כתר מלכות ולא הולמתו לפי שהיה שרביט של זהב בתוך חללה מדופן לדופן ואינה מתיישבת בראשו אלא למי שיש לו חריץ בראשו והיא עדות לבית דוד שכל הראוי למלכות הולמתו ומי שאינו ראוי למלכות אינו הולמתו:
מאי רבותיה - דחמשים איש לבן מלך:

נטולי טחול וחקוקי כפות הרגלים - נטולי טחול על ידי סם שהטחול מכבידו לאדם וחקוקי כפות הרגלים אין בשר בפרסותיהם ורצים על הקוצים ועל הברקנין ואינן ניזוקין:
מתני' אספניא - שכר חיילות מדי שנה בשנה הנכנסין והיוצאין עמו כל השנה:
גמ' לו - משמע להרחיב דעתו ולהגדיל ברבוי סוסים:
הסוסים באים ממצרים לארץ ישראל וצריך לשלוח שלוחים לקנות לו סוסים ועוברים בלא תוסיפו לראותם עוד עד עולם (שמות י"ד:י"ג):
בעשה ולא תעשה לא גרסינן:
הוה אמינא אפילו כדי רכבו לא - בתמיה מלכות בלא רכב ופרשים מי חשיבא:
לאפושי - רכב ופרשים וסוסים לרכוב בהרווחה ולא בצמצום. ל"א לאפוחי גרסינן כשרוכב סוס אחד ומושך סוס אחד אצלו ביד ורוכב פעם על זה ופעם על זה להרגיע את חבירו:
להרווחה - שלא לצמצם ואם יצטרך לשכור עוד חיילות שיהיה מצוי בידו:
למעוטי הדיוטות - דמותרין להרבות נשים:
אצטבלאות - בית גדול למדור הסוסים:
ארוות - הבדלה בין שורה לשורה על פני הבית:
כאבנים - חשיב מיהא פורתא:
לא נתגלו טעמי תורה - כגון למה נאסרה לבישת שעטנז ואכילת חזיר וכיוצא בהן:
לשתי תורות - הא דשאני מלך מהדיוטות דאילו היה הדיוט סגי ליה בחדא ומלך בעי תרתי:
משנה - שתים במשמע:
כתב עברי - של בני עבר הנהר:
ליבונאה - אותיות גדולות כעין אותן שכותבין בקמיעות ומזוזות:

דף כב.

וכתב הנשתוון - כתב שנשתנה והאי קרא בעזרא כתיב שהיו כותבין בימיו כתב משונה שנשתנה ע"י מלאך שכתב מנא מנא תקל ופרסין בימי דניאל כתב דארמי ולשון ארמי ואומר לא כהלין כתבא למיקרא (דכיון שחטאו) לא היו יכולין לקרות כתב שכתב המלאך בימי בלשצר והיו שם יהודים הרבה ש"מ נשתנה להם אותו כתב באותו היום:
את משנה התורה - רמז לנו משה רבינו שכתב שבימיו עתיד להשתנות מן עברי לאשורית שנתן להם בימי דניאל ובא עזרא וכתב בו את התורה בכתב אשורית:

בכתב זה נתנה תורה לישראל - בימי משה ולמה לא כהלין כתבא למקרא דכיון שחטאו בבית ראשון ובזו את התורה נהפך להם לרועץ לשון תרעץ אויב (שמות ט"ו:ו') ששכחוהו:

שובו לביצרון - לעיר מבצר שלכם לירושלים ואבית שני קא מתנבא:

גם היום מגיד משנה - מה ששכחת את משנה התורה הזאת:

אשיב לך - אחזיר לך מה ששכחת את משנה התורה הזאת:

ווי העמודים - יתדות כסף העשוין כמין אונקלות וקבעום בעמודים שבהם תוחבין לולאות קלעי החצר והמסך וכל אונקלאות דומין לווין אלמא בימי משה עשויין הווין כגון שלנו:

והעמודים לא נשתנו ל"ג לה בתוספתא ה"ג בתוספתא מה לשונם לא נשתנה דהא ד"ה בלשון הקודש נאמרה ועדיין בלשון הקודש היא:

כמו קמיע - קטנה בכתב דק שהיא קלה לשאת:

שויתי ה' לנגדי - סיפיה דקרא כי מימיני בל אמוט דוד המלך על שם ספר תורה שבזרועו אמר:

לא נשתנה כל עיקר - משמע לא נשתכח מהם כלל דהא עליה דר' אתי לאיפלוגי ומאי לא כהלין כתבא למיקרי:

יטת - בא"ת ב"ש מנא מניח את זו וכתב מה שבצד במקום מ"ם כותב יו"ד הסמוכה לה ובמקום נו"ן כותב טי"ת ובמקום אל"ף כותב תי"ו:

ופרסין - שתי פריסות משמע וזו היא פריסת מלכותו ויהיבת למדי ופרס:

ממתוס ננקפי אאלרן - עשאן שלש תיבות של חמשה אותיות צירף אותיות הראשונות של כל תיבה ועשאן תיבה אחת ואחר כך צירף השניות ושלישיות:

גמ' אסירת לי - שכבר נשאתי שמונה עשרה:

חסריה לגנבא נפשיה לשלמא נקט - כשהגנב חסר שאינו מוצא מקום לגנוב מחזיק עצמו בענוה כאיש שלום כלומר מפני שזקנת ותשש כחך אתה אומר שאני אסורה לך:

קנחה בת שבע - שבא עליה י"ג ביאות ומקנחת בין תשמיש לתשמיש ובמקרא זה כתובים שלש עשרה תיבות ותבא בת שבע אל המלך החדרה והמלך זקן מאד ואבישג השונמית משרת את המלך:

התירו לו ליחד - עם אבישג ואע"פ שנאסר ייחוד של פנויה:

ולא התירו לו לגרש - אחת מי"ח וישאנה:

אור חשך באהלו - בשביל אהלו ואין אהלו אלא אשתו:

יצרו צעדי אונו - בתריה כתיב:

דף כב:

עבורי מעברא במלה - מעברת על מדותיה:
גולם היא - קודם שנבעלה:
גולם - כלי שלא נגמר קרוי גולם כדתנן גולמי כלי עץ טמאין:
משמרות - מתחלפות ומתחדשות בשבת זו יוצאה וזו נכנסת וצריך להסתפר מפני משמרת חדשה זו הנכנסת שיראוהו ביופי:
לא לירבו כלל - ואפי' עד שלשים:
אמר ליה - פרע מקרי בשלשים יום:
אי הוה כתיב לא ישלחו פרע - הוה משמע לא יגדלו פרע עד שיעור פרע השתא דכתיב ופרע לא ישלחו דקאמר פרע והדר לא ישלחו משמע פרע דשלשים יום ליהוי אבל שלוחי טפי לא לשלחו:
דומיא דיין - דסמוך ליה ויין לא ישתו בבואם וגו' מקיש פרועי ראש לשתויי יין וכתיב ביין בבואם:
רבי אומר אומר אני כהן אסור לשתות יין לעולם - רישא דברייתא קתני כהן המכיר משמרתו ומשמרת בית אב שלו אסור ביין כל אותו היום אף בזמן הזה מכיר משמרתו ואינו מכיר בית אב שלו אסור כל אותו שבת אינו מכיר לא משמרתו ולא משמרת בית אב שלו אסור לשתות יין לעולם שמא עכשיו זמנו הוא ויש לחוש שמא יבנה בית המקדש:
רבי אומר אומר אני - אם באנו לחוש שמא יבנה אסור ביין לעולם ואפילו הוא מכיר שאינו עכשיו זמן משמרתו שמא יבנה וכל הקודם ואישתכח עייל ועביד:
אבל מה אעשה שתקנתן קלקלתן - חורבן הבית שקלקלן ועירבב סדר' משמרותיהן שהיה אוסרן ביין בזמן משמרתן ומתירן שלא בזמן משמרתן הוא תיקנן עכשיו לשתות יין לעולם דלא חייש שמא יבנה פתאום:
כמאן שתו האידנא כהני חמרא כרבי - שהרי רוב כהנים אינן בקיאין בזמן משמרותיהן ואסורין לעולם לרבנן:
התם היינו טעמא כו' - שינויא היא ובניחותא גרסינן לה כלומר מדאורייי' שרי ורבנן הוא דגזור:
ופרכינן הכא נמי מהרה יבנה וכו':
שתויי יין דמחלי עבודה - דכתיב (ויקרא י:י) יין ושכר וגו' וסמיך ולהבדיל בין הקדש ובין החול משמע בין עבודה קדושה לעבודה מחוללת גזרו בהו רבנן בזמן הזה משום מהרה יבנה:

ה"ג אף פרועי ראש מחלי עבודה קשיא:
הא עד דלא אתא יחזקאל - ואקשינהו:
מאן אמרה - פירוש מהיכא נפקא לן פרועי ראש במיתה:
הא דאמר רב חסדא - בזבחים בפ' שני דבר זה דכהן ערל פסול לעבודה:
כל בן נכר - כהן שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים ונערל לבו או ערל בשר שמתו אחיו מחמת מילה:
יחידאה - נאה ואין דוגמתה:
בן אלעשה - חתנו של רבי היה ונתן ממון ולמדו לו אותה תספורת:

דף כג.

מתני'. זה בורר לו אחד - משמע זה בורר לו ב"ד אחד שהן ג' וזה אחד הרי ששה ושניהם בוררין להם עוד אחד הרי ט' והיינו דקא מתמה מאי זה בורר כו' הא בתלתא סגי:
גמ' הכי קאמר כשזה בורר לו ב"ד אחד וזה בורר לו ב"ד אחד - וכל אחד פוסל אותו ב"ד שבירר חבירו ואינו רוצה לדון לפניו:
שניהן בוררין להם אחד - כלומר אין יכולין לכוף זה את זה אלא בוררין ב"ד שיתרצו בו שניהם:
ואפי' לוה מצי מעכב - בתמיה:
והאמר ר"א - לקמן בסוף פירקין (דף לא:):
לא שנו - אחד אמר נידון כאן ואחד אמר נלך לבית הוועד כופין אותו והולך לבית הוועד:
[**אלא דקאמר מלוה נלך לבית הוועד**] - דעבד לוה לאיש מלוה:
כדאמר ר' יוחנן - לקמן בשמעתין:
בערכאות שבסוריא - שלא היו בקיאין בדין תורה הלכך אפי' לוה מצי מעכב:
בי דינא דרב הונא ורב חסדא - דתרווייהו בחד מקום:
ועוד מאי זה בורר - דמשמע דהכי דינא:
יצא דין אמת לאמיתו - דצייתי בעלי דינין דסבר החייב הרי אני בעצמי ביררתי האחד ואם היה יכול להפך בזכותי היה מהפך והדיינין בעצמן נוחה דעתן להפך בזכות שניהן מפני ששניהם ביררום:
אא"כ יודעין מי חותם עמהן - שמא יחתמו עמהם עד אחד פסול ומבטל עדות כולם ונמצאו אלו בושים:
ורבנן אית להו דרב יהודה - הלכך דעת הדיינין בעינן שיבררו מי ישב עמהם אדם הגון:
ואין נכנסין לסעודה כו' - שגנאי הוא לתלמידי חכמים לישב אצל עם הארץ בסעודה:

זה פוסל דיינו של זה וזה פוסל דיינו של זה - יכול לומר לו לא אדון לפניו. (ע"כ):
הכי קאמר אבל אם היו כשרין - שאינם קרובין ולא פסולין אף ע"פ שהן יושבי קרנות נעשו כמומחין:
עד שיקבל עליו בפני ב"ד מומחה - אלמא במומחין מודה ר"מ:
והא עדים כמומחין דמו - אם אינם קרובים או פסולים:
דקבלו עליו בתרי - בתחלת דבריהם קבלוהו עליהם בשנים:
נאמן עלי וכו' - בדיינין קמיירי מדקתני ג' רועי בקר:

דף כג:

ואמר רב דימי - הא דקתני נאמן עלי אבא כגון דקבליה עליה בחד דיין ויש שנים כשרין עמו ואפילו הכי כיון דפסול מדאורייתא מצי הדר ביה הכא נמי כיון דחד לממון לא מתכשר מצי הדר ביה:
אלמא דווקא קתני - מדשני במילתיה דבדיינין נקט לשון יחיד ובעדים נקט לשון רבים וליתא לדריש לקיש והדרא קושיין לדוכתא והא עדים כמומחין דמו:
א"ר אלעזר - סיפא גבי עדים בבא הוא ואחר לפוסלן דהוו להו תרי דמסהדי אפסולה ומהימני ודיינין בערכאות שבסוריא כדאוקימנא ולא פסול ממש קאמר אלא בעינא בי דינא מעליא:
נוגע בעדותו הוא - האי בעל דין דמשום דלא ליסהוד עליה קאתי למיפסליה:
שקרא עליו ערער - בעל דין אומר לפנינו על מה הוא פוסלו ויש אחר עמו:
ערער - שמץ של פסול:
דגזלנותא - מעיד עליו הוא ואחר שגזלן הוא:
נוגע בעדותו הוא - משום דלא נסהיד עליה קאמר:
דפגם משפחה - עבד הוא ממשפחת עבד שלא נשתחרר בא ופסול הוא ומשפחתו:
אמשפחה קמסהדי - ולאו משום האי לחודיה מסהדי הלכך סהדותא אחרינא הוא ולאו כנוגע בעדות דמי:
מחלוקת בשתי כיתי עדים - שאמר בעל דין בפנינו יש לי שתי כיתי עדים בדבר זה הביא כת ראשונה ועמד הלוה ואחר ואמר פסולין הן דהשתא לאו כנוגע בעדות הוא שהרי אמר מלוה שיש לו כת אחרת ואם ביקש ולא מצא יפסיד דקסבר ר"מ צריך בעל דין לברר ולהעמיד על האמת כל דבריו שטוען בבית דין והני מיפסלי אף לעדיות אחרות ואם ביקש ומצא כת אחרת כשירה אף ע"פ שראשונה נפסלה הרי בירר דבריו שאמר להביאם והביא והוא לא דק דסבור שכשרים היו:

ורבנן סברי אין צריך לברר - ויכול לומר אין לי עוד ונמצא זה נוגע בעדותו הוא ולא מיפסלי אפי' בעדות זו:

נמצאת כת שניה קרובין או פסולין - ע"י עדים גמורים מהו לר' מאיר מי אמרינן השתא ודאי נוגע בעדות הוא דאין לחבירו כת אחרת כשרה או דילמא מעיקרא מיהת כי אסהיד בעל דין ואחר עמו אקמאי למיפסלינהו לאו נוגע בעדות הוא דאכתי לא אשתכח כת שנייה פסולין הכי גרסינן לה כמו שפירשתי ולא נהירא חדא דאין זה בירור דברים לר' מאיר הואיל וכת האחת נפסלין ועדיין נוגע בעדות הוא ועוד דאי נמי הוי בירור דברים בהכי נוגע בעדות הוא דאם לא ימצא כת אחרת כשרה אלא כת פסולה נמצא מפסיד בפסול של ראשונים דאי לא נפסלו ראשונים היה מוציא ממונו על פיהם ודבריו נבררין ע"י שניה ואע"פ שפסולין ועכשיו הוא מפסיד הלכך אומר אני דגרסינן הכי והוא עיקר דר"מ סבר א"צ לברר וזה שאמר להביא שתי כיתי עדים והביאם והאחת נפסלת אין בכך כלום שא"צ לברר דבריו ודיו בכת אחת הכשרין ואלו נפסלין לעדות אחרת ע"פ בעל דין ואחר דאינו נוגע בעדות ורבנן סברי צריך לברר ונמצא זה נוגע בעדות ולא מפסיל נמצאת כת שניה קרובין או פסולין לר' מאיר מהו נהי דא"צ לברר מ"מ עכשיו אין כאן עדות וה"ל נוגע בעדות למפרע או דילמא כי אסהיד מיהא לאו נוגע בעדות הוה דאכתי לא מצאו כת שנייה פסולה:

כבר העידו הראשונים - (כת ראשונה) כשנמצאת כת שניה פסולה כבר נתקבלה בכשרות עדותן של אלו המעידין על הפסול ועדיין לא היה נוגע בעדות ומאחר שנתקבלה בהכשר נאמנין לפסול את הראשונים. ל"א כבר העידו העדים הראשונים כת ראשונה שהעידו בעדותן של בעלי דינין ומהימני דכיון דשניה פסולה תו לא מפסלי קמאי דה"ל נוגע בעדות ולשון ראשון נראה מדנקט בהאי לישנא כבר העידו:

הבא לידון בשטר ובחזקה - מחזיק בקרקע ואמר לו חבירו מה לך בכאן וא"ל אתה מכרתיה לי ואכלתיה שני חזקה ועדיין שטר מכירה בידי נידון בשטר על כרחו צריך להביא השטר ויברר דבריו ואם לא מצא שטר יפסיד דלא מהניא ליה חזקה ואע"ג דחזקה במקום שטר קיימא כדאמרי רבנן עד תלת שנין מזדהר איניש בשטרי' טפי לא מזדהר האי כיון דאמר ישנו בידי צריך לברר:

נידון בחזקה - משמע על כרחו יביא עדי חזקה ושטר לא מהני להכי פריך בחזקה ולא בשטר והא שטר עיקר ראיה הוא וכיון דיש לו שטר אין בחזקה אפי' משום בירור דברים דבמקום שטר לא הוזכרה חזקה דהיא גופא לא אתיא אלא מכח השטר דאמר על ידי השטר החזקתי בו ואבד ממני לאחר ג' שנים:

אף בחזקה - באיזה מהן שירצה ואם יש לו עדי חזקה א"צ לברר דבריו על השטר והיינו דאמר ר' מאיר כרבי ורבנן כר' שמעון:
אפי' תימא רבנן כרבי סבירא להו דעד כאן לא קאמר רבי התם צריך לברר אלא משום דחזקה לאו עיקר ראיה הוא דמכח השטר הוא דאתיא דאי הוה טעין ברישא החזקתי בה מעצמי שלא אמר לי אדם דבר מעולם אין זו חזקה וכי אמר לו אתה מכרתיה לי דהיינו בשטר ואבדתיו לאחר ג' שנים הויא חזקה הלכך האי הואיל ואמר ישנו בידי צריך לברר אבל אמר יש לי ב' כיתי עדי' והביא אחת כיון דהני לאו מכח הני אתו א"צ לברר דבריו ולחזר אחר כת שניה וללישנא בתרא ה"ק אפי' תימא תרווייהו אליבא דרבי פליגי ור"מ אמר לך אנא דאמר אפי' לרבי ומשום דהלכה כרבי מחבריו מהדרינן לאוקומא לפלוגתייהו אליביה:

דף כד.

בעדים פסולים ודיינין כשרין - בעל דין פוסל הדיינין והעדים ונמצאו דבריו אמת על העדים ומשום הכי מהימנינן ליה אפי' לגבי דיינין:
סיפא - שנמצאו דבריו אמת על הדיינין שפסולין הם ומשום הכי מהימנינן להו אעדים אליבא דר"מ ורבנן לית להו מיגו:
איכא בי דינא אחרינא - ואינו נוגע בעדות:
רבין סבר - אמרינן מיגו בעלמא כדקיימא הכא טעמא משום מיגו הוא ואי לאו הכי הוא לא הוה פסיל רבי מאיר ולרב דימי לא אמרי' מיגו בעלמא:
וטוחנן זה בזה - מטיח ומקיש זה בזה אלמא חריפא טובא הוה מקרי ליה לר' מאיר דרך ענוה פה קדוש:
אמר רבינא - ומאי תמהא והלא ר' מאיר עוקר הרי הרים הוא כלומר אלים וגבר טפי טובא:
בא וראה כמה - כלומר לא אתמוהי קא מתמהי אלא הכי קאמר בא וראה כמה בני ארץ ישראל מחבבין זה את זה דהא ריש לקיש חריף וחכים טובא הוה וקרי ליה לר' מאיר פה קדוש דקא מחבב ליה ומיישב את הדבר להתקיים:
להטמין את הצונן - מים צונן ומתיירא שלא יוחמו אסור להטמינן בחול צונן (לצורך שבת) [בשבת]:
הורה זקן - ר' יוסי דאזלינן בתריה:
ממלא מקום אבותיו - חשוב כאביו:

מחבלים - בלשון עז וחמה מקשין זה לזה ובני א"י נוחין יחד ומעיינין יחד ומתקן זה את דברי זה והשמועה יוצאה לאור:

משמנין - נוחין כשמן:

איפה - זה יצר הרע:

שתי נשים - חנופות וגסות הרוח:

ורוח בכנפיהם - לשון גסות הרוח:

ככנפי החסידה - זו חנופה שמראין עצמם חסידים:

לבנות לה בית - ולא כתיב (להם) אלמא האחת לבדה נתישבה שם:

עניות תורה - בעילם היא דניאל בעילם הוה דכתיב (דניאל ח׳:ב׳) ואני (הייתי) בשושן הבירה אשר בעילם המדינה ולא רבץ תורה עזרא הוה בבבל ולמד חק ומשפט בישראל:

במחשכים הושיבני - שאין נוחין זה עם זה ותלמודם ספק בידם:

מתני' נאמן עלי - להיות דיין:

אבא - פסול מן התורה לדוננני לא לזכות ולא לחיוב דנפקא לן בפירקין (דף כז:) מלא יומתו אבות על בנים וגו':

דור לי - לשון שבועה:

יכול לחזור בו - ולישאל שבועה גמורה:

גמ' דקבליה עליה בחד - דיינא ואע"ג דאיכא תרי אחריני בהדיה א"ר מאיר יכול לחזור בו:

במחול לך - אי תובע אמר לנתבע נאמן עלי אבא או אביך אם יזכוך יהא מחול לך התם קאמרי רבנן אינו יכול לחזור בו דהא זכה זה במה שבידו מכיון שיצא זכאי:

אבל באתן לך - דנתבע אמר לתובע אם יחייבוני אבא או אביך אתן לך:

דברי הכל יכול לחזור - דהואיל והממון בידו אין בו כח לתובע להוציא אלא בדיינין כשרין:

טעמיה דנפשיה קאמר - ופליג אתרוייהו:

דף כד:

באותן הנשבעין - לפטור עצמן שלא ישלמו דתובע קאמר דור לי ואני מוחל לך:

הנשבעין ונוטלין - השכיר והנגזל וכיוצא בהן דנתבע קאמר ליה דור לי ואתן לך:

והא תנא לה רישא - דאוקמת לה באתן לך ותרתי למה לי:

תולה בדעת אחרים - אבא ואביך:

בדעת עצמו - של חבירו בעל דין:

מי יימר דמזכי ליה - ואי הוה ידע דמזכי ליה לא הוה אמר הלכך הדר:
אבל תולה בדעת עצמו - של בעל דין אסיק אדעתיה דודאי נדר ליה כדי להפטר וידע ומחיל:
לפני גמר דין - לאחר שטענו בפניהם וקודם גמר דין בא זה לחזור:
ה"ג אי אמרת בשלמא ר' יוחנן הכי קאמר לאחר גמר דין מחלוקת אבל לפני גמר דין אפילו לרבנן חוזר:
רבא - דפסיק הלכתא דחוזר לפני גמר דין ולא לאחר גמר דין דאמר כר' יוחנן ואליבא דרבנן:
אלא אי אמרת - לר' יוחנן בין בזה ובין בזה מחלוקת:
רבא דאמר כמאן - בין לריש לקיש בין לר' יוחנן לרבנן לפני גמר דין קאמרי דלא הדר והא ליכא למימר דרבא כריש לקיש ואליבא דר"מ אמרה לשמעתיה דלא שביק רבנן ועביד כר"מ דפסקינן לקמן הלכה כחכמים ולא שייך למימר הכא רבא טעמא דנפשיה קאמר וסבירא ליה דכי פליגי רבנן לאחר גמר דין אבל לפני גמר דין מודו אבל לרבי יוחנן בין בזו ובין בזו מחלוקת דהא לא איירי רבא בפלוגתא כלל אלא מיפסק פסק דינא:
וקנו מידו - מתחלה שלא יחזור:
מתני' ואלו הן הפסולים - לדון ולהעיד:
המשחק בקוביא - כולהו מפרש בגמ' וכולן מעין גזלנין הן והתורה אמרה (שמות כג) אל תשת רשע עד וכל שכן דיין:
וסוחרי שביעית - הואיל וחימוד ממון מעבירו על דברי תורה הוה ליה כרשע דחמס ופסול לדון ולהעיד שנוטה אחרי הבצע:
בתחילה היו קוראין אותן כו' - מפרש בגמ':
שאין לו אומנות אלא הוא - דהואיל ואין עסוקין ביישובו של עולם אינן בקיאין בטיב דינין ומשא ומתן ואינן יראי חטא:
גמ' אסמכתא - היינו דבר דאינו נותן לו מדעתו אלא סומך על דבר שאינו דסבור שהוא יכול לנצח ופעמים שמנצחין אותו:
לא קניא - והוה ליה כעין גזילה בידו:
כל כי האי גוונא לאו אסמכתא היא - והיכי דמי אסמכתא כגון דאם אוביר ולא אעביד אשלם במיטבא (ב"מ דף עג:) וכגון משליש את שטרו דגט פשוט (ב"ב דף קסח.) דסומך על לא דבר דסבור כל זה בידי לעשות ומרישא כי מתני אדעתא דלא יהיב ליה לאסמכתא קא מתני דטועה וסבור לא יבא לידי כך אבל הכא לא סמיך אמידי דהא לא ידע אי נצח אי לא נצח ואפי' הכי אתני שמע מינה מספיקא אתני גמר ואקני ולא גזילה היא:

דף כה.

אימתי ובמה - אימתי כגון במתניתין דהכא או במה דברים אמורים:
גברא אגברא - דרבי יהושע בן לוי ארמי בר חמא רמי בר חמא סבר אימתי דרבי יהודה לחלוק בא:
ההיא דרבי יהודה היא משום רבי טרפון - לעולם אימתי לפרש הוא ורבנן דמתניתין לא פליגי עליה ומתניתא דקתני בין שיש לו כו' דמשמע טעמא משום אסמכתא ר' יהודה גופיה אמרה משמיה דרבי טרפון ופליג אדרבנן דמתניתין דטעמייהו משום יישוב ובמתניתין ר' יהודה מילתייהו דרבנן קא מפרש:
אין אחד מהן נזיר - שנים יושבין ואחד עובר זה אומר פלוני העובר נזיר הוא וזה אומר אינו נזיר ואמר אחד הריני נזיר אם כמותו הוא שהוא נזיר וחבירו אומר הריני נזיר אם כמותו הוא שאינו נזיר ושניהם מתכוונין לנזירות ונמצא כאחד מהם ואמר רבי טרפון אין אחד מהן נזיר שעל הספק אמר דבריו תחילה ואין זו הפלאה דכי יפליא איש (ויקרא כז) יפרש משמע אלמא לר' טרפון דכי תלי תנאה במידי דלאו בידיה ולא ידע לה אפילו הכי הויא אסמכתא ולא אמרינן מספיקא גמר ואקני:
לוה בריבית פסול לעדות - דקיי"ל (ב"מ דף עה:) המלוה והלוה עוברין בלא תעשה וכיון דחימוד ממון מעבירו על דת הוה לי' כרשע דחמס דעובר נמי על לא תעשה מפני חימוד ממון:
מלוה הבאה בריבית - ומשמע אתרווייהו:
בר ביניתוס - אוזיף מלוה:
והוה ליה - האי סהדא רשע דהא אודי דלווה בריבית:
רבא לטעמיה - בפ"ק דאין אדם משים עצמו כו' אינו יכול לפסול עצמו על פיו דהא אין קרוב מעיד לא לזכות ולא לחובה ואדם קרוב אצל עצמו:
רבי מזייה וטופריה - הגדיל שערו וציפורניו לנוול עצמו לעשות תשובה:
שאין מכירין אותו - דתשובה דהתם לאו עירומי הוא:
ויחזיר אבידה - אם ימצא אבידת חבירו דכיון דמחזיר אבידה הוא ודאי הדר ביה מחמדת ממון:
אם תקדמיה יונך ליון - ליוני אתן לך כך וכך:
ארא - אשתליו"ן מלומד להביא יונים ממקומן לבית בעלים על כרחן ויש בהן גזל:

מפני דרכי שלום בעלמא - דתניא (חולין דף קמא:) יוני שובך ויוני עלייה יש בהן גזל מפני דרכי שלום ולא גזל גמור דלא זכה בהן בעל השובך דממילא קאתו ורבו להתם ובגמרא דהשואל (דף קב.) גרס לה:

תנא תולה בדעת עצמו - דהויא אסמכתא והדר תנא דתולה בדעת יונו:

דף כה:

קים לי בנפשאי - ולא היתה ספיקא בידו וטעות הוא וכי אתני אדעתא דהוא נצח אתני ולא גמר ואקני אבל תולה בדעת יונו ספיקא הוא בידו אי נצח ואפ"ה אתני מספיקא הלכך גמר ומקני:

בנקשא תליא מילתא - שיש לו דפין של עץ מנקשין זו לזו והיונה שומעת קולן ומכרת שבעלה מזרזה וממהרת לעוף:

ה"ג אנא ידענא בנקשא טפי:

נקשא - הכאה זו על זו:

פספסין - שברי עצים והן מרלי"ש בלע"ז:

אפילו קליפי אגוזים - שאין עשויין לכך ואקראי בעלמא הוא:

דאפילו לנכרי - שישתכח שם ריבית מפיהם דתו ודאי לא הדרי לקלקולייהו:

שממרים את היונים - מרגיזים אותן זה על זה להלחם:

אפילו בהמה וחיה - דלאו מילתא דשכיחא הוא:

פגמיהן - אלו דפין שמזרזים בהן:

אפילו במדבר - דלא שכיחי יונים דיישוב והאי פירושא ללישנא דארא נקיט ליה ולא מגופא דברייתא היא וללישנא דאי תקדמה יונך ליון איכא לפרושי חזרה גמורה דהא אפילו בחנם נמי לא עבדו כדפרישית גבי קוביא:

ויבדלו - שלא ישאו ויתנו בפירותיהן ויפקרו גנותיהן לעניים:

לא חזרת דברים - לומר לא נוסיף עוד אלא חזרה הנכרת שיפזרו פירות שביעית שבגנותיהן לעניים:

היינו דמשכחת לה בהמה - דאפשר שמלמדה לרוץ כשתשמע קולו:

בת הכי היא - שתביא בהמות הבר לביתה עמה והלא ירדפוה החיות:

שור הבר - דומה לחיה ואם מגדלו בביתו הולך למדברות ומטעה החיות לבא אחריו ויש בהן גזל מפני דרכי שלום שמביא אותן מן הביברין והא דקרי ליה בהמה כמאן דאמר מין בהמה הוא ופלוגתייהו לענין התרת חלבו וכיסוי הדם:

חמסן - יהיב דמי אלא שאין רצון הבעלים למכור:

דאוריי' הוא - אל תשת רשע עד. ובמסכת גיטין (דף נט:) תנן מציאת חרש שוטה וקטן יש בהן גזל מפני דרכי שלום שלא יתקוטט אביו או קרוביו:
סוף סוף ממונא שקלי - ועברי אתקנתא דרבנן מחמת חימוד ממון:
פסלינהו - דחשידי למשקל אגרא ואסהודי שקרא:
כיון דחזו דחטפי - ושקלי כלומר דאפי' דמי קא יהבי אתי לידי גזלנות כלומר שהיה קשה לבעלים למכור ובעל כרחן חוטפין וזורקין המעות לפניהם:
גבאין - ממונין שהעמידן המלך לגבות מס ומנת המלך וכרגא וארנונא מישראל חביריהם:
אקראי בעלמא - מה שהבהמה נכנסת לשדות של אחרים ורועה אקראי הוא ואין הרועה מתכוין לכך:
יתירתא - יותר מן הקצבה:
בארץ ישראל - חמירי טפי משום ישוב ארץ ישראל:
מגדלין איתמר - שמגדלין אותם בבתיהם ואפי' הכי בארץ ישראל פסולין מגדלי בהמה דקה דעבידא דמשמטא ורהטא לתוך השדות אבל גסה לא משתמטא ואפשר לנוטרה אבל רועה שמרען בחוץ באפר של ישוב אפי' בהמה גסה פסול שנכנסת בשדה של אחרים:
ה"נ מסתברא - דרועה בהמה גסה פסול:
נאמנין עלי שלשה רועי בקר - מכלל דאי לא קבלינהו עליה לא מהימני:
לא לדינא - דלדינא מודינא דפסולין משום דלא גמירי דינא:
דלא שכיחי בישוב - ולא ראו ולא שמעו עסקי דין בין אדם לחבירו אי קבלינהו עלויה לא מצי למיהדר:
סתם רועה - דאכתי לא חזינן דעיילו בהמותיו בשדות אחרות:
סתם גבאי כשר - עד דשמעינן ביה דשקיל יתירתא:
כי הוה חזי - אבוה דר' זירא:
רבנן - מיושבי העיר:
אמר לך עמי בא בחדריך - דלא נחזינא בך ריש נהרא שהוא שר העיר ורואה שרבים יושבי העיר ושואל ממון הרבה לכל שנה והוא היה מיקל עליהם המס ומדחה את שר העיר לאמר שיושביה מועטין ואין ממי לגבות:
נכיס אבא לפום ברא - ישחוט את האב לפני הבן כלומר יגבה מהן ממון:

דף כו.

מיגנזו - מתחבאין:
אוספין כשרין - דמצי למיכלינהו קודם זמן הביעור:
ואזלי עניים אספי להו - בשביל המעות והוו להו סוחרי שביעית ורחמנא אמר לאכלה ולא לסחורה (ע"ז דף סב.) והכי משמע מתניתין בתחלה לאלו הפסולין עכשיו משום סוחרי שביעית היו קורין אותן אוספי שביעית וכשרין משרבו האנסין חזרו לקרות את האוספין סוחרין ופסולין:
ארנונא - מס שגובה המלך מן התבואות כך וכך כורין מן השדה לשנה:
פוקו זרעו בשביעית - שביעית בזמן הזה דרבנן דבטלה קדושת הארץ:
כריב - חריש:
אמר להו - ריש לקיש:
כהן וחורש - זה כהן הוא שחורש בשביעית דאמרי' לקמן נחשדו כהנים על השביעית:
אגיסטון - שכיר וקרקע של נכרי הוא א"נ משום ארנונא שכרו בעל הבית לחרוש:
כסח - זומר כרם:
עקל - דדורתא וצריכה לבית הבד לקשור את תפוח הזיתים כשעוצרין אותן בקורה:
הלב יודע - לבו יודע אם לעקל נתכוין או לעקלקלות:
לעקלקלות - לעבור על דת:
תעלה - דתרומה בטילה באחד ומאה והשביעית יאכל זר קודם זמן הביעור:
לפחות - ממאה דהויא ליה מדומע ואסורה לזרים:
ימכרו לכהן - דהא שרייה לי' תרומה:
בדמי תרומה - כלומר בזול דתרומה אין דמיה יקרים כחולין לפי שאינה ראויה אלא לכהנים כלומר ימכרנה בעליהם לכהנים במה שיכול חוץ מדמי התרומה שהוא חייב לתתם לכהן בחנם דמותר למכור שביעית ע"מ לאכול היא ודמיה קודם הביעור:
נחשדו כהנים - להשהות שביעית אחר זמן הביעור דמורו בה היתירא משום דאישתרו תרומה וקדשי קדשים לגבייהו והשביעית נמי קדושת הארץ היא:
אמרי - ר' חייא בר זרנוקי ור' שמעון עליה דריש לקיש:
טרודא הוא דין - קנתרן הוא זה ומטריח בדבריו:
כי מטי התם - לעלייה שמעברין בה שנה כדאמרינן בפ"ק (דף יא.):
החשודין על השביעית - שנעשו סניגורין לרשעים:
שלשה רועי בקר - בפרק כהן גדול (לעיל דף יח:):

קשר רשעים הוא - והיאך אנן סומכין על מנין זה לעשות כדבריהם ואפילו אי הן עושין עבור כדין וכדת אין השנה מתעברת על ידיהן דבעינן ב"ד נימנין וזה אינו מנין:
דא עקא - שאתה קורא אותן רשעים:
שבנא - ממונה על ביתו של חזקיהו מלך יהודה:
השלימו - לעובדך:
ידרכון קשת כוננו חצם וגו' - על שם שע"י החץ הוא מבקש להמית את אדוניו בלשון הרע הכתוב שם:
לא תאמרון קשר - אל תחשוב בדעתך חזקיהו שיהא מניינו של שבנא מנין ליחשב רוב:
בקברי בית דוד - שהיה מתגאה למרוד במלכות וליקבר במותו בקבורת המלכים:
צנוף יצנפך צנפה כדור - סבב יסבבוך חיילות כדור כשורה להגלותך אל ארץ רחבת ידים סיפיה דקרא שמה תמות ושם מרכבות כבודך קלון בית אדונך:
כי הוה - שבנא נפיק עם סיעתו לצאת מירושלים ולהשלים עם סנחריב:

דף כו:

משרייתך היכא - שכתבת לנו שבנא וסיעתו השלימו:
הדרו בי - חזרו ממה שהבטיחוני:
בעל הנאה - כמשמעו וי"א משכב זכור:
סוכנת - מחממתו וחבירו ובוקע עצים יסכן בם (קהלת י':ט'):
(**ואומר**) **כי השתות יהרסון וגו'** - בתריה דכי הנה הרשעים ידרכון קשת כתיב:
צדיק מה פעל - הקב"ה מה שכר שהוא משלם ולקמן מפרש מאי משמע שתות לשון סיעת צדיקים:
אילו בית המקדש חרב - ע"י סנחריב בעצתו של שבנא צדיק מה פעל איה נפלאותיו של הקב"ה:
אילו מחשבות של שבנא הרשע אין נהרסות - והכי משמע קרא כי השתות יהרסון מחשבותיו של אותו רשע הכתוב למעלה כי הנה הרשעים ידרכון קשת ולשון שתות מחשבות שהוא משית בקירות לבו יהרסון ראויות הן ליהרס שאם לא כן צדיק מה פעל מה פעלו של חזקיהו והיכא שכרו כי השתות לשון ולא שת לבו גם לזאת (שמות ז':כ"ג):
אבן היתה שם - תחת הארון:
ושתייה היא נקראת - שממנה נשתת עולם שנאמר (תהילים נ':ב') דיבר ויקרא ארץ ואומר מציון מכלל יופי וגו' במסכת יומא (דף נד:) אומר עולם מציון נברא:
תושיה - על שם שהעולם משותת על התורה ולומדיה נקראת תושיה:

מפני השטן - שהוא מקטרג ואמר תסתפק לעליונים ולא ימסרו הלוחות ביד משה:
דברים של תוהו - דיבור וקרייה בעלמא וכל דיבור אין בו גשישה ממש כתוהו הזה ואעפ"כ עולם משותת עליהם ונוטריקון הוא תי"ו תוהו שייה משותת:
מחשבה - דאגת הלב על מזונותיו של אדם:
מועלת - מהניא לשכח למודו:
מפר מחשבות ערומים - נותן להם מזונות ומבטל מחשבות מלבם שלא היו מניחין אותן לעשות תושיה ל"א מחשבה שאדם מחשב כך וכך אעשה כך וכך תעלה בידי מועלת להשבית הדבר שאין מחשבתו מתקיימת אפילו לדבר תורה כגון האומר עד יום פלוני אסיים כך וכך מסכתות בגירסא:
מפר מחשבות ערומים - שאין מחשבותיו עולה בידו ואפילו לתושיה:
הכרזה בב"ד - ואינן נפסלין לעדות עד שיכריזו בב"ד להודיע פסולן:
לא בעי הכרזה - שעבירה שלו מפורסמת לכל:
דבסתמא מכרזינן עליה - אע"פ שלא באו עדים שהכניס עדרו לשדה אחר:
גזלן דרבנן - הנך דמתני':
גזלן דאורייתא - החוטף ממש כגון בניהו בן יהוידע דכתיב (שמואל ב כג) ויגזול את החנית מיד המצרי הכי מפרש במרובה (ב"ק דף עט:):
אוכלי דבר אחר - מקבלי צדקה מן הנכרים דהוי חילול השם מחמת ממון והוה ליה כרשע דחמס:
כשר לעדות - דבעינן רשע דחמס כדכתיב (שמות כג) אל תשת וגו' עד חמס:
עני מרי - עננ אדוני:
ארבעין בכתפיה - חייב מלקות הוא אע"פ שאין שם התראה דאמר מר (קדושין דף פא.) מלקין על לא טובה השמועה שנאמר אל בני כי לא טובה השמועה:
וכשר - בתמיה:
לאפוקה - לומר מת בעלה או גירשה דניחא ליה לשוויה פנויה דתיהוי שכיחא ליה:
לעיולה - לומר פלוני קידשה:
הא עדיפא ליה - דתיהוי אסורה עליה ולא תיהוי שכיחא ליה:
דכתיב מים גנובים ימתקו - ושקורי משקר:
ניסן - זמן קציר תשרי זמן בציר ואסיף:
לא שמיה גנב - כדמפרש ואזיל:
באריסא - דטרח בה ומורה היתירא ליטול דבר מועט יותר על חלקו מפני טרחו:
ודבר שנגמרה מלאכתו - דמשויה נפשיה כפועל ומורי בה היתירא וסבר לא קפיד:

איכר - לאו היינו אריס ואינו חולק בפירות:
קיבורא דאהיני - כמין אשכול יש תמרים הרבה בענף אחד:
קבוראי - קוברי מתים:
ופסלינהו לעדות - דמשום שכר ממון עוברים על דת והוו להו כרשע דחמס:
והא משמתינן להו - על הראשונה וחוזרין ועוברין ושונין בעבירה:
סברי - האי דשמתינן משום כפרה הוא על שעברנו ולא משום דנהדר בן אלא מותר לחלל יום טוב בשביל המצוה ונשב בנידוי משום כפרה:

דף כז.

עד זומם - העיד בניסן והוזם בתשרי על עדות זו:
למפרע - כל עדיות שהעיד מניסן ואילך פסולין שהרי משהעיד עדות זו הוא רשע:
מיכן ולהבא - משהוזם:
חידוש הוא - שנפסלין שנים בשביל שנים שאומרים עמנו הייתם דמאי חזית דסמכת אהני סמוך אהני אלא גזירת הכתוב הוא הלכך אין לך בו אלא משעת חידוש ואילך משעה שהוזם:
פסידא דלקוחות - שלקחו שדות על פיו וחתם בשטרא מניסן עד תשרי ועדיין לא היה ידוע שהוא פסול:
מאי בינייהו - בין הני תרי טעמי דרבא:
תרי בחד - תרי כיתות שהעידו בכת זו שנים אמרו לכל אחד עמנו הייתם במקום פלוני חידוש ליכא פסידא דלקוחות איכא:
א"נ דפסלינהו - להני תרי:
בגזלנותא - שהעידו שגזלנין הם על גזילה שגזלו בניסן חידוש ליכא דהא מילתא אחריני קמסהדי אבל פסידא דלקוחות איכא:
יע"ל קג"ם - יאוש שלא מדעת באלו מציאות (ב"מ ד' כא:) עד זומם הכא לחי העומד מאיליו בפ"ק דעירובין (ד' טו.) קידושין שלא נמסרו לביאה בהאיש מקדש (קדושין ד' נא.) גילוי דעת בגיטין בהשולח גט (גיטין ד' לד.) מומר אוכל נבילות להכעיס לקמן:
ה"ג מומר אוכל נבילות לתיאבון דברי הכל פסול - דכיון דמשום ממון קעביד דהא שכיחא בזול טפי מדהיתירא הוה ליה כרשע דחמס ופסול לעדות:
שבועת שוא - על העמוד של אבן שהוא של אבן שבועת שקר על העמוד של אבן שהוא של זהב אע"ג דלאו רשע דחמס הוא:

ומלוי רבית - הני אין אבל אוכל נבילות להכעיס לא ומיהו לתיאבון כגזלנין ומלוי ריבית דמו דמשום ממון קעביד הלכך חשוד למישקל שוחדא ואסהודי שקרא:
בדיני נפשות - שכיון שהוחשד לחמור הוחשד לקל:
אביי כר' מאיר - דהיינו נמי מקולא לחומרא דאוכל נבילות רע לשמים ואינו רע לבריות אבל מעיד שקר בממון רע לשמים ורע לבריות שהרי מפסידן בעדותו וקא פסיל ליה אביי משום נבילות לעדות ממון:
אליבא דרבי יוסי דכ"ע לא פליגי - כלומר אביי ודאי לאו כרבי יוסי מצי לאוקומא למילתיה דכיון דאמר רבי יוסי ממון לנפשות לא מיפסל ואף על גב דממון הוי רע לשמים ורע לבריות וכל שכן דמנבלה לממון לא אפסיל ולאביי על כרחיה תנאי היא:
כי פליגי אליבא דר' מאיר - כלומר לרבא לא תוקמא כתנאי דרבא אפילו אליבא דר"מ אמר למילתיה:
האי - דקתני אלו הגזלנין ומלוי ריבית דמשמע אבל אוכלי נבילות כשרין:
ר' יוסי היא - דאמר מקולתא לחמירתא לא ויחידאה הוא:
לכהיוהו לעיניה - ינקרו את עיניו דבטלו מיתות ב"ד והאי קנסא קא עבדינן ביה דב"ד מכין ועונשין שלא מן התורה וי"א יטלו ממונו ויתנו ליורשין ויש אומרים שמתא וראשון עיקר:
חושלא - שעורין קלופין:

דף כז:

קתא דבורטיא - בית יד של רומח:
כר' מאיר - דכיון דחשידי אממון חשידי אעדות נפשות:
כל הראוי לדון כו' - ומוקמא לה בחשודין:
אלא לאו רבי מאיר - דאמר כיון שהוחשד לממון פסול לעדות נפשות הלכך לא משכחת לה כשר לנפשות דליהוי פסול לממון:
בפסול יוחסין - דלנפשות בית דין מיוחסין בעינן כדתני רב יוסף (לקמן דף לו:) כשם שבית דין מנוקים בצדק שנאמר בצדק תשפוט כך ב"ד מנוקין מכל מום שנאמר כולך יפה רעיתי ומום אין בך:
דאי לא תימא הכי - דגבי יוחסין קאי אלא בחשודין אוקמת ליה:
ראוי לדון דיני ממונות - בתמיה והא דברי הכל פסול הוא:
אלא בפסול יוחסין קאי - כגון גר וממזר דכשרין לדון דיני ממונות ופסולין לדון דיני נפשות:

ונשקיה לכרעיה - דרב פפי שהיפך בזכותו:
וקבליה לכרגיה דכוליה שניה - להצילו כל ימיו ממנת המלך:
מתני' אחיו ואחי אביו ואחי אמו - הן ובניהן ילפינן מקראי בגמרא:
בעל אחותו - כאחיו הוא דילפינן בעל כאשתו ובנו דהוה ליה בן אחותו כבן אחיו וילפינן בגמרא קרובי האם כקרובי האב:
בעל אחות אביו - כאחי אביו:
בעל אחות אמו - כאחי אמו:
ובעל אמו גרסי' בהדייהו:
וגיסו - בעל אחות אשתו:
וחורגו - בן אשתו:
לבדו - ולא בנו וחתנו ואי קשיא לך כיון דתנא בעל אמו פסול לו ממילא ידענא דהוא נמי פסול לבעל אמו למה לי למיתני חורגו אי משום דאתא לאשמעינן לבדו לישתוק מיניה וכל כמה דלא תני ליה מכללא דבעל אמו לא משתמע אלא הוא לבדו לא תיקשי דכל הנך דמשתמע מכללא מיתני במתניתין בהדיא כגון אחי פסול לי ואני לו דאנא נמי אחיו ובנו פסול לי ואני לו דאנא אחי אביו ובמתני' תני לה אחי אבי פסול לי ואני לו שאני בן אחיו והא תנא ליה אחיו ובנו בן אחי אבי פסול לי ואני לו שאני בן אחי אביו אחי אמי פסול לי ואני לו שאני בן אחותו ותנן במתניתין בעל אחותו הוא ובנו דהיינו בן אחותו בן אחות אמי פסול לי ואני לו שאני בן אחות אמו ותנן במתני' בעל אחות אביו ובנו דהיינו בן אחות אביו בעל אחותי פסול לי ואני לו שאני בן חמיו ותנן במתני' חמיו ובנו וכן כולהו כי מעיינת להו משכחת להו בהדיא בר מבן אחי אשתו דמפיק מכלל בעל אחות אביו וחתנו דמפיק מכלל דחמיו דלא מיתניא בהדיא:
וכל הראוי ליורשו - דהיינו קרובי האב אבל קרובי האם כגון אחי אמו כשר לו שהרי אינו ראוי ליורשו דתנן (ב"ב דף קח.) אחי האם מנחילין ולא נוחלין אבל הוא פסול לאחי אמו שהרי מעיד זה ראוי ליורשו וגיסו נמי כשר להעיד לו שאינו ראוי ליורשו:
באותה שעה - שהוא בא להעיד או שראה העדות:
היה קרוב - כגון חתנו שראוי ליורשו:
ונתרחק - שמתה אשתו קודם שראה עדות זו:
שושבינו - פסול לו בימי חופתו:
לא נחשדו ישראל על כך - להעיד שקר משום איבה ואהבה ודווקא בעדות פליגי אבל בדין מודו ליה רבנן דפסול לו לדון דכיון דסני ליה ולא מצי להפוכי בזכותיה:

גמ' לא יומתו - שני אבות בעדות בניהם ועל כרחיך הני שני אבות באחין קא מישתעי שהן קרובין מן הכל דבאב ובנו לא מצי למימר דאם כן לא הוה קרי להו אבות דחד אב וחד בן סגי ולקמן מפרש כוליה מיניה:

כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם - ונפרעין מהן עונותיהן ועון אבותיהם:

איש באחיו - איש בשביל אחיו:

דף כח.

אשכחן אבות לבנים - ראובן לבן שמעון דהיינו אחי אביו:

ובנים לאבות - בן שמעון לראובן דהיינו בן אחיו וכל שכן אבות להדדי דהא בנים מכח דידהו קא אתו ואימעיטו להו מהאי קרא אחיו ובנו ואחי אביו:

בנים להדדי מנלן - דקתני במתני' בן אחי אביו פסול לו:

ליכתוב לא יומתו אבות על הבן - דכיון דכתיב אבות שני אחים משמע ועל הבן הוי משמע בנו של כל אחד ואחד הוי פסול לשניהם:

לעלמא - שיהו שנים קרובים פסולין להעיד על אדם מן השוק:

בעדות אחיו - דאי לאו דאסהיד האי קרובו בהדיה לא הוה מיקטל נמצא בנים מתים זה על זה:

שלשה אחים ואחד - מן השוק עם כל אחד ואחד מעידים על אכילת שני חזקה של קרקע של אדם מן השוק ומעיד אחד מן האחין והבא מן השוק על שנה ראשונה ואחד מן האחין והבא מן השוק על שנה שניה והשלישי על השלישית והרי אלו שלש עדיות והחזקה קיימת ולא אמרי' עדות אחת היא והרי העדים קרובים אלא ג' עדיות נינהו דאשתא דקא מסהיד האי לא מסהיד האי:

והן עדות אחת להזמה - דעד דמתזמי כולהו לא משלמי ממונא דהא לא הוה מתוקמא בידא דלוקח אלא בסהדותא דכולהו:

אלא הזמה מעלמא קא אתי להו - ע"י המזימין אותן הן משלמים ולא זה על יד זה:

הוה ליה שלישי בראשון - בני שלישי הוא ואחי אבא ראשון דאבא ואחיו ראשונים ואני שני ובני שלישי ואמר רב דשלישי לא יעיד בראשון:

ואנן - במתני' שני בשני ושני בראשון תנן אבל כולי האי לא פסיל מתני':

שני בשני - כגון אחי אביו ובנו אחי אבא לי ואני לו הרי ראשון בשני ושני בראשון בן אחי אבא לי ואני לו הרי שני בשני אבל בני לאחי אבא לא תנן:

מאי חתנו דקתני מתני' - אחי אביו ובנו וחתנו האי חתנו דמתני' אבנו קאי דהוה שלישי האי חתן ולקמן פריך א"כ הוה שלישי בשני:

אגב אורחיה - דבעי לאשמועינן שלישי פסול נקט חתן בנו דאשמועינן נמי בעל כאשתו:
שמנה אבות - עם בניהם וחתניהם הוו כ"ד אע"ג דבמתני' תשעה תנן בר מחורגו שאין בן וחתן עמו לקמן פריך להו:
תלתין ותרתין - ח' אבות וח' בנים וח' חתנים וח' בני בנים ואע"ג דאיכא תו ח' חתנים שם חתנות חד קרי ליה:
ואמאי קרי ליה - רב לחתנו דמתני' חתן בנו כיון דחתן לא הוי מזרעו ומעלמא אתי כדור שלישי חשיב ליה רב והלכך בני נמי לאחי אבא דהוי שלישי בראשון פסול ואיכא לאקשויי לרב כיון דאמר חתן כדור אחר דמי אמאי פסול חתנו לאחי אבא הוה ליה רביעי בראשון אלא מילתא אחריתי אקשי ליה עד דאפקיה מהאי טעמא לגמרי:
אי הכי - דחתן נמי כדור אחר דמי וקתני מתני' חתן אחי אבא פסול לי הוה ליה שלישי פסול להעיד בשני ורב אכשר שלישי בשני דקאמר אף אני לא אעיד לו אני ובני אבל בני לבנו יעיד:
ה"ג אלא רב דאמר כר"א - ולעולם חתן לאו כדור אחר דמי ורב דפסיל שלישי בראשון כר' אלעזר דאמר שלישי בשני פסול וכ"ש שלישי בראשון ומיהו לית הלכתא כוותיה דאמרינן ביש נוחלין (ב"ב ד' קכח.) דשלישי (בראשון) כשר והלכתא כוותיה דרב מדבתראי הוה:
בן בנו של אחי אבא - לדידי הוי שלישי בשני ורב שלישי בראשון נפקא ליה מדכתיב בנים הוו שנים:
וי"ו לרבות בני בנים - דפסולין לאבות דהוה שלישי בראשון:
רבי אלעזר - כרב סבירא ליה דוי"ו לרבות אתא ודריש על בנים למימר דכל דפסילי לאבות פסול לבנים הלכך כי היכי דג' בראשון פסול שלישי בשני נמי פסול:
ותנא תונא - תנא דידן כמו אבונא אחונא: חתן בעל אחותי פסול לי ואני לו שאני אחי חמותו ואני לחתן בעל אחות אבי בן אחי חמותו אני ולחתן בעל אחות אמי בן אחות חמותו אני מילתיה דרב נחמן מחתניהן דקתני מתני' יליף וכן מילתיה דרב אשי מחתניהן דאחיו ואחי אביו ואחי אמו שפסולין לו והוא להם הוי איהו לגבייהו אחי חמיו ובן אחי חמיו ובן אחות חמיו:

דף כח:

גוילי - קלפים:

באשת חורגו - על נכסי מלוג שלה בהשפטה עם אדם מן השוק ובנשי שאר קרובים לא איבעי להו דכיון דבניהם פסולין לו והוא להם פסול אף לנשים לפי שהבנים ראויין לירש את אמן אבל חורגו דבנו כשר מיבעי' לן באשתו:

בעל כאשתו - ואשה כבעלה והרי הוא כאילו חמיה ותנן (דף כז:) חמיו פסול קרוב הוא:

אחי האח - בן שיש לבעל אמו מאשה אחרת פסול לו מפני שהוא אחי אחיו:

אבי חתן ואבי כלה - בן ראובן שנשא בת שמעון לא נתקרבו ראובן ושמעון בכך וכשרין להעיד זה לזה בכל עדיות ולא אמרינן בשביל בנו שנתקרב ראובן לשמעון נפסל ראובן לשמעון:

ולא דמו - ראובן ושמעון להדדי:

אלא כי אכלא לדנא - כמגופה שאינה דומה לחבית:

לאפוקי מינה - לחוב לה ולזכות לבעל דינה דקרוב לא הוי כל זמן שלא נשאה ומיהו לעיולי לה לא מהימן דאדעתא דידיה קעביד:

מאי דעתיך - דלא חשבת ליה קרוב:

לא אונן - אם מתה אינו נאסר בקדשים מחמת אנינות:

ואין מטמא לה - אם כהן הוא ואית דל"ג אינה מטמאה וכן היא אינה נאסרת באנינות מיתתו בקדשים ואינה מטמאה אינה מצווה להתעסק בו ואיידי דתניא לא אוננת תנא ולא מיטמאת ולאו דווקא דנשים דכהונה לא הוזהרו על הטומאה:

גובה כתובתה - בדכתב לה מן האירוסין מוקמינן לה בשנים אוחזין (ב"מ דף יח.) ואהא דקתני לא מטמא לה קא סמכת ואמרת לאו קרוב הוא:

התם - גבי טומאה וירושה:

בשארו תלה רחמנא - כדכתיב (ויקרא כ"א:ב') כי אם לשארו הקרוב ואמר מר (יבמות דף כב:) שארו זו אשתו וכן בירושת הבעל לשארו הקרוב אליו ממשפחתו וירש אותה מיכן שהבעל יורש את אשתו ביש נוחלין (ב"ב קט:):

גיסו - לבדו אבל בנו וחתנו כשרים לגיסו ורבי יוסי פליג אמתני' בתרתי חדא דקתני מתני' בגיסו בן וחתן ופליג נמי אבעל אחות אמו דקתני מתני' דהוה קרוב וכן גם הוא קרוב לו דהוי לו בן גיסו פסול הוא לו משום דאיהו לדידיה בעל אחות אמו אבל משום קורבה דבן גיסו לא מיפסיל ונפקא מינה דחתן גיסו כשר להעיד לו (והוא הדין לגיסו והיינו דקתני בברייתא בתרייתא ר' יהודה אומר חורגו אף חורגו דמודה נמי בגיסו ואתא ר' יוסי למימר גיסו לבדו והוא הדין לחורגו) זה"ו נוס"ח אח"ר בפי' ונראה גיסו לבדו ורבי יוסי פליג אמתניתין בחדא דקתני מתני' גיסו ובנו וחתנו (כשרים לגיסו) דאבעל

אחות אמו דקתני מתניתין דהוי קרוב וכן גם הוא קרוב לו דהוי ליה בן גיסו לא פליג רבי יוסי עלה ומודה הוא דבן גיסו פסול לו משום דאיהו לדידיה בעל אחות אמו אבל משום קורבה דבן גיסו לא מפסיל ונפקא מינה דחתן גיסו כשר וכו':

מאי גיסו דקאמר רבי יוסי אף גיסו - ומר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי:

הכי גרסינן אלא הכי קאמר חורגו לבדו אבל גיסו הוא ובנו וחתנו ואתא רבי יוסי למימר גיסו לבדו אבל חורגו הוא ובנו וחתנו:

אלא הא דתני רבי חייא כו' לא רבי יהודה ולא ר' יוסי - דלר' יהודה ט' אבות הוויין במתני' בר מחורגו וכן לר' יוסי תשעה הווין:

אלא חורגו לבדו אבל גיסו הוא ובנו וחתנו ואתא ר' יוסי למימר גיסו לבדו וכל שכן חורגו:

ומתני' רבי יהודה - דקתני בן וחתן בגיסו:

ברייתא ר' יוסי - אפיק גיסו וחורגו הוי ח' אבות ובנים וחתנים ואית דמוקמי להאי בן גיסו דקא מכשר ר' יוסי בבן שיש לו לגיסו מאשה אחרת כי היכי דלא לפלוג ר' יוסי אבעל אחות אמו ולא מיתוקמ' שפיר דכל בניהם דמתני' מאותה אשה קאמר ועוד אי מאשה אחרת מכשיר ר' יוסי מכלל דתנא דידן מאשה אחרת נמי פסול משום קרוב מחמת קרוב תיקשי לרב חסדא דאכשר באחי האח דהשתא בן גיסו פסול משום אחי בן אחות אשתו אחי האח מיבעיא:

הלכה כר' יוסי - קס"ד כר' יוסי דמתני' דלא פסול אלא קרוב הראוי לירש וגיסו אינו ראוי ליורשו:

דפסיל בגיסו - דקתני גיסו לבדו:

לא ס"ד - דהא בהדיא פריש שמואל לפסולא דגיסו כגון אנא ופנחס שהיה אחיו וגיסו מכלל דגיסו דעלמא כשרין:

משום גיסו - ושמואל פירושא דגיסו אתא לאשמעי':

א"ל - למקבל מתנה:

זיל קנייה בעדי מסירה - אם יש לך עדים אחרים שמסר לך שטר זה בפניהם הביאם ויעידו ותהיה שלך דסבר כרבי אלעזר דאמרי' במסכת גיטין (ד' ג:) אפי' לא חתמו בו עדים אלא שנתנו לה בפני עדים כשר וגובה מנכסים משועבדים שאין העדים חותמים על הגט אלא מפני תקון העולם:

במזויף מתוכו - שחתמו בו עדים פסולים שהוא פסול דבמאי קני ליה בהאי שטרא האי שטרא חספא בעלמא הוא:

דף כט.

קרובים ונתרחקו הוו - שמתה אחותם אשת מר עוקבא:
בקבא דקירא אידבקי בכו - בקב של שעוה נדבקתי בכם בתמיה כלומר איני דבוק בכם כלל אלא אתון לא צייתיתון דינא:
מיום ראשון ואילך - בטלה שושבינות וכשר להעיד:
והוא לא אויב לו יעידנו - דהאי והוא אעד קאי דמעיד שהוא חייב גלות והעד לא אויב לו לרוצח דאי ברוצח הא כתיב (דברים ד) והוא לא שונא לו וקראי אחריני טובא:
ולא מבקש רעתו ידיננו - דסמיך ליה ושפטו העדה וקאמר ר' יהודה דהאי לא מבקש רעתו אשופטים קאי ולשון זה מצאתי בברייתא דסיפרי ולא בסיפרי שלנו והוא לא אויב לו העד ולא מבקש רעתו השופט:
חד לדיין - דבדיין מודו רבנן דשונא לא ידון דלא מצי חזי ליה זכותא:
ואידך - לפסול בדין אחד שני דיינין ששונאין זה את זה:
מתני' מאיימין עליהם - מפרש בגמרא:
הוא אמר לי - הלוה אמר לי:
לא אמר כלום - דעביד איניש דאמר פלוני נושה בי כדי שלא יחזיקוהו עשיר:
הודה לו - שהיו שניהם בפנינו להודות נתכוון להיות לו עדים בדבר:
שנים אומרים זכאי ואחד אומר חייב זכאי - דכתיב (שמות כ"ג:ב') אחרי רבים להטות:
אפילו שנים מחייבין או מזכין והשלישי אומר איני יודע יוסיפו הדיינין - ואע"ג דאי הוה פליג עלייהו הוי בטל במיעוטא כי אמר איני יודע הוי כמי שלא ישב בדין ונמצא הדין בשנים ואנן תלתא בעינן:
מכניסין אותן - לבעלי דינין ובגמרא פריך הא לא אפקינהו:
גמ' היכי א"ל - לעדים כשמאיימין עליהם:
נשיאים ורוח וגשם וגו' - בשביל מתהלל במתת שקר דהיינו מעידי שקר גשמים נעצרים ואפילו כשהשמים מתקשרים בעבים ורוח להוריד גשמים אין הגשם בא:
אמר רבא - מאי איכפת להו אם לא ירדו גשמים אמרי בלבם משל הדיוט שב שני הוה כפנא ואבבא אומנא לא חליף על פתח מי שיודע אומנות ובעל מלאכה לא עבר הרעב:
מפץ וחרב וגו' איש עונה וגו' - בעון עדות שקר דבר בא ויתייראו שלא ימותו:
אאוגרייהו זילי - השוכרים אותם מבזים אותם וקלים הם בעיניו:
והושיבו שנים אנשים בני בליעל - גבי נבות היזרעאלי כתיב שיועצי המלך היו יועצים לשוכרם והיו קורין אותם בני בליעל:

בפנינו - משמע שעשאונו עדים:
פטור - ואע"פ ששמעו עדים אתמול שהודה לו הואיל ולא אמר אתם עדיי:
משטה אני בך - שוחק הייתי בך בשביל שהיית שואלני מה שלא היה:
הכמין - החביא כמו וארב לו (דברים יט) ויכמון ליה:
ואין טוענין למסית - המסית חבירו לעבודת כוכבים אין טוענין אותו ב"ד בשבילו טענת זכות אלא אם כן טוענה הוא:
ואם לא טען - משטה הייתי בך כשהודיתי אלא אמר לא אתן לך הבא עדים שהלוית לי אין טוענין בשבילו אלא אומרין לו אחרי שהודיתה לך שלם:
ובדיני נפשות - אם יש טענת זכות והוא אינו יודע לטעון טוענין לו:
לפי שלא טען - הנחש לא טען הקב"ה בשבילו:
ולא תגעו בו - הקב"ה לא הזהירם על הנגיעה ומתוך תוספת גירעו שדחף הנחש את חוה על האילן עד שנגעה בו אמר לה ראי שאין מיתה על הנגיעה אף על האכילה לא תמותי:
אמתים - דל אל"ף מהכא קרי ביה (מתים) הוי שתי מאות אמה כל אותיות שבתורה הברתם ככתיבתם כמו ועשית ואמרת כאלו כתובה בה"א וכן אתה חסר כמו אותה מלא:
עשתי עשרה - דל עיי"ן מהכא הוו להו שתים עשרה:

דף כט:

לא היו דברים - לא הודיתי לך והרי עדים ששמעו:
הוחזק כפרן - ואינו נאמן עליו בשבועה:
כל מילי דכדי לא דכירי אינשי - דברים של חנם כלומר הואיל ואותה הודאה דברי רוח היו שהשטה בו לא דכירי אינשי ושכח אותה הודאה:
כילתא - יריעה הפרוסה סביבות המטה:
עירי ושכבי ליהוו עלך סהדי - רוצה אתה שיהו כל השומעין מעידין בין ניעורין בין ישינים שהיה מכיר זה בו שלא יודה בפני עדים אמר בלבו שמא יהא סבור שכולם ישינים ויאמר הן:
קב רשו - מלא קב שטרות יש עליו:
מאן מסיק בי - למי אני חייב כלום:
אדם עשוי - לומר לבריות חייב אני מעות לפלוני להתרחק מעין הרע:
שלא להשביע - שלא ליראות שבע מממון:
עכברא דשכיב אדינרי - עשיר שלא נהנה מממונו כעכבר זה ששוכב על דינרי זהב ואינו נהנה מהן:

ניזול וניהדר - נשלם החצי שקיבלנו:
כבר הורה זקן - ר' ישמעאל שקיבלתם על פיו ולא אחלוק על מה שעשה:
וקנו מידו - כותבין שטר הודאה ואע"פ שלא אמר כתבו דסתם קנין לכתיבה עומד:
ואם לאו אין כותבין - ואע"ג דאמר להו אתם עדיי וחייב לשלם לו אפילו הכי ניחא ליה מלוה על פה ממלוה בשטר:
שלשה - עשאן בית דין והפקירן הפקר ויכולין לשנותו לעשות מלוה בשטר ולהיות במקום הלוה לעשות שליח לכותבה:
אודיתא - שטר הודאה בפני שלשה שלא קנו מידו:
כניפי ויתבי - שלשה שהיו יושבין ובא והודה לו בפניהם הואיל ולא זימנום וקיבצום לכך לא נעשו ב"ד אלא עדים דדילמא אי לא הוו אלא תרי הוה מודי ליה קמייהו ולא הוה מהדר אחר ב"ד:
כנפינהו איהו כתבינן - דמדכניף תלתא דעתא אבי דינא:
דקבעי דוכתא - כדרך הדיינין:
ושלחו - שליח בשמייהו ללוה למיתי קמייהו לדינא ואודויי והואיל ועומד בדין נעשית כמלוה בשטר שגלויה לכל הלכך כתבינן:
במקרקעי - קרקע שהיה ראובן מוחזק בה והודה לשמעון שהיא שלו:
כותבין - דהא כיון דאודי ליה דידיה הוא ולא מיחסרה גוביינא דבשלמא מטלטלי מלוה להוצאה ניתנה וחוב בעלמא הוא ומלוה על פה ריעא ממלוה בשטר ולא ניחא ליה לאלומה אבל הכא גלויי מילתא בעלמא הוא:
לדימהריא - שם מקום:
איתנהו בעינייהו - בשעת הודאה:
מאי - מי אמרינן כיון דצבורין ומונחין ואודי ליה כל היכא דאיתנהו דידיה הוו או דילמא כיון דמלוה להוצאה ניתנה שמא יוציאה ולא ניחא ליה למיהוי שטרא עילויה ובהודאה בפני שני עדים קאמר:
ההיא אודיתא - שנים חתומים עליה:
נעשה גדול - המוכר דקיימא לן (ב"ב דף קנו.) ולמכור בנכסי אביו עד שיהא בן עשרים הכא נמי כיון דשנים לא מצי כתבי אלא ברשותו ודאי איהו אמר להו:
דאנן לא ידעינן - כלומר יש דיינין הרבה שאין בקיאין בהלכה זו שאמרנו דשנים שלא קנו מידו אין כותבין:
דוכרן פיתגמי - לא היה כתוב בה זכרון עדות בלשון עדים אלא בלשון זכרון דברים והוא לשון דיינין:

דף ל.

וכל לישני דבי דינא - כל דבריהם היו כתובין בלשון ב"ד ולא היו חתומין אלא שנים:
ולא הוה כתיב ביה במותב תלתא הוינא וחד ליתוהי - כדמצרכינן בכתובות (דף כב.) בשלשה שישבו לקיים את השטר ומת אחד מהם:
היינו דריש לקיש - דאמר חזקה אין ב"ד כותבין שטר אלא כדת וכהלכה והני וודאי תלתא הוו:
לבית דין טועין - סבורין שיהו שנים כשרים לדון:
בי דינא - הכל יודעין שאין שנים קרוים ב"ד:
בי דינא דרבנא אשי - דאינהו ודאי ידעי שאין ב"ד קרויין בשנים:
ואמר לן רבנא אשי - לכתוב כך דכיון דהוא היה שם מסתמא לא צוה לפחות משלשה לכתוב והאי דנקט רב אשי לפי שבית דינו היה ראש בימי רבינא ושניהם סידרו גמרא של תלמוד בבלי כדאמרינן התם (בהשוכר את הפועלים דף פו.) רב אשי ורבינא סוף הוראה ובימיו נאמרו דברים הללו והוקבעו בגמרא:
בבית לא אמר כלום - אינו נאמן לפי שאין בידו ליטלן:
בשדה דבריו קיימין - דמה לו לשקר אם רוצה נוטלן ונותנן לאותו שהוא מעיד עליו:
אם כמוסר - אם נראה להם כמוסר דבריו לבניו באמת בלשון צוואה:
כמערים - שהוא מתייירא שלא יטלם בחייו או שלא יחזיקוהו כעשיר להוסיף על יציאותיו:
שהניח לו אביו - ולא אמר להו היכן הם:
בעל החלום - שר המראה חלומות בלילה:
כך וכך הם - מגיד לו כמה יש:
לא מעלין כו' - ויכול להוציאם במקומן:
מיכתב היכי כתבינן - פסק דין במקום שיש מחלוקת ונטו אחרי הרבים:
זכאי - פלוני:
מדבריהם נזדכה - משמע שהיה מחלוקת ביניהם ומתוך דבריהם נזדכה:
לשלומי איהו מנתא בהדייהו - אם טעו השנים וחייבין לשלם מביתם פליגי הנך רבנן בדיין השלישי אם ישלם חלקו עמהם:
מאן דאמר זכאי - כתבינן ולא כתבינן פלוגתייהו דקסבר כולם שוין ואף השלישי ישלם עמהם דאי לא הוה איהו בהדייהו בתרי לא הוה מיפסיק דינא:
לשלומי אינהו - לבעל הדין חלקו של דיין שלישי:

למאן דאמר פלוני ופלוני מזכין כו' לא משלמי - דלהכי כתבינן פלוגתא בהדיא לאודועי דבתרי נגמר דינא ולא קיבלו עלייהו כולי דינא:

התם קיימי - דהא לא קתני מתני' שיוציאום לאחר ששמעו דבריהם:

לימא דלא כר' נתן - דהא מתני' קתני דלעיילינהו לסהדי משום דמתחילה כשבדקום שמעו דבריו של זה בלא זה:

עד שיראו שניהם כאחת - את העדות ולקמן יליף טעמא:

אין עדותן מתקיימת בב"ד - לפסוק הדין על פיהם:

עד שיעידו שניהם כאחת - וסתמא היא ולא ר' יהושע בן קרחה קאמר לה:

ור' נחמיה היא - דאמר בשעת משא ומתן הוו מפקי להו לבעלי דינים:

במאי קמיפלגי - ת"ק ור' יהושע:

אמנה דקא מסהיד האי כו' - זה אומר בפני הלוהו מנה וזה אומר בפני הלוהו מנה זה לא ראה של זה נמצא שאין כאן עדות שלם במנה אחד:

ואידך - מ"מ תרווייהו מסהדי דמנה קא רשי ביה:

והוא עד - והאי קרא בשני עדים משתעי לגבי קרבן שבועת העדות דאילו השביע עד אחד ולא העידו פטור:

דתניא ממשמע שנאמר כו' - עד אחד משמע:

ואפקיה רחמנא בלשון חד - דכתיב והוא עד:

לשבועה אתי - עד אחד אינו מחייבו ממון אלא שבועה הלכך כשהעיד זה יחידי וזה יחידי לא שייכא תורת ממון בעדותן ולא מצרפינן להו דהא לאו לחיוביה ממונא אתו:

דף ל:

ודכולי עלמא - תנא קמא ור' נתן:

כרבנן דפליגי אדר' יהושע בן קרחה - סבירא להו דאמרי בעינן שיראו שנים כאחד וילפינן טעמא מוהוא עד דליחזי כחד וגבי הגדה פליגי תנאי דסיפא באקושיה הגדה לראיה כדכתיב (ויקרא ה':א') או ראה אם לא יגיד בחד קרא:

משתקיד - מצפה ומחזר ושוקד לסומכו:

דין ידע - זה יודע ורבי יוסי בר' חנינא היה:

שמודה ר' יהושע לר' נתן - דכי היכי דלא בעי ר' יהושע ראיה כי הדדי הגדה נמי כי הדדי לא בעי:

בין בקרקעות - זה אומר בפני הודה לו שקרקע זה שלו וזה אומר אף בפני הודה לו:

בין במטלטלין - זה אומר בפני הלווהו מנה וזה אומר בפני הלווהו מנה ואע"פ דאמנה דקמסהיד האי לא מסהיד האי מ"מ תרווייהו מסהדי שחייב לו מנה:
הלכה כמותו בקרקעות - שמוטל הקרקע בפנינו ושניהם מעידין עליה:
אבל לא במטלטלין - דאין עדות שלימה לא על זה ולא על זה:
מכלל דפליגי - עליה רבנן בקרקעות:
בעדות בכור - תנן בבכורות (דף לה.) כל מומין הראויין לבא בידי אדם רועים כהנים אין נאמנין לומר מאליו נפל בו מום זה לפי שנחשדו כהנים להטיל מומין בבכורות בזמן הזה כדי להתירן בשחיטה ואם הביא בכור להראותו לחכם צריך שני עדים עמו שמאליו נפל בו מום זה אם הביא עד אחד על מום זה ועד אחד על מום אחר בבכור זה מצטרפין ואית דאמרי בעדות בכור להעיד שהתירו חכם ולאו מילתא היא דהא חד נאמן דעד אחד נאמן באיסורין ואפילו כהן שהוא בעליו נאמן דתנן (שם דף לו.) נאמן הכהן לומר הראיתי בכור זה ובעל מום הוא דמילתא דעבידא לאיגלויי לא משקר:
ובעדות חזקה - זה אומר בפני אכלה שלש שנים ראשונות של שמיטה וזה אומר בפני אכלה שלש שנים אחרונות מצטרפי דאחד קרקע מסהדי חזקה מעלייתא:
וכן - לענין שתי שערות שבבן ושבבת וכי פליגי בהלוואת מנה פליגי משום דלאו אחד מנה קמסהדי:
גברא אגברא - רבי אבא ור' אידי אדעולא:
בגבה - בין קישרי אצבעותיה:
חצי דבר וחצי עדות - עד א' הוא חצי עדות שיער אחת הוא חצי דבר:
אלא אחד אומר שתים בגבה - דתרווייהו מסהדי דגדולה היא:
בקרקעות אבל לא במטלטלין - הלכה כמותו דלא בעינן דחזו תרווייהו כחד בקרקעות משום דכי מסהדי בבי דינא תרווייהו ידעי דאחדא מילתא מסהדי וקרינא ביה והוא עד ואע"ג דבשעתא דחזי לא ידע [חד] בחבריה אבל לא במטלטלין דכי מסהדי קמן לאו אחד מנה מסהדי:
רב - דאמר אבל לא במטלטלין משום דלאו בחד מנה מסהדי:
לטעמיה דאמר רב הודאה אחר הודאה - זה אומר בפני הודה לו על מנה באחד בשבת וזה אומר בפני הודה לו עליו בשני בשבת:
הודאה אחר הלואה - זה אומר בפני הלוהו מנה באחד בשבת וזה אומר בפני הודה לו מנה בשני בשבת:
מצטרפי - דאיכא למימר בחד מנה קמסהדי וכדמוקי לקמן:

הלואה אחר הודאה - מנה אחרינא הוא ולא מצטרפי אע"ג דתרווייהו אמרי שחייב לו מנה:
הודאה אחר הודאה נמי - דילמא מנה דאודי ליה קמי האי לאו היינו מנה דאודי ליה קמי האי:
ואכתי בתרא ידע - דאמנה דקא מסהיד איהו מסהיד אידך אבל קמא לא ידע דאחד מנה קמסהדי הלכך לא קרינא ביה והוא עד דמשמע תרווייהו כחד:
לאו היינו הודאה אחר הלואה - כיון דבעינן דידע סהדא בחבריה על כרחיך הודאה אחר הלואה נמי הכי מוקמת לה דאמר ליה לבתרא מנה דמודינא קמך יזיפי קמי פלניא והדר אמר ליה לקמא מנה דיזיפי קמך אודאי ליה קמי פלניא ותרתי למה לי לרב למימר:
היינו דשמיע לי - על בני עירך:
דרמיתו דיקלי וזקפיתו ליה - שאתם משונים קוצצין דקלים וחוזרין ונוטעין אותן כלומר בונים וסותרים שפירשתם לי קושיא וחזרתם וסתרתם:
מצטרפין - דמ"מ הן מעידין שחייב לו מנה:
בבדיקות - שאינה משבע חקירות באיזו יום באיזו שעה שהזמה תלויה בהן אבל בכליו שחורין וכליו לבנים שאין דין הזמה תלויה בהן:
מנה שחור - סלע ישנה:
אין מצטרפין - הואיל ובעיקר גוף העדות מתכחשי:
וארנקי שחורה - דלאו בעיקר גוף העדות מתכחשי דכוותיה בדיני נפשות לא בתמיה:
בארירן - יושרמ"א בלע"ז:
אין זה נכון - אין עדות זו מכוונת ולישנא דקרא נקט והנה אמת נכון הדבר (דברים י"ג:ט"ו) דמהאי קרא נפקא לן בדיקות (לקמן מ:):

דף לא.

גברא אגברא - דרב חסדא אדרב יהודה:
כר' יהושע בן קרחה - דמכל מקום שניהם מעידים שחייב לו מנה:
היכא דלא מכחשו אהדדי - כגון זה מעיד על מנה שביום שני וזה מעיד על מנה שביום ראשון ושניהן מודין שזה לא ראה בשל זה אבל היכא דשניהם מעידים על מנה אחד ומכחישין זה את זה מי אמר:
הוא דאמר כי האי תנא - נהרדעי אמרו כי האי תנא דאמר זה אומר מנה וזה אומר מאתים דמכחישין זה את זה מצטרפין למנה שיש בכלל מאתים מנה ולא אמרינן שתיהן שקרו אלא הלך אחר הפחות שבהם:

נחלקה עדותן - שכיון שהאחד שקרן שוב אין כאן עדות:
יש בכלל מאתים מנה - שניהם מעידין על מנה ובאותו מנה אין מכחישין זה את זה:
כי האי גוונא - דתרי מיני נינהו וכולי האי מיכחשי הדדי מי אמר:
לדמי - זה אומר בפני הודה לו דמי חבית של יין וזה אומר בפני הודה דמי חבית של שמן דתרווייהו מסהדי אדמי חבית יין:
בדיוטא עליונה - הלוהו מנה:
דיוטא - עלייה הבולטת לרשות הרבים על פני רוחב הבית ובני רשות הרבים עוברים תחתיה:
וצירוף עדותן - כר' יהושע בן קרחה דתרווייהו מנה מחייבי ואע"ג דמתכחשי בבדיקות כדרב יהודה:
בתר עשרין ותרתין שנין - דאיתמר בי מדרשא אפקיה ההוא תלמידא ודבר לשון הרע היה:
מתני' כל זמן שמביא ראיה - הבא לבית דין ולא היה שטר זכותו בידו ויצא מבית דין חייב ולאחר זמן מצא שטר זכותו והביאו:
סותר את הדין - בית דינו סותרין לו דינו שפסקו ומחייבין את שכנגדו:
הבא ראיה - שטר זכותך:
הרי זה אין כלום - שהרי אמר אין לי וחיישינן שמא זייף או שכר עדים:
קרבו פלוני ופלוני כו' - אפילו רבן שמעון בן גמליאל מודה שכיון שהיה יודע בהן ואמר אין לי ודאי שקרנים הן:
פונדתו - חגורתו:
גמ' הלכה כרבן שמעון - אקמייתא קאי כיון דלא אמר אין לי אע"ג דלא מצא בתוך שלשים יום:
דאי עבד - כרבנן מהדר עובדא:
ממילא ידעינן אין הלכה כרבן שמעון - והכא ליכא למימר כדלעיל מיניה דאי עבד כו' דבשלמא התם אי לאו דהדר ואמר אין הלכה כחכמים הוה אמינא אי עביד לא מהדרינן דאלים כח דברי המרובין אבל הכא כיון דאמר הלכה כחכמים פשיטא דאי עביד כיחיד מהדרינן להו:
הא קא משמע לן דבהא - לחודא הוא דאין הלכה כרבן שמעון הא בכל מקום הלכה כמותו אפילו בערב וצידן:
ערב - בגט פשוט (ב"ב ד' קעג:):
צידן - במסכת גיטין במי שאחזו קורדייקוס (ד' עד.):

ראיה אחרונה - הך בתרייתא דמתני' דאילו בקמייתא הילכתא כוותיה:
דנפק שטרא מתותי ידה - שהאמינוה הלוה והמלוה לשומרו:
אותיות ניקנות במסירה - המוכר שט"ח לחבירו קנה החוב במסירת אותיות ומילתיה דרבי בהמוכר את הספינה (ב"ב ד' עו.) והכא נמי קנאתו והוי כדידה ונאמנת לומר פרוע:

דף לא:

קלתיה - שרפתו הלכך מה לה לשקר:
דאיתחזק בבי דינא - שכתוב בו הנפק לא אלימא איהי לאפקועי מעשה ב"ד:
סימפון - שובר ויצא מתחת יד לוה כמשפטו:
יתקיים - השטר בחותמיו יעידו עדים על חתימות ידיהן וכשר:
אין עליו עדים - והרי הוא יוצא מתחת יד שליש ולא מתחת יד הלוה הואיל ושניהם מודים שזה מינהו להיות שליש ביניהם כשר:
או שיצא אחר חיתום שטרות - בתוך שטר המלוה נכתב השובר תחת העדים כשר שהרי המלוה עצמו מוחזק בשטרו ואי לאו דפרעיה לא הוה שביק למיכתב תברא בגוויה:
עד שיסתתם טענותיו - משמע שאמר בבית דין אין לי לא עדים ולא ראיה וחזר ואמר קרבו פלוני ופלוני שהיו מזומנין שם ומתחילה סותר טענותיו לומר אין לי:
הא גופא קשיא - יסתתם טענותיו משמע מכיון שיסתמו שוב אין מביא ראיה ואפילו מצאם לאחר זמן כרבנן והדר קתני קרבו דמשמע דהאי הוא דלא מייתי דאפי' רשב"ג מודה בו אבל מצאם לאחר זמן מייתי כרבן שמעון:
ואמר אין לי עדים - ואפילו מצאן לאחר זמן אינו סותר כרבנן:
דסקיא - שק של עור שהיו שטרותיו של אביו מונחין בו:
התוקף את חבירו בדין - בעל דין קשה ומטריח את חבירו ואין רוצה חבירו לדון כאן אלא למקום וועד תלמידי חכמים הרבה שיהא זה בוש מהם:
נתעצמו - שנעשו קשין זה לזה:
אפילו מטבריא לציפורי - אע"פ שישיבת טבריא גדולה משל ציפורי הלך אחריו לציפורי:
והאמר רבי אלעזר - והא חזינן דפליג עלה ר' אלעזר לעיל ויהיב טעמא למילתיה דמסתבר טעמא:
היכא דקאמר לוה - נלך למקום הוועד כופין אותו וידון כאן ולא יוציא זה מנה על מנה:
מר עוקבא - אב ב"ד הוה במסכת שבת בבמה בהמה יוצאה (דף נה.):

לדזיו ליה כבר בתיה - כמשה שהוא בן בתיה למי שמקרין עור פניו כמשה רבינו שגידלתו בתיה בת פרעה לשון אחר כבר ביתיה כמשה שהוא בן בית דכתיב (במדבר י"ב:ז') בכל ביתי נאמן הוא לדזיו ליה על שם שהיה חכם וכתיב (קהלת ח':א') חכמת אדם תאיר פניו ומצאתי בספר הגדה שהיה מר עוקבא בעל תשובה שנתן עיניו באשה אחת והעלה לבו טינא ונפל בחולי ואשת איש היתה לימים נצרכה ללות ממנו ומתוך דוחקה נתרצית לו וכבש יצרו ופטרה לשלום ונתרפא וכשהיה יוצא לשוק היה נר דולק בראשו מן השמים ועל שם כך קרי ליה ר' נתן צוציתא במסכת שבת (דף נו:) הכא נמי להכי כתבו ליה הכי על שם האור שהיה זורח עליו:

עוקבן הבבלי קבל קדמנא - צעק לפנינו ואמר ירמיה אחי העביר עלי את הדרך איבד ממני דרך בני אדם שסירסו כך שמעתי וי"א העביר עלי את הדרך לא נהג עמי כשורה ועל עסקי ממון היה צועק:

אמרו לו - לירמיה להתפייס עמו:

השיאוהו ויראה פנינו בטבריא - הכריחוהו והזקיקוהו לבוא כאן לדון עמו:

דיני קנסות - אלהים כתיב בהן (שמות כב) ובעינן סמוכין ובבבל אין סמיכה כדאמרינן בפרק קמא (דף יד.):

דף לב.

מתני' אחד דיני ממונות: בדרישה וחקירה - חקירות ודרישות שחוקרים את העדים שנאמר משפט אחד יהיה לכם ובדיני נפשות כתיב ודרשת וחקרת (דברים יג):

דיני ממונות בשלשה - הא ילפינן בפרק קמא (דף ב:):

פותחין - תחלה במשאו ומתנו של דין:

בין לזכות בין לחובה - באיזה שירצו אבל בדיני נפשות פותחין לזכות ובגמרא יליף להו:

מטין על פי אחד - מטין את הדין אחר המרובין על פי דיין אחד כגון שנים אומרים זכאי ואחד חייב או איפכא:

ודיני נפשות מטין ע"פ אחד לזכות - שנים עשר מזכים ואחד עשר מחייבים זכאי אבל לחובה אין מטין אחר הרוב אלא אם כן רבו המחייבין על המזכין שנים כדאמרינן בפרק קמא (דף ב.) לא תהיה אחרי רבים לרעות ובדיני ממונות ליכא לאוקמה כדאמר לקמן (דף לו:) לא תטה משפט אביונך אבל אתה מטה משפט שור הנסקל וכל שכן שאר דיני ממונות:

מחזירין - סותרין את הדין לאחר שגמרוהו וידעו שטעו מחזירין את הדבר בין לזכות בין לחובה:

ואין מחזירין לחובה - בגמרא יליף לה:
הכל מלמדין - ואפי' תלמידים היושבין לפני הדיינין ולא נתמנו בית דין על כך:
המלמד חובה - דיין שהתחיל תחלה להביא ראיות לחובה יכול לחזור בו ולזכות:
אינו חוזר ומלמד חובה - סברא היא דבעינן והצילו ובגמרא (דף לד.) מוקים לה בשעת משא ומתן הוא דלא יחזור דמתוך שאתה אומר לו שלא לחזור הוא מחזר אחר ראיות להעמיד דבריו ושמא ימצא ראיות נכונות אבל בשעת גמר דין שכבר חזר על כל צדדין ונראה לו שאין דבריו נכונים חוזר ומלמד חובה:
דנין ביום - משא ומתן של דין:
וגומרין בלילה - אם רצו וכו' יליף בגמרא:
דיני נפשות גומרים בו ביום לזכות וביום של אחריו לחובה - אם זיכוהו ביום ראשון פוסקין את דינו מיד והולך לו אבל אם לא יכלו לזכותו ביום ראשון אין פוסקין את דינו לחובה אלא מלינין את דינו עד למחר שמא ימצא בלילה זכות:
לא בערב שבת - שאין יכולין לגומרו למחר אם יתחייב שאין מיתת בית דין דוחה שבת ולשהותו אי אפשר מפני עינוי הדין משנגמר הדין:
הטהרות והטמאות - אם בא אדם לישאל על דבר טהרות מתחילין מן הגדול שואלין תחלה לגדול שבדיינים מה הוא אומר בדבר:
מן הצד - מן הקטנים שמא יחייבנו הגדול ולא ירצו לחלוק על דבריו משום לא תענה על ריב (שמות כג) על דבריו של גדול רב כתיב בלא יו"ד:
הכל כשרין - ואפילו ממזר:
וישראלים המשיאין לכהונה - המיוחסין וראויין להשיא בנותיהם לכהנים:
גמ' באחד בניסן בשמיטה - לקמן מפרש אמאי נקט שמיטה:
שזמנו כתוב - זמנו הוכיח שנכתב באחד בניסן בשמיטה והוציא בעל חוב על חבירו על ידי משכון או על ידי פרוזבול שלא משמטתו שביעית או שהגיע זמנו לגבות קודם ראש השנה של שמינית ושביעית בניסן אינה משמטת אלא בסופה דכתיב (דברים ט"ו:א') מקץ שבע שנים לסוף שביעית וזה קדם ותבעו:
חיישינן שמא איחרוהו וכתבוהו - וקודם לכן ראו המלוה במקום הכתוב בשטר והוטל עליהם לכתוב שטר ואיחרוהו מלכותבו עד אחד בניסן וכתבוהו במקום שאומרים המזימין ולא כתבו שם המקום שנכתב בו השטר אלא שם המקום שראו המלוה שם ואף על גב דאמרינן בגיטין (דף פ.) כי יתביתו בהיני כתובו בהיני ואף על גב דמימסרן לכו מילי בשילי מיהו אם כתבו בשילי לא מיפסיל בהכי וההיא עצה טובה קמ"ל שלא יביאוהו לידי הזמה דלא לימרו והלא ביום פלוני עמנו הייתם בהיני:

היכי - אמר שמא איחרוהו מכדי דרישה וחקירה לאכחושי קא אתיא והיכא דקא מיתכחשו קמן ניקו אנן מתרצינן למילתייהו בשמא:
וליטעמיך - דמותבת מברייתא אותיב ממתניתין דאלימא ומצויה בפי כל:
שטרי חוב המוקדמין - ליכתב קודם המלוה:
פסולין - דקא בעי למיטרף לקוחות מזמן הכתוב שלא כדין וקנסינן היתרא אטו איסורא ופסול אפי' מזמן שני כדאמרינן באיזהו נשך:
והמאוחרין - שבאו עדים ואמרו אנו יודעים במלוה זו שקדמה לזמן הכתוב כאן:
כשרין - דמעליותא היא דקא מחיל ליה לשיעבודא עד השתא אלמא לא בעינן דרישה וחקירה דא"כ היכי מתרצינן למילתא דשטרא נימא זיופא הוא ולא ראו עדים החתומים בו את המלוה הזאת ואי משום הנך סהדי אחריני תהוי כמלוה על פה ולא יטרוף לקוחות דמלוה על פה לא טרפא ממשעבדי דלית לה קלא:
הא - דמקשת לי לותביה ממתניתין לא קשיא לי דעדיפא מינה קאמרינן מתניתא דאותיבנא מינה העדיפה והחזיקה כח בדבר יותר מאותה משנה דאשמעינן רבותא דאפילו שמיטה דאי לאו דווקא קאמרי בו ביום לא הוו מרעי למילתייהו לכתוב שטר המלוה הנעשית קודם לכן באותו זמן:
דלא שכיחי אינשי דמוזפי - משום דמתייראין מן השמיטה שלא תשמט מעותיהם דליכא למימר איחרוהו וכתבוהו דלא מרעי לשטרייהו שהכל מרננין אחריו לומר מזוייף הוא שאין דרך להלוות בזמן שמיטה:
אפ"ה כיון דשביעית - אינה משמטת אלא בסופה דכתיב מקץ תלינן באיחרוהו ומכשרינן:
מכל מקום - מתני' קשיין אהדדי:
אמר רבי חנינא וכו' - ומתניתין דאורייתא קמי תקנתא ובריית דרבנן בתר תקנתא:

דף לב:

טעו - ב"ד בדיני ממונות לא ישלמו דדילמא אי שבקת להו לדרוש ולחקור הוה רווחא למילתא ולא הוו טעו:
כל שכן שאתה נועל - דמתייראין להפסיד ע"י ב"ד טועין:
רבא אמר - תרווייהו בתר תקנתא דרבנן ומתניתין בדיני קנסות דליכא למיחש לנעילת דלת אבל בהודאות והלוואות דאיכא למיחש לנעילת דלת בהודאות והלוואות בדיני מלוה וזה בא לידון בעדי הודאה שהודה לו בפניהם או בעדי הלוואה שהלווהו בפניהם דאיכא למיחש לנעילת דלת:

מרומה - שבית דין מכירין בתובע זה שהוא רמאי או מבינים טענת רמאי בדבריו:
בצדק תשפוט - ולא כתיב בצדק צדק להזהיר ב"ד לדקדק בו כל כך לדרוש ולחקור:
מתנייתא - שפיר איתרצו בחד מהני שינויי אי כרבי חנינא אי כרבא אי כרב פפא:
אבל קראי - דרמי להו ריש לקיש לא קשו דצדק צדק לאו לדרישה ולחקירה אתי אלא צדק דין שלך וצדק פשרה שלך לפי ראות עיניך ולא תרדוף את האחד יותר מחבירו:
שתיהן טובעות - שתדחוק זו את זו:
ואם בזו אחר זו - משתלך אחת אל היבשה עד שתעבור חבירתה ואח"כ תעבור היא:
מעלות בית חורון - מקום צר ואין דרך לנטות ימין ושמאל וצריך הא' לנטות לאחוריו עד שמוצא מקום לנטות:
אם עולות שתיהן - כגון זה עולה מצד זה וזה עולה מצד זה ופוגעות בראש חודו של הר והבקעה עמוקה מימין ומשמאל:
קרובה - לעירה:
ומעלות שכר - לאחת ותידחה:
קול ריחים - שנשמעין:
בבורני - מקום:
שבוע הבן שבוע הבן - סימן הוא שיש שם ברית מילה כמכריז ואומר שבוע הבן כאן והריחים סימן לשחיקת סממנין למכת התינוק ושעת גזירת המלכות היה שגזרו שלא למול והיו יראים להוציא קול וקבעו סימן זה:
אור הנר בברור חיל - ביום או נרות נראים הרבה בלילה סימן הוא כמו שצועק משתה שם משתה שם ברית מילה קרי שבוע הבן על שם שהוא לסוף שבוע:
אחר חכמים לישיבה - בית הוועד ששם בית דין קבוע כגון אחר ר' אליעזר בלוד וכן כולם כל אחד למקומו:
לגולה - לפומבדיתא כדתנן בר"ה (דף כב:) עד שרואה כל הגולה לפניו כמדורת אש ואמרינן (שם דף כג.) מאי גולה אמר אביי פומבדיתא שעיקר ישיבת בבל שם היתה:
אחר חכמים - סנהדרי גדולה:
היכי אמרי' - בפתיחת זכות כשקיבלו עדותן של עדים ודרשום וחקרום ובאין לישא וליתן היכי אמרי' להו לעדים:
מי יימר כדקאמריתו - שמא בעצה באתם וזו היא פתיחת הצלה לזה:
והא קא חסמינן להו - חוסמין אנו את פיהם כשאנו מכחישין אותן ויחזרו בהן בתוך כדי דיבור:
ופרכינן וליחסמו - מאי תיקשי ליחסמו ולהדרי בהו:

מי לא תניא מסיעין - היו בית דין את העדים קודם קבלת עדות ממקום למקום ומחדר לחדר כשבאין להעיד אומרים להם לא נקבל כאן אלא כאן וכן משם למקום אחר:
אנן דחינן להו - וכתיב (דברים יט) ובערת הרע:
שתהא חובתו של זה - לחזר אחר עדי הזמה כדי שיהרגו הראשונים:
ופרכינן מי הויא חובתן אי הוו מיתזמי השתא קודם גמר דין והא תנן וכו':
הכי קאמינא - היכי מזהרינן להאי לחזר אחר עדי הזמה והא חובתן של אלו היא דדילמא שתיק האי עד דמיגמר דין והדר מייתי להו:
להכחישן - כגון אנו ראינו אותו הרוג אחר כך חי וקיים דהויא עדות בטילה דהוא והן פטורין דאין זוממין אלא בעמנו הייתם כדיליף במסכת מכות (דף ה.):
רב כהנא אמר - כך פותחין בזכות לאחר קבלת עדות אומר מתוך דבריכם מזדכה פלוני סופו לצאת מבית דין זכאי לפי ראות עינינו ואחר כך נושאין ונותנין:
אם לא שטית הנקי - תחילת התנאי לזכות:

דף לג.

מיכן שפותחין כו' - ומדיליף פתיחת הזכות מהכא היינו אי לא קטלת לא תידחל כאביי ורבא:
מה שעשה עשוי - אלמא לא הדר:
במומחה - יש בו כח לחזור ולא מצי למימר ליה בעל דין אנא כי טעמא קמא דידך עבדינא אבל בשאינו מומחה מצי אמר ליה מי יימר דטעמא בתרא דידך עיקר דילמא קמא עיקר ובהאי הוא דטעית:
פטור מלשלם - אלמא מה שעשה עשוי ומיהו פטור מלשלם דכיון דמומחא הוא מזלא בישא דההוא גברא גרם ליה למיטעי:
יש גדול הימנו - אותו גדול מחזיר דבריו של זה דיש בו כח לבטל:
אין גדול ממנו - לא ציית ליה בעל דין לאהדורי עובדא ואפי' זה אומר טעיתי לאו כל כמיניה:
טועה בדבר משנה - שטעותו מצוי בדבר המשנה אין דינו דין לגמרי וחוזר:
שיקול הדעת - לקמן מפורש:
ואפי' טעה בר' חייא - האי דבר משנה דקאמר מי אמרי' דאפי' טעה בדבר המשנה בתוספתא דבי רבי חייא ורבי אושעיא שהם סידרו התוספתא וסתמו בה מה שסתמו ולא הוי עיקר כל כך כמשנתנו שסתמה רבי שהיה גדול מהם וכל הישיבה מצויה אצלו על ידי שהוא נשיא ודקדקו עמו בדברים והעמידום על בוריים:

ואפי' בדרב ושמואל - במימרא דידהו שפסקו מסברא שלהם ולא הויא מתני' אלא סברא:
אטו אנן קטלי קני באגמא אנן - אחרי שאמרתי לך שאף הטועה בדברי האמוראים האחרונים חוזר מאי גריעותנן מדאחריני:
קטלי קני - קוצצים קנים ומלקטי עצים:
סוגיין דעלמא כאידך - רוב הדיינין נראין להם דברי השני:
לרב ששת - דאמר טעה בדבר משנה חוזר:
האם שלה - בית הריון ונקראת טרפחת ושלפוחית ובלעז מטריצ"ה:
והתירוה - מפני שאמר תודוס הרופא:
אין פרה וחזירה כו' - לפי שטובות הן ואין רוצין שיהיו מצויות במקומות אחרות וקא חזינן דמתקיימות:
הלכה חמורך טרפון - כלומר צריך אני למכור את חמורי ולהחזיר פרה לבעלים:
טועה בדבר משנה אתה - סתם משנה היא באלו טריפות (חולין נד.) ניטלה האם שלה כשירה:
וטועה בדבר משנה חוזר - ולקמן פריך הכא מאי חזרה איכא הרי האכילה לכלבים:
הכי קאמר ליה - רב המנונא אי אמרת בשלמא כו':
אלמא קם דינא - כלומר מה שהורה הורה ואי נמי איתא קמן לא הדרא מיתכשרא:
היינו - דאמר ליה דאי לאו דמומחה הוא הוה בעי שלומי:
לאו כלום עבדת - דאיהו הוא דאפסיד אנפשיה שהשליכה לכלבים ואת לא אפסדת ליה מידי במאי דפסקת עלה שם טרפות דהא אי בעית למהדר הדרת:
רב חסדא - מהדר לעיל לשנויי מתניתא דן את הדין:
נשא ונתן ביד - מה שעשה עשוי:
לא נשא ונתן ביד - אלא צוה לבעל דין והוא עושה מעצמו מחזיר הממון מזה שקיבלו לזה שנתנו:
נשא ונתן - הוא עצמו גבה מזה ונתן לזה:
בשלמא חייב את הזכאי - שפיר מצי לאוקמי מה שעשה עשוי כדקתני בה שנטל מן הזכאי ממש מידו שלא כדין ונתן לתובע:
אלא זיכה את החייב - על כרחיך לא שייך האי לישנא אלא במזכה את הנתבע שהיה חייב לשלם ואמר לו פטור אתה דאין לשון זכאי אלא לשון נקי ופטור:
כיון דא"ל פטור אתה - וזה היה מוחזק ועכבוהו על פיו כמי שנתן ביד דמי:
אלא - מחזיר לחובה ע"כ משמע מתחלה זכהו וא"ל פטור אתה וקאמר מחזירין:

ומשני חדא קתני - דלעולם לחובה אין מחזירין מאחר שזיכהו אלא משלם מביתו ומתני' חדא קתני מחזירין הדבר לזכותו של זה אם חייבוהו תחלה ולא נשאו ונתנו ביד מחזירין לזכותו שהוא חובתו של חבירו שמחייבין אותו להחזיר מה שגבה:

דכוותה גבי נפשות - על כרחיך הכי בעי לפרושה ולתת חילוק בין דיני ממונות לדיני נפשות:

דף לג:

זכות גרידתא - שהיא זכות לו ואינה חובה לבעל דינו כגון חלול שבת או אשת איש:

ואין מחזירין לחובה לזכות שהיא חובה - דהא לחובה ממש לא מצית לפרושא דהא בדיני ממונות נמי ליתא:

חובתיה דגואל הדם - שקשה בעיניו שזה ניצול:

בין בין - קתני ברישא בין לזכות בין לחובה אלמא תרתי מילי קתני וליכא לפרושה לזכות שהיא חובה:

רבינא - מהדר לאוקומי לתירוציה דרב חסדא דמתני' כשלא נשא ונתן ביד ודן את הדין כשנשא ונתן ביד ודקשיא לך זיכה את החייב מאי נשא ונתן ביד איכא כגון שהיה לו משכון לתובע מן הנתבע וזיכה הדיין את הלוה ואמר לו פטור אתה ונטל המשכון מיד המלוה והחזירו ללוה:

טימא את הטהור - נמי משכחת לה כשנשא ונתן ביד דנגע בהו שרץ כשבא לישאל לפניו על דבר הספק דנולד לו בטהרותיו ואמר לו הדיין טמאות הן ונטל שרץ והשליך עליהם שלא יהא עוד ספק בדבר והן לא היו אלא טהורות:

טיהר את הטמא - ונטלו הדיין עצמו ועירבן עם שאר פירות של נשאל ונמצא שטעה והרי הכל טמא:

נקי - משמע מן החטא ואע"פ שנתחייב בדין:

צדיק - משמע שנצטדק בדין ואע"פ שאינו נקי:

חייבי גלות מאי - מי הוו כדיני נפשות אי לא:

כתיב בחייבי מיתות (במדבר ל"ה:ט"ו) יומת הרוצח וכתיב (שם) בחייבי גלות לנוס שמה רוצח:

רשע רשע - כתיב בדיני נפשות (שם) אשר הוא רשע למות וכתיב בחייבי מלקות (דברים כ"ה:ב') והיה אם בן הכות הרשע:

תניא נמי הכי - בתוספתא תניא גבי הא מילתא דמחזירין לזכות:

דבר שאין הצדוקין מודין בו - שאין טעותו מפורש בתורה בהדיא אלא במשנה או בדברי האמוראים:

זיל קרי בי רב הוא - תינוקות של בית רבן יודעין שאינו כלום והדר:

טעה בנואף ונואפת - זיכה מהן מי אמרינן מהדרינן ליה לחובה דבשלמא ברוצח איכא למיטעי במילי טובא דלא מיפרשי בהדיא כגון באומר אבן שהרגו בה לא היה בה כדי מיתה או במותרה מפי ההרוג ולא מפי עדים או באומר הוא היה רודפנו ויכול להציל באחד מאבריו ולא הציל אלא הרגו אבל בנואף ונואפת ליכא טעותא לזכותא:

עד דמוקדך יקיד קוץ קרך וצלי - בעוד שהאש דולקת קצוץ דלועין שלך וצלה אותן כלומר בעוד שאתה עוסק בשמעתך תן לב להבין ולהוסיף לקח הרי שמעת ממני טעה בדבר שהצדוקין מודין בו חוזר והאי דבר שהצדוקין מודין בו הוא:

אלא היכי דמי אין חוזרין - דקתני מתניתין סתם דיני נפשות אין מחזירין לחובה ועריות נמי במשמע:

כגון שטעה - הדיין וזיכה בנואף ונואפת שלא כדרכה דלא מפרש חיוביה בהדיא דרבנן ילפי לה (לקמן דף נה.) ממשכבי אשה שני משכבות ואין הצדוקין מודין בו:

הכל ואפילו עדים - שהעידו עליו יכולין ללמד עליו ראיות של זכות:

אמר רב פפא - הכל דמתניתין לאיתויי תלמידים היושבין שורות לפני הדיינין קאמר דמלמדין זכות ואין מלמדין חובה ודברי הכל:

דף לד.

ורבנן - דאמרי אפי' לזכות לא יענה משום דנוגע הוא בדבר שמתחרט בו ודואג שמא יגמר הדין לחובה ויביא זה עדים להזימן ומיהדר לא מצי הדרי בהו לאחר כדי דיבור דכיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד:

מוקי לה באחד מן התלמידים - אבל בעדים לא מיתוקם משום נגיעת עדות כדאמרינן:

ת"ל אחד לא יענה בנפש למות - למות הוא דאינו עונה כו':

לא שנו אלא בשעת משא ומתן - דבעינן שיעמוד בדבריו לחזר אחר ראיות שמא ימצא חיזוק לזכות דשמא לא טעה:

אבל בשעת גמר דין - שחיפש כבר הכל ועכשיו נראה שטעה חוזר ומלמד חובה:

למחרת - משנה היא בפרק היו בודקין אותו (לקמן דף מ.) גבי הלנת דין:

דנין אלו כנגד אלו - היכא דנחלקו בדין שלשים וששה מחייבין ושלשים וחמשה מזכין וקיימא לן (לעיל דף ב.) אין מטין לחובה על פי אחד דנין בראיותיהן אלו כנגד אלו עד שיחזור בו אחד מן המחייבין דהוו להו מזכין רובא אבל לחזור בו אחד מן המזכין לא

קתני ואם איתא דבגמר דין יכול לחזור וללמד חובה ניתני נמי איפכא ונימא או אחד מן המזכין את דברי המחייבין דאיכא הטייה לרעה על פי שנים:
תנא אזכותא - ניחא ליה לאהדורי ומיתני משום לישנא מעליא וה"ה נמי איפכא:
רואין אותו - לענין המנין:
והא שלחו מתם - כלומר היכי מצית לתרוצא להא דרבי יוסי בר חנינא כרב והא שלחו מתם לדברי ר' יוסי בר חנינא מוצא מכלל רבינו הא דר' יוסי לא סבירא ליה דרב דאמר בשעת גמר דין חוזר לחובה:
ומשני אין מוצא איתמר - הכי שלחו ליה לדברי רבי יוסי ברבי חנינא אין מוציאין מכלל דברי רב דטעמיה דר' יוסי משום דהשתא מיהא לא הדר ביה:
דברי המחייבין - פלוני חייב ומן הטעם הזה פלוני זיכה ומן הטעם הזה:
בשלמא דברי המחייבין - בעי למיכתב ביום ראשון ואע"ג דמצי למיהדר דבעינן לידע למחר הטעמים משום דאי הדר ביה חד מינייהו מטעמא קמא ומחייב ליה למחר מטעמא אחרינא בעי למיהדר ומיבעי הלנת דין בטעמא בתרא אולי יחזור בו הלילה:
אלא דברי המזכין - אם איתא דיכול לחזור בו למה לי למכתבינהו אי משום שעת משא ומתן דלמחר הא מילתא בעלמא היא כדי שיחזר אחר הזכות לכתוב פלוני זיכה למה לי למכתב טעמא אלא לאו משום דאי הדר ביה לא צייתינן ליה הלכך בעי למיכתב טעמא דלא נינשייה לטעמיה ונימא (ליה שמא) בדבר שהצדוקין מודים בו הייתי טועה:
טעם אחד משני מקראות - מפרש לקמן היכי דמי:
אין מונין להן אלא אחד - דחד מהנך קראי לאו להכי אתא דקיימא לן לא נכתבו שני מקראות לטעם אחד הלכך חד מינייהו מטעא טעי:
אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי - אבל שתים לא דיבר אלהים לשמוע אחת:
המזבח מקדש - פסולין שאם עלו לא ירדו:
את הראוי לו - ובלבד שיהא דבר שנראה כבר למזבח ובזבחים מפרש למעוטי קמצים שלא קדשו בכלי אבל פיגול ונשפך דמו ונשחט במחשבת פסול אם עלו לא ירדו והתם מפרש טעמא שהיה פסולן בקדש כלומר שנפסלו בעזרה:
רבי יהושע אומר כו' - קא סלקא דעתך דרבי יהושע לאו לאיפלוגי אתא אלא למילפא מקרא:
כל הראוי לאשים גרסינן לאשים להקטרה על האש:
העולה על מוקדה - ממוקדה דייק דהיינו אשים דאמר קרא כל הלילה תהא שם דכיון שעלתה לא תרד ומשום כשירה לא איצטריך:

כל הראוי לאשים גרסינן ולא גרסינן כל העולה לאשים וטעמא דרבן גמליאל מעל המזבח:

ותרוייהו מרבו פסולין - שנפסלו בעזרה שאם עלו לא ירדו ולא פליגי אהדדי אלא מר יליף ממוקדה כו':

ופרכינן התם הא מיפליג פליגי - ולא טעם אחד הוא:

הדם והנסכים - שנפסלו לא ירדו דהא נראו למזבח:

לר' יהושע ירדו - דאינן לאשים:

דף לד:

כל הנוגע - אפי' פסולין:

יקדש - ולא ירד:

שומע אני - בין שנראה בין שלא נראה כגון שאור ודבש ואיל וצבי וחולין:

ת"ל כבשים - דסמיך ליה וזה אשר תעשה על המזבח כבשים בני שנה וגו':

עולה - בההוא קרא נמי כתיב:

ותרוייהו - קא ממעטי פסולין שלא נראו מעולם:

לרבות את הזורק - דם קדשים בחוץ שהוא בכרת ומתרבי מדם שפך ובפרשת שחוטי חוץ כתיב:

או זבח - גבי מעלה בחוץ כתיב:

שחט וזרק - בהעלם אחד לרבי ישמעאל אינו חייב אלא חטאת אחת דמייתי ליה לזורק מכרת דכתיב בשוחט וכיון דחד כרת וחד לאו אתרוייהו אין חילוק חטאת ביניהם כי עבדינהו בהעלם אחת:

ולרבי עקיבא - דיליף זורק מכרת דכתיב גבי מעלה הוו להו שוחט וזורק שני כריתות וחייב שתים:

אף לר' עקיבא אינו חייב אלא אחת - דאע"ג דאיכא שתי כריתות הואיל ואין בהן אלא אזהרה אחת אין חילוק חטאת ביניהם דאילו במעלה כתיבא אזהרה באפי נפשה (דברים י"ב:י"ג) השמר לך פן תעלה עולותיך ואילו שוחט וזורק אין בהם אזהרה אלא מהיקש דאיתקש למעלה דכתיב שם תעלה עולותיך ושם תעשה איתקש שאר עשיות להעלאה ומהכא נפקא לשוחט וזורק (זבחים דף קז.):

ביום הנחילו - משפט נחלות דהיינו דיני ממונות ביום:

לילה לגמר דין - דכתיב ושפטו ועיקר משפט היינו גמר דין:

ריבים - אפי' גמר דין משמע:

לאיתויי סומא באחת מעיניו - ורבי מאיר היא דמקיש ריבים לנגעים:
סתמא אחריתא אשכח - דמכשר סומין:
בלילה - דומיא דסומא:
סתמא דרבים עדיף - דההיא רבי מאיר היא וכיון דבדוכתא אחריתי הדר רבי וסתם כרבנן עבדינא כוותיה:
משום דקתני לה - להא דדנין בלילה גבי הלכתא דדינא הכא בסנהדרין (דף לב.) תניא רבי גבי דיני ממונות שמע מינה עיקר היא למילף מינה דאילו ההיא דכל הכשר במסכת נדה (דף מט:) תניא רבי אגב גררא דתניא התם כי הני מילי טובא בפ' בא סימן הלכך לאו אליבא דהלכתא סתם אלא משום דמצריך ותני הנך דדמו אהדדי כגון כל שחייב בראשית הגז חייב במתנות ויש שחייב במתנות ואין חייב בראשית הגז ודכוותיה טובא:
לאיתויי יום המעונן - אע"ג דלראיית נגעים לא חזו לשפוט חזי:
שחרית ובין הערבים - אין כח אור החמה קיים:
מפני שכהה נראית עזה - ומטמאינן ליה שלא כדין:
ולא בצהרים - שאור החמה חזק ומבלבל את העינים ואתי לטהר את הטמא:
מאי עביד ליה - הא נפקא ליה מהיקשא:
ואי אתה מפיל כו' - מפרש לה ואזיל:
דילמא דיני נחלות קאמרת - דביום הויא צואת מת דין פסוק ואין צריך עוד לדיינין ובלילה לא הוי דין פסוק וצריך דיינין ואלו ששמעו צואת המת יעידו בפניהם:
לחוקת משפט - בפרשת נחלות דאיש כי ימות וגו' כתיבא:
אורעה - נסתיימה:
להיות דין - דמשמע הפלת נחלות דין קצוב הוא בשעת המיתה הכל כמו שאמר המת ואין הדבר צריך דיינין אלא כל אחד מיורשיו יחזקוהו שומעי הצוואה בשלו:
רצו כותבין - בלשון עדות והיורשים יבאו לב"ד וב"ד יעשו כפי הצוואה:
רצו עושין דין - השומעין רשאין ושליטין להיות מחזיקין כל אחד בשלו הכל כמו ששמעו:
שנים אין עושין דין - דמתחילתו לא נראו להיות לדיינין:
אבל בלילה - שאינו ראוי לדון כותבין ואין עושין דין אפילו למחר שמתחלתן לא נראו לישב לשם דין:

דף לה.

ותקח רצפה בת איה וגו' - אלמא מגולין היו לפי שתלויין על העצים ואי משום לא תלין נבלתו וגו' הא שנינן לה ביבמות (דף עט.) מוטב תיעקר אות אחת בתורה ויתקדש שם שמים בפרהסיא שיהו הכל רואין אותן ושואלין מה טיבן של אלו הללו בני מלכים הם ופשטו ידם בגרים גרורים:

חלק להם בתי דינים - והכי קאמר קח כל ראשי העם והולך אותם לבתי דינים הרבה וידונו את עוברי העבירה והוקע אותם את המחויבין מפני שצמדו לבעל פעור ועובד עבודת כוכבים בסקילה וכל הנסקלין נתלין כדאמרינן (בארבע מיתות (דף סה.)):

שאין - ב"ד אחד דן שנים ביום אחד:

אלא בשתי מיתות - הוא דאין דנין לפי שאין זו דומה לזו וצריך למצוא טעם לדבריהם כאן וכאן ואתי לאקלקולי שמא לא יחפשו ככל הצורך:

אבל במיתה אחת - ועבירה אחת דנין:

אלא - כדמוכח קרא (במדבר כ"ה:ד') וישוב חרון אף וגו' כשהקב"ה רואה שכולם עסוקים בדבר ומקנאין לכבודו:

צדק יליז בה - רגילין היו מתחלה להלין את הדין כדי לצדקו ועתה כשאין עושים כן הרי הן כמרצחין:

שמחמץ את דינו - שמשהא אותו ומלינו כדי להוציאו לאמיתו:

ואידך - מיבעיא ליה להך דרשה דאמר בב"ק (דף מו: ע"ש) מנין שנזקקין לתובע תחלה כגון התובע את חבירו לדין שהלוהו ואינו משלם וזה טוענו משכון היה לי בידך ונתקלקל או אבד נזקקין תחלה ב"ד לתביעת התובע עד שיהא ממונו בידו ואחר כך נזקקין לדין המשכון:

אשרו חמוץ - החזיקו את הנגזל ולא את הגוזל:

כל תענית וכו' - רגילין היו בלילי תענית לעשות צדקה והיו עיני העניים נשואות לכך ואם ילינו נמצאו עניים רעבים שנשענו על כך:

וה"מ - במקום שרגילין לחלק ריפתא ותמרי דבר המוכן לאכול:

אבל זוזי וחיטי ושערי - לא נשענו העניים עליהם אותו הלילה ולית לן בה עד למחר:

דלמא חזו טעמא - היום לחובה ובעו למיעבד הלנת דין ונמצא גמרו בשבת ואי אפשר כדמפרש דאין מיתת ב"ד דוחה שבת:

לידייני' במעלי שבתא ונגמריה בחד בשבתא - וכל זמן שלא נגמר הדין לא הוי עינוי הדין דכל שעה מצפה להצלה אבל כשנגמר כל היום מצפה למיתה והוי עינוי הדין:

מינשי להו טעמייהו - שנשאו ונתנו ודקדקו ביום ראשון:
ליבא דאינשי אינשי - ליבא דאינשי לא כתבי ואף על גב שזכור לו ליסוד הטעם נשכח מלבו ישובו לטעמו ואין יכול ליישבו לתת טעם הגון כבראשונה:
ותהא קבורת מת מצוה כו' - ר"ל לאו אמתני' בעיא מר' יוחנן אלא בעלמא וסדרוה מסדרי הגמ' כאן משום דסופה לשאול ותהא מיתת ב"ד דוחה שבת:
ולאחותו מה ת"ל - גבי נזיר כתיב על נפש מת לא יבא וכתיב בתריה לאביו ולאמו לאחיו ולאחותו וכולהו יתירי נינהו דהא (מכל נפשות) משתמע ודרשינן להו בספרי אביו מה תלמוד לומר הא לא בא אלא להוציא מת מצוה שמותר ליטמא לו לאמו מה תלמוד לומר לגופיה לא איצטריך ולהתיר מת מצוה הא מאביו נפקא אלא להביא שאם היה זה נזיר כהן דיש עליו שתי קדושות אין הכתוב מזהירו ליטמא אלא לאמו ולשאר קרובים אבל מטמא למת מצוה לאחיו מה תלמוד לומר שאם היה זה נזיר כהן גדול דקדושתו חמורה שאף בלא נזירות אסור ליטמא לקרובים אף על פי כן לאחיו הוא דלא יטמא אבל מטמא הוא למת מצוה ואם אינו ענין לנזיר גרידא ולא לכהן הדיוט נזיר תניהו ענין לנזיר וכ"ג לאחותו מה תלמוד לומר הרי שהיה כ"ג ונזיר והולך לשחוט את פסחו דאיכא מצות טובא אפ"ה לאחותו הוא דאינו יטמא אבל מיטמא למת מצוה:

דף לה:

ושמע שמת לו מת - קרובו:
יכול יטמא אמרת לא יטמא - דהא נזיר הוא וכתיב (ויקרא כא) על נפשות וגו' ואורך דברים הוא לשון המשנה זו יכול אף מת מצוה כן ת"ל ולאחותו דלא איצטריך אלא להאי וללמד אע"פ שיש עליו קדושה הרבה ועסקי מצוה לאחותו הוא דהזהיר הכתוב שלא ליטמא אבל מיטמא למת מצוה:
רציחה תוכיח שדוחה את העבודה - דכתיב מעם מזבחי תקחנו למות שאם היה כהן רוצח ורוצה לעבוד מביאין אותו לידון בב"ד ובלבד שלא יורידוהו מעל המזבח ממש אם כבר התחיל דכתיב מעם מזבחי ולא מעל:
כבר פסקה - דלא דחיא שבת:
מה ת"ל - הא ס"ד דאהבערה קאמר מה ת"ל הא כתיב (שמות כ':י') לא תעשה כל מלאכה:
ופרכינן מה ת"ל אי לר' יוסי ללאו כו' - ללאו יצאת מכלל שאר המלאכות לומר לך שאין בה כרת וסקילה אלא לאו בעלמא:

לחלק יצאת - מן הכלל ללמד על הכלל כולו יצא שלא תאמר עשאן לכל המלאכות בהעלם אחת אינו חייב אלא אחת לכך יצאת זו להקיש אליה את כל הכלל ולומר לך מה זו מיוחדת שהיא אב מלאכה וחייבין עליה בפני עצמה שהרי הזהיר עליה לאו בפני עצמה אף כל שהיא אב מלאכה חייבין עליה בפני עצמה:

מושבות קא קשיא ליה - לתנא ועלה קאמר מה ת"ל כל היכא דכתיב מושבותיכם בא ללמד בכל מקום שאתם יושבין ולהביא חוצה לארץ:

חובת הגוף היא - חובה המוטלת על האדם ואינה מוטלת על הקרקע כגון מצות שביעית ולא על פירות קרקע כגון ערלה וכלאים ותרומות ומעשרות ותנן בפ"ק דקידושין (דף לו:) כל מצוה התלויה בארץ כלומר על הקרקע ופירותיו אינה נוהגת אלא בארץ וכל שאינה תלויה בקרקע בין בארץ בין בחו"ל ויליף מע"ז:

שומע אני - והומת בין בחול בין בשבת דתיתי לך מק"ו מעבודה כדאמרינן לעיל:

או אינו אלא אפילו מיתת ב"ד - במשמע חילול והא מה אני מקיים והומת בחול ולא בשבת דק"ו פריכא הוא דאיכא למימר קבורת מת מצוה תוכיח שדוחה עבודה ואינה דוחה שבת:

או אינו אלא אפי' בשבת - קאמר והומת דק"ו לאו פריכא הוא דהאי דקא אמרת מקבורת מת מצוה היא גופה תיקשי לן ונימא דתידחי שבת מק"ו מעבודה ת"ל מושבותיכם והכי מפרש לה בפ"ק דיבמות:

והיו אלה לכם - בפרשת רוצחים כתיב גבי מיתות ב"ד:

ואמר רחמנא לא תבערו - אפי' לשריפת מיתת ב"ד:

השתא דאמרת - מלא תבערו ואין רציחה דוחה שבת על כרחיך מהשתא אין רציחה דוחה עבודה מק"ו:

אמר רבא - אי האי ק"ו אתית למידרש תו לא מיתוקם מעם מזבחי דאי בקרבן יחיד הא איכא למידרש נמי ק"ו שנדחה מפני קרבן יחיד דקסבר נדרים ונדבות קריבים ביו"ט:

דף לו.

אין רציחה דוחה אותו - דאין בין י"ט לשבת אלא אוכל נפש בלבד דהא בי"ט נמי כל מלאכה לא תעשה כתיב:

הניחא כו' - מסקנא דמילתיה דרבא היא הניחא למאן דאמר נדרים ונדבות אין קריבין ביום טוב מצית לאוקמי מעם מזבחי בקרבן יחיד דלא דחי לא שבת ולא יום טוב דתו לא מידריש ק"ו כדאמרן:

אלא למ"ד קריבין - איכא למדרש ק"ו כדאמרן ולההוא תנא היכא מוקמת מעם מזבחי ופלוגתייהו במסכת ביצה:

אלא אמר רבא - על כרחיך אתא מעם מזבחי ועקריה לקל וחומר בין מקרבן יחיד בין מקרבן ציבור דלא מיבעיא למ"ד קריבין דכיון דקרבן יחיד דוחה יום טוב אי אתית למידרש קל וחומר לא מיתוקם מעם מזבחי כלל ועל כרחיך לא תדרש ק"ו ואתא קרא ועקריה אלא אפילו למאן דאמר כו' ואיכא לאוקמי לקרא בקרבן יחיד דליכא ק"ו ובקרבן ציבור לא בעית לאוקמיה לקרא משום ק"ו על כרחיך ממשמעותיה מיתוקם נמי בקרבן ציבור דמזבחי משמע המיוחד לי דהיינו תמיד שהוא עיקר כל הקרבנות:

הוו מתחלי ברישא - במניינא דסיקריקון אמרה רב בפ' הניזקין (גיטין דף נח:) דקתני הושיב ב"ד ונמנו שאם שהתה בפני סיקריקון שנים עשר חדש כו' ואמר רב אנא הוה בההוא מניינא ומינאי דידי הוא דאתחילו ברישא:

מן הצד הוו מתחלי - מפני ענוה יתירה שהיתה בו:

בריה דרבי וולס:

במקום אחד - תורתן וגדולתן של ישראל באדם אחד שאין כמותו בכל ישראל בתורה ובגדולה כגון משה שהיה גדול על כל ישראל במלכות ובתורה וכן רבי בנשיאות ובתורה:

הוה אלעזר - חבירו בתורה ולא הוי מקום אחד:

והא הוה פינחס - משמתו יהושע ואלעזר:

הוו זקנים - כגון עתניאל ואבצן ובועז:

עירא היאירי - במו"ק (דף טז:) אמרינן דהוה מתני להו לרבנן על גבי כרים וכסתות ודוד היה מנהיגו עליו לראש דכתיב (שמואל ב כ':כ"ו) עירא היאירי היה כהן לדוד:

שמעי - גדול היה כדאשכחן שירד לקראת דוד הירדן באלף איש:

שבנא - שהיה ישיבתו גדולה משל חזקיה כדאמר בפ' זה בורר (דף כו.):

לא תענה על רב - כתיב בלא יו"ד משמע לא תחלוק על מופלא של ב"ד הלכך לא מתחילינן מיניה דלמא חזא ליה חובה ולא פלגינא עילויה ומתחילין מן הצד (שלא ישמע) אחד דברי אחד מן המזכים ויסכים עמו:

ויחגור גם דוד חרבו - באחרונה נמנו עליו לדונו משום מורד במלכות:

שונה אדם לתלמידו - ומראה לו פנים לזכות ולחובה בתוך הדין ודן עמו ונמנה עמו או לזכות או לחובה ומטין הדין על פי התלמיד כאחד מן הדייניין:

הטמאות והטהרות - שהוראתן ביחיד ואין בהם מנין אלא אם כן חולקין וצריך לעמוד למנין אם רבו הטמאין או המטהרין מונין את האב ובנו או את הרב ותלמידו בשנים אבל דיני ממונות ונפשות ומכות שמנין שלהם אף בתחילת הדין (ומן) התורה שזה צריך

שלשה ודיני נפשות כ"ג וכן קידוש החודש שצריך שלשה דמשפט כתיב ביה (תהילים פ"א:ה') כי חוק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב ומוקמינן ליה בקידוש החודש במס' ר"ה (דף כה:) וכן עיבור השנה שצריך שלשה חמשה ושבעה אין האב ובנו כשרין זה עם זה ולא הרב ותלמידו נמנין אלא אחד וסיפא דבריי' לא ישב בצידו ואפילו שותק אלא יעמוד והולך לו:

דף לו:

כי קאמר רב - דתלמידו נמנה לא אמר אלא כגון רב כהנא ורב אסי דלגמריה הוו צריכי למה ששמע מרבו אבל לסבריה למצוא ראיות וליישב הטעמים אינן צריכין הלכך גברא באפי נפשיה הוא דאי משום גמרא דשמע מיניה כל ישראל נמי ממשה קבלו ואין אלו טעמים הבנת לבו דנימא אם היתה חכמתו מפי רב אחר הוי אומר טעם אחר:

עשרה דברים - תנן במתני' (דף לב.):

וכולן אינן נוהגין בדין שור הנסקל - להיות שוה לדיני נפשות אף על פי שאמרנו בפ"ק (דף ב.) לענין עשרים ושלשה כמיתת בעלים כך מיתת השור:

חוץ מעשרים ושלשה - שצריך כ"ג כדיני נפשות:

לא תטה - לרעה ע"פ אחד אבל אתה מטה לחובה דין השור ע"פ אחד ומהכא גמיר לכולהו מעלות דלא נהיגי חוץ מכ"ג ומסתברא דהיקש להכי אתי שהוא עיקר הדין ותחילתו אבל כולהו אינך להצלה אתי ומה לנו לחוס על שור המועד מוטב לקיים בו ובערת הרע (דברים יט):

הא תשעה הוו - והדר פרקינן אאתקפתין והא י' תנן במתני' ואמר האי דקשיא לן ט' הוו משום דאין הכל כשירין ועשרים ושלשה חדא היא דמאי טעמא ממזר פסול מדיני נפשות משום דבעינן כ"ג דהיינו סנהדרי ובסנהדרי כתיב (במדבר י"א:י"ז) ונשאו אתך בדומין לך מיוחסין כמותך:

זקן - ששכח כבר צער גדול בנים ואינו רחמני וכן סריס:

מטיפה כשירה - מזרע ישראל:

מכל מום - פגם משפחה:

משום שכינה - הנך דבימי משה הוא דבעינן מיוחסין שיהו ראוי שתשרה שכינה עליהן:

שכינה - דכתיב (שם) ואצלתי מן הרוח:

ונשאו אתך - בסנהדראות שחילק לו יתרו לשפוט את העם דאין כאן משום שכינה דכתיב והקל מעליך ונשאו אתך ולא מן ונשאו אתך במשא העם (שם) יליף דההוא בשבעים זקנים שהלכו עמו לאהל מועד כתיב ומשום שכינה:

מתני' סנהדרין - אף של כ"ג:
כחצי גורן עגולה - בעגולה היו יושבין כדי שיהו כולן רואין זה את זה לפי שאם היו יושבין בשורה אין פני הראשונים רואין זה את זה ובעגולה שלימה אין יושבין לפי שצריכין בעלי הדין והעדים ליכנס לדבר בפני כולם שיהו כולן רואין את העדים ומדקדקין בדברים ולא שיהא פני העדים לשורה זו ואחוריהם לזו:
וכותבין דברי המזכין והמחייבין - שניהם כותבין דברי המזכין ושניהם כותבין דברי המחייבים שאם יטעה האחד יוכיח כתבו על של חבירו:
שלשה - הוו שמתוך טורח הטעמים שירבה עליהן יטעו בדבר אלא א' כותב דברי המזכין וא' כותב דברי המחייבין והג' כותב דברי כולם ומתוך שאין טורח רב עליהם לא יקצרו בדבר ואם יטעה אחד מהם יוכיח כתב של שלישי:

דף לז.

ושלש שורות - כל אחת כמנין סנהדרי עשרים ושלשה שאם יחלקו הכ"ג רובן מחייבין ומיעוט מזכין והטייה לרעה אין ע"פ אחד וצריך להוסיף שנים שנים עד שבעים ואחד הלכך צריך להושיב לפניהם ארבעים ושמנה להשלמת שבעים ואחד ולאו אורח ארעא לעשות שורות לתלמידים של כ"ד שתהא מרובה משל דיינין ולא לעשות שורות קטנות ולא שתים של כ"ג ואחד של שנים תלמידים הלכך עבדי שלש שורות:
יושבין לפניהן - אף הן כעגולה אלא שהגדולים יושבין על הספסלין והתלמידים על הקרקע:
וכל אחד מכיר את מקומו - לפי שבתחלה כסדר הושיבום שורה ראשונה גדולה משל שניה והיא גדולה מן השלישית וגם בכל שורה ושורה הושיבום כסדר הגדול בראש שני למטה הימנו וכן כולן זה למטה מזה לפיכך צריך כל אחד להכיר מקומו:
הוצרכו לסמוך - כגון שמת אחד מן הדיינין סומכין לו מהראשונים שהם גדולים מכולן:
אחד מהשנייה בא לו לראשונה כו' - ולא שיביאו מן הקהל לראשונה לפי שהגרוע מן התלמידים שבשורות גדול מגדול שבקהל:
ולא היה - אותו שנברר מן הקהל יושב במקומו של ראשון ראש בשורה שלישי אלא במקום הראוי לו בסוף השורה וכן אותו שבא מן השלישי לשניה וכן אותו שנסמך מן הראשונים לא היה יושב במקומו של ראשון אלא כולן בסוף השורות וכל בני השורה נמשכין איש איש למעלה ממקומו וממלאין זה מקומו של זה מפני שהקטן שבדיינים גדול מן הגדול שבתלמידי הראשונה והקטן שבראשונה גדול מן הגדול שבשניה הלכך

כי ניידי כולהו ניידי כשמת אחד מהן ומושיבין אחר חליפיו כולן צריכין לנוד איש איש ממקומו:

גמ' מה"מ - דבעגולה היו יושבים:

סהר - עגול הוא:

בטיבורו של עולם - שבית המקדש באמצע של עולם:

דומה לסהר - בעגולה:

מזג - שני חלקי מים ואחד יין:

אל יחסר המזג - אל יחסרו מחלק השלישי שהוא כדי הראוי למזג:

עשרים ושלשה - שליש של שבעים:

לצאת - לעסקיו חוץ ללישכה:

סייג הוא גדר:

סוגה בשושנים - גדורה בשושנים כלומר באזהרה קלה ובהבדלה מועטת הם נפרשין מן העבירה וא"צ גדר אבנים להפסיקן שאפי' אין רחוקין מן העבירה אלא גדר שושנים מפסיק ביניהם לא יפרצו בה פרצות הגדר:

מהבהבת - אוחזת ודולקת כמו (שבת דף כח) שקיפלה ולא הבהבה ובלע"ז פלמי"ד:

בריוני - פריצים לשון בורים:

רבי זירא גוצא הוה ונחרכו שוקיו ע"י מעשה דבדיק נפשי' בתנורא שגירא בהשוכר את הפועלים (ב"מ דף פה.) וקרו ליה חריכא קטן שקי:

ש"מ - מדקתני לא היה יושב במקומו של ראשון כי ניידי כולהו ניידי כדפרישי' לעיל:

בדנבי - בזנבות:

מתני' מאיימין - שלא יעידו עדות שקר:

מאומד - בגמ' מפ':

דיני ממונות - אם העיד שקר נותן ממון לזה שנפסד על ידו ומחזירו לו ומתכפר:

לפיכך נברא אדם יחידי - כל זה אומר להם לפיכך נברא אדם יחידי להראותך שמאדם א' נברא מלואו של עולם:

הרבה רשויות בשמים - וכל א' ברא את שלו:

ולהגיד גדולתו - ועוד לכך נברא יחידי להראות לדורות הבאים גדולתו של הקב"ה שבחותם הראשון כל הדורות טבועות שלא היה תחלה אלא חותם א':

חותם - היינו אותו ברזל שהצורה חקוקה בו:

טובע כמה מטבעות בחותם א' - כל המטבעות שאדם טובע ע"י ברזל אחת כולן דומין:

בשבילי נברא העולם - כלו' חשוב אני כעולם מלא לא אטרד א"ע מן העול' בעביר' אחת וימשוך ממנה:

דף לז:

מה לנו ולצרה הזאת - להכניס ראשינו בדאגה הזאת אפי' על האמת:
והלא כבר נאמר והוא עד - עליכם מוטל חובה ונשיאות עון אם לא תגידו מה שראיתם:
ושמא תאמרו מה לנו לחוב - להיות מתחייבים מדמיו של זה נוח לנו לעמוד באם לא יגיד:
והלא כבר נאמר באבוד רשעים רנה - אם רשע הוא אין כאן עונש:
גמ' או אני או אתה - שמעון בן שטח קא"ל הכי:
דין ארבע מיתות - פורענות בידי שמים הדומה למיתה שהוא מחוייב בה:
נופל מן הגג - דומיא דסקילה כדתנן לקמן (דף מה:) בית הסקילה היתה גבוהה שתי קומות וקומה שלו הרי כאן שלש:
נחש מכישו - דקלי ליה זיהרא ארס של נחש שורפו:
ליסטין באין עליו - שדרכן להרגו בסייף וכן נמסר למלכות שמתיזין ראשו:
חטא אחרינא הוה גביה - שהיה מחוייב שריפה שהיא חמורה דאילו רוצח בסייף הוא ומיתת סייף קלה כדאמרינן בארבע מיתות (לקמן דף מט:):
הא בדיני ממונות אמדינן - עדות מאומד מדתנן ליה גבי איום עידי נפשות ולא תנן ליה גבי איום עידי ממונות בפרק דיני ממונות (לעיל דף כט.) דאמרינן להו סהדי שקרי אאוגרייהו זילי:
האוחר - נושך שמעתי ולי נראה כשהגמל הזכר מזדווג עם הנקבה קרי לי' אוחר דאמר בבכורות (דף ח:) גמל אחור כנגד אחור:
שזה הורגו - שדרך סוסים מזויינים להכות סוסים שבצידו והיינו מאומד:
וליטעמיך עד מפי עד - דתנן הכא ולא תנא לה באיום בעידי ממון הכי נמי כו':
הוא אמר לנו - המחוייב אמר לנו שאני חייב לו אבל לא בפני התובע אמר לנו כן לא הויא הודאה:
איש פלוני אמר לנו - שזה חייב לזה שהוא ראה בהלואה היינו עד מפי עד:
הודה לו - שניהם היו שם:
אמרינן ליה בדיני נפשות - להרבות הדברים ולפרש לאיים ובדיני ממונות לא איכפת לן לאיים עליהם כל כך:
פצעים - מכת חרב קרי פצעים:

חבורות חבורות - לכך נאמר דמי:
בארץ נוד - ולא כתיב נע שכיפרה לו גלותו דכתיב (בראשית ד) ויצא קין:
שלשה דברים - חרב ורעב ודבר:
לא יצלח - שום הצלחה וביכניה מלך יהודה כתיב:

דף לח.

והיא נתעברה מעומד - שהיה בית האסורין צר ואין מקום לשכב ושילשלו שם אשה ובאגדה דויקרא רבה אמרה לה:
על אלתו - להתיר לו גזירה שנשבע שלא יהא לו בן והתירו לו פמליא ש"מ ושבועה כתיבה בההיא פרשה דכתבו את האיש הזה בס' ירמיה (כב):
והיה - מושיען של ישראל למקדש של ישראל:
ולאבן נגף - ממהר הגלות שמנגפת את הרגלים:
ולצור מכשול - סלע מכשלה יהיה לשני בתי ישראל:
בשבעים אותיות - בגימטריא:
וישקד - וימהר כמו שוקד אני ומתרגמינן מוחי (ירמיהו א':י"א):
שהקדים - ומיהר גלות צדקיהו שהיא באחרונה בעוד שגלות יכניה קיימת שעדיין לא מתו אותן שגלו לבבל עם יכניה שהיו חכמים בתורה ולמדו' לבני גולה האחרונה:
פותחין - בתורה:
כחרשים - קרי ביה החרש:
כיון דסוגרין - דבר הלכה הנעלמת מהן אין לה פותחין אחרים:
עולא אמר - צדקה של שקידה היינו הקדים חורבן שתי שנים לגימטריא דונושנתם דהיינו תמני מאה וחמשים ותרתין והם גלו לסוף שמנה מאות וחמשים שנכנסו לארץ דכתיב (מלכים א ו א) ויהי בשמנים שנה וארבע מאות שנה וגו' וימי בית הראשון ד' מאות ועשר הרי ח' מאות ותשעים צא מהם מ' שנה שנשתהו במדבר הרי שמנה מאות וחמשים ואילמלי היה ממתין עד ונושנתם היה מתקיים בהם כי אבד תאבדון מהר והשמד תשמדון דכתיב בההיא פרשתא (דברים ד':כ"ו):
מהרה דמרי עלמא כו' - דהוא גימטריא דונושנתם וקרי ליה אבד תאבדון מהר והקדמה דשתי שנים צדקה היתה:
אנו בני צדיק - אבינו צדיק נברא לפיכך אנו צדיקים ואין אנו צריכין להתרחק מן העבירה כי לא נכשל בה:
אנו בני רשע - ואין אנו זקוקין בתשובה ולהצטדק כי לא יועיל:

אם נבראו שנים - יאמרו זה לזה אבא גדול מאביך:
הגזלנים והחמסנים - שיאמרו קרקע זה לבני אבינו הראשון היתה ולא לבני אביכם:
תתהפך כחומר חותם - לאחר מיתתו של אדם מתהפך חותם שלו לחומר ויתיצבו כמו לבוש בתחיית המתים ומדקרי ליה חותם שמע מינה בחותם הן טבועין:
ויאמר שלי היא - ואין אדם מכחישו הואיל ואין היכר ביניהן:
וימנע מרשעים אורם - קלסתר פניו ומתוך כך שלא יהא קלסתר פנים דומה לשל חביריהם וזרוע רמה תשבר שאינו יכול לומר שלי היא:
משום ערוה - שלא יתחלף לאשה בבעלה לא ביום מפני המראה ובלילה מפני הקול:
ובדעת מפני הגזלנים - אם יודע מה בלב חבירו יחפש מצפוניו וידע היכן ממונו:
שלא יאמרו הצדוקים שותף היה - אדם במעשה בראשית לפיכך קדמו לו כולם:
למצוה - שבת:
שיכנס לסעודה מיד - שימצא הכל מוכן ויאכל מאשר יחפוץ:
גפי - מקום גבוה:
ולבסוף - כשסרח נטרד:
מי פתי יסור הנה - בתריה דהאי קרא כתיב מי פתאו לזה שיסור הנה לאכול מן העץ:
חסר לב אמרה לו - האשה שהיא חסר לב אמרה לו:
גלמי ראו עיניך - מכל מראה עיניך נגלמתי והיינו כל העולם כדכתיב בזכריה עיני ה' המה משוטטים בכל הארץ:

דף לח:

גופו מבבל - על שם שהיתה עמוקה נראה שמשם לוקח ולכך נעשה מצולה:
וראשו מארץ ישראל - שהיא גבוהה וחשובה מכל הארצות:
ואיבריו - ידיו ורגליו:
משאר ארצות - מכל העולם כדיליף לעיל:
מאקרא דאגמא - בבבל הוה והוא עמוק מאד:
בל ילין - לינת לילה:
עד זקנה - כל ימיו [אסבלנו]:
מסוף העולם ועד סופו היה - ארכו:
ברא אדם מקצה הארץ - מקצה עד קצה:
אחור וקדם - שני צורות דו פרצופין (ברכות דף סא.):
על הארץ ולמקצה השמים - כלומר עומד בארץ וראשו מגיע השמימה:

ולי מה יקרו רעיך אל - בתר גלמי ראו עיניך כתיב אותו מזמור וביצירת אדם מדבר:
צדוקי היה - נוטה לעבודת כוכבים:
שקוד - מהיר וזריז:
כדי שתדע להשיב לאפיקורוס - הבא להביא ראיה מן התורה לדברי הצדוקים:
כל שכן דפקר טפי - שהרי הכיר וכפר ומתוך כך מדקדק ולא תוכל להשיבו דבר המקובל לו:
שפקרו הצדוקים - שמביאין ראיה מן התורה להפקירן:
ויברא - יחידי:
העונה - לשון יחיד:
אשר הלכו אלהים לפדות לו - הרי לשון יחיד:
עד דכרסוון רמיו - נתיישבו הכסאות דמשמע שנים:
כתיב ביה ועתיק יומין יתיב - יחידי:
הנך למה לי - למה נכתב בלשון רבים:
כדרבי יוחנן - שהכל בעצת פמליא שלו:
שכינה חול - שאתה מושיב בשר ודם אצלו:
זהו מטטרון - הוא אמר עלה אל ה':
ששמו כשם רבו - ה' לפיכך לא הזכיר שמו וכתב סתם:
אם כן לא ישא לפשעכם - לא יכול לסלוח לפשעכם ומה יתרון בו:
אמר ליה הימנותא בידן - שאין בו כח לשאת פשעינו ואנו נמי מאסנוהו ומיאנו לקבלו אפילו לפרוונקא שליח מוציא ומביא:
שמיע לי - שהמקרא הזה תשובה לזה:

דף לט.

אבות יאכלו בוסר - משל הוא שרימה השועל את הזאב ליכנס לחצר היהודים בע"ש ולתקן עמהם צרכי סעודה ויאכל עמהם בשבת וכשבא ליכנס חברו עליו במקלות בא להרוג את השועל אמר לא הלקוך אלא בשביל אביך שפעם אחת התחיל לסייען בסעודה ואכל את כל נתח טוב אמר לו ובשביל אבא אני לוקה אמר לו הן האבות יאכלו בוסר וגו' אבל בא עמי וארוך מקום לאכול ולשבוע בא לו על הבאר ועל שפתו מוטל עץ והחבל מושכב עליו ובשני ראשי החבל שני דליים קשורים נכנס השועל בדלי העליון והכביד וירד למטה ודלי התחתון עלה אמר לו הזאב למה אתה נכנס לשם אמר לו יש כאן בשר וגבינה לאכול ולשבוע והראה לו דמות הלבנה במים כדמות עגול כמין גבינה עגולה

אמר לו אני היאך ארד א"ל הכנס אתה בדלי העליון נכנס והכביד וירד ודלי שהשועל עליו עלה א"ל היאך אני עולה אמר לו צדיק מצרה נחלץ ויבא רשע תחתיו לא כך כתיב מאזני צדק וגו':

בוסר - ענבים קודם בישולם ומקהין את השינים:

אמרה לו תנו לי דוכוס אחד - שופט לנקום נקמה:

אותביה תותיה בחשא - תחת הרמץ קלינ"י בלע"ז וכן דרך צלייתה ומתוך שראה אותה בגנותה נמאסת עליו:

הוה מאיס' ליה - שיראה בחתוכה קודם גמר תקונה:

אלהייכו מאי עביד - מכחש הוה וכסבור אין הוא יכול להכחישני:

חבושי - קדוני"ץ בלע"ז:

ארבילא - קרובי"ל בלע"ז:

וקא מהדר ליה - סביב סביב בארבילא:

מני לי כוכבי - מנויין לי הכוכבים כלומר יודע אני מספרם:

לא ידעת - שצריך אתה למנותם:

דאיכא ברקיע ידעת - בלא מנין ולמנותם אינך יכול:

מי שברא הרים לא ברא רוח - שזה נקרא יוצר וזה נקרא בורא ושני שמות הם:

הכי נמי - מי שברא אבר זה לא ברא אבר זה ואם תאמר כן הוא הא תינח באברים המרוחקים מיהו טפח על טפח יש בו באדם ובאותו טפח יש בו שני נקבים האוזן והעין קרי להאי נוטע אוזן ולהאי יוצר עין תאמר שנתעסקו שנים באותו טפח אמר לו הן:

וכי בשעת מיתה שניהם נתפייסו - הבעלים הנוטע והיוצר מסכימין להמיתו:

אמגושא - מכשף ויודע אני על ידי כישוף דמחצייך ולמעלה:

דהורמיז - שד כדאמר הורמיז בר לילתא בבא בתרא (דף עג.):

דאהורמיז - הקדוש ברוך הוא קרי הכי:

והיכי שביק ליה - (אמר לו היאך שביק) אהורמיז להורמיז לאעברא מיא סרוחים בארעיה א"כ היאך מניח אהורמיז להעביר מים בארצו שכל מה שאדם מכניס דרך פיו מוציא דרך הנקבים התחתונים:

לא מצינן למיהוי כוותייכו - שאי אפשר להיות לנו ערלה:

דזכי למלכא - נוצחו ומשתיקו בדבריו ומביישו:

לביבר - מקום חיות רעות של מלכות:

קרייה - רבן גמליאל לשמעיה דכופר:

מחייה באפתקיה - הכהו על צוארו:

א"ל - כופר:
שמשא אכולא עלמא ניחא - שמשא חמה:
גחכן - חוכא דמשחק בנביאיו:
מ"ט דשביעית - למה צוה הקב"ה על השמיטה:
דשויא לתרוייהו - שתהא מועלת לשניהם כמו (אסתר ג':ח') אין שווה להניחם:
כדי שתדעו וכו' - ולא ירום לבבכם בשבח ארצכם ותשכחו עול מלכותו:
וכל אשר לא יבא וכו' - דחייה דחייה ודרש להו הכי כל מי שאינו יכול לבא באש מפני שישרף תעבירו במים:
כל הגויים כאין נגדו - גם אתכם לא הוציא מן הכלל:
מדידכו - נביאים שיצאו מכם דהיינו בלעם שהיה נכרי והעיד עלינו שאין אנו באותו כלל:

דף לט:

ובגוים לא יתחשב - כל מקום שהוזכרו שם נכרי לא הוזכרו ישראל בכלל:
כשהוא משקה - אינו מונע המים לילך לטובים ולרעים לפי שאינו אלא טורח אחד וכשהוא עודר דהוי טורח לכל אחד ואחד אינו עודר אלא הטובים:
עודר - חופר. כך הקב"ה זן טובים ורעים הכל בדבור אחד ממלא את כל העולם כולו טובה שהכל שלו אבל כשבא להגין מן הפורעניות ולשלם שכר אינו אלא לקוויו:
ויעבר הרנה - מדלא כתיב רנה משמע הרינה המיוחדת שהיתה עתידה לבא שכבר הוזכרה והיכן הוזכרה:
באבוד רשעים רנה - והיה העולם מצפה מתי תבא הרנה איבודו של אחאב וכשנהרג עברה והוזכרה הרנה בפי הכל:
בצאת לפני החלוץ - ביהושפט כתיב כשיצא להלחם בעמונים שבאו עליו:
כי טוב - משמע כי טוב בעיניו הודאה ושמחה:
כן ישיש ה' עליכם להאביד וגו' - ישיש אחרים שונאיכם:
והזונות רחצו - באחאב כתיב במיתתו:
למרק - ללטוש ולהאיר כלומר רחצו והוברו השתי חזיונות שנאמרו עליו:
מצונן היה - לא היה אוהב תשמיש:
דמות שתי זונות כו' - והיינו רחצו אותן שתי צורות נרחצו מדמו:
לתמם - להשלים:
מאי קאמר קרא - מאי ענין עובדיה היה ירא אצל ויקרא אחאב:

באברהם כתיב (בראשית כ"ב:י"ב) ירא אלהים אתה ולא כתיב מאד:
מפני מה זכה לנביאות - שהרי גר היה ואין השכינה שורה אלא על המיוחסין שבישראל כדכתיב (בראשית י"ז:ז') להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך:
מאי שנא חמשים - ולא החביא כולן במערה אחת:
אין מערה מחזקת - מערות שלו לא היו מחזיקות יותר:
מאי שנא עובדיה לאדום - ולא נתנבא נבואה אחרת למה נבחר לו לזו משאר הנביאים:
שני רשעים - אחאב ואיזבל:
שני צדיקים - יצחק ורבקה:
מיניה וביה אבא ניזול ביה נרגא - אבא יער מעצמו של יער יכנס בתוך הגרזן להיות בית יד ויקצצו בו את היער וכן עובדיה לאדום ודוד למואב והוא יצא מרות המואביה:
מתוכה מסרחת - מגופה ומתוך עוביה מתחיל הסרחון:
כמתוקנים שבהם לא עשיתם - כמו עגלון מלך מואב שהיה מכבד את השם כשאמר לו אהוד דבר אלהים לי אליך המלך מיד ויקם מעל הכסא (שופטים ג':כ'):
כמקולקלין שבהם - כגון מישע מלך מואב שהקריב בנו לע"ז כך היו ישראל עושין ובאותה שעה נזכר להם אותו עון שהיו רגילים גם הם בו:
לארץ - מדלא כתיב לארצם הכי קאמר לשפלות ולתחתית שבו שנגזר עליהם פורענות:
ולא מאד בכלל - ובשרה כתיב (בראשית י"ב:י"ד) כי יפה היא מאד והאי קרא דאבישג נקט למדרש הכא משום דרשה דלעיל דדרש מאד דכתיב בעובדיהו:

דף מ.

מתני' היו בודקין אותן - אסידרא דמתניתין דסליק מיניה קאי אחר שאיימו עליהן היו בודקין אותן:
בשבע חקירות - בגמרא יליף להו מקראי:
באיזה שבוע - של יובל:
באיזה שנה - של שבוע:
בכמה בחודש - בעשרים או בעשרים וחמשה:
באיזה יום - של שבת אע"פ שאמרו בכך וכך בחודש אעפ"כ שואלין להן באיזה יום בשבת היה לפי שכל השבע הללו באות להביאן לידי הזמה ושמא יש עדים להזימן ואין מעלין על לבן חשבון של חודש אם היו אלו עמהן אותו היום במקום אחר וכששואלין אותן באיזה יום והם אומרים ביום פלוני נזכרים עדי הזמה להזימם:
באיזו שעה - של יום שמא אין עדים להזימן לכל היום ויש עדים להזימן אותה שעה:

באיזה מקום - שזו היא המועלת להביא את כל החקירות להזמה דבלאו הכי לא מתזמי:
רבי יוסי אומר כו' - טעמיה קאמר בברייתא בגמרא:
מכירים אתם אותו - את ההרוג שמא נכרי הוא וזו אינה מן החקירות של הזמה אלא כל שאר בדיקות אינו אלא להכחיש שמא לא יאמר כדברי חבירו ותבטל עדותם והוא והם פטורין אבל מן החקירות של הזמה אי אתה מוצא יותר משבעה כדאמרי' בגמ':
העובד ע"ז - אם מעידין בכך שואלין את מי עבד פעור או מרקוליס:
ובמה עבד - למרקוליס בשחיטה או בהשתחואה:
בעוקצי תאנים - שהיו מעידים עליו שהרגו תחת תאנה ובדק בן זכאי תאנה זו עוקציה גסין או דקין. עוקץ זנב הפרי מקום חיבורו לאילן:
חקירות אמר אחד איני יודע עדותן בטלה - דשבע חקירות מקראי נפקי לן ובעינן בכולהו שתהא יכול להזימן דהזמה כתיבא בהו וכיון דאמר איני יודע אי אתה יכול להזימו באותה חקירה וכיון דאי אפשר לקיים בה מצות הזמה באותו העד בטלה כל העדות ואפילו הן מאה דאין עדים נעשין זוממין עד שיזומו כולן כדאמרינן במס' מכות (דף ה:) מניין שאפילו הן מאה תלמוד לומר עדים:
בדיקות - אפילו אמרו כולם אין אנו יודעין מצות הזמה ראויה להתקיים בהן דאין הזמה תלויה אלא בחקירות לומר עמנו הייתם באותה שעה במקום אחר:
כל עדותן בטלה שבגמרא הוא והן פטורין:
שזה יודע בעיבורו של חודש - זה שאמר בשנים יודע שהחדש שעבר מלא היה ויום ראשון של חדש שהוא יום (של) שלשים מחדש שעבר היה:
אחד אומר בשתי שעות כו' - דטעי איניש בהכי:
רבי יהודה אומר עדותן קיימת - דכולי האי טעי איניש:
נמצאו דבריהם מכוונים - ומעתה צריכין לישא וליתן בדבר:
פותחין לזכות - אי לא קטלת לא תדחול כדאמרן בפירקא דלעיל (דף לב:):
אמר אחד מן העדים יש לי ללמד עליו זכות משתקין אותו - וכ"ש אם היה בא ללמד עליו חובה וטעמא אמר בפירקא דלעיל (דף לג:) דעד אחד לא יענה בנפש בין לזכות בין לחובה משום דמיחזי כנוגע בעדות:
אמר אחד מן התלמידים - היושבים לפני הדיינים יש לי ללמד עליו חובה משתקין אותו כדאמרן לעיל (דף לד.) דעד אחד לא יענה בנפש למות למות הוא דאינו עונה הא לזכות עונה:
מעבירין אותו למחר - מעבירין את הדין עד למחר משום הלנת דין כדאמרינן בפירקא דלעיל (שם):

היו מזדווגין - ביום ראשון לאחר שהעבירוהו לדון ממקום הישיבה היו מזדווגין בבתיהן או בשוק ונושאין ונותנין בדבר:

כל הלילה - איש איש לעצמו:

המזכה - אתמול אומר אני הוא המזכה אתמול ועדיין מזכה אני על כרחו שאינו יכול לחזור בו והמחייב אומר אם לא מצאו הלילה זכות אני המחייב ומחייב אני במקומי:

המלמד - אתמול חובה אם מצא לו הלילה זכות מלמד זכות אבל המלמד זכות כו':

שנים עשר מחייבין ואחד עשר מזכין - והטייתך ע"פ אחד לרעה ליתא הלכך יוסיפו הדיינין אפילו עשרים ושנים מזכין או מחייבין ואחד אומר איני יודע יוסיפו הדיינין דהאי דאמר איני יודע כמאן דליתיה דמי ואין דנין דיני נפשות לא לזכות ולא לחובה בפחות מעשרים ושלשה:

שנים שנים - אם נתחלקו השנים שהוסיפו זה לכאן וזה לכאן דאכתי ליכא הטייה לא לטובה ע"פ אחד ולא לרעה ע"פ שנים צריך להוסיף עוד שנים וכן עד שבעים ואחד:

עד שיראה אחד מן המחייבין את דברי המזכין - דאיכא הטייה לטובה ע"פ עד אחד וה"ה אם יראה אחד מן המזכין את דברי המחייבין דהוו להו שלשים ושבעה מחייבין ואיכא הטייה לרעה ע"פ שלשה ובשעת גמר דין הא אוקימנא דאף המלמד זכות יכול לחזור וללמד חובה והא דתנן הכי משום לישנא מעליא דאזכות קא מהדר והכי תריצנא בפירקא דלעיל (דף לד.):

גמ' מנא הני מילי - דעבדינן שבע חקירות:

ודרשת וחקרת - משמע יפה יפה (יפה). ושאלת לא משמע חקירה אלא עד דכתב היטב בהדיה הא תלתא ובעיר הנדחת כתיבי וביחיד העובד ע"ז כתיב ודרשת היטב הא תרי דאילו ודרשת בלא היטב משמע דרישה מעליא ובעדים זוממין כתיב ודרשו השופטים היטב והנה עד שקר העד מזהירך הכתוב לדרוש היטב את עדים האחרונים המזימין את הראשונים הרי שבע חקירות:

דף מ:

ואימא - לא אמר רחמנא שבע חקירות בחד דינא אלא בכל חדא וחדא עבירה כדכתיב בה בעיר הנדחת תלתא בע"ז תרי ובעדים זוממין תרי:

דאם כן - דבעינן שבע ליכתבינהו לכולהו בחדא וניגמרו כל דיני נפשות מינה ומדפלגינהו ש"מ דווקא כתיבי:

ומשני כיון דכולהו בהדי הדדי כתיבן מהדדי ילפינן - כלומר כיון דבכולהו כתב בהו דבעו דרישה והשווה אותן להא מילתא ע"כ מהדדי ילפינן ליתן את האמור של זה בזה:

והא לא דמיין להדדי - והיכי ילפינן מהדדי:

עיר הנדחת להנך תרתי לא דמיא - למילף מינייהו חקירות הכתובות בהן דדין הוא שיהו עדים זוממין ויחיד עובד ע"ז צריכים דרישת העדים המחייבין אותן משום דקילי שכן ממונם פלט אבל עיר הנדחת דחמירא שכן ממונם אבד לא תיתי ביה אלא חקירות האמורות בה:

שכן בסייף - עיר הנדחת בסייף ועדים זוממין דפרשתא משמע שמעידין על רוצח מדכתיב (דברים י"ט:כ"א) נפש בנפש עין בעין וגו' ואי נמי משתעי בכל עדים זוממין דיש מהן בסקילה מיהו הואיל ויש מהם בסייף לא אחמיר קרא עלייהו להמיתן עד שיחקרו המזימין אותן:

שכן צריך התראה - הנך תרתי מה שאין כן בעדים זוממין דכתיב (שם) כאשר זמם וזה חשב להרגו בלא התראה:

בהיטב היטב ילפינן מהדדי וגזירה שוה מופנה הוא - כדמפרש ואזיל ואין משיבין עליה שזו היא מדה בתורה גזירה שוה המופנה למידין ואין משיבין:

איכא למיפרך - כדפרכינן:

מדהוה ליה למיכתב - בעדים זוממין ודרשו וחקרו:

ושני בדיבוריה בהיטב ש"מ - שינויא דלישנא לאפנויי ועיקר קרא לדרשא דמניינא:

בשלמא הנך תרתי - ע"ז ועדים זוממין דלא כתיב בהו חקירה מצית למימר מדהוה ליה למכתב לשון חקירה וכתב היטב שינויא דלישנא הוא לאקושי לשונות שתיהן למידרש בה גזירה שוה:

אלא עיר הנדחת - דכתיב בה ודרשת וחקרת מאי הוה ליה למיכתב במקום היטב למניינא:

ש"מ לאפנויי - ליתן את האמור של זה בזה ואיכא שבע בכולהו:

ואתו נחנקין - שיהו עדיהן נדרשין ונחקרין בק"ו מנסקלין ומנהרגין מע"ז שהיא בסקילה ומעדים זוממין שהן בסייף דבעינן דרישה וחקירה ובלאו הכי לא מיקטיל חנק הקל מכולן לכ"ש:

ואתו נשרפין בק"ו מנסקלין - דסקילה חמורה משריפה אבל מנהרגין ליכא למידרש ק"ו לנשרפין דמה לנהרגין שכן מיתתן קלה:

והנה אמת נכון הדבר - בע"ז כתיב וכתיב נמי בעיר הנדחת ומשמע אמת ונכון דרישה וחקירה:

הא חד סרי - שבעה דלעיל וד' דהכא:

ושמנה מי איכא - הש"ס מהדר אדרבי אבהו מי מצית משכחת שמנה חקירות בדברים המביאין לידי הזמה:

ופרכינן אלמה לא וכי לא מצית משכחת חקירה שמינית הא איכא לאיתויי בכמה בשעה: ומשני הניחא לאביי כו' איכא למימר בכמה בשעה מייתי לה לידי הזמה דאי אמר בחציה או בשלישית ואתו סהדי ואמרי אותו חלק עמנו הייתם הרי הן זוממין אלא להך לישנא דאמר אדם טועה בחצי שעה למה לי למימר בכמה בשעה הא אי אמר בחציה ואתו סהדי מזמו ליה לא מיתזם בכל אותה שעה דאמר בתחלת השעה היה והוא טעה מתחלתה עד חציה אי נמי אמרי להו מתחלתה ועד חציה עמנו הייתם לא מיתזמי דאמר שמא בסוף שעה היה והם טעו מסופה לחציה. גמגום. דאביי ורבא בפ"ק דפסחים (דף יא:):

לא בעי באיזה יובל - דאין עדים ממתינים עדותן מיובל על חבירו:

כר"ש בן אלעזר - להטריחם דאמר (לעיל דף לב:) מסיעין היו את העדים ממקום למקום כדי שתטרף דעתן עליהן ויחזרו בהן:

קיבל עליו התראה - יודע אני שכן אני מוזהר שלא לעשות:

התיר עצמו למיתה - שכשהתריתם בו אל תעבור שאתה מתחייב מיתה פלונית הוא אומר על מנת כן אני עושה דאם לא הפקיר עצמו אינו נהרג כדלקמן (דף מא.):

המית בתוך כדי דיבור - כדי שאילת שלום שאם שהה לאחר התראה יותר מכדי דיבור איכא למימר שכבר שכח התראה:

אטו בראיה תליא - משום דראה אותה מחייב:

אלא רואה טעמו של דבר - שהיא ערוה לו והאי קרא גבי כרת כתיב ואם אינו ענין לחיוב כרת דהא דין שמים הוא ולא בעי התראה דקמי שמיא גליא אם שוגג הוא או מזיד:

דף מא.

תניהו ענין - להתראת מלקות דשייך באחותו:

וכי יזיד - מנא ידעינן אלא שהתרו בו ועדיין הוא מזיד ל"א ואם הזיד לא נאמר אלא וכי יזיד משמע תמיד הוא בזדונו זה עיקר:

המוצאים אותו מקושש - שקישש עצים לא נאמר אלא מקושש לאחר שראוהו ומצאוהו היה מקושש ומה טעם תלוי בכך אלא שהתרו בו ועדיין היה מקושש:

על עסקי דיבור - התראה:

הוה אמינא - אחותו דאינה מיתה אלא מלקות הוא דבעינן התראה אבל חייבי מיתות דחמירי אימא לא ליבעי:

ותרתי בנסקלין למה לי - מקושש ונערה המאורסה בסקילה:

לר' שמעון - דאמר שריפה חמורה ולא אתו נשרפין מנסקלין בהתראה משום דאי אמר בנסקלין שהן קלין כתב קרא אחרינא לאתויי נשרפין באם אינו ענין:
וליתו הנך - מלקות וסייף:
המת - משמע כבר הוא כמת קודם שבא לבית דין שחייב עצמו מיתה בפיו:
עדי נערה המאורסה כו' - לקמיה פריך מאי שנא נערה המאורסה דנקט:
לאוסרה על בעלה באנו - ולא להורגה:
היכי מיקטלא - וכיון דאיהי לא מיקטלא פשיטא דאינהו לא מיקטלי כאשר זמם כתיב (דברים י"ט:י"ט):
באשה חברה - דאיהי מיקטלא אם לא הוזמו אלו ואינהו לא מיקטלי דיכולין לומר כשבאנו לבית דין לא לחייבה מיתה נתכוונו אבל אי אמרו התרינו אין התראה אלא להמית ותו לא מצי למימר לא להורגה באנו:
לא שמה עדות - הואיל ואי אפשר לקיים בו ודרשת וחקרת ודרשו השופטים והנה עד שקר וגו' (שם):
אלא אשה חבירה - דקיימא לן לר יוסי בר יהודה דמיקטלא בלא התראה היכי משכחת לה הא כיון דאינהו לא מיקטלי משום דיכולין לומר לאוסרה באנו איהי נמי לא מיקטלא:
כשזינתה וחזרה וזינתה - דהנך עדי זנות שני אין יכולין לומר לאוסרה באנו שהרי כבר נאסרה מזנות ראשון ולא באו אלא להורגה:
ופרכינן והא יכולין לומר לאוסרה על בועלה שני באנו - דקיימא לן במסכת סוטה (דף כו:) מונטמאה ונטמאה שתי פעמים כשם שאסורה לבעלה כך אסורה לבועל:
שזינתה מבועל ראשון - וכבר נאסרה עליו:
אי נמי שזינתה מקרוביה - שהיא אסורה להם משום ערוה:
אפילו הא דלא יתבא תותיה - ואיכא למימר דלא אסקו אדעתייהו לאוסרה עליו שהרי לא היו רואים אותה יושבת תחתיו אפילו הכי יכולין לומר:
אירן - יושרמ"א בלע"ז:
אין זה נכון - ועדותן בטלה והוא והם פטורים מיד:
הרי זה נכון - דלא שייכי בדיקות להכחיש אלא בגופה של עדות:
בסודר שחנקו בה - שהעידו שחנק את חבירו בסודרו ועל הסודר היו נבדקין שחור היה או לבן היה:
שעקץ - דקק וחתכה מעוקצה:
תאינה - הפרי קרי תאינה:
ששיפדו - לשון שפוד:

תאינים שחורות תאינים לבנות - דעל כרחך בתאינים עצמן אי אפשר להרוג:
כחקירות משוי ליה - לבדוק בכל אשר יוכל כדי להכחיש וכי היכי דבחקירות מתכחשי בדבר אחר זה אומר במקום פלוני וזה אומר במקום פלוני דהיינו דבר אחר דהמקום לא הרגו הכי נמי בדיקות:
מי הוה בסנהדרין - בשעה שהיו דנין דיני נפשות:
ארבעים שנה - ראשונים עסק בפרקמטיא אמצעיים למד אחרונים לימד ונעשה דיין ומורה הוראות:
בחנות - מקום היה בירושלים וכן שמו:
דיני קנסות סלקא דעתך - וכי לשכת הגזית גורמת לדיני קנסות:
אלא דיני נפשות - שאין דיני נפשות בכל מקום אלא בעוד שסנהדרי נוהגת בלשכת הגזית שנאמר (דברים י"ז:ח') וקמת ועלית אל המקום מלמד שהמקום גורם וכיון דחזו דנפישי רוצחים ולא היו מספיקין לדון עמדו וגלו משם:
ותנן משחרב בית המקדש וכו' - וכיון דרבן יוחנן בן זכאי היה קיים אחר חורבן נמצא דארבעים שנותיו האחרונים לא דנו נפשות דהא ארבעים קודם חורבן בטלו:
ואמר מילתא - לפני הדיינין רבותיו ואיסתבר להו טעמיה:

דף מא:

וקבעוה בשמיה - והאי דקרי ליה בחדא מתני' בן זכאי ובחדא רבן יוחנן בן זכאי לא תיקשי מאן דקרי ליה בן זכאי על שם ההיא שעתא דאמרה להא מילתא ומאן דקרי ליה רבן על שם סופיה קרי ליה:
פשיטא - כיון דאמר אחד איני יודע אשמעינן תנא דעדותן קיימת:
כי אמרי תרווייהו נמי קיימת היא - דאילו אמר האחד איני יודע מאי רבותיה כיון דאמר חבירו איני יודע זה לא מעלה ולא מוריד:
וא' אומר כו' - שהיו שלשה:
ר' עקיבא מקיש שלשה לשנים - במסכת מכות (ד' ה:) מה שנים אינן זוממין עד שיזימו שניהם אף שלשתן עד שיזומו שלשתן וזה אי אפשר להזימן ואע"ג דלר"ש קאמר לה להא מילתא התם דאילו ר' עקיבא מקשינהו להכי מה שנים נמצא אחד מהן קרוב או פסול כו' מיהו ר"ע אית ליה נמי דר"ש ומוסיף איהו:
רבא אמר - הא דקתני אפי' לאו ארבותא דבדיקות קאי אלא ארבותא דחקירות קאי והכי קאמר מה בין חקירות לבדיקות חקירות היכא דליכא אלא תרי סהדי אמר א' איני יודע עדותן בטלה בדיקות אמר אחד איני יודע עדותן קיימת והוא הדין לשניהם דהוה ליה

עדות המוזמת בחקירות ואפי' בחקירות משכחת לה דאמר אחד איני יודע עדותן קיימת והיכי דמי כגון דאיכא תלתא דאפשר לעדות שתתקיים בשנים ומשום שלישי לא מיפסלי הנך ודלא כר"ע:

בסנהדרין דבי רבה - כלומר מה חידוש אתם אומרים בסנהדרין בבית אדם גדול כגון רבה יש לכם לחדש בה הרבה:

ומאי אמרינן בסנהדרין גרידתא - מה יש לנו לומר אילו לא היינו למידים מפי חכם כל כך היכא יש להקשות בה ומאי קשיא לך:

הא דאורייתא - ודרשת וחקרת והא דאורייתא כדתני לעיל נכון שיהא נכון אחד אומר כליו שחורים כו' דהיינו בדיקות נכון שיהו דבריהם מכוונים:

שאי אתה יכול להזימן - בכולהו שבע חקירות הזמה כתיבי אבל בדיקות אפי' אומרים כולן אין אנו יודעין עדות שאתה יכול להזימה היא שהזמה אינה תלויה בכך אלא הכחשה דמאי שייך עמנו הייתם גבי בדיקות:

טובא אמריתו בה - הרבה יש לכם טעמים בה:

מטיבותיה דמר אמרי' בה טובא - מחמת שאתה טוב ועניו ומודה לנו אנו אומרים בה הרבה:

מנזיהותיה דמר - אם היית רוצה להתריס בנו ולהקשות לא היינו יודעים נגדך כלום. נזיהות לשון המדבר בקושי ובחזקה לשון נזהא דאריה (פסחים דף קיב:) אשגרוני"ר:

עד כמה - יכנסו בתוך החדש דאם יש ביניהם יום אחד נימא דטעו בעיבור החדש:

עד רובו של חדש - אבל מכאן ואילך כגון אחד אומר בעשרים ואחד אומר בעשרים ואחד לא תלינן בעיבור החדש דכבר שמע בימים הללו שהיה חדש מעובר:

שזה יודע בב' עיבורים - שהיו שני חדשים מעוברים או ביחד או בדילוג וזה מנאן לכולן חסירין:

אלא משום - דאמרי ברובא ידע ברוב ימים שעברו כבר שמע מה היה:

שיפורא - שופר היו תוקעין בקידוש החדש ביום שהוא מתחיל הן מלא הן חסר וזה לא שמע את השופר:

עד כמה מברכין - אם לא בירך היום יברך למחר:

על החדש - על הלבנה בהתחדשה:

עד שתתמלא פגימתה - אבל בתר הכי לא שייך למימר מחדש חדשים שהרי כבר נושנת היא:

דף מב.

ותרווייהו כר' יוחנן - במלתיה דר' יוחנן פליגי ועד שנתמלא סבירא להו מיהו רב יהודה סבר מלוי פגימתה דקאמר ר' יוחנן למהוי כי יתרא דהואי כמו יתר של קשת שתהא כל פגימת הקשת מליאה עד היתר דהיינו חצי העיגול והאי לסוף שבעה הוא ונהרדעי סברי מלוי פגימה דקאמר ר' יוחנן עד דתהוי כי נפיא עגולה במילואתה:

וליברך הטוב והמטיב - אדרב יהודה פריך נהי נמי דמשבעה ואילך ליכא למימר מחדש חדשים ליבריך מיהא הטוב והמטיב שכל שעה הוא מטיב לנו במילואתה תמיד שמוספת להאיר לעולם:

אטו כי חסר - מי חשבינן לה רעה לגבן לברוכי דיין האמת דנחשוב את מליאתה טיבותא לברוכי הטוב והמטיב:

וניבריך לתרווייהו - דיין האמת בחסרונה וטוב המטיב במילואתה:

דהיינו אורחיה - בכל חודש בריאת עולם כמנהגו היא ואין כאן דין פורענות בחסרונה ולא הטבתה לנו חסד במילואתה:

דיין - אילו לא זכו למצוה אחרת אלא לזו שמקבלין פני שכינה פעם אחת בחדש כדאמרן בג"ש:

אמר אביי - הואיל ומקבל פני שכינה הוא מעומד בעי לברוכי מפני כבוד שכינה שהוא מקבל:

תפקידם - מצוה שצויתם להתנהג בהילוך תקופותיהם:

ששים ושמחים - כדכתיב (תהלים יט) ישיש כגבור:

פועלי אמת - הן שאינם משנים את סדרם:

וללבנה אמר - הקב"ה שתתחדש בכל חדש:

עטרת תפארת - היא זו לעמוסי בטן סימן הוא להם שאף הם שמונים להם עתידים להתחדש בגלותן כמותה ולפאר יוצרם:

מלחמתה של תורה - הוריותיה ולעמוד על בוריה ועל עיקרה לא כאדם המפולפל ומחודד ובעל סברא ולא למד משניות ובריתות הרבה כי מהיכן יתגלה הסוד אלא בבעל משניות הרבה שאם יצטרך לו טעם בכאן ילמדנו מתוך משנה אחרת או אם יקשה לו דבר על דבר יבין מתוך משניות הרבה שבידו הא מני פלוני היא ששמענוהו במקום אחר אומר כך:

לא שנו אלא שעות - דמר סבר טעי אינש הכי ומר סבר לא טעי כולי האי:

אבל - הנץ החמה סימן מובהק הוא ואין לטעות בהנץ החמה בתוך שהיא זורחת:

ירידה לו - שאם יורידוהו היום לעין כל בושה היא לו:
לא ראו - האחד מאלו את טעמן של אלו והרי הן במחלוקתן מהו:
וניפטריה מעיקרא - משהוסיפו עד שבעים ואחד ונחלקו למה אנו מאחרים הדבר לדון אלו כנגד אלו מי אית לן לאהדורי בתר חובה:
כדי שלא יצאו מבית דין מעורבבים - גנאי לב"ד שיצאו במחלוקת ואין יודעין לגמור את הדין:
וליפטריה מבי דינא קמא - למה מוסיפין משנחלקו הראשונים ידונו אלו כנגד אלו אם ראה א' מאלו את דברי אלו הרי טוב ואם לאו יפטרוהו:
קש דינא - זקן דין זה ועמוק וקשה וצריך להמתין בו:
איפכא מבעי ליה - בדיני נפשות צריך לעיין יותר:
חכם דינא - יפה העמדתנו על בורייו ואין אחד ממנו צריך להפך ולדקדק בו ואין אומרים כן בדיני נפשות שאף משגמרוהו אם ידקדק האחד וימצא לו זכות מחזירין את הדין:
אינו דומה כו' - טוב הוא לו שיהא הוא מבייש עצמו ואל יאמר אחד מחביריו קש דינא ויתבייש מאחרים:
אגדול רמיא - ואפי' דברים של שבח הוא אומרן:

דף מב:

מתני' נגמר הדין - לחובה:
מוציאין אותו לסקלו - איידי דסקילה רישא דכולהו ארבע מיתות היא מפרש מילי דידה ברישא והדר מפרש שארא בפירקין דלקמן כסדר:
חוץ לבית דין - רחוק מבית דין קצת:
שנאמר הוצא - אלמא לאו במקום הועד קטלוהו:
והסודרין בידו - לקמיה מפרש למאי מיבעי:
והסוס רחוק ממנו כדי שיהא - אדם רוכב על סוס ונמשך על צד בית הסקילה שיהא קרוב לרדוף אחר הנסקלין ומציל ומתרחק מזה שהסודרין בידו מלא עיניו ובלבד שיוכל לראותו אם יניף בסודרין:
אמר אחד - מב"ד יש לי ללמד עליו זכות:
הלה - העומד על הפתח ורוכב הסוס היה מכיר בו והוא רץ אחר המנהיגים ומעמידן עד שיחקרו ב"ד אם יהא טעם בדבריו של זה:
ובלבד שיהא ממש בדבריו - קצת ראיה הדומה לזכות ובגמרא פריך מנא ידעי הנך סוקלין אם יש ממש בדבריו והלא לא תלמידים הם:

גמ' ובית הסקילה חוץ לבית דין - הוא דבעינן אבל חוץ לשלש מחנות לא בעינן:
חוץ לשלש מחנות - בירושלים הוא דשייך למימר דאיכא עזרה מחנה שכינה והר הבית מחנה לוייה וכל העיר מחנה ישראל ובבתי דינים שבכל עיר ועיר נמי הוי בית הסקילה חוץ לעיר דומיא דירושלים:
ומשני נ"מ - מדתנן חוץ לבית דין:
דאי נפיק בי דינא - וקבעי מקום הוועד שלהם חוץ לעיר כגון שתי סנהדראות קטנות שהיו בירושלים אחת על פתח העזרה ואחת יושב על פתח הר הבית וכן כל שאר עיירות אי קבעי מקומן חוץ לחומה עבדינן בית הסקילה חוץ לב"ד רחוק מהן:
כי היכי דלא ליתחזי בית דין רוצחין - דגנאי הדבר דתנן (מכות דף ז.) סנהדרין ההורגת פעם אחת בשבוע נקראת חבלנית וכל שכן אם יהיה קרוב למקומן מיחזי מקום איבוד נפשות:
אי נמי - לכך היו מרחיקין בית הסקילה כדי שתהא שהות לסקילה באורך הדרך ובתוך כך ימצא אחד ראיה של זכות ויצילהו ויחזירהו ותיהוי ליה הצלה:
מנא הני מילי - דבית הסקילה חוץ לשלש מחנות:
פרים הנשרפים - פר העלם דבר של ציבור ופר כהן משיח שאינן נאכלין אלא נשרפין כדכתיב והוציא את כל הפר אל מחוץ למחנה וגו':
שאין ת"ל - אין אנו למידים ממנו כלום שהרי כבר נאמר כאשר שרף את הפר הראשון של משיח ובההוא כבר נאמר אל מחוץ למחנה ומה בא זה ללמדנו אלא ליתן להם מחנה שניה:
וכשהוא אומר אל מחוץ למחנה - בצו את אהרן בהוצאת הדשן של תפוח שעל המזבח החיצון שאין מלמדנו כלום שהרי כבר נאמר בפר כהן המשיח אל שפך הדשן ישרף וכתיב בדידהו חוץ למחנה ממילא שמעינן דשפך הדשן חוץ למחנה הוא ולמה נאמר כאן ליתן לכולם מחנה שלישית דעל כרחיך כולהו בחד דוכתא עביד להו:
וליליף - מקלל מחוץ למחנה דשחוטי חוץ דהוי חוץ למחנה אחת כדכתיב (ויקרא יז) ואל פתח אהל מועד לא הביאו:
שכן הוצא אל מחוץ מכשיר ומכפר - סימן הוא שדומה מקלל לפרים נשרפין בכל אלה ולא לשחוטי חוץ:
הוצא - במקלל ופרים נאמר הוצאה ולא בשחוטי חוץ ונאמר בהן אל מחוץ למחנה ובשחוטי חוץ לא כתיב אלא אשר ישחט מחוץ ומחוץ למחנה האמור בשניהם הכשר מצותן בכך ומחוץ למחנה האמור בשחוטי חוץ אין הכשירן אלא עבירה היא ובמקלל

ופרים מכפר הוצאתן כדאמרינן במתני' (לקמן דף מג:) היום הזה אתה עכור כו' אבל שחוטי חוץ אינה כפרה אלא חטא:

שכן אדם - מחוץ למחנה דמקלל באדם כתיב וכן האמור בשחוטי חוץ אאדם השוחט קאי שלא ישחט מחוץ למחנה ומחוץ למחנה האמור בפרים אפר קאי ולאו אאדם דלא כתיב יצא אלא והוציא את כל הפר אל מחוץ למחנה:

חוטא - מקלל חוטא הוא ושוחט חוץ חוטא לאפוקי פר דלאו חוטא הוא:

בנשמה - מחוץ למחנה של שניהם נטילת נשמה נאמר זה נסקל וזה שוחט אבל פר (שוחט)[שחוט] ועומד. לישנא אחרינא נטילת נשמה דשוחט חוץ היינו חיוב כרת שמתחייב בשחיטה זו:

פיגול - מחוץ למחנה דשחוטי חוץ ומקלל אי אתה מוצא פיגול על יד אותו חוץ למחנה אבל פרים ראויין להתפגל על יד אותו חוץ למחנה שאם שחטו על מנת להקטיר אימוריהן בחוץ מתפגלין ולישנא דקרא נקט דקרי חוץ למקומו פיגול כדאמרי' בזבחים (דף כח.) ואע"ג דלישנא דרבנן לא קרי פיגול אלא חוץ לזמנו:

מכשיר עדיף ליה - למילף חוץ למחנה האמור בשני אלו כך היא חובתו וראויין ללמוד זה מזה ולא מחוץ למחנה דשחוטי חוץ שהוא שלא כדת וכמצוה:

רב פפא אמר - מהכא נפקא לן בית סקילה חוץ לג' מחנות:

משה - לוי היה ושרוי במחנה לויה ואמר ליה רחמנא הוצא כו':

לעשייה - לומר שכמו שנצטוו כך עשו:

דף מג.

ובני ישראל עשו - בההוא קרא כתיב והרי כלל את הכל למה לי ויוציאו שמע מינה למניינא:

אלא מעתה - דדרשת ויוציאו דריש נמי וירגמו כו':

בלא כסותו - ערום ואע"ג דגבי צוואה כתיב ורגמו אותו דש"מ בלא כסותו איידי דכתיב אבן לדרשה כתב נמי אותו:

במקלל כתיב אבן ובמקושש כתיב אבנים:

והא האי תנא - דלעיל:

נאמר קאמר - מגזרה שוה דפרים יליף לה והיכי אתא רב פפא לאיפלוגי עליה דתנא:

והכי קאמר - תנא דברייתא אילו לא נאמר כו' כלומר הא דיליף לה מגזירה שוה לאו דוקא אלא הכי קאמר אי נמי לא הוה נפיק ממשמעותא דקרא אכתי לא הוה יכילנא

למימר חוץ למחנה אחת דמייתינא שלש מחנות מגזירה שוה דפרים והשתא אפילו גזירה שוה לא צריך:

הוצא - גרידא משמע הוציאו ממקומך וכי הדר כתיב מחוץ למחנה לאפוקי ממחנה ישראל קאמר:

ההוא - ובני ישראל:

מבעי ליה - לסמיכה ולדחייה דכתיבי בצוואה ולא מיפרשי בעשייה הדר סיים קרא ובני ישראל עשו אף סמיכה ודחייה סמיכה וסמכו כל השומעים דחייה לאו הכא כתיבא אלא מסיני ירה יירה מכאן שאחד מן העדים בא ודוחהו ומפילו מגובה בית הסקילה לארץ דבית הסקילה גבוה שתי קומות:

לדידך - דדרשת הוצאה באפי נפשיה ואל מחוץ למחנה באפי נפשה כל הוצאות דפרים הנשרפים מאי דרשת בהו:

שתטרף דעתו - ולא ידאג ויתמהמה בהריגתו:

ונשתתק - נאלם:

מהו - מי אמר אי לא אישתתק הוה ממש בדבריו וצריך לסתור את הדין ולהביא דיינין אחרים:

מנפח רב ששת בידיה - כלומר רוח הוא זה שאמרת כיון שנשתתק מה הועיל אי להכי אתית למיחש אפילו אחד בסוף העולם נמי אימא בכל היוצאין ליהרג שמא יש אחד בסוף העולם שידע לו זכות:

ופרכינן מי דמי התם לא אמר הכא אמר:

שזיכה - שהוציא דבריו וטעמו לאור:

תיבעי לך - מי אמר זיכה דוקא או דילמא ר' יוסי אורחא דמילתא קאמר שאין דרך לתלמיד לומר יש לי ללמד זכות ומשתתק וכן מיתה דמסתמא מיד אומר ראיותיו ומיהו היכא דאיתרמי אימא דסבירא ליה נמי הכי:

ואפי' אפעם ראשונה ושניה - נמי קאמר ובלבד שיש ממש בדבריו ואי ליכא ממש לא מהדרינא:

מנא ידעי - אם יש ממש או לאו וכי שלוחים תלמידים בעינן שיהו סוקלין:

דמסרינן ליה - מפעם שניה ואילך שני תלמידי חכמים לילך עמו:

מעיקרא - בתחלת הליכתם ולא יחזירוהו אפילו פעם ראשונה אא"כ יש ממש בדבריו:

וצריך למימר - נמי שעבר עבירה פלונית ביום פלוני ובשעה פלונית:

לפניו אין - דמשמע בהליכתו:

מעיקרא לא - ארבעים יום קודם:

[**הוספה מחסרונות הש"ס**: **יהרג נקי** - רוצח הוא נקי זה וראוי ליהרג שהרג במסתרים. ותשובה בעלמא הוא מפני האומות שקרוב למלכות היה והיו צריכים להשיב על כל ראיות של הבל שלהם:
זובח תודה יכבדנני - מי שיהרוג תודה יכבדנני:]

דף מג:

זובח את יצרו - לאחר שהסיתו לחטוא הוא זובחו והורגו ושב בתשובה ומתוודה עליו שני נוני"ן דריש לשני כבודים:
זבחי אלהים - לשון רבים משמע:
לא תבזה - אין דרכך לבזותו:
מתני' כזאת וכזאת עשיתי - בגמרא מפרש שמעל בחרמים אחרים:
שהוא מזומם - שהעדים שקרים ובמחשבתם הרעה הרגוהו:
יהו כל אדם - אף החוטאים יהו אומרים כן לנקות את עצמן מן הבריות ויוציא לעז על העדים והדיינין:
גמ' שים נא כבוד - נא בקשה:
דילטור - רכיל:
אמר לו - עכן:
יהושע בגורל אתה בא - להורגני שלא בעדים:
בבקשה ממך - היינו דקאמר ליה נא:
שחדיה במילי - השחידו בשוחד דברים עד שהודה שכשאמר לו תן לו תודה סבור שאין מבקשין ממנו אלא הודאה ולא יהרגוהו:
אנכי חטאתי - במעל זה:
וכזאת וכזאת עשיתי - הרי שלשה:
שנים בימי משה - אותה של כנעני מלך ערד דכתיב (במדבר כ"א:ב') וידר ישראל נדר וגו' והחרמתי את עריהם אסרום עליהם בהנאה וכיוצא בזו עשה בעיירות אחרות ולא נתפרסמו:
מאי טעמא לא איענוש - ישראל על מעילתו כי היכי דאיענוש השתא:
לפי שלא ענש - המקום את צדיקים שבישראל:
על הנסתרות - שביד עוברי עבירה אלא על העבירות הידועות:

עד שעברו את הירדן - ושמעו וקבלו עליהם ברכות וקללות בהר גריזים והר עיבל ונעשו ערבים זה בזה כדאמרינן במסכת סוטה (דף לז:) מיד נענשו זה על זה ואפי' לא ידע זה בעבירות שביד חבירו ובימי עכן כבר עברו את הירדן:

והנגלות לנו - קולר תלוי בצואר כולנו ואי לאו נקודה הוה אמינא כך היא המדה לעולם באתה הנקודה לדרוש דאין מדה זו נוהגת לפוטרנו מן הנסתרות אלא עד שעברו את הירדן והיה לו לנקוד את הנקודה הזאת על לה' אלהינו ללמד שלא עד עולם הן לה' אלהינו אבל לאו אורח ארעא לנקוד את השם ונקוד על לנו ולבנינו לומר שאין כאן מקומו ממש אלא למעלה מן הנגלות נמי ניתן לדרוש כך הנסתרות לה' אלהינו ולנו ולבנינו שאף אנו נענשים ומיהו אי הוה כתיב ליה הכי הוה משמע דאף קודם שעברו את הירדן נמי להכי פלגינהו ונקד לומר דלכאן ולכאן הוא נדרש ולומר לך דעד השתא בסוף ארבעים שנה שנאמר להם מקרא זה בערבות מואב לא היו הנסתרות אלא לה' אלהינו אבל מכאן ואילך הם אף לנו ולבנינו ונקודה דעי"ן שבעד לחלק באתה דלא תימא מעולם ועד עולם אלא מעתה מתחלת מדה זו ותנהוג עד עולם:

מלמד שלא ענש על הנסתרות עד שעברו כו' - נראה לי דה"ג מלמד שענש על הנסתרות משעברו ולמאי דגרס נמי שלא ענש עד שעברו היא היא והכי קאמר מלמד שמה שלא ענש על הנסתרות לא נהג אלא עד שעברו אבל משעברו ענש והכי דרשינן לקרא הנסתרות לה' אלהינו משמע עליו לבקש עלבון העבירה וליפרע מן העוברים ואין עלינו עונש בדבר:

וכי ענש על הנסתרות - האחרים לעולם:

והרי כבר נאמר עד עולם - ואי לאו אפטורא דנסתרות קאי לאשמועינן דעד עולם תנהוג מדה זו דלא תימא משיעברו את הירדן ויקבלו עליהם ערבות יענשו זה על זה למה לי דכתביה אי משום חיובא דנגלות פשיטא דעונש הנוהג עכשיו ינהוג לעולם דלמה יפסוק:

אלא - הנקודה לימדתך דהאי דכתיב הנגלות לנו ולבנינו לאו עד הנה נהגה מדה זו אלא מכאן ואילך דכל נקודה למעט דכך לא ענש את אחרים על עונשין שבגלוי עד שעברו את הירדן:

אלא - לרבי נחמיה כיון דאף משעברו לא ענש על הנסתרות:

דף מד.

עכן מ"ט איענוש - ישראל עליה הלא מן הנסתרות היא:

חטא ישראל - מדלא אמר חטא העם עדיין שם קדושתם עליהם:

חילפי - אורטייא"ש:
מושך בערלה - משך את עור אמתו תמיד עד שנשתרבבה וכיסתה את ראש הגיד כדי שלא יראה מהול:
פשיטא - הא ר' אילעא גופיה אמר דעבר על כל התורה:
לא פקר - לא הפקיר עצמו כל כך:
בנערה המאורסה - כתיב כי עשתה נבלה בישראל:
כולי האי - רע לשמים ורע לבריות לבייש את משפחתה ולאוסרה על בעלה:
דיניה כנערה המאורסה - נצטוו לסקלו:
לרדותן - שיראו את קלקולו ויזהרו בעצמן ולא יוסיפו למעול בחרם:
הראוי לשריפה - כסף וזהב ובגדים:
הראוי לסקילה - הוא שורו ובהמותיו וקנס היה לרדות את האחרים:
איצטלא דמילתא - טלית של צמר נקי בן יומו שמכבנין אותו למילת מלבישים לבוש שלא יתלכלך צמרו:
סרבלא דצריפא - צבוע בצריף שקורין אלו"ם:
זה משה - כשהיה צריך לבקש רחמים על ישראל היה מדבר בלשון רכה:
פלילות - דין:
ולו הואלנו - ולואי שהואלנו לישב ולא לעבור את הירדן משמע שטוב היה לנו שלא לקיים מצוותך שאמרת לנו קום עבור את הירדן:
קום לך - משלך ומידך היתה זאת להם שאף בשבילך נענשו שלא קיימת את דברי:
ריחקתם ששים מיל - הר גרזים והר עיבל רחוקים ששים מיל מן הירדן במסכת סוטה (דף לו.) ושם הקימו את האבנים:
כן עשה יהושע - מקרא כתוב כן ולא יפה דרש רבי שילא שיהושע שינה:
אתה גרמת להם - שלא היה לך לאסור עליהם ביזת יריחו:
והיינו דקאמר להו בעי - רק שללה ובהמתה תבוזו שלא תחרימם עוד:
היכי עביד - דמשתחוה לאדם בלילה דכיון דאמר לו הלנו אתה אם לצרינו (יהושע ה':י"ג) מכלל דלילה הוא דאי ביממא וכי לא היה מכיר בין שרי ישראל לשרי אומות העולם:
שמא שד הוא - ואין מוציאין שם שמים על המזיק ושלום שם שמים הוא שנאמר (שופטים ו':כ"ד) ויקרא לו ה' שלום וכ"ש שאין משתחוה דדומה כמשתחוה לשעירים:

דף מד:

אמר לו אמש ביטלתם כו' - עתה באתי דרשי' מדקאמר ליה עתה באתי מכלל דמילתא אחריתי א"ל דמהדר ליה עתה באתי אמש היום כשהעריב בין הערביים קרי ליה נמי אמש שאין זה אלא לשון ערבית:

ועכשיו ביטלתם ת"ת - וכיון דביום אי אתם יכולין לעסוק בתורה מחמת עסקי מלחמות צריכים אתם לעסוק בתורה בלילה והיה לך לשכב בגלגל ששם המחנה ולא במצור:

עתה באתי - על שם עכשיו באתי ליפרע מיד נזהר יהושע ולא הוסיף עוד לבא במצור בלילה לכך נאמר בעי וילן יהושע בלילה ההוא בתוך העמק שלן בעומקה של תורה:

אביך האמורי - תרח ואבותיו מכנען באו:

אמר רוח פסקונית - גבריאל:

אתה מכלים אותם - שאתה קורא אותם אמורי וחיתי:

ריבך ריב את רעך - אם יש לך להוכיח את ישראל הוכיחן בעצמם וסוד של אברהם ושרה אל תגל לבזותם פן מה תעשה בבואם אברהם ושרה לפניך ואומרים מה חטאנו לך שאתה מכלימנו:

ומי אית ליה רשותא - לגבריאל כולי האי להטיח דברים כלפי מעלה:

כיון שסוגר - שאין לו רשות לבקש רחמים כיון שגברה חימה:

שוב - אין מלאך אחר פותח בבקשה כי לא יועיל:

היערוך שועך לא בצר - כך היו אומרים חביריו לאיוב כלום הקדמת שועך לא בצר עד לא באה הצרה אם היית עושה כן היו הכל מאמצים את כחך:

כל המאמץ עצמו בתפלה מלמטה אין צרים - יכולים להסטינו מלמעלה:

לעולם יבקש אדם רחמים שיהו הכל מאמצים את כחו - שיסייעוהו מלאכי השרת לבקש רחמים ושלא יהו לו מסטינים מלמעלה והכי משמע היערוך שועך אם באתה לערוך שועך כזאת תערכהו לא בצר שלא יהו לך צרים ושהכל יהו במאמצי כחך:

זמרי - הוא עכן כדמפרש לקמיה וכוללו הכתוב עם שאר אחיו שהיו צדיקים:

כתיב זמרי וכתיב עכן - הכא קחשיב לבני זרח ולא כתיב עכן וביהושע (ז) כתיב ויקח יהושע את עכן בן זרח אלמא בריה הוא:

רב ושמואל - דאמרי תרוייהו הוא עכן הוא זמרי חד אמר עכן שמו כו':

מעשה זמרי - נואף כדאמרן לעיל בא על נערה המאורסה ועוד שנענשו ונגפו ישראל בעוונו כמו שנענשו על ידי זמרי דמתו עשרים וארבעה אלף וכאן רובה של סנהדרין:

עיכן - גלגל עליהם פקודות עוונותיהם כעכנא זו שמתגלגלת בהיקף עגול:

וינקו - ומאי איכפת לן דקאמרו רבנן דא"כ כל אדם אומר כן ומשני שלא להוציא לעז כו':
אי אפשר - שכבר נגמר הדין:
וכי כל כמיניה - וכי נאמן הוא דחשדינן ליה לסהדי למימר יהא קולר תלוי בצואר עדים:
כיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד - דבר המכחיש את הראשון דכתיב (ויקרא ה) אם לא יגיד אהגדה קמייתא קפיד קרא ואפי' מיחשדינהו נמי לא מיבעי דאיכא למימר דהאי דהדרי בהו דאמרי מה לנו לחוב בדמו:
דיהבי טעמא למילתייהו - מפני שנאה פלונית היינו שונאים אותו:
דבעיא מכסא - מעשה במוכס אחד ישראל רשע אחד שמת ובו ביום מת אדם גדול בעיר ובאו כל בני העיר ונתעסקו במטתו וקרובי אותו מוכס הוציאו גם את מטת המוכס אחריו וקפצו עליהם אויבים והניחו המטות וברחו והיה שם תלמיד אחד שישב לו עם מטת רבו לאחר זמן חזרו גדולי העיר לקבור את החכם ונתחלפ' להם מטתו בשל מוכס והיה אותו תלמיד צועק ולא הועיל וקרובי המוכס קברו את החכם ונצטער בה אותו תלמיד מאד מה חטא גרם ליקבר זה בבזיון ומה זכה אותו רשע ליקבר בכבוד גדול כזה נראה לו רבו בחלום ואמר לו אל תצטער בא וראה בכבודי בגן עדן בכבוד גדול ובא וראה אותו האיש בגיהנם וציר של פתח גיהנם סובב באזניו אבל פעם אחת שמעתי בגנות תלמידי חכמים ולא מחיתי ולכך נענשתי וזה פעם אחת הכין סעודה לשר העיר ולא בא שר העיר וחילקה לעניים וזה היה שכרו אמר אותו תלמיד עד מתי יהא אותו האיש נדון בדין קשה אמר לו עד שימות שמעון בן שטח ויכנס תחתיו אמר לו למה אמר לו מפני נשים מכשפניות ישראליות שיש באשקלון ואינו עושה בהן דין למחר סיפר אותו תלמיד דברים לשמעון בן שטח מה עשה כינס שמונים בחורים בעלי קומה והיה אותו היום יום גשמים ונתן כד גדולה ביד כל אחד ואחד וקיפל טלית בתוכם ואמר להן הזהרו בהן שהן שמונים ובשעה שתכנסו יגביה איש אחת מהן מן הארץ ושוב אין מכשפות שולטות בכם ואם לאו לא נוכל להם הלך לו שמעון בן שטח לטרקלין שלהם והניח הבחורים מבחוץ אמרו לו מי אתה אמר להן מכשף אני ולנסותכם בכשפים באתי אמרו לו ומה כשפים בידך אמר להן יכולני להביא לכם שמונים בחורים עטופי טליתות נגובות ואע"פ שהוא יום גשמים אמרו לו הנראה יצא לחוץ ורמז להם הוציאו הטליתות מן הכדים ונתעטפו בהן ונכנסו ואחז כל אחד את אחת מהן והגביה ויכלו להם והוציאום ותלאום כולם ונתקנאו קרוביהם בדבר ובאו שנים מהם וכוונו דבריהם והעידו על בנו של שמעון בן שטח חיוב מיתה ונגמר דינו וכשהיה יוצא ליסקל אמר אם יש בי עון זה לא תהא

מיתתי כפרה לי ואם אינו כן תהא מיתתי כפרה על כל עונותי וקולר תלוי בצואר עדים ושמעו אלו וחזרו בהם ונתנו טעם לדבריהם מחמת שנאת הנשים ואעפ"כ לא נפטר:
מתני' מפשיטין אותו את בגדיו - כדאמר אותו בלא כסותו:
מלפניו - ערותו בחתיכת בגד:

דף מה.

גמ' פרק אחד - כלומר מעט ממנו מלפניו ויש אומרים פרק חתיכת בגד ולשון פרק בתרוייהו לישני טורנצי"ן:
ולא אותה - דאין אשה נסקלת ערומה:
ור' יהודה - אמר לך אותו לאו למעוטי אשה אתא אלא לאורויי לן דנסקל ערום דמאותו נפקא לן בלא כסותו:
לא שנא הוא ולא שנא היא - שהרי אין כאן מיעוט והשוה הכתוב איש לאשה לכל מיתות שבתורה:
להרהורא - שמא יתנו בה עיניהם ויבואו לידי הרהור דאי לאו האי טעמא נהי דלרבנן לא אצרכה קרא להפשיטה נעביד לה אנן כדי שתמות מהר:
בבגדיה - של סוטה:
נקרעו - כדרך כל הנקרעים:
נפרמו - קרע משונה לכאן ולכאן ולחתיכות קטנות:
וסותר את שערה - קלעי שערה:
ונוסרו כל הנשים - ואם לא היו מקלקלין אותה אין כאן ייסור אם תצא זכאה ואנו מתכוונים לביישה ואפילו היא זכאה שלא נטמאה מכל מקום פרוצה היתה שהרי קינא לה ונסתרה:
הכא - דמיקטלא אין ייסור גדול מזה וטעמא לאו משום הרהור היא:
מיתה יפה - ולא תבזהו:
בזיוני דאינש עדיף ליה - כלומר גדול בעיניו טפי מניחא דגופיה הלכך נוח לה שתיסקל בלבושה ותשהא למות ואע"ג דאיכא צערא דגופא ולא תבזה אותה להפשיטה הלכך זו היא ברירת מיתה יפה:
ניחא דגופא עדיף ליה - גדול בעיניו טפי מבזיוני הלכך כשתפשיטנה זו היא יפה לה:
מתני' היה גבוה שתי קומות - ומפילו משם לארץ:
הופכו על מתניו - כשהוא מושכב פרקדן הוא מגונה יותר:
גמ' תנא וקומה שלו - שהיה מפילו מעומד ולא מיושב:

ומי בעינן כולי האי - דבלאו הכי ליכא שיעור מיתה:
מה בור שהוא כדי להמית - משנה היא בבבא קמא (דף נ:) אחד החופר בור ואחד החופר שיח ומערה חייב בנפילת שור וחמור אם כן למה נאמר בור מה בור שיש בו כדי להמית והיינו עשרה טפחים דסתם בור אינו פחות מעשרה טפחים אף כל שיש בו כדי להמית ומאי ניהו עשרה טפחים היו פחותין מכאן ונפל לתוכן שור וחמור ומת פטור אלמא עשרה הוי שיעור להמית:
מיתה יפה - שימות מהר:
מינוול - אם גבוה יותר מדאי מתפזר גופו ואבריו מתפרקין וכריסו נבקעת:
מניין שבדחייה - נידונו הנוגעים בהר סיני ת"ל ירה לא תגע וגו':
יירה - לשון השלכה כמו (שמות ט"ו:ד') ירה בים ומשמעות דריש ולא ריבוייא:
מניין - שסקילת אבנים הוזכרה שם ת"ל סקול דהוא לשון אבנים כדכתיב (דברים כב) וסקלוה (כל) אנשי עירה באבנים:
ומנין שבסקילה ובדחייה - אם הוצרך לשתיהן כגון שדחפוהו ולא מת:
ת"ל כי סקול יסקל או ירה יירה - ריבוייא הוא דאי חדא מינייהו דווקא קאמר או הא או הא ליכתוב כי סקול או ירה מדכתיב הני לרבויי כתבינהו:
שאם מת בדחייה יצא - לכך נאמר או לחלק:
ומניין שאף לדורות - כל חייבי סקילה תהא דחייה שם:

דף מה:

תלמוד לומר סקול יסקל - לשון עתיד ולא כתב כי סקל סקל או ירה ירה:
ושדי ליה איהו - חד מינייהו:
דתיתי מרזיא - מכח גדול דשנים אין יכולין לכוון כחם להשליך כאחד כשזה משליך זה מעכבו אבל היחידי משליך בכח:
היתה - משמע כל הימים היתה לכך והיא נקברת עמו:
כולם נקברים עמו - מקבור תקברנו יתירא נפקא לן לקמן בפירקא (דף מו:):
בתפיסתו - בתוך ארבע אמות אבל לא נקברו עמו ממש:
גידמין הכי נמי דפסילי - ואם כן נימא עדי גידמין פסולין למה לי דנקט נקטעה לאחר מכאן:
יד העדים - יד שהיתה להם תהיה להם בשעת מיתה אבל גידמין מעיקרא לא מישתמעו מיניה דזו היא יד שלהם:

הרי זה יהרג - ואע"פ שאין כאן יד עדים הראשונים אלמא לא בעי קרא כדכתיב דלאו דוקא איכתיב אלא למצוה בעלמא:

בהן הן עדיו - כגון דהנך שנים המעידים עליו שנגמר דינו בבית דין הן הן עדים שהעידו עליו מתחילה ונתחייב על פיהם:

אין לי - אי לא כתיב אלא יומת:

אלא מיתה הכתובה בו - סייף כדיליף לקמן [בד' מיתות] (ד' נב:):

מות יומת - ריבוייא הוא:

משום דהוי רוצח - הנידון בבית דין:

וגואל הדם - כלומר מיתה שגואל הדם ממיתו לרוצח שוגג שיצא חוץ לעיר מקלטו שני כתובין הבאים כאחד כו':

היה אחד מהן גידם - אביו או אמו של סורר ומורה:

בננו זה - משמע שרואין אותו:

ולא חרשין - שאינן שומעין מה שמשיב להם ואינן יודעין אם שמע תוכחתם אם לאו:

כולי קרא יתירא הוא - דהוה ליה למיכתב והוציאוהו אל שער העיר ההיא וסקלוהו כדכתיב בכל שאר נסקלין ותו לא מידי כל אורך דברים זה למה:

רבי אליעזר - לא בעי קרא כדכתיב וכן ר"ש:

מתני' אלא מגדף - מברך את השם ובגמרא מפרש טעם:

אין דנין שנים ביום א' - בב"ד א' משום דלא מצו להפוכי בזכותיה דכל חד חד צריך לבקש ראיות למיתה זו ולמיתה זו ובגמרא מפרש דבשתי עבירות קאמר דאין ראיותיהן שוות ושמעון בן שטח שעה הוצרכה לכך שהיו בנות ישראל פרוצות בכשפים ועשה סייג לשעה ותלאן לפרסומא למילתא ודן את כולם ביום אחד מפני קרוביהם שלא יתקשרו להצילן:

גמ' כי קללת אלהים - מפני שבירך את השם נתלה והעוברים והשבים אומרים מפני מה זה תלוי מפני שבירך את השם וגנאי הדבר כלפי מעלה להיזכר:

מה מקלל בסקילה - ונתלה דכתיב ביה ותלית אף כל שבסקילה נתלה:

אף כל שכפר בעיקר - אין לך לרבות אלא העובד ע"ז:

דרשי כללי ופרטי - דורשין את התורה בכלל ופרט כל מקום שסתם ואח"כ פירש דורשין את האחרון בפרט:

ורבי אליעזר דורשו במיעוט - ויש חילוק בין זה לזה פרט היינו פירוש הכלל ואין בכלל אלא מה שבפרט ואפילו הדומה לפרט אין מתרבה מן הכלל אבל הדורשו במיעוט לא

עקר את הכלל ממקומו אלא מיעוטי במקצת שמתחילה היה משמע כל דבר ובא המיעוט ומיעט משמעו שלא תאמר הכל במשמע אלא כגון זה הכתוב אחריו והדומין לו:

דף מו.

אהני לרבויי עכו"ם - הך הרחקה שהרחיקם זה מזה למימרא דאין דנין אותו בכלל ופרט אהני לרבויי עכו"ם הואיל ודמיא לפרטא בכל מילי שכופר בעיקר כמותו:

כי קללת - מיעט את הרבוי ולימדך שלא תרבה בו את הכל אלא זה והדומה לו וכי דרשינן הכי היכא דמיקרבן להדדי אבל היכא דרחקן זה מזה אהני דלא תמעטיה בהאי מיעוטא כשאר מיעוטין אלא מידי דלא דמי ליה במידי כגון שאר מיתות ב"ד אבל שאר נסקלין דדמו ליה מיהת דבסקילה כמותן לא תמעט מיניה ומהכא תיפשוט לך בכל דוכתא דאיכא כלל ופרט וכלל דמאן דדריש ליה בכללי ופרטי אינו מרבה אלא כעין הפרט ומאן דדריש ליה בריבוי ומיעוט אמרינן ריבה הכל ולא מיעט אלא דבר אחד משום טעמא דפרישית לעיל הוא דפרט לשון פירוש הלכך כלל ופרט וכלל אי אתה דן להביא ע"י הכלל האחרון אלא כעין הפרט שאילמלא לא בא כלל האחרון הייתי אומר הפרט הוא פירושו של כלל ואין בכלל אלא מה שבפרט ואפי' הדומה לו לא תלמוד ממנו אלא סתם ואח"כ פירש ובא ללמדך שאין בסתם אלא הפירוש הלכך כי אתא כללא בתרא אהני לרבויי כעין הפרט ותו לא ומאן דדריש ליה בריבויי ומיעוטי אמר לך המיעוט אינו פירושו של סתם אלא מיעט ריבויא שלא יהא הכל במשמע ואי נמי לא אתא כללא בתרא הייתי שומע מן המיעוט כל הדומין למיעוט שלא בא המיעוט למעט אלא מאי דלא דמי ליה הלכך כי חזר וריבה ריבה הכל ולא מתמעט מן המיעוט אלא דבר אחר שלא תראה בו שום רמז דומה לפרט:

ורבי אליעזר - אמר לך האי אותו דתלייה נמי אותו בלא כסותו אשמעינן ולא למעוטי אשה:

למעוטי בן סורר ומורה - דאע"ג דבסקילה אתא קרא למעוטי דכתיב איש ובן סורר ומורה לא הוי איש דאם היה ראוי להוליד לא היה נידון דכתיב (דברים כא) בן:

מאי טעמא - כלומר היכי משמע מיניה ריבויא:

בן סורר ומורה - לא חטא כדתנן בפ' בן סורר ומורה (לקמן דף עב.) וכי מפני שאכל זה תרטימר בשר ושתה חצי לוג יין אמרה תורה יסקל אלא הגיעה תורה לסוף דעתו סופו מגמר נכסי אביו ומבקש לימודו ואינו מוצא ועומד בפרשת דרכים ומלסטם את הבריות כו':

ואין מיעוט אחר מיעוט כו' - כלומר מדה היא בתורה:
מיתה אחת דנין - דטעמא משום דלא אפשר לעיוני בתרווייהו הוא:
מיתה אחת כעין שתי מיתות - כגון שתי עבירות שאין דומות והן מיתה אחת כגון שבת וע"ז וכ"ש שתי מיתות ממש:
אבל מיתה אחת ועבירה אחת - כגון שתיהן בחילול שבת שתיהן בנערה המאורסה דנין ושמונים נשים לאו עבירה אחת היו דאיכא באוב ואיכא בידעוני והכתוב חלקן בשתים ושמעון בן שטח לצורך שעה עשה:
ואפי' נואף ונואפת - דמיתה ועבירה אחת:
תרגמא רב חסדא - להא דרב אדא:
בבת כהן - ארוסה או נשואה:
ובועלה - דהיא בשריפה אבל בועלה נידון כשאר בועל בת ישראל דבועל ארוסה בסקילה ובועל נשואה בחנק דכתיב (ויקרא כ"א:ט') היא באש תשרף היא ולא בועלה היא ולא זוממיה:
או בבת כהן וזוממי זוממיה - שהיא והן נהרגין ולא במיתה אחת דהיא בשריפה והן במיתת הבועל כגון באו עדים והזימו את הראשונים וחייבום מיתת הבועל ולא מיתתה דכתיב (דברים י"ט:י"ט) כאשר זמם לעשות לאחיו ולא לאחותו כדאמר באלו הן הנחנקין (לקמן דף צ.) ובאו שנים אחרים והזימו המזימים נמצאת היא חייבת שריפה ע"פ הראשונים והמזימים את הראשונים בחנק שהיו באין לחייבן בה והיינו מיתת הבועל:
שמעתי - מרבותי:
שב"ד - מותרין להיות מכין מלקות ועונשין עונש של מיתה שלא מן התורה:
ולא - שיתכוונו לעבור על ד"ת לבוד מלבם חיוב מיתה לשאינו חייב אלא מפני צורך השעה:
לעשות סייג - גדר:
לא שראוי לכך - דשבות בעלמא הוא מדרבנן:
אלא שהשעה צריכה לכך - מפני שהיו פרוצים בעבירות שהיו רואין לוחצן של ישראל שהיונים הם גוזרים עליהם גזירות והיו מצות בזויות בעיניהם:
הטיח - בא עליה:
תחת התאנה - מקום גלוי:
מתני' משקעין - נועצין:
והעץ יוצא - ממנה כמין יתד הוא ענף יוצא מן הקורה סמוך לראשה:

ומקיף - סומך לו זו אצל זו כמו (חולין דף ז.) שלא מן המוקף סמוך וכמו מקפת וקורא לה שם (טבול יום פ"ד מ"ב) לשון קירוב:

ותולה אותו - בידו:

מוטה על הכותל - לא היתה נעוצה בארץ אלא ראשה אחד על הארץ וראשה אחד סמוך על הכותל:

שם שמים מתחלל - שמזכירין שזה בירכו:

שאדם מצטער - שפורענות באה עליו בעונו:

מה לשון אומרת - באיזה לשון היא קובלת ומתנודדת עליו:

קלני מראשי - כמו שהאדם שיגע ועיף אומר ראשי כבד עלי וזרועי כבד עלי והיינו קללת קל לית אני איני קל:

ולא זו בלבד - בלא תעשה אלא כל מתים הלנתן בלא תעשה הוא כדיליף בברייתא מריבויא דתקברנו:

ולא היו קוברין אותו בקברות אבותיו - לפי שאין קוברין רשע אצל צדיק כך מפרש לה בגמ':

שתי קברות - בגמ' מפרש טעמא דהלכה למשה מסיני שנים ולא ארבעה:

נתעכל הבשר - כבר נתכפר במיתתו ובזיונו מלקטין את העצמות וקוברין בקברות אבותיו:

דף מו:

ולא היו מתאבלין - עליהן כדי שתהא בזיונן כפרה להן אלא אוננין בלבד דאין זה כבוד להרוג ואין כפרתו נמנעת בכך שאין אנינות אלא בלב בלבד:

גמ' משהין אותו - את גמר דינו ואין תולין אותו שחרית שמא יתרשלו בקבורתו ויבא לידי שכחה אלא סמוך לשקיעת החמה כדי שיקברוהו מיד:

אחד קושר ואחד מתיר - כלומר אין שהות בינתים:

ת"ל [כי] קבור - מריבויא משמע ליה דאף עץ בעי קבורה:

יצא זה - מחובר שמחוסר קציצה אבל נעוץ מיהא הוי:

רבי יוסי אומר - אף נעוץ מתמעט מן המשמעות הזה שמחוסר תלישה וקבורה:

לאו כלום היא - אין כאן חסרון מעשה:

לשני תאומים כו' - אף אדם עשוי בדיוקנו של מקום:

קל לית - איני קל:

א"כ - דקלני דמתני' לאו כינוי הוא אלא קל איני כבד אני מיבעי ליה:

קיל לי עלמא - (אני) מכנה ואינו רוצה להזכיר כבידות בעצמו:
לגופה - לומר שהמגדף בתלייה ומיניה ילפינן לאחריני:
ה"ג ת"ל כי קבר תקברנו - מריבויא דריש כל המתים:
רמז לקבורה - שאדם חייב לקבור את מתו:
דליעביד ליה ארון - אבל קבורת הארץ לא משתמע ליה מיניה ולהכי לא אמר ליה מהאי ופרכינן לימא ליה מרבויא דתקברנו ומשני לא משמע ליה לעכו"ם למהוי דרשה מרבויא:
ונימא מדאיקבור צדיקי - אברהם יצחק ויעקב. ומשני מנהג בעלמא הוא שנהגו כן קודם לכן:
ונימא ליה מדקבר רחמנא למשה - אלמא דעתו הסכימה:
ומשני דילמא כי היכי דלא לישתני משה ממנהגא דעלמא:
וספדו לו - באביה בן ירבעם כתיב ואחיה השילוני נתנבא עליו דבר זה לשבח יען כי נמצא בו דבר טוב שביטל פרדסאות שהושיב אביו:
ולא יקברו - ברשעים כתיב ומדלייט להו הכי ש"מ קבורה משמיא אסכימו עלה:
משום בזיונא הוא - שלא יתבזה לעין כל שיראוהו מת ונרקב ונבקע:
או - כי היכי דתיהוי ליה כפרה בהטמנה זו שמורידים ומשפילין אותו בתחתיות:
לאו כל כמיניה - דבזיון הוא לקרוביו:
הא אמר לא בעינא כפרה - ואי נמי קבריה ליה לא מתכפר:
לא יקברו - ואי משום כפרה יקברו ויתכפר להם: ומשני לא ניחא להקב"ה דתיהוי להו כפרה לפי שאף על פתח קברם לא היו חוזרין:
א"נ לאפוקי מיורשין - על כרחן שכר הספדנין אי יקרא דשכבי כי אמר לא תספדוהו צייתינן ליה ואי לא אמר ואמרי יורשין לא ניחא לן כפינן להו ואי יקרא דחיי הוא לדידיה לא צייתינן ליורשין צייתינן:
משהו לה לשרה - עד שבא אברהם מבית עקידת יצחק דמדכתיב ויבא אברהם מכלל דההיא שעתא לא הוה התם:
הנך בני יקרא נינהו - בתמיה והלא כל בית ירבעם הנותרים רשעים היו:
ולא יקברו - ואי יקרא דחיי הוא והלא הנותרים יש בהן צדיקים:
והוי אדון יספדו לך - לצדקיהו נאמר:

דף מז.

נבזה בעיניו נמאס - בתהלים (כד) כתיב מי יעלה בהר ה' נקי כפים ובר לבב וגו' וקחשיב נמי הא:

על מטה של חבלים - דרך בזיון מפני שהיה אביו רשע וביזהו לעיני כל כדי שיתייסרו האחרים ולכבוד עצמו לא חש ומפני כבוד אב נמי ליכא למיחש דנשיא בעמך כתיב (שמות כב) בעושה מעשה עמך נבזה בעיניו הוא עצמו נתבזה ונמאס בפני עצמו שלא חש לכבודו במקום קידוש ה' ואי אמרת כבוד שעושין למת אינו שלו אלא של חיים מ"ט עביד הכי למה ביזה את החיים:

אל תספדוני בעיירות - רבינו הקדוש צוה את בניו בכתובות (דף קג.) בהנושא אל תספדוני כשתוליכו את ארוני למקום קבורתי דהוא מת בציפורי וקבורתו בבית שערים אל תספדוני בעיירות קטנות שתעברו עליהן אלא בכרכים גדולים דאיכא אינשי טובא ומיכנפי מעיירות נמי להתם:

מאי לאו לכבודו של מת - אלמא יקרא דעבדי ליה דיליה הוא:

ומבית ליה למת - תרגומו של מלין:

כי אמר רחמנא לא תלין - ורבינן נמי שאר כל המתים היינו כי משהו ליה לדחוייה בעלמא דלא איכפת ליה ביה דהיינו בזיון ודומיא דתלוי אבל האי דליתייקרו ביה קרוביו לאו בזיון הוא לדידיה:

לשמע - כמו (שמואל א ט"ו:ד') וישמע שאול לשון אסיפה להספידו:

סימן יפה למת - כשנפרעין ממנו בעוה"ז לאחר מיתה דיש לו כפרה בכך:

ש"מ יקרא דשכבי הוא - דאי לאו יקרא דשכבי אמאי מיכפר בבזיוניה:

ויחי ויקם על רגליו - אותו הנקבר נביא השקר היה הוא הנביא אשר השיב את עידו לאכול ולשתות בבית אל ונענש עידו על ידו והמיתו הארי וכשמת לאחר ימים קברוהו אצל אלישע ולא הוכשר אצל המקום שיקבר אצלו והחייהו:

נא פי שנים - אליהו החיה את המת והיה לו לאלישע להחיות שני מתים והוא לא החיה אלא בנה של שונמית:

לא הלך - ואי משום ברכתא דאליהו הוא היכי מקויימת בהכי:

וכשם שאין קוברים כו' - לפרושי טעמא דמתני' מהדר דלפיכך נתקנו שתי קברות שאין קוברין נסקלין ונשרפין שהן רשעים חמורים אצל נהרגין ונחנקין שהן רשעים קלים:

וליתקין ארבע - דהא נשרפין אצל נסקלין קלים הם:

גמרא גמירי לה - הלכה למשה מסיני:

הואיל ונדחה - הקרבן כשהמיר דתו דאין מקבלין קרבן מן המומרים כדתניא מע"ה פרט למומר בשחיטת חולין בפ"ק (דף ה:) שוטה נמי לאו בר כפרה היא דיקריב אותו לרצונו כתיב (ויקרא א):

כישן דמי - ככל אדם הישנים בלילה ואינם נדחים בכך לאחר שניעורו:

אבל התם - דיש בידו לחזור:
אימא לא - הוי דיחוי:
היו בה קדשים - בעיר הנדחת אינן נשרפין עם שללה דכתיב (דברים יג) שללה ולא שלל שמים ומיהו מיקרב לא קרבו משום דכתיב (משלי כא) זבח רשעים תועבה ואם קדשי מזבח הן ואפילו עולות ושלמים נדבה ימותו:
קדשי בדק הבית יפדו - כשאר בדק הבית והפודה אותם יאכלם שהרי לא נאסרו דלאו דידהו הוו ומדקתני ימותו ש"מ משום דנדחו מהקרבה כשהמירו בעליהן הוא דמומר לע"ז לא מקבלינן שום קרבן מיניה כדאמרי' בהכל שוחטין (חולין דף ה:):
דהואיל ונדחו ידחו - דאי משום זבח רשעים הא כיון דאיקטול אית להו כפרה:
יכול פירשו - אביו ואמו של כהן:
מדרכי צבור - כגון מומר:
יטמא - להם במותם ת"ל (ויקרא כ"א:א'-ב') לנפש לא יטמא בעמיו כי אם לשארו וגו' בעושה מעשה עמיו יטמא לו ואם לאו אל יטמא אפי' לשארו אלמא לא כיפרה לו מיתתו אם לא חזר בו:

דף מז:

הרוגי מלכות - הני דעובדי כוכבים:
הרוגי ב"ד - עיר הנדחת:
מיתה וקבורה בעינן - אם נקברו מכפרת מיתתן עליהן ולעולם טעמא דקדשי עיר הנדחת משום דהואיל ונדחו ידחו הוא:
רב אשי אמר - לעולם לא בעינן עיכול הבשר אלא צערא דחיבוט הקבר פורתא וטעמא דלא היו מתאבלים משום דאבילות מסתימת הגולל חיילא כדתניא באלו מגלחין. גולל הוא הדף הנתון על הארון לכסוי ואותן שבדפנות קרי להו דופק:
הואיל ונדחו - שלא נראו להתאבל בשעת התחלת אבילות ידחו אף לאחר מכאן ואע"ג דגבי קובר את מתו ברגל תנן (מו"ק דף יט.) מונה שבעה אחר הרגל ולא אמרי' הואיל ונדחו ידחו התם לא אידחו להו לגמרי שהרי עסקי רבים נוהג ברגל שמנחמין אותו כל הרגל כדאמרינן התם כל שהוא משום עסקי רבים אין הרגל מפסיקן:
אי הכי - לענין קבורת אבותיו למה לי להמתין עיכול הבשר:
משום דלא אפשר - ליטלו משום דנבקע כריסו ומסריח:
לאישתא בת יומא - ביום ראשון שלה והן מתרפאין באותו עפר:

אמרו ליה לשמואל - משום דמת וכל הנך הנקבר בו איסורי הנאה נינהו דגמר שם שם מעגלה ערופה כדלקמן:

יאות עבדין - כדמפרש לקמן שהקרקע אינו נאסר:

ע"ז לא מיתסרא במחובר לקרקע - דכתיב אלהיהם על ההרים ולא ההרים אלהיהם:

החוצב קבר לאביו - משמת:

לא יקבר בו - הבן עולמית דכיון דהוזמן למת נאסר בכל הנאה וקס"ד דה"ה נמי אם חצבו לצורך איש אחר ואורחא דמילתא נקט:

בקבר בנין - שבנאו למעלה מן הקרקע (והוי תלוש) דכוותיה בע"ז בית שבנאו מתחלה לע"ז אסור דתלוש ולבסוף חיברו הוי תלוש לענין ע"ז וקבר נמי איתקש לע"ז:

קבר חדש - ולא למת הוזמן אלא חצבו סתם ולכשימות לו מת יקברנו בו:

שלשה קברות - חלוקים בהלכותיהן:

קבר הנמצא - כגון שהוא חדש ויודע בעל השדה שלא צוה מעולם לקוברו שם ובגזילה נקבר שם:

קבר הידוע - שנקבר שם מדעת בעל השדה:

וקבר המזיק את הרבים - שקבור במקום הילוך רבים ומטמאין באהלו:

מותר - לפנותו שלא קנה את מקומו:

מקומו טהור - שאע"פ שגזרו טומאה על הקברות ואע"פ שניטלו משם לא גזרו על זה ובהנאה נמי מותר ואע"ג דאיסורא דאורייתא הוא דאין תורת קבר עליו:

מקומו טמא - גזירה דרבנן היא שגזרו טומאה עולמית על הקבר כדי שלא יפנוהו:

קבר המזיק את הרבים - ניתן רשות לפנותו מפני נזקו של רבים:

פינהו מקומו טהור - דלא גזור עליה מפני הנזק ומיהו אסור בהנאה דאיסורא דאורייתא הוא ולא פקעא:

מת מצוה קנה מקומו - מתנאים הוא שהתנה יהושע בכניסתן לארץ בפרק מרובה (ב"ק דף פא.):

האורג בגד למת - לאחר שמת:

הזמנה - שהזמינו לכך ונקרא שם המת עליו:

מילתא היא - כאילו כרכו בו:

ענלה ערופה בהזמנה מיתסרא - דקי"ל ירידתה לנחל איתן היא אוסרתה בקידושין (דף נז.) ובכריתות (כה.):

שם שם - במרים כתיב (במדבר כ׳:א׳) ותמת שם מרים ותקבר שם ובע"ז כתיב (דברים י״ב:ב׳) אשר עבדו שם הגוים:

ע"ז בהזמנה לא מיתסרא - להדיוט דתניא במס' ע"ג (דף מד:) האומר בית זה לע"ז שור זה לע"ז מותר שאין הקדש לע"ז:

דף מח.

משמשין - של מת:
ממשמשין - של עבודת כוכבים:
גמרינן - דלא מיתסרי בהזמנה דהאי קרא אשר עבדו שם במשמשי עבודת כוכבים מוקמינן ליה במס' ע"ג (דף נא:) דתניא אבד תאבדון את כל המקומות בכלים שנשתמשו בהן לע"ז הכתוב מדבר דאילו מקומות ממש לא מיתסרי דכתיב אלהיהם על ההרים ולא ההרים אלהיהם יכול יהו נאסרין מיד משעת הזמנה ת"ל אשר עבדו שם מתשמיש ואילך:
מידי דאורחיה - שדרך היהודים לעשות כן אבל ע"ז אסורה לעבוד אף לבני נח הלכך לא מיתסרא תשמיש דידה בהנאה אף בהזמנה דילמא מהדרי בהו ולא משמשי בהו עבודת כוכבים:
כפה - צעיף:
שהוא טמא מדרס - שאף הוא ראוי למדרס פעמי' שמקפלתו ויושבת עליו או נשענת ראשה עליה:
ונתנתו לספר - תורה:
טהור מן המדרס - בלא שום טבילה דבטיל ליה שם מדרס דאומרים לו עמוד ונעשה מלאכתנו ואינו מטמא עוד אדם וכלים אבל שם כלי עליו שאף מטפחת הספרים מטמאות טומאה במגע וזה הרי נגע בעצמה בעודו מדרס וכשאבד שם מדרס ממנו מ"מ עדיין כלי הוא ונשאר עליו טומאת מגע שהרי הוא ראוי לה מדקתני טהור מן המדרס בהזמנה בעלמא אלמא הזמנה מילתא היא:
ה"ג ל"ל נתנתו וכרכתו כדרב חסדא - כלומר למה לי תרוייהו תיסגי בכרכתו לחודיה דהא איכא מעשה. ומשני כדרב חסדא דאמר תרוייהו בעינן דכרכתו אקראי בעלמא הוא דהוה:
אזמניה ולא צר ביה - הזמנה לאו מילתא היא צר ביה ולא אזמניה אקראי בעלמא הוא ואביי פליג עליה דרב חסדא ואית ליה הזמנה מילתא היא הלכך אזמניה אע"ג דלא צר ביה (ובברייתא) נתנתו דוקא קאמר ולא בעי כרכתו:
צר ביה אי אזמניה אין לא אזמניה לא - דאקראי בעלמא הוא:
נפש - בנין שעל הקבר שבנאו לשם חי לכשימות יקבר בו:
דימוס - נדבך של אבנים:

אסור - אלמא הזמנה מילתא היא:
לא צריכא - האי הוסיף אלא לאשמועינן דאע"ג דפנייה למת לאחר זמן מתוך הקבר הקבר אסור בהנאה משום הוסיף דה"ל הזמנה ומעשה דאי לא הוסיף שרי אי פנייה דה"ל כצר ביה ולא אזמניה:
אם היה מכירו - לאותו דימוס:
לא יקבר בו - אלמא הזמנה מילתא היא:
משום כבוד אביו - יש לחוש אבל משום איסורי הנאה ליכא כגון אם חצבו לשם מת אחר מתחילה לא:
החוצב אבנים - מן ההר לבנות בהן קבר לאביו ולא בנה הרי זה כו':
טוי לאריג מי איכא למ"ד - אפי' אביי לא קאמר אלא באורג דאריג חזי למת אבל טווה פשתן לארוג בגד למת לא אמר דתיהוי הזמנה:
קבר חדש - השתא קס"ד אפילו זימנו למת:
לא הטיל לא - ואע"ג דהזמין:
ה"א אע"ג דלא הטיל - וקבר חדש דקאמר כשחצבו לאדם חי או סתם לכשיצטרך והאי דקאמר הטיל משום דבעי לאשמועינן דנפל תופס קברו לאוסרו אף ע"ג שפינהו:
ולאפוקי דר"ש כו' - במסכת אהלות (פט"ז בתוספתא):
מותר המתים - גבו צדקה למתי מצוה או לעניים מתים והותירו מהן יניחום לצורך מתים אחרים:
מותר המת - גבו לשם מת פלוני:
ליורשיו - ליהנות מהן אלמא הזמנה לאו מילתא היא:
אימא סיפא - אדרמית לה מרישא סייעיה מסיפא:
לא יגע בהן - כדמפרש טעמא לקמן:
דימוס - בנין:
זילוף - יין:
מתרץ לטעמיה - לאוקומי כולי תנאי כוותיה:
דלא חזי ליה - שאינו צריך להוציא בו דהיינו מותר:
מספקא ליה - הלכך בלא דעת יורשין לא יעשה דימוס דילמא לא תפיס ומפסדת להו ליורשין:
לאו מילתא היא - וטעמייהו דר"מ ורבי נתן לאו משום איסורי הנאה הוא אלא לפי שנתבזה המת עליהן כשגבו אותם בשמו:
ת"ק סבר - מחיים אחליה לזילותיה וניחא ליה שיתבזה לאחר מיתתו להנאת יורשין:

מזרקין בו כלים - זורקין בגדיהם עליו יותר מן הצורך מפני חיבתו ומחמת צערן מתכוונין לאסור את כל ממונם עליו:
מצוה על אחרים - הרואין אותם להצילם וליטלן מעליו דאין השבת אבידה גדול מזה אלמא הזמנה לאו מילתא היא דאי מילתא היא ליכא הצלה:

דף מח:

התם מחמת מרירייהו - מתוך צערן הן עושין כן ואין זו הזמנה:
אבל נגעו במטה אסורין - ואי משום מרירייהו למה נאסרין בנגיעת המטה:
במטה הנקברת עמו - שנושאין אותו בה לקבורה ורגילין היו לקוברה עמו הלכך אע"ג דמשום מרירייהו הוא נאסרין בנגיעה ומדרבנן משום דמיחלפי בתכריכי המת ואתי למימר תכריכי המת מותרין אבל במטה שמת בה אין רגילין לכורכו עליה בתכריכי קבורה אין נאסרין דמשום הזמנה ליכא דהא מחמת צערא הוא ומשום גזירה נמי ליכא דהא לא מיחלפא בתכריכי המת:
אסור להניח בו מעות - דהזמנה מילתא היא וקשיא לרבא:
הניח בו תפילין כו' - באקראי בעלמא:
אימא הכי - כיס שעשאו לתפילין והניח בו תפילין אסור להניח בו מעות ומשום סיפא איצטריך למיתנייה לאשמועינן כרב חסדא דצר ביה ולא אזמניה לא הוו תשמישי מצוה בהכי:
ציפון זהב - לתפילין:
פסולות - הלכה למשה מסיני הוא:
טלה עליהם - לשון טלאי כלומר חיפן בעור בהמה טמאה:
פסולות - דכתיב בהן (שמות י"ג:ט') למען תהיה תורת ה' בפיך:
אע"ג שלא עבדו - לעור זה לשמו דהזמנה לאו מילתא היא ולא איכפת לן בה:
איכא דוכתא דרמו בה מיתי - שמת מוטל בה בבזיון כזה להשהותו עד שיארגו לו בגד ואת ואביי במילתיה דליתיה פליגיתו:
שכבי דהרפניא - עניים היו ולאחר מיתה גובין להן ואורגין להן בגדים קלושים לאחר מיתה:
הרוגי מלכות - שנתחייבו מיתה למלכי ישראל כגון שמרדו בו דכתיב (יהושע א':י"ח) כל איש אשר ימרה את פיך וגו':
לרשתו - משמע ירושה גמורה ומן הדין:
והלא הרבה בנים היו לו - לא ידענא מהיכא ילפי:

היינו דכתיב ומלך - העידוהו שמרד במלכות כדי שיתחייב מיתה למלכות ויהיו נכסיו למלך:
למה לי ומלך - אי משום דבעי למיקטליה וירשנו מחמת קורבה בברך נבות אלהים סגי:
וליטעמיך - דמלך לחייבו מיתת מלכות נאמר:
אלהים למה לי - הא מחייב ליה משום מלכות:
לאפושי ריתחא - דדיינין עליו שלא ירננו אחר אחאב למימר בשבילו הרגו ובלי פשע:
כי פה אמות - ביואב כתיב לא אהיה נדון למלכות כדי שלא יהיו נכסי למלך:
לחיי שעה - דחויי בעלמא עד שישיבו הדברים לשלמה ויבואו:
כה דבר יואב וכה ענני - משמע דבר וענייה הרבה וקרא כי פה אמות הוא דכתיב ותו לא אלא הכי קאמר ליה תרתי לא תעביד ליה:
כולן נתקיימו בזרעו של דוד - מפני שקיבלן שלמה עליו:
לעלות במרכבה - וגבי זב כתיב נמי מרכב אסמכתא לגזירה שוה:
מחזיק בפלך - אוחז מקל לישען עליו מחמת חולי הרגלים:
פודגרא - כן שם החולי אף בלשוננו:
מנא ידע - רב נחמן:
וארוחתו ארוחת תמיד - מאת נבוכדנצר היתה לו:

דף מט.

תהא לוטא ולא לטה - נוח לך להיות מן המקוללים ולא מן המקללים לפי שסוף קללת חנם לשוב אל המקלל:
היה לו - לאבנר להציל את עצמו באחד מאיבריו של עשאל ולא יהרגנו דהכי אמרינן [בבן סורר ומורה] (לקמן דף עד.) רודף אחר חבירו להרגו ויכול זה להציל את עצמו באחד מאיבריו של רודף ולא עשה כן אלא חזר כנגדו והרגו נהרג עליו:
אמרו ליה לא יכיל ליה - אבנר לכוון באחד משאר איבריו:
אמר להו - יואב השתא בדופן חמישית כנגד צלע חמישי:
אמר ליה ניזיל לאבנר - דינו של אבנר פטור אתה עליו:
אכין ורקין דרש - אשכחן שמצאן שהיו עסוקין במסכת ולא רצה לבטלן כדמפרש ואזיל דאינו מורד במלכות דכתיב רק חזק ואמץ רקין מיעוטין שאם בא המלך לבטל דברי תורה אין שומעין לו:
והשמועה - כשנמשח שלמה באה אל יואב ונתייירא:
כי יואב נטה אחרי אדוניהו ואחרי אבשלום לא נטה - כשמרד בדוד אביו:

מאי לא נטה - כלומר מה לנו להזכיר כאן וכי מה היה לו לירא שלא נטה אחר אבשלום וכאן נטה אלא מגיד לך הכתוב שבקש לנטות גם אחרי אבשלום אלא שלא גמר מחשבתו כדמפרש מפני שעדיין היה ליחלוחית גבורתו של דוד קיימת אבל עכשיו שהזקין יצא מדרכו ונטה אחרי אדוניה:

איצטגניני דוד - בעלי אגרופי' שלו שעל ידם הוא נלחם ויוצא ובא על פיהם איצטגנינות דכל הש"ס לשון מזלות וחוזים בכוכבים והנך קרי הכי משום שהיה דוד נסמך עליהם ועושה על פיהם והולך אחר דבריהם:

ילדים - בחורים:

ומגדלי בלורית - כמשפטי העובדי כוכבים כדי שייראו בעלי אימה ויפחדו מהן ובני יפת תואר נשי עובדי כוכבים שהיו לוקחים בשביה והתירן הכתוב כדכתיב (דברים כב) וראית בשביה וגו':

אילמלא דוד - שהיה עוסק בתורה לא עשה יואב מלחמה אבל זכותו של דוד עומדת לו ליואב במלחמותיו של דוד:

בור וסירה גרמו לו לאבנר שנהרג - בור צפחת מים שלקח דוד מראשותיו של שאול כשהיה ישן במעגל וכשאמר להם דוד בני מות אתם שלא שמרתם את אדוניכם שכבר הייתי יכול להורגו (שמואל א כ"ו:ט"ז) ראו נא איפוא חנית המלך ואיה צפחת המים וגו' היה לו לאבנר למחות בשאול ולומר לו ראה כמה צדיק הוא שלא הרגך ולא מיחה אלא אמר שמא אחד מבני הצבא נתנם לו:

וסירה - קוץ. כשכרת דוד את כנף מעילו של שאול במערה היה לו לאבנר ללמד זכות על דוד ולומר לשאול ראה כמה חס עליך ולא הרגך בהיותך יחד עמו במערה ולא לימד זכות אלא אמר שמא כשעברתם אצל הקוצים והסירים נכנס אחד מן הקוצים בכנף מעילך והוא היה טמון שם וחתכו:

שדנו דין סנהדרי - כמו (דברים כ"א:י"ט) אל זקנו עירו ואל שער מקומו דסתם שער לשון סנהדרי הוא שהיו דנין שם:

על עסקי שלו - לשון של נעלך (שמות ג) שאל לו בערמה יבמה גדמת היאך חולצת התחיל שוחה מלפניו ומראהו כך היא חולצת בשיניה והוא שלף חרבו והרגו כדכתיב (מלכים א ב':ה') בחגורתו אשר במתניו ובנעלו אשר ברגליו:

שהם דרשו אכין ורקין - שלא לקיים מצות המלך לעבור על דברי תורה עמשא כדאמרן אבנר כשאמר לו שאול לעבדיו (שמואל א כ"ב:י"ז) סובו והמיתו את כהני ה' וגו' וכתיב (שם) ולא אבו עבדי שאול לשלוח ידם ולפגוע וגו':

והוא לא היה דורש - והרג אוריה במצותו של דוד אע"ג שלא צוה דוד אלא באיגרת כדכתיב (שם ב יא) ויכתב בספר לאמר הבו את אוריה וגו':
ויקבר בביתו במדבר - ביואב כתיב:
מופקר לכל - לעניים להתפרנס מביתו:
אפי' מוניני וצחנתא טעים - אפילו דברים דקים וענוגים:
טעים - שהיה טועם:
פריס להו - משלח להם למזונות לעניים של עיר. פריס לשון פרס שנוטלין מבית המלך ופסוק זה בדברי הימים כשלכד דוד את מצודת ציון:
מוניני - דגים קטנים וצחנתא מין דגים קטנים:

דף מט:

מתני' ארבע מיתות. סקילה שריפה הרג וחנק - דווקא נקט סידרא סקילה חמורה משריפה ושתיהן מהרג ושלשתן מחנק ונפקא מינה למתחייב שתי מיתות דקי"ל לקמן (דף פא.) דנידון בחמורה:
רבי שמעון כו' - פלוגתא מפרש בגמרא:
זו מצות הנסקלין - שפירשנו בפרקין דלעיל (דף מה.) בית הסקילה היה גבוה שתי קומות כו' ומשום דבעי למתני מצות הנשרפין והנהרגין והנחנקין כיצד הדר ונקט להאי:
גמ' כל מקום ששנו חכמים דרך מנין - וסידרו דבר אחר דבר:
אין מוקדם ומאוחר - לא דקדקו להקדים במשנתן את המוקדם ולאחר את המאוחר שיש מקום שהשנוי מאוחר במשנה צריך להקדימו במעשה כגון סדר ח' בגדים של כהונה גדולה כדמפרש לקמיה דמכנסים קודמין בלבישה ולא הקדימו לשנותן כסדר לבישתן ויש מקום שהסדר שנוי כמשפטו לכתחילה' אבל אי אפיך לית לן בה כגון דברי סדר חליצה כדלקמיה:
חוץ מסדר שבעה סממנין - האמורים לענין הכתם של דם שבהן דיקדקו בסדר משנתן כל דבר המועיל לחבירו קרי ליה סם לגביה ואין סם לשון בושם ולא לשון מרפא אלא לשון דבר הצריך לתיקון חבירו:
מעבירין על הכתם - לבודקו אם דם נדה הוא ולטמא טהרות שנגע בהן או צבע הוא והטהרות טהורות ואם עבר באלו שבע סממנין כשיכבס אותו בהן כסדרן בידוע שדם היה ואם לא עבר בידוע שצבע היה:
רוק תפל - שלא טעם כלום כל אותו היום. תפל ריקם ונגוב וחסר כל טעם מאכל כגון דבר שלא נמלח דמיקרי תפל:

ומי גריסין - ומי לעיסת גריסין של פול שלועסין וכוססין אותו ומשפשפין אותו בהן:
ומי רגלים - שהחמיצו והסריחו:
נתר - מין אדמה הוא וקורין לה ניתרא:
ובורית - עשב הוא ומעביר כתמין וקורין ליה אירבנ"ו שבונרייי"א:
קמוליא - התם מפרש לה שלוף דוץ ולא ידענא מאי היא:
אשלך - נמצא בנקבי מרגליות העולות מתוך הים:
לא עשה ולא כלום - אין זה נסיון שאם לא עבר בכך אכתי איכא למימר דם הוה והאי דלא עבר היינו משום דאין גריסין מועילין אלא לאחר הרוק וכן כולם כסדר. והא דרב סחורא קבוע' בהאי גמרא משום דמייתינן להני ארבע מיתות ב"ד דמתני' עלה כדפליג רב פפא עליה ואמר אף ארבע מיתות דווקא נישנו הקודם במשנה קודמת לחברתה אם נתחייב שתי מיתות:
בפלוגתא לא קמיירי - רב סחורא נמי אית ליה דמתני' דוקא תנן ומיהו כי נקט איהו לא נקט מילי דפלוגתא:
אף סדר יומא - דעבודת יום הכפורים הסדורות במשנה במסכת יומא זו אחר זו דווקא קתני:
ואידך - אמר לך וודאי דוקא קתני ומיהו חומרא בעלמא הוא שהחמיר הכתוב בעבודת אותו היום שאם שינה בסידרו פסול ולא משום חשיבות דעבודות הוא שתהא זאת חמורה וחשובה מחבירתה אלא חומר היום שנכתבה חוקה בסידורה לעכב וכי אמרינן אנן במידי דחשיבותה גרם ליה כגון ארבע מיתות דאמרינן לקמן דזו חמורה מזו וכן בשבע סמנין שצורכו וכחו של כל אחד ואחד גורם לו ליקדם וכן מכנסיים שחישבן הכתוב להקדימן כדלקמן אבל יום הכפורים חומר היום בעלמא הוא שלא לשנות בו ולא כח עבודות:
ואידך - רב פפא דאיירי נמי בחומרי אמר לך ההוא מצוה בעלמא ואי אפיך לית לן בה:
ולאפוקי ממצות חליצה - האי כל מקום דקאמר רב סחורא דלא דיקדקו בו לאפוקי מסדר השנוי במצות חליצה אתא דלא תימא דווקא הוא ואע"ג דמצותיה הכי כדקא מסדר ואזיל:
עצה ההוגנת לו - שאם היה הוא זקן והיא ילדה הוא ילד והיא זקינה אומרין לו כלך אצל שכמותך ולא תכניס קטטה לתוך ביתך:
היא אומרת - תחילה מאן יבמי והוא אומר לה לא חפצתי ואחר כך חולצת ואחר כך רוקקת ואחר כך קוראה ככה יעשה אפי' הכי אי אפיך לית לן בה כדקתני לקמן:

ובלשון הקודש היו אומרין - במסכת סוטה יליף לה בפרק אלו נאמרין בכל לשון (סוטה דף לב.):

רוק הנראה - שיהא בו כדי לראות כשיוצא מפיה דבעינן לעיני הזקנים וירקה:

קוראה וקורא חולצת ורוקקת וקוראה - קוראה מאן יבמי וקורא לא חפצתי חולצת ורוקקת וקוראה ככה יעשה לאיש:

ה"ג והוינן בה מאי קמשמע לן כו' - ומהא דרב יהודה שמעינן דמתניתין לאו דווקא משום הכי נקט לה הכא:

ולאפוקי - אהא דרב סחורא קא מהדר:

על בשרו - משמע כשלובשן יהא בשרו מבלי לבוש דאי לא הא אתא לאשמועינן למה לי על בשרו:

מאי טעמא אקדמה לכתונת - הואיל ומכנסיים קודמין:

דאקדמיה קרא - כתונת בד קדש ילבש ומכנסי בד וגו' (ויקרא ט"ז:ד'):

סקילה חמורה כו' - טעמא דמתניתין מהדר לפרושי מ"ט דרבנן דאמרו סקילה קודמת לשריפה ושריפה להרג והרג לחנק:

שכן נתנה למגדף - מברך את השם והוא בסקילה כדכתיב (שם כד) הוצא את המקלל וגו':

ולעבודת כוכבים - שהן עבירות חמורות:

ומאי חומרא - דמגדף ועבודת כוכבים דקאמרת דמיתה הניתנה להם ודאי חמורה משאר מיתות שהרי ניתנה לעבירה חמורה:

שכן מחללת את אביה - כדקאמרינן לקמן (דף נב.) שאם היו נוהגין בו קדש נוהגין בו חול אומר ארור שזו ילד ארור שזו גידל:

דף נ.

קסברי רבנן - דמתני':

נשואה - בת כהן יצאה מכלל נשואה בת ישראל מחנק לשריפה אבל ארוסה דגבי בת ישראל בסקילה לא יצאה בבת כהן מכלל ארוסה בת ישראל:

ומדאפקיה רחמנא לארוסה - בת כהן מכלל נשואה בת כהן משריפה לסקילה ש"מ סקילה חמורה דעל כרחיך ארוסה חמורה מנשואה שמחללת ומזנה בית אביה והכתוב החמיר עליה דהא נשואה בת ישראל בחנק שהיא קלה מכולן וארוסה בסקילה. לפום ריהטא דסוגיא הכי מיפרשא כדפרישית ומיהו כי דייקת בה שפיר לא אשכחת קרא לרבנן מנא להו דנשואה יצאה ולא ארוסה אלא משום דאית להו סקילה חמורה הוא

דקאמרי על כרחיך לא יצאה ארוסה בת כהן מכלל ארוסה בת ישראל מסקילה לשריפה להקל ויש להקשות היכי ילפינן מהכא דסקילה חמורה הא איהי לא קמה להו לרבנן אלא משום דקסברי סקילה חמורה הלכך על כרחיך האי מדאפקיה רחמנא לארוסה בת כהן בסקילה דנקט הכא לאו טעמא למילתייהו היא אלא יתובי מילתא בעלמא ועיקר טעמייהו מדניתנה למגדף ולעובד עבודת כוכבי' הוא ודקשיא לך אדרבה שריפה חמורה שכן ניתנה לבת כהן ומאי חומרא שכן מחללת את אביה הכי מתרצה לה כדמתרצינא לקמן גבי מכה אביו ואמו אפ"ה פושט ידו בעיקר עדיף והאי דקאמר דקסברי רבנן נשואה יצאה לשריפה כו' על כרחיך נקט ליה דלא תימא מדיצאה ארוסה בת כהן מארוסה בת ישראל מסקילה לשריפה ש"מ שריפה חמורה וה"ק לעולם סקילה חמורה דפושט ידו בעיקר עדיף וגבי בת כהן דאחשבה לשריפה לאו לגבי סקילה אחשבה אלא לגבי חנק אחשבה דנשוא' היא דיצאה ולא ארוסה והאי מדאפקיה רחמנא כו' אורך דברים הוא ונראה בעיני דלא גרסינן לה:

כדאמרן - שכן פושט ידו בעיקר:

איזה כח מרובה - כלומר אי זה עון חמור:

מדיחי עיר הנדחת בסקילה - באלו הן הנחנקין (לקמן דף פט:) יליף טעמא ומדמדיח בסקילה ונידחין בסייף ש"מ סקילה חמורה:

מכה אביו ואמו בחנק - דכתיב ביה (שמות כ"א:ט"ו) יומת סתמא וקיימא לן (לקמן דף נב:) כל מיתה האמורה בתורה סתם אינו אלא חנק:

הוקש כבודם לכבוד המקום - נאמר כאן (שמות כ':י"ב) כבד את אביך ונאמר להלן (משלי ג':ט') כבד את ה' מהונך:

על כרחיך ארוסה חמורה מנשואה שרעה לשמים ולבריות ולעצמה שפוגמת כבודה ומשפחתה ואיכא קלון טפי מנשואה שכבר נפגמה ומדאפקה רחמנא מכלל מות יומת הנואף (ויקרא כ':י') דהיינו חנק דאף ארוסה היתה בכלל אשת רעהו (שם) ואפקה בהדיא לסקילה כדכתיב (דברים כ"ב:כ"ג) כי תהיה נערה בתולה מאורסה וגו' ש"מ סקילה חמורה ואי קשיא לך למה לי להדורי בתר טעמא בכולהו דתיהוי סקילה חמורה מינייהו מכיון דאשכח סקילה חמורה משריפה ולקמן יליף שריפה חמורה מסייף ממילא ידעינן דסקילה חמורה מסייף תריץ משום דלקמן לא קיימא לן שריפה חמורה מסייף אלא מגזירה שוה מסקילה דאשכחן בה דחמיר מסייף הלכך מיבעי ליה לאהדורי אטעמא דחמורה סקילה מסייף:

נאמר אביה בסקילה - בנערה המאורסה לזנות בית אביה (דברים כ"ב:כ"א):

ונאמר אביה בשריפה - בבת כהן את אביה היא מחללת (ויקרא כ"א:ט'):
סקילה חמורה מסייף - כדיליף טעמא לעיל ממדיחין ונידחין:
מדאפקיה לנשואה דבת כהן - סתמא כתיב ארוסה ונשואה משמע ורבנן הוא דמפקי ארוסה מההיא כלל ושבקי לה במילתא כדין ישראלית בסקילה משום דאית להו סקילה חמורה שכן ניתנה למגדף ונשואה מיהת אפקה קרא מדין נשואה ישראלית מחנק לשריפה אלמא שריפה חמורה ואע"ג דמצי לאיתויי בגזירה שוה דאביה אביה כדאייתיה לסייף ניחא לאיתויי מגופה:
ר"ש לטעמיה - לקמן (שם) יליף מקרא דכתיב בת כהן סתמא:

דף נ:

הוי אומר כח המדיח - ור"ש אית ליה מדיחי עיר הנדחת בחנק ויליף לה מקרא באלו הן הנחנקין (לקמן דף פט:) ומדמדיחין בחנק ונדחין בסייף אלמא חנק חמור מסייף וכבר קיימא לן לעיל דשריפה חמורה מחנק הלכך כ"ש דחמורה היא מסייף מק"ו מה חנק דחמור מסייף כו':
מרגלא בפומיה דרבי יוחנן - סדור היה הדבר הזה בפיו ולא ששנאה במשנה ובברייתא אלא כך קיבלה שמועה מרבו:
בסקילה - דרבנן אית להו דארוסה לא יצאה לשריפה דאם כן נמצא אתה מיקל בבת כהן:
ר' שמעון אומר בשריפה - דשריפה חמורה הלכך לית לך לאפוקי מכלל סתם בת כהן דקרא סתמא כתיב:
זינתה מאביה - ארוסה בת ישראל שזינתה מאביה דאיכא שתי מיתות סקילה משום ארוסה ושריפה משום דמאביה זינתה דבשריפה היא כדילפינן באלו הן הנשרפין (לקמן דף עה:):
בסקילה - לרבנן דסקילה חמורה:
ר"ש אומר בשריפה - הא קמ"ל דלרבנן משום דאית להו סקילה חמורה סבירא להו דארוסה לא יצאה לשריפה כדמפרש ואזיל וטעמא מאי כו':
ונפקא מינה - מהא דרבי יוחנן דאמר דמשום דלרבנן סקילה חמורה הויא ארוסה בת כהן בסקילה ומשום דלר"ש שריפה חמורה מוקי לה בשריפה ש"מ המתחייב שתי מיתות נידון בחמורה דהכא נמי שתי מיתות איכא סקילה כדין ארוסה ושריפה כדין בת כהן הלכך לרבנן על כרחך ארוסה לא יצאה לשריפה ולר"ש יצאה:
מאי ר"ש - לעיל מהדר דאמרן לעיל ר"ש לטעמיה דאמר אחת ארוסה ואחת נשואה יצאה לשריפה היכי שמעינן ליה:

שני כללות נאמר בבת כהן - אחת בארוסה ואחת בנשואה כלומר כשכלל הכתוב באשת איש (ויקרא כ) מות יומת הנואף והנואפת אף בת כהן משמע בחנק וכשהוציא ארוסה לסקילה אף בת כהן במשמע היינו כלל שני:

ופרכינן בבת כהן ולא בבת ישראל - האי קראי סתמא כתיבי:

אימא אף בבת כהן - וה"ק שתי כללות שנאמרו בתורה בארוסה בסקילה ובנשואה בחנק אף בת כהן היתה תחילה במשמע ובא הכתוב והוציא לך בת כהן לידון בשריפה וסתמא כתיבא ואחת ארוסה ואחת נשואה הוציא לשריפה:

ארוסה בת כהן מכלל ארוסה בת ישראל - מסקילה לשריפה:

נשואה מכלל נשואה - מחנק לשריפה צא ולמד מיכן שהשריפה חמורה דמה כשהוציא נשואה מכלל נשואה להחמיר עליה יצאה דהא שריפה הכל מודים דחמורה מחנק אף כשהוציא ארוסה מכלל הארוסה להחמיר עליה הוציאוה:

זוממי נשואה בת כהן בכלל זוממי נשואה בת ישראל - בחנק שלא הוציא הכתוב אלא אותה לבדה דכתיב (ויקרא כ"א:ט') היא באש תשרף ולא בועלה ולא זוממיה:

גבי זוממין גרס בכלל ולא גרס מכלל:

בת כהן כי תחל - אי לא כתב לזנות משמע אפילו חיללה שבת:

ת"ל לזנות - ולקמיה פריך חיללה שבת בת סקילה היא:

ונאמר להלן - בנערה המאורסה מה להלן שזינתה בשעה שזיקת הבעל עליה אף כאן זנות בשעה שזיקת הבעל עליה ולא פנויה והאי דנקט תנא האי לישנא ולא נקט מה להלן ארוסה כו' משום דסופו נמי לאיתויי נשואה לשריפה כדיליף ואזיל:

או אינו אומר אביה - לגזירה שוה זו אלא להוציא את כל האדם שאם זינתה מאביה תידון בשריפה אבל משאר כל אדם תידון כבת ישראל ולקמיה פריך היכי תיסק אדעתין הא מילתא א"כ מאי איריא בת כהן ואפי' בת ישראל נמי מאביה בשריפה באלו הן הנשרפין (לקמן דף עה.):

כשהוא אומר היא מחללת - משמע היא מחללת אותו ולא הוא מחללה הרי על כרחיך כשזינתה משאר כל אדם אמור:

הא מה אני מקיים את אביה - למה לי למיכתביה כלל אלא נאמר כאן כו' והאי תנא לית ליה האי דרשה דלקמן (דף נב.) שאם היו נוהגין בו קודש כו' א"נ אית ליה ליכתוב היא מחללת ולא ליכתוב את אביה וליהוי משמע אפי' משפחתה ואביה יותר מכולם:

נערה - שהביאה שערות ולא הביאה סימני בגרות במס' נדה מפרש להו בפרק [יוצא דופן] (דף מז.) משנתמעך הכף:

ת"ל ובת כהן מכל מקום - מריבויא דוי"ו קא דריש וכר"ע סבר לה דדריש לה לקמן (דף נא.) כי האי גוונא וליכא לפרושי דמדכתיב קרא סתמא יליף טעמא דהא אתא גזירה שוה ומפקא ליה מסתמיה:

דף נא.

אין לי אלא שנשאת לכהן - לקמיה פריך מהיכא תיתי הא אטו משום דניסת ללוי וישראל לאו בת כהן היא:

חלל - כהן שנשא גרושה או זונה וילדה לו בן מיקרי חלל מן הכהונה כדכתיב (ויקרא כא, טו) לא יחלל זרעו:

עובד כוכבים נתין וממזר - אע"פ שאסורין לבא בקהל יש להם קידושין והרי היא אשת איש דקדושין תופסין בחייבי לאוין ואע"ג דהאי מתניתין ר"ע דדריש וי"ו ושמעינן ליה דאין קדושין תופסין בחייבי לאוין איכא תנא ביבמות (דף סט.) דאית ליה אליבא דר"ע דכי אמר ר"ע אין קדושין תופסין בחייבי לאוין ה"מ בחייבי לאוין דשאר אבל בחייבי לאוין גרידי לא אמר עובד כוכבים איכא לאו דלא תתחתן בם (דברים ז, ג) וכן נתין דהוא מן הגבעונים:

בת איש כהן - איש יתירא למה לי אלא למדרש דאב הוא דבעינן איש כהן אבל בעל לא בעינן איש כהן ואף על פי שאינה כהנת אבת כהן קפיד קרא שתהא בת איש כהן ולא אשת כהן:

רבי אליעזר אומר כו' - לקמן בעי מאי קאמר:

חיללה שבת בת סקילה - והיכי ס"ד דהקל בה הכתוב משאר בנות ישראל לידון במיתה קלה:

ומאי שנא מיניה דידיה - לענין שבת למה יחמיר לנו בנקיבות יותר מן הזכרים כהנים:

איהו אשתראי שבת כו' - ומשו"ה היכא דלא אשתראי ליה מיהו לא תחמיר עליה:

הא לזנות כתיב - ופנויה לאו זנות היא דאין לשון זונה אלא שזינתה ויצתה מתחת בעלה לאחרים כמו (הושע ט, א) כי זנית מעל אלהיך לשון מורדת ויוצאה מזה לזה אשוויר"א בלע"ז:

כדר"א - במסכת יבמות בהבא על יבמתו:

עשאה זונה - ליפסל מן הכהונה אלמא זנות מיקרייא:

מאי נינהו - מאי קאמר לן קרא:

שזינתה מאביה - בתמיה:

אתיא הנה הנה - כתיב (ויקרא יח, י) בבת בנו ובבת בתו ערות בת בנך או בת בתך וגו' כי ערותך הנה וכתיב (ויקרא יח, יז) בבת אשתו שארה הנה זימה היא מה באשתו עשה בתה כבת בתה דכתיב (שם) ערות אשה ובתה וגו' אף כאן חייב על בתו כעל בת בתו ומן ק"ו לא תייתיה דאין עונשין מן הדין אבל גזרה שוה הוי כאילו מפורש בו דהא להך דרשה איכתיב הנה יתירא:

אתיא זימה זימה - לידון בשריפה כתיב הכא זימה היא וכתיב בשריפה זימה (ויקרא כ, יד) באש ישרפו וגו':

סלקא דעתך אמינא - האי אביה קרא יתירא הוא דגליא שריפה בבת כהן שזינתה מאביה לאפוקי מגזירה שוה דרבא אתא למימר דלא תידרוש ליה לישראל הבא על בתו בשריפה דמדגלי רחמנא כו' קא משמע לן היא מחללת דבזינתה [עם] שאר כל אדם קאמר:

לאו בת כהן היא - בתמיה למה לי איש יתירא לריבויי:

כי תחל לזנות - כשהיא מתחללת על ידי זנות וזו נתחללה כבר ע"י נשואין שנשאת לחלל לנתין ולממזר נתחללה מן התרומה אפי' ימות וזרע אין לה לא תשוב עוד אל בית אביה כנעוריה ונפסלת נמי מן הכהונה שלא תינשא עוד לכהן וכולה יליף ביבמות בפרק אלמנה (דף סח.):

לפסול לה - כגון נתין וממזר:

פסלה - עולמית מתרומה ומכהונה והתם פריך האי מיבעי ליה לגופיה זר שאינו כהן לא תאכל בתרומה בחייו ומשני ליה התם וחלל אף על גב דלא פסיל לה הוא דהא כשר לבא בקהל יליף לה בפרק אלמנה לכהן גדול (יבמות דף סט.) מלא יחלל זרעו מקיש זרעו לו מה הוא פוסל אף זרעו פוסל דכהן גדול הבא על האלמנה פוסל מן הכהונה ומן התרומה דיליף לה מלא יחלל שני חילולין במשמע שמחלל אותה ואת הולד:

ללוי וישראל נמי - אע"פ שאינה מחוללת עולמית מיהו כל ימי חייו מחוללת מן התרומה כדכתיב ושבה וגו':

ודלא כר"מ - הא דאמרן לעיל בת כהן הנשואה לממזר בקדושתה קיימת ונידונית בשריפה דלא כרבי מאיר:

ואכלה בתרומה בשוגג - דגבי זר איכא חיוב קרן וחומש:

משלמת את הקרן - דכיון דלא זכי לה רחמנא בגוה גזילה היא אצלה:

ואינה משלמת את החומש - דלאו זרה היא הואיל וראויה לחזור אם ימות בעלה וזרע אין לה:

ומיתתה בשריפה - אם זינתה:

נשאת לאחד מן הפסולים - שנפסלה עד עולם ונתחללה הרי היא כזרה גמורה:
מאביה - שזינתה מאביה:
כלתו בסקילה - במתני' (דף נג.):
ברשות אביה - ארוסה:
ברשות חמיה - נשואה:
אי כרבנן - דאמרי סקילה חמורה איפכא מיבעי ליה דהא ארוסה חמורה מנשואה ולדידהו נשואה יצתה מכלל בת ישראל מחנק לשריפה ולא ארוסה מסקילה לשריפה:
ואי כרבי שמעון - דאית ליה שריפה חמורה מסקילה הא אמר אחת ארוסה ואחת נשואה יצאו לשריפה:
ואי כר' ישמעאל - הא דאמר שריפה חמורה כר' ישמעאל דאמר לקמן בשמעתא ארוסה יצאת לשריפה ולא נשואה דיליף לה מבנין אב דבארוסה הכתוב מדבר:
את חמיה חנק הוא - כדין בת ישראל דהא לא יצתה מכללה:
כך הצעה של משנת ר"א כמו שהיא שנויה ולא תפכה ולעולם כרבנן דאית להו איפכא ארוסה בסקילה נשואה בשריפה ואיהו נמי הכי אמר כל שהיא בבת ישראל שזינתה מאחר:
למטה ממיתת אביה - שריפה כלומר במיתה שהיא קלה משריפה כגון נשואה דחנק בעלמא הוא הכא בבת כהן במיתת אביה כו' כאילו זינתה מאביה ובשריפה:
כל שהיא - בבת ישראלית למעלה ממיתת אביה כגון ארוסה דבסקילה ה"נ בבת כהן לא יצאת מכללה להקל ונידונית במיתה חמורה כאלו זנתה מחמיה דבסקילה וה"ק אביה בשריפה הסמוכה למיתת אביה דנחיתא מינה דרגא דהיינו נשואה בת ישראל הכא בבת כהן הוציאה הכתוב להחמיר בשריפה ושהיא למעלה משריפה כגון ארוסה את חמיה דיינין לה כדין כלתו דבסקילה. יש לגמגם אמאי נקיט את חמיה תיפוק ליה דכן דינה בסקילה אחרי שלא יצאה מן הכלל ומיהו הא מתקפינן אתקפתא אחריתי ומפקינן ליה מטעמא:

דף נא:

לעולם רבי ישמעאל - דאמר ארוסה יצתה ולא נשואה והכי קאמר ר' אליעזר את אביה ברשות אביה דהיינו ארוסה בשריפה:
ואת חמיה - דהיינו נשואה אם מחמיה זינתה בסקילה כבת ישראל ומכל אדם בחנק כישראל דנשואה לא יצתה מן הכלל:

לעולם כר"ש - דאמר שריפה חמורה הלכך על כרחיך ארוסה יצתה לשריפה ובנשואה קסבר רבי אליעזר הואיל ובישראל קלה מאד דבחנק דיי לך אם תחמיר על בת כהן לדונה בסקילה דסלקא חד דרגא דלר"ש כך סדרן שריפה סקילה חנק והרג ואת אביה ואת חמיה דקאמר רשות נינהו:

הא אידי ואידי ר"ש בשריפה קאמר - ועל כרחיך לא מצית למימר ר' אליעזר בהא פליג עליה דמהיכא תיתי אי לית ליה בנין אב דר' ישמעאל על כרחיך כיון דשריפה חמורה וקרא בת כהן סתמא כתיב שתיהן במשמע ואי אית ליה בנין אב דבארוסה הכתוב מדבר נשואה על כרחיך לא יצתה מכלל נשואה בת ישראל ומי הוציאה לסקילה אם החמיר הכתוב בארוסה בת כהן מבת ישראל שכן היא חמורה תחמיר בנשואה שהיא קלה:

איפוך - אידי ואידי רשות והאי דקאמר את אביה ולא נקט לשון ארוסה ולשון נשואה סירכא נקט אמילתיה דתנא קמא סריך דאיירי בלישנא דקרא:

הלכתא למשיחא - הלכה זו כשיבאו ימות המשיח אצטריך לנו שישובו ד' מיתות בית דין למקומן:

הכי קאמינא הלכה למה לי סוגיא דשמעתא הלכה קאמר - בתמיה מי שייך למימר הלכה בכי האי מחלוקת שאין בין רבין לרבינא לא חיוב ולא פטור ולא חילוק מיתה דתרוייהו מפרשי נשואה בשריפה ארוסה בסקילה ובתיקון לשון הברייתא פליגי מר מתקן לה ללישנא דלא אצטריך לאפוכה ומר מפיך לה משום דוחקא דלישנא ומאי הלכה איכא למימר בסוגיא דשמעתא אחרי שאין אנו למידין ממנה כלום כשיבא המשיח ויחיה המתים נשאל את רבי אליעזר באיזה לשון אמרה:

מות יומת הנואף והנואפת - כל מיתה סתם חנק:

הכל היו בכלל הנואף והנואפת - נשואות וארוסות כהנת וישראלית:

הוציא הכתוב - מכלל זה את ארוסה לסקילה כדכתיב (דברים כ"ב:ט"ו) והוציאו את הנערה והוציאו כתוב אחר בת כהן לשריפה וכתב סתם ולמד סתם מן המפורש מה כשהוציא בישראל מכלל חנק ארוסה הוציא ולא נשואה אף כשהוציא כו':

זוממיה - בכלל מיתת בועלה שלא יצא מן הכלל דכתיב (ויקרא כא) היא ולא בועלה וזוממיה בכלל מיתת בועליהן דכתיב כאשר זמם לעשות לאחיו ולא לאחותו במקום שיש חילוק מיתה בעדותן כגון כאן שחייבו לה שריפה ולו סקילה כדינו נדונין ולא כדינה:

אחת ארוסה ואחת נשואה - דקרא סתמא כתיב:

אמר לו רבי ישמעאל - הואיל ודורש אתה גזירה שוה דרוש נמי הא דבארוסה משתעי:

בת ובת - וי"ו יתירה לרבות הנשואה:

נוציא זו בשריפה - ונחמיר עליה ממיתה המפורשת בה דהוי חנק דאם משמע גזירה שוה להביא את הנשואה הביא נמי את הפנויה ואם משמע להוציא פנויה הוציא וכו':
ורבי ישמעאל - דפריך ליה אם משמע וכו' לא ידע דעתיה דרבי עקיבא והוה סבירא ליה מדמהדר ליה בת ובת אני דורש שמע מינה דרבי עקיבא הדר ביה מגזירה שוה והכי קאמר ישמעאל אחי אין אני דורש גזירה שוה זו דאתא בת ובת ואפקה והכי קאמר ליה אם כן למעוטי פנויה מנא לך:
בזכרים - בכהנים:
בין תמימים לבעלי מומין - לענין עבודה יכול אף בנות בעלי מומין יצאו מכלל קדושתן ויהיה דינם כבנות ישראל אם זנו:
והיו קדש - לרבות אף בעלי מומין לקדושה:
הני מילי - דנפקי שאף בעלי מומין בקדושתן מוהיו קדש:
אינהו - הכהנים עצמן נתרבו לקדושה שלא תאמר הואיל ופסולין לעבודה יהיו מותרין לטמא למתים:
ור' ישמעאל - דנפקא ליה במה מצינו ולא איצטריך ג"ש:

דף נב.

האי את אביה - מאי דריש ביה:
מאי זו - אהיכא קאי:
מתני' משקעין אותו - שלא יתהפך אנה ואנה ותפול הפתילה על בשרו מבחוץ:
קשה לתוך הרכה - כורכין סודר קשה לתוך הרכה מפני שהרכה אינה חונקת לפתוח פיו והקשה מחבל את גרונו ומנוולתו לפיכך קשה מבפנים לחנוק ורכה מבחוץ להגין:
ומדליק את הפתילה - בגמרא מפרש פתילה של אבר:
מדליק - מתיך:
וחומרת את בני מעיו - לשון חמרמרו מעי (איכה ב':י"א) כווצת:
רבי יהודה אומר - אין חונקין אותו בסודרין דאף הוא אם היה מת בידם ע"י חניקתם קודם זריקת הפתילה לא היו מקיימין מצות שריפה אף הוא לישנא בעלמא הוא כלומר אם יחניקוהו אף הוא ימות בידם ואין זו שריפה:
בצבת - טנלי"ש בלע"ז:
לא היה ב"ד של אותו שעה בקי - צדוקין היו שאין להם ג"ש אלא קרא כמשמעו:
גמ' מנא לן - דכי האי גוונא שריפה היא דקאמר רחמנא:

אתיא שריפה שריפה - כתיב הכא (ויקרא כ"א:ט') באש תשרף וכתיב התם (במדבר י"ז:ד') אשר הקריבו השרופים מה להלן גוף קיים ולקמן פריך מנא לן:
מבני אהרן - דכתיב בהו (ויקרא י':ו') יבכו את השריפה:
מנא לן - דעדת קרח הכי הוו:
בנפשותם - ולא בגופם:
שריפה ממש - הלכך על כרחיך לא מצי למילף גוף קיים מהתם ולקמן פריך ותהוי שריפה ממש ולילף שריפת בית דין מיניה ותהוי ממש:
על עסקי נפשותם - על חנופת אכילה ושתיה הנכנסת בנפשותם:
בחנפי לעגי מעוג - בשביל חנופת של לגימות מעוג שהאכילם והשקם קרח לעדתו ונתחברו עמו חרק עלי וגו' מעוג לשון דבר הנאכל כדכתיב (מלכים א י"ז:י"ב) באלמנה הצרפית שאמרה לאליהו חי ה' אלהיך אם יש לי מעוג:
מנא לן - דגוף קיים בבני אהרן:
שריפה ממש - אף הגוף אבל מבפנים התחילה שריפתן ושרפה והלכה עצמות ובשר:
והא כתיב ותאכל אותם - דמשמע מיעוט אותם ולא דבר אחר ואם הכל נשרף מאי קא ממעט ומשני אותם ולא בגדיהם:
שכן אדם חוטא נשמה פיגול - אדם מאדם חוטא מחוטא נטילת נשמה מנטילת נשמה אבל שריפת פרים אין בהם נטילת נשמה שכבר הן נשחטין:
פיגול - דבר שאין בו פיגול מדבר שאין בו פיגול:
מכשיר - שריפת ב"ד מכשיר הכשר מצות המקום וכן פרים הנשרפים אבל שריפה דהני לאו בידי אדם הוה שיקיימו בהם מצות המקום:
ולדורות - דבר הנוהג לדורות מדבר הנוהג לדורות:
ופרכינן מאן דיליף מעדת קרח מ"ט לא יליף מבני אהרן משום דקסבר שריפה ממש הואי ותהוי שריפה ממש ונילף שריפת ב"ד מיניה לשריפה ממש דהוה ליה אדם מאדם וחוטא מחוטא ונשמה ופיגול:
לאו שריפה היא - ובב"ד שריפה כתיב ואי אתה רשאי לברור לו זו שאינה קרויה שריפה: ואי בעי לקיומי ואהבת לרעך כמוך אפיש ליה חבילי זמורות:
לעגל - מהר:
קמ"ל - ג"ש דמיקריא נמי שריפה והשתא דאיהי מיקריא שריפה ברור אותה לו מדרב נחמן:
וכבר היו - איידי דאיירי בבני אהרן תנא ליה הכא לאשמועינן דבשביל שהיו מבקשים שררה ורבנות מתו:

נפישי גמלי סבי דטעיני משכי דהוגני - הרבה גמלים זקנים שטעונים עורות גמלים יונקין שמתו בכרי מדין ועיפה (ישעיהו ס:ו') מתרגמינן הוגני בכרה קלה (ירמיהו ב:כ"ג) היינו גמלא נערה ויונקה שהיא קלה ועסקיה רעים מחמת שלא הורגלה לטעון משאוי:

דף נב:

למה תלמיד וכו' - משום דאיירי בעדת קרח נקט לה שהיו תלמידי חכמים כדכתיב (במדבר ט"ז:ב'-ג') נשיאי עדה קריאי מועד אנשי שם ועל שם שפיתם אותו רשע כשנהנו מממונו הקלו בעיניו להשיאם ולהחזיק ידו במחלוקת ולמרוד בהקב"ה:

בתחלה - בעודו מתנהג בכבודו שאין צריך לו הוא יקר בעיניו:

רב חמא בדורות האחרונים היה כשאר האמוראים:

טעה בדרב מתנה - דאמר לעיל שריפת ב"ד פתילה של אבר היא:

וטעה בדתניא - שאין ב"ד ממיתין אלא בזמן לשכת הגזית בעוד סנהדרין נוהגת בלשכת הגזית נוהגת אף בחו"ל כדאמרינן במסכת מכות (דף ז. ע"ש):

של צדוקין - שדורשין מקרא ככתבו:

ה"ק - רבי אלעזר לחכמים בתמיה כדאמרינן במתניתין דמשמע שראה מעשה זה משגדל והכי אהדרו ליה לא היה ב"ד בקי:

והתניא - דאין מביאין ראיה מן הקטן אהדרו ליה:

אמר להו כשהוא גדול - מעשה שראה בגדלו ולא אשגחו ביה דאמרו ליה לא היה ב"ד של אותה וכו' והדר אמר להו מעשה שראה בקטנו:

מתני' ניוול הוא זה - השתא משמע מפני שהרגו מעומד ונופל:

על סדן - עץ עבה תקוע בארץ כמו של נפחים:

גמ' שורפים על המלכים - שמתו מטתן וכלי תשמישן ואין בהן משום דרכי האמורי:

אלא משום דכתיב הך שריפה בדאורייתא - שנאמר בצדקיהו בשלום תמות ובמשרפות אבותיך המלכים הראשונים כן ישרפו לך וגו':

נקם ינקם - במכה עבדו כנעני ומת תחת ידו דהוי במיתת ב"ד משום דעבד שייך במצות שהאשה נוהגת בהן:

דבריז ליה מיבריז - תוקעה בבטנו או בגרונו כמו ברזא דחביתא:

לפי חרב כתיב - פיפיות של חרב שני צדדין מכאן ומכאן דכתיב (תהלים קמט) חרב פיפיות אלמא תרי נינהו:

גיסטרא - חולקו לאורכו לשנים:

קטל בר חורין - דלא כתיב ביה אלא מיתה סתם וכל מיתה סתם חנק הוא:
מנלן - בסייף:
מן הצואר - גרון:
ממול עורף - מאחרי הפנים דכתיב (דברים כא) וערפו לשון עורף מול הרואה את העורף דהיינו אחורי צואר שרואין את העורף ועורף הוא קטרי"ל שכנגד הפנים דכתיב (ירמיהו ל"ב:ל"ג) ויפנו אלי עורף ולא פנים אלמא עורף להדי פנים:
פרט לאשת קטן - אשמועינן דקטן אין לו קדושין:
לאשת אחרים - כותי אשמועינן שאין קידושין לכותי ומהכא תיפוק לן בכל דוכתא:
אלא להקל עליה - ולקמן מפרש דארבע מיתות כסידרן גמרא גמיר להו ר' יאשיה מסיני וכיון דחנק קלה מכולם על כרחיך נתנה לחייבי מיתות הסתומין שהרי אין לך כח להחמיר עליהם שמנין לך לדונם בחמורה שמא לא נתחייב בה:
לא מפני שהיא קלה - דסבירא ליה כר"ש דאמר (לעיל דף מט:) חנק והרג:
נאמר מיתה בידי שמים - וימת גם אותו (בראשית ל"ח:י') ונאמרה מיתה סתם בידי אדם:
אין בה רושם - אין בה חבורה וסימן:
מדקאמר רחמנא בת כהן שזינתה בשריפה מכלל דבת ישראל לאו בשריפה הלכך מות יומת הנואף ע"כ חנק הוא:

דף נג.

הכי גרסינן בשלמא לר' יונתן כדמפרש רבי טעמא:
ממאי דאיכא חנק בעולם - במיתת ב"ד דילמא אין מיתות ב"ד אלא שלש קלה שבהן בסייף:
ארבע מיתות - בשמן הנקוב להן וכיון שלא פירש למי נתן חנק על כרחיך קלה היא מכולן והניחה לסתומי' שאינו רשאי למשכה להחמיר עליה אלא להקל עליה לפיכך לא הוצרך לפרש:
שאר הנסקלין - דלאו עבודת כוכבים ונערה המאורסה וחלול שבת ואוב וידעוני ומגדף דהנך כתיבי בהו סקילה וכולהו שאר הנסקלין לא כתיבא בהו סקילה בהדיא וגמרינן להו לקמן בגזירה שוה דאוב וידעוני:
במאי גמרי - איזו (טובה)[תיבה] מופנית לגזירה שוה דמיהם בם או מות יומתו:
א"ל רב אחא מדפתי לרבינא - הא דא"ר זירא לאביי במאי גמרי מאי הוה קשיא ליה לרבי זירא אי הוה גמרי במות יומתו:

אי נימא אשת איש קא קשיא ליה - אמאי קרי ליה מיתה סתם ובחנק תיגמר מינה ג"ש מאוב וידעוני כי היכי דגמרינן כל הנסקלין דלא כתיב בהו אלא מות יומתו סתמא וגמרינן להו מהתם:

מכה אביו ואמו - אמרינן לקמן דמיתתו בחנק באלו הן הנחנקין (דף פד:) וקשיא ליה לגמריה לסקילה מאוב וידעוני ומאי קשיא ליה אדגמר מאוב וידעוני לגמריה מאשת איש דהכי שפיר דכיון דאיכא למיגמר קלה ואיכא למגמר חמורה אי אתה רשאי למשכה להחמיר:

לגמרו מא"א - כדאמרינן דאינה רשאי למושכה להחמיר הלכך בדמיהם בם גמרי:

מתני' אלו הן הנסקלין - דכתיב בהו סקילה הא כתיב ביה ודלא כתיב ביה סקילה כתיב בהו דמיהם בם וגמירי מאוב וידעוני:

והאשה המביאה את הבהמה - עליה:

והנותן מזרעו למולך - קסבר האי תנא מולך לאו עבודת כוכבים הוא מדתנן עבודת כוכבים ותנא מולך אלא חק העבודת כוכבים בעלמא הוא ורחמנא חייב עליה סקילה והכי אמרינן בגמ':

אוב וידעוני - במתניתין לקמן (דף סה.) מפרש להו:

והמקלל אביו ואמו - החמיר מבמכה משום דאיכא תרתי קלון אביו ואמו ומוציא שם שמים לבטלה:

והמסית - את היחידים:

והמדיח - עיר הנדחת לקמן באלו הן הנחנקין (דף פט:) מפרש לה מנא לן דבסקילה:

מכשף - בגמרא (דף סז.) יליף לה מנא לן דבסקילה:

הבא על האם - בשוגג חייב עליה שתי חטאות דבכולהו עריות כתיב בהו כרת וכתיב בהו חלוק חטאות ואפילו בגוף אחד כדאמרינן בפרק בתרא דמסכת מכות (דף יד.) לחייבו על אחותו שתים שהיא אחותו מאביו ואחותו מאמו והכא נמי כתיב בהו חלוק לרבנן כדמפרש בגמרא:

משום אשת אב - אם נתקדשה לאביו שלא ילדתו בזנות או נתקדשה לו אחרי כן:

אלא משום אם - וטעמא מפרש בגמרא:

בין לאחר מיתת אביו - אחיוב דאשת אב קאי דמרבה ליה קרא אף לאחר מיתה כדמפרש בגמרא אבל שם אשת איש לאחר מיתה לא קאמרי:

בין מן האירוסין - דכיון דקדשה אשתו היא דכתיב (דברים כד) כי יקח איש אשה משעת לקיחה נקראת אשתו והך קיחה קידושין היא דגמרינן קיחה קיחה משדה עפרון:

גמ' תניא ר' יהודה אומר וכו' - האי תנא פליג אתנא דידן דלא מפליג לדרבי יהודה בין ראויה לשאינה ראויה והאי תנא אית ליה דהיינו טעמא דרבי יהודה דלא היה לו לאביו אישות בה הלכך לא קרינא ביה אשת אב:

חייבי כריתות - שאסורין עליו באיסור כרת דקיימא לן בקדושין בפרק שלישי (דף סז.) דלא תפסי בהו קדושין:

מכלל דרבנן וכו' - בתמיה:

אלא בחייבי לאוין - כגון ממזרת ונתינה או אלמנה לכה"ג דקיי"ל (שם דף סח.) דתפסי בהו קדושי מהאחת אהובה והאחת שנואה וטעמא דר"ע התם מפרש מלא יקח איש את אשת אביו וסבר דבאנוסת אביו הכתוב מדבר דלאו דלא יגלה כנף אביו כנף שראה אביו הוא דאיכא וקאמר רחמנא דלא יקח אין לו לקוחין בה:

איסור מצוה כו' - יבמה שנפלה לפני יבם והיא אסורה עליו משום מצוה או משום קדושה חולצת ואינה יוצאה בלא כלום אף על גב דגבי חייבי כריתות קיימא לן בפרק קמא דיבמות (דף ג:) מגזרה שוה דעליה דיוצאה הימנו בלא כלום בלא חליצה התם הוא דאסורה ליה איסור חמור דלא תפסי ביה קדושי אבל איסור מצוה או קדושה דבנות קדושין נינהו מרבינן התם (דף כ.) מיבמתו יבמתו יש לך אחרת שעולה השערה לחלוץ ואינה עולה ליבום ואיזו זו חייבי לאוין:

ולא מתייבמת - דהא אסירא ליה וכי תימא תיתי עשה ותדחה לא תעשה גזירה ביאה ראשונה שמקיים בה יבמה יבא עליה (דברים כ"ה:ה') אטו ביאה שניה שאין בה מצות עשה:

דף נג:

איסור מצוה שניות מדברי סופרים - תנא גופיה קתני לה במשנה הכי:

ואמאי קרי לה וכו' - פירוש אמוראים נינהו:

ר' יהודה מחליף - שהיה שונה ומפרש איסור מצוה אלמנה לכהן גדול דכתיב (ויקרא כ"ז:ל"ד) בסוף ספר ויקרא כשהשלים כל מצות כהונה אלה המצות איסור קדושה שניות מדברי סופרים כגון אם אמו ואם אביו ואמאי קרי ליה איסור קדושה שא"ל חכמים קדש עצמך במותר לך להתרחק אף מזו המותר כדי שלא תכשל באיסורא אבל חליצה בעיא:

חייבי לאוין - דקתני אלמנה:

כחייבי כריתות - משוי להו דלא תפסי בהו קדושי:

וחייבי כריתות לאו בני חליצה ויבום נינהו - וכן חייבי לאוין לרבי עקיבא מה חייבי כריתות אינן בתורת קדושין ואין בהן חליצה ויבום אף אלו הואיל ואינן בתורת קדושין אין בהן חליצה ויבום:

לדבריו דתנא קמא - דמחייב אלמנה בחליצה קאמר רבי יהודה לדבריך דמחייבת ליה בחליצה אין לך לקרותה איסור קדושה אלא איסור מצוה:

תני כדתנן - אייתי מתניתא בידיה דתני בה דר' יהודה אומר אף בראויה לאביו קאמר דאינו חייב אלא משום אם בלבד וכדתנן במתני':

אמך היא - ערות אביך וערות אמך לא תגלה אמך היא למה לי אמך היא אלא לומר לך שאם יש בה שני שמות אם ואשת אב אינך חייב אלא משום אמו:

אלא מעתה - דדרשת אמך היא למעוטי:

ערות אביך היא - דכתיב גבי אשת אב תדרשיה נמי למעוטי שם אם מינה ונימא דה"ק הך ערות אשת אב דרישא דקרא אם יש עוד עליה שם אחר כגון שהיא אמך לא תתחייב אלא משום אשת אב:

אלא אמו שהיא אשת אביו - בתמיה כלומר לדבריך קאי הכא ומעיט לה מאיסור אם קאי הכא ומעיט לה מאיסור אשת אב אם כן על כרחיך לגמרי מיעטה דקראי אהדדי לא נימא דסתרי ותמיהה לי אמאי לא אקשי ליה לרבי יהודה גופיה דהא משום אם מודה ליה דחייב ואי איכא למדרשיה להאי היא למיעוטא הכי דרשינן ובכי האי גוונא מתרצי דה"ק אי אמך לבד היא לא תגלה ערותה אבל אם יש שם אחר עליה אינך מוזהר עליה והיא דערות אביך הכי נמי מדריש ערות אשת אביך לא תגלה אם ערות אביך לבד היא אבל אם יש שם אחר עליה אינך מוזהר עליה והשתא י"ל אמו שאינה אשת אביו ואשת אביו שאינה אמו חייב אשת אביו שהיא אמו לא ליחייב. ולי נראה דהשתא אמו שאינה אשת אביו וכו' לישנא יתירא הוא וה"ג קאי הכא וממעט לה קאי הכא וממעט לה ותו לא מידי והכי קא קשיא ליה אם כן קשו קראי אהדדי הא מיחייב ליה באמו וממעט ליה מאשת אב והאי ממעט ליה מאמו ומחייב באשת אב:

ותו - אי איכא למדרשיה להאי היא למיעוטא כי האי גוונא רבנן מאי עבדי ליה אלא על כרחיך לא משמע מהיא מיעוטא למימר דאיסור זה לבדו עליה ולא אחר וכי משמע היא מיעוטא הכי משמע אמך היא ואין אחרת אמך והאי היא דלא מצית למדרשה הכי על כרחך לאו למיעוטא אתא אלא לדרשה אחרינא אתא לכדרב שישא בריה דרב אידי בשלהי שמעתין לעונש דאמו שאינה אשת אביו דלא כתיב בם דמיהם בם דבאשת אביו כתיב דמיהם בם ומשמע בין אשת אביו שאינה אמו בין שהיא אמו אבל אמו שאינה

אשת אביו אזהרה כתיב בה (ויקרא י"ח:ז') ערות אמך לא תגלה ומשמע אע"פ שאינה אשת אביו אבל עונש לא כתיב בה ויליף לה מאמך היא בהוייתה תהא כל צדדיה שוין דכי היכי דאמך שהיא אשת אביך ענש בה כך אמך שאינה אשת אביך ענש בה והכי נמי לרבי יהודה להכי מבעי ליה וכן היא דערות אביך לדרשה אחרינא לחייב עליה אפילו לאחר מיתת אביו כלומר בהוייתה תהא לעולם כדלקמן בשמעתין ולאו למעוטי מאיסורא אתי:

מן אלא מעתה עד לכדרב שישא בריה דרב אידי חדא אתקפתא היא:

אמר קרא - ערות אמך היא לא תגלה ערותה:

אלא אמר רבא - לעולם מקרא קמא דהיא בערות אמך מיעוטא משמע כדהוה דרשינן מעיקרא ומיהו היא דערות אביך דקשיא לך דממעט ליה נמי מאיסור אם לאו פירכא היא דהא רישא דקרא דערות אביך שם אשת אב הוא דאדכר ולא משום איסור אם ומייתי לה בג"ש כדלקמן נאמר כאן ערות אביך לא תגלה ונאמר להלן ערות אביו גלה מה להלן באישות הכתוב מדבר אף כאן באישות הכתוב מדבר ומשמע לן איסורא בין אשת אביו שהיא אמו ובין אשת אביו שאינה אמו דחייב עליה משום איסור אשת אב הלכך כי הדר כתיב בסיפא דאידך קרא ערות אביך היא לאו למדרש מיניה משום אב ולא משום אם דהא רישא דקרא ערות אביך נמי משום אשת אב הוא דחייביה בין אינה אמו בין היא אמו הלכך לרבי יהודה ערות אביך היא למעוטי משום אשת איש מוקים לה לקמן דלא תימא שם אשת איש לא נפיק מכלל אשת אב דרישא דקרא דהא אביו נמי עמיתו הוא וקרי נמי ביה ואל אשת עמיתך לא תתן שכבתך וגו' (שם) וערות אשת אביך היא דרישא מוקי לאזהרת אשת אב לאחר מיתה אבל היא דגבי אמך לרבי יהודה למעוטי מאיסור אשת אב אתא דהא נ"ל מרישא דקרא דלחייב עליה משום אשת אב כשהיא אמו ואשת אביו דקסבר רבי יהודה ערות אביך דרישא דקרא זו אשת אביך ולא אביך במשכב זכור ממש דיליף לה בגזירה שוה כדלקמן ומשמע אף כשהיא אמו חייב עליה באיסור אשת אב וערות אמך להביא אמו אנוסה והדר כתיב אמך היא לאפוקי ממשמעותיה דרישא ולמימרא דמשום אמו אתה מחייבו וכו' ולדרב שישא בריה דרב אידי לא מיבעי ליה לרבי יהודה דכיון דאית ליה האי גזירה שוה דלקמן מיניה נפקא ליה נמי עונש לאמו שאינה אשת אביו דלרבנן דלית להו גזירה שוה נפקא להו מהאי קרא דאמך היא הא דרב שישא בריה דרב אידי ולמעוטי באיסור אשת אב לא משתמע להו לרבנן משום דקא סברי האי ערות אביך דרישא דקרא במשכב זכור ממש קאמר כדלקמן ולאו באיסור אשת אב איירי מידי הלכך לא אתא סיפא למעוטי מידי דלא דמי ליה:

דף נד.

תניא כוותיה - בתורת כהנים דסתם ספרא ר' יהודה דערות אביך לרבי יהודה זו אשת אביך ואית ליה גזירה שוה למילף מיניה עונש לאמו שאינה אשת אביו ואייתר ליה אמך היא להאי דרשה:

ת"ל ערות אביו גלה - ומשמעות לא משמע אנוסה דהאי לאו ערות אביך היא אלא מופנה הוא לגזירה שוה כדדריש בסופה ומההיא תיפוק לן עונש לאמו אנוסה כדמפרש בסופה:

מה להלן באישות הכתוב מדבר - דהא רישא דקרא איש אשר ישכב את אשת אביו כתיב ומשמע בין אשת אביו וכו' וחייב עליה משום אשת אב עד דאתא אמך היא דסופה ומיעטה ואוקמה לרישא דקרא על כרחיך באשת אביו שאינה אמו:

בעונש מניין - היינו הך דאתחיל בה לעיל ושבקה:

אמך היא - ארישא דקרא מהדר לאפוקי ממשמעותיה והיכא דאשת אביו הויא אמו אינו חייב עליה משום אשת אב אלא משום אם:

ערות אביך ממש - אבל אשת אב לא רמיזא הכא הלכך לא אתיא אמך היא למעוטי ולדרשה אחרינא אתא כדלקמן:

נכרי הבא על אביו - מפרש ליה רבא דבישראל קאמר והא דנקט עובד כוכבים לישנא מעליא:

חייב שתים - מואת זכר וערות אביך:

על אחי אביו - מואת זכר וערות אחי אביך לא תגלה דמשמע ליה ממש:

בשוגג ולקרבן - דכיון דאיכא שני לאוין חלוק חטאות ביניהם אע"ג דכרת אחת היא דנפקא לן במסכת מכות באלו הן הלוקין (מכות דף יד:) ברישיה דדרשינן אחותו יתירא לחלק כרת למפטם וסך דכתיב ביה שני לאוין וכרת אחת וה"ה לכל שני לאוין וכרת אחת:

דינו מאי ניהו קטלא - ואפילו שוגג דקאמר לקמן (דף נז:) בהאי פירקא אזהרה שלהם זו היא מיתתם:

דלא כרבי יהודה - דהא לא משמע ערות אביך ממש דאתיא גזירה שוה ואפיקתיה ממשמעותיה:

מאחי אביו - דההוא ודאי משמע ליה ממש דכתיב בגופיה אל אשתו לא תקרב:

פלוגתא דאביי ורבא - בעונשין מן הדין באלו הן הנשרפין:

ואי אתה מחייבו משום אשת איש - דכיון דמחייב עליה רישא דקרא משום אשת אב משמע נמי אשת איש ואתא היא ואפקיה:

ורבנן עונש באשת אב לאחר מיתה מנא להו - אבל אזהרה כתוב בה כדדרשינן מדרשה למר ולמר:

בשלמא לרבי יהודה - דיליף עונש מאזהרה בגזירה שוה מייתי לה נמי בגזירה שוה אלא לרבנן מנא להו:

ערות אביו גלה - גבי עונש כתיב:

עונש באמו לא כתיב אלא באשת אב הוא דכתיב:

אמך היא - בהוויתה היא כל צדדין שוין בה בין שהיא אשת אב בין שאינה אשת אביו:

ונחייב נמי משום אשת בנו - דהא שני לאוין ושני שמות הן ערות כלתך לא תגלה אשת בנך היא לא תגלה ערותה (ויקרא י"ח:ט"ו):

וסיים באשת בנו - דכתיב היא ומשמע היא האמורה ברישא דקרא והאי דהדר וכתביה לחייב עליה אף לאחר מיתה:

מתני' תקלה - מכשול עון:

גמ' אשר ישכב את זכר - מדלא כתיב איש לא חלק בנשכבים בין גדול בין קטן להתחייב השוכב עליה ואשמעינן דלא בעינן תרוייהו בני עונשין ומינה נמי ילפינן דאי הוה נשכב גדול ושוכב קטן כגון בן תשע שנים ויום אחד דביאתו ביאה ולאו (בני) עונשין הוא ומחייב נשכב:

משכבי אשה - שתי משכבות יש באשה שוין זה לזה לחייב בכל עריות כדרכה ושלא כדרכה:

ה"ז בא ללמד - על זכר שחייב אפילו שלא כדרכה:

ונמצא למד - למשכב זכור לא איצטריך קרא דפשיטא לן דכל משכב זכר שלא כדרכו הוא אלא האי משכבי לאשמועינן אתא דהבא על אשה בין כדרכה בין שלא כדרכה חייב:

דף נד:

וגם קדש היה בארץ - מה קדש האמור כאן יש בו תועבה אף בלא יהיה קדש יש בו תועבה והדר גמרינן תועבה האמור בלא יהיה קדש מתועבה האמור במשכב זכור דכתיב אשר ישכב את זכר משכבי אשה תועבה עשו שניהם דמיהם בם מה תועבה האמור שם אף נשכב במשמע:

וגם קדש היה בארץ - לשון זנות דכתיב כתועבות הגוים ומשכב זכור תועבה היא:

לא תשכב - קרי ביה נמי לא תשכב:

ונאמר להלן במסית - דכתיב וסקלתו באבנים:

לנשכב מניין - זכר שנרבע לבהמה:

אזהרה מניין - בשוכב בהדיא כתיב ובכל בהמה לא תתן שכבתך אבל נשכב בזכר לא כתיב:

כתועבות הגוים - האי נמי מתועבותיהם הוא דכתיב בפרשת עריות (ויקרא י"ח:כ"ז) כי את כל התועבות האלה עשו אנשי הארץ:

הבא על הזכור והביא זכר עליו - בהעלם אחת:

חייב שתים - דשני לאוין הם דמתרי קראי אתו לפיכך חלוק חטאות ביניהם והביא זכר עליו גרסינן ולא גרסינן זכור דלא מקרי זכור אלא נקב המשכב:

לדברי ר' עקיבא אינו חייב אלא אחת - דכיון דמחד קרא נפקי אין חלוק חטאות ביניהם:

דכי כתיב לא יהיה קדש - בזנות דגברי כתיב אבל לבהמה אין זנות כדילפינן ביבמות (דף נט:) מאתנן זונה ומחיר כלב ולא שייך בה לשון קדשות והאי דתניוה תנא לעיל לא יהיה קדש לרווחא דמילתא אבל עיקר אזהרה לאו מהתם:

אלא מנא לן נפקא ליה מכל שוכב - דאפיקתיה לעונש לנשכב בלשון שוכב לילפיה משוכב לאזהרה הלכך אזהרה לשוכב ונשכב מלאו דלא תתן שכבתך הוא חד במשמעותיה וחד מדאיתקש לחבריה וכיון דחד לאו לתרוייהו אין חלוק חטאות ביניהם:

אביי אמר אף לדברי ר' ישמעאל חייב שתים - דכי כתיב לא יהיה קדש בגברי הוא דכתיב כדאמרן לעיל ונרבע לבהמה לאו מיניה יליף אלא מדאפקיה בלשון שוכב ואיכא לאו דלא תתן שכבתך:

בין לרבי אבהו בין לאביי לר' ישמעאל חייב שלש - לרבי אבהו בא על הזכור מלא תשכב הביא זכר עליו מלא יהיה קדש בא על הבהמה מלא תתן שכבתך אבל משום נרבע לבהמה לא מחייב בהדיא הביא זכר עליו דמחד קרא נפקי ולאביי בא על הזכור והביאו עליו תרי נינהו ואת זכר לא תשכב ולא יהיה קדש בא על הבהמה והביאה עליו מלא תתן שכבתך אבל משום נרבע לבהמה לא מחייב דכיון דחזינן נרבע מהאי קרא וכל שוכב עם בהמה מדאפקיה רחמנא בלשון שוכב לא מחייב אלא אחת כיון שאינן חלוקין בלאוין:

זכור לא עשה בו קטן כגדול - בנשכב מיירי והכי קאמר ליחייב שוכבו כדאמרינן לעיל אשר ישכב את זכר בין גדול בין קטן ואשמעינן הכא דלאו בכל קטנים קאמר אלא דלא בעינן בני עונשין לחייב שוכבו אבל גדול קצת בעינן ולקמן פריך מאי היא:

בהמה עשה בה גדולה כקטנה - לחייב את הרובעה:

מאי לא עשו בו קטן כגדול - איזהו קטן פטור שוכבו ואיזהו דקרית ליה גדול לחייב שוכבו דהא פשיטא לן דלאו גדול ממש ובר עונשין בעי דהא את זכר כתיב בין גדול בין קטן:

לא עשו בו ביאת פחות מבן תשע וכו' - אם בא על פחות מבן תשע פטור ולקמן מפרש טעמא:

רב סבר - הואיל ואזהרת נשכב משוכב אתא כדר' עקיבא כל דליתיה בשוכב ליתיה בנשכב ושוכב פחות מבן תשע הבא על הזכור גדול ובר עונשין אינו מחייבו מיתה דהא לאו ביאה היא כדאמרינן במסכת נדה (דף מה.) ולקמן מייתי לה בשמעתין בן ט' שנים ויום אחד הבא על יבמתו וכו' הלכך נשכב פחות מבן ט' נמי אינו מחייב את שוכבו:

ושמואל סבר משכבי אשה כתיב - בזכר ואשה בת ג' שנים ראויה לביאה ומחייב שוכבה מיתה וזכר נשכב נמי ל"ש:

תניא נמי הכי וכו' - בן תשע שנים ויום אחד הוי זכור הא פחות מכן לא הוי זכור ובנשכב קאמר דאילו בשוכב לא קאמר זכור ועוד אי בשוכב קאמר ולחייב את הנשכב גדול קאמר מאי שנא זכור דנקט כל עריות נמי לא ניחייבו על ידי ביאת קטן פחות מבן תשע:

דף נה.

הבא על הבהמה בין כדרכה בין שלא כדרכה - מקרי רובע ומילי מילי קתני לה:

באשה שני משכבות - כדכתיב בה משכבי:

ובהמה משכב אחד - דהא לא כתיב בה משכבי ולענין רביעה קאמר דהאשה הנרבעת לבהמה מתחייבת אף שלא כדרכה כדרך שהיא מתחייבת בבעילת אדם דאילו בבעילת אדם לא איצטריך לרב נחמן למימר דקראי טובא ומתני' איכא ורב פפא נמי לא מצי למימר איפכא:

מתקיף לה רב פפא אדרבה אשה דאורחא - בבעילה אמידעם דאורחא היא מחייב אמידעם אחרינא דהיינו שלא כדרכה לא דאין אורחה דאין הנאתה מרובה:

בהמה דלאו אורחא - לבא עליה ביאת שניהם שוין:

(תניא דלא כתרוייהו):

המערה - שלא גמר ביאתו איכא למאן דאמר (ביבמות דף נה:) זו נשיקת אבר על הנקב ואיכא למ"ד הערה זו הכנסת עטרה דהוא דבר מועט אבל יותר הוא על נשיקה מיהו גבי עריות קיי"ל (שם) הערה כגמר ביאה דכתיב בנדה את מקורה הערה וילפינן (שם דף ח.) שאר עריות מנדה בהקישא דר' יונה כי את כל אשר יעשה מכל התועבות האל הוקשו כולן זה לזה הכא מאי:

משכבי אשה כתב ביה - בזכר ומאי קא מבעיא ליה כל דמחייב באשה מחייב נמי ביה:
אם אינו ענין - להך הראה דכתיבא גבי אחות אמו ואחות אביו דכתיב בהו (ויקרא כ':י"ט) כי את שארו הערה אם אינו עניין לגופיה דהא אתיא בהקש דנדה ככל שאר עריות כדפרישית תנהו ענין לבהמה:
למה לי למכתביה להראה דידה גבי חייבי כריתות - אחות אב ואחות אם אין בהם מיתה:
לכתבה גבי - חד מעריות של חיוב מיתה:
איידי דכולי קרא - דעריות אחות אמך ואחות אביך כי את שארו הערה וגו' (שם):
לדרשא אתא - ביבמות בפרק הבא על יבמתו (יבמות דף נד:) דהא כתיבא בכל חד וחד באנפי נפשיה בפרשת עריות באחרי מות והדר כתיב בקדושים תהיו:
קבסתן - צערתני ששאלתני דבר שאי אפשר:
בקושי - בקשיו של אבר:
לא משכחת - שיוכל לכופו לעצמו:
משמש מת - באבר מת בלא קושי:
למ"ד משמש מת בעריות וכו' - פלוגתא היא בשבועות בשלהי ידיעות הטומאה (שבועות דף יח.):
מחייב אשוכב ואנשכב - דתרוייהו איתנהו ביה:
עובד כוכבים הבא על הבהמה מהו - שתסקל הבהמה על ידו גבי ישראל פרשי' במתני' תרי טעמי לפי שבאת לאדם תקלה על ידה ושלא תהא עוברת בשוק לאחר זמן ויאמרו וכו' דהיינו קלון וגבי עובד כוכבים תקלה איכא דבני נח הוזהרו על העריות לקמן בפרקין (דף נו.):
קלון ליכא - דרכן בכך ואין מתביישין ועוד דאקלון דידהו לא חס רחמנא:
אילנות - של אשירה דכתיב בהו (דברים י"ב:ג') תשרפון באש אמרה תורה וכו' אלמא תקלה אע"פ שאין קלון דהא אשירה לעובד כוכבים אינה קלון אלא תקלה שאף הם הוזהרו על עבודת כוכבים:
אלא מעתה - דמשום תקלה לחודה נסקלת:
עובד כוכבים המשתחוה לבהמתו - דאיכא תקלה שהוא נהרג על ידה תתסר הבהמה לישראל בהנאה ונקטל"ה לבהמה:
איכא מידי דלישראל לא מיתסר - בהמתו בהשתחואתו דקיימא לן (תמורה דף כט.) בעלי חיים אין נאסרין מפני עבודת כוכבים דמדאיצטריך קרא למיסר נעבד לקרבן גבוה מכלל דלהדיוט שרי:

לישראל נמי תתסר מידי דהוה ארביעה - דאסרינן לה ומקטלא וכי איצטריך למיסר נעבד לגבוה כגון נעבד על פי עד אחד או ע"פ הבעלים דגברא לא מקטיל ואיהי נמי לא מקטלא דהא רובע ונרבע אסר להו קרא לגבוה וקשיא לן למה לי קרא ממשקה ישראל כתיב מן המותר לישראל ואוקים בנרבע על פי אחד או על פי הבעלים דגברא לא מקטיל ואיהי נמי לא מקטלא בפרק ששי דתמורה (שם):

אמר אביי זה קלונו מרובה - שיש כאן קלון שעבר על מצות קונו וקלון שגינה עצמו בדבר מגונה:

וזה קלונו - דעובד כוכבים מועט וסבירא ליה לאביי תקלה וקלון בעינן דלית ליה דרב ששת אי נמי סבירא ליה כותיה דמתוך שקלונו מרובה איכא קלון ואפילו מעובד כוכבים ומיהו מאילנות לא גמר לה:

בבעלי חיים קא אמרינן - דלא מתסרי במלתא זוטרתא:

דהא חס רחמנא - שהצריך להם ב"ד של עשרים ושלשה והעדאת עדים:

רבא אמר - להכי לא ילפינן נעבד מנרבע משום דלא נהנית הבהמה מעבירה וגבי עובד כוכבים הבא על הבהמה כרב ששת סבירא ליה דהא איתהניא מעבירה:

תא שמע - דתקלה בלא קלון מקטיל מדקתני במתני' תרי בבי והויא רישא משנה יתירא דקתני סיפא דבר אחר וכו' ומהך סיפא משמע דתרווייהו איכא דקתני ויאמרו זו היא היינו קלון ושנסקל היינו תקלת עבירה ומדתנא לרישא שמע מינה תקלה גרידתא דוקא נקט בלא קלון כגון עובד כוכבים דהא ליכא למימר תנא רישא תקלה וסיפא קלון למימרא דתרווייהו בעינן דהא מדסיפא שמע מינה:

דף נה:

ה"ג לא סיפא תקלה וקלון ורישא הא קמ"ל וכו':

סיפא - ודאי תרווייהו איכא ואימא לך דכולה מתני' בישראל קא מיירי ואשמועינן רישא דאע"ג דליכא אלא חדא קלון בלא תקלה כגון ישראל שוגג כסבור מותר דאיכא קלון שגינה עצמו בדבר מגונה ותקלה ליכא ומאי תקלה דקתני שבאת לאדם תקלה ע"י תקלת קלון קאמר וניחא לאוקמה הכי ולא תוקמא רישא בעובד כוכבים וסיפא בישראל:

בת שלש שנים ויום אחד - קים להו לרבנן דשוב אין בתוליה חוזרין ומאז היא ראויה לביאה:

מתקדשת בביאה - ע"י אביה אם מסרה אביה לאחר לבא עליה לשום קדושין דהאב זכאי בבתו בקדושיה דכתיב (דברים כ"ב:ט"ז) את בתי נתתי לאיש הזה אבל היא עצמה

ואמה ואחיה כשהיא יתומה אין בה קדושי תורה אלא רבנן הוא דתקון ולא הצריכוה גט אלא מיאון בעלמא:

ואם בא עליה יבם קנאה - ויצאה ידי יבום ומתגרשת הימנו בגט ומקבלו אביה ואינה צריכה חליצה דהא בביאת יבם תלה רחמנא דכיון שלקחה נעשית כאשתו לכל דבר שמגרשה בגט וזה הרי בא [עליה] אבל פחות משלש שנים אינה ביאה ואינה נקנית לו ואם בא לגרשה בגט אינו יכול אלא ימתין עד שתהא בת שלש שנים ויום אחד ויבעול או עד שתביא ב' שערות ותחלוץ:

וחייבין עליה - אם קבל אביה קידושין ובא עליה אחר חייב עליה משום אשת איש דביאה היא אבל פחות מבת שלש נהי דקדושי כסף שלה קדושין הן לחייב עליה לאחר שלש אבל הבא עליה בתוך שלש לא נתחייב אע"פ שהיא אשת איש דלאו ביאה היא:

ומטמאה את בועלה - בנדותה דקיי"ל (נדה דף לב.) מרבויא דוי"ו ואשה כי תהיה זבה לרבות תינוקת בת יום א' שמטמאה בנדתה ומיהו כי מטמא' בנדה במגע ובמדרס הוא דמטמאה טהרות ואדם וכלים כשאר נדה אבל בא עליה בתוך שלש אינה מטמאתו טומאת שבעה כבועל נדה דכתיב ביה (ויקרא ט"ו:כ"ד) ותהי נדתה עליו אלא הרי הוא כנוגע בעלמא לטומאת ערב משום דלאו ביאה היא אבל בת שלש מטמאתו כדין בועל נדה:

לטמא משכב התחתון כעליון - שהבועל נדה מטמא משכב התחתון משום משכב אפי' לא נגע בו כעליון של זב הכי מפורש במסכת נדה בפרק בנות כותים (נדה דף לב:) שאין משכבו של בועל נדה חמור כמשכב נדה וכמשכב זב שנעשים אב הטומאה לטמא אדם וכלים דכתיב בהו וכל אשר יגע במשכבה אלא הרי הוא כעליונו של זב בגד שנישא על גבי הזב שאינו אלא ראשון לטומאה ואינו מטמא אדם וכלים אלא אוכלין ומקראי ילפינן לה התם:

נשאת לכהן - ע"י קדושי אביה:

אוכלת בתרומה - אבל פחות מבת שלש אע"פ שקידושיה קידושין על ידי אביה הואיל ואין ביאתה ביאה אין חופתה חופה והויא לה כארוסה דאע"ג דקנין כספו הוא אמרו רבנן אין האשה אוכלת בתרומה עד שתכנס לחופה:

בא עליה אחד מן הפסולין - כגון עובד כוכבים או חלל או נתין וממזר פסלה מן התרומה דהא ביאתה ביאה וביבמות (דף סח.) ובקדושין בפרק בתרא (דף סט:) ילפי לה מהאי קרא ובת כהן כי תהיה לאיש זר וגו' כיון שנבעלה לפסול לה פסלה עולמית מהתם יליף לה שפיר ולוויה וישראלית מרבו מרבויא דבת ובת:

מומתין ע"י - אם מחייבי מיתות הן דהא ביאתה ביאה:
והיא פטורה - דלאו בת עונשין היא:
תקלה ליכא - דלאו בת עונשין היא והרי היא בכלל שוגג:
קנאה - ליורשה ושלא תפטר עוד בחליצה אלא בגט:
ואינו נותן גט עד שינדיל - שהרי ע"י קדושי אחיו גדול נאסרה וגירושין של זה אינן חשובין להפקיע קדושי אחיו דקטן הוא ואינו בן דעת:
ומטמא כנדה - כבועל נדה ולא כנוגע:
לטמא משכב - שלו התחתון כעליונו של זב אבל פחות מבן ט' אינו אלא כנוגע בנדה לטומאת ערב:
ופוסל - את האשה בביאתו מן התרומה אם הוא א' מן הפסולין:
ואינו מאכיל - אם הוא כהן ובא עליה לשם קדושין אינו מאכילה בתרומה דקטן אע"ג דביאתו ביאה אין קניינו קנין ולא קרינא ביה קנין כספו:
ופוסל את הבהמה מעל המזבח - משום נרבע כגון על פי עד אחד או ע"פ הבעלים שאינה נסקלת ואינה נאסרת להדיוט:
ונסקלת על ידו - אם יש עדים דאין שור ובהמה נסקלין אלא ע"י עדים וסנהדרין כדאמר בפ"ק (דף ב.) כמיתת בעל כך מיתת השור:
מאי לאו מדסיפא תקלה וקלון - דהא קתני יאמרו זו היא היינו קלון וקתני שנסקל היינו תקלה משנה יתירא דרישא לאיתויי קלון בלא תקלת אדם ומאי תקלה דקתני בה תקלת קלון דאילו לאתויי תקלת עבירה בלא קלון בהכי לא מצית לאוקומא דבישראל תקלת עבירה בבהמה בלא קלון לא משכחת לן וקא סלקא דעתך דכולה בישראל קא מיירי:
מתני' עד שיפרש את השם - שיזכור את השם אבל אם לא הוציא שם מפיו אלא שמע שם יוצא מפי אחר וברכו פטור:

דף נו.

בכל יום - כל זמן שהיו נושאין ונותנין בבדיקת עדים היו דנין אותן בכינוי כלומר היו דנין עמהן ובודקין אותם בכינוי היאך אמר כך אמר יכה יוסי את יוסי האי כינוי לאו כינוי השם קאמר אלא ב"ד מכנין בדבריהם הקללה כלפי אחרים כל מי שמהפך דבריו ומדבר כאדם זה שמדבר ומקלל ותולה באחר קרי ליה כינוי בלשון חכמים ויש לו חבר בשבועות (דף לה.) וגם בלשון המקרא ואל אדם לא אכנה כי לא ידעתי אכנה (איוב ל"ב:כ"א-כ"ב) ולהכי נקט יוסי את יוסי דד' אותיות איכא כשם בן ארבע אותיות דאינו חייב אלא על

שם המיוחד דהיינו שם בן ארבע אותיות ומשום דחשבונו של יוסי כחשבונו של אלהים ולהכי נקט יכה זה את זה דילפינן לקמן דאינו חייב עד שיברך שם בשם:
נגמר הדין - ובאו לומר חייב הוא לא היו יכולין להרגו על פי עדות ששמעו שהרי לא שמעו מפיהם אלא קללת כינוי:
אלא מוציאין את כל אדם לחוץ - דגנאי הוא להשמיע ברכת השם לרבים:
וקורעין - בגדיהם:
ולא מאחין - עולמית וטעמא מפורש בגמרא:
אף אני - שמעתי כמוהו וא"צ לחזור ולהזכיר ברכת השם:
גמ' שם בשם - כגון יכה פלוני את פלוני או יקלל שם פלוני את שם פלוני:
ונוקב שם בנקבו שם - להכי אהדריה בהאי קרא לומר לך עד שיקוב שם בשם:
וממאי דהאי ונוקב שם וגו' - עד לא תעשון לשון קושיא הוא דאין תירוץ בינתים:
מברז - שלא לתחוב סכין לדקור נקב בשם הכתוב בקלף:
ואזהרתיה מהכא ואבדתם את שמם - וסמיך ליה לא תעשון כן לה' אלהיכם:
בענין שם בשם - כדיליף לעיל ובנקיבה לא משכחת שם בשם שינקוב את חבירו:
שני שמות אהדדי - כתובים בשתי חתיכות קלף ויתנם זה על זה:
נוקב וחוזר ונוקב - בסכין הוא ואין שם נוקב את שם חבירו דלאחר שינקוב העליון ינקוב התחתון:
פרושי - באותיותיו ופירושיה:
לא שמה אזהרה - ולא ענש עליה מיתה:
תרוייהו - פרושי וברוכי ובחדא לא מחייב:
איש איש - בברכת השם כתוב איש איש כי יקלל אלהיו וגו' (ויקרא כ"ד:ט"ו):
אינה אלא סייף - דכתיב בהו (בראשית ט':ו') באדם דמו ישפך ומיתה אחרת לא הוזכרה בהם:
והא מהכא נפקא - דעכו"ם מוזהרין על ברכת השם:
ה' זו ברכת השם - לקמיה דרשינן ויצו ה' אלהים וגו':
לא נצרכא - האי איש איש אלא לרבות את הכנויים שיהו העכו"ם מוזהרים על ברכתו כישראל דאי מהתם הוה אמינא שם המיוחד דוקא דכתיב ה' דהאי אלהים דבההוא קרא לאזהרת ע"ז דרשינן ליה לקמן:
ואליבא דרבי מאיר - מתוקמא דמחייב ישראל על הכנויין מהאי קרא ואתא איש איש להשוות עובדי כוכבי' וישראל בכל הני כנויים כגון אלהים שדי צבאות ולא דמו לכנויים

דמתני' דקתני יכה יוסי את יוסי דכנוי דקתני מתני' דנין את העדים בכינוי לאו כנוי השם הוא כדפרשינן לעיל:

על שם המיוחד - דהא כתיב ה' והיינו שם מיוחד דכתיב זה שמי לעולם (שמות ג':ט"ו):

כי יקלל אלהיו - דהיינו כנוי דלאו שם המיוחד וסמיך ליה מיתה ונוקב שם ה' מות יומת וקאי נמי אכי יקלל אלהיו:

וחכ"א על שם המיוחד במיתה - כדכתיב ונוקב שם ה' וגו' והאי ונשא חטאו לאו מיתה אלא ונשא חטאו דכרת:

ועל הכנויין באזהרה - אלהים לא תקלל אף על הכנויין נזהר ושם המיוחד נמי בהא אזהרה נפיק דכל אלהים לשון שררה כמו (שם ז) נתתיך אלהים:

ופליגא דרבי מיישא - הא דאמר ר' יצחק נפחא לרבות את הכנויים ואליבא דרבי מאיר דמשמע הא לרבנן פטור בן נח על הכנויין פליגא דרבי מיישא דאיהו סבר אע"ג דאמרי רבנן על הכנויין באזהרה בישראל מיהו עובד כוכבים חייב מיתה מכגר וכאזרח מדכתיב גר ואזרח יתירה ש"מ לחיובי עובד כוכבים בכנוי:

ור"מ - דאמר גר ואזרח חייבין בכנוי ועובד כוכבים אתרבו מאיש איש ממאי קא ממעט גר ואזרח לבני נח:

הואיל ואיתרבו - להאי פרשתא לכנויין איתרבו אף לכל האמור בפרשה ובסקילה:

ור' יצחק נפחא אליבא דרבנן - כיון דאמרי רבנן עובדי כוכבים פטורין מן הכנוי כישראל גר ואזרח מאי קא ממעטי אי למעוטינהו מסקילה לא איצטריך דמהיכא תיתי הא לא אתרבו בהא פרשתא דבשלמא לר' מאיר סד"א הואיל ואיתרבי איתרבי:

איש איש למה לי - בין לר' מיישא בין לר' יצחק נפחא אליבא דרבנן ברכת השם מויצו ה' אלהים נפקא כנויים מגר ואזרח נפקי לר' מיישא ואי לר' יצחק נפחא הא אמר לרבנן פטורין:

שבע מצות - יליף להו לקמן:

וגלוי עריות - כולן חוץ מנערה המאורסה כדכתיב (בראשית כ':ג') גבי אבימלך הנך מת על האשה אשר לקחת והיא בעולת בעל בעולת בעל יש להם נערה המאורסה אין להם:

דף נו:

אף על הדם מן החי - כולהו יליף טעמייהו לקמן:

בפרשת מכשף - זו היא שמזכיר והולך לא ימצא בך ובגלל התועבות האל וגו' ומדנענשו עליהם שמע מינה הוזהרו על כולם דלא ענש אלא אם כן הזהיר:

מותרין בני נח וכו' - סיפא דמילתא דרבי אלעזר הוא וכוליה מפרש לקמן:

מכל עץ הגן ולא גזל - מדאיצטריך למישרי ליה ולהפקיר לו עצי הגן ש"מ שאינו מופקר לו נאסר לו:

אכול תאכל - העומד לאכילה ולא תאכל אבר מן החי דבהמה בחייה אינה עומדת לאכילה אלא לגדל ולדות:

עשוק אפרים - מיד שונאיו ורצוץ משפט רצוץ ע"י שפטיו של הקב"ה:

כי הואיל הלך אחרי צו - מפני שנתרצה ללכת אחרי צווי של נביאי הבעל:

למעוטי גיפוף ונישוק - אבל עשה אתרבי מויצו אע"ג דבית דין של ישראל אין ממיתין:

מגפף ומנשק - אמרינן במתני' (דף ס:) דגבי ישראל אינו נהרג:

בכדרכה - שדרך עבודתה בכך ישראל נמי כל עבודה שדרך עבודתה בכך ישראל חייב עליה ואפילו הוא דרך בזיון כגון פוער לפעור וזורק אבן למרקוליס כדאמר במתני' (שם) וילפינן מקראי וכ"ש כשהוא דרך כבוד דכולהו כדרכן נפקי מאיכה יעבדו הגוים האלה את אלהיהם וגו':

כאשר צוך ה' אלהיך - כתיב בדברות האחרונות גבי שבת וכבוד אב ואם והיכן צוך הא ליכא למימר דמשה הוה אמר להו בערבות מואב כאשר צוך בסיני דמשה לאו מאליו היה שונה להם משנה תורה ומזהירם על מצותיה אלא כמו שקבלה הוא והיה חוזר ומגיד להם וכל מה שכתוב בדברות האחרונות היה כתוב בלוחות וכן שמע בסיני:

לעדה ועדים והתראה - וכן נצטוו ישראל במרה להיות דנין בסנהדרין של כ"ג כדאמרי' (לעיל ב.) עדה שופטת ועדה מצלת דעכו"ם לא איפקוד בהכי כדילפינן לקמן (דף נז:) מקראי דבן נח נהרג בעד א' ובדיין א':

אי הכי מאי הוסיפו עליהן דינין - אין אלו דינין אלא מצות דיינין:

דיני קנסות - הוסיפו במרה דבני נח לא הוזהרו עליהן דכתיב ויצו וגמרי' לה מאשר יצוה דהתם צדקה ומשפט כתיב דהיינו דין ופשרה אבל קנסות לאו משפט נינהו דקנסינן ליה טפי מדיניה:

בדינין מבעי ליה - דניהוי משמע שהוסיפו להם בהלכות דינין שנצטוו עליהם כבר אבל השתא דקתני הוסיפו עליהם דינין משמע כל הלכות דינין הוסיפו:

כל פלך - מדינה:

ישראל נצטוו להושיב - דיינין בכל עיר ועיר כדכתיב (דברים ט"ז:י"ח) תתן לך בכל שעריך:

כך נצטוו עכו"ם - דהא משפט כתיב ביה והכא נמי כתיב (שם) ושפטו את העם משפט צדק:

האי תנא - דבריי' דלעיל דקתני הוסיפו עליהם דינין דמשמע דבני נח לא נצטוו עליהם תנא דבי מנשה הוא:

ד"ך - דינין וברכת השם:

ס"ך - סירוס וכלאים:

שבע מצות וכו' - לקמן מפרש דתנא דבי מנשה לא דריש ויצו והני כל חדא באנפי נפשיה כתיב בהו:

אדם הראשון לא נצטווה אלא על ע"ז בלבד שנאמר ויצו ה' אלהים - את אלהותו צוה עליו על האדם שלא ימירהו באחר:

אף על ברכת השם - דנפקא ליה נמי מאלהים אלהותו צוה עליו שלא יקללהו כדכתיב (שמות כ"ב:כ"ז) אלהים לא תקלל:

אף הדינין - מאלהים נמי נפקא יהא אלהותי עליך להיות מוראי עליך ולהיות מוראי בלבך ולא מורא בשר ודם להטות משפט כי המשפט לאלהים הוא כדמפרש רב ואזיל:

אלהים אני - נאמר לאדה"ר:

אל תמירני - כדאמרינן לא יהיה לך אלהים אחרים על פני זולתי:

לא תקללוני - כדאמרי' אלהים לא תקלל:

יהא מוראי עליכם - כדאמרינן אלהים לשון שררה ורבנות כמו נתתיך אלהים לפרעה (שמות ז) יהא מוראי עליך ולא מורא בשר ודם לא תגורו מפני איש כי המשפט לאלהים הוא (דברים א) דהיינו דינין:

כיש אומרים - דמרבי לכולהו:

אפי' הנך נמי - דינין וברכת השם:

דף נז.

ותשחת הארץ - מדאיענש עלייהו שמע מינה איפקוד עלייהו:

כי השחית כל בשר את דרכו על הארץ - גלוי עריות דכתיב (משלי ל':י"ט) דרך גבר בעלמה ודור המבול על העריות נענשו כדכתיב (בראשית ו':ב') ויראו בני האלהים את בנות האדם כי טובות הנה:

ואידך - מאן דדריש ויצו אמר לך אזהרה מויצו הוזהר אדם הראשון וגבי דור המבול אורחייהו מגלי להודיעך על מה נענשו:

קטלייהו קא מגלי - באיזו מיתה ימיתם ולעולם הוזהרו מויצו:

כירק עשב - עשב קרי עשב האפר וכל הגדל מאיליו שאין בו טורח לחרוש ולזרוע:

למישרי בשר הוא דאתא - כדאמר לקמן בפרקין (דף נט:) אדם הראשון לא הותר לו בשר באכילה אלא עשבים ואילנות דכתיב הנה נתתי לכם את כל עשב זורע זרע לכם יהיה לאכלה ולחית הארץ העשבים והאילנות תאכלו אתם וחית הארץ ולא חית הארץ לכם והוזהרו על אבר מן החי מאכול תאכלו וללמדך דאפי' אינך ממיתה אלא שנפל ממנה אבר מאיליו לא תאכלנו ובאו בני נח והתיר להם להמית ולאכול ולאו למדרש מינה ולא כירק גנה אתא דלגופיה אצטריך לפי שירק עשב הותר לאדם הראשון תלה להו לבני נח בהמות וחיות כירק עשב:

בשר בנפשו דמו - בעוד שהוא הבשר בנפשו דהיא דמו לא תאכלו הבשר:

למישרא שרצים הוא דאתא - משום שהוזהרו באבר מן החי מאכול תאכל אתא האי קרא למשרא אבר מן החי בשרצים והכי דרשינן לקמן בפרקין (דף נט:) אותו בשר שקרוי דמו בנפש והבשר קרוי בשר דהיינו דמו חלוק מבשרו אסרנא לכו באבר מן החי ולא בשרצים שאין דמו קרוי נפש אלא הרי הוא כבשרו דאילו בישראל לא מחייבי עליה כרת כדאמר בכריתות (דף כא.) דלית ביה אלא לאו דדם דשרצים כבשר:

לברכה בעלמא - לא לפרות ולא לרבות צוום אלא ברכם בפריה ורביה:

מן העוף למינהו - מדנצטוה להביא זכר ונקבה לתיבה מכל מין ולא שיזדווג לו מין אחר שמע מינה אסורין להרביע כלאים:

ואידך - לאו משום איסור כלאים אלא לצוות בעלמא שכל אחד ואחד נוח לו לצוות מינו מצוות מין אחר:

על שלש מצות בן נח נהרג - ואף על פי שנצטוו בשבע אין נהרגין אלא על שלש כדפריש להו רב ששת דבשפיכות דמים כתיבא בהדיא דמו ישפך וגלוי עריות וברכת השם כתיב גבי ישראל איש איש ודרשי' להו לרבות את הכותים להיות במיתה כישראל:

בעבודת כוכבים נמי - כתיב גבי מולך איש איש בקדושים תהיו:

על ד' מצות - עבודת כוכבים הוסיף עמהם:

בעבודת כוכבים דברים שב"ד ישראל וכו' - הכי קאמר באיסור עבודת כוכבים אותם דברים שב"ד ישראל ממיתין עליהם כגון כל עבודות שדרכן של עבודת כוכבים בכך וזבוח וקיטור אפי' שלא כדרכה כדלקמן בפירקין (דף ס:):

אזהרה שלהם - כלומר כל אזהרה דתנא תנא גבי בני נח היא מיתה שלהם דלא דייק בהו תנא למיתני מיתה גבי חייבי מיתות ואזהרה בשאין בהן מיתה כלגבי ישראל:

גלי רחמנא בחדא - בשפיכות דמים:

על הגזל - כך הוא מצות בני נח גנב וגזל וכן יפת תואר דהוי נמי גזל שגוזלין את אשתו במלחמה:

וכן כיוצא בהן - שאינן ממש גזל אלא דומין להם ולקמן מפרש להו:

ישראל בכותי מותר - דלא תעשוק את רעך כתיב (ויקרא יט) ולא כותי ומדרבנן איכא למאן דאסר משום חילול השם בהגוזל בתרא (ב"ק דף קיג.):

משום דקבעי למיתנא סיפא ישראל בכותי מותר - ואי תנא גבי כותי בכותי חייב הוה תני ישראל בכותי פטור ומשמע פטור מן המיתה אבל עובר עליו בלאו ומשום הכי תנא ברישא לשון איסור דליתני גבי ישראל מותר דס"ל כמאן דאמר מותר ממש:

הא כל היכא דאיכא חיוב מיתה מתנא - תנייה בלשון חיוב ומדנקט הכא לשון איסור ש"מ דווקא תננהו:

היכי ליתני - לעולם הכא לאו דוקא איסור נקט אלא משום סיפא ודקשיא לך רישא מדלא נקט נמי לשון איסור ש"מ דוקא תני להו התם לא מצי למיתנא לשון איסור משום דנבעי למימר ישראל בכותי מותר ולא מצי מתני ליה:

ה"ג הכותי וכן רועי בהמה דקה ישראל - שסתמן גזלנים שמרעים בהמתן בשדות אחרים:

לא מעלין ולא מורידין - לא מעלין אותם מן הבור להצילם מן המיתה ולא מורידין אותם לבור להמיתם בידים [אבל האידנא דין זה אינו נוהג כי בטלו ד"נ]:

פועל בכרם - ואוכל מן הענבים:

בשעת גמר מלאכה - כגון ששכרו לבצור:

התירא הוא - ואפי' ישראל בישראל דכתיב (דברים כ"ג:כ"ה) ואכלת ענבים כנפשך שבעך ואל כליך לא תתן בשעה שאתה נותן לכליו של בעל הבית אתה אוכל ובריית קתני ישראל בכותי מותר הא ישראל בישראל אסור ותו בכותי היכי אסור ליה מי איכא מידי דישראל בישראל שרי ולכותי אסור:

אי לאו בשעת גמר מלאכה גזל מעליא הוא - וגזל תנא ליה רישא:

צערא בשעתא מי לית ליה - הלכך גזל הוא אלא שאין ב"ד ישראל נזקקין להשיבו דבתר הכי מחיל ליה ובישראל בישראל נמי אסור ומעבר לא עבר דכתיב (ויקרא יט) לא תגזול (שם ה) והשיב את הגזילה אמידי דהשבון קרי גזל ואידך לא אבל בכותי דלאו בר השבון הוא שכל דינו למיתה לא נפיק פחות משוה פרוטה מכלל פרוטה ואפי' מישראל דמחיל ליה בתר הכי:

כותי בכותי כיוצא בו - בתמיהה וגבי כותי בכותי מוציא פחות משוה פרוטה מכלל פרוטה וקרי כיוצא בו בגזל ולא גזל ממש:

בכובש שכר שכיר - דגזל לא הוי אלא בחוטף דבר מיד חבירו כדאמר בב"ק במרובה (ב"ק דף עט:) מקרא דויגזול את החנית מיד המצרי:
כיוצא בו בגנב נראה בעיני מדלא קבעי לה מאי היא לא משכחת ליה ולאו עליה קאי אלא אגזל ויפת תואר:
נהרג עלי' - משום גזל ואף על פי שאין זו בעולת בעל דאישות אלא דזנות בעלמא כחמור ובהמתו. כותי בישראל שפחה כנענית שייחד ישראל לעבד עברי ובא עליה כותי נהרג. ישראל בכותי מותר כותי שייחד שפחה לעבדו ובא ישראל ולקחה בשביה מותר דהא אפי' אשתו גמורה מותרת לו. ישראל בישראל אסור דהיינו שפחה חרופה שחייבין עליה אשם:
כיוצא בו גבי שפיכות דמים לא תנא - האי תנא דלעיל משום דאין לשפיכות דמים שאינו חייב גמור או מותר לגמרי כגון נרדף שניתן להנצל עצמו בנפשו של רוצח דאילו שופך דם בשוגג שפיכות דמים גמור הוא אלא רחמנא חס עליה:
ויכול - הנרדף להציל עצמו באחד מאבריו של רודף כגון לקטע רגלו:
ולא הציל - אלא הרגו:

דף נז:

נהרג עליו - היינו כיוצא בו דשפיכות דמים דהוי קרוב להתיר ואינו מותר כותי בכותי וכותי בישראל חייב וכן ישראל בישראל אבל ישראל בכותי פטור ואליבא דרבי יונתן אבל רבנן פליגי עליה ואמרי היתר גמור הוא וליכא כיוצא בו:
מפי איש - על ידי דיין איש או עד איש:
אף על העוברין - הכה את האשה ויצאו ילדיה נהרג עליהן ובישראל עד שיצא לאויר העולם כדתנן במס' [נדה] (דף מד.) תינוק בן יום אחד ההורגו חייב היכא דקים ליה בגוויה שכלו לו חדשיו ואינו נפל:
מיד כל חיה - מיד כל דבר חי:
שופך דם האדם באדם - שבתוך האדם דמו ישפך:
זה חנק - דאין דמו יוצא לחוץ:
ואשה - בת נח לא מפקדה על הדין:
ביתו - היינו נשים:
מה תלמוד לומר איש איש - אל כל שאר בשרו וגו':
בעריות דידן - באשת איש ישראל:
למאי הלכתא - נדון בדיני ישראל:

שצריך עדה ועדים והתראה - כישראל:
מגרע גרע - זה הבא על אשת ישראל מהבא על אשת כותי שנהרג בעד אחד ובדיין אחד ושלא בהתראה. מגרע גרע לשון קולא ובתמיהה:
לא נצרכה - האי דקתני נידון בדיני ישראל:
אלא - שבא על נערה המאורסה ישראלית:
דלדידהו לית להו - מיתה בנערה המאורסה אלא בבעולת בעל וגבי ישראל נהרג מריבויא דאיש איש על כרחך האי דקטלוה משום דאתרביה באיש איש כישראל ולגבייהו לאו אשת איש דנחייב קטלא דידהו אלא נידון בסקילה אבל אין צריך עדה ועדים והתראה דלא גרע מעריות דידהו:
אבל - בא על אשת איש ישראל בדינא דידהו דייניו ליה בתמיה:
בא על נערה המאורסה נידון בסקילה - כישראל דהא בדינא דידהו סייף הוא דכל מיתת בן נח אינו אלא סייף לרבנן דפליגי אתנא דבי מנשה:
נכנסה לחופה ולא נבעלה - בדיני ישראל חנק הוא כשאר אשת איש דגבי סקילה כתיב נערה בתולה מאורסה וגו' ודרשינן (כתובות דף מח.) בתולה ולא בעולה מאורסה ולא נשואה ומאי נשואה אילימא נשואה ונבעלה מבתולה ולא בעולה נפקא אלא שנכנסה לחופה ולא נבעלה ומעטה קרא מסקילה וישנה בחנק דהכל היו בכלל נואף ונואפת ויצאה ארוסה לידון בעצמה וזו שלא יצאה עמדה בכללה:
בעולת בעל יש להם - דכתיב (בראשית כ) והיא בעולת בעל ולא כתיב והיא אשת איש אלמא הנך מת משום בעילתו של בעל ולא מפני קדושין וחופתו:
תניא כוותיה דרבי יוחנן - דאמר בא על עריות ישראל דקתני נידון בדיני ישראל לא מתוקמא אלא בנכנסה לחופה או בנערה המאורסה וכו' דלדידהו לית להו:
אין ב"ד של ישראל ממיתין עליה - כגון חייבי כריתות אחותו ואחות אביו ואחות אמו ואשת אחיו ואשת אחי אביו ואחות אשתו:
אין בן נח מוזהר עליה - כדמפרש לקמן דר' מאיר אליבא דר"ע אמרה דנפקי ליה עריות בבני נח מעל כן יעזב איש וגו' והתם חייבי מיתות הוא דכתיבי:
הרבה עריות יש - כגון כל חייבי כריתות בן נח מוזהר עליהם דלרבנן אתרבו בני נח מאיש איש לכל האמור בפרשה ור"מ לא דריש איש איש לרבויי:
בא על עריות ישראל - עבריות:
עריות בני נח - כותיות:
ואנו אין לנו - שיהא בן נח חלוק בין ישראלית לכותית אלא נערה המאורסה משום דלדידהו לית להו קטלינן ליה בקטלא דידן:

אידי ואידי חנק הוא - דיננו ודיניהן שוין בה:

דף נח.

שהורתו שלא בקדושה - וכל גר שנתגייר כקטן שנולד עכשיו בלא אב ואם וקרובים דמי ואין עליו קורבה מקודם לכן ומיהו רבנן הוא דגזור עליה בכל האסורות לו (בהיותו כותי) משום שלא יאמרו באין מקדושה חמורה לקדושה קלה הלכך נשא אחותו מן האם שנולדה קודם שנתגיירה אמה ונתגיירה עם אמה ונשאה זה משגדל יוציא דאחותו היא ולא גרע מבן נח ומדרבנן שלא יאמרו וכו' דקסבר ר' מאיר אחותו מן האם אסורה לבני נח ואפי' אחות אביו מן האם ואחות אמו מן האב ויליף לה מעל כן יעזב איש את אביו ואת אמו דאביו זה אחות אביו ואמו זה אחות אמו כדדריש ליה ר"א לקמן בשמעתין:

מן האב יקיים - דלא נאסר איסור אחוה בבני נח אלא מן האם דכתיב (בראשית כ':י"ב) וגם אמנה אחותי בת אבי היא אך לא בת אמי אלמא בת האב שריא להו ובת האם לא שריא להו:

אחות אביו מן האם יוציא - כדכתיב (שם ב) על כן יעזב איש את אביו ודרשינן את אביו אחות אביו מן האם:

אחות אם מן האם יוציא - כדכתיב את אמו זו אחות אמו מן האם:

ר"מ אומר יוציא - גזירה משום אחותו מן האם דכיון דשם צד שאר האם כאן אע"ג דמן האב היא אי שרית ליה אתי למימר אין לגר אפי' שאר אם ואתי למישרי אפי' אחותו מן האם וכ"ש אחות אמו ואחות אביו מן האם:

וחכ"א יקיים - ולא גזרי' והוא הדין להורתו ולידתו שלא בקדושה והא דנקט הורתו שלא בקדושה ולידתו בקדושה לא בא למעוטי הורתו ולידתו שלא בקדושה אלא למעוטי הורתו ולידתו בקדושה וכיון דדמי ליה לישראל גזר ביה ר"מ דילמא אתי לאחלופי בישראל ואפילו בשאר האב ואפי' נולדו אותן קרובות בהיותו כותי:

ומותר באשת אחיו - ואפילו מאמו ולאחר מיתה ואפילו נשאה אחיו משנתגייר או נשאה כשהוא כותי ומשנתגייר קיימה דאין אשת אח לבני נח וליכא למיחש שמא יאמרו וכו' וכן אשת אחי האב וכן כל הבאות מחמת אישות דכיון דלשמא יאמרו ליכא למיחש דקסבר לא נאסרו לבני נח ומשום קורבה נמי ליכא למיחש דכקטן שנולד דמי:

ושאר כל עריות - שבאות מחמת אישות מותרות לו:

לאתויי אשת אביו - אבל כלתו ואחות אשתו ליכא לרבויי דהא בגר שהיתה לידתו בקדושה קיימא וזה לא היתה לו כלל אשה אלא ביהדות ולאתויי אחות אשתו נמי לא

(צריכא ליה) דהא קתני בהדיא נשא אשה ובתה כונס אחת ומוציא אחת וה"ה לשתי אחיות:

נשא אשה ובתה - אשאר גרים קאי כשנשאם בהיותם כותי ונתגיירו עמו אי נמי אהא קאי ומשום דהך גיורת קאמר וה"ה לישראל גמור:

ולכתחילה לא יכנוס - מפרש ביבמות בפ' נושאין על האנוסה (יבמות דף צח:) דאהנך דאמרן לעיל יקיים קאמר דלכתחלה לא יכנוס:

מתה אשתו מותר בחמותו - ואע"פ שקיימה לאשתו משנתגייר דבן נח לא הוזהר על חמותו דנימא באים מקדושה וכו' וחמותו ממש לא הויא אע"ג דנתגיירו דגר שנתגייר וכו' ואין קורבות זה לזה:

ואיכא דתני אסור בחמותו - התם מפרש במאי פליגי קתני מיהת מותר באשת אביו ואע"פ שב"ד של ישראל ממיתין עליה וכן בחמותו וקתני אסור באחותו ובאחות אביו ואחות אמו ואע"פ שאין ב"ד של ישראל ממיתין עליהם:

הא ר"מ וכו' - תלמיד של שניהם היה כדאמרי' במס' ביצה (ד' ג:) גבי ליטרא קציעות ר"מ אומר א"ר אליעזר רואין כאילו הן פרודות וכו' ובמס' עירובין בפ"ק (דף יג.) אמר ר"מ שמש את ר"ע. הא דקתני אחותו אסורה לו ואשת אביו מותרת לו ר"מ היא משום ר"א והאי דקתני חייבי מיתות נאסרו להם ולא חייבי כריתות ר"מ היא אליבא דר"ע:

על כן יעזב איש את אביו ואת אמו - לאדם הראשון נאמר:

אחות אביו - וכ"ש אחותו:

ודבק ולא בזכר - דליכא דיבוק דמתוך שאין הנשכב נהנה אינו נדבק עמו:

שנעשה לבשר אחד - שזרע יוצא מהם שנעשה בשר האם והאב אחד בו:

יצאו בהמה וחיה - שאין יולדין מן האדם. הני דר"ע כולהו חייבי מיתות נינהו ומינה ילי"ף לכל חייבי מיתות אבל לרבי אליעזר לית ליה קורבא דאישות ואית ליה קורבה דאחוה:

אימא לאחר מיתה - לחייבו על אשת אביו לאחר מיתת אביו ומשני דומיא דאמו:

אמו אמו ממש - ולאו היינו אשת חבירו ובלאחר מיתת אביו נמי ליכא לתרוצה דהיינו אשת אביו דאוקימנא לאחר מיתה ומשני אמו אנוסת אביו דלאו אשתו ואין כאן אלא משום אמו אפי' בחייו:

דף נח:

אביו דומיא דאמו ואמו דומיא דאביו לא משכחת לה אלא באיסור דאחווה - דתרוייהו ממש ליכא למימר דא"כ היינו ודבק ולא בזכר ותרוייהו באישות ליכא למימר דהא אמו לאו משום אישות דא"כ היינו אשת אביו הלכך תרוייהו באחוה:

ורבי עקיבא מוטב לאוקמא באשת אביו - כמשמעותה דקרא דקרי ליה אביו דכתיב יעזב איש את אביו ואשת אביו אשכחן דקרי בישראל ערות אביו דכתיב (ויקרא י"ח:ח') ערות אביך היא ולאו לאוקמא באחות אביו דקרא לא משמע הכי דאחות אביו שאר אביו הוא דאקרי ערות אחות אביך לא תגלה כי שאר אביך היא (שם):

דודתו - אחות קהת אביו:

מאי לאו - אחות קהת אף מן האם היתה והותרה לעמרם אלמא אחות אב מן האם מותרת לו קודם מתן תורה:

לא דודתו מן האב - אחות קהת מן האב היתה ולא מן האם ואחות האב הותרה להם והא דכתיב יעזב איש את אביו ודרשינן אחות אביו (אביו) באחותו מן האם קאמר כדילפינן מוגם אמנה אחותי בת אבי היא:

תא שמע וגם אמנה וכו' - מכלל דבת האם אסורה קשיא לר"ע:

אחותו הוה - בתמיהה הא בת אחיו הוה וכיון דהכי לא שנא מן האם ולא שנא מן האב שריא ליה:

אלא התם הכי הוה אמר ליה קורבא דאחוה וכו' - בת אחי מן האב היא ולא מן האם ולא משום איסורא והתירא קאמר ליה אלא משום לתקוני דיבורא קמא שאמר אחותי היא קאמר ליה הכי אחותי בת אבי היא דבת אחי בן אבי היא וקרי לה אחותו דבני בנים הרי הם כבנים והרי היא כבת אביו והאי דקאמר אך לא בת אמי לאו משום דאי הוה אחוה מן האם הויא אסורה אלא משום קושטא דמילתא אמר לו:

חסד יבנה - תחילתו של עולם נבנה בחסד שצוה אדם הראשון לגמול חסד את בנו ואסרה לו והתירה לקין כדי שיבנה העולם והיינו דכתיב (ויקרא כ':י"ז) (כי יקח איש) את אחותו בת אביו חסד הוא מה שהתרתי לקין חסד גמלתי עמו:

כותי מותר בבתו - בין לרבי אליעזר בין לר"ע דקסבר רב הונא לא ילפינן שאר עריות מהנך דכתיבי בהאי קרא מדפרט כל הני שמע מינה דוקא כתבינהו:

עבד כנעני - של ישראל:

מותר באמו ובבתו - וכ"ש בשאר עריות של קורבה:

יצא מכלל כותי - ופקע שם בן נח מיניה:

ולכלל ישראל לא בא - דליגזר ליה עליה משום דשמא יאמרו באין מקדושה חמורה לקדושה קלה:

מאימת - חשיב ליה מיוחדת לו:

מדרגיל למיקרי ליה - בנות העיר:

רביתא דפלניא - ילדתו של פלוני עבד:

מאימת התרתה - שלא תקרא מיוחדת לו אם תבא להפקיר עצמה:
משתפרע ראשה בשוק - שהיו רגילות אף הנכריות הנשואות שלא לצאת בראש פרוע:
שלא כדרכה - אין כאן דבק שמתוך שאינה נהנית בדבר אינה נדבקת עמו:
באשתו ולא באשת חבירו - שלא אסרה תורה אלא בדביקה:
ויך את המצרי - משום דהכה איש עברי:
מוקש אדם ילע קדש - הנוקש את האדם היינו ישראל שקרויין אדם דכתיב (יחזקאל ל"ד:ל"א) ואתנה צאני צאן מרעיתי אדם אתם אתם קרוין אדם וכו':
ילע קודש - כאלו לועה את הקדש כלומר כסוטר על לועו. סוטר מכה:
אם לא לקחתי בחזקה - בבני עלי כתיב שהיו תוקפים בבשר הזבחים ואמר אם לא תתן לי אקח בחזקה דהיינו כמרים ידו שהיו מגזמין להכות:
וזרוע רמה - הרגיל לרום ידו על חבירו:
קץ ידא - מאדם אחד שהיה רגיל להכות את חבירו וקנסו בכך כדאמר בפרקין דלעיל (דף מו.) ב"ד היו מכין ועונשין שלא מן התורה לעשות סייג וגדר לדבר:
איש זרוע - איש שמניף זרוע לו הארץ מתוקנת לקבורה כלומר ראוי להמיתו ולקוברו:
לא נתנה קרקע - כלומר אין ראוי לקנות קרקע אלא לבני זרוע מפני שהתגר רבה ע"י קרקע שבאות בהמות ומפסידות וגנבים באין וגונבין ועוררין עליו וצריך שיהא חזק לעמוד כנגדן:
כעבד לאדמה - לעסוק בה תמיד לחרישה והשקאה וניכוש ועידור:
עובד כוכבי' ששבת - ממלאכתו יום שלם חייב מיתה שנא' יום ולילה לא ישבותו וקא דריש ליה לא ישבותו ממלאכה דאבני אדם נמי קאי ולא תימא לא ישבותו אהך ששת עתים דקרא קאי כלומר לא יבטלו ולא יפסקו מלהיות: פשיטא לא גרסי' דהא טובא קמ"ל דאבני אדם קאי:
אמר רבינא אפי' שני בשבת - לא תימא שביתה דקאמר ר"ל לשום חובה קאמר דלא לכוון לשבות כגון בשבת שהוא יום שביתה לישראל או אחד בשבת ששובתין בו הנוצרים אלא מנוחה בעלמא קא אסר להו שלא יבטלו ממלאכה ואפי' יום שאינו בר שביתה שני בשבת יומא קמא דלאו יום בר שביתה נקט וה"ה דהוה מצי למינקט שלישי ורביעי:
קום עשה לא חשיב - והאי לא ישבותו קום עשה מלאכה היא:

דף נט.

והא דינין קום עשה - משפט הוא וקא חשיב:

ומשני קום עשה ושב אל תעשה הוא - קום עשה משפט ושב ואל תעשה עול אפילו אינו מצוה לעשות משפט והוא יושב ובטל מוזהר הוא שלא לעשות עול ואזהרת לא תעשו עול (ויקרא יט) אינה קום עשה משפט אלא לחודה קיימא שב והבטל מלא תעשה עול אבל אזהרת לא תשבות על כרחיך אינה אלא קום עשה:

מורשה לנו - ולא להם ואיכא משום גזל כדמפרש:

מורשה מאורסה - אמוראי איכא דדרשי בהו גבי עם הארץ בפרק אלו עוברין בפסחים (דף מט:):

מיגזל קא גזל לה - והא קא חשיב גזל וכן נערה המאורסה דהא בכלל גילוי עריות הוא:

האדם - ר"מ דלית ליה אתם קרוין אדם ולא עובדי כוכבים קרוין אדם ור"ש היא דדרש לה במסכת יבמות (דף סא.):

בשבע מצות דידהו - עוסקין בהלכות אותן שבע מצות להיות בקיאין בהן:

בשר - בעוד נפשו קיימת לא תאכלו זהו אבר מן החי ודמו לדרשא אחרינא למשרי אבר מן החי דשרצים כדלקמן בשמעתין:

כיוצא בדבר אתה אומר - שאף ישראל הוזהרו על דם מן החי בסיני ומשום חיות ורבי חנינא קאמר לה:

כי הדם הוא הנפש ולא תאכל הנפש עם הבשר כו' - כלומר לא תאכל הדם הנזכר בראש המקרא בעוד הנפש עם הבשר:

ורבנן ההוא - דסמך דם לאזהרת אבר מן החי לא למסרי משום חיות סמכי' אלא למיסר דם הקזה שהנפש יוצאה בו משום דם הוא דסמכיה דלא תימא אזהרת דם גבי וזבחת מבקרך ומצאנך כתיב (דברים י"ב:כ"א) דם שחיטה הוא דהוי דם אבל דם הקזה לא הוי דם להכי אקשייה לאבר מן החי מה אבר מן החי אסור מחמת איסורו אף דם מן החי מוזהר עלה משום דם ובלבד שיהא דם הנפש אבל דם הקזה שאין הנפש יוצאה בו אינו קרוי דם אבל איסור חיות לא נזכר בו ולא בשום דם ובכריתות (דף כב.) מפרש איזהו דם הקזה שהנפש יוצאה בו מטיפה המשחרת ואילך משהוא מתחיל לצאת שחור:

למה לי למכתב - אבר מן החי בסיני ובבני נח אטו ישראל משום דקבלו תורה יצאו מכלל מצו' הראשונו' בשלמא עבודת כוכבים וגילוי עריות בסיני למילתייהו נשנית לפי שלא פרשו כ"כ בבני נח על אלו עבירות עונשן עליהם וכן בעריות לפרש עונשן אלא אבר מן החי למה לי לאהדורי:

לזה ולזה נאמרה - כדמפרש לקמן מדנשנית עבודת כוכבים וגילוי עריות בסיני ואשכחן דאיענש עובדי כוכבים עלייהו אף לאחר מתן תורה כדכתיב (דברים יח) לא ימצא בך

מעביר בנו ובתו וגו' ובגלל התועבות האלה וכן בעריות (ויקרא יח) כי את כל התועבות האל שמע מיניה כי יהיב קודשא בריך הוא תורה לישראל לא שקלינהו להנך מבני נח וכדקיימי להו קיימי וכל שלא נשנית בסיני נאמר לישראל ולא לבני נח מסיני ואילך אף על גב דעד סיני נצטוו עליה מדלא הדר תנייה בסיני כדאיתא בעבודת כוכבים ובגילו עריות דאשכחן דאיענוש עובדי כוכבים עלייהו שמע מינה ישראל שיצאו לקדושה עמדו באיסורן אבל עובדי כוכבים נטלן מהן ולקמן פריך דילמא להכי לא נשנו דלבני נח הוא דאסירי ולא לישראל ומשני ליכא מידי דלישראל שרי ולעובדי כוכבים אסור שכשיצאו מכלל בני נח להתקדש יצאו ולא להקל עליהם ולזה ולזה ליכא למימר דא"כ אמאי אתני עבודת כוכבים הילכך על כרחיך אותה שלא נשנית אינה בבני נח הילכך אם לא נשנית אבר מן החי הוה אמינא נטלוה מבני נח ממתן תורה ואילך:

ואנו אין לנו - אזהרה בבני נח ולא נשנית בסיני אלא גיד הנשה:

ואליבא דרבי יהודה - דאמר בפרק גיד הנשה (חולין דף ק:) מבני יעקב נאסר גיד הנשה שהיו בני נח קודם מתן תורה ורבנן פליגי ואמרו בסיני נאמר ולא להם אלא שנכתב במקומו ואחר מתן תורה כתבו משה במקום המעשה על העתיד לידע מאיזה טעם נאסר להם ולרבי יהודה גופיה לישראל נאמר ולא לשאר בני נח דהא בני ישראל כתיב והא דקאמר הכא דאותן העומדות באיסורן לבני נח לעולם הוצרך לשנותן בסיני לאו משום דאי לא אהדרינהו הוה אמינא נגמר מגיד הנשה דלא נשנית ולישראל נאמר ולא לבני נח דמהא ליכא למיגמר שהרי לא נאסרה אלא לישראל ובעוד שהיו בני נח נמי להם נאסר ולא לאחרים אלא מדאתני עבודת כוכבים הוה גמרינן להו:

ואשכחן דאיענוש עובד כוכבים עלייהו - שבע אומות כדכתיב לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש:

אדרבה מדלא נישנית בסיני אימא לבני נח נאמרה - לבני יעקב בעוד שהיו בני נח נאסר להם ולא משבאו לכלל ישראל:

והרי יפת תואר - שאסורה להם כדאמר לעיל (דף נז.):

לאו בני כיבוש נינהו - לא נתנה ארץ לכבוש כי אם לישראל שאף לישראל לא הותר יפת תואר אלא במלחמה ע"י כיבוש:

משום דלאו בני מחילה נינהו - שאף ישראל נצטוו על הגזל אלא שפחות משוה פרוטה אינו נחשב גזל בעיניהם שעוברין על מדתן שרחמנין הן ומוחלין על דבר קל אבל בני נח אכזרים הם:

דף נט:

והרי מילה - לישראל נאמרה ולא לבני נח דלא חשבה גבי שבע מצות:
לכל דבר שבמנין - לא נשנית בסיני אלא מפני שאסר להם תשמיש שלשה ימים קודם מתן תורה ולאחר שלשה ימים הוצרך להתיר להם ואע"ג דממילא משתמע התירא דהא שלשה ימים הוא דאסר והרי עברו אשמעינן קרא לכל דבר הנאסר במנין ב"ד אע"פ שקבעו זמן לדבר צריך למנות פעם אחרת להתירו כשעבר הזמן:
אי הכי - כל שבע מצות שחזרו ונשנו בסיני נימא נמי כל אחת ואחת הוצרכה לשנות על דבר כגון עבודת כוכבים לפרש מיתה ועבודות האסורין בה וכן גלוי עריות לפרש עונשין ונימא דכולהו לא נשנו ולישראל נאסרו ולא לבני נח:
אזהרה מהדר ומתנא בה למה לי' - למהדר ומיכתב אזהרה דידהו אלא ש"מ להזהירה לבני נח ולישראל אתא:
הני נמי - מילה ופריה ורביה הא לא איתנו דהא אמרת למילתא הוא דאיתנו:
הא - דגיד הנשה לא איתנו כלל ומשום הכי לא חשיב להו בהדיה ומיהו הנך נמי מן האמורות לבני נח ולא נשנו בסיני הם ולישראל נאמרו ולא לבני נח מסיני ולהלן:
ואיבעית אימא מילה - ודאי מסיני נאמרה לעיקר מצותיה ודקשיא לך הא אמר ר' יוסי כל שנאמרה לבני נח ונשנית בסיני לזה ולזה נאמרה הא דלא חשיב ליה לגבי מצות בני נח משום דמילה לאו לבני נח נאמרה אפי' מקודם סיני אלא לזרע אברהם לחודיה והשתא נמי זרע אברהם דהיינו ישראל הוא דנהיגי בה:
בני ישמעאל ליחייבו - השתא:
בני קטורה - אותן ששה שנולדו לאברהם הן עצמן לא לחייבו ונימא השתא דלא מל אברהם כל בניו שהיו לו בחייו:
לרבות בני קטורה - אותם ששה לבדם ולא זרעם אבל אברהם נצטוה לכל הנולדים לו:
לא הותר בשר באכילה דכתיב הנה נתתי לכם את כל עשב וגו' - לכם ולחיות נתתי העשבים והאילנות ואת כל ירק עשב לאכלה אבל לא חית הארץ נתונה לכם:
כירק עשב - שהפקרתי לאדם לאכול נתתי לכם מעכשיו את כל אפי' בהמות וחיות:
יכול אפילו לשרצים - יהא אבר מן החי אסור להם:
ת"ל אך - מיעוט וכל אכין ורקין מעוטין:
מאי תלמודא - היכי משמע דשרצים ממעטי מיניה דילמא בהמה וחיה ממעטינן מיניה ולא שרצים:

אמר רב הונא דמו - האי דמו יתירה הוא דהוה לי' למכתב בשר בנפשו לא תאכלו דהיינו בעוד שהנפש בו אל תאכלו את בשרו האי בנפשו דמו למה לי וכי לא ידענא דנפש זהו הדם אלא לומר לך מי שדמו חלוק מבשרו שהדם קרוי נפש והבשר בשר יצאו שרצים שאין דמן חלוק מבשרן שאין דמם קרוי דם שכשהוזהרו ישראל על הדם לא הוזהרו על דם שרצים משום דם אלא משום שרצים כבשר והכי אמרינן בכריתות בפ' דם שחיטה (כריתות דף כא:) דם שרצים התרו בו משום שרץ לוקה משום דם אינו לוקה:

בדגת הים - לאדם הראשון נאמר:

הנהיג בעיזא ושיבוטא - קשר קרון לדג שבים ולעז ביבשה על שפת הים ושניהם מנהיגין אותו:

מהו - לוקה משום מנהיג בכלאים או לא חורש בשור ובחמור לאו דוקא דכל תרי מיני נמי אסירי בב"ק בשור שנגח את הפרה:

דש באווזין ותרנגולין לרבי יוסי בר' יהודה מהו - בהשוכר את הפועלים תנן היה עושה בידיו אבל לא ברגליו ברגליו אבל לא בידיו הרי זה יאכל כדכתיב כי תבא בכרם רעך וגו' בביאת פועל הכתוב מדבר ר' יוסי בר יהודה אומר אינו אוכל עד שיעשה בידיו וברגליו וקמבעיא ליה לרבה דש באווזין ותרנגולין שאין להם אלא רגלים מהו מי עבר עלייהו משום לא תחסום שור או לא ידיו ורגליו בעינן כשור וליכא או דילמא כל כחו כשור בעינן והא איכא אלמא בני מלאכה נינהו:

ובכל חיה הרומשת - ואי לאו לאכילה חיות בני מלאכה נינהו:

ומשני ההוא לאתויי נחש ולמלאכה דנחש בר מלאכה ניהו קודם שנתקלל לילך על גחון:

חבל - הפסד לשון אהה כל חבל לשון צער וקבל הוא כלומר הפסד בא לעולם ויש לקבול על שמש וכו':

סנדלבונין - שם אבן טוב:

צולין לו בשר - אלמא הותר לו לאכול בהמות וחיות:

נהמו לאפיה - לאכלו:

ירדה דמות חמור מהו - מי אמר הא ודאי דבר טמא הוא ואסור:

ירוד נאלא - תנין שוטה עוף ששמו תנין והוא שוטה ובוכה ומספיד תמיד וכל תנין דבמקרא מתרגמינן ירודין:

הא אמרו ליה אין דבר טמא יורד מן השמים - ודבר שאינו הוא ואם ישנו טהור הוא:

דף ס.

מכשפה לא תחיה וכל שוכב עם בהמה - סמוכין הן בפרשת ואלה המשפטים:

את חקתי תשמרו - כשהזהיר ישראל בסיני בהמתך לא תרביע וגו' פתח בהו קרא את חקותי תשמרו מה שלא פתח כן בשאר מקומות שמע מינה הכי קאמר להו את חקותי שחקקתי כבר לבני נח תשמרו ואלו הן בהמתך לא תרביע כלאים אבל על חרישת שור וחמור לא הזהרתים:

שדך לא תזרע כלאים - וזריעה זו אינה זריעה ממש דלא נצטוו בני נח על כלאי הכרם אלא שלא להרכיב האילן על שאינו מינו דלא תזרע דומיא דלא תרביע מה בהמה בהרבעה דבר המסויים על דבר המסויים:

מה בהמה בין בארץ בין בחו"ל - דחובת הגוף שאינה תלויה בחובת הארץ נפקא לן בקדושין (ד' לז.) דנוהגת אפילו בחו"ל:

אלא מעתה ושמרתם את חקותי - דכתיב בכל התורה כולה הכי נמי דנצטוו בני נח עליהם:

הכא כתיב את חקותי תשמרו - דהקדים חקים למצות שמירה דמשמע חקים דמעיקרא ואע"ג דגבי שביעית ויובל כתיב נמי את משפטי תעשו ואת חקתי תשמרו דהקדים נמי חקים למצות שמירה התם כיון דרישא דקרא כתיב את משפטי תעשו ארחיה למיכתב ואת חקותי תשמרו:

שם בן ארבע אותיות - שם הוא ולא בעינן שם המפורש בן ארבעים ושתים אותיות:

ושם המפורש - כלומר שם המיוחד:

קרועי בגדים - על גדופין ששמעו מפי רבשקה כדכתיב (מלכים ב יי"ט:ד') אשר שלחו מלך אשור [אדניו] לחרף אלהים חי:

והעדים - בשעה שמעידין בפירוש מה ששמעו אינן חייבין לקרוע:

הא שמעו השתא - מפי עצמן:

השומע אזכרה - ברכת השם מפי העובד כוכבים אינו חייב לקרוע:

וא"ת - הרי קרעו על רבשקה ישראל מומר היה:

בזמן הזה - שאנו בגלות ואין אימת ב"ד מוטלת עליהם לדון חייבי מיתות:

נתמלא כל הבגד קרעים - לפי שהדבר תדיר לפי שאין מתיראין מב"ד:

מי גמירי - עובד כוכבים שם המיוחד כל כך שמקללין בו תמיד דקאמר נתמלא כל הבגד כולו קרעים:

אלא לאו בכנוי - תדיר ובזמן הזה הוא דלא קרעינן משום דנתמלא כל הבגד וכו' אבל בזמן ב"ד קורעין על עובד כוכבים ואכנוי:

ומעלה הוא דעבוד רבנן - בדיני ממונות ודיני נפשות שהצריכו כל העדים לפרש עדותן:

הכא - בברכת השם דלא אפשר לפרש מפני כבוד השם:

אוקמוה אדאורייתא - וקטלינן ליה בהאי עדות:
דאי סלקא דעתך - בעלמא פסול עד שיפרשו כולם:
אטו הכא משום דלא אפשר קטלינן ליה לגברא - בלא העדאת עדים:
כר' עקיבא - במסכת מכות (ד' ה.) דמקיש שלשה לשנים דאם נמצא שלישי קרוב או פסול עדות של כולן בטלין הלכך בדקינן ליה בהדייהו דאי מתזם או מתכחש מבטלין לסהדותייהו:

דף ס:

מתני' אחד העובד - מפרש בגמרא:
אחד המזבח ואחד המקטר וכו' - ובגמרא מוקים לה לכולה מתניתין בשאין דרכה של אותה עבודת כוכבים לעבדה בכך ואפ"ה אהנך עבודות מיחייב כדיליף לה בברייתא:
והמקבלו עליו באלוה - ואפי' אמירה בעלמא כגון האומר לו אלי אתה דאיתקש לזביחה דכתיב (שמות לב) וישתחוו לו ויזבחו לו ויאמרו אלה אלהיך ישראל ל"א והמקבלו לאלוה שלא בפניו והאומר לו אלי אתה בפניו ותנא סיפא לגלויי רישא דאי תנא רישא הוה אמינא הני מילי בפניו אבל שלא בפניו לא תנא סיפא בפניו מכלל דרישא שלא בפניו ואפ"ה חייב:
אבל המגפף והמנשק - שלא כדרכה:
עובר בלא תעשה - דלא תעבדם יתירא כתיבי חד בדברות ראשונות ואחרונות וחד לא תשתחוה לאלהיהם ולא תעבדם ולא תעשה כמעשיהם (שמות כ"ג:כ"ד) אם אינו ענין לכדרכה תנהו ענין לשלא כדרכה אבל מיתה לא מיחייב בשלא כדרכה אלא הני דפרט בהו קרא:
הנודר בשמו - בלשון נדר קונם עלי כל פירות שבעולם בשם עבודת כוכבים פלונית אם ארחץ:
והמקיים בשמו - שבועה נשבע מתרגם מקיים:
עובר בלא תעשה - ושם אלהים אחרים לא תזכירו (שם):
הפוער עצמו - מתריז רעי בפניו וזהו עבודתו וחייב עליו מיתה:
מרקוליס - מצדדין שלש אבנים אחת מכאן ואחת מכאן ואחת מלמעלה על גביהן וקורין אותם מרקוליס ועובדין אותה בזריקת האבנים:
גמ' מאי אחד העובד - אטו כל הני לאו עובד נינהו:

אחד העובד - כל עבודה אף גפוף ונשוק אף דרך בזיון בכדרכה וחייב מיתה דכתיב וילך ויעבוד אלהים אחרים וכתיב בתריה וסקלתם באבנים ואזהרתיה מהכא ופן תדרוש לאלהיהם לאמר איכה יעבדו הגוים האלה את אלהיהם וגו' (דברים יב) דהיינו בכדרכה:
ואחד המזבח - אפי' שלא כדרכה בעבודות הללו כדיליף לקמן דכל עבודות הנעשות בפנים לגבוה חייבין עליה מיתה בעבודת כוכבים אפילו שלא כדרכה:
ולחשוב נמי זורק - דבשלמא מקבל ומוליך לא קשיא לן אף על גב דעבודת פנים הם דלא אשכחן דלהוו עבודות הנעשות לשם עבודת כוכבים כדאשכחן הנך זביחה ויזבחו לו (שמות לב) קטור אשר חלב זבחימו יאכלו (דברים ל"ב:ל"ח) ניסוך ישתו יין נסיכם (שם) ומיהו דם אשכחן בעבודת כוכבים בל אסיך נסכיהם מדם וכיון דגמרינן דכל עבודות פנים חייבין בהם אף שלא כדרכה נתנייה נמי:
אמר אביי זורק בכלל ניסוך - דמתני' דהא קרא נמי ניסוך קרייה:
מנא הני מילי - דמחייב בהני עבודות אף בשלא כדרכה:
אילו נאמר זובח יחרם הייתי אומר - באיזו זביחה בא הכתוב לענוש מיתה ודאי בזובח קדשים בחוץ קאמר שמצינו שהזהיר עליהם במקום אחר ולקמן פריך הרי כבר פרשו להם עונש אחר ונכרתה דכתיב גבי שחוטי חוץ:
ת"ל לאלהים יחרם - דבא הכתוב לעונשו מיתה דהאי יחרם לשון מיתה דכתיב (ויקרא כ"ז:כ"ט) כל חרם אשר יחרם מן האדם לא יפדה מות יומת זובח לאלהים כל אלהים במשמע ואפילו שלא כדרכה מדלא כתביה בלשון עבודה עובד לאלהים בזביחה יחרם שמע מינה אפילו אינה עבודה שלו קאמר וכל עבודות שבעולם לכדרכה נפקא לן בהו מיתה מוילך ויעבוד וגו' דמשמע דבר שהוא עבודה לו:
בלתי לה' לבדו - ריקן ונטל כל העבודות מלעבדה בהן ונתנן לשם המיוחד משמע דאכל עבודות הראויות לשם קאמר:
לפי שיצאה זביחה - בפירוש מכלל שאר עבודות שנכללו בכלל וילך ויעבוד ומדה היא בתורה דדבר שהוא בכלל ויצא מן הכלל ללמד לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא שאין הכלל הזה מחייב אלא עבודה הדומה לזבוח שהוא עבודת פנים ומהשתא לא נפקא לן דליחייב אהשתחואה שלא כדרכה דלאו עבודה היא בפנים מניין לרבות השתחואה:
ה"ג בסיפרי ת"ל וילך ויעבוד אלהים אחרים וישתחו להם - דעל כרחיך לשלא כדרכה קאמר דאי דרכה לעבדה בכך בכלל ויעבוד הוא:
עונש שמענו - דכתיב ביה וסקלתם דלעיל:

אזהרה מניין ת"ל כי לא תשתחוה לאל אחר - והאי נמי אם אינו ענין לכדרכה תנהו ענין לשלא כדרכה וספרים דכתוב בהו (כי) לא תשתחוה שיבוש הוא דהא מיתה הכא לא כתיבא:

יכול שאני מרבה וכו' - דנימא השתחואה שיצא מן הכלל ללמד על הכלל כולו יצא דמה השתחואה מיוחד שהיא דרך כבוד וחייב עליה אף לשלא כדרכה אף כל שהוא דרך כבוד כגון אלו חייב:

ת"ל זובח - ואם השתחואה ללמד על הכלל באתה למה פרט לך זביחה הלא דרך כבוד הוא ומהשתחואה נפקא ליה אלא היא באתה ללמד על הכלל לומר לך זביחה בכלל היתה ויצאה מן הכלל להקיש לה כל הנכללות עמה ולומר לך מה זביחה מיוחדת עבודת פנים אף כל שהיא עבודת פנים חייבין עליה בחוץ לעבודת כוכבים ומשום דהשתחואה לא נפקא לן מהכא לחיובא הוצרכה השתחואה לחזור ולצאת כדי לדון בעצמה לבדה שיתחייבו עליה ואע"פ שאין חייבין כיוצא בה ויצאה זביחה ללמד על הכלל כולו:

סד"א - האי יחרם אתא לאורויי לן דאי אתרו ביה לקטלא וכרת כי לא אתרו ביה הוא כדלגבי שבת ועבודת כוכבים ועריות: ה"ג ס"ד אמינא אתרו ביה קטלא ולא אתרו ביה כרת קמ"ל:

אימא יצאה לן השתחואה ללמד על הכלל - ומתרבי מגפף ומנשק וכל שהוא דרך כבוד כהשתחואה וקא קשיא לי' לתנא א"כ זובח למאי אתא תיפוק לי' מהשתחואה דהא עבודת כבוד הוא:

לגופיה אתא - ולאורויי דאפי' לא שחט שחיטת עצמו לעבודת כוכבים אלא שוחט לעצמו וחשב בה ע"מ לזרוק דמה לעבודת כוכבים חייב ואפי' לא זרק:

דמחשבין מעבודה לעבודה - כלומר דמחשבה שהוא מחשב בשעת עבודה זו על עבודה אחרת מחשבה היא להתחייב עליה:

דף סא.

אסורה - הבהמה בהנאה ואע"פ שהשחיטה לאו לעבודת כוכבים היתה ואפילו לא זרק דמה לעבודת כוכבים נאסרה וילפינן טעמא בשחיטת חולין דגמר לה רבי יוחנן ממחשבת פגול דהויא מעבודה לעבודה דהשוחט את הזבח על מנת לזרוק את הדם למחר פיגול:

וריש לקיש אמר מותרת - לא יליף חוץ מפנים אין מחשבין מעבודה לעבודה:

הניחא - הא דמייתר לן זובח ללמד על הכלל ולא מוקמינן לה האי דרשא לומר שמחשב מעבודה לעבודה הא ניחא לרבי יוחנן דנפקא ליה לענין איתסורי ממחשבת פיגול איכא למימר דלענין איחיובי גברא נמי מהתם יליף ועל כרחיך אייתר ליה זובח אלא לר"ל דלא יליף עבודת כוכבים מפיגול נימא דהאי זובח להכי הוא דאתא שמחשבין מעבודה לעבודה:

העובדי כוכבים העובדין את ההרים - תניא במסכת ע"ז (דף מה.) ההרים מותרין בהנאה דכתיב אלהיהם על ההרים ולא ההרים אלהיהם:

ועובדיהם בסייף - אע"ג דמחובר לא מתסר עבודת כוכבים מיהא הוי והכא נמי לא בעיא קרא הואיל ושחיטה צורך זריקה היא והא חשב בשחיטה ע"מ לזרוק הוה ליה כעובד עבודת כוכבים דהא זריקה בלא שחיטה לא סגי הלכך על כרחיך אי השתחואה ללמד על הכלל נפקא ליה לא ה"ל למיכתב זובח:

איכה יעבדו - דמשמע כדרכה אין שלא כדרכה לא:

למעוטי מאי - שלא כדרכה מאחר דילפינן בהשתחואה דאפילו אינה עבודת פנים מחייב שלא כדרכה אי נימא למעוטי עבודת בזיון לעבודת כוכבים שעבודתה דרך כבוד כגון פוער עצמו לעבודת כוכבים שזובחין למה לי למעוטי מהאי קרא:

הא מהשתחואה נפקא - שמלמדת על הכלל שאינו חייב אלא דרך כבוד כהשתחואה:

אלא הא דא"ר אלעזר מניין לזובח בהמה - שהיא עבודת כבוד למרקוליס שעבודתה בזיון וה"ה לפעור אם איתא לרבה בר רב חנין שהשתחואה מלמדת על הכלל ל"ל האי קרא להכי מהשתחואה נפקא:

לזובח להכעיס - ואינו מתכוין לקבלו עליו באלוה ואשמועינן קרא דעובר בלאו:

ארכסו ליה תורי - והלך לבקשן:

האומר אעבוד - משעה שהסיתוהו ונתרצה חייב מיתה דנפקא לן לקמן מלא תאבה ולא תשמע הא אבה ושמע חייב מיד:

אלך ואעבוד - שמחוסר הליכה אע"ג דאיכא למימר אדהכי הדר ביה:

נלך ונעבוד - אע"פ שכלל עצמו עם אחרים דאיכא למימר הני אחרים לא אזלי ואיהו נמי לא ליזיל:

א"ל - מתני' דקתני עובד אין אומר לא:

באומר איני מקבלו עלי - באלוה:

אלא בעבודה - עד שאעבדנו דכל כמה דלא פלח ליה אין כאן אבה ושמע וסיפא דמשמע באמירה חייב בשקבלו עליו אלהותו מיד דכיון דאמר אעבוד מסתמא קבליה עליה באלוה אי לא פירש בהדיא שאינו מקבלו עליו אלא בעבודה:

בואו ועבדוני - עושה את עצמו עבודת כוכבים ומסית בני אדם לעבדו:
מחייב - מיתה כמסית:
רבי יהודה אומר לעולם אינו חייב - בשביל דבור בלא מעשה אלא בניסת לעבודת כוכבים ואבה ושמע ואמר אעבוד אלך ואעבוד אבל באומר בואו ועבדוני פטור אלמא טעמא דרבי יהודה במסית אחרים לעצמו טעמא אחרינא הוא דהא בניסת חיובי מחייב בדיבורא:
מסית לעצמו - במסית אחרים לעצמו שיעבדוהו אי הוי מסית או לא:
לא שמעי ליה - שהרי הוא אדם כמותם ואפילו הניסתים לשאר עבודת כוכבים אין ניסתין לעבוד אדם:

דף סא:

מאי שנא איהו - להיות אלוה יותר ממני ואין דקאמר ליה אחוכי עליה:
ומתניתין - דקשיין אהדדי הכי מתוקמא רישא דקתני עובד אין אומר לא:
ברבים הניסתים - דאפילו נתרצו מימלכי והדרי בהו ולא טעו הלכך לא קרינא ביה אבה ושמע וסיפא דמחייב באבה ושמע ביחיד הניסת דכיון דנתרצה לאו דעתיה למהדר והוא אבה ושמע ורחמנא חייביה:
והוציא הכתוב יחיד מכלל רבים - וילך ויעבוד וגו' וסקלתם (דברים י"ז:ג'):
ורבים מכלל יחיד - לדון בסייף הכה תכה (שם יג) דעיר הנדחת:
להחמיר על ממונם - ושרפת באש וגו' (שם) אבל יחיד הקל בממונו שלא גזר עליו לאבדו:
מפי עצמו - שאין אחר מסיתו:
מנא אמינא לה - דבדבורא ניסת מפי אחרים הוא דמחייב:
הא אבה ושמע - למסיתו חייב:
אידי ואידי בניסת מפי אחרים - ומשכחת לה דלא נתחייב ניסת משום אבה ושמע כגון דלא אמר ליה מסית שבחיה דעבודת כוכבים כך אוכלת וכך שותה דכיון דלא ידע ביה מילתא דשבחיה מהדר קא הדר ביה ולא אבה ושמע:
מנא אמינא לה - דכי כתוב אבה ושמע בדאמר ליה כך אוכלת וכך שותה משתעי:
דכתיב - בפרשת מסית מאלהי העמים אשר סביבותיכם הקרובים אליך או הרחוקים ממך מה לי קרובים ומה לי רחוקים ולמה הזכיר קרוב ורחוק אלא מפני שדרכו של מסית לדבר על עבודת כוכבים רחוקה שאינו מכיר בה ומוציא בפיו השקר ואומר כך אוכלת וכך שותה לפיכך אני אומר לך הסתכל בעבודת כוכבים הקרובות לך ותראה שאין בהם ממש ומהן אתה למד טיבן של רחוקים אלמא קרא בדאמר ליה כך אוכלת כתוב:

רב אשי אמר סיפא - דמחייב באמירה בישראל מומר דכיון דקבל עליה תו לא הדר ביה שהרי הופקר בכך:

רבינא אמר - לעולם בישראל גמור וכולה מתני' בחד טעמא ותנא רישא עובד וסיפא אומר ולא זו אף זו קתני כלומר ולא עובד בלבד אמרו אלא אף אומר חייב:

מאהבה ומיראה - מאהבת אדם ומיראת אדם ולא חשבה בלבו באלהות:

חייב - במזיד ובהתראה במיתה ובשוגג דכסבור מותר לעשות כן חייב בחטאת:

פטור - בין במזיד בין בשוגג דלאו כלום עבד:

אחד העובד - והלא המזבח והמקטיר עובדין הן אלא הכי קאמר אחד העובד ואפילו מאהבה ומיראה ואחד המזבח לשם אלהות דתנא סיפא לגלויי עליה דרישא דמאהבה ומיראה הוא ואפילו הכי חייב:

כדתירץ ר' ירמיה - אחד העובד כל עבודה שהיא דרכה בכך ואחד המזבח שלא כדרכה ולעולם רישא וסיפא לשם אלהות:

ולא תעבדם - יתירא הוא:

נעבד כהמן - שעשה עצמו עבודת כוכבים כדאמר במגילה (דף יט.) דאי לאו הכי לא הוה מרדכי מתגרה בו והיה כורע ומשתחוה לו:

והא המן - מיראת המלך הוו פלחי ליה כדכתיב (אסתר ג':ב') כי כן צוה לו המלך וקתני דלא:

ודלא כהמן - דקתני יכול אפילו נעבד כהמן לאו למיסר מיראה אלא למיסר אדם הנעבד לשם עבודת כוכבים שלא מיראה למסגד ליה בסתמא והאי דנקט המן משום דעשה עצמו עבודת כוכבים הוא:

כהן משוח - בקרבן עבודת כוכבים:

ר' אומר בשגגת מעשה - אפילו לא נעלם ממנו איסור עבודת כוכבים אלא ששגג במעשה חייב ואע"ג דבשאר מצות אין מביא קרבן האמור בו אלא א"כ נעלמה ממנו הלכה דכתיב (ויקרא ד) גבי חטאת צבור ונעלם דבר כגון הורו ב"ד שחלב מותר ועשו ע"י העלמתן דבפר כהן משוח כתוב (שם) לאשמת העם הרי משוח כצבור אפילו הכי בעבודת כוכבים שקרבנו שוה לשאר יחידים כדקתני ואזיל מחייב בשגגת מעשה בלא העלם דבר ולקמן מפרש האי שגגת מעשה היכי דמי:

וחכ"א - אף כאן אינו חייב אלא בהעלם דבר ובהוריות בפ"ב (דף ז:) ילפינן טעמא מקרא:

ושוין שבשעירה כיחיד - ואפילו לרבנן דלא משוי ליה כשאר יחיד לענין להתחייב בלא העלם דבר מודים הן שאין קרבנו בעבודת כוכבים חלוק משאר יחיד שמביא שעירה דכתיב גבי קרבן עבודת כוכבים בפרשת שלח לך ואם נפש אחת אחד יחיד ואחד נשיא

ואחד משוח משמע ואע"פ שנשיא ומשוח חלוקין מן היחידים בשאר מצות שהנשיא מביא שעיר זכר ונאכל וכהן משוח פר ונשרף והיחיד מביא כשבה או שעירה בעבודת כוכבים שוין הן:

ושוין שאינו מביא אשם תלוי - על שום לא הודע שבתורה משום דגבי אשם תלוי כתיב (ויקרא ה:י"ח) על שגגתו אשר שגג משמע מי שמביא חטאת על הודע דשגגת מעשה מביא אשם תלוי על לא הודע יצא משוח שאין מביא חטאת אלא בהעלם דבר ואשמעינן הכא אפילו לרבי דאמר שיש לך קרבן שהמשוח חייב בשגגת מעשה מודה הוא שאין מביא אשם תלוי ובמס' הוריות (שם) יליף מקרא מדכתיב באשם תלוי שגגתו שגגתו תרי זימני מי שכל חטאו בשגגה יצא משוח שאין כל חטאו בשגגה שהרי בשאר מצות צריך העלם דבר:

שגגת מעשה - בלא העלם דבר ה"ד:

הרי לבו לשמים - ולא השתחוה זה לעבודת כוכבים לא מזיד ולא שוגג הוא אלא לשמים שהרי לשמים נתכוין ואפילו היה יודע שזה הבית עבודת כוכבים הוא והוא משתחוה בתוכו לשמים אין כאן עונש שהרי אף משתחוה לבית הכנסת לא לבית הוא משתחוה אלא למי ששכן שמו עליה:

אלא דחזא אנדרטא וסגיד ליה - שראה דמות שהיו רגילין לעשות בדמות המלך והרואה אותו משתחוה לו לכבוד המלך ופעמים שעובדין אותו וזה ראה אחד שהיה נעבד ולא ידע שהוא נעבד והשתחוה לו:

אי דקבליה עליה באלוה - שהשתחוה לו לשם עבודת כוכבים מזיד הוא:

דף סב.

ואי לא קבליה עליה באלוה - אלא לכבוד המלך השתחוה לו לא כלום הוא דהא לא אכוין לשם עבודת כוכבים:

אלא לאו - שעבד עבודת כוכבים מאהבה ומיראת אדם כסבור שמותר לעשות והאי אומר מותר כי האי גוונא דידע ליה לאיסור עבודת כוכבים בכל עבודות שלה לאו העלם דבר קרי לה אע"פ שנעלם ממנו איסור אהבה ויראה שאין זו מגוף האיסור אלא א"כ נעלם ממנו עיקר עבודת כוכבים באחת מעבודותיה כסבור שעבודה זו מותר לה:

ורבא אמר לך - לא הוי שגגת מעשה הכי אלא באומר מותר לעבוד עבודת כוכבים כסבור אין עבודת כוכבים בתורה:

אומר מותר היינו העלם דבר - ובהא אפילו רבנן מודו:

ומשני אומר מותר דקאמינא היינו דקא עקר לה לגמרי:
העלם דבר קיום מקצת ובטול מקצת - כגון יש עבודת כוכבים בתורה שלא לזבוח ושלא לקטר אבל המשתחוה מותר:
אינו חייב אלא אחת - וכל עבודותיה באזהרה אחת הן לא תעבדם (שמות כ) הלכך אין כאן חלוק חטאות:
פוק תני לברא - דטעות הוא ולקמן מפרש טעמא:
הבערה - שיצאה מכלל לא תעשה כל מלאכה (שם) דשבת:
ללאו יצאה - להוציאה מחומרי שאר מלאכות וללמד עליה שאינה לא בכרת ולא במיתה אלא בלאו:
לחלק - לחלוק ולומר לך מה זו מיוחדת שהיא מאבות מלאכות הנעשית במשכן וחייב עליה הכתוב בפני עצמו שפרט לה לבדה אף כל שהוא אב מלאכה אם עשאן בהעלם אחד חייב על כל אחת ואחת דכל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא:
השתחואה נמי ללאו יצאה - לקמן (דף סג.) אמר שלש השתחואות נאמרו באזהרת עבודת כוכבים אחת לשלא כדרכה לכדאמרן לעיל אזהרה מניין ת"ל לא תשתחוה ואחת לכדרכה ואחת לחלק מה השתחואה מיוחדת מעשה לעצמו וחייב עליה בעצמה אף כל עבודה ועבודה בשוגג חייב עליה חטאת לעצמה ותנא דר' זכאי סבירא ליה כר' יוסי דההוא השתחואה יתירא לאו לחלק יצאה אלא ללמד עליה שהיא בלאו ולא בכרת ואין חטאת על שגגתה ואע"פ שחייבין עליה מיתה דהא גבי סקילה כתיב (דברים י"ז:ג') וישתחוו להם מיהו מכרת ומחטאת אפקה הלכך לא משכחת קרא בעבודת כוכבים לחלק:
מאחת מהנה - גבי חטאת כתיב פעמים שחייב חטאת אחת על כולן כגון שוגג בשבת כסבור אין היום שבת אבל יודע היה שכל מלאכות שהוא עושה אסורות בשבת מביא קרבן אחד דחדא שגגה היא ופעמים שחייב על כל אחד ואחד כגון שהזיד בשבת ויודע שהוא שבת היום ויש שבת בתורה ושגג במלאכות שלא היה יודע שהמלאכות הללו אסורות אלא מלאכות אחרות חייב על כל אחת ואחת שיש כאן שגגות הרבה:
ר' יונתן מפרש טעמא דר' יוסי היכי משמע ליה האי מהאי קרא:
ועשה מאחת מהנה - הוה ליה למכתב ועשה אחת מהנה אי נמי ועשה מהנה אי נמי ועשה אחת ולישתוק מדכתבינהו הכי ש"מ למדרש כל חד וחד לחודה לחייבו על אחת

ועל מאחת כלומר מקצת העבירה על הנה ועל מהנה כדמפרש הנה אבות מהנה תולדות ולמדרשינהו נמי כי הדדי הכי מדסמכי להדדי:

אחת שהיא הנה - כלומר פעמים שהוא חייב על מצוה אחת חטאות הרבה והנה שהיא אחת פעמים שאינו חייב אלא אחת על מצות הרבה והכי משמע מאחת מחייב הנה מהנה מחייב אחת מדכתיב מ' יתירא והשתא מפרש לה אחת כשעשה עבירה שלימה שנתכוין לכתוב שמעון וכתבו כולו מאחת על מקצתו נמי מחייב כגון נתכוין לכתוב שמעון ולא כתב אלא שתי אותיות חייב ולהכי נקט שמעון משום דשתי אותיות ראשונות הוו להו שם במקום אחר כגון שם בן נח וה"ה גד מגדיאל דן מדניאל אבל נתכוין לכתוב שם אחר כגון נפתלי ולא כתב ממנו אלא שתי אותיות לא מיחייב שאין כאן מלאכה בשום מקום:

מהנה תולדות - דנפקא לן מדדמי להו לאבות והיינו מהנה כלומר מן הדומות להם:

אחת שהיא הנה - דאמרן לעיל פעמים שמתחייב על כל אחת ואחת דהיינו על אחת הנה על מצוה אחת כמה חטאות כגון עושה מלאכות הרבה בזדון שבת ושגגות מלאכות כדפרישית לעיל דיש כאן שגגות הרבה:

שגגת שבת וזדון מלאכות - יודע שמלאכות הללו אסורות בשבת אבל כסבור אין שבת היום כולה חדא שגגה היא:

דכולי עלמא לחלק יצאה - דהכל מודים דכל היוצא מן הכלל ללמד על הכלל כלו יצא אי לא נפקא לן מדוכתא אחריתי ומשום הכי אמר ליה פוק תני לברא דאפילו לרבי יוסי חייב על כל אחת ואחת:

תיפוק לי מאחת מהנה - לרבי אבא פריך נהי דמתניתין רבי יוסי היא דהשתחואה ללאו יצאה מיהו תיפוק לן דחייב על כל אחת ואחת מהנה כדנפקא ליה לרבי יוסי בשבת דהא האי קרא גבי חטאת סתמא כתיב ונדרשיה נמי בעבודת כוכבים הכי אחת ועשה אחת שעשה עבודה שלימה כגון זבוח מאחת ועשה מאחת כגון שחט סימן אחד לעבודת כוכבים דאשכחן ליה הכשר גבי חטאת העוף בפנים:

שבר מקל לפניה - לשם עבודת כוכבים דמי לשחיטה ששובר מפרקתה וכגון דדרכה לעובדה במקל כדאמרינן במס' עבודת כוכבים בפ' ר' ישמעאל (עבודה זרה דף נא.) עבודת כוכבים שעובדין אותה במקל שבר מקל לפניה חייב:

אחת שהיא הנה - פעמים שהוא חייב על עבודה אחת חטאות הרבה כגון שעבד עבודות הרבה:

בזדון עבודת כוכבים ושגגת עבודות - דיודע שעבודת כוכבים אסורה בזבוח אבל כסבור שמותר לקטר ולנסך ולהשתחוות:

האי שגגת עבודת כוכבים היכי דמי - כלומר היכי מתוקם קרא בעבודת כוכבים הא לא משכחת לה שגגת עבודת כוכבים בזדון עבודות הלכך לא נפקא לן בעבודת כוכבים חלוק מלאכות מהכא:

אלא מאהבה ומיראה - יודע שאסורה עבודת כוכבים בעבודות הללו אבל שגג בכך כסבור שאין עבודת כוכבים בתורה מאהבה ומיראת אדם והוי כשגגת עבודת כוכבים וזדון עבודות דמחייב חדא:

אלא באומר מותר - כסבור אין עבודת כוכבים בתורה ונהי דלא הוי שגגת עבודת כוכבים וזדון עבודות אלא שגגת זה וזה מיהו קרא דקאמר הנה שהיא אחת בהכי מוקים לה:

דבעא מיניה רבא מרב נחמן - במסכת שבת פרק כלל גדול (שבת דף ע:):

להני קראי - האי אחת והאי הנה:

ואילו בעבודת כוכבים תניא (**תנן**) - לעיל ושוין רבי וחכמים שכהן משיח בשעירה כיחיד:

ותו לא מידי - ליכא לשנויי מידי הלכך לא נפקא לן חלוק מלאכות בעבודת כוכבים מהכא אלא מהשתחואה כאתקפתא דרב יוסף והא דרבי זכאי דפטר לה בחדא נפקא (לקמן דף סג.) מלא תעבדם הכתוב עשאן עבודה אחת:

דף סב:

הכי תנא קמיה - ר' זכאי קמיה דר' יוחנן:

חומר בשבת וכו' - לקמן מפרש לה:

שגג בלא מתכוין - לא נתכוין למלאכה זו אלא לדבר אחר ועלתה בידו מלאכה זו:

קצירה וטחינה - דאיכא שמות מחולקין ומשום הכי חייב שתים:

חלב וחלב - שני זיתים בשני ימים ולא נודע לו בנתיים שחטא אינו חייב אלא אחת כדמפרש טעמא לקמן:

שבשאר מצות שגג בלא מתכוין - בחלבין ובעריות איכא למתוקמא כגון חלב המהותך לפניו וכסבור רוק הוא ובלעו דלא מתכוין לאכילה אלא מתעסק בדבר אחר בבליעת רוק והיכי דמי שוגג גמור כסבור שומן הוא ואכלו דנתכוין לאכילה אבל זה לא שוגג הוא ואפ"ה חייב כדאמרן לקמן בשמעתין שכן נהנה משא"כ בשבת כגון נתכוין להגביה את התלוש וחתך את המחובר פטור שנאמר (ויקרא ד':כ"ג) אשר חטא בה עד שיתכוין למלאכה זו פרט למתעסק בדבר אחר ועלתה בידו מלאכה זו ומיהו מתעסק ועלה בידו

אכילת חלבים או עריות חייב שכבר נהנה אבל בעבודת כוכבים ליכא לאוקומא והיכי דמי שגג בלא מתכוין אי נימא וכו':
הרי לבו לשמים - ולשמים נתכוין והשתחוה ואין כאן עבירה כלל לא שוגג ולא מזיד:
אלא - שוגג בלא מתכוין כגון מאהבה ומיראה ולא נתכוין לעבודת כוכבים אלא לאהבת האיש ושגג כסבור מותר לעשות כן:
אלא באומר מותר - דאמר אין עבודת כוכבים בתורה וכיון דלא הוזכרה לו מעולם אין מתכוין קרי ליה:
המתעסק בחלבים ובעריות - כשעלה בידו חלבים ועריות היה מתעסק ולא נתכוין לכך כל מתעסק קרי ליה שאינו מתכוין בדבר זה כלל:
שכן נהנה - הלכך חשיב בכוונה:
מלאכת מחשבת - שחשב לעשות זאת:
ר' יוחנן - דאמר ליה פוק תני לברא ולא אוקים רישא בעבודת כוכבים וסיפא בשאר מצות אזיל לטעמיה דלא מוקים רישא בחד טעמא וסיפא בחד טעמא:
דא"ר יוחנן - בבבא מציעא בפרק המפקיד:
מאן דמתרגם לי חבית אליבא דחד תנא כו' - דקתני התם המפקיד חבית אצל חברו ולא ייחדו לה הבעלים מקום וטלטלה ונשברה אם מתוך ידו נשברה לצרכו חייב לצרכה פטור אם משהניחה נשברה בין לצרכה בין לצרכו פטור ייחדו לה הבעלים מקום וטלטלה ונשברה בין מתוך ידו בין משהניחה לצרכו חייב לצרכה פטור ופריך התם מני רבי ישמעאל היא דאמר לא בעינן דעת בעלים דתניא הגונב טלה מן העדר וסלע מן הכיס למקום שגנב יחזיר דברי רבי ישמעאל ר' עקיבא אומר צריך דעת בעלים אי רבי ישמעאל מאי איריא לא ייחדו אפילו ייחדו נמי לא מבעיא קאמר לא מיבעיא ייחדו דמקומה הוא אלא אפילו לא ייחדו דלאו מקומה הוא לא בעיא דעת בעלים סיפא אתאן לר"ע אי ר"ע מאי איריא ייחדו אפילו לא ייחדו נמי לא מבעיא קאמר לא מבעיא לא ייחדו דלאו מקומה הוא אלא אפילו ייחדו נמי דמקומה הוא בעינן דעת בעלים רישא ר"י וסיפא ר"ע ואילו הוה בעי לאוקמא רישא בשהניחה במקומה הראשון וסיפא בשהניחה במקום שאינה מקומה כדמוקי לה אמוראי התם ה"מ לאוקומיה כולה כר' ישמעאל ואר"י מאן דמתרגם וכו' דלא הוה בעי לאוקמיה רישא בחד טעמא וסיפא בחד טעמא:
מסותא - מרחץ כמו מסחותה וירחץ מתרגמינן (והסחי):

דף סג.

ה"ג א"ר אמי זיבח וקיטר וניסך בהעלם אחד וכו' - ול"ג והשתחוה דהשתחואה לאו בכלל שאר עבודות היא דעל כרחך לית ליה לר' אמי השתחואה לחלק יצאה מדקאמר אינו חייב אלא אחת:

מ"ט דר' אמי - דלית ליה השתחואה לחלק יצאה:

לא תעבדם - כללן כולן כאחד ולא תעבדם יתירי כתיבי ודרשינן חד מינייהו להכי:

מי אמר אביי - כרבי אמי דאינו חייב אלא אחת:

שלש השתחואות - לא תשתחוה להם דעשרת הדברות (שמות כ':ה') כי לא תשתחוה לאל אחר (שם לד) לא תשתחוה לאלהיהם (שם כג) והשתחואה דדברות אחרונות לא חשיב דאהדורי קא מהדר ליה משה לישראל מה ששמע בסיני:

אחת לכדרכה וכו' - דאי כתיב חדא הוה אמינא לא אסר אלא בעבודת כוכבים דדרך עבודתה בהשתחואה:

לדבריו דר' אמי קאמר - אביי להך דרשה דלא תעבדם אבל אביי לא ס"ל ומוקים לה ללאוי יתירי ור' אמי מוקי להך השתחואה לומר ללאו יצאה:

לכדרכה ושלא כדרכה - שהשתחואה היא להך עבודת כוכבים כדרכה ושלא כדרכה כגון שדרכה לעבוד דרך כבוד ולא בהשתחואה ואי כתיב חד לא הוה מרבינן אלא כי האי גונא אבל משתחוה לפעור לא כתב רחמנא השתחואה יתירא שניה לשלא כדרכה כגון פעור ומרקוליס שעבודתה בבזיון והא דא"ר אלעזר לעיל (דף סא.) זובח למרקוליס חייב מלא יזבחו ואע"ג דחד קרא יתירא הוא דאיכא ולא מוקים לה בזובח למקטרי' דעבודתו דרך כבוד דסבר כיון דגלי בהשתחואה ק"ו בזביחה מיהו כולה מילתא לא ילפינן מהשתחואה דא"כ הוה מרבינן כל עבודות כבוד אע"ג דלאו עבודת פנים לכך יצאה זביחה לומר שלא חייבה אלא עבודות פנים:

כיון דאמר אלי אתה חייב - אע"ג דלא פלחה:

לקרבן - אם שגג:

ואפילו לרבנן - בתמיה דפליגי רבנן בכריתות (דף ז.) במגדף עליה דרבי עקיבא דאמרי מגדף אינו מביא קרבן דבעינן מעשה:

והתניא אינו חייב אלא על דבר שיש בו מעשה - דגבי חטאת כתיב (ויקרא ד) ועשה אחת מכל מצות ה':

ר' עקיבא היא דאמר דלא בעינן מעשה גמור - דמגדף מחייב משום מעשה זוטא דעקימת שפתיו הוה מעשה והכא נמי כפיפת קומתו הויא מעשה והאי דקתני אינו חייב אלא על דבר שיש בו מעשה לאפוקי הרהורא דלא מחייב עלה:

מגדף - מברך את השם:

אתקושי אתקוש - אלי אתה בזביחה דכתיב וישתחוו לו ויזבחו לו ויאמרו אלה אלהיך ישראל:

אלמלא וי"ו שבהעלוך - דהא לא כפרו בהקב"ה לגמרי שהרי שתפוהו בדבר אחר:

שאיוו לאלוהות הרבה - אף לאלוהות אחרים וקבלו עליהם:

אבל המגפף וכו' עובר בלא תעשה - ואל תלכו אחרי אלהים אחרים (ירמיהו כ"ה:ו') אי נמי אל תפנו אל האלילים (ויקרא י"ט:ד') וכגון שאין דרכן בכך:

הנודר בשמו - ושם אלהים אחרים לא תזכירו:

המקיים - הנשבע דמתרגמינן קיים:

לאו שבכללות - דכולהו משתמעי בחד קרא:

ועדיין הדם במזרק - הקרבנות:

שאין מבריז - את האבלים ברחבה כדרך שמבריז את האבלים בסעודה ראשונה משל אחרים כדאמרינן במועד קטן (דף כז:):

על הדם - על הנרצח ומסברא מוקמינן לה אהרוגי בית דין שנהרגין על עונש שלא ינהגו בהם כבוד משום כפרה:

לבן סורר ומורה - דלא ענש אלא א"כ הזהיר והיכן הזהיר לא תאכלו על הדם לא תאכלו אכילה שתהרגהו עליה:

לאו שבכללות - דכל הני משמע מיניה:

דף סג:

לומר שאין לוקין עליו - דמשמע שזה עונשו של לאו שאם הותירו ישרפנו ויפטר:

לא מן השם הוא זה - כלומר טעם זה אינו מן העיקר:

שמור לי - המתן:

לא יגרום לאחרים - לעובדי כוכבים:

וכל ישראל ישמעו ויראו - ולא יוסיפו לעשות עוד כדבר הרע הזה בקרבך:

בת בקלנבו - לן באותה עיר והיא נקראת על שם עבודת כוכבים שבה:

ראה אחת מרובה כשלש - זב שראה ראיה ארוכה שהוא שופע כג' ראיות שנעשה בהן זב גמור שהוא כמגדיון לשילה כשיעור מהלך מאותה עבודת כוכבים ששמה גדיון עד

שילה שהן שתי טבילות ושני ספוגין שכן נתנו חכמים שיעור בין ראיה לראיה כדי לטבול ולהסתפג באלונטית דהיינו בין ראיה ראשונה לשניה טבילה וספוג וכן בין שניה לשלישית:

קרס - נתרז כלומר כרע על ברכיו ונתרז דהיינו ליצנותא דאישתעי ביה קרא לא יוכלו מלט משא הרעי שבנקביהם לא יוכלו לסבול ונתרז:

לעגלות בית און - על עגלים שבבית אל:

יגורו שכן שומרון - ידאגו שוכני שומרון:

כי אבל עליו עמו - שיטלם סנחריב וילך לו:

וכמריו - שהיו נושאין אותו:

עליו יגילו - ששמחים על כובד משא שגלה מהם:

אלא כבידו - משא עגבותיו וריעי שבהן ואע"ג דלאו בעלי חיים נינהו ואין להם ריעי משתעי בהו קרא ל' גנאי:

מרעיבים את העגלים - בעלי חיים שהיו עובדין אותן והיו מרעיבין אותן ועושין דמות עצביהם של בעלי ממון כלומר דמות דיוקנם ומעמידין אותן בצד אבוסיהן של עגלים ומחמת שהיו רואין את הדמות תמיד היו מכירין אותן ורצין אחריהם וממשמשין בהן כלומר האכילנו ואומרין להם הכומרים עבודת כוכבים חפץ בך וכו':

זובחי אדם - משמע אותן שזבחו האדם:

עגלים ישקון - לאחר מכאן לעגלים ישקון:

ישקון לזבוח אדם מבעי ליה - להם הם הכומרים אומרים עגלים הללו נושקין אתכם לזבוח עצמכם להם:

ואנשי בבל עשו את סכות בנות - פסוק א' בס' מלכים באותן אומות שהושיב סנחריב בשומרון ובעריה ועשו להם עבודת כוכבים:

תרנגולת - לדמות תרנגולת היו עובדין ובלשונם קורין לתרנגולת סוכות בנות:

ברחא קרחא - עז. ברחא קרוי כל צאן והעז קרי ליה קרחא ע"ש שאין לו צמר כל כך:

נבחן - כלב נובח:

דאדר ליה למריה - מהדר את אדוניו ומכבדו שמשליך עליו משאו שהיה צריך לטעון על צוארו אדר מלך מהדר את מלכו כלומר את אדוניו:

לעשות לו כן - לשורפו באש כמו הספרוים:

סלמנדרא - חיה קטנה שיוצאה מתנור שהאש בוערת בו שבע שנים והסך מדמה אין האור שולט בו ובאחז מצינו כתוב (מלכים ב ט"ז:ג') גם את בנו העביר באש ולא מצינו לו בן אלא חזקיהו:

אלא להתיר להם עריות בפרהסיא - שהיה יצרן תקפן על עריות אמרו נפרוק כל עול תורה מעלינו ואל יוכיחונו על העריות אבל על עבודת כוכבים לא תקפן יצרן:
כזכור בניהם מזבחותם - משמע שהיו להם געגועין עליהם כאדם שיש לו געגועין על בנו ובזכרו נאנח והכי משמע כזכור בניהם דומה להם זכירת מזבחותם ואשריהם:
בתר דאביקו ביה - אחר שנתקשרו בהן מעצמן תקפה חיבתן עליהן:
תפוחי רעב - כמו נפוחי:

דף סד.

הס - שתוק כמו (במדבר י״ג:ל׳) ויהס כלב השתיקם:
ויצעקו בני ישראל בקול גדול - באנשי כנסת הגדולה כתיב:
בייא בייא - בלשון ארמי הוי לשון גנוח וצעקה כמו אהה בלשון הקודש:
היינו האי דחרביה לביתיה - למקדשו:
לקבולי ביה אגרא - לכוף את יצרנו ולקבל שכר על כך:
לא איהו בעינן וכו' - אלמא יצר תקפן:
יתבי תלתא יומין וכו' - מלתיה דרב יהודה מסיק:
(**ובעו רחמי**) - היו מבקשים רחמים שימסר בידם יצר הרע של עבודת כוכבים:
אמת - משמע מסכים אני עמהם בתקנה זו שטוב הדבר לסלקו:
חותמו של הקב"ה אמת - שהמלך נאות ומסכים עם עבדיו חותם עמהם בתקנתם את חותמו:
כגוריא - ארי קטן:
ביניתא - שער:
דודא דאברא - קלחת של עופרת:
אברא שאיף קליה - שואף את הקול ומעכבו לצאת יותר מכל כלי מתכות:
זאת הרשעה - זהו יצר הרע ובנבואת זכריה כתיב שהיה בתחילת בית שני:
דעבירה - של עריות:
חבשוה תלתא יומין וכו' - ומתוך כך פסק חמום הזכרים מלהוליד והנקבות מלילד:
איבעו ביעתא בת יומא (**ולא אשתכח**) - נתבקשה ביצה שנולדה בו ביום:
ולא אשתכח - שאפילו אותן שהיו גמורות קודם לכן פסקו מלצאת:
לבעו פלגא - שלא יהא שולט במקום עבירה כדי שלא יהא תובע עריות:
כחלינהו לעיניה - סמו עיניו בכחול:

אהני ביה - הך תקנתא פורתא דלא איגרי בקריבתה באמו ובאחותו אבל מתגרה הוא באשת איש ובנדה:

תרדין - בלד"ש בלע"ז ומשלשלין את המעים וכן שכר חדש:

אתם בית ישראל אינן כן - רב יהודה קאמר לה למדרשיה לקרא:

הנצמדים לבעל פעור - כלומר אבל אבותם לא השיבו זאת על לבם שע"ז מגונה היא מכל ע"ז שבעולם ונצמדו ואדבקו בה כצמיד פתיל המוקף ע"פ כלי שממרחין אותו בשעוה יפה ואל המקום לא היו נצמדים אלא דבוקים כתמרות המדובקות שדבוקות ואינן דבוקות:

במתניתא תנא - שבח הוא אצלם דדבוק משמע מחובר טפי מנצמד צמידין אינן מחוברין ונמשכין וזזין אילך ואילך דבוק משמע יפה יפה:

סבטאי - שם יהודי הוא:

בן אלס - בסמך ושם מקום הוא:

וקינח בחוטמו - של פעור:

מקלסין - משבחין:

ואע"ג דמכוין לבזויי - חייב קרבן על שגגתו ואם התרו בו חייב מיתה:

לבי תורתא - מקום:

פיסא - בלשט"א בלע"ז:

מרקוליס הוא - זה וזהו עבודתו:

למרקוליס תנן - לפניו לכבדו ואני זרקתי להכות בגופו:

במרקוליס - עצמו להכותו:

אישקליה - אע"ג שכבר עבד ואין השבון לדבר קא בעי למשקליה כדי שלא תתנאה בעבודה שלו:

רווחא לחבירתה שביק - מפנה לה מקום לזורקים:

מתני' שימסור למולך - מוסרו ביד משרתי ע"ז:

ויעביר באש - בגמרא מפרש היכי הוו עבדי וילפי מקראי דתרוייהו בעינן:

גמ' קתני - מתניתין (דף נג.) בחייבי סקילה ע"ז באנפי נפשה העובד ע"ז וקתני מולך אלמא מולך לאו בכלל ע"ז ונפקא מינה דאם זבח וקטר לפניו פטור אי נמי העביר מזרעו לשאר ע"ז ואין דרכה בכך לא מחייב דמולך דוקא כתוב ששמו מולך:

אחד למולך ואחד לשאר ע"ז - העביר זרעו חייב קסבר מולך נמי ע"ז הוא ולא איצטריך לאזהורי עלה בכדרכה דמאיכה יעבדו (דברים יב) נפקא אלא לומר לך שאם עשה שלא כדרכה חייב:

שלא למולך פטור - דמולך דווקא כתיבי שדרכה בכך ולא משום ע"ז אזהר עליו דהא מאיכה יעבדו נפקא אלא חוק הוא להם והתורה הקפיד על חוק זה בסקילה לפיכך הוצרך לכתוב:

כל שהמליכו עליהם - שקרא שמו מולך:

רבא אמר - לא אמרו דבר אחד דמולך עראי איכא בינייהו כגון צרור וקיסם שאינו ראוי לכך וזה לפי שעה המליכוהו עליו להעביר לו בנו זה לר"א בר' שמעון לא מחייב אלא במולך קבוע ובא:

דף סד:

ר' ינאי - לפרושי עד שימסור דמתני' אתא למימר דהך מסירה למשרתי ע"ז קאמר:

לא תתן להעביר - לא תתן לאחרים להעביר וסתמא דמילתא שמשין שלה קא מעבירין לה:

ה"ג תניא נמי הכי יכול העביר ולא מסר כו' - ול"ג בברייתא ברישא ומזרעך לא תתן דתו לא יכול למיתני יכול העביר ולא מסר דהאי לא תתן מסירה משמע אלא הכי קתני יכול העביר ולא מסר יהא חייב ותיפוק ליה מלא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש דלא כתיבא מסירה ת"ל לא תתן להעביר פירש לך הכתוב על העברה שאינה אלא דרך נתינה:

לא תתן להעביר - משמע ליה לתנא נתינה הבאה לכלל העברה ולא משמע ליה נתינה על מנת להעביר לחיוביה על נתינה לחודה:

מסר והעביר - לע"ז אחרת שלא למולך יכול יהא חייב:

העבירו - לבנו סומא או ישן מי הוה דרך העברה בכך בכה"ג דאינו יכול לעבור בעצמו אם היה רוצה:

פשוט מיהא - מתניתין:

חדא - מהנך שאלות דבן בנו ובן בתו כבנו:

כי מזרעו נתן למולך מה ת"ל - פשיטא דהאי כרת על כן נכתב דהא במעביר למולך כתיב (ויקרא כ':ג') ואני אתן את פני וגו' ולעיל מיניה כתיב ואשר יתן מזרעו למולך מות יומת:

ת"ל בתתו מזרעו - קרא אחרינא הוא ולא זה שהתחיל התנא לדרוש ופרכינן תנא פתח לדרוש כי מזרעו נתן למולך ובסוף דבריו סיים ת"ל בתתו מזרעו ומשני דרשה אחריתי דרש מבתתו מזרעו דרשה קמייתא דבן בנו ובן בתו מכי מזרעו נפקא ליה והדר תנא זרעו פסול מנין שהיה לו ממזר והעבירו ת"ל בתתו מזרעו ואם העלם יעלימו וגו' ולא היה צריך למכתב בתתו מזרעו דהא במעביר מזרעו משתעי אלא להך דרשה:

דרך העברה - שלא שינה מן החוק אלא כדרך מנהג העברת המולך:

שרגא דלבני - שורת לבנים גבוה לבנה על גבי לבנה והאש מכאן ומכאן ומעבירין עליו ואינו שורפו מדקתני לקמן המעביר עצמו פטור אלמא לאחר העברה הוא חי והא דאמרינן (לעיל דף סג:) גבי חזקיה שסכתו אמו סלמנדרא לאו למולך היה אלא לאלהי ספרוים דהתם שריפה כתיב:

רבא אמר כמשוורתא דפוריא - אינו מעבירו ברגליו אלא קופץ ברגליו כדרך שהתינוקות קופצין בימי הפורים שהיתה חפירה בארץ והאש בוער בו והוא קופץ משפה לשפה:

דרך העברתו - עבודתו של מולך:

העבירו ברגל פטור - אלמא דרך עבודתו בקפיצה:

מאי טעמא דר' אלעזר - במעביר עצמו:

ורבנן לא דרשי בך - בתמיה לאזהרה למשמע מינה אזהרת עצמו:

לא יהיה בך אביון - הזהר בעצמך שלא תבא לידי עניות נימא ההוא סתמא דלא כרבנן:

התם מאפס כי לא יהיה בך אביון - דאי לאו לאזהרה אתא אלא להבטחה שמבטיחם שלא יהיה בהם אביונים נכתוב לא יהיה בך אביון מדכתיב אפס לאזהרה אתא כלומר אפס וחדל וכלה עניות ממך אפס לשון חדלה וכליה כמו (בראשית מ"ז:ט"ו) כי אפס כסף:

שלש כריתות בע"ז - תרתי גבי מולך בקדושים תהיו ואני אתן את פני באיש ההוא והכרתי אותו מקרב עמו ושמתי אני את פני באיש ההוא ובמשפחתו והכרתי אותו ואת כל הזונים וגו' (ונתתי את פני וגו') וא"נ סבירא ליה דמולך לאו ע"ז הוא מכל מקום קרי ליה ע"ז והשלישית בשלח לך אנשים כי דבר ה' בזה ואת מצותו הפר הכרת תכרת הנפש ההיא וגו' ותניא לקמן באלו שאין להם חלק לעולם הבא דבר ה' בזה זה דבור ראשון שנאמר בסיני והוא ע"ז והא דכתיב הכרת תכרת חדא חשיב ליה כדמפרש לקמן דברה תורה כלשון בני אדם את ה' הוא מגדף ונכרתה לקמן מפרש:

אחת שלא כדרכה - כרת יתירא גבי מולך אם אינו ענין לו תנהו ענין לזבוח וקטור ונסוך והשתחואה שהוא חייב עליהם אף שלא כדרכה:

ואחת למולך - דאף על פי שדרכן בכך מיבעי ליה למכתבה באפי נפשיה דמולך לאו ע"ז הוא והקפידה תורה עליו:

ולמאן דאמר מולך ע"ז הוא - והוי בכלל כדרכה דכל שאר עבודות מאיכה יעבדו נפקא בא הכתוב לחייב עליו אף בשאר ע"ז שאין דרכו בכך שלא מצינו אלא זבוח וקטור ונסוך והשתחואה:

ולמאן דאמר - בכריתות מגדף זה העובד ע"ז כגון משורר לע"ז:

כרת דכתיב במגדף למה לי - אחרי שדרכה בכך ופלוגתא היא בכריתות (דף ז.) איכא למאן דאמר מגדף היינו מברך את השם:
לכדתניא - כדמוקים ליה רבי ישמעאל אחד לעוה"ז ואחד לעוה"ב:
והלא כבר נאמרה ונכרתה - באותה פרשה עצמה גבי מגדף ורבי עקיבא ס"ל מגדף היינו מברך את השם כדאמר בכריתות ועולם הבא לא נפקא ליה בע"ז אלא מהכרת תכרת ור' ישמעאל לאו לר"ע פריך והלא כבר נאמר ונכרתה דהא ר"ע במברך את השם מוקים לה אלא טעמא דנפשיה קאמר והלא כבר נאמרה ונכרתה ואנא סבירא ליה דבע"ז כתיבא:
וכי שלשה עולמות יש וכו' - ודומה לו בשחיטת חולין והלא במוקדשין האומר רגלה של זו עולה כולה עולה דהא פרכא לאו לכשנגדו פריך דאיהו ס"ל אפילו במוקדשין דאין כולה עולה אלא טעמא דנפשיה אמר בפרק [בהמה המקשה] (חולין סט:):

דף סה.

מתני' פיתום - שם המכשף המדבר משחיו מעלה את המת מן הארץ ומושיב לו בשחיו תחת זרועותיו ומדבר משחי איישל"ה בלע"ז:
ידעוני המדבר בפיו - כדמפרש בגמרא חיה אחת יש ששמה ידוע ומכניס ממנה עצם לתוך פיו והעצם מדבר מאליו על ידי כשפים:
הרי אלו בסקילה - כדכתיב (ויקרא כ) באבן ירגמו אותם:
והנשאל בהם - שבא ושואל בהם להגיד לו דבר העתיד כגון שאול:
באזהרה - דאל תפנו אל האובות (שם יט) ואזהרה דמכשפות גופיה מלא ימצא בך וגו' וחובר חבר ושואל אוב וידעוני (דברים יח):
גמ' בכריתות קא חשיב לכל כריתות שבתורה שחייבין עליהן על שגגתן חטאת ותנן (שם דף ב.) בעל אוב ולא תנא ידעוני:
הואיל ושניהם בלאו אחד נאמרו - בלאו דאל תפנו אל האובות ואל הידעונים ואם עשה שניהם בהעלם אחד אינו חייב אלא חטאת אחת שהלאוין מחלקין לחטאות כדכתיב (ויקרא ד':כ"ג) אשר לא תעשינה דהיינו דברים שהן בלא תעשה וסמיך ליה או הודע אליו אלמא חטאת אלאוין קיימי והני אף על גב דכי עבד לחד מינייהו באפי נפשיה מיחייב דהא לאו אתרוייהו קאי לא תני להו לתרוייהו התם דכי תנינא התם מידי דמחייב אכל חד וחד כי עביד להו כי הדדי הוא דתנינן כדאמרינן התם ברישא דגמ' דפרכינן מנינא למה לי שאם עשאן כולם בהעלם אחת חייב על כל אחת ואחת הלכך לא מצי למתני ל"ז כריתות לחייבו ל"ז חטאות והא דנקט הואיל ושניהם בלאו אחד נאמרו ולא

נקט הואיל ושניהם בכרת אחת נאמרו משום דחלוק חטאות אינו תלוי בחלוק כריתות דהא מפטם שמן המשחה וסך משמן המשחה משום דאיכא שני לאוין על בשר אדם לא ייסך ובמתכנתו לא תעשו כמוהו (שמות ל׳:ל״ב) אע"ג דאין בשניהם אלא כרת אחת כדכתיב (שם) איש אשר ירקח כמוהו ואשר יתן ממנו על זר ונכרת מעמיו אמרי' התם דכי עביד להו בשוגג בהדדי מיחייב על כל אחת ואחת:

ריש לקיש אמר ידעוני - להכי לא תנינא לה להתם משום דאפי' כי עביד לה באפי נפשיה לאו בר קרבן הוא לפי שאין בו מעשה וחטאת אינה באה אלא על המעשה דכתיב ועשה אחת אבל בעל אוב צריך להקיש בזרועותיו כדלקמן והקשת זרועותיו חשיב ליה מעשה אבל הכנסת העצם ידעוני אינו מדבר בשעת מעשה אלא לאחר המעשה שהוא בפיו מדבר העצם מאליו:

ורבי יוחנן - דאמר ידעוני באפי נפשיה בר קרבן הוא והאי דשיריה משום דלא מיחייב תרתי עלייהו:

מאי שנא בעל אוב דנקט - תנא למתנייה ושיריה לידעוני ולא נקט ידעוני ולשיריה לבעל אוב:

משום דפתח ביה קרא - בכל דוכתי אוב כתיב ברישא:

חלוקין הן במיתה - כשפירש סקילתן חלקן הכתוב כי יהיה בהן אוב או ידעוני מות יומתו באבן ירגמו אותם דמיהם בם ולא כתיב וידעוני הלכך אי הוה ידעוני בר קרבן הוה מיחייב עליה נמי כי עביד ליה בהדי אוב:

מ"ט לא אמר כריש לקיש - דפטר ליה לגמרי מקרבן הא ודאי בעינן מעשה:

ר"ע היא - דקא חשיב מגדף בההוא מנינא ופליגי רבנן עליה במגדף משום דאין בו מעשה הלכך לר' עקיבא מחייב עליה ולא שיירה אלא משום דלא מחייב תרתי אתרוייהו:

עקימת שפתיו - שעוקמין ומנענעין כשהוא מדבר חשיב ליה ר"ע מעשה אבל ידעוני אפי' עקימת שפתים ליכא:

ואפי' לרבנן - קאמר ריש לקיש דהוה מעשה בתמיהה כלומר מדלא פליגי רבנן עליה התם אלא במגדף אבל בבעל אוב מודו אלמא הקשת זרועותיו דבעל אוב הוי מעשה:

אינו חייב - קרבן על שגגתן:

מאן תנא השתחואה - לענין קרבן:

ר"ע היא דאמר לא בעינן מעשה - רבה אלא מעשה זוטא:

כי אמר ריש לקיש - דהקשת זרועותיו לבעל אוב הוי מעשה לר' עקיבא קאמר:

אי הכי - מתני' דקתני התם במילתא דרבנן יצא מגדף שאינו מחייב על שגגתו חטאת לפי שאין בו מעשה וגבי חטאת כתיב תורה אחת יהיה לכם לעושה בשגגה ואי הכי יצא מגדף ובעל אוב מבעיא ליה:

במקטר לשד - בעל אוב דקתני בכריתות דמודו ביה רבנן בהכי עסקינן שמקטר לפני השד הממונה על אותו דבר דהוי מעשה גמור:

עובד עבודת כוכבים הוא - ועובד עבודת כוכבים הא קתני לה התם:

ומשני במקטר לחבר - אינו מקטר לשם אלהות אלא ע"י הקטרה נעשה המכשפות לחבר השדים לכאן:

חובר חבר הוא - ואינו אלא בלאו:

והתורה אמרה חבר כגון זה בסקילה - תירוץ הוא מאחר שמחבר את השדים במזיד אמרה התורה שיהא בסקילה וכל שזדונו חייב מיתה על שגגתו מביא קרבן דכי אמרי' חובר חבר אינו אלא באזהרה זה המחבר חיות ובהמות נחשים ועקרבים למקום אחד ע"י לחשים:

אחד חבר גדול - מאסף חיות ובהמות גדולות:

חבר קטן - מחבר שקצים ורמשים:

ואפי' נחשים ועקרבים - לגרותן זה בזה או למקום מדבר שלא ימצאו ביישוב ויזיקו:

אסור - וכגון שאין רצין אחריו שאין כאן משום פקוח נפש:

הואיל וישנו בלב - עיקר חיוב הבא עליו תלוי בלב שמתכוין לברך השם שאפילו מברך את השם כל היום ואין בלבו כלפי מעלה אלא שהעלה את השם לדבר אחר ומכנהו בשם המיוחד ומקללו אינו מתחייב:

דף סה:

מתיב רבי זירא יצאו עדים זוממין - אצל חטאת היא שנויה בתורת כהנים גבי פר כהן משיח אחר שראינו דברים שהן כעובד עבודת כוכבים ודברים שאינן כעובד עבודת כוכבים למה נאמרה עובד עבודת כוכבים לומר לך מה עבודת כוכבים מיוחדת שחייבין על זדונה כרת ועל שגגתה חטאת אף כל שחייבין וכו' אי מה עבודת כוכבים מיוחדת שחייבין עליה מיתת ב"ד אף אני מרבה חייבי מיתות ב"ד ואת מי אני מרבה מקלל לאביו ומסית ועדים זוממין ת"ל ועשה יצאו עדים זוממין שאין בהם מעשה ואמאי לא הויא עקימת שפתיו מעשה הא לא תליא בכונת הלב:

ה"ג אמר רבא שאני עדים זוממין הואיל וישנן בקול - עיקר חיובן בשמיעת קולם לפני ב"ד הוא בא וקול לית ביה ממש הלכך הוי כמגדף דתלוי בלב:

חסמה בקול - לפרה דשה וכשרוצה לאכול חסמה בקולו:
והנהיגה בקול - מנהג בכלאים דחייב משום לא תחרוש בשור ובחמור (דברים כ"ב:י'):
בראייה - עיקר חיובא בא ע"י הראייה שמעידין שראו וראיה לית בה מעשה:
מבין הפרקים - מעלה את המת ויושב לו באחד מבין פרקי העצמות של מכשף כגון על פרקי אצבעותיו או על פרקי ברכיו:
ידוע - שם חיה:
כי אורחיה - מתוך קברו ומתוך כך קולו נמוך:
לא דסליק ויתיב בין הפרקים - ומיהו קולו נמוך לפי שאין בו חיותא:
בזכורו - מעלה ומושיב את המת על זכרותו:
בגולגולת - המוטלת מן המת לארץ ועונה מה ששואלין אותו ע"י כישוף:
אינו עולה כדרכו - אלא רגליו למעלה:
עולה כדרכו - ולא סליק למיתב בין הפרקים:
מה היום מיומים - למה תחשב יום שבת יותר משאר ימים:
ומה גבר מגוברין - מה לאיש כמוך להיות שר וגדול מכל אנשים:
דמרי צבי - אדני חפץ לגדלני המלך קיסר המשילני:
שבת נמי דמרי צבי - הקב"ה חפץ והזהיר על כבודו:
דמי יימר דהאידנא שבתא היא - ודילמא אחד משאר ימים הוא שבת:
נהר סבטיון יוכיח - נהר אחד של אבנים ובכל ימות השבת שוטף והולך וביום השבת שוקט ונח:
בעל אוב יוכיח - שאינו עולה בשבת:
קברו של אביו - דטורנוסרופוס כל ימות השבת היה מעלה עשן שהיה נדון ונשרף ובשבת פושעי גיהנם שובתין:
ביזיתו ביישתו קללתו - הך קללה אינה אלא גדוף וכן היה לשונם כמו (מלכים א ב':ח') קללה נמרצת שלא היה שם קללה אלא גדוף:
היינו דורש אל המתים - ולמה נכתבו שניהם במקום אחד:
שתשרה רוח טומאה עליו - שד של בית הקברות יהא אוהבו ומסייעו בכשפיו:
המרעיב עצמו כדי שתשרה עליו רוח טהרה - נבואת שכינה:
עאכ"ו - שהיא המדה נותנת שע"י תענית ובקשה תשרה עליו שכינה דהא מדה טובה יתירה על מדת פורענות ואנו צועקין על כך ואין אנו נענין אבל מה אעשה וכו':
אי בעו צדיקי - להיות נקיים מכל עון:

הוו ברו עלמא שנאמר כי אם עונותיכם היו מבדילים - הא אם לא היו בהם עונות אין כאן הבדלה:

ברא גברא - ע"י ספר יצירה שלמדו צרוף אותיות של שם:

ולא היה מהדר ליה - שלא היה בו דבור:

מן חבריא - הנבראים ע"י החברים אתה:

עיגלא תילתא - גדול כאלו הגיע לשליש שניו וגמרה גדילתו דהכי שביחי ומעלי למיכל כמו (ב"מ דף סח.) ומגדלין אותן עד שיהו משולשין. ל"א שהיה טוב ובעל טעם כאילו הוא שליש לבטן:

שבעה מיני זכור - שכבת זרע מז' בריות ומעביר על עיניו ועושה כשפים:

אוחז את העינים - אוחז וסוגר עיני הבריות ומראה להם כאילו עושה דברים של פלא והוא אינו עושה כלום:

המחשב עתים ושעות - לשון מעונן כמו בעל עונות שמבחין את עונה ואומר היום יפה לצאת לדרך ויצליח למחר יפה ליקח מקח וישתכר בו הלוקחו:

למודי ערבי שביעיות - כלומר ערב שביעית למדין ורגילין להיות חטין יפות:

עקרי קטניות מהיות רעות - כלומר העוקר קטנית ואינו קוצרן שוב אינן מתליעות ואין מרקיבות:

פתו נפלה מפיו - צריך לדאג היום מהיזק:

נחש בא מימינו או שועל משמאלו - סימן רע הוא לו:

צבי הפסיקו - שהיה הולך ממזרח למערב והצבי הולך מצפון לדרום והפסיק דרכו:

דף סו.

אל תתחיל בי - כשבא הגבאי לגבות מס ממנו או קיצת העיר אומר לו בבקשה ממך אל תתחיל בי להיות ראשון בדבר הפסד שסימן רע הוא לו:

שחרית הוא - שהיה תובע ממנו חוב אמר לו שחרית הוא ולא אתחיל תחלת מעשה היום בפירעון:

ראש חדש הוא - המתן לי עד מחר:

מוצאי שבת הוא - ראשון לימי השבוע:

המנחשין - כשיוצאין לדרך או כשמתחילין בשום דבר:

מתני' המחלל את השבת - דחשיב ליה תנא בנסקלין כגון שחללו במלאכה גמורה:

שחייבין על זדונו כרת ועל שגגתו חטאת - כגון דבר שיש בו מעשה ומלאכת מחשבת ולא המתעסק:

גמ' תחומין ואליבא דר"ע - דיליף להו מקראי במסכת סוטה (דף כז:):
הבערה ואליבא דר' יוסי - דאמר ללאו יצאת ור"ע מודה נמי בתחומים דאין חייבים עליהם כרת דתנן (שבת דף עג.) אבות מלאכות מ' חסר אחת ולא פליג ר' עקיבא:
מתני' עד שיקללם בשם - שיקלל בשמות הגמורין:
קללם בכנוי - כגון שדי צבאות חנון רחום:
גמ' בנקבו יומת - היה לו לכתוב מה ת"ל שם אם אינו ענין לו דהא כתיב ונוקב שם תנהו ענין למקלל אביו ואמו ור' מנחם לא ס"ל הא דדרשינן לעיל (דף נו.) מהאי קרא עד שיברך שם בשם ואפי' לא ברך שם בשם אלא יתברך יוסי ר' מנחם בר' יוסי מחייב עליה:
איש איש כי יקלל וגו' לרבות בת - שקללה או טומטום שקלל:
אין לי אלא אביו ואמו - כאחד:
אביו שלא אמו ואמו שלא אביו מניין ת"ל אביו ואמו קלל - כלומר סמך קללה בראש המקרא לאביו ובסופו סמך לאמו:
ר' יונתן אומר - מתחלת המקרא משמע את אביו ואת אמו דאע"ג דויו"ו מוסיף על ענין ראשון משמע נמי א' מהם עד שיפרט לך הכתוב יחדיו כדרך שהוצרך לפרוט בכלאים שכתוב בו (דברים כ"ב:י') לא תחרוש בשור ובחמור ופרט בו יחדיו שלא תאמר אסור לחרוש בשור לבדו ובחמור לבדו ואביו ואמו קלל דסיפא דריש ליה רבי יונתן לקמן באלו הן הנחנקין לרבות את המקלל לאחר מיתה:
מה להלן בסקילה - דכתיב באבן ירגמו אותם:
בנין אב משניהם - דמחד מינייהו לא אתיא דאיכא למיפרך מה לדיין שכן אתה מצווה וחייב מיתה על הוראתו שנאמר (דברים יז) ושמרת לעשות ככל אשר יורוך והאיש אשר יעשה בזדון לבלתי וגו' ובנשיא איכא למיפרך שכן אתה חייב מיתה על המראתו שלא למרוד בצוויו ולהמרות את פיו שנאמר ביהושע כל איש אשר ימרה את פיך וגו':
לא ראי דיין כראי נשיא - לא ראיה של זה צד חמור שנא' בדיין ישנה בנשיא אפילו הכי הוזהר על הנשיא:
שהן בעמך - עושין מעשה עמך:
באומללים - בשפלים כמו היהודים האמללים בס' עזרא (נחמיה ג':ל"ד):
חרשותו גרמה לו - מתוך שהוא שפל הזהיר עליו הכתוב שלא תבזהו ולא תצערהו מפני שנותן צרתו על לבו ומיצר על שפלותו:
שכן משונין - משאר ב"א אלו לאמללות ואלו לגדולה וקיי"ל בשחיטת חולין (דף קט:) כל מה הצד פרכינן כל דהוא כגון שכן משונין דאינו צד חמור דאי צד חמור פריך לאו פירכא היא דאביו נמי אית ביה צד חמור שהוקש כבודו לכבוד המקום:

ה"ג א"כ נכתוב אלהים וחרש או נשיא וחרש - פי' אלא לא אתיא אביו בבנין אב אלא באם אינו ענין נכתוב אלהים וחרש וניתי נשיא בהצד השוה לא ראי דיין שהוא גדול שאתה מצווה על הוראתו כראי חרש שאי אתה מצווה על הוראתו ולא ראי חרש ששפלותו גרמה לו כראי דיין שאין שפלותו גרמה לו הצד השוה שבהן שהן בעמך אף אני אביא נשיא והכא ליכא למיפרך שכן משונין דהא נשיא נמי משונה הוא:

או נשיא וחרש - וניתי דיין מינייהו:

אלהים חול - דהא אלהים דהכא חול הוא ולאזהרת דיין אתא:

אלא למאן דאמר קודש - וכאן הזהיר על ברכת השם מאי איכא למימר אין כאן קרא יתירא:

ומשני מאן דאמר אלהים חול על כרחיך גמר קודש מחול דהא לא אשכחן אזהרה לברכת השם אלא מהכא הלכך מאן דאמר קודש גמר נמי חול מקודש ויש כאן אזהרה לדיין דיליף לה מאזהרה דקדש וקס"ד במה מצינו גמר ומשום הכי פריך דילמא אקודש הזהיר אחול לא הזהיר:

דף סו:

לא תקלל - שתי קללות במשמע ואלהים נמי ב' לשונות יש בו הלכך לא תקלל דרשינן אתרווייהו:

מתני' אינו חייב - סקילה:

עד שתהא נערה - אבל קטנה שקדשה אביה הבא עליה בקטנותה אינו בסקילה ופלוגתא דתנאי היא איכא למ"ד בחנק ואיכא למ"ד פטור לגמרי:

בתולה - ולא בעולה:

מאורסה - ולא נשואה ואפילו נכנסה לחופה ולא נבעלה דקרינא ביה בתולה מיהו לא קרינא ביה מאורסה:

והיא בבית אביה - למעוטי מסרה האב לשלוחי הבעל וזינתה בדרך:

באו עליה שנים - ועדיין היא בתולה כגון שבאו עליה שלא כדרכה:

הראשון בסקילה - דמשכבי אשה כתיב (ויקרא כ):

והשני בחנק - דבעולה היא והא סתמא רבי היא דאמר שלא כדרכה נפקא ליה מכלל בתולה לקמן:

גמ' ת"ר נערה ולא בוגרת - אקרא קאי כי תהיה נערה בתולה מאורסה וגו' (דברים כב) וסקילה כתיבא התם. נערה משתביא שתי שערות עד שירבה שחור על הלבן ואין בין נערות לבגרות אלא ו' חדשים בלבד:

בית אביה - בפרשת מוציא שם רע כתיב (שם) לזנות בית אביה והתם נמי סקילה כתיבא:
זו דברי ר"מ - אמתניתין קאי דקתני עד שתהא נערה ומשמע למעוטי קטנה זו דברי ר"מ דאמר בכתובות באלו נערות (כתובות דף כט.) קטנה אין לה קנס חמשים כסף דנערה דוקא כתיב ולא קטנה הלכך גבי נערה המאורסה אין קטנה במשמע:
אבל חכמים - שנחלקו עליו ואמרו יש קנס במקום מכר חולקין עליו אף כאן ואומרים קטנה ארוסה בסקילה ולא מיעט הכתוב אלא בוגרת:
דילמא - למעוטי בוגרת ותו לא אתא למעוטי מידי:
א"ל - א"כ האי עד שתהא נערה האי לישנא משמע בהדיא למעוטי קטנה דהכי משמע אינו חייב בקטנותה עד שתגדיל ותהא נערה ואי למעוטי בוגרת לחודא אתא הכי איבעיא ליה למתני אינו חייב אלא על נערה בתולה וכו':
ותו לא מידי - אין עוד להקניט בדבר דודאי מתני' ר"מ היא:
לר"מ - דאוקמה למתני' דממעט קטנה אליביה:
לגמרי קא ממעט ליה - דפטרינן ליה לגברא ממיתה הואיל והיא פטורה דלאו בת עונשין היא ולא קרינן בהו ומתו גם שניהם דכתיב גבי שוכב עם אשה בעולת בעל:
או דילמא מסקילה ממעט ליה - אבל חנק מחייבי:
שתיק - רב:
ונימא ליה ומת האיש השוכב עם האשה לבדו - בארוסה כתיב ואם בשדה ימצא האיש את הנערה המאורסה והחזיק בה האיש ושכב עמה ומת האיש אשר שכב עמה לבדו למה לי אילימא למעוטי לדידה הא בהדיא כתיב ולנערה לא תעשה דבר אלא להביא את הבא על הקטנה מדעתה ואע"ג דפטור דידה לאו משום אונס אלא משום קטנות דאיהי לאו בת עונשין לגמרי איהו מיהא מיחייב:
שניהם שוין - שני בני עונשין:
למעוטי מעשה חדודין - מחדד ומקשה אברו בבשרה מבחוץ דהוא נהנה והיא אינה נהנית להכי כתיב שניהם שיהיו שניהם שוין נהנין ומיהו שלא כדרכה אף על גב דהיא אינה נהנית ממשכבי אשה איתרבאי לחיובא:
לא כלום הוא - ולא איצטריך למעוטי. ואיכא דאמרי מעשה הורדוס (בבא בתרא דף ג:) שהטמינה שבע שנים בדבש:
ועדיין היא בתולה - שבאו כולם שלא כדרכה:
וכולן בחנק - דגבי סקילה לבדו כתיב וקרא יתירא הוא למעוטי כי האי גוונא דאף על גב דקרינא ביה בתולה אין בסקילה אלא אחד מהם אותו ששכב עמה לבדו דהיינו ראשון שביאתו היתה יחידית:

ר' אומר - כי תחל לשון תחלה ולקמיה מפרש לה:
דרבי ישמעאל - בריש פירקין:
אם תחלת ביאתה בזנות - שזו היא ביאה ראשונה שנבעלה:
כי התם - מה מצינו בנערה המאורסה שיצאה מחנק לסקילה ולא יצאה אלא בביאה ראשונה וכתיב לבדו למעוטי שני אף בת כהן לא נשתנית מיתתה אלא בביאה ראשונה הלכך בנערה בתולה והיא ארוסה הכתוב מדבר:
כר"מ ס"ל - דאמר בת כהן נשואה לכשר בשריפה אבל נשאת לאחד מן הפסולין שנתחללה משעת נשואין שוב אינה אלא בחנק והאי תחלה דקאמר רבי ה"ק אם זו תחלת חילולה בשריפה ואם לאו בחנק:
ומאי וכן - הכא לא קפיד אלא אתחלת חלול ולא אתחלת ביאה והתם אתחלת ביאה נמי קפיד:

דף סז.

סימנא בעלמא - ובתחילת שום דבר הכתוב מדבר דתחלת חלול מיהא הוה:
מתני' המסית זה הדיוט - מסית דחשבינן ליה בנסקלין זה הדיוט שהסית אבל נביא שהסית אינו בסקילה אלא בחנק כדמפרש בגמרא:
המסית את ההדיוט - הוא דבסקילה אבל מסית את הרבים כגון עיר הנדחת בחנק כדמפרש בגמרא והא ליכא למידק אבל מסית את הנביא בחנק דלא מצינו חלוק בין מסית את הנביא למסית את ההדיוט אבל מצינו חלוק בין נביא שהסית להדיוט שהסית דהדיוט שהסית כתיב (דברים י"ג:ו') וסקלתו באבנים ובנביא כתיב (שם) והנביא ההוא או חולם החלום ההוא יומת ומיתה האמורה בתורה סתם אינה אלא חנק:
אמר לשנים - יחד הן עצמן נעשו עדים ואין צריכין להתרות בו כשאר חייבי מיתות אלא מביאין אותו לבית דין דכתיב (שם) לא תחמול ולא תכסה עליו:
אמר לאחד הוא אומר יש לי חברים רוצים בכך - הניסת צריך להשיבו יש לי חברים רוצים בכך בא ואמור לי בפניהם:
ואם היה המסית ערום ואינו יכול לדבר בפניהם - כלומר אומר איני יכול לפרסם הדבר מפני יראת ב"ד:
מכמינין לו - דמתרגמינן וארב לו וכמן ליה (דברים יט) מעמידין ליה מארבין אחורי הגדר לשמוע דבריו:
ביחוד - כלומר אין איש עכשיו עמנו ויכול אתה לומר מה שאמרת לי:
האומר אעבוד וכו' - באחת מכל הלשונות הללו הוי מסית וחייב:

גמ' הא נביא - אם מסית זה נביא שהיה מתנבא בשם הקב"ה לעבוד עבודת כוכבים:
טעמא - דמסית את ההדיוט כלומר את היחיד הא אם מסית את הרבים כגון אנשי עיר הנדחת לאו בסקילה הוא אלא בחנק דהא ליכא למידק דהא דקתני והמסית את ההדיוט למעוטי מסית את הנביא קאמר דלא אשכחן תנא דמפליג בין מסית את הנביא למסית את ההדיוט אבל בין נביא המסית להדיוט המסית אשכחן חלוק כדמפרש ואזיל:
טעמא דר"ש ורבנן מפרש באלו הן הנחנקין:
מדיחי עיר הנדחת שנו - במשנתנו זאת ואשמועינן סיפא דמדיח דרישא במדיח עיר הנדחת קאמר וה"ק המדיח דתנן לעיל (דף נג.) בהדי נסקלין זה האומר לרבים נלך ונעבוד עבודת כוכבים:
רבינא אמר גרס ולא גרסי' אמר רבינא דאיהו ורב פפא לא פליגי אלא מר מתרץ חדא ומר מתרץ חדא ולא פליגי דהא בתרי מילי אוקימנא לרישא כר"ש ואתו הנך אמוראי לתרוצה כרבנן והכי פירושה רבינא תרצה לחדא ואמר רישא נמי רבנן והמסית את ההדיוט לאו למעוטי מסית את הרבים אתא אלא תרוייהו תנא להו תנא רישא מסית את היחיד והדר תנא סיפא המדיח זה האומר לרבים נלך ונעבוד עבודת כוכבים:
ולא זו אף זו קתני - כלומר אי קשיא לך ליתני מסית את הרבים ולא ליתני מסית את היחיד דהא פשיטא דכולהו מודו בה דבסקילה אורחא לתנא למתני הכי תנא מילתא ברישא דפשיטא ליה והדר תנא רבותא ולא זו דמסית יחיד בלבד בסקילה אלא אף זו דמסית רבים בסקילה ודלא כר' שמעון ורב פפא אתא אף לתרוצי לדקתני המסית זה הדיוט לאו למעוטי נביא המסית קתני אלא כל המסיתים קרי הדיוטות משום הכמנה כלומר מסית הדיוט ושוטה הוא ומדת הקלין נוהג בו שמקילין בחייו שכל חייבי מיתות צריכין התראה וזה נהרג בהכמנה:
בבית הפנימי - בחדרי חדרים לפי שהוא ירא לדבר בגלוי:
הן רואין אותו - לאור הנר שעמו דאי לא מצי חזו ליה לא מצי מסהדי עליה לחיוביה קטלא ואף על גב דשמעי קליה דמצי למימר לא הואי אנא:
ושומעין קולו - שהוא אומר דברי הסתה:
[**הוספה מחסרונות הש"ס**: **בן סטדא** - בעל אמו סטדא שמו:
סטת דא - על שם שזינתא קרי לה הכי:]
מתני' המדיח זה האומר וכו' - בגמרא מוקים לה במדיח עיר הנדחת:
העושה מעשה - ממש בסקילה:
ולא האוחז את העינים - מראה לבריות כאילו הוא עושה ואינו עושה כלום:
שנים מלקטין קשואין - במכשפות לפנינו אחד מהן לוקט וחייב וחברו לוקט ופטור:

העושה מעשה - שהיתה כאן שדה קשואין ולקטה ממש בכשפים חייב:
האוחז את העינים - מראה לנו כאילו התקבצו כולם במקום אחד והקשואין לא זזין ממקומן פטור:
גמ' מכשפה אחד האיש ואחד האשה - דהא גבי אוב וידעוני דמכשפים הם לא חלק בין איש לאשה דכתיב (ויקרא כ':כ"ז) איש או אשה:
לא תחיה כל נשמה - בשבע אומות כתיב:
מה להלן בסייף - דכתיב בסיחון ועוג ויכהו ישראל לפי חרב (במדבר כ"א:כ"ד):
מה להלן - בסיני:
בסקילה - דכתיב (שמות י"ט:י"ג) כי סקול יסקל או ירה יירה:
שריבה בהן הכתוב מיתות הרבה - ומצינו בסיני שנבחרה בהן סקילה:

דף סז:

מיתה אחת - כל מיתה האמורה לבני נח אינו אלא סייף:
סמכו ענין לו - סמך ענין המכשף לשוכב עם בהמה ענין פרשה:
שוכב עם בהמה בסקילה - הא ילפינן לה בהאי פרקין מדמיהם בם דכתיב בם בפרשת קדושים תהיו וגמרי' לה מאוב וידעוני דכתיב בהו באבן ירגמו אותם דמיהם בם (ויקרא כ':כ"ז):
רבי יהודה - לא דריש סמוכין:
נוציא - את זה מדין מיתות קלות לסקילה החמורה מכולן:
אלא - מכלל ופרט את למד בסקילה:
בכלל - כל המכשפים היו וכבר חייב בהן הכתוב מיתה כדכתיב לא תחיה למה יצאו להזכירן בעצמן ולכתוב בהן סקילה להקיש להם את הכלל וזו מדה בתורה כל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל וכו':
שני כתובין - הוה ליה למכתב חד או אוב או ידעוני ולשתוק:
עדא אמרה - כמו הדא אמרה זאת אומרת:
קסבר ר' יהודה וכו' - ובכל דוכתי דאמר אלא למ"ד מלמדין מאי איכא למימר ר' יהודה היא ומהכא ילפינן:
כשפים - נוטריקון כחש פמליא של מעלה שעל מי שנגזר לחיות ממיתין:
אפילו כשפים - אין בהן כח לפני גזרתו שאין כח מלבדו:
מתותי כרעיה - לעשות לו מכשפות:
אם מסתייע - מילתיך אם את מצלחת לעשות לי מכשפות עשי:

אין עוד מלבדו כתיב - ואם המקום חפץ בי לא תוכלי להרע ואם תוכלי מאתו יצא ואני מקבלן:
דנפיש זכותיה - ומסרי נפשיה משמיא לאצולי':
בלטיהם - כמו (שופטים ד) ותבא (בלט) בסתר:
זה מעשה שדים - שנסתרים ואינן נראין כל מקום שנאמר בלטיהם היו החרטומין עושין בלחשיהם ע"י שדים:
בלהטיהם אלו מעשה כשפים - שאינו עושה על ידי שדים אלא מעצמו:
להט החרב המתהפכת לשמור את דרך עץ החיים - ומתהפכת מאליה ודומה לכשפים (ולא) ע"י שדים היתה מתהפכת אלא מאליה וקרי ליה להט:
דקפיד אמנא שד - מי שמקפיד על הכלי שאינו יכול לעשות דבר בלא כלי הראוי לאותו דבר כגון שרי בוהן שצריכין סכין שקתו שחור ושרי כוס שצריכין כוס של זכוכית:
דלא קפיד אמנא - שבכל כלי היה עושה:
כהלכות שבת - דמלאכות בסקילה ושבות פטור אבל אסור וצידת צבי וצפור שנכנסת לו תחת כנפיו יושב ומשמרו עד שתחשך ומפיס מורסא להוציא ממנה לחה הכי איתא בפרק רבי אליעזר דאורג (דף קז.) וכן צד נחש במתעסק בו שלא ינשכו אותו מותר לכתחילה הכא נמי העושה מעשה ממש בסקילה:
האוחז את העינים - מראה כאילו עושה ואינו עושה כלום פטור אבל אסור:
עסקי בהלכות יצירה - וממילא אברו להו עגלא תילתא על ידי שהיו מצרפים אותיות השם שבהם נברא העולם ואין כאן משום מכשפות דמעשה הקב"ה הן ע"י שם קדושה שלו הוא:
אבוה דקרנא - מכשף היה:
מנפץ - חוטמו בכח מוקיי"ר בלע"ז:
ושדי כריכי דשיראי מנחיריו - משליך חתיכות של מעילים:
אצבע אלהים היא - מכה זו של כנים לא על ידי מכשפות באה אלא על פי הקב"ה דאין לחרטומים יכולת בה:
לא מצי ברי - אין יכול לברוא אפילו בריה גדולה אלא כשהשד צריך לבריות גדולות הוא מאסף ומביא מן ההפקר:
האי מיכניף ליה - בריות גדולות נוחים לקבצם ונאספים יחד אליו אבל בריה קטנה אינה נאספת שאין בה כח לבא ממקום רחוק:
הכי גרסינן אמר לו רב לרבי חייא - ולא גרסינן איני:
טייעא - סוחר ערבי:

שקל ספסירא וגיידיה לגמליה - נטל חרב וחתך גמל לאברים גיידיה כמו ראוהו מגוייד דבפרק בתרא דיבמות (דף קכ:):

וטרף ליה בטבלא וקם - קשקש לו בזוג אסקד"א בלע"ז ועמד לו על רגליו:

אמר לו - רבי חייא לרב:

לבתר הכי דם ופרתא מי הוה - אחר שעמד הגמל כלום נמצאת שם לכלוך מן הדם והפרש:

ההוא אחיזת עינים הוה - ולא מגוייד הוא שאינו יכול להחיות המת:

פשר - נמס המכשפות. כל מילי מכשפות נבדקין על מים חיים ונמוחין:

קם גמלא דסקוניתא - נעשה החמור דף של גשר שעשו תחלה את הדף חמור. גמלא גשר. סקוניתא מין עץ הוא:

איכא דזבין מידעם הכא וכו' - כלומר יש לוקח בעיר הזאת שמוחזקת בכשפים שום סחורה ואינו בודקה על המים:

ינאי איקלא להיא אושפיזא - ולא גרסינן רבי ינאי דלאו איניש מעליא הוא שעשה כשפים:

שתיתא - קמח טרוף במים:

חזייה דמרחשן שפוותה - ראה ינאי האשה המביאה לו המשקה שהיו שפתיה נעות הכיר שכשפנית היא:

שדא פורתא - מן המשקה לארץ ונעשו עקרבים:

אנא שתאי מדידכו - לא גלה להם הדבר שהבין בדבר והראה עצמו כאילו שתה:

הואי חמרא - האשה נעשית חמור:

רכבה - ינאי וסליק בשוקא:

פשרא לה - מיחת את הכשפים וחזרה לקדמותה:

הצפרדע - אחת משמע:

השריצה - ממעיה ויצאו ולדות:

מדברותיך - מנע מדבריך ופנה להלכות נגעים ואהלות שהן חמורים ובהם אתה מחודד ולא בהגדה:

שרקה להם - ושמעו קולה כל הצפרדעים שבעולם והם באו:

דף סח.

והא - מילתא דלקיטת קשואין:

ר"ע מר' יהושע גמר לה - בתמיה:

קינוף - ארבעה עמודים וכילה פרוסה עליהם כדאמרי' בסוכה (דף י.):
לחלוץ תפיליו - של אביו דקסבר שבת לאו זמן תפילין הוא ואסור להניחן שמא יצא בהן לרשות הרבים:
שדעתו של אבא נטרפה - וקרוב הוא למות שאילו היתה דעתו מיושבת היה חולץ תפיליו:
איסור סקילה - הדלקת הנר והטמנת חמין ועוסקין בדבר שאינו אלא איסור שבות דמניח תפילין בשבת אין כאן איסור מלאכה ואפילו יצא לרשות הרבים דהא דרך מלבוש הוא ותכשיטין הוא לו בחול:
ברחוק ארבע אמות - מפני הנדוי שברכוהו במחלוקת תנורו של עכנאי בבבא מציעא (דף נט:):
שלו מהו - במה תהא מיתתו:
שלך קשה משלהן - מפני שלבך פתוח כאולם ואילו שמשתני היית למד תורה הרבה:
נטל - ר"א שתי זרועותיו:
שנגללין - כשגוללין ספר תורה והכתב מכוסה כך תתעלם ותתכסה תורה שבלבי כשאמות לפי שלא שמשוני ולמדו ממני:
ולא חסרתי מרבותי ככלב המלקק מן הים - לפי חכמתם שהיתה גדולה אין למודי עולה לחסרם ולקבל מהם חכמה אלא מעט ככלב המלקק מן הים וכן תלמידי לא חסרוני ולא קבלו מחכמתי לחסר את יתרון חכמתי מהם אפי' כמו שמחסר המכחול בשפופרת בטבול אחד:
ולא חסרתי - כלומר לא חסרתים מחכמתם ממה שהיו מתחילה גדולים יותר ממני וגם עתה גדולים הם ממני לפי שלא למדתי מחכמתם כי אם מעט מהם:
שפופרת - קנה שנותנין בה כחול קיסם של עץ או של כסף שתוחבין מכחול בתוכו ומטבלו בכחול ומוציאו:
בבהרת עזה - בהלכות מראות נגעים:
בנטיעת קשואים - הלכות מיני כשפים שעל ידיהם נתמלא כל השדה קשואים:
אמרו לו הכדור והאימוס וכו' - כדור פלוט"ה מחופה עור ומלאה מתוכו צמר של איל בדוחק וכן אימוס שלהם של עור היה כעין מנעל וממולא מתוכו שער ופיו תפור ובו היו עושין המנעלים כמו שעושין הרצענין שלנו בדפוס של עץ:
הקמיע - של עור וממולא מתוכו ותלאהו בצואר לנוי:
משקולת קטנה - כעין אונקיא שעושין מעופרת ומחפין אותה בעור כדי שלא תחסר אבל משקולת גדולה אין דרכה לחפותה בעור:

וצרור המרגלית - תופרין המרגלית בעור ותולין אותו בצואר בהמה לרפואה:
מהו - לפי שנחלקו באלו רבי אליעזר וחכמים בסדר טהרות (כלים פכ"ג) וחכמים אומרים אינן מקבלין טומאה לפי שכלי עור אין מקבל טומאה אלא אם כן יש לו בית קיבול דהא איתקש לשק והני הואיל וקבולן נעשית למלאותן מלוי בתוכו עולמית לא שמיה קבול ורבי אליעזר אומר מקבל טומאה דבית קיבול העשוי למלאות שמיה קבול ועוד נחלקו בכדור ובאימוס שנקרעו ונראה חלל שלהם דמודו רבנן דמקבלי טומאה דהא איכא בית קיבול ופליגי לענין טבילה שחכ"א מה שבתוכו חוצץ ור' אליעזר אומר מה שבתוכו אינו חוצץ דכולי חד כלי הוא ובשעת פטירתו היו רוצין לידע אם חזר בו ושאלוהו מה אתה אומר באותן שני המחלוקות אמר להם טמאים אפילו שלמים והטומאה נוגעת מבחוץ:
וטהרתן במה שהן - כלומר אם נקרעו שחכמים מודים שמקבלין טומאה וחלוקין עלי לומר שהמלוי חוצץ ועומד אני בדברי שהמלוי אינו חוצץ שמטבילן כמות שהן:
מנעל שעל גבי אימוס מהו - שאף בו נחלקו בתוספתא דטהרות חכמים אומרין הואיל ואינו מחוסר מלאכה הצריכה אומן שהדיוט יכול לסלקו מעל האימוס כבר שם כלי עליו וטמא ור"א מטהר שעדיין לא נגמרה מלאכתו:
הותר הנדר - שברכוהו:
בין קסרי ללוד - שהיו נושאין את מטתו מקסרי ללוד:
פתח עליו בשורה - שהיו עושין שורה סביבות המטה להספד:
הרבה מעות יש לי - להחליף:
ואין לי שולחני להרצותן - כלומר הרבה שאלות יש לי לשאול ואין למי לשאול:
היכי עביד - רבי אליעזר הכי שעשה מעשה בנטיעת קשואין:
להתלמד - בהם ר"ע הוא דעבד ר' אליעזר:

דף סח:

מתני' בן סורר ומורה וכו' - סדר נסקלין דתניא בפרקין דלעיל מסיים הלכותיו ואזיל:
משיביא ב' שערות - אבל מקמי הכי לא מיענש כדמפרש ואזיל שעדיין לא בא לכלל מצות:
עד שיקיף זקן - שיהא זקן מוקף שער סביב כולו:
התחתון ולא העליון - לא זקן ממש אלא זקן אותו המקום אלא שדברו חכמים בלשון נקיה:

שנאמר בן ולא איש - וזה משהקיף זקן איש הוא ואע"ג דבן מקטנותו קרוי בן לא מצינן לחיובי' מקמי שיביא שתי שערות דקטן פטור שלא בא לכלל מצות הלכך חיוביה בתר הכי הוא ואע"ג דמכי מייתי שתי שערות לענין כל התורה איש הוי מיהו כי מיעטיה קרא לאו בתחלת אישותו קא ממעט כדמפרש בגמרא בן הסמוך לגבורתו של איש אלמא בתחלת אישותו חייביה קרא:

גמ' היכא אשכחן - בשאר עונשין דענש הכתוב את הקטן דהכא בעי קרא למיפטריה:

אטו בן סורר ומורה על שם חטאו נהרג - דנבעי בר עונשין וכי מה חטא שיהרג מפני שאכל תרטימר בשר ושתה חצי לוג יין ועל שם סופו נהרג כדמפרש בשלהי פרקין (דף עב.) סוף שמגמר נכסי אביו ומבקש למודו ואינו מוצא וכו' אמרה תורה מוטב ימות זכאי ואל ימות חייב:

וכי יהיה לאיש בן סורר ומורה - לכשיגיע לכלל איש הבן הזה קורא לו הכתוב בן סורר ומורה:

תני ר' חייא - במתניתיה הכי משיביא שתי שערות עד שיקיף זקן עד שיקיף עטרה:

כי אתא רב דימי - פרשה דהא דתנא עד שיקיף עטרה לאשמועינן דהקפת זקן התחתון דקתני מתני' הקפת גיד קאמר סמוך לביצים ולא הקפת הכיס של ביצים דהוו לבתר הכי טובא:

רב חסדא - סבר קטן שלא הביא שתי שערות מוליד:

לכדרב יהודה - דאמר האי לאיש בבן סורר ומורה עצמו קאי והכי קאמר כשיהיה הבן לאיש כלומר כשיגיע לכלל אישות:

ה"ג א"כ לימא קרא בן לאיש - דמשמע שפיר דהכי קאמר כי יהיה הבן לכלל איש:

מאי כי יהיה לאיש בן - השתא משמע כשיהיה לאיש בן דהאי איש אאבות קאי ולמעוטי דבנו של קטן פטור לעולם:

ואימא כוליה - האי קרא לכדרב חסדא הוא דאתי למעוטי בנו של קטן אבל קטן עצמו מיחייב דהא בן כתיב וסמוך לגבורתו של איש מנא לן:

ה"ג א"כ לימא קרא כי יהיה בן איש - א"כ דכוליה אאבות קאי לא לכתוב ביה למ"ד אלא וכי יהיה בן איש סורר ומורה דמשמע בנו של איש ולא בנו של קטן:

מאי - וכי יהיה לאיש למה הקדים לאיש ברישא והוצרך להטיל בו למ"ד:

שמע מיניה תרתי - משום דהשתא משמע הכי ומשמע הכי כי יהיה בן לאיש כשיגיע לגבורתו של איש ומשתמע נמי אאבוה כי יהיה לאיש גדול בן ולא שיהיה לקטן בן:

ופליגא דרבה - הא דרב חסדא דאמר קטן שמוליד פטור דאלמא דקטן מוליד פליגא דרבה:

ואם אין לאיש גואל - גבי גזל ונשבע על שקר דכתיב לעיל מיניה והתודו את חטאתם אשר עשו והשיב את אשמו בראשו והאי אשמו קרן של גזלה:
שאין לו גואלים - אין לך אדם בישראל שאין לו גואלים כל זמן שלא כלו בני יעקב הקרוב קרוב קודם:
בגזל הגר - ומת לאחר שנשבע לו ואין לו יורשים:

דף סט.

ואמר רחמנא איש - ולא כתיב ואם אין לו גואל מאי טעמא כתיב איש אלא משום דכתיב ואם דמשמע פעמים שיש לו יורשים ולהכי כתיב איש ללמדך איש הוא דאיכא לספוקי שמא יוליד בנים משנתגייר ואינך רשאי להפקיע קרן שלו ולתתו לכהן עד שתדע שאין לו יורשים אבל קטן גר מסתמא גזל שלו שנשבע עליו ישראל לשקר לכהן הוא בידוע שאין לו גואלים:
איש - גבי שפחה חרופה כתיב (ויקרא י"ט:כ') ואיש כי ישכב את אשה שכבת זרע וגו':
שלא הביאה שליש - שאם אתה זורעה אינה מצמחת:
וכי יזיד - מדאפקיה בלשון מזיד ולא כתוב וכי ירשיע איש למימר דרוש ביה נמי האי מזיד מבשל:
בן ולא אב - לגבי בן סורר ומורה בן ולא אב וקס"ד דממעיט בן שכבר נולד לו בן דשוב אינו נעשה בן סורר ומורה ואי קטן לא מוליד ה"ד דאיצטריך למעוטי:
אי נימא דאיעברא - אמיה מהאי בתר דאייתי שתי שערות ושיהה בו ט' חדשים להקיף זקן ובתוך כך נולד בן וקא ממעט קרא דאע"ג דראוי הוא לבן סורר ומורה נפטר בשביל שנולד לו בן:
והא א"ר כרוספדאי - כל ימיו של בן סורר ומורה אינן אלא שלשה חדשים בלבד ואע"ג דלא הקיף זקן אינו נעשה בן סורר ומורה לאחר ג' חדשים לאחר שהביא שתי שערות והשתא לא דייק טעמא דרבי כרוספדאי מהיכא ולקמן בעינן ליה מיהו קרא לא צריך למעוטי דאפילו לא אב הוא יהא מפטר בג' חדשים:
אלא לאו - כי איצטריך למעוטי כגון דאוליד מקמי ג' חדשים בתר שתי שערות ועל כרחיך איעברא ו' חדשים מקמי דאייתי ב' שערות ואוליד מקמי דאקיף זקן וג' חדשים נמי לא עברו עליו ושמע מינה קטן מוליד:
לא לעולם דאיעבר בתר דאייתי שתי שערות וכו' - והאי דקאמר רבי ישמעאל בן ולא אב לא כשילדתו אמו כבר לבנו קא ממעט דבלאו הכי מפטר מדין בן סורר ומורה או בג' חדשים או בהקפת זקן:

אלא כי אתא רב דימי - פרשה לדתנא דבי רבי ישמעאל דאתא לאשמועינן האי דרבי כרוספדאי דמי שעברו עליו ג' חדשים לאחר שהביא שתי שערות פטור וה"ק בן ולא הראוי להיות אב והיינו לאחר ג' חדשים אחר שהביא שערות שראוי להיות העובר ניכר אם היה בא על האשה משהביא שתי שערות והיא מתעברת:

והא אנן תנן עד שיקיף - אבל בג' חדשים לא מיפטר:

הקיף - אשמועינן מתני' דמפטר אפי' ממהר להקיף מקמי דמלוי ורבי כרוספדאי אשמעינן מלוי אע"ג דלא הקיף ונפקא לן מדתנא דבי ר' ישמעאל בן ולא הראוי להיות אב:

ש"מ - מדלא קרי ליה ראוי לקרותו אב עד ג' חדשים ש"מ אפי' אשתו היתה יולדת לשבעה אינו ניכר בפחות מג' חדשים דאי לשליש ימים ניכר בתרי ירחי ותילתא נפטר כל אדם מדין סורר ומורה דהא ראוי לקרותו אב ונפקא מינה לאשה שלא שהתה אחר בעלה ג' חדשים ונשאת ונתעברה ספק מן הראשון ספק מן האחרון אם הוכר עוברה לב' חדשים ושליש לנשואי האחרון ודאי מן הראשון דאפילו היא עתידה לילד לשבעה לאחרון לא היה ניכר לשליש ימיה:

זיל בתר רובא - להכי לא מפטר כל אדם בתרי ירחי ותילתא לאחר הבאת שתי שערות דלא קרינן ביה ראוי דאזלינן בתר רוב נשים שיולדות לט' ואין עוברה ניכר בפחות מג' חדשים:

והצילו העדה - לדונו לזכות ואנן מצינן למפטריה משום האי טעמא דראוי להיות אב ביולדת לז' ואת אמרת זיל בתר רובא ולא מפטר עד שראוי לקרותו אב ביולדת לט' כרוב נשים:

בעבורו של חדש - שהיה חדש שעבר מלא ור"ח ביום ל"א וזה שאמר בג' סבור שהחדש שעבר חסר וחשב ר"ח מיום ל':

ואי לא אזלינן בתר רובא - דאינשי דעבידי דטעו בעבורא דירחא אמאי מצרפין לסהדותייהו וקטלינן ליה להאי נימא לא טעה אלא האי דוקא ג' אמר והאי דוקא אמר שנים ואין עדותן מכוונת ליום אחד:

אף אנן נמי תנינא - דאזלינן בתר רובא וקטלינן:

מתקדשת בביאה - אם מסרה אביה לאחד לבא עליה לשום קדושין אבל לא מדעת עצמה דאין מעשה קטנה כלום:

קנאה - ליורשה וליטמא לה ולצאת בגט ובלא חליצה ובלבד שיקבל אביה את גיטה:

וחייבין עליה משום אשת איש - אם קבל אביה קדושיה מאיש אחד ובא עליה איש אחר:

ומטמא את בועלה - בנדתה:

לטמא משכב התחתון כעליון - כבר פירשתיו בפ' ד' מיתות (דף נה:) שיהא תחתונו כעליונו של זב שמטמא אוכלין ומשקין אפילו לא נגע בו מפני ששכב עליו אבל פחותה מבת שלש הבא עליה בנדותה אינו כבועל נדה אלא כנוגע בנדה ואין משכבו מטמא אפילו אוכלין ומשקין אפילו נגע בו דנוגע בנדה אינו אלא ראשון לטומאה ואינו מטמא כלים ואפילו נגע וכ"ש דאינו מטמא משכב בלא נגיעה:

נשאת לכהן - ע"י קדושי אביה ואמרו רבנן אין האשה אוכלת בתרומה עד שתכנס לחופה וזו אם נכנסה לחופה אוכלת אבל פחותה מכן אפילו נכנסה לחופה אינה אוכלת אע"ג דגדולה כיון שנכנסה לחופה אע"פ שלא נבעלה אוכלת אלמא לאו בביאה תליא מילתא אלא בחופה מיהו ראויה לביאה בעינן וכל שאין לה ביאה אין לה חופה:

בא עליה אחד מן הפסולין - כגון כותי חלל נתין וממזר עשאה חללה ופסלה כדאמרינן ביבמות (דף סח.) כי תהיה לאיש זר כיון שנבעלה לפסול לה פסלה:

והיא פטורה - מפני שהיא קטנה ואינה בת עונשין קתני מיהא חייבין עליה משום אשת איש וקס"ד חייבין מיתה קאמר ובמזיד:

דף סט:

ואמאי דילמא איילונית - תמצא ונמצאו קדושיה קדושי טעות:

דאדעתא דהכי לא קדיש - ולאו אשת איש היא:

קרבן - ובשוגג דאזלינן בתר רובא אבל מקטל לא קטלינא משום רובא:

בבא עליה אביה - קאמר דחיובא לאו משום אישות אלא משום קורבא:

והא אחד מכל עריות קתני - דמשמע אפילו הנך דאתו לה לחייבה משום קדושין כגון חמיה וחורגה או כל אדם משום אשת איש:

אלא - איבעי' לדחויה דלא נילף מינה דנזיל בקטלא בתר רובא אוקמא הכי:

הכא במאי עסקינן דקבלה - בעלה עלויה דאפי' תמצא איילונית חפץ הוא בה וקדושיה קידושין:

המסוללת - לשון פריצות:

והערה בה - איכא למ"ד (יבמות דף נה:) הראה זו נשיקה ואיכא למ"ד זו הכנסת עטרה:

פסלה מן הכהונה - ומשויא לה זונה דהראה כגמר ביאה כדאמרי' בגמ' דיבמות (דף נד.) ובפרקין דלעיל (דף נה.) ומיהו מיתה לא מחייבו כגון שלא התרו בהן:

וב"ה מכשירין - כדמפרשי' לקמן דקטן לאו בר ביאה הוא:

מדורות הראשונים - שהיו מולידין בני שמונה שנה כדילפינן לקמן:

אי נימא מדכתיב בת שבע בת אליעם ואליעם בן אחיתופל וכתיב בלדת שלמה בנה ויקרא את שמו ידידיה וסמיך ליה ויהי לשנתים ימים אחר לידתו הרג אבשלום את אמנון וברח לגשור וישב שם שלש שנים - הרי חמש שנים לשלמה וכששב מגשור שפייס יואב את דוד ע"י התקועית להשיבו ישב בירושלים שנתים ואח"כ מרד דכתיב בתריה ויהי מקץ ארבעים שנה והני ארבעים שנה נקט ליה למנין ששאלו מלך כדאמרינן בתמורה (דף יד:) שהלך ומרד ובאותו פרק נחנק אחיתופל כדכתיב ואחיתופל ראה כי לא נעשתה עצתו ויצו אל ביתו ויחנק הרי שלמה בן שבע שנים:

חצי ימיו של אדם שלשים וחמש דכתיב (תהילים צ׳:י׳) ימי שנותינו בהם שבעים שנה:

פשו להו עשרין ושית - לאחיתופל כשנולד שלמה ובתוך כ"ו שנים נולדו שלשה דורות אליעם ובת שבע ושלמה:

דל תרתי שנין דתלתא עבורי - כלומר פחות מח' חדשים אין שהות לעובר ז' חדשים להריון וחדש לימי נדות וטהרה:

אשתכח דכל חד וחד בתמני אוליד - אחיתופל הוליד אליעם לח' שנה וח' חדשים ואליעם הוליד בת שבע לח' שנה וח' חדשים ובת שבע לח' שנה וח' חדשים ללידתו של שלמה הרי כ"ו שנים:

דאתתא בריא היא - אשה דרכה להיות בריאה וממהרת להזריע:

ותדע - על כרחך דאשה ממהרת דהא הוה לה לבת שבע ולד מקמי שלמה אותו הולד שמת לדוד שנולד ראשון דכתיב ביה (שמואל ב י״ב:כ״א) וכאשר מת הילד קמת ותאכל לחם:

אברהם גדול מנחור שנה - מדקא חשיב ליה קרא ברישא:

וכתיב ויקח אברם ונחור להם נשים - שם אשת אברם שרי ושם אשת נחור מלכה בת הרן אבי מלכה ואבי יסכה אלמא יסכה בת הרן יסכה זו שרה:

דילמא זוטר דאחי הוה - והרן הוא דקשיש מיניה:

ויהי נח בן חמש מאות שנה - לאחר שהיה בן חמש מאות שנה הוליד את שלשתן: שם בן מאת שנה ויולד את ארפכשד שנתים אחר המבול:

בר מאה ותרתין הוה - הואיל והוא גדול מכולן נמצא שנולד בחמש מאות שנה לנח וכשירד המבול היה בן מאה שנה אלא שמע מינה קטן מכולן הוה ובחמש מאות ושני שנים לאבוה אתילד ודרך חכמתן חשיב להו:

ותמת עזובה ויקח לו כלב את אפרת ותלד לו את חור - אלמא חור בר כלב הוה ובצלאל היה דור שלישי לו:

וכי עבד משכן היה בן י"ג - דקרי ליה איש איש ממלאכתו וכשנשתלחו המרגלים בשנה השנית כבר היה בן י"ד שנה וכתיב בן ארבעים שנה אנכי היום:

דף ע.

שהכל מצויין אצלה בעבירה - וכשהיא זוללה וסובאה בקטנותה סופה כשלא תמצא למודה עומדת בפרשת דרכים ומרגלת הבריות לעבירה בשביל אתנן:

מתני' תרטימר - בגמרא מפרש לה:

יין האיטלקי - טוב ומעולה הוא וממשיך בתריה אבל בחמרא אחרינא אינו חייב בחצי לוג:

בחבורת מצוה - בסעודת מצוה אכל לתרטימר זה אפילו גנבו משל אביו וכן אם אכלו במנין שהיו נקבצין לעבר החדש גם שם היו עושים סעודות:

אכל מעשר שני - וכן כולם אע"פ שגנבו משל אביו פטור וטעמא מפרש בגמרא:

ואע"פ שאין ראיה לדבר - דדילמא מאכל אחרינא נמי קרא ליה זולל ומיהו שלמה אהא אזהרי' דממשיך טפי:

זכר לדבר - דבבשר מקרי זולל וביין מקרי סובא:

גמ' מתוך שכפל רבי יוסי ביין - דקאמר תנא קמא חצי לוג והוא אמר לוג:

כפל נמי בבשר - והוי מנא דקאמר שני תרטימ':

יין בזול - אבל ביוקר לא שכיחי ליה מעות לגנוב כולי האי ולא ממשיך:

זולל - לשון זול ואסמכתא למילתיה הוא:

מולדה - שם אביו:

יין חי - ממשיך מפני שמשובח הוא ולקמיה מוקי לה במזיג ולא מזיג אבל בתר יין מזיג לא ממשיך:

בשר חי - כדמפרש לקמן בשיל ולא בשיל דזו היא מדת גנב למהר אבל בשיל שפיר לא ממשיך למעבד כי האי גוונא לפי שמתוך שהוא גנב ועושה בסתר אין לו שהות:

אמר רבינא יין חי - דקאמר רב הונא מזיג ולא מזיג לאפוקי היכא דנתן בו מים הרבה ואע"פ שרוב בני אדם שותין כן:

בשר כיבא דאכלי גנבי - כוויה בגחלים ודכותה בעירובין (דף כט:) וניכביה וניכול בזבחים (דף מו:) לאפוקי כבבא דלא:

בשר מליח ויין מגתו - לא חשיבי ולא ממשיך:

כל זמן שהוא כשלמים - שלא עבר עליו זמן אכילת שלמים שני ימים ולילה אחד עדיין בלחלחותו הוא ולא אקרי מליח ומשמח את הלב דכתיב (דברים כ"ז:ז') וזבחת שלמים ואכלת שם ושמחת אלמא בר שמחה הוא אבל בתר הכי הוי מליח ונחלף טעמו במלחו:

כל זמן שהוא תוסס - שהוא נושך בגרון מחמת שהוא מחמיץ:

הכא - בבן סורר ומורה:

מאי - עד כמה לא קרינן מליח למיפטר בן סורר ומורה:

ובכל שהוא לא ממשיך - משעבר לילה אחת מפיג טעמו ולא חשוב:

לשלם שכר לרשעים - שמתעדנין בו בעולם הזה ומקבלין בו שכר מצוה שעושין בעולם הזה:

לאובד - היינו רשע שנטרד והולך לו:

למרי נפש - לאבלים לפכוחי צערייהו:

אל תרא יין - כלומר אל תתן עיניך לימשך אחריו:

שאחריתו דם - סופו יהרג עליו:

כתיב יין ישמח לבב אנוש - בשי"ן דמשמע לשון שומם שמשממהו ונוטל חכמת לבו:

וקרינן ישמח - לשון שמחה:

זכה - כלומר אם זכה וידע להזהר בעצמו מלשתות יותר מדאי משמחו שמפקח את הלב:

פקחין - עשאוני פקח:

אבוי - לשון צעקה בלשון ארמי כמו בייא בייא (לעיל דף סד.):

שיחי - צערי כמו אריד בשיחי (תהלים נה):

למי כל אלה - למאחרים על היין:

מרישיה לסיפיה - מאן דדריש ליה מרישיה לסיפיה:

מדריש - נדרש משמעותיה יפה והכי קאמר למי כל אלה למאחרים על היין לבאים לחקור ממסך שחוקרין להיכן היין הטוב הממוסך בבשמים כמו מסכה יינה (משלי ט):

ומאן דדריש ליה מסיפיה לרישיה מדריש - נדרש משמעותו יפה והכי קאמר למי שיש לו אוי ואבוי ושיח דהיינו אבלים ולמי שיש לו מדנים ופצעים חנם דהיינו רשע הנלחם עם הבריות ולמי שיש לו חכלילות עינים מרוב שומנו ושקיטתו להם ראוי להיות מאחרים על היין:

י"ג ווי"ן - לשון וי וי ויאמר ארור כנען לא חשיב אלא עד דידע דנגמר לו עונשו של יין:

מתוך שקלקלו ברביעי - שמנעו מלהוליד בן רביעי קלל בן רביעי שלו כוש ומצרים ופוט וכנען:

איש האדמה - אמאי קרי ליה איש האדמה על ידי שהוכיחו הקב"ה היה לו ללמוד מאיש האדמה דהיינו אדם הראשון שהיין קנס עליו מיתה:

דף ע:

שאין לך דבר שמביא יללה על אדם אלא יין - הלכך מסתברא דעל ידו נקנסה מיתה ובכיה לעולם:

שאין התינוק יודע וכו' - ומדקרי ליה הדעת טוב ורע שמע מינה היינו חטים:

בדבר שנתקלקלו בו נתקנו - מדת הקב"ה באיזמל שהוא מכה בו הוא מרפא נס בתוך נס כמו ויצת אש בציון (איכה ד':י"א) וכתיב (זכריה ב':ט') ואני אהיה לה נאום ה' חומת אש סביב:

למואל מלך - שלמה המלך למואל מעשיו וחכמתו להקב"ה למואל שכינה הוא כמו ידי שמתי למו פי (איוב מ':ד'):

משא אשר יסרתו אמו - פרשת תוכחה שהוכחתו אמו:

שכפאתו על העמוד - להלקותו וייסור לשון מלקות כדאמרי' לקמן (דף עא.) ויסרו אותו זה מלקות ומפני שהיתה רואה שהוא בעל הנאה ומרבה בסעודתו היתה מוכיחתו:

אמו גרמה לו - להיות רשע שהרי באביך לא יתלו החובה והיינו מה ברי למה תגרום לרנן אחריך שאתה בני ולא בן אביך:

בר בטני - מעי גרמו לך להיות בעל צורה ובעל כח שדחקתי ונכנסתי שתשמיש יפה לולד ללבנו ולזרזו כדאמרינן במס' נדה (דף לא.) שלשה חדשים האחרונים תשמיש יפה לולד שמתוך כך יצא הולד מלובן ומזורז:

אי שכר - כלומר אל רוזנים לומר איה שכר לא נאה לומר לך:

בער אנכי מאיש - בההוא משא כתיב:

זה אדם הראשון - שנכשל ביין ואני שתיתי יותר מהן:

שכולה סריקין - רקים שירגילוהו בכך אבל אם יש בחבורה אדם הגון בכי האי גוונא לא ממשיך ואינו נעשה בן סורר ומורה ובחבורה דלאו מצוה קאמר:

הא קמ"ל - מתני' דאפי' כולה סריקין כיון דאיחבור השתא למצוה פטור ולעולם דינו דבן סורר ומורה אינו אלא בחבורת סריקין:

אכל בעיבור החדש - כדמפרש לקמן שהן נקבצין עשרה או יותר ועולין בעלייה ואין אסיפה זו אלא לפרסם הדבר שעברוה ולא לעיין דהא אין עולין אלא לאור עיבורו דהיינו ליל מוצאי שלשים וכבר מעובר הוא דהא לא קדשו היום את החדש וקדוש אין שם ביום

מחרת דהיינו יום שלשים ואחד למנות על כך כדאמרי' (ר"ה ד' כד.) שלא בזמנו אין מקדשין אותו ועוד דאי לקדושי בשלשה סגי:

בפת דגן - ולא ידענא משום מאי נקט פת דגן ומשמע למעוטי פת אורז ודוחן קא אתי:

יום עבורו - הוא יום שלשים שנעשה ממנו חדש היוצא מעובר:

אור יום עבורו - מוצאי שלשים ולהודיע שעברוהו:

אחריפו - אקדימו כמו חרפי ואפלי (ע"ג ד' עה.) אחריפו ועולו בלילה היו יושבין שם ועושין הומה להשמיע קול וקאמר להו רבי חייא להקדים ולעלות מבעוד יום מעט כדי שיראו אותם עוברי דרכים כשהן עולין ויפרסמו והיינו דקתני אין עולין לה בלילה אלא ביום והאי דקתני אין עולין לה ביום אעיקר מילתא קאי שהסעודה ומשאו ומתנו של דבר בלילה הוא:

אחריפו ופוקו בבקר - אל תאחרו לירד שהרואה אתכם יורדין בהשכמה מבין שישבו שם כל הלילה ומתפרסם הדבר אבל הרואה אותם יורדין שלא בהשכמה סבור שעכשיו עלו ואין מבין הדבר:

אכל מעשר שני - גנב ממעות מע"ש וקנה בשר ויין ואכל דאי גנב בשר ויין עצמו אפי' דחולין נמי לא כדאמר עד שיקח בשר בזול ויאכל ויין בזול וישתה (ומן החנוני):

דכי אורחיה - כדרך מצותו נאמר בבקר ובצאן וביין ובשכר במע"ש:

אכל נבלות וטריפות - לקמן יליף לפטורא:

אכל בשר עוף - טהור פטור דלא חשיב דלא ממשיך בתריה: סתם שקצים היינו עופות טמאים דכתיב בהם שקץ הם (ויקרא י"א:י') רמשים הן שרצים וטעמא משום דאיננו שומע בקולנו בעינן ולא זה שאף בקולו של מקום אינו שומע:

הא טהורים חייב - כדתנן במתני' דאיצטריך לאשמועינן דפטור אשקצים:

להשלים - שאפילו אכל תרטימר בשר חסר כזית מבהמה טהורה והשלימה לתרטימר מבשר עופות טמאים פטור משום דאינו שומע בקולו של מקום דכוותה בטהורים מיחייב:

לאיתויי תנחומי אבלים - דאע"ג דתקנתא דרבנן בעלמא הוא דאי מרישא הוה אמינא חבורת מצוה היינו כהנים שאוכלין קדשים או פסחים:

תענית צבור - אע"ג דלא עבר אלא אדרבנן:

וטעמא מאי - מפטר אדבר עבירה:

איננו שומע בקולנו - מיעוטא הוא ולאפוקי האי דאף בקולו של מקום אינו שומע:

דבילה קעילית - מאותו מקום ואע"ג דמשכרא לא מיחייב עליה דלא ממשיך:

דף עא.

חייב - משום ויין ושכר אל תשת וגו' ובכהן עסקינן:
כי סובא וזולל יורש - בתר קרא קמא כתיב להכי אתייה להכא:
יורש - סופו להיות עני ומבקש למודו ואינו מוצא:
וקרעים תלביש נומה - נומה שאדם מתגרה בה תלביש קרעים כלומר סוף כל בעל הנאות לבא לידי עניות:
נעשה לו קרעים - משכח למודו ואינו נזכר אלא בסירוגין:
מתני' משל אחרים ואכל ברשות אחרים - ואפילו לא אכלן ברשות בעלים עצמן וטעמא מפרש בגמרא:
גמ' בעית - מתפחד מאביו שלא יבין הלכך לא ממשיך:
עד שיגנוב משל אביו - דשכיח ליה לגנוב תמיד ואכל ברשות אחרים דלא בעית שלא יראהו אביו ובכי האי גוונא ממשיך:
עד שיקח בשר בזול - אבל אם גנב בשר ויין עצמן לא:
מדמי סעודה המוכנת - שהיו מעות מוכנים לקנות מהם סעודה לאביו ולאמו דכיון דלכך נזדמנו משל אמו קרינן בהו דאיהי נמי שייכא בהם מדינא דבעלה חייב במזונותיה:
על מנת שאין לבעליך רשות בהן - דאי לא אמר לה הכי זכה בהן בעל דלא עדיף ממציאתה:
אי נימא חייבי כריתות - שהיתה אמו על אביו בכרת כגון אחותו דלאו בת קדושין:
סוף סוף אביו ואמו נינהו - דהא בקרא לא כתוב אישות באמו אצל אביו:
בשוה לאביו - בקול ומראה וקומה וטעמא מפרש לקמן:
בקולנו - חד קול משמע מדלא כתוב בקולותינו או בקולינו ביו"ד:
ואפילו מזוזה אחת - וכל שכן אחד מן החומשין או ספר מכל הנביאים שאזכרת השם כתובה שם ולא קרינא ביה את כל שללה ושרפת:
לא תעשון כן לה' אלהיכם - בתר ואבדתם את שמם כתיב:
גריס - זה שיעור נגעים ושתי גריסין על שתי אבנים דכתיב (ויקרא י"ד:מ') וחלצו את האבנים תרתי משמע ובכל אחת שיעור נגע:
בקרן זוית - ואותן שתי אבנים יהיו בקרן זוית אחד בכותל זה ואחד בכותל זה והנגע משוך בשתיהן ארכו ב' גריסין ורחבו כגריס שיהא בכל אבן כגריס על גריס:
מאי טעמא דר"א - דבעי קרן זוית:
כתיב קיר - ומראיהן שפל מן הקיר (שם):

חורבתא סגירתא - חורבה מצורע. מתרגמינן סגירתא שנותץ משם בית המנוגע:
מציינין אותו - שלא יאהילו עליו דאבן מנוגעת מטמא באהל דמצורע הוקש למת אל נא תהי כמת:
מתני' גידם - ידו קטועה:
בננו זה - משמע שרואים אותו:
חרשין - אינן יודעין אם קבל דבריהם אם לאו שאם אמר להם איני מקבל אינן שומעין לו ואע"פ שרואין שאין מקיים מצותן מיהו איננו שומע בקולנו כתיב ואיכא להפוכי בזכותי' ולמדרש דבשעת הקול קאמרי דלא שמע דהאי קרא יתירא הוא כוליה כדאמר בגמ':
מתרין בו - לאו משום התראה גמורה כשאר עבירות שאין לוקין אלא בהתראה דהא התראת עדים בעי ועוד זו ספק התראה הוא אם עובר הוא אם לאו שלא מיד בפניהם הוא עובר אלא בסתר ולאחר זמן הוא עושה אלא מוכיחין אותו דבעינן ויסרו אותו שלא ירגיל ואם לא שמע מלקין אותו בב"ד ויליף לה מויסרו אותו:
גמ' שמעת מינה בעינן קרא כדכתיב - וסייעתא דשמואל בפ' נגמר הדין (לעיל מה:):

דף עא:

כוליה קרא יתירא - דמצי למכתב והוצאתם אותו אל שער העיר ההוא וסקלתם:
בפני שנים - דבעינן עדים שהוכיחוהו ועבר שאין אביו ואמו נאמנין עליו להרגו דכתיב (דברים י"ז:ו') על פי שנים עדים יומת המת:
ומלקין אותו בפני ג' - כלומר יביאוהו בפני ג' דיינין והדיינין יחייבוהו מלקות וילקוהו שליח ב"ד כשאר הלוקין דמלקות בפני ג' בפרקא קמא (דף י.):
כדרבי אבהו - בכתובות (דף מו.) גבי מוציא שם רע מנא לן דלקי דכתיב ולקחו זקני העיר את האיש ויסרו אותו:
למדנו ויסרו - דמוציא שם רע מויסרו אותו דבן סורר ומורה וההוא דיסרו דבן סורר ומורה למדנו מבן דכתיב שם אם בן וההוא בן למדנו מבן (דברים כה) והיה אם בן הכות הרשע:
אם כן - דלהך מלתא לחודא אתא ולא למעוטי סומין:
לכתוב בננו הוא - סורר ומורה ומשמע הוא שלקה בפניכם ומדכתיב זה שמראין באצבעו עליו ולא סומין:
מתני' ברח עד שלא נגמר דינו ואחר כך הקיף זקן פטור - דתו לא דיינינן ליה כיון דאילו עבד השתא לאו בר קטלא הוא:
ואם משנגמר דינו ברח - משעת גמר דין הוי כגברא קטילא ושוב אין לנו לחפש בזכותו ולהצילו:

גמ' הואיל ונשתנה דינו (נשתנה מיתתו) - דאילו מעיקרא נדון בעד אחד ובדיין אחד ובלא התראה ואילו עביד השתא בעינן התראה וסנהדרין של כ"ג ועדים:
ונשתנית מיתתו - דכל מיתת בני נח סייף ואילו עביד השתא בעו למדייניה בסקילה והוא לא איחייב בהא מיתה הלכך פטור:
שאני הכא דאילו עביד השתא לאו בר קטלא הוא - אבל הכא אילו עביד השתא בר קטלא הוה אף על גב דנשתנה דינו ומיתתו לא מיפטר ודיינינן ליה בדינא דהשתא:
ת"ש - מסיפא תיובתא:
חייב - אלמא אף על גב דאשתני לא אפטר:
שהכה את חבירו - הרג דהוי בסייף וכן בא על אשת חבירו פטור משום דאילו עביד השתא לאו בר קטלא הוא:
עשה כן - בהיותו כותי:
לישראל - כגון שהרג את ישראל או בא על אשת איש ישראל ונתגייר חייב דאי עבד השתא בר קטלא הוא ואע"ג דנשתנה דינו לדון בעדה ועדים והתראה אי הוה עביד השתא מיתתו לא אישתני דרוצח נמי השתא בסייף:
דאידי ואידי בסקילה - אם לא נתגייר נמי נדון בסקילה כדאמרינן נמי בפרקין דלעיל (דף נז.) בא על ערות ישראל שאין להם לבן נח נדון בדיני ישראל ואוקימנא בנערה המאורסה דלדידהו לית להו ודיינינן להו בדינא דידן:
והא עשה כן בישראל דומיא דאשת חברו קתני - אלמא בישראל בעולת בעל עסקינן דאילו באשת חבירו ליכא נערה המאורסה כדאמרינן בעולת בעל יש להן נערה המאורסה אין להם:
אלא קלה בחמורה מישך שייכא - כלומר לעולם בא"א ודקא קשיא לך אמאי חייב הרי נשתנה דינו ומיתתו אין כאן שינוי מיתה דיש בכלל מיתה חמורה מיתה קלה וכיון דמעיקרא הוי סייף דחמירא והשתא מיתת חנק קלה בכלל מיתה זו הוה ויותר היה ראוי לו מתחלה אבל ברכת השם מעיקרא הוה סייף קל והשתא סקילה דחמירא:
מאי איכא למימר - הרי נשתנה מיתתו דבמיתה חמורה זו לא היה ראוי:
לימא מסייע ליה - לרבי חנינא דאמר בדינא דהשתא בעי למדייניה:
סרחה - נערה המאורסה בימי נערות שהיא בסקילה ולבסוף בגרה משעמדה בדין:
תדון בחנק - כדינא דהשתא:
בסקילה מאי טעמא לא - מתדנה משום דכיון דאישתני גופה אישתני קטלא ונהי דלגמרי לא מיפטרא משום דקלה בחמורה מישך שייכא כל שכן הכא דאישתני לגמרי בין בדינו בין במיתתו וכיון דלא מחייב בהא מיתה פטור לגמרי:

תדון בסקילה - דמעיקרא אף על גב דאישתני גופה לא אישתני קטלא הכא נמי נדייניה כדמעיקרא במיתתו הקלה:
מתני' הנייה להם - שאין מוסיפין לחטוא:
והנייה לעולם - ששקטה כל הארץ:
רע להם - שהיו מוסיפין זכיות:
רע לעולם - שהיו מגינין על דורם ומוכיחין את הדורות:
יין ושינה לרשעים הנייה להם והנייה לעולם - כל זמן ששותין וישנין אינן חוטאין ואינן מריעין לבריות:
לצדיקים רע להם - שאין עוסקין בתורה:
ורע לעולם - שהתורה שהן עוסקין בה מגינה על הדור וכשהן מתבטלין פורענות בא לעולם:
פיזור - שנפרדין זה מזה ואין יכולין להועץ עצה רעה ולסייע זה את זה:

דף עב.

גמ' מגמר - מכלה:
למודו - מה שהורגל בבשר ויין:
שקט לצדיקים הנייה להם והנייה לעולם - שיש להם פנאי לעסוק בתורה ובמצות:
מתני' הבא במחתרת - שאמרה תורה יהרג:
נידון על שם סופו - דהא לא קטל ומקטיל משום דסופו להרוג בעל הבית כשיעמוד כנגדו להציל ממונו:
יש לו דמים חייב - אם אינו ראוי ליהרג כגון אב על הבן דתניא לקמן דאין הבן רשאי להרוג את אביו הבא עליו במחתרת משום דרחמי האב על הבן ולא בא על עסקי נפשות ואי הוה קאי בריה לאפיה להציל ממונו אין בדעתו של אביו להורגו:
חייב - לשלם החבית כשאר מזיק:
אין לו דמים - כגון שאר כל האדם שניתן רשות לבעל הבית להורגו פטור מלשלם דחיוב מיתה וחיוב תשלומין באין כאחד ואע"פ שניצל פטור מן התשלומין דקי"ל (כתובות דף לה.) חייבי מיתות שוגגין כגון שלא התרו בהן אין משלמין ממון שעם המיתה אע"פ שאין נהרגין:
גמ' מאי טעמא דמחתרת - שאמרה תורה אין לו דמים כלומר הרי הוא לך כמי שאין לו דם ונשמה ומותר להורגו:

חזקה אין אדם מעמיד עצמו על ממונו - שרואה שאחר נוטלו ושותק הלכך יודע הגנב הזה שבעל הבית עומד על ממונו להצילו ומימר אמר הגנב אי אזילנא לגביה קאי באפאי ואי קאי קטילנא ליה ואמרה לך תורה אין לו דמים ומלמדתך מאחר שהוא בא להרגך השכם אתה להרגו:

הבא במחתרת - חתר את הבית ממש:

פטור - מלהחזירם אע"פ שהם קיימין:

בדמים קננהו - בדמי נפשו קנאן הואיל ונתחייב מיתה בלקיחתם:

מסתברא - מילתא דרב דפטור בששבר בין עכשיו בין לאחר זמן דליתנהו ותשלומין מדידיה לא מצינן לחיובי במקום מיתה:

אבל נטל לא - מסתברא בהא מילתא דרב דפטר בה דכיון דקיימין הן כל היכא דאיתנהו דמרייהו נינהו ואין זה חייב בתשלומין דפקדון בעלמא נינהו גביה:

והאלהים - שבועה אמר רב דפטור ואפי' איתנהו וטעמא מהכא דהאי אם יש לו דמים כגון אב על הבן דמודה בהו רב דלא קנה וחייב להחזיר אחרי כן אמרינן דאפילו נאנסו מיניה משבאו לרשותו חייב להחזיר דמיהן אלמא לא אמרינן פקדון הוו גביה ואבדו לבעלים אלא אמרינן ברשותו הן ואבדו לו הכא נמי לענין אין לו דמים אע"פ דאיתנהו אמרינן לאו פקדון נינהו אלא ברשותו ובאחריותו קיימי וכי גבו להו בי דינא מיניה יש כאן תשלומין עם חיוב מיתה כאילו גובין משאר נכסים:

ולא היא - מסקנא דמילתא דרבא הוא ולא היא לא מסתברא טעמא דרב בהא דאע"ג דהיכא דיש לו דמים חייבין באחריותו לאו קנין הן לו להיות כשאר נכסיו דכי אוקמיה רחמנא ברשותיה וחייב את הגזלנין לשלם ה"מ לענין שלומי דלא מצי למימר ליה נאנסו דאשכחן בשומרין דחייבן הכתוב לישבע אם לא שלח יד במלאכת רעהו הא שלח אע"ג דטעין מת או נשבר דהיינו אונס חייב דנעשה עליה גזלן בשליחות יד:

אבל לענין מקנא לא קני - אם קיימין הן אצלו והוא היה בא לעכבו ולומר דמים אני מחזיר לך לא קני ומהדר להו בעינייהו דכתיב (ויקרא ה':כ"ג) והשיב את הגזילה והאי דכי נאנסו מחזיר דמים ולא מצי אמר ליה נאנסו ומיפטר משום דלא גרע גזלן משואל דמשום דכל הנאה שלו אוקמינהו רחמנא ברשותו לשלומי אם נאנס דכל כמה דקיימא הדרא בעינא הא נמי כל הנאה שלו ומיחייב לשלומי:

מועד לעולם - אפילו שלא בכונה:

קשיא - קשיא מתניתין לתרוצה אליבא דרב ומ"מ תיובתא לא הוי דלאו בהדיא קתני לה נטל חייב ואיכא לשנויי בדוחקא כדשנין דמשום רישא נקט שבר והיינו דאיכא בין קושיא לתיובתא:

מתיב רב ביבי - לרבא פריך דאמר נטל דאיתנהו חייב:

הגונב כיס בשבת - שהגביהו וקנאו בהגבהה חייב להחזיר ואע"ג שהוציאו אח"כ לרה"ר ונתחייב בהוצאתו מיתה:

שהרי נתחייב בגניבה קודם שיבא לידי איסור שבת - ובשביל חיוב מיתה הבא עליו לאחר מכן אינו נפטר מן התשלומין:

היה מגרר ויוצא - שלא הגביהו ולא קנאו בתוך הבית אבל כשיוצא לרה"ר קנאו בשנוי רשות שהוציאו מרשות הבעלים וצירף ידו למטה משלשה וקבלה בידו דידו חשובה לו כארבעה על ארבעה והרי הוא לו כחצרו ואע"פ שאין כאן הגבהה והכי מוקים לה בכתובות:

פטור מתשלומין - אלמא אע"פ שהכיס והמעות קיימין אמרינן בדמי קננהו ולא מפקינן ליה מיניה ותיובתא דרבא דאמר נטל לא:

והלכתא - הא דקתני פטור כגון דשדנהו בנהרא דליתנהו:

דכרי - אילים:

אהדרינהו ניהליה - הגנבים:

ה"ג ת"ר אין לו דמים אם זרחה וגו' אלא אם ברור לך הדבר כשמש שאין לו שלום עמך הרגהו וכו' - אין לו דמים וסמיך ליה אם זרחה השמש ודרשינן סמוכין אימתי מותר להורגו בזמן שהשמש זרחה עליו כלומר שברור לך שלהרגך בא אם תעמוד כנגדו אבל מספק אל תהרגהו:

ותניא אידך אם זרחה השמש עליו דמים לו - אימתי אסור להרגהו בזמן שזרחה השמש עליו כלומר שברור הדבר לך כאור שהוא רחמני עליך ואפילו אתה עומד כנגדו להציל ממונך מידו לא יהרגך ואם לאו שספקא הוא לך הרגהו קשיין אהדדי:

דף עב:

אב הבא על הבן - במחתרת מספק אל יהרגהו בנו דודאי רחמי האב על בנו ואפילו הוא מציל ממונו לא יהרגהו הלכך דמים לו עד שיודע לך כשמש שהוא אכזרי עליך ושונאך:

בן על האב - וכ"ש אינש דעלמא הרגהו מספק דודאי אדעתא דהכי אתא דאי קיימת ליה לאפיה קטיל לך עד שיודע לך כשמש שהוא רחמני עליך כאב על הבן:

דמים לו - לשון רבים הוא להכי אתא לומר לך דבין בחול בין בשבת אסור לבן להרוג את אביו במחתרת שהרי לא בא על עסקי נפשות:
אין לו דמים - לשון רבים דכתיב גבי אינש דעלמא להכי אתא לומר לך אין לו דמים לא בחול ולא בשבת והרגהו:
הרוגי בית דין בשבת לא קטלינן - כדאמרינן בפרק אחד דיני ממונות (לעיל דף לה:) מלא תבערו אש בכל מושבותיכם:
קא משמע לן - דקטלינן משום פקוח נפש דהאיך:
לפקח עליו את הגל - אם כשהיה חותר נפל עליו (את) הגל מפקחין עליו היכא דלא בא על עסקי נפשות אבל אם בא על עסקי נפשות כיון דניתן להרגו בלא התראה גברא קטילא הוא משעת (סתירה):
והוכה בכל אדם - אפילו אינו בעל הממון מותר להרגו מדלא כתיב והכהו:
בעה"ב - הוא דמותר להרגו משום דלהאי גנב קים ליה בגוויה דבעה"ב אינו מעמיד עצמו על ממונו הלכך אדעתיה דלמקטליה אתא:
אבל שאר כל אדם לא - שהרי גנב זה לא בא אלא על עסקי נפשות של זה:
קמ"ל - דכיון דעל עסקי נפשות ישראל אתא רודף הוא וניתן להצילו לבעל הבית בנפשו של זה:
שאם אי אתה יכול להרגו בסייף - כגון שהיה מכשף או שהיה לו נהר מפסיק ואתה יכול לירות בו חץ או אבן:
שני כתובין הבאין כאחד - בפרק נגמר הדין דלא בעינן בהו קרא כדכתיב הלכך אי לא רבייה הוה אמינא ליבעי מיתה הכתובה בו כגון הכאה אבל לא לחונקו להטביעו במים:
ואין לי אלא מחתרת - שחתר כותל:
גגו - ועלה לו בסולם:
חצרו וקרפיפו - ונכנס בו דרך הפתח שמצאו פתוח מנין:
ת"ל ימצא הגנב - מדלא כתיב אם במחתרת ימצאנו וכתיב הגנב יתירה משמע בכל צדדין שיהא נראה לך גנב:
מצויין במחתרת - כלומר מצויין ורגילין לחתור:
זו היא התראתו - שא"צ התראה אחרת אלא הורגו מיד דכיון דטרח ומסר נפשיה לחתור אדעתא דהכי אתא דאי קאי לאפאי קטילנא ליה ואמרה תורה כיון דרודף הוא א"צ התראה אלא מצילין אותו בנפשו אבל נכנס לחצרו וגגו דרך הפתח אינו הורגו עד שיתרו בו בעדים חזי דקאימנא באפך וקטילנא לך וזה יקבל עליו התראה ויאמר יודע אני ועל

מנת כן אני עושה שאם תעמוד לנגדי אהרוג אותך אבל בלא התראה לא דדילמא לאו אדעתא דנפשות קא אתי אלא דאשכח פתחא להדיא ועל אדעתא דאי קאי באפאי ליפוק:
קטן הרודף - את קטן אחר להרגו:
ניתן להצילו בנפשו - כדילפינן לקמן (דף עג.) רוצח ניתן להצילו בנפשו והאי אע"ג דקטן הוא ולאו בר קבולי התראה הוא לגבי רדיפה דינו כגדול:
קסבר - רב הונא רודף אין צריך התראה לענין להצילו בנפשו דלא ניתנה התראה אלא לענין ב"ד דלא מצי למקטליה אם הרג בלא התראה:
יצא ראשו - באשה המקשה ללילד ומסוכנת וקתני רישא החיה פושטת ידה וחותכתו ומוציאתו לאברים דכל זמן שלא יצא לאויר העולם לאו נפש הוא וניתן להורגו ולהציל את אמו אבל יצא ראשו אין נוגעים בו להורגו דהוה ליה כילוד ואין דוחין נפש מפני נפש ואם תאמר מעשה דשבע בן בכרי (שמואל ב כ':כ"א) הנה ראשו מושלך אליך דדחו נפש מפני נפש התם משום דאפילו לא מסרוהו לו היה נהרג בעיר כשיתפשנה יואב והן נהרגין עמו אבל אם היה הוא ניצול אע"פ שהן נהרגין לא היו רשאין למסרו כדי להציל עצמן אי נמי משום דמורד במלכות הוה והכי מפרש לה בתוספתא (דתמורה) [צ"ל דתרומות פ"ו]:
משמיא קא רדפי לה - לאמיה:
והתורה אמרה שופך דם האדם באדם דמו ישפך - כל הרואה אותו ישפוך דמו בשביל אותו אדם שהוא רודף דהיינו באדם בשביל הצלת אדם הנרדף והא הכא דלא קתני יודע אני ועל מנת כן אני עושה ואין כאן קבלת התראה ואפילו הכי מיחייב:
ההוא ר' יוסי בר' יהודה היא - דאפילו בהרוגי ב"ד לא בעי התראה אלא להבחין הלכך חבר לא בעי התראה ולא הבחנה ועם הארץ בעי לאיתרויי דלא נימא שוגג הייתי אבל קבלת התראה אפילו בעם הארץ לא בעי:
פטור - כל כמה דלא אמר על מנת כן אני עושה שאהרג עליו כדילפינן בהיו בודקין (לעיל דף מא.) יומת המת עד שיתיר עצמו למיתה קא תני הכא גבי רודף דבעי התראה ואם לאו אין מצילין אותו בנפשו:
דקאי בתרי עברי נהרא - המתרה מצד זה והרודף והנרדף מצד אחר:
דאצולי לא מצי - והאי פטור וחייב דקאמר אמיתת בית דין קאי ולאחר שהרגו לנרדף:
מאי איכא - כלומר מאי קא רמי עלייהו דהנך רואין למעבד:
דבעי לאיתויי לבי דינא ומקטליה - דכתיב (דברים כב) ובערת הרע מקרבך הלכך בעי התראה דבלאו הכי לא מקטלי ליה:

זו היא התראתו - אלמא משום דמחזקינן ליה רודף לא בעי התראה:

דף עג.

מתני' ואלו שמצילין אותן - מן העבירה:
בנפשן - ניתנו ליהרג לכל אדם כדי להצילן מן העבירה ומקראי נפקי:
אבל הרודף אחר בהמה - לרבעה והרוצה לעבוד עבודת כוכבים ולחלל שבת וכל שכן שאר כריתות ומיתות ב"ד שאינן עריות דלא ניתן להצילו בנפשו אלא מדבר שהוא ערוה ויש בה קלון ופגם לנרדף כגון זכר ונערה המאורסה ומיהו רוצח בהדיא כתיב ביה והאי דנקט בהמה משום דדמיא לעריות ונקט נמי עבודת כוכבים משום דסד"א תיתי בק"ו כדלקמן ושבת נמי תיתי בגזירה שוה:
גמ' לא תעמוד - לא תעמוד עצמך על דמו אלא הצילהו:
לפגמה - לביישה ולזלזלה אמרה תורה נתנה להצילה בנפשו כדילפינן לקמן מואין מושיע לה:
מן הדין - ק"ו:
הקישא הוא - שהוקש רוצח לנערה המאורסה וכל היקש וגזירה שוה המופנת הרי הוא כמפורש במקרא ועונשין ממנו לפי שלא ניתנה למדרש מעצמו אבל מקל וחומר שאדם דן ק"ו מעצמו אע"פ שלא קבלו מרבו אין עונשין ממנו כדילפינן במכות (דף יד.):
וכי מה למדנו מרוצח - כאן לפטור את האונס דקאמר ליה קרא אין לנערה חטא מות כי כאשר יקום איש דמשמע כי היכי דהתם אונס פטור הכי נמי פטורה אלא משמע שזה בא ללמד על הנערה ונמצא שנכתב כאן ללמד הימנה כלומר נמצא אף למד דמשום מילי אחריני איתקוש ותרוייהו ילפי מהדדי:
מה נערה המאורסה ניתן להצילה - מן העבירה בנפשו אף רוצח וכו' ואכתי ילפא נערה מרוצח שתהרג ואל תעבור כדלקמן ומיהו הכא לא אסיקנא במילתיה דר' דאגב גררא אתיא:
ומדקאמר אין מושיע - מכלל דבעיא תשועה:
אבדת גופו - כגון נטבע בנהר מניין שאתה מצווה על השבתו:
ת"ל והשבותו לו - קרא יתירא הוא למדרש השב את גופו לעצמו:
הני מילי בנפשו - אם זה הרואהו יכול להצילהו יצילהו:
קמ"ל - לא תעמוד על דם רעך לא תעמוד על עצמך משמע אלא חזור על כל צדדין שלא יאבד דם רעך:

חייבי כריתות וחייבי מיתות ב"ד - דעריות קאמר דאיכא עבירה ופגם ותנא דמתני' נמי הכי סבירא ליה מדלא קא מרמינן סתמא אסתמא ותנא הני והוא הדין לכל עריות:
אלמנה לכהן הגדול - כ"ג הרודף אלמנה לאונסה אע"פ שיש שם פגם דקא משוי לה חללה אין מצילין אותה בנפשו כדמפרש לקמן דחייבי לאוין אין ניתנין להציל בנפשם:
נעבדה בה עבירה - כבר:
אין מצילין - דהא אפגימה לה וקרא אפגימה קפיד מדגלי בהני ולא בעבירות אחרות:
יש מושיע לה - ע"י דבר אחר בלא הריגה אין הורגין אותו ברדיפתו שהרי כשישיגוהו יהיה לה מושיע:
האומרת - למצילין הרודפין אחריו הניחו לו ואל תרדפו אחריו שלא יהרגנה קודם שתשיגוהו אף על פי דאנוסה היא ומיראה היא דקאמרה אין מצילין אותה וטעמא מפרש לקמן:
לנערה חטא מות - אכולהו קאי אין מושיע לה וקרא יתירא הוא ולדרשה דהא כתיב ולנערה לא תעשה דבר: נער כתיב וקרינן נערה נדרש מקרא ונדרש מסורת נער להביא את הזכור נערה כמשמעו:
דלאו אורחיה - ליבעל ואיכא בזיון ובשת גדול:
פגים לה - בבתולין ומגנה על בעלה:

דף עג:

דאורחייהו - בבעילות:
ולא נפיש פגמייהו - כארוסה שחביבה ויעלת חן על הארוס ועכשיו מתגנה עליו אבל שאר עריות פנויות בתולות לא מפגמי כולי האי וכן נשואות בעולות לא מפגמי כולי האי כמו ארוסה:
ונכתב חטא מות - דאתרבו לה כריתות ומיתות ב"ד ולא בעי נער ונערה שהרי הן בכלל:
חד למעוטי עבודת כוכבים - דסד"א תיתי בק"ו כדלקמן:
וחד למעוטי בהמה - משום דדמי לעריות ושבת כדי נקטיה ואגב גררא איידי דתנן במתני' מיהו קרא לא בעי למעוטי דכיון דאמעיטא עבודת כוכבים מהיכא תיתי שבת הא לא סלקא דעתין לאתויי אלא בחילול חילול מעבודת כוכבים כדלקמן דרבי שמעון לקמן הוא (דף עד.):
איידי דכתב נער - להביא את הזכור כתב נערה כלומר כפשטיה דקרא דעל כרחיה נערה קרינא ביה דהא בנערה משתעי ולנערה לא תעשה דבר:

במקפדת על פגמה - דאי בשאינה מקפדת לא קאמרי רבנן למקטליה משום עבירה דלא חמיר מעבודת כוכבים ושבת:

אפגמה קפיד רחמנא - מדלא כתיב בהאי קרא אלא מידי דפגמה שמע מינה אפגמה קפיד:

דמסרה נפשה לקטלא - שיש צנועות שמוסרין עצמן למות שיהרגנה ולא תבעל לו ואמרה תורה הציל דמה ודמו:

הא קא פגים לה - ואי טעמא דקרא משום פגימה היא אמאי אמעיטו חייבי לאוין ואדרבנן קא פריך דאמרי טעמא משום פגמה הוא:

אפגמה רבה - כגון עריות דכריתות שהן חמורות והויא חרפתה מרובה שהולד ממזר ונעשית זונה בבעילתו אבל כהן גדול באלמנה אינה נעשית זונה אלא חללה:

הבא על אחותו - כלומר אפילו בא על אחותו דלא קרינא בה ולו תהיה לאשה אפילו הכי קרינא בה ונתן האיש השוכב עמה דאתרבי מקראי בכתובות (דף כט:) ואע"ג דחייב כרת לא מפטר מתשלומין ואי ניתן להצילה בנפשו אמאי משלם הרי מיתה ותשלומין יש כאן ואע"ג דלא אקטול פטור מתשלומין כדקיימא לן (שם ד' לה.) בכל חייבי מיתות בית דין שוגגין דנפקא לן מדתניא דבי חזקיה מה מכה בהמה לא חלקת בה כו' אף מכה אדם לא תחלוק בו וכו':

משעת הראה - קרי ליה נבעלה ואפגימה במקצת ושוב אין מצילין אותה מגמר ביאה בנפשו וקנסא לא מיחייבי אלא משום גמר ביאה שהוא מוציא בתולי' והאי גמר ביאה לאו דווקא ביאת המירוק שהיא מזריע דקרא אבתולים קפיד דכתיב (דברים כב) נערה בתולה אשר לא אורסה אלא גמר ביאה דהכא הכנסת עטרה היא:

הניחא למאן דאמר - ביבמות (ד' נה:) הראה דהויא כבעילה היינו נשיקת אבר איכא לאוקומה דפגימה היא דמיקרי בעולה ועדיין בתוליה לא יצאו לאיחיוביה קנסא דחמשים:

אלא למאן דאמר הראה - שעשה הכתוב בכל התורה כבעילה זו הכנסת עטרה וגמר ביאה כגון דשפחה חרופה דכתיב בה שכבת זרע (ויקרא י"ט:כ') היינו ביאת המירוק אין כאן הערא' פגם בלא הוצאת בתולים ונמצאו מיתה דניתן להציל ותשלומין באין כאחד:

שבא עליה - הוא או אחר כבר שלא כדרכה וחזר ובא עליה כדרכה דלא ניתן בביאה זו להצילה בנפשו שכבר נפגמה:

ר"י היא - דאמר לא ניתן להצילו בנפשו:

דף עד.

רב פפא אמר - הא דקתני אחותו יש לה קנס במפותה קאמר דבת קנסא נמי היא ולהצילה לא ניתן דהא אינה מקפדת:

אביי אמר - לעולם באנוסה וכגון דיכול המציל להציל באחד מאבריו של זה שלא ניתן להורגו מעתה ור' יונתן בן שאול היא:

ויכול - הנרדף או הרואהו להציל באחד מאבריו ולא הציל אלא בנפשו נהרג עליו:

במצות שבמיתה - שהוא מתכוין להרוג את חבירו והכה את האשה הכתוב מדבר:

דכתיב ואם אסון יהיה - ואי לא מתכוין להרוג דשוגג הוא אמאי מקטיל אלא לאו ש"מ במתכוין וסתם רוצח ניתן להצילו בנפשו כדאמרינן לעיל וזה רודף היה שהיה מתכוין ואפ"ה כתיב דאם לא יהיה אסון שאין כאן חיוב מיתה ענוש יענש דמי ולדות:

אי אמרת בשלמא וכו' - כגון שיכול הרואה להציל באחד מאבריו דהוא לא ניתן להורגו הלכך אין כאן מיתה ויענש:

אלא אי אמרת וכו' - אמאי יענש הא רודף הוא וניתן להציל בנפשו:

דילמא שאני הכא - להכי משלם ואע"ג (דליכא) צד מיתה משום דמיתה לזה ותשלומין לזה המיתה והתשלומין אינן באין לו ע"י אדם אחד שהמיתה באה עליו בשביל חבירו שהיה מריב עמו והתשלומין דבעל האשה הן דאיניש דעלמא הוא הלכך לא מיפטר מתשלומין דהאי משום חיוב מיתה דמיחייב אאידך:

לא שנא - אם היה כאן חיוב מיתה אין חילוק להתחייב תשלומין בין שהמיתה באה עליו בשביל בעל התשלומין בין שבאה עליו בשביל אחר פטור:

מתחייב בנפשו הוא - ברדיפה זו שהרי ניתן להציל בנפשו ואע"ג דכלים הללו של שאר כל אדם הן דמיתה לזה ותשלומין לזה פטור:

ורודף שהיה רודף - אחר חבירו להורגו וזה רודף אחריו להצילו ושיבר את הכלים וכו':

סבר לה כאבוה - בעבודת כוכבים דעונשים מן הדין והדר יליף שבת בחלול חלול מעבודת כוכבים מחלליה מות יומת (שמות ל"א:י"ד) ומזרעך לא תתן להעביר למולך ולא תחלל (ויקרא י"ח:כ"א):

נתזה - שם האיש:

יעבור ואל יהרג - וחי בהם ולא שימות בהם:

חוץ מעבודת כוכבים וכו' - לקמן יליף לה:

בפרהסיא - לקמן מפרש כמה פרהסיא:

לא תחללו - בפרהסיא איכא חלול השם וצריך לקדש את השם וזהו ונקדשתי שמוסר נפשו על אהבת יוצרו:

ואהבת את ה' אלהיך - משמע שלא תמירנו בעבודת כוכבים:

לכך נאמר וכו' - כלומר תהא אהבתו חביבה לך יותר מכל החביב לך:

מה רוצח יהרג ואל יעבור - ואם אמר לו הוי רוצח והרוג את הנפש ואם לאו הריני הורגך יהרג ואל יעבור:

סברא הוא - שלא תדחה נפש חבירו דאיכא תרתי אבוד נשמה ועבירה מפני נפשו דליכא אלא חדא אבוד נשמה והוא לא יעבור דכי אמר רחמנא לעבור על המצות משום וחי בהם משום דיקרה בעיניו נשמה של ישראל והכא גבי רוצח כיון דסוף סוף איכא איבוד נשמה למה יהא מותר לעבור מי יודע שנפשו חביבה ליוצרו יותר מנפש חבירו הלכך דבר המקום לא ניתן לדחות:

מרי דוראי - אדון עירי ונכרי הוה:

מאי חזית דדמא דידך סומק טפי - מי יודע שיהא דמך חביב ונאה ליוצרך יותר מדם חבירך הלכך אין כאן לומר וחי בהם ולא שימות בהם שלא התיר הכתוב אלא משום חביבות נפשם של ישראל להקב"ה וכאן שיש אבוד נפש חבירו לא ניתן דבר המלך לדחות שצוה על הרציחה:

ואפילו מצוה קלה יהרג ואל יעבור - שלא ירגילו העובדי כוכבים להמריך את הלבבות לכך:

דף עד:

ערקתא דמסאנא - שרוך הנעל שאם דרך העובדי כוכבים לקשור כך ודרך ישראל בענין אחר כגון שיש צד יהדות בדבר ודרך ישראל להיות צנועים אפילו שנוי זה שאין כאן מצוה אלא מנהג בעלמא יקדש את השם בפני חביריו ישראל והאי פרהסיא מדבר בישראל:

אתיא תוך תוך - דעשרה בעינן וכולהו ישראל:

להלן - במרגלים:

והא אסתר פרהסיא הואי - ונבעלה לעובד כוכבים ולא מסרה נפשה לקטלא:

קרקע עולם היא - אינה עושה מעשה הוא עושה בה מעשה:

הנאת עצמו - שאין העובד כוכבים מתכוין להעבירו מיראתו אלא להנאת עצמו מתכוין שאני ואין כאן חלול השם ליהרג על כך:

הני קוואקי ודימוניקי - כלי נחשת שנותנין בהם גחלים גבוהין הן ועומדין לפני שולחן מלכים להתחמם כנגדן:

היכי יהבינן להו - יום חג היה לפרסיים שנוטלין משרתי עבודת כוכבים אור מכל בית ובית ומעמידין בבית עבודת כוכבים שלהם ומתחממין העם כנגדן והיו נוטלין אף מבית ישראל בעל כרחם היכי יהבינן להו ולא מסרי נפשייהו אקדושת השם הלא חק עבודת כוכבים הוא:

אלא - הואיל והעכו"ם אינו מתכוין להעבירו אלא להנאת עצמו מתכוין שצריך לאותו הכלי אין כאן קידוש השם ליהרג עליו ואף על פי שהעכו"ם אינו צריך לו אלא לחוק עבודת כוכבים הנאת עצמו הוא שצריך לאותו כלי ואינו אומר לי שאעבוד אני:

קטיל אספסתא - קצור עשב מאכל בהמה:

לקטול - האספסתא ולא לקטליה העכו"ם דכיון דאינו מתכוין להעבירו אלא לצורכי עצמו אין כאן חילול השם:

שדי לנהרא - להעבירו הוא מתכוין ואי פרהסיא הוא או שעת גזרת המלכות לקטליה ולא ליקטול אספסתא:

בן נח מוזהר על עבודת כוכבים כדאמר בד' מיתות (ד' נו.) ואם אמר עבור ואל תהרג מצוה היא לקדש את השם או לא:

אבזרייהו - כל מידי דשייך בהו קדושת השם שייכא בהו דאם אומר לו לעבור על אותן מצות או יהרג ואם לא יקדש את השם יעבור עליהם הלכך האי נמי בכללן הוא:

אבזרייהו - לוד אפרטנמנ"ט ודוגמתו במנחות (דף עג:) עולה וכל אביזרהא:

לדבר הזה - מאחר שקבל עליו נעמן שלא לעבוד עבודת כוכבים אמר לו לאלישע לדבר הזה יסלח ה' לעבדך שאני אנוס בדבר שאדוני נשען ע"י וכתיב ויאמר לו לך לשלום אלמא הודה לו:

דף עה.

ואם איתא - דבן נח מוזהר על קדושת השם לא נימא ליה לך לשלום דמשמע דהודה לו נהי דלהוכיחו לא היה מצווה דהוכח תוכיח את עמיתך כתיב (ויקרא יט) ולא גר תושב מיהו אודויי לדבר איסור לא לודויי:

בצנעה - נעמן בצנעה הוה ולא היו ישראל בבית רמון שהוא משתחוה לשם וגבי קדושת השם בתוך בני ישראל כתיב ואפילו נצטוו בני נח עליה לא נצטוו לקדשו בתוך הכותים אלא בתוך ישראל:

העלה לבו טינא - נימוק מרוב אהבה נטמטם לבו והעלה חולי:

משום פגם - משפחת האשה שהיו בושין בדבר:
שלא יהו בנות ישראל פרוצות בעריות - לעמוד בפני האנשים לתת בהם עיניהם וימסרום להם לביאה:
ולינסבה מינסב - דאין כאן פרוצות בעריות דכולהו ליעבדן הכי ולינסבן ואין כאן עבירה אלא מצוה:
לא מיתבא דעתיה - ולא ירפא בכך:
מיום שחרב בית המקדש - כשל הכח מדאגות רבות ואין רוח קמה באיש להיות תאב לאשתו לפיכך ניטל טעם ביאה:
וניתן לעוברי עבירה - שיצר הרע תוקפן ומרבה תאותן:
דכתיב ולחם סתרים ינעם - לישנא מעליא נקט כמו כי אם הלחם אשר הוא אוכל (בראשית ל"ט:ו'):
מתני' מתני' אלו הן הנשרפין הבא על אשה ובתה - בגמרא מפרש לה:
ובת כהן - כלומר וכן בת כהן שזינתה היא בשריפה אבל בועלה לאו בשריפה הוא:
יש בכלל אשה ובתה - כלומר אשה ובתה כתיבי בהדיא כדמפרש בגמרא דהאי אשה ובתה היינו חמותו דשריפה כתיבא בה כדכתיב (ויקרא כ':י"ד) (כי יקח איש) את אשה ואת אמה זמה היא באש ישרפו אותו ואתהן:
ויש בכללן - כלומר מינייהו ילפינן כולהו הנך בגזירה שוה כדלקמן בברייתא:
בתו - מאנוסתו דלאו בת אשתו דנחייב עליה משום בת אשתו דהא אנוסה לאו אשתו היא:
בת בתו ובת בנו - שהיה לו מאנוסתו:
בת אשתו - בין שהיא בתו בין שהיא חורגתו:
גמ' הבא על האשה שנשא בתה לא קתני - כלומר מכדי מדקתני סיפא יש בכלל וכו' מכלל דהאי אשה ובתה בהנך דכתיבן מיירי ולאו באשתו ובבת אשתו קאמר אלא בחמותו דשריפה כתיב בה והא הבא על האשה דקתני לאו באשתו הוא דא"כ הבא על האשה ואמה מבעי ליה למתניה וא"נ הך אשה אחמותו קאמר הוה ליה למתנייה הבא על האשה שנשא בתה דהיינו חמותו הא לא קתני אלא הבא על אשה ובתה מכלל דתרוייהו לאיסורא ולא הוזכרה אשתו לכאן ומאן נינהו חמותו ואם חמותו והכי קאמר הבא על אם חמותו או על בתה דהיינו חמותו וקתני יש בכלל אשה ובתה כולהו הנך אלמא הך אשה ובתה כתיבי בהדיא:
הניחא לאביי דאמר - בפירקין (דף עו:) גבי פלוגתא דרבי ישמעאל ורבי עקיבא:

משמעות דורשין איכא בינייהו - ומסיק למילתיה דלרבי עקיבא כתיבא בהדיא אם חמותו מתניתין מני ר"ע היא:

אלא לרבא דאמר - בין לרבי ישמעאל בין לרבי עקיבא לא כתיבא אלא בחמותו שבא עליה לאחר מיתת אשתו פליגי מתניתין מני:

אמר לך רבא תני על אשה שנשא בתה - דהיינו חמותו דכתיבא בהדיא איש כי יקח את אשה דהיינו אשתו ואת אמה דהיינו חמותו:

יש בכלל אשה ובתה וכו' - קתני נמי חמותו ומילתא דתמיה היא דההוא לאו מדרשא אתא וקתני בהדייהו:

לאביי - דאמר חמותו ואמה כתיבן בהדיא איידי דתנא בהאי כללא אם חמיו דאתיא מדרשא נקט אגב ריהטא חמותו ואם חמותו:

אין לי אלא אשה ואמה - דהיינו חמותו:

נאמר כאן - בשריפה זמה היא:

ונאמר - באזהרת בתה ובת בתה ובת בנה שארה הנה זמה היא:

אף כאן - לענין עונש שריפה בתה ובת בתה ובת בנה בהאי דינא דהאי קרא:

מנין לעשות זכרים כנקבות - לקמן מפרש:

מנין לעשות למטה כלמעלה - לקמן נמי מפרש:

ומה כאן למעלה כלמטה אף להלן למעלה כלמטה - לקמן מפרש:

בהדי הדדי אתיין - הא רבינהו לתרוייהו בגזרה שוה דאתיא זמה זמה:

אלא אם חמיו כאם חמותו השתא אם חמותו אכתי לא קמה לן - עדיין לא העמידה על בוריה בשריפה מן התורה דהא האי תנא לפום ריהטא שמעינן ליה דהאי אשה דקרא היינו אשתו ואפי' למאן דאמר אם חמותו כתיבא לאו ממשמעותא דאת אשה ואמה נפקא ליה אלא ממשמעותא דאותו ואתהן:

אם חמיו קא מהדר עלה - מחזר עליה להביאה לתורת אם חמותו דקאמר זכרים כנקבות הא אכתי לא אשמעינן תנא אם חמותו:

דף עה:

אמר אביי - האי זכרים ונקבות עליו ועל אשתו קאמר והכי קאמר מניין לעשות שאר הבא ממנו דהיינו בתו ובת בנו ובת בתו מאנוסתו דלאו בכלל אשה ובתה דקרא נינהו דהתם באשתו ע"י קידושין קאמר דדרשינן לה ביבמות [צז.] מקראי דרבה רמי כתיב ערות בת בנך או בת בתך וגו' הא בת בנה ובת בתה שלא ילדה ממך גלה וכתיב ערות אשה ובתה לא תגלה משמע בין שילדתו לך בין שילדתו לאיש אחר לא קשיא כאן

באונסין כאן בנישואין אם אנוסתך או מפותה לך היא אי אתה מוזהר על בתה אלא אם כן ממך היא ואם אשתך היא אתה מוזהר אף על בת שילדה לאיש אחר:

כשאר הבא ממנה - כבת אשתו ובת בתה ובת בנה דרבינן להו לעיל בגזירה שוה:

והא בשאר דידיה לא כתיב זמה - דמהאי קרא נפקא לן בת בתו ובת בנו מאנוסתו ערות בת בנך או בת בתך כדפרישית לעיל ובתו לקמן יליף לה ובההוא קרא זמה לא כתיב:

אתיא הנה הנה אתיא זמה זמה - מעיקרא מייתינן לה בהנה הנה והדר בזמה זמה כתיב הכא (ויקרא י"ח:י') כי ערותך הנה וכתיב בשאר אשתו (שם) שארה הנה מה להלן זמה עמו אף כאן זמה עמו ובתר דאייתינן זמה לשאר דידיה ילפינן בה שריפה בזמה זמה נאמר כאן (שם) זמה ונאמר להלן (שם כ) בשריפה זמה מה להלן שריפה אף כאן שריפה:

אילימא בת בנה ובת בתה - שהן דורות תחתונים ואחרונים כלמעלה כלומר כבתה שהיא קדמה והיינו עליונה:

למעלה כלמטה היא - שהאבות לעולם עליונים נקראו שהן קדמו:

השתא אינהו לא כתיבן - אם חמיו ואם חמותו לאזהרתן ולעונשן לא כתיבא:

זמה דידהו כתיבא - בתמיה דקאמר נאמר כאן זמה:

הכי קאמר - לעולם אאם חמיו ואאם חמותו מהדר ובהאי צד נקטיה לדרשה דידיה:

מנין לעשות למעלה - מאשתו שלשה דורות לאיסור דהיינו אם חמיו שהוא דור שלישי לאשתו וכן אם חמותו:

כשלשה דורות למטה - כמו שמצינו שהוזהר ונענש למטה הימנה שלשה דורות דהיינו בת בתה וכן בת בנה:

נאמר למטה זמה - שארה הנה זמה היא:

ונאמר למעלה זמה - דכתיב (שם) כי יקח את אשה ואת אמה זמה היא:

מה למטה שלשה דורות אף למעלה שלשה דורות - אתרבו בדינא דקרא הרי למדנו לעונש ועדיין אזהרה לא שמענו בהם דהא זמה למעלה גבי עונש כתיב והדר יליף מסקנא דברייתא מה בעונש עשה למטה בתה ובת בתה ובת בנה כלמעלה בחמותו דהא רבינן להו לעיל שריפה אף באזהרה עשה למעלה חמותו ואם חמותו ואם חמיו שלא נאמר בהן אזהרה כלמטה כבתה ובת בתה ובת בנה הרי למדנו לעונש (מאזהרה) ולישנא דברייתא הכי קאמר מנין לעשות למעלה מאשתו כלמטה מאשתו לענין שלשה דורות נאמר למעלה מאשתו זמה ונאמר למטה מאשתו זמה ועשה הכתוב למטה כלמעלה בת בתה כבתה אף למעלה מאשתו עשה למעלה כלמטה עשה אם חמותו כחמותו. הרי למדנום לעונש ללמדם לאזהרה שאף חמותו עצמה לא נאמר באזהרה מה בעונש למטה

כלמעלה רבינן שאר של מטה הימנה לשריפה כשאר של מעלה ממנה אף באזהרה עשה שאר של מעלה הימנה כשאר של מטה הימנה ואע"ג דברייתא איפכא תני אביי מפיך:
רב אשי אמר לעולם כדקתני - דלא תצטריך לאפוכה ולמתני מה להלן למטה כלמעלה אף כאן למעלה כלמטה אלא אף כאן למטה כלמעלה ומאי למטה דקאמר למטה באיסור איסור הקל קרי למטה והחמור קרי למעלה והכי קאמר מנין לעשות אם חמיו ואם חמותו שהן רחוקות ואסורין למטה כחמותו שהיא קרובה ואיסורה עליון וחמור נאמר כאן זמה [כו'] ורב אשי לא קשיא ליה הא דקשיא לן לעיל השתא אינהו לא כתיבי זמה דידהו כתיבי דהאי נאמר כאן זמה לאו עלייהו קאי אלא הכי נקט למילתיה נאמר כאן בחמותו זמה ונאמר להלן בבת אשתו זמה מה להלן למטה באיסור כלמעלה באיסור חייב הכתוב על בת בתה ובת בנה כבתה אף כאן נעשה אם חמיו ואם חמותו כחמותו והיינו למטה באיסור כלמעלה באיסור וסיפא דהדר תני מה כאן למטה כלמעלה אף להלן למעלה כלמטה רב אשי כאביי מפרש לה למילף אזהרה בחמותו ואם חמותו ואם חמיו והכי קאמר ומה כאן בעונש רבינן בגזרה שוה שאר של מטה הימנה כשאר של מעלה הימנה לשריפה אף באזהרה החמורה בשאר של מטה נרבה שאר של מעלה מאשתו חמותו ואם חמותו כשאר של מטה באזהרה:
אי - כיון דאמרת מניין לעשות שאר הבא הימנו כשאר הבא הימנה נימא מה היא אם אמה אסורה לו אף הוא אם אמו אסורה לו משום ערוה ואנן גבי שניות מדברי סופרים (תנן) לה ביבמות בפרק כיצד (דף כא.):
אמך היא - מיעוטא הוא:
רבא אמר - לא מבעי ליה קרא למעוטי דלא תיסק אדעתין לאתויי הא בגזירה שוה דבין למאן דאמר בכל גזירות שוות שבתורה דון מינה ומינה בין למאן דאמר וכו' לא אתיא שפיר כדמפרש ואזיל:
דון מינה ומינה - לכל דבריה נלמוד ממנה מאחר שעיקרו של דבר למדתי מחבירו אף לכל דבריה נלמוד ממנה וכן אם באת ללמוד אם אמו מאם אמה לאיסורא צריך אתה ללמוד הימנה אף לשריפה שתהא בשריפה:
בין למאן דאמר דאמרינן דון מינה ואוקי באתרה - דון עיקר הדבר ללמדו מחבירו אבל לשאר דבריו שאתה מוצא דינו מפורש בו ואתה יכול ללמוד מיניה וביה דבר מדבר ואינך צריך ללמד מחבירו העמידנו במקומו ואל תשווהו לחבירו וכאן נמי למוד אם אמו מאם אמה לאיסורא דלא כתיבא בה בהדיא אבל לענין מיתה תעמידנה במקומה למילף שאר

דידיה מיניה וביה דבר מדבר ולמוד אף אם אמו בסקילה מאמו שהיא בסקילה דהא גבי דידה נמי אם אמה כאמה שויא לשריפה:
ולא אתיא - כדמפרש ואזיל:
מה היא בשריפה אף הוא בשריפה - כלומר מה שאר אשתו אם אמו בשריפה היא אף הוא שאר שלו אם אמו בשריפה:
איכא למיפרך - בתחלת הדין דילפת מיניה לאיסורא:
מה להיא - לשאר אשתו דין הוא להחמיר ולאסור את אם אמה שכן החמיר הכתוב על אמה לשריפה ואשכחן בה צד חמור:
ועוד אמו בסקילה - שהיא קלה אם אמו תהא בשריפה חמורה בתמיהה:
ועוד - כיון דאית לן למידן מינה ומינה מאי חזית דדיינת הכי דון הכי מה היא לא חלקת בה בין אמה לאם אמה אף הוא לא תחלוק וכו' הלכך לא אתיא לשריפה וכיון דלא מצית למילף מינה ומינה אף תחילת הדין לאיסורא לא תלמוד ולמאן דאמר נמי סקילה חמורה וליתנהו תרתי פירכי קמאי מיהו משום האי קושיא בתרייתא לא נדונם זה מזה:
איכא למיפרך - על תחילת הדין דקא ילפת לה לאיסורא אם אמו מאם אמה:

דף עו.

מה להיא - לשאר אשתו דין הוא להחמיר ולאסור את אם אמה שכן מצינו באותו שאר צד חמור שכן אמה בשריפה:
ועוד מה היא לא חלקת בין בתה לאם אמה אף הוא וכו' - כלומר מאי חזית דכי אמרת אוקים באתרה למילף שאר דידיה מיניה וביה דבר מדבר שנאמר דאם אמו היא בסקילה כאמו כי היכי דבשאר דידה אם אמה כאמה דילמא אוקמא באתרה ונימא דבשריפה היא כבתו כי היכי דבשאר דידה אם אמה כבתה והא לא אפשר כיון דס"ל שריפה חמורה איכא למיפרך אמו בסקילה ואם אמו בשריפה:
אף היא - כלתה אסורה כיון דרביתה הזכרים כנקבות השוה נמי נקבות כזכרים שאר אשתו כשארו ויהא אסור אף באשת חורגו ואנן הוא דאמרינן מותר אדם באשת חורגו:
כלתו בסקילה - בפ' ד' מיתות (לעיל דף נג.):
איכא למיפרך - בתחילת הדין לאוסרה:
למ"ד שריפה חמורה - ואינה לפירכא קמייתא משום האי קושיא בתרייתא לא נדונה כלומר לא תילפינהו מהדדי ואפי' לאוסרה דכיון דלא מצית למידן מינה ומינה:
ה"ג אבל הכא בשריפה כדאשכחן באמה דהיינו אתרה דומיא דידיה דכלתו כאמו:

ועוד מה הוא חלקת - כלומר מאי חזית דכי אוקמת ליה באתרה למילף שאר דידה מיניה וביה שריפה כאמה דומיא דידיה דכלתו כאמו אוקמת באתרה הכי ולמוד שאר דידיה מיניה וביה ואימא הכי כיון דבתה בשריפה צריכין אנו לענוש בכלתה מיתה חמורה מזאת ובסקילה והיינו מיניה וביה מבתה שהיא בשריפה אתה למד לכלתה סקילה שצריך אתה לחלוק ולהחמיר בין בתה לכלתה דמה הוא חלקת בו להחמיר כלתו מבתו אף היא וכו' והאי לאו דון מינה ומינה הוא אלא גלויי מילתא בעלמא היא דכי ילפת שאר דידיה מיניה וביה יש לך להחמיר בכלתה מבתה ואם באת לומר כן איכא למימר דאין לך ללמוד כן אלא להשוות כלתה לאמה כי היכי דכלתו שוה לאמו הלכך איכא למימר סקילה ואיכא למימר שרפה מש"ה לא נדונה:

בתו מאנוסתו מניין - בשאר דידיה בקרא דערות בת בנך וגו' דאוקימנא באונסין לא כתיבא בתו:

גלויי מלתא בעלמא הוא - ואין זה עונש מן הדין דהא בת בתו מקורבה דבתו היא דאתיא והיכי דמי עונש מן הדין כגון ערות אחותך בת אביך או בת אמך אין לי אלא בת אביו שלא בת אמו ובת אמו שלא בת אביו ואם באתה להביא בת אביו ובת אמו מק"ו זה עונש מן הדין דהא לאו מכח קורבה דהא אתיא דזו קורבה מחמת עצמה וזו קורבה מחמת עצמה אבל הבא על בת בתו אינה קרובה לו אלא משום בתו:

אתיא הנה הנה לאיסורא - נאמר בשארו הנה ונאמר בשאר אשתו הנה מה להלן בתה כבת בתה אף כאן בתו כבת בתו ומאחר שנתרבית להיות כבת בתו אתיא לשריפה בגזירה שוה דזמה זמה כבת בתו כדאמרינן לעיל:

הוצרך הכתוב לומר ובת איש כהן - דהוה ליה למימר ובת כהן וכתוב איש לומר לך בת איש מאנוסתו שאינה בת אשתו כי תחל לזנות את אביה כלומר שזנתה מאביה בשריפה:

אי מה בת כהן - נשואה שזינתה מאחר היא בשריפה ואין בועלה בשריפה:

אף בתו מאנוסתו היא בשריפה ולא הוא - דהיא תשרף כתיב ולא הוא:

רבא אמר בשלמא התם - גבי בת כהן בנשואה או בארוסה משתעי קרא כדילפינן בפרק ד' מיתות כי אפיקתיה לבועל מדינא דבת כהן:

ואוקמיה אדינא - דבועל אשת איש דהא לא נפקא מכלל אשת רעהו אבל בא על בתו משום קורבא היא בין בפנויה בין בנשואה ואי מפקת לאביה מכלל דינא אהי דינא מוקמת ליה אדינא דפנויה מוקמת ליה ומפטר אפשר לומר כן השתא איהי דלא עבדא מידי מיקטלא איהו מיפטר והא קיימא לן (ב"ק דף טז:) השוה הכתוב אשה לאיש לכל עונשין שבתורה:

אל תחלל את בתך - אל תחללה בזנות:
יכול בכהן המשיא בתו ללוי ולישראל - שמחללה ופוסלה מתרומה כל זמן היותה תחתיו:
במוסר בתו - לאדם לבעילת זנות שלא לשם אישות:
תחלל - שני חלולין משמע:
המשיא בתו לזקן - ומתוך שאינה מקבלתו מזנה היא עליו:
זה המשהה בתו בוגרת - שמתאוה להפקירה ומזנה:
אין לך עני בישראל - לקמן מפרש לה:
משהה בתו בוגרת לאו רשע ערום הוא - שמשהא אותה בשביל מלאכה וזו היא ערמת רשע שגורם להזנותה בשביל הנאתו שאין רוצה לקנות שפחה לשמשו:

דף עו:

הכי קאמר איזה עני רשע ערום - שבשביל עניות מרשיע זה המשהה וכו' והכי אתמר אין לך עני רשע ערום בישראל אלא המשהה בתו בוגרת:
לפי דרכו - להנאתו:
למען ספות - לחבור כמו ספו שנה על שנה (ישעיהו כ"ט:א'):
רוה את הצמאה - שבע בדבר עם צמא לדבר זקן וילדה זאת צמאה לתשמיש וזקן שבע וכן גדולה לקטן:
והמחזיר אבידה לכותי - השווה וחבר כותי לישראל ומראה בעצמו שהשבת אבדה אינה חשובה לו מצות בוראו שאף לכותי הוא עושה כן שלא נצטווה עליהם:
רוה - עובדי כוכבים ששבעים ואינן צמאין ליוצרם צמאה זו כנסת ישראל שצמאה ותאיבה ליראת יוצרה ולקיים מצותיו:
והמכבדה - בתכשיטין נאין:
סמוך לפירקן - עדיין קטנים הם:
סמוך לפירקן שאני - דלאו היינו קטן כולי האי דמשום שנה או חצי שנה לא תזנה עליו:
תקרא וה' יענה - לעיל מיניה כתיב הלא פרוס לרעב לחמך וגו' ומבשרך אל תתעלם היינו נושא בת אחותו ומקרב את קרוביו ואוהב את שכניו נמי כמקרב את קרוביו דכתיב (משלי כ"ז:י') טוב שכן קרוב מאח רחוק ומלוה סלע לעני בשעת דוחקו בכלל פרוס לרעב לחמך וכי תראה ערום:
אתהן - משמע ליה לר' ישמעאל את האחת מהן שכן בלשון יוני קורין לאחת הינא וה"ק קרא ואיש אשר יקח את אשה זו אשתו והדר את אמה באש ישרפו אותו ואת חמותו:

ר"ע אומר אותו ואת שתיהן - מפרש ליה הש"ס ואזיל במאי קא מיפלגי הא ודאי לשרוף את אשתו לא קאמר ר"ע:

משמעות דורשין - לשון משמעות המקרא דורשין:

לר' ישמעאל אתהן חדא הוא - ואחמותו קאי ואם חמותו מדרשא דזמה אתיא כדאמר לעיל מנין לעשות למטה כלמעלה וכו':

לר"ע אתהן תרתי משמע - חמותו ואם חמותו וה"ק ישרפו אותו ואתהן הן שתי אמהות כגון לקח את אשה ואת אמה ואם אמה:

רבא אמר חמותו שבא עליה חתנה לאחר מיתת בתה איכא בינייהו - אבל אם חמותו לתרווייהו מדרשא אתיא:

ר' ישמעאל סבר חמותו לאחר מיתה בשריפה - כמחיים דה"ק קרא אפי' אין מתקיימת אלא אחת מהן תשרף דהא ודאי אאשתו לא קאמר קרא דתשרף:

ר"ע סבר - אתהן שתיהן משמע וה"ק אם אשתו קיימת תשרף חמותו ואם לאו אין כאן עונש שריפה אלא איסור ארור שוכב עם חותנתו:

מתני' כבש - פרמי"ר בלע"ז אוחז ראשו של חבירו ותוקפו במים כדי שלא יוכל להרים ראשו וננער ומת:

שיסה - גירה:

השיך - שאחז את הנחש בידו והוליכו והגיע שיני נחש בידו של חבירו פלוגתא דרבי יהודה ורבנן מפרש בגמ':

גמ' לא נאמר יד בברזל - כמה שנאמר (במדבר לה) באבן יד בכלי עץ יד משמע שיש בה מלא אחיזה דבעינן שיעורא אבל בברזל כתיב ואם בכלי ברזל הכהו:

שהברזל ממית בכל שהוא - על ידי תחיבה שתוחב לו מחט בושט או בלבו:

דברזיה מיבריז - פונש"ט בלע"ז אבל הכהו לארכו דרך הכאה שיעורא בעי:

אף על גב דלאו איהו דחפו - אלא שנפל מעצמו ובא זה וכבש עליו ולא נתנו להרים ראשו:

שיכול לעלות משם - אדם אחר כיוצא בזה ושעה גרמה לו:

פטור - הדוחף דלא עביד שיעור מיתה:

או לרבות את המצמצם - היינו כובש שצמצמו שם שלא יקום:

דף עז.

נזקין עשה בו אונס כרצון - היכא דעביד בידים ואפי' ישן כדיליף בב"ק (דף כו:) פצע תחת פצע לחייב על השוגג כמזיד וכו':

רב אחא פוטר - דגרמא בעלמא הוא דשמשא קטליה:
מות יומת המכה וכו' - סיפיה דקרא דלעיל או באיבה דרבינן מצמצם וכתיב רוצח הוא מיעוטא למעוטי נזקין:
כפתו ומת ברעב - דבשעה שכפתו אין כאן דבר הריגה והרעב בא מאליו והולך וחזק לאחר זמן כל שעה ולא דמי לצמצם במים ובאור דההורג מזומן:
סוף חמה לבא פטור - כלומר אם לא היתה שם חמה בשעה שכפתו אבל סוף לבא כאן וזה לא יכול לעמוד וסופו למות פטור שלא היה ההורג מזומן להריגה וגרמא הוא ואין דינו מסור לבית דין אלא לשמים:
כפתו לפני ארי פטור - דאי נמי לא היה כפות לא היה יכול להציל עצמו מן הארי. בכולהו גרסינן אמר רבא:
הני אזלי והני אתו - ולא מת על ידי יתושים הראשונים שהיו מוכנים שם שכמה כתות עברו עליו:
כפה עליו גיגית - ומת בהבלא:
או שפרע עליו מעזיבה - וזה היה ישן ונכנסה שם הצינה פטור שההורג בא לאחר זמן:
בביתא דשישא - שסתום ביותר ואין הבל האור והנר יכול לצאת ממנו:
טעמא דאדליק ליה שרגא - שזמן את ההורג:
הא לא אדליק ליה שרגא - ומת בהבל פיו דומיא דכפה עליו גיגית פטור:

דף עז:

בשעתיה - מיד בשעת כפייה מתחיל ואח"כ הולך וחזק:
ואפילו הוא - הדוחף עצמו:
קדם וסלקו - קודם נפילתו של זה פטור:
בעידנא דשדייה יכול לעלות הוא - ופטור על הדחייה ומשום סלוק לא מצית לחיוביה דגרמא בעלמא הוא:
ואפילו הוא קדם - הזורק את החץ ורץ לאחר זריקת החץ קודם שיגיע החץ לחבירו ונטל התריס הימנו:
סמנין - הראויין לרפאותו:
בידו - של הרוג:
הלכך - כיון דאם יש שם סמנין הראויין לרפאותו בידו פטרת ליה אפי' אינם בידו אלא שמצויין בשוק לקנות בשעת זריקה הרי אלו כאלו הן בידו ופטור ואפילו לא נמצאו לאחר מכאן:

נזדמנו לו סמנין - למוכה אחר המכה ולא קנאן ולא ריפא עצמו:
מהו - מי אמרינן הרי היה יכול להתרפאות או דילמא כיון דבשעת זריקה לא הוי סמנין מיחייב דהא מכת מות הוא:
הרי יצא מב"ד זכאי - כלומר הואיל וקודם עמדו בדין מצאו לו זכות אין לנו לחייבו:
זרק צרור בכותל - ונתכוין להרוג את חבירו וזרק צרור והכה בכותל בכח וחזרה מכחו לאחורי' והרגו חייב דהא נמי כחו הוא:
כגון אלו המשחקין בכדור שהרגו - רגילין תינוקות להכות הכדור בכותל בכח כדי שתחזור לאחוריה הרבה ולאחר שזורק הוא רץ וחבירו אוחז את הכדור ומכה אותו בה אם יכול לכוון ההוא דזרק בכותל אשמעינן תנא דאם נתכוין שתהרוג את חבירו בחזרתה לאחוריה ויש בו כדי להמית חייב:
כגון אלו המשחקין בכדור שהרגו תוך ד' אמות פטורין - אם היה המוכה עומד בתוך ארבע אמות של כותל ולא הספיקה לחזור ד' אמות עד שמצאתו והרגתו פטור הזורק מגלות:
חוץ לד' אמות חייב - גלות:
אי דניחא ליה - (שלא) שתחזור יותר:
אפי' פורתא נמי - ליחייב גלות דהא הרג בשוגג וטעמא ליכא למיפטריה:
ואי לא ניחא ליה - שתחזור כל כך:
אפי' טובא נמי - יותר מד' אמות ליפטר דלא נתקיימת מחשבתו דאמר מר (מכות דף ז:) ואשר לא צדה פרט למתכוין לזרוק שתים וזרק ד' אלמא כיון דלא ניחא ליה דניזיל לא:
סתם משחקין בכדור כמה דעיילי - ומקרבי לכותל בשעה שזורקין מינח ניחא ליה כדי שתחזור הרבה הלכך בציר מד' אמות לא ניחא ליה דתיזיל. אית דמפרשי האי חייבין ופטורין ממיתה וכגון שהתרו בו:
דכי האי גוונא - שחזרה לאחוריה מכח זריקתו חשיב להו כחו:
המקדש - מי חטאת באפר נתינת אפר על המים קרי קידוש כדתנן במסכת פרה (פרק ו מ"ב) (הרי קודש) צף על המים:
ואח"כ נפל לשוקת - אבן חלולה שהמים נכנסין בו מן המעין דרך נקב שפופרת דכתיב (במדבר י"ט:י"ז) מים חיים אל כלי שתהא חיותן בכלי וקא ס"ד דהאי נפל דקתני כגון שנפל על ידו בכח או על הצד כלומר על צד הכלי ומשם ניתז בכח לשוקת וקתני דפסול:
בשותת - לא ניתז מכח נפילה ראשונה אלא מעצמו חזר ושתת מידו לשוקת שותת כמו (ברכות דף כב:) מים שותתין על ברכיו קולי"ר בלע"ז שאינו ניתז למרחוק אלא נופל ויורד כנגדו:

והזה עליה - ונתכוון להזות עליה לטהרה מטמא מת וההזיה נראית עליה אבל ספק על המחט נפל ההזיה כשיוצאת מידו ספק על החרס הזה תחלה:
ומיצה עליה - כלומר ומן החרס חזרה ונתזה עליה וקתני פסולה אלמא לאו כחו היא:
מצא אתמר - לאו לשון מצוי דהוה התזה קתני אלא לשון מציאה כלומר ההזאה נמצאת עליה ואין ידוע אם בתחלה הזה עליה או חזר מכח היתוז או שמא לא זה ולא זה אלא על החרס הזה והיה מדרון והלכה ההזאה על המחט דליכא כחו כלל:
דכפתיה - קשר ידיו ורגליו על שפת הים:
ואשקיל עליה בידקא דמיא - הפנה את מרוצת המים עליו:
גיריה דידיה הוא - הן הן חציו והרי הוא כזורק בו חץ וכדמפרש ואזיל שהמים באים בכח ראשון עליו מיד כגון שהניחו סמוך לשפת הים והשפה מדרון:
בכח ראשון - כשפינה להם דרך לצד זה מיד נפלו עליו דהוי כחו:
אבל בכח שני - שהניחו רחוק קצת ולא נפלו המים מיד בצאתו מגדרותיהן עליו אלא לאחר מכאן הלכו על המקום שהוא שם גרמא הוא ולא מכחו:
והלכה לצדדין - דרך נפילתה שלא נפלה כנגדו אלא כשהיא חוזרת לארץ היתה מתרחקת לצדדין אבל אם נפלה נוכחה והרגה פטור דלאו כחו הוא אלא היא חוזרת לארץ מאליה:
תיזיל לעיל - דהא כלפי מעלה זרקה כנגדו ולא לצדדין:

דף עח.

אי לאו כחו תיזיל לתחת - תפול מיד כנגדה ולא לצדדין:
אלא כח כחוש הוא - אינו כחו חזק אלא קצת כחו יש כאן והאי דלא אזלה לעיל משום שכלה כח חוזק הזריקה והאבן חוזרת לארץ אבל עדיין הולכת היא ממקצת כחו:
ה"ג ר' יהודה בן בתירא אומר בזה אחר זה האחרון חייב וכו':
עד דאיכא כל נפש - וכיון דמתחילה סייעו הראשונים בהריגתו ליכא כולה נפש במכת האחרון:
כל דהוא נפש - אפי' מקצתה ומיהו היכא דהכהו בבת אחת לא קטלינן לכלהו דאיש כי יכה אמר רחמנא ולא שנים שהכוהו:
הכל מודים בהורג את אדם טריפה - כגון נקב הוושט או קרום המוח:
שהוא פטור - מדלא אפליגו ביה שמע מינה כיון דניכרים חתיכת סימנין חיותו גברא קטילא חשיב ליה:
בגוסס בידי שמים - ובא אחר והרגו הכל מודים שחייב דלא איתעביד ביה מעשה ברישא והרי הוא כחי:

בגוסס בידי אדם - כגון זה שקרוב למות מחמת המכות אלא לא עשאוהו הראשונים טריפה:
מחתכי סמנין - סימן חיותא:
כל נפש להביא וכו' - דמשמע כל דהוא נפש:
שהוא חייב - האחרון:
ובערת הרע - והרי ראוהו רוצח:
שלא בפני ב"ד - ואתה בא לחייבו על פי עדים פטור דאין עדותן עדות דהויא עדות שאי אתה יכול להזימה לקיים בה דין הזמה שאם הוזמו אין נהרגין דגברא קטילא בעו למיקטל:
את הטריפה - אדם טריפה ורבעו חבירו במשכב זכור:
חייב - דהא איכא הנאה:
כמאן דמשמש מת - רובע את המת:
והא אית ליה הנאה - אבל רובע את המת ליכא הנאה שעבר חמימותו ולחלחותו ונצטנן:
עדי טריפה - שהן עצמן טריפה:
שהוזמו נהרגין - דכתיב ובערת הרע מקרבך:
לפי שאינן בזוממי זוממין - בדין זוממי זוממין אותם שהזימום ואמרו להם באותה שעה עמנו הייתם אם היו באין שנים אחרים ומזימין אותם לומר היאך אתם מזימין את אלו והרי אתם עמנו הייתם במקום פלוני אין הזוממין שנמצאו עכשיו זוממין נהרגין משום דגברא קטילא בעי למיקטל הלכך כי לא אתזמו נמי לא מקטלי הנך טריפה אפומייהו דהוה ליה עדות שאי אתה יכול להזימה ולא מקטלי ולרבא כיון דעדות זוממין חדוש הוא אע"ג דהוי עדות שאי אתה יכול להזימה מקטלי:
זוממי זוממין - המזימין את הראשונים כשהן נעשו זוממין הוו להו זוממין של זוממין קמאי כל עדות זומם קרו זוממי של נדון כדאמרינן זוממי בת כהן באלו הן הנחנקין (לקמן דף פד:):
וגם בעליו יומת - כלו' כמיתת בעלים (בסנהדרין דף ב.) כך מיתת השור ולהא מילתא נמי מקשינן להו דכיון דאילו קטיל מריה שלא בב"ד לא מקטיל על פי עדים כדאמרינן לעיל שורו נמי לא מקטיל:
כיון דאילו הוו בעלים טריפה - דכוותיה לא הוי מקטלי שור טריפה נמי לא מקטיל דהא למיתת בעלים הוקש:
שיסה - גירה:
השיך - שאחז הנחש והוליכו והשיך הנחש בבשרו:

בין שיניו עומד - והרי הוא כתוקע סכין בבטנו דלאו גרמא הוא שהרי כלי משחיתו בידו:
מכיש בסייף - כדין רוצח:
מעצמו מקיא - בנשיכתו וכשהשיכו זה עדיין אין בו כדי להמית לפיכך גרמא בעלמא הוא אף על פי שיודע שסופו להקיא מיהו לאו מכחו מיית:
לפיכך נחש בסקילה - כדין שור שהמית דכל בהמה וחיה כשור הן אלא שדבר הכתוב בהוה:
מתני' ואמדוהו למיתה - בית דין אבל אמדוהו תחילה לחיים אפילו לרבנן פטור כדלקמן:
והיקל ממה שהיה - וחזרו ואמדוהו לחיים:
שרגלים לדבר - שלא מת מחמת מכה זו שהרי היקל:

דף עח:

גמ' על משענתו - מתרגמינן על בורייה שנתרפא לגמרי ונשען על כחו:
וכי תעלה על דעתך - למה לי למימר ונקה המכה ממיתה:
אלא זה שאמדוהו - מתחילה למיתה ובא הכתוב ללמדך שאם יקום מן המשכב והתהלך בחוץ ואמדוהו למשענת חיים ונקה המכה ואפי' מת לאחר מכן שחזר והכביד:
ורבנן האי ונקה המכה מלמד שחובשין אותו - אם אמדוהו למיתה חובשין את המכה שלא יברח עד שנראה אם ימות אם לאו להכי אתי ונקה המכה דמשמע לכשיקום ונקה מכלל דעד השתא חבוש הוא:
יליף ממקושש - דכתיב (במדבר טו) ויניחו אותו במשמר:
מקושש בר קטלא הוא - פשיטא ליה למשה דבר קטלא הוא כדאייתי לקמן בברייתא יודע היה משה רבינו שהמקושש במיתה שהרי כבר נאמר בתורה מחלליה מות יומת אבל לא היה יודע באיזו מיתה יומת רבנן סבירא להו כמאן דאמר לא בעינן שיודיעוהו בהתראתו באיזה מיתה נהרג:
דלא היה יודע אי בר קטלא הוא אי לא - כדמפרש לקמן אבל מגדף לא נאמר בו אלא לפרש וכו':
הוראת שעה היתה - אי לא כתב חבישה דהכא מחבישה דהתם לא הוה גמרינן דהוראת שעה היתה שהרי לא נצטוו מתחילה על אותה חבישה ומעצמם עשו דכיון דלא נאמר בו מיתה מתחילה מה ספק היה להם להטיל עליו ספק מיתה ולחובשו:
כדתניא - סייעתא להא דאמר לעיל מקושש לא נסתפקו עליו אלא באיזה מיתה יומת אבל מגדף לא היו יודעין שהיה חייב מיתה:
מה יעשה לו - משמע בר עשייה הוא אבל לא היו יודעין מהו:

לפרוש להם - ולא כתוב מה יעשה משמע כל דינו היו צריכין לפרש להם:
בשלמא לר' נחמיה - דאמר ונקה המכה לאמדוהו למיתה והקל וחזר והכביד אתא היינו דכתיבי תרי קראי יתירא לאומדנא דאם בא ללמדנו שהחובל בחבירו חייב בריפוי ושבת כדמסיק שבתו יתן וגו' נכתוב והכה את רעהו באבן או באגרוף ונפל למשכב שבתו יתן ורפא ירפא ולא ימות יתירא הוא למדרש וכן אם יקום והתהלך בחוץ:
חד אמדוהו למיתה וחיה - דלא תימא הואיל ויצא מב"ד חייב נקטליה דהא דהדר חיי חס רחמנא עליה להכי אתא ולא ימות כלומר והכה איש וגו' ולא ימות כמה שאמדוהו אלא נפל למשכב שבתו יתן ממון ולא מיתה או אם יקום והתהלך בחוץ לאחר שאמדוהו למיתה ונקה המכה אפילו חזר והכביד ומת:
אלא לרבנן - דאמרי לחבישה אתא תרי אומדני למה לי לכתוב ולא ימות ונפל למשכב ונקה המכה שבתו יתן ושמעינן מינה אמדוהו למיתה וחיה ממון יתן ולא מיתה ומונקה המכה יתירא שמעינן דכשיבורר לנו שלא ימות הוא ונקה המכה מכלל דעד השתא חבוש הוא:
חד אמדוהו למיתה וחיה וחד אמדוהו לחיים ומת - ואיפכא דרש להו ולא ימות דרשי ליה לאמדוהו לחיים ומת והכי משמע ולא ימות אם אמדוהו תחלה שלא ימות אפי' מת לאחר מכאן שבתו יתן ורפא ירפא יתן האומד שאמדוהו לכמה חליו עולה ושבתו ורפואתו שכך היו אומדין אותו כשהיה נאמד לחיים ואם אמדוהו למיתה ואח"כ יקום והתהלך בחוץ שלא מת שבתו יתן אבל אמדוהו מתחילה למיתה ויצא מב"ד חייב וסוף דבר מת אע"פ שהקל באמצע לא פטריה רחמנא:
שהרי יצא מב"ד זכאי - והא נפקא לן מצדיק אל תהרוג בפרק אחד דיני ממונות (לעיל דף לג:) מנין ליוצא מב"ד זכאי ואמר אחד יש לי ללמד עליו חובה שאין מחזירין אותו שנאמר וצדיק אל תהרוג:
פוטרין אותו - ממיתה ונותן חמשה דברים:
אומד שני לממון - כמה ראוי לשכב מחולי זה ולכמה יעלה שבתו ורפואתו:
אומד האמצעי - היינו אומד שני:
אין אומד אחר אומד - לחשב כיוצא מב"ד זכאי ולהפטר אם לאחר מכאן הכביד ומת אלא בתר מעשה דהשתא אזלינן דהואיל והכביד ומת חייב המכה מיתה:
אמדוהו למיתה אומדין אותו לחיים - אם ראינו שהקל ולא אמרינן הואיל ויצא מב"ד חייב הרי זה יהרג:

לחיים אין אומדין אותו למיתה - לומר טעינו באומד ראשון ולחייבו לזה שהרי יצא מב"ד זכאי ואמרינן מחמת חולי אחר שבא עליו הכבידה המכה:
נותן נזק וצער ליורשין - והוא הדין לרפוי ושבת ובשת דהא בתר אומד האמצעי אזלינן ולכולהו אמדוהו אלא לאו אורחיה דתנא למחשב כרוכלא:
מאימתי משלם - [כלומר] מאיזו שעה אומדין אותו כשהקל:
משעה שהכהו - אומדין כמה היה יפה קודם הכאה וכמה היה יפה אחר הכאה ולא אמרינן הואיל ועד השתא לא אמדינן [ליה] אלא למיתה והשתא הוא דאמדינן ליה לממון נאמדיה כדקאי השתא והרי הוקל ומפסדינן ליה לניזק:
וסתמא כרבי נחמיה - והך סתמא כרבי נחמיה מוכחא דפטר ליה ממיתה אף על פי שהכביד ומת:
מתני' נתכוין להרוג את הבהמה - היה עומד אדם אצל בהמה ונתכוין להרוג בהמה והרג אדם פטור משום דכי אתרו ביה התראת ספק הוא אף על פי שקבל עליו התראה שאומר להם יודע אני שהוא בן ברית ועל מנת כן אני עושה שאם אהרגנו אני אתחייב מיתה פטור דשמא לא יהרגנו:
אנפלים לא מיחייב דכמו דקטיל דמו:

דף עט.

והיה בה כדי להמית על לבו - האבן הזאת אם תכה על לב ראויה להרוג אבל על המתנים אין בה כדי להמית פטור דתרתי בעינן שיהא מתכוין למכת מיתה ושיכנו מכת מיתה דאם לא נתכוין למכת מיתה התראת ספק היא דהתרו בו אל תזרוק דשמא תלך על לבו:
גמ' אי נימי אסיפא - דקאמר ת"ק נתכוון להכות את הגדול והלכה לה על הקטן ומת חייב אלמא נתכוון להרוג את זה והרג את זה חייב:
ר"ש פוטר מיבעי ליה - דהא בהדיא קאמר לה ת"ק ולמה ליה לר' שמעון למהדר פרושא ומאי אפילו:
הא נתכוון להרוג את זה - והתרו בו עליו דהתראת ודאי הוא והרג את זה חייב דאיכא התראה על בן ברית והרי מתכוון לבן ברית והרגו ור"ש אומר וכו' והאי דשביק רבי שמעון לסיפא בהדיא ומהדר אדוקיא דרישא דלא תימא ר"ש פוטר אכולהו ואפילו נתכוון על מתניו והלכה לו על לבו:
אמר לחד מינייהו - קא מיכוינא ולא איכפת להי מינייהו:
מאי - לר"ש מקרי ליה מיתכוון לו ומיחייב או דילמא כיון דאי אזלא אאידך ושבק' ליה להאי הוה נמי ניחא ליה לאו מתכוון הוא:

אי נמי - להכות את הגוף הזה אבל כסבור הוא שהוא ראובן ונמצא שמעון מי אמרינן כיון דלהאי גופא איתכוון מתכוון הוא לו או דילמא כיון דלהאי גברא לא איכוין פטר ליה ר' שמעון:

עד שיאמר לפלוני אני מתכוין - ואותו פלוני הרג וכי אמר לחד מינייהו לא ייחד אותו וכן כסבור ראובן ונמצא שמעון לא זהו פלוני שנתכוון לו:

וארב לו - קרא יתירא הוא נכתוב כי יהיה איש שונא לרעהו וקם עליו:

ורבנן - דפליגי עליה דרבי שמעון מאי דרשי ביה:

אמרי דבי רבי ינאי פרט לזורק אבן לגו - לתוך חבורה של בני אדם כותים וישראלים אבל נתכוין לישראל זה והרג את חבירו לא אתא קרא למעוטי:

תיפוק ליה וכו' - ולמה לי קרא:

אי נמי פלגא ופלגא - למה לי קרא למפטריה הא כיון דמצי למימר לכותים קא מתכווינא אית לך למפטריה משום דספק נפשות להקל מוהצילו העדה (יומא פד:):

לא צריכא וכו' - ואשמעינן קרא דפטור משום דהוה ליה כותי קבוע ביניהם וילפינן מהאי קרא דכל קבוע לא פחות מלהיות נדון כמחצה על מחצה והוי ספק נפשות להקל ומהכא נפקא לן בכל דוכתי דכל קבוע כמחצה על מחצה דמי והא ליכא למילף מיניה כרובא דמי דהא מהיכא תיתי לן דילמא האי דפטר ליה להאי משום דספק נפשות להקל ולא משום דחשבי' ליה כרובא אבל מחצה על מחצה ילפינן מיניה דאי לאו כמחצה על מחצה דמי לא הוה ליה ספק נפשות להקל ואמאי פטור הא רובא דישראל נינהו ורבנן אית להו נתכוון לזה והרג את זה חייב:

במצות שבמיתה הכתוב מדבר - שהיה מתכוון להרוג את חבירו:

כדכתיב ואם אסון יהיה ונתתה נפש תחת נפש - ואי לא נתכוון להרוג היאך מקטיל וכי איתכוון מיהא חייב אף על גב דלא נתכוון אלא לחבירו דהא כתיב וכי ינצו אנשים וגו':

ממון - דמי האשה יתן ליורשיה:

דף עט:

נתינה למעלה - גבי לא יהיה אסון ונתן בפלילים (שמות כ"א:כ"ב) דמי ולדות:

והא דתנא דבי חזקיה מפקא מדרבי ורבנן - דרבנן מחייבי ליה מיתה לנתכוין להרוג את זה והרג את זה ורבי מחייב ליה ממון ואילו לתנא דבי חזקיה לא מיחייב ממון ולא מיתה:

מכה אדם ומכה בהמה - לכך הוקשו בהאי קרא מכה בהמה ישלמנה ומכה אדם יומת ומשמע בבהמה חייב ממון ובאדם פטור מממון דכתיב בהמה ישלמנה ולא אדם והקיש

לך הכתוב פטור תשלומין של אדם לחיוב תשלומין של בהמה מה להלן לא חלקת בין מתכוין לקמן מפרש ואזיל מאי היא:

דרך עלייה - לא שייך למתני גבי בהמה אלא משום דבאדם אשכחן ביה חילוק בהורג בשוגג דרך ירידה חייב גלות אבל דרך עלייה בהרימו את ידו פטור מגלות דכתיב (במדבר ל"ה:כ"ג) ויפל עליו וימת דרך נפילה בעינן:

לפוטרו ממון - כלומר לא חלקת בו שום צד להפטר מן תשלומין אלא בכל צדדין הוא דמחייב דרבינן כל נזקין בב"ק (דף כו:) מפצע תחת פצע לחייב על השוגג כמזיד ועל האונס כרצון ומכה בהמה נזק הוא:

אף מכה אדם - אין דין פטור תשלומין הכתוב בו חלוק לשום צד שיתחייב ממון אלא כל שעה פטור מממון בין בשוגג ואין נתכוון דפטור ממיתה בין במזיד ונתכוון דחייב מיתה:

אלא לפטרו - אלמא פטור מממון לתנא דבי חזקיה וממיתה נמי שמע מינה דפטר ליה מדאצטריך למפטריה מתשלומין כדמפרש ואזיל ואי בר קטלא מי אצטריך למפטר:

מתני' שנתערב באחרים - בגמרא מפרש הנך אחרים מאן נינהו:

כונסין אותן לכיפה - ושם מאכילין אותן שעורים עד שתבקע כריסן כדתני לקמן בפירקין (דף פא:):

נדונין בקלה - מאחר שנתערבו ואי אתה מכיר מי המחויב את החמורה ומי המחויב את הקלה אי אתה רשאי להחמיר עליו למושכו למיתה חמורה שלא נתחייב בה אלא ידונו בקלה שישנה בכלל החמורה:

הנסקלין בנשרפין - אע"ג דרובא דהני נשרפין כדקתני נסקלין בנשרפין משמע חד נסקל שנתערב בנשרפין טובא אפילו הכי לר' שמעון ידונו כולן בסקילה מפני שהשריפה חמורה:

לא ניתנה לבת כהן שזנתה - שעבירתה חמורה שמחללת את אביה כדאמר בארבע מיתות (לעיל דף נב.) שנוהגין בו חול:

לא נתנה למגדף ולעובד עבודת כוכבים - שפושטין ידן בעיקר:

בסייף - שחנק חמור:

וחכמים אומרים בחנק - שסייף חמור וטעמא מפרש בארבע מיתות:

גמ' אלא בפניו - כיון דאין מכירין אותו לא הויא בפניו:

וכיון דרוצח הוא - שהרי קבלו העדיות ונשאו ונתנו בדבר:

דפטירי - הואיל ואיכא חד דלא נגמר דינו אין לך ראיה לזכות גדולה מזו ורחמנא אמר והצילו העדה (במדבר לה):

דף פ.

אי הכי הא דתני עלה וכו' - בין לריש לקיש בין לשמואל קא מותיב אי הכי דהני אחרים דמתני' דרוצחים קאמר והאי רוצח שנתערב בהוכר ולבסוף נתערב קאמר הא דתני עלה בברייתא הכי רוצח שנתערב באחרים כולן פטורין אמר רבי יוסי אפילו אבא חלפתא ביניהן כולן פטורין מאי אפילו דקאמר ר' יוסי:

אלא אמר רבא - בשלא הוכר לבית דין קאמר כגון שנים עומדין ויצא חץ מביניהם ואין יודעין אי זה מהן זרקו שניהם פטורין אמר רבי יוסי אפילו אבא חלפתא ביניהם שהכל יודעין שהוא חסיד ולא זרקו לא מחייבינן לאידך משום האי חזקה ובהא אפילו רבי יהודה מודה ורבי יהודה דאמר כונסין אותן לכיפה לא עלה קאי אלא הכי קאמר ת"ק וחסורי מחסרא מתני' והכי קתני ושור שנגמר דינו וכו' סוקלין אותו דהא על כרחיך כולהו אסירי בהנאה ואין הפסד לבעלים בסקילה הלכך סוקלין אותם כדי שתתקיים מצות סקילה במחויב בה:

כונסין אותן לכיפה - שא"צ לסוקלן שלא להטריח ב"ד אלא כונסין אותן בחדר והם מתים ברעב:

והתניא - בניחותא:

ולדה מותר - לקמן מפרש לה:

ולדה אסור - דעובר ירך אמו הוא וגם הוא נאסר בגמר דין אמו:

והאמר רבא ולד הנוגחת אסור - בהקרבה כגון שנגחה על פי עד אחד או על פי הבעלים דמתסרא לגבוה ולא להדיוט הלכך על כרחיך שמעינן מדרבא דהיכא דאית עדים אסור אף להדיוט וצריך לגמור דין שניהם והא ליכא למימר טעמא דת"ק דתני וולדה מותר משום דלא נגמר דינו עמה דאי בשלא בא לב"ד מאי איריא ולדה אפילו אמו נמי אם לא נגמר דינה לא מיתסרא וכי איצטריך תנא למיתני מותר הכי אשמעינן דאין זקוק להביאה לב"ד קאמר ותיובתא דרבא:

אימא אם עד שלא נגמר דינה עיברה וילדה - דהיינו בין נגיחה לגמר דין דלא הוה ולד לא בשעת נגיחה ולא בשעת גמר דין ולא נוצר מן האיסור דאכתי אימיה הות שריא ולדה מותר:

אם משנגמר דינה עיברה וילדה - דנולד מן האיסור אסור אע"ג דלא הוה בשעת נגיחה ולא בשעת גמר דין:

הניחא למאן דאמר - פלוגתא הוא בתמורה (דף לא.):

דף פ:

מאי איכא למימר - דהא כשנוצר לאחר גמר דין לאו איהו לחודיה גרמא ליה שאף מן הזכר הוא בא דהיתר ואיסור גרמו לו שיבא:

ואם עד שלא נגמר דינה הוכר עוברה - דהיינו בין נגיחה לגמר דין:

ומשנגמר דינה ילדה ולדה אסור - אע"ג דלא הוה בשעת נגיחה כיון דהוה בשעת גמר דין נאסר בגמר דין עם אמו דעובר ירך אמו הוא:

ש"מ - מדקתני ידונו בסקילה מותרה למיתה חמורה הוי מותרה למיתה קלה משום דקלה בכלל חמורה דאי לא הוי מותרה למיתה קלה הנך דנתחייבו חמורה היאך נתחייבו בסקילה הא לא אתרו בהם מיתה זו ונפטרי' לגמרי אלא נילף מהכא דהוי מותרה:

א"ר ירמיה - מהכא ליכא למילף הכא בהתרו בהם מיתה סתם ולפיכך קלה וחמורה במשמע:

והאי תנא הוא - דקאמר לא בעינן להזכיר שם אותה מיתה:

ושאר חייבי מיתות - חוץ ממסית שאינו צריך התראה דרחמנא אמר לא תחמול ולא תכסה עליו:

עדה ועדים - לאו דוקא דמסית נמי עדים ועדה קא בעי והא דנקט ושאר משום התראה נקט לה:

יליף ממקושש - שהמוצאים אותו לא התרו בו שם מיתתו דלא הוו ידעי לה אלא מיתה סתם:

הוראת שעה היתה - ועל פי הדבור מחייב ולא גמרינן מינה לדורות הואיל ונפקא לן התראה מיומת המת שיתיר עצמו למיתה אותה מיתה משמע:

הנשרפין בנסקלין - משמע כגון דהוו נסקלין רובא ואיערבא בהו מיעוטא נשרפין:

תיפוק ליה דרובא נסקלין נינהו - היכי נקט טעמא משום דאי אתה רשאי למושכו למיתה חמורה בלאו הכי נדייניהו בסקילה (הוה) בתר רובא:

אלא היכי איתנייהו - אבוה מהדר ליה אלא היכי אלמדנו:

אמר ליה רב יהודה הנסקלין בנשרפין - דאע"ג דנשרפין רובא מדתני לר' שמעון בסקילה מפני שהשריפה חמורה:

התם - הוא דקא מסיימי רבנן שהסקילה חמורה לאו למיתב טעמא למילתייהו מסיימי הכי אלא הכי קאמרי ידונו בשריפה כדינייהו בתר רובא ודקאמרת למיזל בתר מיעוטא משום דשריפה חמורה ואין אנו רשאין למשוך את הקלים לאו חמורה היא אלא קלה היא:

דף פא.

לא תימא ליה לאבוך הכי - להודיעו בהדיא שהוא טועה משום דמכסיף ומצטער:
אלא אמור לו אבא כך כתוב בתורה - קס"ד בתמיהה קאמר וכי כך כתיב בתורה:
סוף סוף היינו הך - דמביישו ואומר וכי יפה אתה עושה:
אלא - בניחותא אומר לו מקרא האמור בתורה ואומר לו אבי מקרא כך וכך כתוב בתורה והוא עצמו ישים על לבו על מה זה מזכירו והכי נמי אין לך לומר לאביך לא תתנייה הכי:
מתני' עבר עבירה שיש בה שתי מיתות - כגון חמותו והיא אשת איש:
בזיקה הראשונה - בגמרא מפרש לה:
גמ' פשיטא - דבחמורה נדון שהרי אף בה נתחייב דהיכי סליק אדעתן לידון בקלה וכי אתגורי אתגר במה שעבר שתי עבירות אילו לא עבר אלא על החמורה היה נדון בה ועכשיו שהוסיף לעבור עמה עבירה אחרת נדון בקלה:
אמר רבא - ודאי אי מקמי דאתא לקמן עבדינהו לתרוייהו לא איצטריך לאשמועינן כי איצטריך למתנייא כגון דנגמר דינו תחלה לקלה סד"א וכו':
מנא הא מילתא וכו' - ואע"ג דנגמר דינו לקלה:
בסקילה - דכל דמיהם בם בסקילה דהיא חמורה ואי דלא נגמר דינו קודם לכן לא איצטריך קרא לאשמועינן:
בן סורר ומורה - וקרי ליה שופך דם על שם שסופו לשפוך כדאמרי' (לעיל דף עב.) שעומד בפרשת דרכים וכו':
דאהדריה משה - במשנה תורה:
אל ההרים לא אכל - סיפיה דקרא צדיק הוא חיה יחיה לומר זה צדיק גמור וע"כ משום דלא עביד הני לאו צדיק הוא אם עבר עבירות אחרות אלא לאו כמשמעותיה מדריש:
אל ההרים לא אכל - שלא נצטרך לזכות אבותיו מתוך שהוא חסיד:
שלא נהנה מקופה של צדקה - שהוא דבר גנאי לאדם הגון:
בזיקה הראשונ' - באותו איסור שהוזקק זה תחלה להזהר בו ולפרוש ממנו הוא נדון אבל לא באיסור הבא עליו אחרון אע"פ שהוא חמור דקסבר ר' יוסי אין איסור חל על איסור ואפי' חמור על הקל הלכך אין כאן שתי מיתות:
חמותו ונעשית אשת איש - כגון נשא בת אלמנה ונאסרה אמה משום חמותו ואחר כך נשאת ונאסרה עליו משום אשת איש נדון בחמורה בשריפה דהיא קדמה אבל אם היתה אשת איש ונעשית חמותו הואיל כשנשא בתה כבר היתה זו אסורה עליו משום אשת איש תו לא חייל אסור חמותו אאסור אשת איש ואינו נדון אלא בחנק:

דאמר ר' אבהו - ביבמות בפ' ד' אחין:
מודה ר' יוסי באסור מוסיף - ומחדש דבר על האשה הזאת לאסור בה דבר חדש (או) לאסרה על מי שלא היתה אסורה עליו מתחלה כגון הכא כשהיתה אלמנה והיא חמותו היתה אסורה לו משום חמותו ומותרת לכל אדם וכשנעשית אשת איש הוסיף בה השם הזה איסור שאסרה לכל העולם וכי האי גוונא מודה ר' יוסי דאסור חל על אסור מגו דחייל אכולא עלמא שהיתה מותרת להם עד עכשיו חייל נמי אהאי ואע"פ שאסורה לו ועומדת:

דף פא:

אמר ליה אדא ברי בתרי קטלי קטלת ליה - בתמיהה אמת שחלו שתיהן עליו ועבירה שיש בה שתי מיתות הוא נדון בחמורה והיאך אתה בא לדונו אף באשת איש וכי תהרגנו שתי פעמים וכי חייל אשת איש אחמותו לרבי יוסי לענין שוגג הוא ולהתחייב שתי חטאות:
מתני' מי שלקה ושנה - שלקה שתי פעמים על שתי עבירות:
גמ' של כריתות - לאו שיש בו כרת והתרו בו למלקות:
דגברא בר קטלא הוא - בידי שמים יכרתוהו:
וקרובי הוא דלא מקרב קטלא - עדיין לא נתקרבה מיתתו:
דמוותר נפשיה - דמפקיר עצמו לעבירות:
של כרת אחת - שעבר אותה עבירה עצמה שלש פעמים על השתים לוקה ובשלישית יכנסוהו לכיפה:
דרבן שמעון - ביבמות נשאת לראשון ומת לשני ומת לשלישי תנשא לרביעי לא תנשא דעד תלתא זימנין לא הויה מוחזקת לקבור את בעליה:
לימא מתניתין - דבשתי מלקיות מחזקת ליה רשע ובעי כיפה דלא כרבן שמעון בן גמליאל:
עבירות מחזיקות - אותו בחזקת רשע הוא ובהתראה ולא מלקות הלכך בשלישי כונסין אותו לכיפה דהא איתחזק ליה בשלש עבירות:
מיתיבי - לרבינא דמהדר לאוקומה למתני' כרבן שמעון בן גמליאל מדפליג אבא שאול ואמר כר' שמעון בן גמליאל מכלל דת"ק לאו כרשב"ג:
ומר סבר לא הוחזק עד שילקה שלש מלקיות - וכיון דלקי על השלישית אע"ג דאיתחזק השתא רשע לא מעיילינן ליה לכיפה דבתרי דיני לא דיינינן ליה:

התרו בו ושתק - שהראה בעצמו כמקבל התראה ומיהו לא התיר עצמו למלקות בהדיא וכן בהרכין בראשו ורמז שהוא מקבלה אע"פ דלא לקי בהתראות כי הני דלא התיר עצמו למלקות מ"מ התראות נינהו להחזיקו רשע ופעם ראשונה מתרין ביה ושבקינן ליה וכן בעבירה שניה ושבקינן ליה ובשלישית מתרין ביה למלקות וכונסין אותו לכיפה עליה שהרי הוחזק רשע בשלש עבירו' של התראת מלקות:

אבא שאול אומר וכו' - והא הכא מלקות ליכא דלא התיר עצמו למלקות שהרי שתק דנימא טעמא בדאבא שאול משום דמלקיות מחזיקות ולא הוחזק עד שילקה וכיון דלקה על השלישית לא עייל ליה לכיפה:

במאי קא מיפלגי - והא לא לרבינא מותיב דהא לדידן נמי קשיא דבפלוגתא דרבי ורשב"ג לא מצינו לאוקומה דהא ע"כ עבירות מחזיקות סבירא להו דהא אין כאן מלקות ואמאי בעי אבא שאול רביעית:

אמר רבינא - בין הכא בין במתניתין קמייתא בכיפה צריכה התראה קא מיפלגי ודכולי עלמא כרשב"ג ולא הוחזק עד שלש עבירות של התראת מלקות מקובלות או בפיו או בשתיקה או בהרכנת ראש וקמיפלגי בכיפה אי צריכה התראה ת"ק סבר כיון שהוחזק רשע על שלש התראות של מלקות כונסין אותו לכיפה ואע"פ שלא הותרה על כך ואבא שאול סבר על ג' התראות של מלקות הוחזק רשע ולא על השתים ומהשתא בעינן עבירה רביעית להתרות בו אם תעבור תכנס לכיפה:

מלא קומתו - גובה:

והיכא רמיזא - ודאי הלכה למשה מסיני היא הך עונש דכיפה ומיהו היכא רמיזא מקצת:

תמותת רשע רעה - מי שהוחזק רשע תמיתתו רעתו אלמא מוחזק רשע בר מיתה הוא:

במצודה רעה - איידי דאיירי הכא ריש לקיש בהאי קרא מייתינן לאידך דרשא דר"ל:

מאי מצודה רעה חכה - אמ"ו בלע"ז שהוא רע וחלש וקטן ואוחז בו דגים גדולים פתאום ואינו רואה ואינו דומה לנאחז ברשתות ע"י מארב ותחבולות:

מתני' שלא בעדים - שלא ניתן לב"ד להרגו:

לחם צר - לקמן בעי מאי שנא בכיפה קמייתא:

גמ' מנא ידעינן - הואיל וליכא עדות:

בעדות מיוחדת - דשנים מעידין עליו ועדותן אמת אלא שאין מיתתו מסורה לב"ד כגון שנים רואין אותו אחד מחלון זה ואחד מחלון זה דאמר במסכת מכות (דף ו:) דלא מיקטל עליה ומיהו הכא תנינן דעייל לכיפה אבל על פי עד א' מוציא דבה בעלמא הוא:

בעוקצי תאנים - בדיקות יתירא הוא ונהי דבן זכאי פטר ליה בההוא הכחשה מקטלא מיהו עדות אמת הוא ועייל לכיפה:

מעייניה - בני מעיו:

והדר מאכילין אותו שעורין - שנופחין בתוך מעיו ומתוך שהוקטן מעיינו הוא נבקע:

מתני' הקסוה - מפרש בגמרא:

ארמית - בת עובד כוכבים:

קנאין פוגעין בו - בני אדם כשרין המתקנאין קנאתו של מקום פוגעין בו בשעה שרואין את המעשה אבל לאחר מיכן אין מיתתו מסורה לבית דין והלכה למשה מסיני הוא:

פוגעין - ממיתין כמו לך ופגע בו (מלכים א ב':כ"ט):

גזירין - פקעין אשעל"ש בלע"ז:

גמ' והיכא רמיזא - דשייכא בה מיתה:

כבלע את הקדש - לשון גנב שמבליעין ומחביאין ורמז בעלמא הוא ולא מקרא נפיק דעיקר קרא בלוים כתוב שהוזהרו שלא לראות בסלוק מסעות בשעת הכנסת כלים לנרתק שלהן שהיו אהרן ובניו מכסין הארון והמזבחות כמו שכתוב שם ובא אהרן בנסעם והורידו:

יכה קוסם את קוסמו - שמקלל כלפי מעלה בקוסם יכה הקוסם זה את קוסמו היינו כלפי מעלה שנותן קסמים האלו בלבו (קסבר המקלל דקא מחשב ליה) האי קוסם בעיניו שהוא ראוי ויש בו כח לקלל בו:

יכהו קוסם - מקלל את חבירו ואומר יכהו הקוסם הזה:

לו ולקונו ולמקנו - דהיינו כלפי מעלה שהוא קונה את העולם ומקנה לבריותיו את טובו:

דף פב.

לא פגעו בו קנאין מהו - מה עונש בדבר:

אנשייה רב לגמריה - שכח מה שגמר מרבו בדבר זה ולא ידע להשיבו:

וכן הוא אומר ואת זכר וגו' - סיפיה דקרא תועבה היא:

זונה - מופקרת ואפי' ישראלית:

קדש - מפקיר קדושתו והולך לרדוף זונות קדשה מחללת קדושתה וכן קדש מחלל קדושתו:

כתוב על גלגלתו של יהויקים - משום ר' חייא בר אבויה נקט לה:

זאת ועוד אחרת - נקמה נעשית בה כבר ועוד אחרת תעשה בה:

זקינו דר' פרידא - הוא ר' חייא בר אבויה והכי אמרי' בחלק:

נבוג - בצבצה ויצאה מקבורתה:
קבורת חמור - מושלך ברחובות:
בסיפטא - ארגז:
לשיבבתהא - לשכנותיה:
דלא קא מנשי לה - אינה נשכחת מלבו:
שגרתה לתנורא - הסיקה את התנור:
חייב עליה - כלומר נענש בה משום כל אלו:
נדה - אע"פ שדם כותית כדם בהמה מכל מקום מיאוס וחילול לקדושת השם הוא:
שפחה - שהיא כשפחה אצלו שכנסת ישראל גבירה נקראת:
עובדת כוכבים - לא תתחתן בם כי יסיר וגו' כל המסירות את הלב במשמע ומיהו לאו דלא תתחתן ליכא דאורייתא דדרך חתנות משמע ובית דינו של חשמונאי גזרו דלפרוש מינה משום כל הני:
א"א - ולאו ממש דקדושין לית להו ומיהו לא"א דמיא וחייב לפרוש הימנה שלא יהא רגיל באשת איש:
אבל אישות אין להם - שסתם כותית מופקרת ואינה מיוחדת לבעלה ולא דמיא לא"א:
אמר רב חסדא - קנאי הבא לימלך בבית דין ובשעת מעשה אם יפגע בו אין מורים לו שלא נאמרה אלא למקנא מעצמו ואינו נמלך:
ולא עוד אלא שאם פירש זמרי - מן האשה והרגו פנחס אחר כן נהרג עליו שלא נאמרה הלכה דא אלא בשעת מעשה:
זמרי הוא שלומיאל נשיא שבט שמעון כדלקמן:
שמעון - שני לבטן לוי שלישי לבטן:
בת יתרו מי התירה לך: משה קודם מתן תורה נשא וכשנתנה תורה כולן בני נח היו ונכנסו לכלל מצות והיא עמהם וגרים רבים של ערב רב:
ונתעלמה ממנו הלכה - שנאמר לו בסיני הבועל כותית וכו':
אחי אבי אבא - היינו משה שהיה אחי אבי אביו אהרן:
פרוונקא - שליח:
שמואל אמר מאי וירא ראה שאין חכמה - כלומר נזכר פסוק אין חכמה ואין תבונה נגד ה' שכל מקום שיש חילול השם אין חולקין כבוד לרב לפיכך הורה פנחס הלכה בפני רבו ולא המתין ליטול רשות ממשה שלא יראו הרואים וילמדו להתיר את כותית:
ויקם ויקח - מכלל דעד השתא לאו בידו הוה:

העדה - סנהדרין שהיו יושבים ודנין כדכתיב קח את כל ראשי ואמרי' בפר' ד' (לעיל לה.) חלק להם בתי דינין לדונם דיני נפשות על עון פעור:
שלף שננה - שלף הברזל שבראש העץ של רומח:
אונקלי - מלבוש:

דף פב:

נשען והולך על מקלו - על העץ לבדו בלי הברזל שלא יהיו מכירים בו בני שבטו שלהרוג הוא בא:
היכן מצינו כו' - כלומר אתם מפקירים עצמכם אחר בנות מואב אני למה לא אעשה כמותכם וכי שבט שלי גדול משלכם שאהיה פרוש וטהור יותר מכולכם כיון ששמעו כן אמרו הניחו לו ליכנס לקובה שאף הוא רוצה כמותינו:
צרכיו - תשמיש:
התירו פרושין את הדבר - ודאי מותר לעשות כן שהרי פנחס עשה כמותינו כך אמרו העומדים שם כשראו שנכנס:
שהיה לו לפרוש - מן האשה ושוב אין ניתן להורגו:
לדבר - לזעוק לאנשי שבטו לסייעו:
שכוון בזכרותו ובנקבותה - וראו אותם דבוקים זה בזה וידעו שניתן רשות לקנאי לפגוע בו ולא יאמרו שנאה היתה בלבו עליו:
שלא נשמטו - לפרוש זה מזה עד שראו שהרגם בדין:
והגביה את המשקוף - והוציאן נדבקים ולא הוצרך להשפיל הרומח וישמטו:
ואחד שבא מלאך והשחית - והוטרדו בני שבטו ולא הרגו לפנחס:
פלילות - ריב:
בן קנאי - משבט לוי שקינא במעשה דינה דכתיב (בראשית ל"ד:ל"א) הכזונה יעשה את אחותנו:
בן משיב חמה - אהרן במעשה דקרח דכתיב כי יצא הקצף וכתיב ויתן את הקטורת:
אבי אמו - יתרו דאלעזר אבי פנחס לקח מבנות יתרו דכתיב ואלעזר בן אהרן לקח לו מבנות פוטיאל לו לאשה ומפרש באגדה פוטיאל זה יתרו שפיטם עגלים לעבודת כוכבים ואמרו בסוטה פוטיאל זה בנו של יוסף שפטפט ביצרו ומשנינן אי אבוה דאמיה מיתרו אמיה דאימיה מיוסף אי אבוה דאימיה מיוסף אימיה דאימיה מיתרו דיקא נמי דכתיב פוטיאל ולא פוטאל:
וראויה כפרה זו - שעשה פנחס:

שתהא מכפרת לעולם - דכתיב (במדבר כה) לברית כהונת עולם תחת אשר קנא לאלהיו ויכפר:

ד' מאות וכו' - זרזיר בגימטריא הכי הוו:

מתנים - לשון המתנה:

או תיש - עד שתשש כחו:

אלקום עמו - שכל הקמות שלו:

ופנחס לא היה יודע - שהקדוש ב"ה ששמו מלך אלקום עמו שלא היה צריך להמתין שיתשש כחו ונראה בעיני שהתיבה הזאת לשון ערבי שכל פתיחת תיבותיהן אל:

ששים - ואין לדבר רמז במקרא:

שנעשה - ביצים שלו כביצים מוזרות שהוקלש ונתבלבל שכבת זרע שבתוכו מרוב בעילות:

והיא נתמלאה - שכבת זרע כערוגה מלאה מים:

מושבה - מקום מושבה שהיתה רחבה ביותר:

וקבר שלה - פתיחת רחמה:

שכזבה באביה - שצוה אליה אל תשמעי אלא לגדול שבהם:

כוס בי עם זה - שחוט אותם ע"י:

והיינו דאמרי אינשי - על שם כזבי אומרים דבר זה:

בן קני לאורבני - מקום יחוד:

אורבני - ערבה דקה הגדלה בין האגמים אשטוינ"א בלע"ז:

מאי בעי - ודאי משום זנות הלכה לשם:

בהדי קלפי דקני - קליפות הקנים:

שוילנאי מאי בעיא - ודאי משום זנות הלכה שם:

גפתה לאמה - הנאיפה אמה כלומר הוציאה שם גפייתה על אמה שכיון שזינתה קורין אותה זונה בת זונה:

הסליא - גרם שיזכרו ויספרו לשון לא תסולה (איוב כח) המסולאים בפז (איבה ד) שהיו מעריכין עצמן בפז ואת זה ואת משפחתו סלו בניאופים ל"א גרם לחפש ולדקדק אחר עונם לשון מסלסל בשערו (נזיר דף ג.):

מעשה כנען - זמה כדאמרינן בערבי פסחים (דף קיג:) ה' דברים צוה כנען את בניו ואהבו את הזמה:

הא אקריוה לרב כהנא בחלמיה - יכרת וגו' אלמא בר כרת הוא:

היוצק - שמן על מנחה:

והבולל - בשמן:
והפותת - פתים לאחר אפייתה כגון מנחת מחבת ומרחשת ומאפה תנור שהן באות אפויות:
והמניפה והמגישה - בקרן מערבית דרומית כנגד חודה של קרן כדאמרי' בסוטה בפ' ב' (ד' יב:) והמסדר שלחן (ולחם) הפנים:
בחוץ - אם עשה אחת מאלו בחוץ:
פטור - דלא חייב כרת אלא שוחט דכתיב (ויקרא יז) אשר ישחט וגו' ומעלה דכתיב (שם) אשר יעלה עולה וזורק דאתרבי מדם שפך בפ"ד (דף לד:) וכל הני דיש אחריה עבודה אמעיט בפ' בתרא דזבחים (דף קטו:) מה העלאה מיוחדת שהוא גמר עבודה אף כל שהוא גמר עבודה:

דף פג.

לא משום זרות - זר שעשה אחת מהם בפנים אינו חייב מיתה דנפקא לן בסדר יומא (דף כד.) מועבדתם עבודת מתנה ודרשי' עבודה תמה ולא עבודה שיש אחריה עבודה וכל הני יש אחריה עבודה יוצק ובולל ושאר עבודות דמנחה יש אחריה עבודה דהקטרת הקומץ אחר כולן. מסדר השולחן עבודה אחרונה של לחם הפנים היינו סילוק בזיכין והקטרתן המטיב את הנרות המדשנם שחרית יש אחריה הדלקת ערבית. מקבל דמים יש אחריו זריקה:
ולא משום טומאה - כהן טמא ששימש דזרות ושמוש בטומאה מחד קרא נפקי אזהרה דידהו בפ' כל הזבחים תנינא בשחיטת קדשים (זבחים דף טו:) וינזרו מקדשי בני ישראל ולא יחללו דהיינו טומאה כדכתיב בתריה אמור אליהם לדורותיכם וגו' וזר נמי מיניה דרשינן מדאיצטריך קרא למיכתב בני ישראל למעוטי מאי אי למעוטי קדשי נכרים וקדשי נשים וכי בטומאה קרבי והא אמרינן התם דלא אלא הכי קאמר בני ישראל נמי שהם זרים לא יעבדו שלא יחללו וכיון דזרות וטומאה מחד קרא נפקי מאן דמחייב אזרות מחייב נמי אטומאה:
ולא משום מחוסר בגדים - דאינהו נמי מזרות אתרבאי בפ"ב דזבחים (דף יז:) דכתיב וחגרת אותם אבנט וגו' בזמן שבגדיהם עליהם כהונתם עליהם אין בגדיהם וכו' והוו להו זרים:

ולא משום שלא רחוץ ידים ורגלים - דחוקה חוקה ממחוסר בגדים גמר לה התם לענין אחולי עבודה והאי תנא נמי יליף מינה דאמר מה מחוסר בגדים לא מיחייב אלא אגמר עבודה האי נמי לא מיחייב אלא אעבודה שהוא גמר:

הא מקטיר - דהויא עבודה תמה שאין אחריה עבודה חייב משום טומאה ומאי חייב לאו מיתה:

לא לאו - הוא דמחייב דכתיב ולא יחללו:

ופרכינן אלא זר נמי - הא דדייקינן הא מקטיר לענין זרות תימא נמי דלאו הוא דמחייב והא מיתה בהדיא כתיב והזר הקרב וגו':

הא כדאיתא וכו' - בזרות דייקינן הא מקטר חייב מיתה ולענין טומאה לאו:

מכלל דיוצק ובולל - מדקאמר מקטר לאו בעלמא הוא דאית ביה ומההוא חיובא ממעיט ליוצק ובולל אלמא אפילו לאו לא מיחייב משום טומאה:

אזהרה ליוצק ובולל - לטומאת הגוף מנין:

קדושים יהיו ולא יחללו - אם אינו ענין לעבודה תמה דהא כתיב וינזרו ולא יחללו תנהו ענין לעבודה שיש אחריה עבודה:

ואלו שבמיתה - ברייתא היא וחשיב נמי טובא ותני נמי טמא ששימש:

האוכל את הטבל וכו' - כולה מתני' יליף לה מקראי לקמן:

ופרועי ראש - ששימשו פרועי ראש שעברו עליהם יותר משלשים יום שלא גלחו ראשם:

אבל ערל - שמתו אחיו מחמת מילה וכן אונן ששימש וכן מי ששימש מיושב דכל הני כולהו קים להו בהוא דמחלי עבודה בפ"ב דזבחים (ד' טו:) אפילו הכי ליתנהו במיתה אלא באזהרה ולקמן מפרש לה:

בעל מום - כהן בעל מום ששימש:

רבי אומר במיתה - לקמן מפרש פלוגתייהו:

הזיד במעילה - נהנה מן הקדש שיש בו מעילה במזיד:

אשר ירימו - שעתידין לתרום וקאמר דלא יחללום שאסור לאכלם בטבלם:

מתרומה - שאכלה בטומאה דכתיב ומתו בו כי יחללוהו:

מנותר - כי את קדש ה' חלל:

תרומה חוצה לארץ וכו' - סימן הוא זה תרומה וזה תרומה מעורבת בו ואין נוהגין בחוצה לארץ אבל נותר נוהג במדבר ובשעת היתר הבמות בכל מקום ויש היתר לאיסורו זה יש היתר לאיסורו בהפרשה וזה יש היתר לאיסורו דטביל ומותר בתרומה אבל נותר אין היתר לאיסורו זה נאמר בו חלול בלשון רבים ולא יחללו וזה בלשון רבים כי יחללוהו אבל נותר לשון יחיד קדש ה' חלל:

פגול ונותר - אין נוהג לא בטבל ולא בתרומה אלא בקדשים:
שכן פסול אוכלין - נותר וטבל שניהם פסול המאכל אבל תרומה פסול הגוף הוא דכי יחללוהו בטומאת הגוף כתיב טבל ונותר אין להם טהרה במקוה אבל טמא בתרומה יש לו טהרה במקוה:
שנאמר ושמרו את משמרתי וגו' - לכהנים טמאים דבר הכתוב בפרשת אמור איש איש מזרע אהרן:
טהורה אין - מילתא באפי נפשה היא וקאי אדשמואל דאמר טמא שאכל תרומה טהורה קאמר טהורה דווקא אבל טמאה לאו במיתה אם אכלה בטומאת הגוף:

דף פג:

לימא מר במיתה - דכתיב בתריה ומתו בו כי יחללוהו וכל זר לא יאכל קדש וכל פרשתא בתרומה קאי דכתיב (ויקרא כ"ב:ז') ובא השמש וטהר ואחר יאכל מן הקדשים שאין כפרתו מעכבתו ואילו קדשים לא אכיל עד שיביא כפרה:
הפסיק - בין ומתו בו ובין כל זר ומשמע דלא כתיב מיתה אלא לגבי כהנים ומשום טומאה:
וינזרו - ויבדלו מלעבוד:
גוף טמא מקוה ברבים - טמא ששימש וטמא שאכל תרומה שניהם פסולי הגוף ושניהם פסולי טומאה ויש להם היתר במקוה וחלולו בלשון רבים:
שכן קדש - טמא ששימש ועסק בקדשים ובנותר קדש ושניהם בפנים מה שאין כן בתרומה:
וחגרת אותם אבנט וגו' - והיתה להם כהונה משמע שעל ידי בגדים הויא כהונה:
מכלל שהיא טמאה - קודם כפרה:
בן נכר - כהן מומר לעבודת כוכבים שהוא ערל לב ונתנכרו מעשיו לאביו שבשמים:

דף פד.

וערל בשר - שמתו אחיו מחמת מילה:
לא יבא - והיינו אזהרה מדברי קבלה בעלמא ולא לקי עלה:
ומן המקדש לא יצא וגו' - כלומר אע"פ שמתו אביו ואמו אין צריך לצאת מן המקדש שאם יעבוד לא יחלל הא כהן אחר שלא יצא חלל:
מי כתיב בגופיה - מי כתיב בכהן הדיוט גופיה חילול מכלל דמכהן גדול דכתי' ביה אונן ואינו מחלל הוא דקא אתי:

ולא לישיבה - דכיון דלא נבחר הוה ליה כזר ובפ"ב דזבחים (דף כג:) רמינן מכדי יושב כזר דמי ומיחל עבודה אימא במיתה הוא כזר אלמה תניא אינו במיתה והתם מפרק לה משום דהוי זר ושלא רחץ ידים ורגלים ושתויי יין שלשה כתובים הבאים כאחד דכתיב בהו מיתה ואין מלמדין:

אמר קרא בו - בתרומה במיתה דכולהו נמי מיניה גמרי ואתא בו למיעוטא ולא בעל מום ומסתברא בעל מום הוא דקא ממעט ולא טמא וטבול יום שהן פסול טומאתן במיתה:

גמר חטא חטא מתרומה - מעילה כתיב בה וחטאה בשגגה והכא כתיב ולא ישאו עליו חטא ומתו:

בו ולא במעילה - וממיתה לחודה הוא דאמעיט דגבי מיתה הוא דכתיב בו אבל אזהרה מגמרא גמר להזיד במעילה בגזרה שוה דחטא חטא מתרומה:

מה להלן בידי שמים - דבמאתים וחמשים איש דקרח בשרופים כתיב (במדבר יז):

ר' יוחנן בן נורי וכו' - דס"ל נביא שהדיח את הרבים בחנק ולקמן מפרש במאי פליגי:

פלוגתא דר"ש ורבנן - באלו הן הנחנקין ויליף טעמא מקרא:

והא תנן - זר ששימש רבי עקיבא אומר בחנק ובברייתא קתני לר"ע בסקילה:

מתניתין ר' שמעון - דאמר נביא שהדיח בחנק וזר ששימש מיניה גמר ורבי שמעון תלמידו של רבי עקיבא הוא ואמר לר"ע זר ששימש בחנק נביא שהדיח בחנק:

ובברייתא רבנן - בני מחלוקתו של רבי שמעון ואף הם תלמידי רבי עקיבא הוו ואמרי משמו סקילה בתרוייהו:

דף פד:

מתני' אלו הן הנחנקין. ממרא על פי בית דין - כמו ממרים הייתם עם ה' (דברים ט':ז') שמסרב על פי ב"ד הגדול שבלשכת הגזית:

וזוממי בת כהן - אע"פ שהם היו מחייבין אותה שריפה אין נדונין אלא במיתה שהיו מחייבין לבועל והיינו חנק כשאר בא על אשת איש כדמפרש קרא היא תשרף ולא בועלה וזוממיה ילפינן מכאשר זמם לעשות לאחיו לאחיו ולא לאחותו:

ובועלה - בנשואה בת כהן קמיירי אבל ארוסה בועלה בסקילה:

גמ' ס"ד - בתמיה:

קטל חד בסייף - כדתנן בפרקין לעיל (דף עו:) אלו הן הנהרגים הרוצח ועיר הנדחת:

מאי איכא למימר - הכא דאיכא למדרש דאביו בחנק:

אלא מדכתיב מכה איש ומת - היכא דבעי מיתה מפרש מיתה בהדיא:

אפילו נפלים - כגון בן תשעה וראשו אטום או שיש לו שני גבין דלא חיי:

כתיב ביה נפש - ונפש משמע דם דהוה חבורה:
הכחישה - לבהמה:
באבנים - דלא עשה בה חבורה:
לנפש אדם - דהיינו אביו דאף על גב דלא בעינן מיתה חבורה מיהא בעינן:
אלא הקישא למה לי - דאתקש מכה אדם למכה בהמה בחד קרא הואיל וילפת ליה מאם אינו ענין:
לכדתניא דבי חזקיה - בב"ק [בהמניח] (דף לה.) לפטור חייבי מיתות שוגגין מן התשלומין מה מכה בהמה לא חלקת בו וכו':
הניחא וכו' - פלוגתא דרבי יוחנן ורשב"ל בכתובות באלו נערות (כתובות דף לד:):
מה מכה בהמה לרפואה - כגון מקיז דם פטור מן התשלומין שהרי לא הזיקה:
אף מכה אדם - דהיינו אביו:
לרפואה פטור - ממיתה ואע"ג דחבורה היא:
ואהבת לרעך כמוך - לא הוזהרו ישראל מלעשות לחבריהם אלא דבר שאינו חפץ לעשות לעצמו:
סילוא - קוץ ישב לו בבשרו:
למפתח ליה כוותא - כויה להוציא ליחה ממנה:
אי הכי אחר נמי - לא ליפתח שהרי כל ישראל הוזהרו על חבלת חבירו דכתיב (דברים כ"ה:ג') לא יוסיף פן יוסיף:
שגגת לאו - כשאין מתכוין הוי שגגה באיסור שזדונו לאו בעלמא דקיל:
מחט של יד - היא מחט קטנה שתופרין בה בגדים ניטלת בשבת ליטול בה את הקוץ ומשום דקתני לה להלן במסכת שבת בפרק כל הכלים (שבת דף קכב:) גבי ושל שקאין לפתוח בו את הדלת קרי ליה להא קטנה מחט של יד:
דילמא חביל - ועביד חבורה בשבת:
מקלקל הוא - וכל המקלקלין פטורין בחלול שבת דמלאכת מחשבת כתיב ואין מחייב אמקלקל אלא רבי שמעון ומקלקל בחבורה רבי שמעון נמי לא מחייב אלא במתכוון לכך דהוי צריך לחבלה אבל הנוטל קוץ אין צריך לחבלה וברצונו לא יחבל:

דף פה.

ור' שמעון אית ליה מלאכה שאינה צריכה לגופה פטור עליה - בפרק המצניע (שבת ד' צנ:) גבי המוציא את המת במטה:
מהו שיעשה שליח - ב"ד לאביו אם נתחייב אביו נדוי או מלקות:

ואחר מי התירו - לקללו ולהכות את חבירו והלא כל ישראל הוזהרו על הכאת חביריהם ועל קללתם כדילפינן בד' מיתות (לעיל ד נח:) אפ"ה נעשה שליח ב"ד לכך דכתיב (דברים כ"ה:ג') ארבעים יכנו וכתיב (במדבר ה':כ"א) יתן ה' אותך:

ומה מי שמצוה להכותו - ברייתא תניא הכי במכילתא:

מאי לאו אידי ואידי - מצוה ואינה מצוה תרוייהו במקום מצוה והא בבנו והא באחר והכי קאמר ויליף אזהרה למכה אביו ומה אחר שמצוה להכותו במקום מצוה דכתיב יכנו מצוה שלא להכותו יותר מארבעים דכתיב (דברים כה) ולא יוסיף פן יוסיף בנו שאינו מצוה להכותו אפילו במקום מצוה אלמא אינו נעשה שליח לכך אינו דין שמוזהר שלא להכותו שלא במקום מצוה:

ומה במקום מצוה שמצוה להכותו מצוה שלא להכותו - יותר מארבעים שלא במקום מצוה לא כל שכן ויליף אזהרה למכה אביו או חבירו מהכא:

בא אחר והכהו וקיללו פטור - קס"ד פטור ממלקות:

ואינו יוצא - ואשמעי' דבנו אינו נעשה שליח בית דין לכופו לצאת וקשיא לרב ששת:

ה"ג והאמר רב ששת ביישו ישן ומת חייב - ביישו ישן ומת תוך שינתו:

חייב - דהא מתביישין בניו והאי נמי ל"ש:

מכלל - דחייב דקתני גבי בנו ממון קאמר בתמיה והא באין בה שוה פרוטה מוקמת לה:

אלא - על כרחך חייב בדינו קאמר מיתה:

הכא נמי - דתני גבי אחר פטור בדינו קאמר וממלקות פטר ליה ואכתי מאי שנא:

בעושה מעשה עמך - וזה שעובר עבירה שחייב מיתה לאו עושה מעשה עמך הוא:

התינח קללה - דכתיב ביה בעמך:

מקשינן - כלומר גמרינן במה מצינו ואיכא דאמרי היקשא דכתיב מכה אביו ומקלל אביו גבי הדדי באלה המשפטים אלא שמקרא אחד מפסיק בינתים:

אי הכי בנו נמי - דהא לא כתיב אזהרה במקלל אביו אלא במקלל חברו שאביו בכלל עמך בפ' ד' מיתות (לעיל ד' סו.):

דרב פנחס - משמיה דרבא במסכת חגיגה בסוף חומר בקודש:

במקוים - הראוי להתקיים ולא זה שנגמר דינו:

דף פה:

מידי דהוה לאחר מיתה - דילפינן לקמן מקלל לאחר מיתה חייב וא"ת והתנן מכה לאחר מיתה פטור והכא מיחייב ליה אהכאה דקתני הכהו וקללו היינו טעמא דפטור מכה

לאחר מיתה משום דבעינן חבורה ולאחר מיתה ליכא חבורה דליכא נפש דנפקא ליה לעיל מנפש ויוצא ליהרג איכא חבורה דחי הוא אלא דסופו למות:

מתני' שהמקלל לאחר מיתה חייב - כדליף בגמרא:

והמכה לאחר מיתה פטור - דחבורה ליכא:

גמ' אביו ואמו קלל - קרא יתירא הוא דהא כתיב רישיה דקרא אשר יקלל את אביו ואת אמו:

מכה שעשה שלא בעמך כבעמך - דגבי הכאה לא כתיב בעמך למעוטי שאינו עושה מעשה עמך והאי תנא סבר לא מקשינן הכאה לקללה מפני המקרא המפסיק בינתים:

לא חייב בו לאחר מיתה - דהא חבורה כתיב:

לרבות בת - טומטום ואנדרוגינוס:

אין לי אלא אביו ואמו - שניהם יחד:

אביו קילל ואמו קילל - בראש המקרא סמך קללה לאביו ובסוף סמך לאמו:

עד שיפרט לך הכתוב יחדיו - וכמו שפרט בחורש בשור ובחמור מדפרט לך ש"מ דאי לא הוי יחדו הוה משמע שור לבדו וחמור לבדו והא אביו ואמו דרישא דרשינן נמי או אביו או אמו וסיפא לאתויי לאחר מיתה:

מומקלל אביו - דואלה המשפטים:

ואידך - דמפיק לאחר מיתה מאביו ואמו קילל:

ולתני נמי וכו' - אמתניתין קאי דקתני זה חומר במקלל מבמכה:

לימא הני תנאי - תנא דמתניתין דלא תנא חומר במכה שעשה בו שלא בעמך כבעמך ותנא דברייתא דלעיל דתנא ומה מכה שעשה בו:

גירי אמת הן - מתחילתן גרים גמורים היו ועכשיו הרשיעו וישראל שאינו עושה מעשה עמך הוא וכי היכי דעל קללתו פטור על הכאתו נמי פטור:

גירי אריות הן - והרי הם כעובדי כוכבים גמורים:

אי הכי - דטעמא דפטור משום דגירי אריות הן:

היינו דתנא עלה - בתמיה בהך מתני' דקתני אינו מצווה לא על הכאתו ולא על קללתו קתני ושורו כישראל שור שלנו שנגח את שורו ושורו שנגח שלנו תם משלם חצי נזק ומועד משלם נזק שלם ואילו דעובד כוכבים תנן שור של ישראל שנגח שור של עובד כוכבים פטור ושל עובד כוכבים שנגח שור. של ישראל בין תם בין מועד משלם נזק שלם:

מתני' שיכניסנו לרשותו - דכתיב (שמות כב) ונמצא בידו ותניא במכילתא ונמצא אין מציאה בכל מקום אלא בעדים בידו אין בידו אלא ברשותו וכן הוא אומר (במדבר כ"א:כ"ו) ויקח את כל ארצו מידו:

גמ' עמור - שמוש:
גנבו ומכרו כשהוא ישן מהו - לקמן מפרש לה הבעיא:
מכר אשה לעוברה - גנב אשה מעוברת ומכרה לעוברה שלא מכר הגוף שלה אלא שיהא עובר מכור:
דליכא עימור - לא בישן ולא בעובר:
דזגא עליה - דסמך עליו:
דאוקמא באפי זיקא - וכל כמה שהיא עבה מועיל יותר להגין בפני הרוח:
אין אלא איש - כשהגנב איש:
וגונב איש - שהנגנב איש ולא אשה וקרא קמא דלא קפיד אנגנב למהוי איש דכתיב נפש הלכך אין לי אלא איש שגנב בין איש בין אשה דהיכא דגנב הוי איש כתוב גונב נפש ואשה שגנבה איש דכתיב וגונב איש וגונב אפילו אשה גונבת משמע:
הגנב - מ"מ וההוא דרשינן ליה בספרי למעוטי גונב עבד:
ועדיין ישנו ברשותו - ברשות הנגנב עצמו שעדיין לא הכניסו גנב ברשותו:
פטור - שהרי לא גנבו:
לאביו - אביו של נגנב:

דף פו.

תני תנא - להך מתני' דקתני מכר לאביו חייב:
סתם ספרא - תורת כהנים:
סתם ספרי - ספר וידבר ומשנה תורה והאי סתמא דכי ימצא איש במשנה תורה הוא:
אליבא דרבי עקיבא - ממה שלמדו מר' עקיבא אמרום:
של בית פלוני - לא רצה להזכיר שמם שחשובין היו ובזה לא היו נוהגין כדת שהיו הרבה דרין בבית אחד אנשים ונשים . והיו מצויין תמיד עם נשי חביריהן ולא שמתייחדין:
ונמצא - קרא יתירא הוא דאי ללמד שימצא בעדים מכי ימצא נפקא:
כמצויין בידן דמו - התלמידים מצויין תמיד בבית הרב ואם גנב הרב אחד מתלמידיו ומכרו אינו נהרג:
אין לעבדים בושת - המבייש את העבד לא חייבתו תורה לתת דמי בשתו:
וכי ינצו אנשים יחדיו והכה איש וגו' - מהתם נפקא לן חיוב בשת דכתיב וקצותה את כפה ממון אתה אומר ממון או אינו אלא ממש נאמר כאן לא תחוס עינך ונאמר להלן בעדים זוממין (דברים יט יג) לא תחוס עינך מה להלן ממון אף כאן ממון:

עבד שאין לו אחוה - ואפי' עם אחיו בני אביו דכתיב (בראשית כב ה) עם החמור עם הדומה לחמור אינו אלא כבהמה:
אחיו הוא במצות - בכל מצות שהאשה חייבת בהן עבד חייב בהן דגמר לה לה מאשה:
והכא - במתני' בגונב נפש דכתיב מאחיו:
היכי דריש - רבי יהודה לחייב על מי שחציו עבד:
מאחיו למעוטי עבדים - דהא לרבי יהודה אין לו אחוה:
מבני - יתירא דריש ליה דהוה ליה למכתב מאחיו בני ישראל:
מלא תגנוב - האמור בעשרת הדברות דבגונב נפשות מתוקם לקמן בשמעתין:
דבר הלמד מעניינו - אם אי אתה יודע במה הכתוב מדבר צא ולמד מפרשה שכתוב בה ולפי הפרשה הוא נכתב אצלה וכאן במה כל הענין מדבר בנפשות לא תרצח ולא תנאף כל אלה חייבי מיתות ב"ד אף לא תגנוב בגניבה שיש בה מיתת ב"ד:
לא תגנובו - בפרשת קדושים תהיו:
משלש עשרה מדות - זו היא אחת מהן שיהא הדבר מעניינו למד:
במה הכתוב מדבר - הענין של מטה ושל מעלה מזו:
בממון - לא תעשוק את רעך (ויקרא יט):
עידי גניבה ועידי מכירה - שני כיתי עדים אחת העידה שגנב את הנפש ואחת העידה שמכר אין נהרגין כדמפרש טעמא ואזיל וכיון דאינהו לא מקטלי איהו נמי אם לא הוזמו לא מקטיל דהוי' לה עדות שאי אתה יכול להזימה ולא משכחת לה דמקטיל אלא בכת אחת שמעידין על הגניבה ועל המכירה:
פלוגתא דר"ע ורבנן - בבבא בתרא בחזקת הבתים על פי שנים עדים יקום דבר ולא חצי דבר והאי חצי דבר הוא אצל כל כת וכת דאי לאו עידי גניבה אינו נהרג משום עידי מכירה שיכול לומר עבדי מכרתי ואי לאו מכירה נמי לא מיחייב אגניבה:
בעדים האחרונים של בן סורר ומורה - דתנן לעיל (דף עא.) מתרין בו בפני ג' ומלקין אותו חזר וקלקל נדון בעשרים ושלשה מתרין בו אביו ואמו בפני הדיינין וכשבאין עדים ראשונים ומעידין עליו שאכל תרטימר בשר ושתה חצי לוג יין מגניבה מלקין אותו כדכתיב ויסרו אותו דהיינו מלקות חזר וקלקל נדון בכ"ג למיתה ומודה חזקיה בהנך אחרונים שהעידו שחזר וקלקל שהוזמו שנהרגין ולא אמרינן שחצי דבר הוא דאי לאו סהדותא דקמאי לא מקטיל בסהדותא דהני אלא אמרינן הואיל ויש עונש על פי ראשונים שזה לקה על ידה תו לא שייכא ההוא סהדותא קמייתא בהני בתרייתא והני בתראי כוליה דבר קא עבדי:

דף פו:

להלקותו באנו - ולא העדנו להמיתו שלא ידענו שסופו לחזור ולקלקל:
להלקותו באנו - על הגניבה ולא ידענו שימכרנו:
דלא לקי - אגניבה לחודה משום דהוה ליה לאו שניתן לאזהרת מיתת ב"ד שאם ימכרנו יהרג:
עידי גניבה בנפש - שהעידוהו שגנב נפש:
מדאמר חזקיה אין נהרגין - אם הוזמו לאחר שבאו עידי מכירה משום הכי לוקין שהרי אין סופן למות על עדות זו ולא הוי לגבייהו לאו שניתן לאזהרת מיתת ב"ד:
דאי ר' יוחנן כיון דאמר נהרגין - אם באו עידי מכירה אחרי כן קודם הזמה ונגמר דינו ע"פ שתי הכתות והוזמו היכי לקו אם הוזמו קודם שבאו עידי מכירה הא הוה ליה לאו דלא תענה לגבייהו בשעה שהעידו לאו שניתן לאזהרה שלא להעיד כן שאם יעידו ולא יוזמו עד שיבאו עידי מכירה ויגמר דינו ויוזמו ימותו:
וכל לאו שניתן לאזהרת ב"ד אין לוקין עליו - ואפילו יפטרו מן המיתה שהרי לא לאזהרת מלקות ניתן:
אינהו היכי לקו - הא לאו כאשר זמם הוא ואי משום לא תענה (שמות כ) לאו שאין בו מעשה הוא:
בעידי מכירה כולי עלמא לא פליגי דנהרגין - אם נגמר דינו על פי שתי הכתות:
לחודה קיימא - ועידי גניבה אינן באין להורגו אלא להלקותו אבל עידי מכירה שבאין עמהן ואומרין שהתרו בו למיתה מונעין אותו ממלקות ומחייבין אותו מיתה והויא לה מכירה דבר שלם:
אתחלתא דמכירה - דקסבר ר' יוחנן לא לקי עלה דלאו שניתן לאזהרת מיתת ב"ד ואינן באין אלא להורגו ואף על גב דשתיהן צריכות זו לזו והוה ליה כל חדא וחדא חצי דבר מיקטל כרבנן:
ומודה ר' יוחנן בעדים הראשונים של בן סורר ומורה שהוזמו דאין נהרגין - דאינהו ודאי למלקות אתו כדכתיב ויסרו אותו (דברים כא):
הכל מודים כו' - כלומר יש עדים בבן סורר ומורה שהכל מודים באחת כתותיו לפטור ויש כת שהכל מודים בו לחיוב ויש כת בבן סורר ומורה שנחלקו חזקיה ורבי יוחנן לפי מה ששמענו במחלוקתן:
שנים אומרים בפנינו גנב - משל אביו מעות לקנות בשר ויין בפעם שניה אחר שלקה:

ושנים אומרים בפנינו אכל - הבשר ברשות אחרים דאינו חייב עד שיגנוב משל אביו ויאכל ברשות אחרים הנך שתי כתות צריכות זו לזו ואין הראשונים יכולין לומר להלקותו באנו והוה ליה חצי דבר לחזקיה דסבר לה כר"ע דאמר אין נהרגין ולר' יוחנן דאמר נהרגין כרבנן:

עידי מכירה בנפש - ולא באו עידי גניבה על כך לפנינו:

הא מתוך קאמר - אפי' חצי דבר אין כאן שהרי היה לו להציל נפשו מב"ד בטענה זו:

ובדלא אתו עידי גניבה - קאמר רב אשי וכדפרישית שהיה יכול לומר עבדי מכרתי:

לבסוף - אחר שהעידו עידי מכירה באו עידי גניבה ונגמר הדין ע"פ שניהם:

ואכתי מאי למימרא - כשהעידו הראשונים לא היה הדין ראוי ליגמר על פיהם ויכולין לומר לא היינו יודעין שיבואו עידי גניבה עלינו:

דקא מרמזי רמוזי - הני להני:

מתני' ג' בתי דינין היו שם - בירושלים דמשתעי בה קרא וקמת ועלית:

אחד יושב על פתח הר הבית - הוא שער המזרחי שלפנים מן החיל לפני עזרת נשים:

ואחד יושב למעלה הימנו - כשעברו עזרת נשים ובאין לפני עזרת ישראל:

ואחד בלשכת הגזית - שהיא בנויה בתוך העזרה חציה בקודש וחציה בחול כדאמרינן בסדר יומא (דף כה.):

באין לזה שעל פתח הר הבית - זקן זה שהורה בעירו ונחלק ב"ד שבעירו עליו והזקיקו הכתוב לעלות לירושלים ולשאול ובאין הוא ובית דין שבעירו לב"ד זה שעל פתח הר הבית שהרי בו פוגעין תחילה:

תלמיד שהורה לעשות - תלמיד שלא הגיע להוראה ונחלק על ב"ד שבעירו ובאו לב"ד הגדול ושאלו וחזר לעירו והורה כבתחילה פטור שאין לסמוך על הוראתו והתורה לא חייבה אלא מופלא ומומחה לב"ד כדאמרי' בגמ':

נמצא חומרו קולו - חומר שהחמירו עליו שאינו ראוי להוראה עד שיהא בן ארבעים שנה נעשה לו קל לפוטרו מן המיתה:

דף פז.

גמ' במופלא שבב"ד - במומחה לב"ד למעוטי תלמיד:

ממך זה יועץ - שנחלק בעיבור השנה הקרוי סוד ועצה כדמפרש לקמן:

וכן הוא אומר - דגבי יועץ כתוב ממך:

הלכה למשה מסיני - שאף עליה הוא נהרג:

למשפט זה הדין - אם נחלק בדבר הלמד בדין ג"ש גם הוא נהרג דאילו דין ממש כתיב להדיא בין דין לדין:

בין דם נדה דם לידה כו' - שנחלקו בדם נדה או בדם לידה או בדם זיבה:

ובין נגע לנגע - שנחלקו בנגעי אדם או בנגעי בגדים:

דברי ריבות - ה"ל למכתב דבר ריב וכתיב דברי ריבות לרבות חרמין וערכין והקדשות שהן באין וחלים ע"י דיבור הפה:

זו השקאת סוטה - שהיא על ידי ריב שבינה ובין בעלה:

ועריפת העגלה - שהחלל נהרג ע"י מריבה:

וטהרת מצורע - שאף נגעים ע"י ריב של לשון הרע הם באים:

זה לקט שכחה ופאה - שהן לעניים שכתוב בהן ואכלו בשעריך:

וקמת מבית דין - מדכתיב וקמת מכלל דביושבין עסקינן והיינו ב"ד שיושבין במקום הקבוע להם עד עת האוכל ושם באין כל הצריכין לדין ולהוראה בכל עיר ועיר ואזהר רחמנא לב"ד של אותה העיר שהמחלוקת ביניהם לילך ולישאל:

מלמד שבית המקדש גבוה מא"י - וקמת ועלית אל המקום ש"מ אין לך עיר בא"י שאין ירושלים גבוה ממנה:

וא"י גבוה מכל הארצות - תנא דברייתא קא מסיק למלתיה ולאו מהאי קרא יליף ולקמן מפרש מנלן:

אשר העלה וגו' מכל הארצות אשר הדחתים שם וישבו על אדמתם - ש"מ דאדמתם גבוה מכל הארצות דכתיב העלה:

מה להלן דבר שחייבים כו' - כדילפינן בהוריות:

תרגמא לי - להאי מתניתא דלעיל דקתני דמיקטיל אכל הני דחשיב בה הלכה וגזירה שוה וערכים והקדשות וכולהו הנך דתנא בה דתיתוקם כר"מ דאמר אין חייב אלא על דבר שזדונו כרת וכו':

כדתנן הם העידו - כלומר אי אפלוגתא דהנך תנאי פליגי זקן ממרא ורבנן:

הם העידו - ר' יהושע ור' פפייס במס' עדיות:

שמעברין את השנה כל אדר - ואע"פ שלא נמלכו לעבר קודם הפורים וקראו את המגילה באדר הראשון ואחר כך ראו שהשנה צריכה להתעבר ועברוה:

שהיו אומרים כו' - לפיכך הוצרכו להעיד כן שהיו שאר חכמים אומרים עד הפורים מעברין ושוב אין מעברין וטעמא מפרש במס' ר"ה דמן הפורים התחילו לדרוש בהלכות הפסח דתניא שואלים בהלכות הפסח קודם לפסח ל' יום וכי מרחק להו לא צייתי לשלוחי ב"ד שכבר שמעו מן הדרשנים לעשות הפסח בסוף ל' ואתי לזלזולי בחמץ:

דאי להאי גיסא - אם אמרו ב"ד שבלשכת הגזית שמעברים אחר הפורים מעוברת כר' יהושע ור' פפייס והוא אמר אינה מעוברת קא שרי חמץ בפסח:
ואי איפכא - נמי שרי חמץ בפסח דזדונו כרת:
הלכות אחד עשר - יום אחרון של י"א שבין נדה לנדה קיימא לן י"א יום שבין נדה לנדה הלכה למשה מסיני משעברו ז' ימי הנדה אינה חוזרת להיות נדה עד שיעברו י"א יום דכל דמים שרואה בהם דם זיבה הם ואם ראתה בהם יום או יומים רצופים שומרת יום ג' ואם פסקה ולא ראתה בו טובלת בו ביום וטהורה ואם ראתה ג' ימים רצופים הויא זיבה לקרבן ולטבילת מים חיים ואפליגו רבי יוחנן ורשב"ל בהלכות יום האחרון רבי יוחנן אמר הלכה אחת נאמרה בו ר"ל אמר שתי הלכות נאמרו בו ליחלק משלפניו והך פלוגתא בשילהי מסכת נדה ואתמר בתרתי לישני וחד מינייהו נקט הכא:
עשירי רבי יוחנן אמר הרי הוא כתשיעי - מה הרואה בתשיעי צריכה להיות שומרת עשירי שהרי ראויה בצירוף ג' לזיבה ושמא תראה בעשירי הרי שנים ותחזור ותראה באחד עשר הרי ג' אף הרואה בעשירי צריכה להיות שומרת אחד עשר ואע"פ שעשירי אינו ראוי לצירוף ג' שאין שנים עשר מצטרף עמהם לזיבה דהיכא דלא ראתה ג' רצופין להיות זבה בהנך י"א יום הוי יום שנים עשר תחלת נדה והיינו דקאמר רבי יוחנן התם הלכתא י"א הלכה אחת נאמרה בו ליחלק משלפניו ומאי איהו דלא בעי . שימור להיות שומרת שנים עשר נגדו דהא לאו מימי זיבה הוא אבל שוה לשלפניו להיות שימור לראיית עשירי כשם שהעשירי שימור לראיית תשיעי:
ור"ל אמר עשירי כאחד עשר - מה אחד עשר לא בעי שימור שנים עשר שהרי אין השנים עשר מימי הזיבה אף עשירי לא בעי שימור להיות שומרת י"א דלא נאמרה שומרת יום נגד יום אלא בראויה לצירוף ג' הלכך לר"ל שתי הלכות נאמרו ביום אחד עשר ליחלק משאר ימים שלפניו אחת שאינו צריך שימור ואחת שאין נעשה שימור לראיית עשירי ואי איפלוג זקן ממרא ורבנן בהלכות אחד עשר כדאיפליגו ר"ל ורבי יוחנן הוי דבר שזדונו כרת על שומרת יום כנגד יום חייב כרת כדכתיב (ויקרא טו, כה) כל ימי זוב טומאתה וגו' ודרשינן ימי וכל ימי:

דף פז:

דרב יצחק בר אבודימי - באלו הן הנשרפין פרישית לה גבי בתו מאנוסתו דמהאי דינא ילפינן והוא דבר שזדונו כרת:

הירוק עקביא בן מהללאל מטמא - דם הירוק הוי דם הנדה ואם אמר זקן ממרא כעקביא בן מהללאל מייתי לה לחיוב כרת שפעמים שרואה דם הירוק בתחלת נדותה ולבסוף ב' ימים רואה דם אדום ופוסקת והיא מתחלת למנות שבעה ימים מראיית דם ירוק וטובלת ומשמשת עם בעלה ב' ימים בנדותה לפי שדם הירוק טהור הוא והיה לה להתחיל למנות מראיית דם אדום:

מעין אחד הוא - דם הבא בשבועיים של נקיבה שהוא טמא ודם הבא לאחר שבועיים שהוא טהור ממעין אחד הוא:

התורה טימאתו - כל שבועיים:

והתורה טיהרתו - לאחר שבועיים וחזרה וטימאתו לאחר שכלין ימי טוהר:

ולוי אמר ב' מעיינות הן - נסתם הטמא לאחר שבועיים ונפתח הטהור וכשנסתם הטהור בסוף ימי טוהר נפתח הטמא ואמרי' במס' נדה מאי בינייהו בשופעת מתוך שבועיים לאחר שבועיים או מתוך שמונים לאחר שמונים לרב אע"פ שלא פסק מעיינה בתוך שבועיים ויוצא דם לאחר שבועיים ממנה טהור וללוי טמא עד שתפסוק שעה דנימא נסתם הטמא והשופעת מתוך שמונים לאחר שמונים לרב טמאה ואע"פ שזהו מעין עצמו של ימי טוהר וללוי טהורה עד שיפסוק מעין הטהור ויפתח מעין הטמא ואי איפלוג זקן ממרא ורבנן בהא קאתי לידי כרת אי רבנן כרב והוא כלוי איכא כרת לאחר ימי טוהר ואי רבנן כלוי והוא כרב איכא כרת בתחלת ימי טוהר דרב לקולא ולוי לחומרא:

קישתה ג' ימים בתוך אחד עשר יום כו' - כתיב בפרשת זבה באחד עשר יום שבין נדה לנדה שהם הימים המביאין לידי זיבה ואשה כי יזוב זוב דמה ימים רבים ותניא בפרק בנות כותים (נדה לו:) דמה מחמת עצמה ולא מחמת ולד מגיד שדם הקישוי שיצא קודם הולד מחמת צער הקישוי אינו מביאה לידי זיבה וכ"ש דם שלאחר הולד אבל אם ראתה ג' ימים רצופין בהן מתוך קושי ושפתה קודם יציאת הולד יום אחד מעת לעת ששקטה ונחה מצערה ואח"כ ילדה בין מתוך קושי בין מתוך שופי הרי זו יולדת בזוב לפי שכיון שלאחר ג' שפתה איגלאי מילתא דלאו מחמת ולד אתא ונעשית בהן זבה למנות ז' נקיים כדין זבה וכל זמן שלא תספור ז' נקיים לא יהא דם שלה דם טוהר ואפילו לאחר שבועיים ואחר מלאת שמונים שלה צריכה שני קרבנות אחד ללידתה ואחד לזיבתה:

לילה ויום - אבל מעת לעת לא חשיב שופי אם שפתה משש שעות של שלישי עד שש שעות של ד' הואיל וה"ל מקצת קושי ביום השופי לא הויא יולדת בזוב ור"א לחומרא ורבי יהושע לקולא והיינו דבר שזדונו כרת:

ששפתה מן הצער - ואין אנו חוששין אם לא שפתה מן הדם:

בפלוגתא דשמואל ור' אבהו - וכיון דאפיקי הני בי תרי ממונא מהאי ויהבו להאי בדינא דידהו והלך זה וקידש אשה באותו ממון לשמואל מקודשת לרבי אבהו אינה מקודשת דה"ל קידשה בגזל וקי"ל בפ"ב דקידושין (דף נב.) גבי מעשה דה' נשים שנתקדשו בכלכלה קידשה בגזל אינה מקודשת דהשתא אתי לידי כרת אי רבנן כשמואל וזקן ממרא כרבי אבהו וא"נ רבנן כרבי אבהו וזקן ממרא כשמואל אתי לידי כרת דקא משוי להו קידושין ואי אתי אינש אחרינא לבתר הכי וקדשה מפיק לה מבתרא בלא גט וה"ל דבר שזדונו כרת בלא עדים ובלא התראה דאי איכא עדים והתראה הוי מיתת ב"ד ואי ליכא לא זה ולא זה הוי כרת:

ונתתה נפש תחת נפש - במתכוין להרוג את זה והרג את זה ומיחייב ליה רבי ממון ורבנן פטרי וכפלוגתא באלו הן הנשרפין ואי תפסו יורשין דהרוג ממונא דהורג ופטר ליה זקן ממרא וקידשו בו את האשה לרבי מקודשת לרבנן אינה מקודשת ואי אתי איניש אחרינא וקידשה מקודשת לשני הרי חיוב כרת בדבר:

נתינה למעלה - גבי נוגף אשה הרה ונתן בפלילים (שמות כ"א:כ"ב) דמי ולדות:

בכ"ג - ואם הלקוהו ג' לר' ישמעאל חייבין לו ממון כשאר חובל בחבירו ומקדש בו את האשה ולרבנן בדין הלקוהו ואם תפס ממונו וקידש בו אינה מקודשת:

ספק - אם זה קדם אם זה קדם:

כהה - כאילו כהה הנגע דהוי מסימני טהרה כשמשתנה הלובן לאחר הסגר ולרבנן אם נכנס למקדש חייב כרת ולר' יהושע פטור:

עד שיראה כשני גריסין - שיעור הנגע כגריס על גריס וכתיב את האבנים אשר בהן הנגע שיהא הנגע על שתי אבנים על כל אחד ואחד שיעור נגע על ב' כתלים ובקרן זוית כגון מקצוע דרומית מזרחית אורכו כשני גריסין ורחבו כגריס שיהא בקיר הדרומי גריס וכן בקיר המזרחי והנגע כולו מחובר כאחד:

מאי טעמא דר' אליעזר - דבעי קרן זוית:

כתיב - ומראיהן שפל מן הקיר (ויקרא יג) וכתיב והנה הנגע בקירות הבית:

זה קרן זוית - ורבנן לא בעו קרן זוית והיכא דליתיה בקרן. זוית ונכנס בה אדם ואח"כ נכנס למקדש לרבנן חייב כרת לר' אלעזר בר"ש פטור:

דף פח.

לפריחה בבגדים - אם פרוח תפרח הצרעת ונתמלא כל הבגד:

אדם שפרחה בכולו טהור - דכתיב (ויקרא י"ג:י"ב) אם פרוח תפרח הצרעת וגו' ופליגי רבנן עליה והיכא דפרחה בבגד כולו והכניסו למקדש או הנוגע בו נכנס למקדש לרבנן חייב ולר' יונתן פטור:

המעריך פחות מבן חדש - אמר על פחות מבן חדש ערכו עלי והתורה לא נתנה לו ערך דגבי ערכין כתיב (ויקרא כ"ז:ו') ואם מבן חדש וגו':

ר"מ אומר נותן דמיו - כמה שהוא נמכר בשוק דקסבר אין אדם מוציא דבריו לבטלה ויודע שאין ערך לפחות מבן חדש וגמר ואמר לשם דמים ולרבנן פטור ואם בא גיזבר ומשכנו לר"מ הוי הקדש ואין אשה מתקדשת בו אלא אם כן יודע בו כדתנן (קידישין דף נב:) ובהקדש במזיד קידש בשוגג לא קידש ולרבנן לא הוי הקדש והרי הוא של בעלים לקדש בו האשה והאחר שקדש בו אינה מקודשת א"נ לר"מ הוי הקדש והנהנה ממנו מביא אשם מעילות והרי אותו אשם קדש קדשים והאוכלו בטומאת גופו חייב כרת ולרבנן לא הוי הקדש והרי של בעלים הוא והנהנה ממנו לא מעל ואם הביא אשם מעילות חולין לעזרה הוא ואין חייבין עליו משום טומאה:

לבדק הבית - ומועלין בהן:

לכהנים - ואין מועלין בהם:

שחל על קדשי קדשים - כדתנן (ערבין דף כח:) מחרים אדם את קדשיו אם נדר נותן דמיהם ואם נדבה נותן את טובתם כפי חלק שיש לו בה כדמפרש במסכת ערכין בפ' המקדיש:

צינורא - מזלג קטן שטווין בו זהב:

י' כהנים - כדמפרש בפרק קמא י' כהנים כתובין בפרשה אם נפדית בפחות מעשרה בני אדם עדיין הקדש היא ומועלין בה ולרבנן אין מועלין בה:

המקנא לאשתו - המתרה באשתו אל תסתרי עם איש פלוני:

ומשקה על פי עד אחד - שבא ואמר אני ראיתיה שנסתרה ואם לא השקה נאסרת עליו ותנן (סוטה דף כד.) אלו לא שותות ולא נוטלות כתובתן האומרת איני שותה והיכא דליכא עידי סתירה ואמרה איני שותה לרבי אליעזר אין לה כתובה לרבי יהושע יש לה כתובה שאינה נאסרת עליו ואם מכרה לאחר כתובתה קנה ואם תופס ממונו של זה כדי כתובה הרי הוא שלו לקדש בו את האשה ולרבי אליעזר הוי גזל ולא קידש:

מאין היו מודדין - לידע אי זו עיר קרובה אל החלל:

מטבורו - ואותה שקרובה לטבורו תביא את העגלה ולא הקרובה לחוטמו:

ר' עקיבא אומר מחוטמו - ובמסכת סוטה מפרש טעמא מר סבר עיקר חיותיה באפיה ומר סבר עיקר חיותיה בטבוריה:

ממקום שנעשה חלל - דהיינו מצואריה דסתם חלל מן הצואר כדמפרש התם לתת אותך על צוארי חלל רשעים ותנן (קידושין דף נו:) המקדש בעגלה ערופה אינה מקודשת ואם מדד זקן ממרא מטיבורו וב"ד מחוטמו והביאו אלו עגלה ואלו עגלה למר זו עגלה אסורה ואין מקדשין בה וזו אינה עגלה ומקדשין בה ולמר הוי איפכא:

אין לו טהרה עולמית - דבעינן קרא כדכתב כדאמרן בנגמר הדין:

נותן על מקומו - על . מקום הבוהן נותן דם האשם וטהור ליכנס למקדש ולאכול קודש דהיינו זדונו כרת:

שלש אינן לקט - שאין דרך להפקירן:

שלשה אינן שכחה - בסיפרא יליף לה מקראי בפרשת שכחה ואם נחלק זקן ממרא ואמר אף שלשה שכחה ובא עני ונטלן ובא בעל הבית ונטלן הימנו לזקן ממרא הוי גזל ואין מקדשין בו אשה ולרבנן מקודשת:

מצות פיאה מפריש מן הקמה - דכתיב לא תכלה אלא הנח לפניהם והם יקצרוהו:

מרחו - בכרי נתחייב במעשר דנגמרה מלאכתו הלכך מעשר תחילה את הכרי מכל מעשרותיו ונותן לו את הפאה שאילו הפרישה לא היו עניים צריכין לעשרה דלקט שכחה פאה פטורין מן המעשר:

אף מפריש מן העיסה - אם טחנה ולשה ולת"ק טחנה פטור דקנייה בשינוי ואם בא עני ונטל כדי פאה משטחנה לר' ישמעאל לא הוי גזל לרבנן הוי גזל:

עקביא בן מהללאל - נחלק על חכמים בלשכת הגזית בד' דברים במסכת עדיות (פ"ה משנה ו) שהיה אומר לבנו בשעת מיתתו חזור בך בד' דברים שהייתי אומר אמר לו אבא ואתה מפני מה לא חזרתה בהם אמר לו אני שמעתי מפי המרובים והם שמעו מפי המרובים הם עמדו בשמועתן ואני עמדתי בשמועתי אבל אתה שמעת מפי היחיד וכו':

על קינויו - שקינא לאשתו אל תסתרי עם פלוני:

קינויו מחול - ואם נסתרה אינה נאסרת עליו:

דף פח:

בן סורר ומורה - אף לאחר שהתרו בו וקלקל והלקוהו וחזר וקלקל אם רצו למחול ולא הביאוהו לבית דין מוחלין לו שהכתוב תלה בהם ותפשו בו:

תיובתא - מדתלי טעמא בשלא ירבו מחלוקת ש"מ אפי' הוא אומר מפי השמועה והן אומרין כך הוא בעינינו:

יושבין בחיל - מפני שהעם רב ומקום צר להם בלשכה אי נמי שלא יהו נראים כיושבין בדין שבלשכת הגזית היו דנים וזה עיקר:
משם מעלין אותו - להיות דיין בהר הבית כשמת אחד מהם ויושב שם עד שמת אחד משל עזרה ומעלין את זה שם וכולן יש בהם מעלה זה מזה:
שייף - שוחה נכנס ושוחה יוצא והכי אמרי' בב"ב (דף ז.) גבי תקרת הבית שנחבטה שוף עול שוף פוק:
מעיקרא - קודם שבא לבית דין שבלשכת הגזית לישאל לא הוה מיחייב קטלא כל כמה דלא עביד איהו גופיה:
מעיקרא נמי בר קטלא הוא - אם עושה עבירה שיש בה מיתת בית דין הוה מיקטיל:
מסית דלא בעי התראה - אם היה מסית ומורה טעם היתר ולומר אין בלשון הזה הסתה מעיקרא נמי מקטיל בלא התראה:
אי אמר טעמא לזכותא - לאצוליה אבל השתא אי אמר טעמא לא מקבלינן שהרי שמע מפי ב"ד שלא לעשות והמרה:
מתני' האומר אין תפילין פטור - דאין זו הוראה דזיל קרי בי רב הוא:
חמש טוטפות יש - שאע"פ שאין דבר זה אלא להוסיף על דברי סופרים חייב דמדרש דסופרים הוא לטטפת לטטפת לטוטפות הרי כאן ד':
גמ' ויש בו להוסיף - על מה שפירשו חכמים:
ואם הוסיף גורע - ופוסל הראשון בתוספתו:
ואין לנו אלא תפילין - שעיקרן בתורה ופירושן מדברי סופרים שהם ד' בתים ויש להוסיף חמשה או יותר ואם הוסיף גורע דקא עבר בבל תוסיף ולא עבד מצוה:
ואליבא דרבי יהודה - אמר ר' אושעיא למילתיה דאמר לעיל עד דאיכא תורה ויורוך ואית דאמרי אין לנו אלא תפילין ואליבא דרבי יהודה דאמר צריך להדביק במנחות בהקומץ רבה (מנחות דף לד:) ולא נהירא לי דההיא בתפילין של יד קאי ומתני' טוטפות תאני והיינו דראש ועוד מדקא מקשי בסיפא אי דעבד ארבעה בתים כו' שמע מינה בשל ראש קיימין דאי בשל יד בית אחד הוא דקא הוי:
האי לחודיה קאי - ואין זה גורע:
גרוע ועומד - דמתחילתו לא עשה כהוגן שאגד שם תוספת מצוה ואנן בעינן גורע דהשתא שהיה מתחילתו כשר ופוסלו בתוספתו:
ופירושו מדברי סופרים - ד' חוטין דילפינן גדיל ב' גדילים ד':
קשר עליון - שעושין סמוך לכנף כשנתלו החוטין ועל ידיהן נעשין חיבור לטלית לאו דאורייתא (אלא) הלכה למשה מסיני דפלוגתא היא במנחות (דף לט.):

האי לחודיה קאי - דכיון דלא נקשר אינו חיבור עם השאר והראוי למצוה היא המצוה והעודף כמי שאינו:

דף פט.

שאינו רואה את האויר - כגון שהוסיף בית חמישי עליהם בצדו או דבר אחר:
לא בבית דין שביבנה - אם נשאלו לבית דין שבלשכת הגזית ואמרו להם וחזר לעירו ושהה ימים עד שגלתה סנהדרי גדולה ליבנה ועדיין הבית קיים ואחרי כן הורה כבתחילה אין ממיתין אותו ביבנה ואע"פ ששם סנהדרי גדולה שסוף סוף אין נקבצים שם:
מתני' כל ישראל ישמעו - צריך להשמיע מיתתו לרבים שלא יעשה אדם עוד כן:
גמ' וכי נאמר וכל העם יראו ויראו - דבעינן שיהו רואין במיתתו:
הכרזה - פלוני מת בב"ד על שעבר עבירה זו כדי לרדות את האחרים:
וכל ישראל - ישמעו ויראו:
ובעדים זוממים כתיב והנשארים - ישמעו ויראו משום דלא שייך למיכתב וכל העם דלאו כולי עלמא חזו לסהדותא שיש גזלנין ומלוי בריבית ומועלים בשביעית שהן פסולים לעדות:
מתני' ומה שלא נאמר לו - אע"פ שנאמר לחבירו ובגמרא יליף לה:
הכובש נבואתו - שלא אמרה כגון יונה בן אמיתי:
והמוותר על דברי נביא - המפקירם שלא חשש למה שאמר לו הנביא:
גמ' והאיש אשר לא ישמע - היינו מוותר:
קרי ביה איש אשר לא ישמיע - היינו כובש וקרי ביה לא ישמע שהוא עצמו אינו נשמע היינו עובר על דברי עצמו:
ויצא הרוח ויאמר אני אפתנו - אצא והייתי רוח שקר בפי כל נביאיו:
סיגנון - דבר מליצות של רוח הקודש:
עולה לכמה נביאים - נכנס בלבם לזה בלשון זה ולזה בלשון זה והכל אחד:
ואין שני נביאים מתנבאין בסיגנון אחד - בלשון אחד ואלו כולן לשון אחד היו אומרים דכתיב הנה נא כל הנביאים אומרים פה אחד טוב:

דף פט:

חבריה דמיכה - דכתיב ואיש אחד מבני הנביאים אמר אל רעהו בדבר ה' הכני נא זה היה מיכיהו בן ימלא שנתנבא אותו היום על אחאב ליפול ביד ארם מפני שנפל בן הדד

בידו ושלחו לשלום והיינו דקאמר אחאב ליהושפט לא ידבר עלי טוב כי אם רע מפני שנתנבא כבר את זו עליו ולא קיבל חבירו את דבריו דכתיב וימאן האיש להכותו:

עדו הנביא - שנתנבא על מזבח ה' בבית אל שהיה ירבעם מקטר עליו ובדברי הימים גבי יאשיהו כתיב והוא היה עדו:

כי כן צוה אותי - בדבר ה' לאמר לא תאכל לחם ולא תשתה מים (במקום הזה) ועבר על דברי עצמו ושמע לדברי הנביא השקר ואכל ושתה:

תמרי בארבילא - תמרים הנתונים בכברה:

דילמא הדרו ביה - פמליא של מעלה וניחם על הרעה והם אינם יודעים והיאך מתרינן בו התראת ספק:

והא יונה דהדרו ביה - מהפוך את נינוה:

מעיקרא נינוה נהפכת אמרו ליה - ברוח הקדש ומשמע נמי לטובה שיהפכו מעשיהם מרעה לטובה וכיון ששבו נתקיימה הנבואה ולא מיהדר הוא:

ואיהו דלא ידע - הוא היה טועה וסבור שהוא לרעה:

מנא ידע - האי גברא שזה נביא אמת שהקב"ה עונשו והלא שמא סבור שזהו נביא שקר לפיכך מוותר על דבריו:

היכא דהוחזק - שהוא צדיק ונביא אמת:

שאני - ולא בעי אות:

היכי שמע ליה יצחק - שהוא דבר אמת מה שלא נאמר לשום אדם להקריב את בנו:

שחוטי חוץ - שהרי בית המקדש היה בירושלים:

הנסה דבר אליך תלאה - וכי היה לאוהבך לנסותך בדבר שהיא תלאה אותך ומכרית את זרעך:

הנה יסרת רבים - רצית והחיית' לו כל באי העולם בדברים ועתה הנה בא להלאותך ולבהלך:

נביא שהדיח - שמתנבא בשם הקב"ה לעבוד עבודת כוכבים:

הדחה - כתיב הכא כי דבר סרה להדיחך וכתיב במסית כי ביקש להדיחך וגו':

מיתה כתב ביה - והך גזירה שוה לא גמר מרביה דאין אדם דן גזירה שוה מעצמו:

ורבי שמעון גמר הדחה הדחה מנביא - דבעיר הנדחת אגמריה רביה גזירה שוה מסיני לדון הדחה הדחה ומסתברא דמנביא אגמריה הלכה למשה גזירה שוה זו כדיהיב טעמא למלתיה:

דף צ.

מחלוקת - דרבנן ורבי שמעון בנביא בעוקר כל הגוף בעבודת כוכבים ואומר נצטויתי ברוח הקודש מפי הגבורה להתנבאות לעקור כל מצות עבודת כוכבים מן התורה או לקיים מקצת ולבטל מקצת בהאי הוא דקאמרי רבנן סקילה משום דבהאי עניינא דכתיבא הדחה בנביא דגמרי סקילה מיניה בע"ז הוא משתעי דכתיב ובא האות והמופת וגו' נלכה ונעבדה היינו עקירת הגוף ובטול מקצת התם נמי כתיב בסיפא יומת כי דבר סרה וגו' להדיחך מן הדרך ואפי' במקצת במשמע ומיהו לא מישתעי קרא אלא בע"ז דדבר למד מעניינו:

אבל עוקר הגוף דשאר מצות דברי הכל בחנק - דנפקא לן מקרא אחרינא האמור בפרשה אחרינא דלא כתיב בה הדחה אך הנביא אשר יזיד לדבר דבר בשמי (דברים י"ח:כ') והיינו מה שלא שמע וכתיב ומת הנביא ההוא וכל מיתה האמורה סתם חנק הוא:

פטור - דהתם דבר כתיב דבר שלם ולא חצי דבר:

ללכת זו מצות עשה - ברייתא היא בספרי גבי פרשת נביא המדיח דכתב בה הדחה (שם יג) להדיחך מן הדרך אשר צוך ה' אלהיך ללכת בה וגו' ודריש קרא יתירא ללכת זו מצות עשה דמשמע לעשות ולא משמע אזהרה:

בה לא תעשה - דגמרינן מאשר חטא בה דבלא תעשה מיירי אלמא דשאר מצות נמי הכא גבי הדחה כתיבי דאי לא משתעי קרא אלא בע"ז מאי עשה איכא:

ובין בשאר מצות - דהאי ללכת בה לא משמע ליה לרב המנונא אונתצתם דרחמנא אמר מן הדרך ואע"ז קאי דאכתי לא איתרבו שאר מצות בהאי ענייא דללכת בה כולה משמע:

ד"ה פטור - ואפילו מחנק דהתם דבר שלם כתיב ולאו אעוקר דברי תורה האי כי יזיד לדבר דבר קאי דהתם סקילה הוא אלא אדברים בעלמא כגון צדקיה בן כנענה:

היום עובדה - כלומר היינו קיום מקצת וביטול מקצת:

כרב חסדא - דאמר בע"ז הוא דפליגי אבל בשאר מצות עוקר הגוף הוא בחנק וביטול מקצת פטור:

ר"ש פוטר והוא הדין לרבנן - דגבי חנק דבר שלם כתיב ולרב חסדא הא דנקט ר"ש הא קמ"ל דרישא דקתני סתמא חייב ואפילו לרבנן בחנק דרבי שמעון הוא דקא מחייב חנק ולא סקילה דשאר מצות בעניינא הדחה דסקילה לא כתיבי:

מר כדאית ליה כו' - לרבנן בסקילה לרבי שמעון בחנק והוא הדין לרבנן ולרב המנונא האי דנקט ר' שמעון רבותא הוא כלומר ואפילו מחנק דרבי שמעון פטור וכ"ש מסקילה דמחייבי ליה רבנן בעוקר את הכל:

אם יאמר לך נביא - המוחזק עבור על דברי תורה הכל לפי תקנת השעה כגון אליהו בהר הכרמל בשחוטי חוץ:
נתנה התורה ממשלה בה - כלומר אפילו תראה אותו נביא מושל ועושה כרצונו דכתיב (דברים יג) ונתן אליך אות או מופת:
שתחילתו נביא אמת - כגון חנניה הנביא והאי ונתן אליך אות בעודו נביא אמת יתן לך אות בנבואה אחרת ולבסוף כשיחזור להרשיע יאמר לעבוד עבודת כוכבים וסמוך עלי שהרי מוחזק אני על ידי אות ומופת שנתתי לך כבר:
(**לרשות הבעל** - כגון מסרה האב לשלוחי הבעל ועדיין היא בדרך ולא קרינן בה בית אביה:
לאותה מיתה - שהיו מחייבין את הנידון:
ובועלה - כלומר וכל הבועלים נידונין כמיתת הנבעלת חוץ מבועל בת כהן:)
מה ת"ל לאחיו - לכתוב כאשר זמם לעשות ולישתוק:
אם לו הוקשו - לבועל שהיו מחייבין אותו חנק:
אם לה - שמחייבין אותה שריפה:
לאחיו ולא לאחותו - כל היכא דבעדותן מחייבין איש ואשה ודינן חלוק כי הכא לו הוקשו:
מתני' כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא - מעיקרא איירי בארבע מיתות ומפרש ואזיל להו לכולהו והדר מפרש הני דאין להם חלק לעולם הבא:
ה"ג האומר אין תחיית המתים מן התורה - שכופר במדרשים דדרשינן בגמרא לקמן מניין לתחיית המתים מן התורה ואפי' יהא מודה ומאמין שיחיו המתים אלא דלא רמיזא באורייתא כופר הוא הואיל ועוקר שיש תחיית המתים מן התורה מה לנו ולאמונתו וכי מהיכן הוא יודע שכן הוא הלכך כופר גמור הוא:
אפיקורוס - מפרש בגמרא:
ספרים החיצונים - מפרש בגמרא:

דף צ:

גמ' ויהי לו כן וירמסו אותו - דבדבר שכפר בו נדון שלא אכל משם ונרמס ברגלי הבאים לקנות:
(**וכי אהרן קיים לעולם** - כלומר וכי אהרן חיה כל כך שתנתן לו תרומה והלא לא נכנס לארץ ישראל ומאי האי דקאמר ונתתם ממנו תרומת ה' לאהרן הכהן):
לעולם קיים - לאו דווקא אלא כלומר הלא לא נגזר עליו שיחיה כל כך:

שעתיד לחיות - לעולם הבא:

דבי רבי ישמעאל תנא - הא דכתיב לאהרן לאו להכי הוא דאתא אלא לומר לך כאהרן וכו':

מה ארי ספק דורס ואוכל - ואין אנו יודעין כשנוטל בהמה מן העדר אם דעתו לדורסה ולאוכלה מיד קודם שתסריח או לא אלא לטרוף ולמלא (חורו) [תאותו] ולאחר זמן יאכלנה כשתסריח וה"נ כהן עם הארץ כשאנו נותנין לו תרומה בידו אין אנו יודעין אם יאכלנה בטהרה או בטומאה [אי נמי] ספק דורס שארי דרכו לדרוס ולרמוס בהמה ברגליו ואוכלה כשהיא דרוסה מנוולת ופעמים שנותנה בחורו ואינה מנוולת:

עון אשמה - עונות הרבה מטעין עליו:

באכלם את קדשיהם - ומתרגמינן במיכלהון בסואבא ית קודשיהון:

אלא להם - דמשמע שהבטיח הקב"ה לאבותינו אברהם יצחק ויעקב שיתן להם ארץ ישראל וכי להם ניתנה והלא לבניהם ניתנה אלא מלמד שעתידין לחיות ועתיד הקב"ה ליתן להם את ארץ ישראל:

הנך שוכב עם אבותיך וקם - הנה אתה מת שוכב והנה אתה קם שתחיה לעתיד לבא והאי וקם אהנך קאי:

דילמא וקם העם וזנה - דלקמי' קאי ולאו אדלעיל והיינו אחד (מג') מקראות שאין להם הכרע:

יחיו מתיך - דמתים שבארץ ישראל יחיו:

נבלתי יקומון - אפי' נפלים יחיו במסכת כתובות:

ודילמא מתים שהחיה יחזקאל - דההיא קרא יחיו מתיך ישעיה אמרו והוא קדם ליחזקאל שנתנבא בימי חזקיה והיה מתנבא פסוק זה על שהיה עתיד יחזקאל להחיות מתים אבל לעולם הבא לא:

דובב - פרונמיי"ש בלע"ז כלומר נעות ומתנודדות שפתי ישיני עפר מכלל שיחיו:

מרחשן שפוותיהו בעלמא - שפתותיהן נעות מעט בתוך הקבר אבל אין חיין ויוצאין לאויר העולם וכרבי יוחנן וכו':

ולא קבלו ממנו עד שאמר להם וכו':

חיים כלכם היום - דהאי . יום מיותר הוא דמצי למכתב חיים כלכם מה תלמוד לומר היום כהיום מה היום וכו' כך שמעתי:

הנך שוכב עם אבותיך וקם - הרי תחיית המתים העם הזה וזנה הרי מה שעתיד להיות:

פלגא בידך - דמהאי קרא נפקא דיודע מה שעתיד:

זייפתם ולא העליתם - כזב אתם אומרים ואין ממש בדבריכם:

לאו לעולם הבא - אלמא יש תחיית המתים:
מהכרת תכרת - הכרת בעולם הזה תכרת לעולם הבא:
אינהו הוו אמרי ליה דברה תורה כלשון בני אדם - ולהכי אמר להו הכי כי היכי דלא להוי להו פתחון פה:
הכרת תכרת - בעבודת כוכבים כתיב:
והלא כבר נאמר - בעבודת כוכבים את ה' הוא מגדף ונכרתה דס"ל מגדף היינו עובד עבודת כוכבים:
וכי שלשה עולמים יש וכו' - ור"ע סבירא ליה דמגדף היינו מברך השם:
והשתא בין לרבי ישמעאל בין לר"ע עונה בה מאי עבדי ליה מבעי ליה וכו':
שעונה בה - שלא שב קודם מיתה הוי בכרת אבל שב לא:
דחיי שכבי - שהמתים חיים:
ויציצו מעיר - שעתידין ישראל לציץ ולפרוח מעיר ירושלים וכדאמרינן (כתובות דף קיא.) הקב"ה עושה להם מחילות לצדיקים והולכין ועולין לירושלים:

דף צא.

אמרה ליה ברתיה - דקיסר לרבן גמליאל שבקיה:
שני יוצרים וכו' - משל הוא אלו היו שני יוצרים בעירנו אחד יוצר כלים מן המים וכו':
אמרה לו - א"כ הקב"ה אם מן המים הוא מצייר דמטפה סרוחה שהיא כמים הוא מוליד:
מן העפר לא כל שכן - שבידו:
דבי רבי ישמעאל תנא קל וחומר מכלי זכוכית - וזו היא תשובה שהשיבה לאביה:
מה כלי זכוכית שעמלן ברוח של אדם - שכשהוא עושה אותו יש לו שפופרת ונופח לתוכה וכן נשמע מפי האומנין:
יש להם תקנה - להתיכן ולחזור ולעשות מהן כלי והא דאמרינן בחגיגה (דף טו.) ונוחין לאבדם ככלי זכוכית לא שאין להם תקנה אלא שנפסדין לשעתן ואין מתקיימין:
עכשיו שיש מים - והכי נמי הקב"ה יוצר את האדם מטפה קטנה שאין בה ממש וכ"ש שיכול לבראתו מן העפר אי נמי כל העולם כולו יצר מתוהו:
ואם אי אתה מאמין - שהקב"ה יוצר מן העפר:
עכבר - שקורין אשקרו"ל ויש במינן שאין נבראין על ידי תולדה:
היום - מתחיל לברא ולצאת מן העפר ולמחר מהלך כשהוא נברא כדאמרי' בשחיטת חולין בהעור והרוטב (חולין דף קכז.):

ושמא תאמר לזמן מרובה - שאותו שרץ אינו נברא לאלתר אלא לזמן מרובה שבוע או שבועיים ותהא סבור שאין הקב"ה מחיה המתים לפי שעה לך עלה להר וכו':
חלזון - תולעת שיוצא מן הים אחד לשבעים שנה וצובעין בדמו תכלת ולכתחלה אינו נראה בכל ההר אלא חלזון אחד:
ולמחר - שהגשמים יורדין מתמלא כולו חלזונות ונראה למורי שביצי חלזון (ראשון) משריצין כולן אלמא יש בידו לחיות לפי שעה:
גביהא בן פסיסא - כך שמו והיתה לו עקמומיות בגבו כדמוכח לקמן:
ווי לכון חיביא - אוי לכם לרשעים:
דחיי מתים - אותן שהן חיין רואין אנו שמתין והיאך יעלה על דעתנו שהמתים חוזרין וחיים:
דלא הוו - אותן שלא היו מעולם נוצרין ונולדין וחיין אותן שהיו כבר לא כ"ש שחוזרין וחיין:
א"ל - מינא:
חייבא קרית לי וכו' - בא לקנתרו:
דימוסנאי - עוררין בעלי חמס שהיו רוצין ליטול חלק ביהודה ובירושלים:
שבאו בני אפריקא לדון וכו' - ובמגלת תענית חשיב להו כל אותן ימים שנעשה בהן נסים לישראל וקבעום יו"ט ולהכי קאמר הכא בעשרים וארבעה בניסן לומר דיום טוב הוא ואסור בהספד משום נס זה:
ארץ כנען לגבולותיה - דלהך ארעא קרי ארץ כנען ואתם ירשתם שלא כדין דשלנו הוא דכנען אבינו היה:
אגטין - כתבים שלא יטול אחד בחלק חבירו כמו שעשה אברהם לישמעאל שלא ליטול במה שנתן ליצחק כלום יש לזה על זה כלום:
שם טומאה - כשוף ומעשה שדים:

דף צא:

בכורות - תאני הבכורות:
יקרא אל השמים מעל - כלומר יקרא הקב"ה לנשמה הבאה לו לתוך גופו של אדם מאל השמים מעל ויקרא אף אל הגוף שבא מן הארץ:
מפני מה שוקעת במערב - תסובב את כל העולם עד שתחזור למקום זריחתה למזרח ותשקע דאי הוה הכי לא הוה אמינא לך מפני מה שוקעת במזרח דנוהג העולם כך הוא ממקום שיצא שם נכנס:

כדי ליתן שלום לקונה - להקב"ה שהשכינה במערב וכיון שמגעת עד מערב הולכת ומשתחוה לפני הקב"ה שבראה ולכך שוקעת ונכנסת כפופה לפני הקב"ה:
ותיתי עד פלגא דרקיעא - דאם לכך מתכוונת למה הולכת בתוך המערב תבא עד אמצעו של רקיע ותשקע לשם ומשם תשתחוה כלפי מערב שכן דרך ב"א שמשתחוה ברחוק לפני המלך ואינו מתקרב כל כך:
משום פועלים - דאילו כן היה מחשיך פתאום שכשחמה באמצע הרקיע מאירה ביותר וסבורים שעדיין יש שהות ביום והיו פועלין שוהין במלאכתן עד שחשיכה ועוברי דרכים נמי לא היו יודעין מתי יחשוך לבקש להם בית לינה ולכך שוקעת במערב שכשהולכת ומשתפלת והולכת וכלה אורה יודעין שמגיע שעת חשיכה:
משעת יצירה - שנקרם כולו בבשר וגידין ועצמות:
פקידה - משעה שהמלאך פוקד הטיפה ומביאה לפני המקום מה תהא עליה כדאמרינן בפרק כל היד במסכת נדה (דף טז:) מיד נזרקה בו נשמה וחיות:
אמר ליה - רבי משעת יצירה:
ואמר לו - אנטונינוס וכי אפשר לחתיכה שתתקיים אפילו ג' ימים בלא מלח שאינה מסרחת וה"נ אילו לא היתה נשמה נתונה עד שעת יצירה היאך תתקיים הטיפה שלא תסריח במעיה וכיון שטיפה מסרחת שוב אינה מולדת:
למדני אנטונינוס - מדבריו למדתי:
ופקודתך שמרה רוחי - משעת פקידה נשמר רוחי:
משעת יציאה - כשיוצא ממעי אמו או משעת יצירה:
א"ל - רבי משעת יצירה:
אמר לו אנטונינוס א"כ בועט במעי אמו ויוצא - אלא משעת יציאתה:
בם עור ופסח - שחיין עם מומן:
וכתיב אז ידלג כאיל פסח - דמשמע שמתרפאין:
עומדין במומן - ואח"כ מתרפאין:
בלע המות לנצח - דלעתיד לבא מאחר שחיין שוב אינן מתין:
כי הנער - כלומר כשימות אדם לעתיד ומת בן מאה שנה יאמרו נער הוא מת כי הנער בן מאה שנה ימות אלמא מתין:
וחפרה הלבנה ובושה החמה - משמע שיהא אורם כהה וכתיב והיתה אור הלבנה כאור החמה:
כאן לימות המשיח - כשיכלה השיעבוד והיתה אור הלבנה כאור החמה ולעתיד לבא וחפרה הלבנה ובושה החמה מרוב נגהם של צדיקים:

ולשמואל דאמר - בדוכתא אחריתי אין בין העולם הזה וכו'. אידי ואידי לעוה"ב:
אלא כאן במחנה שכינה - וחפרה מזיו השכינה:
כאן במחנה צדיקים - כאן במחנה רשעים לא גרסינן:
כתיב אני אמית ואחיה - דמשמע כשם שאני אמית את האדם כך אני מחייהו כשמת בעל מום עומד וחי בעל מום:
וכתיב מחצתי ואני ארפא - שכשהוא מחיה מרפא את המחץ ועומד שלם:
והדר מה שמחצתי - שלאחר כן מתרפא וכדלעיל עומדין במומן ומתרפאין:
מיתה באחד וחיים באחד - וה"ק אני ממית אדם זה ומחיה אדם אחר:
כדרך שהעולם נוהג - שזה מת וזה נולד:
מה מחץ ורפוי באחד - ואין רפואה אלא במקום מחץ:
ישיר - משמע לעתיד:
נשאו קול יחדיו - היינו קול אחד:
המונע הלכה - מללמדו:
מששת ימי בראשית - דכתיב בראשית ברא בשביל התורה שהיא ראשית וישראל נקראו ראשית תבואתה שעתידין להנחיל' ברא אלהים את השמים וגו':
בר - תורה:

דף צב.

יקבוהו - מנקבים אותו לשון (מלכים ב י"ב:י') ויקוב חור בדלתו:
אוכלא דקצרי - כלי של כובסין שהוא מנוקב ומזלפין בו מים על הבגדים:
ומרוה גם הוא יורה - מי שמרווה את תלמידו בדבר הלכה גם הוא יורה לעולם הבא ל"א ומרוה לשון מורה:
ואתה לך לקץ ותנוח ותעמוד וגו' - רמז לו שימות ויעמוד לאחר מכן לקץ הימין לקץ שעתיד הקב"ה להחזיר ימינו לפניו שהרי השיב אחור ימינו:
מרחמם בעוה"ז ינהגם לעוה"ב:
שתי אותיות של שם - כך שמעתי. ל"א כל שמות על שם דאמרי' בעלמא (חגיגה דף טז.) צבאות אות הוא בצבא שלו קרי להו אותיות לשון מופלא:
גדול מקדש - חשוב הוא:
למילתיה הכי נמי - דגדולה היא וכדעולא:
שתי הופעיות - דכתיב אל נקמות ה' אל נקמות הופיע ואיכא תרי נקמות וחדא הופעה בתרוייהו ודמי כמאן דאיכא אכל נקמה ונקמה חדא הופעה:

חדא לטובה - של ישראל שסילק שכינתו מאומות העולם ובא על ישראל וקרי ליה נקמות משום דתגמול טוב הוא שזכו לשכינה על שאמרו נעשה ונשמע ונקמה היינו תגמול ואחת לפורענות לעובדי כוכבים שנפרע מהן ליום הדין כדאמרינן בפרק קמא דמסכת ע"ז (דף ד.) נוקם ה' ובעל חמה לעכו"ם שהוא בעצמו ובכבודו נפרע מהן והיינו הופעה:

ובדעת - מפני הדעת מלאו כל החדרים הון:

בשביל לחמך שנתת למי שאין בו דעה ישימו מזור תחתיך:

כל חשך טמון לצפוניו - כל לילה צפון ונחבא ממצפוני התורה שאין דברי תורה נשמעין באותו בית:

תאכלהו אש לא נופח - זה אשו של גיהנם שאין צריך נפוח:

ירע שריד באהלו - מי שרע בעיניו שיש שריד באהלו:

כל שאינו משייר פתיתין - דצריך לשייר כדכתיב אכול והותר (מלכים ב ד):

והא אמר רבי אלעזר כל המשייר פתיתין על שולחנו כאילו עובד ע"ז שנאמר העורכים לגד שולחן - שכן עושין שמניחין שלחן ערוך במאכל ומשתה לשם אותה ע"ז שקורין גד וממלאים כוסות של מרקחים נסוכים לע"ז ששמה מני:

הא - דקאמר אסור:

דאיכא שלימה בהדיה - שמביא שלימה לאחר שאכל ונותן על השלחן עם הפתיתין ששייר דמחזי דלשם ע"ז עביד הכי:

והא - דליכא שלימה בהדייהו דמזומנין לעני:

הא גדא לביתיה לא גרסי':

המחליף בדבורו - משנה בדבורו שלא יהא ניכר:

קשתו ננערת - כח קושי אבר שלו ננער שאינו מוליד שנאמר עריה תעור קשתך עריה שאתה מסתכל בה ממש בערותה היא תעיר קשתך ד"א המסתכל המחשב בעריות דאשת איש קשתו גבורת ידו ננערת מתהלכת ומתמעטת כמו (ב"מ דף כט:) מצא כסות מנערה אחת לשלשים יום א"נ כמו (שמות יד) וינער ה':

הוי קבל - הוי עניו ותחיה. קבל לשון אפל עשה עצמך אפל ושפל:

בית אפל אין פותחין בו חלונות לראות את נגעו - כנגע נראה לי בבית כתיב דמשמע נראה ממילא ועוד דכתיב לי ולא לאורי נמצא שאפלתו הצלתו דכל זמן שאין כהן רואהו אין מטמא בנגעים:

שאול ועוצר רחם ארץ לא שבעה מים - קבר לא שבע ממתים ועוצר רחם בית הרחם שהוא קצור ועצור לא ישבע מבעילות וכן ארץ לא שבעה מים:

וכי מה ענין שאול וכו' - למה נסמכו הני אהדדי:
מכניס - הזרע ומוציא הולד אף שאול מכניס ומוציא לתחיית המתים:
שמכניסין בה בקולי קולות - בבכי גדול קוברין את המת:
אינו דין שמוציאין אותו בקולי קולות - שנאמר יתקע בשופר גדול:
שעתיד הקב"ה להחיות - לימות המשיח:
לאחר שיחיו שוב אין חוזרין לעפרם - בין (לימות המשיח בין לעולם הבא) אלא הבשר מתקיים עליהם עד שישובו ויחיו לעתיד לבא:

דף צב:

ואותן שנים שעתיד הקב"ה לחדש את עולמו - ויהיה עולם זה חרב אלף שנים אותן צדיקים היכן הם הואיל ואינן נקברין בארץ:
לא נירא בהמיר ארץ - כשמחליף הקב"ה את הארץ לא נירא לפי שאנו בלב ימים:
וקווי ה' יחליפו כח - שיהא להם כח לשוט ולעופף בלי צער:
ונילף ממתים שהחיה יחזקאל - שחזרו ומתו כך צדיקים שעתיד להחיות יחזרו לעפרם כך שמעתי יחזקאל הגלהו נבוכדנצר עם יכניה מלך יהודה והיה יחזקאל מתנבא בבבל וירמיה בארץ ישראל באותן אחת עשרה שנה שמלך צדקיה:
באמת - בברור:
משל היה - שהיה מרמז להם על הגלות כאדם מת שחוזר וחי כך ישראל ישובו מן הגלות:
מהם - שאותן תפילין היו שלהם:
שמנו לקץ - של יציאת מצרים:
וטעו - שלא היה להם למנות גזירת ועבדום וענו אותם אלא משנולד יצחק דהא כתיב (בראשית טו) כי גר יהיה זרעך זה יצחק דכתיב (שם כא) כי ביצחק יקרא לך זרע והם מנו משעת הדיבור לאברהם ותניא בסדר עולם אברהם אבינו בשעה שנדבר עמו בין הבתרים בן שבעים שנה היה ומבין הבתרים עד שנולד יצחק היה ל' שנה כדכתיב (בראשית כא) ואברהם בן מאת שנה בהולד לו את יצחק בנו נמצאת אומר משדבר עמו בין הבתרים עד שיצאו ממצרים היו ארבע מאות ואותן ל' שמן הדבור עד לידת יצחק טעו בני אפרים. ומניין שבני אפרים הן שיצאו קודם זמן ונהרגו שנאמר ובני אפרים שותלח וגו' והרגום אנשי גת:
ושמואל אמר - מתים שהחיה יחזקאל אלו בני אדם שכפרו בתחיית המתים שנאמר (יתזקאל לז) אבדה תקותנו:

העצמות האלה כל בית ישראל המה - עצמות הללו סימן לכל ישראל הן שעתידה להם תחיית המתים כמו לאלו שהרי אלו אמרו אבדה תקותנו ועכשו ידעו שאני מחיה את המתים וסימן זה לכל ישראל שגם הם עתידין להחיות ולא מן הדין חיו דהא אמרן הכופר בתחיית המתים אין לו חלק לעוה"ב אלא משום סימן חיו:

שחיפו להיכל - שהיו מציירין צלמים על קירות ההיכל דכתיב ואבא ואראה מחוקה על הקיר סביב:

וכתיב והעבירני עליהם סביב סביב - כלומר על אותן אנשים שכתוב עליהם סביב עבר עליהם יחזקאל להחיותם:

אלו מתים שבבקעת דורא - שהמית נבוכדנצר מלך בבל על שהיו יפים כדלקמן:

מנהר אשל עד רבת - מקומות הן היו בבקעת דורא:

שופעות - מחמת תאוה:

וצוה המלך והרגן ועדיין היו שופעות - שהיתה נראית זיו תארם וצוה המלך ורמסום:

ובאו עצמות מן הבקעה וטפחו לו לאותו רשע על פניו - והלכו להם ואית דאמרי שמאותן עצמות היה לו כלים וכשהגיעה שעה שחיו טפחו לו על פיו כשהיה רוצה לשתות בהם:

חבריהם של אלו מחיה מתים - על יחזקאל היו אומרין שהיה חבירן של חנניה מישאל ועזריה ונבוכדנצר היה יודע שהיה הקב"ה מחיה אותם:

פתח ואמר - להקב"ה אתוהי כמה רברבין פסוק הוא (דניאל ג':ל"ג):

יוצק זהב רותח - משום דקא מיירי בשבחו דנבוכדנצר נקיט נמי לישנא מעליא ולשון קללה:

סטרו - הכהו מאחורי ידו:

לגנות - שהיה מסדר שבחות נאות יותר מדוד ואילו אמרן הקב"ה היה נוטה אחריהן יותר מאחרי השירות שעשה דוד:

באותו יום - שהשליכן לכבשן:

צף הכבשן - שהכבשן היה משוקע בארץ כעין כבשן של סיד וצף ועומד על גבי קרקע כדי שיראוהו כל העולם:

נפרץ הכבשן - נפלו קצת כותליו כדי שיוכלו כולם לראות בתוכו:

הומק סורו - נשפל גאותו כמו סורו רע (קדושין דף פב.) ל"א הומק סודו כמו יסודו נשתלשל וכן לימדני רבי יעקב בן יקר אבל מורי גרס והומק סידו סיד הכבשן נמסה מרוב חמימות כך שמעתי והיתה מושכת למרחוק ומהבל של אותו הסיד נשרפו אותן שהשליכו חנניה מישאל ועזריה לתוך כבשן האש:

ונהפך - צלם של זהב על פניו:

ארבע מלכיות - מלכים ואנשיהם שסייעו לנבוכדנצר להשליך חנניה מישאל ועזריה לתוך האור:

מקראי נפקי - דכתיב (דניאל ג':ב') נבוכדנצר שלח למכנש לאחשדרפניא סגניא ולבסוף לאחר שבאו מן הכבשן כתיב ומתכנשין אחשדרפניא סגניא ופחותא והנך דלא כתיבי נשרפו:

אל ישנה מן הרבנות שלו - שהרי חנניה מישאל ועזריה היו לבושין בגדי תפארתן כשהושלכו לכבשן אל ישנה שלא יראה מבוהל ומפוחד ומתביישין שונאיו מפניו:

פטשיהון וכרבלתהון - עניני מלבושין:

דף צג.

גדולים צדיקים יותר ממלאכי השרת - דברישא חשיב לתלתא צדיקי ומלאך לבסוף דכתיב ורויה די רביעאה דמי לבר אלהין:

וטפחו לישראל על פניהם - שהשתחוו לצלם:

אני אמרתי - שכל התמר שלי הוא שיהיו בהם צדיקים הרבה ולא עלתה בידי וכו' ישראל נמשלו לתמר כדאמרי' (סוכה דף מה:) מה תמר זה אין לו אלא לב אחד וכו':

והנה איש רוכב על סוס אדום - בזכריה כתיב:

כל העולם כולו ללילה - מפני שהשתחוו לצלם:

והוא עומד - העמיד הקב"ה עצמו בזכות ההדסים שבמצולה:

האומר לצולה חרבי - לבבל שיושבת במצולה:

חרבי - לשון חרבו המים (בראשית ח):

שרוקים - צבועים ואח"כ נעשו לבנים כשנסתכל בצדיקים נח מכעסו:

סוסיא חיורא מעלי לחלמא - מדקאמר שאדום הוי רמז לקללה:

ורבנן - חנניה מישאל ועזריה:

להיכן אזלו - כשיצאו מן הכבשן דתו לא מדכר להו בכולהו כתובי:

בעין הרע מתו - שהיו מסתכלים בהן על שהיו תמהין בהן:

ברוק טבעו - באותו רוק שרקקו אומות העולם בישראל שאומרין אלוה כזה יש לכם והשתחויתם לצלם:

הוי אומר זה חנניה מישאל ועזריה - אלמא חזרו לארץ אצל יהושע כהן גדול:

ודניאל להיכן אזל - כשהושלכו חביריו לתוך כבשן האש שלא הושלך עמהם:

למכרא נהרא רבא בטבריא - לחפור ולהוציא נהר בטבריא ל"א למכרא נהרא בטורא בהר:

לאתויי בירי דאספסתא - להביא זרע של עשב שהוא מאכל בהמה שלחו נבוכדנצר הכי הוה קים להו:

לאתויי חזירי ממצרים - שלחו כדי לגדלם לולדות שחזירי מצרים גדולים הם:

והתניא אמר תודוס הרופא - לחכמים שהיו אומרים ניטלה האם טרפה והא אין פרה וחזירה יוצאה ממצרים וכו' כדי שלא יהיו מצויין במקומות אחרים ואעפ"כ חיו:

זוטרי אייתינהו - ולא העלו על לבם דלפריה ורביה בעי והניחו להוציאן בלא חתוך האם:

באותה עצה - שהלך משם דניאל:

דלא לקיים בי פסילי אלהיהם תשרפון באש - דנבוכדנצר עשאו אלוה כדכתיב ולדניאל הוה סגיד והוה ליה כפסילי אלהיהם שהמקרא הזה היה צווח עליהם לשורפן לכך היה מתירא:

קליות - שבלים המהובהבין באש:

השמיעי - השתמשי:

תלתא - ונפישי זכותייהו:

הלא זה אוד מה אוד נחרך אף הוא נחרך:

אהני - הועיל:

אקדו - שרפו:

מאי טעמא איענוש - יהושע דאהני נורא למאניה דהאי דאהדר איהו לנבוכדנצר דחייה בעלמא דחייה:

שש שעורים - שש גרעינים שעורים ממש:

וכי דרכו של בועז ליתן שש שבלים - והא תנן (פאה פ"ח מ"ה) אין פוחתין לעני בגורן פחות מחצי קב שעורים:

דף צג:

אלא שש סאין - דשש קבין או שש לוגין ליכא למימר דלא מייתי בגורן מדה פחותה מסאה:

ליטול שש סאין - ולישא משוי כזה:

רמז לה - דשש גרעינין נתן לה לסימן ורמז שעתידין לצאת שש בנים ממנה:

יודע נגן גבור חיל ואיש מלחמה ונבון דבר ואיש תאר וה' עמו - היינו שש ברכות:

לא אמרן דואג - לקמן מפרש האחד מן הנערים היינו דואג:

אלא בלשון הרע - שהיה מספר בשבחו של דוד כדי שיקנא בו שאול ויהרגהו:

לישא וליתן במלחמתה של תורה - להתוכח בתלמוד:

פנים בהלכה - שמביא ראיה לדבריו:
דבדידיה נמי לא הוה - דשאול נמי לא הוה הלכה כמותו כדאמרינן בעירובין (דף נג.) דוד דגלי מסכתא כתיב ביה יראיך יראוני וישמחו שאול דלא גלי מסכתא כתיב ביה בכל אשר יפנה ירשיע:
נעצר לפני ה' - ללמוד תורה הרבה:
אביר הרועים אשר לשאול - אלמא ההוא מיוחד שבנערים דהיינו דואג דחזינן הכא דקרי אביר הרועים:
ונחה עליו רוח ה' - איזה רוח רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת ה' הרי ששה:
ה"ג והריחו ביראת ה' א"ר אלכסנדריא שהטעינו במצות ויסורין כריחים והיינו והריחו לשון רחים ולא גרסינן וכתיב והריחו:
רבא אמר - מאי והריחו דמורח ודאין שמריח באדם ושופט ויודע מי החייב שנאמר לא למראה עיניו ישפוט ולא למשמע אזניו יוכיח ואפילו הכי ושפט בצדק דלים כגון על ידי הרחה:
בר כוזיבא - (עם) ממלכי הורדוס היה:
אשר אין בהם כל מום וטובי מראה משכילים בכל חכמה יודעי דעת ומביני מדע ואשר כח בהם הרי ו':
אפי' ריבדא דכוסילתא לא היתה בגופם - שלא היו צריכין להקזה. ריבדא פוניור"א בלעז כוסילתא שם כלי המקיז פלנמא"ל:
מן השיחה - שלא היו מספרין בדברים בטלים כדי שלא יתגנו בפני המלך:
כלם מבני יהודה - כדחשיב לעיל ששה בנים העתידים לצאת מרות וחשיב בהדייהו חנניה מישאל ועזריה:
דניאל - לחוד קאי אבני יהודה אבל חנניה מישאל ועזריה לא ולית ליה הך דרשה דלעיל שש שעורים:
מבניך אשר יצאו ממעיך - בחזקיהו מלך יהודה כתיב:
סריסים ממש - שסירסו לחנניה מישאל ועזריה שכן דרכן של מלכים לסרס את האדם כדי שלא ישא אשה ויהא פנוי לעבודת המלך ולית ליה הא דחכמים דאמרי לעיל שעלו לארץ ישראל ונשאו נשים והולידו בנים ובנות:
ר' חנניה אומר - לא סרסם אלא להכי קרו ליה סריסים שנסתרסה ע"ז בימיהם שבימיהם נודע לכל שאין ממש בע"ז ופורענות שהיה נביא מתנבא לחזקיהו שיהיו גולים מארצם

ויוליכם בהיכל מלך בבל ור' שמואל בר נחמני דאמר חנניה מישאל ועזריה משאר שבטים היו מוקים האי קרא בדניאל לחוד:

מאי חבל לא איתי בהון - והלא חבלה היא זו שנסתרסו ומהאי קרא דלעיל ילדים אשר אין בהם כל מום לא מצי פריך דאיכא למימר בשעה שבאו לנבוכדנצר תמימים הוו וסרסן:

חבל די נורא - לא איתי בהון אבל חבלת הגוף מיהא איכא ופריך לחבלא דנורא לא איצטריך דהא כתיב קרא וריח נור לא עדת בהון:

ולא ריחא - עשן האש:

הא והא היו - סריסים ממש ושנסתרסה ע"ז בימיהם:

טוב מבנים ומבנות - מכלל דבנים לא הוו להו דסריסים היו:

מאי טוב מבנים ומבנות - הכא לא מצי לתרוצי הא והא הוו דא"כ במאי פליגי:

בנים שהיו להן כבר ומתו - דלא חיו בניהם ומיהו לא היו סריסים:

אתן לו - להם לא נאמר אלא לו לאחד מהם והיינו ספר דניאל שנקרא על שמו והשתא קא פריך פירכא באפי נפשה אגב דאתי בידו ספר דניאל:

מכדי וכו' - רוב דברים שבספר עזרא ונחמיה אמרם:

דוד נמי מימר אמר - הכי כלומר מאי מחזיק טובה איכא:

רב יוסף אמר - לאו אהכי איענש דהא דוד נמי אמר כי האי גוונא אלא לכך נענש שספר בגנותן של ראשונים:

מאי נינהו - שהיו עמו חגי זכריה מלאכי וכיון שהם לא ראו והוא ראה אלמא גדול מהם הוה ומדאשכחן דדניאל הוה חשיב טפי מחגי זכריה ומלאכי דהוו נביאי שמע מינה דגדול הוה מנחמיה בן חכליה דלא הוה נביא ואפי' הכי ספר עליו דלא אפקיה מכלל גנות הראשונים דניאל היה מבאי הגולה עם החרש והמסגר ונחמיה הוה מעולי הגולה זמן מרובה לאחר מיכן:

דף צד.

אינהו עדיפי מיניה וכו' - איידי דגרר בעלמא קתני הכא ומילתא באפי נפשה היא וברוב ספרים אינה כתובה:

מ"ט איבעות - דכתיב אבל חרדה גדולה נפלה עליהם:

לנשוף - לדלוג:

במקום הטנופת - דלא מצי קרי:

לימא הכי - לחש כלומר לך אצל העזים והניחני:

מ"ם שבתיבת למרבה המשרה סתום לכך נסתם לומר נסתמו הדברים שעלו במחשבה ולא נעשה ל"א שביקש הקב"ה לסתום צרותיהן של ישראל שבקש לעשותו משיח ומורי רבי פירש לפי שנסתם פיו של חזקיה ולא אמר שירה:

כל הנסים הללו - שניצל מסנחריב ונתרפא מחליו:

שר העולם - מלאך שכל העולם מסור בידו:

רזי לי רזי לי - נסתרות שלי הן ואני יודע על מה מעכב:

אמר נביא אוי לי עד מתי - יבא משיח:

עד דאתי בזוזי ובזוזי דבזוזי - עד שנתבזזו שונאי ישראל כמה פעמים:

שר הרוחות - שהנשמות נפקדות אצלו והיינו משא דומה כך אמר דומה אלי קורין הרוחות על עסקי שעיר עשו ואומר לי שומר מה מלילה הקב"ה שהוא שומר מה אומר מן הגלות שהוא כלילה:

שומר מה מליל - מה דבר מתי קץ הגאולה מליל זה:

אתא בקר - בתמיה ואית ספרים דלא כתיב בהו ונכון אמר להם השר כך אמר שומר הקב"ה אתא בקר גאולה תבא וגם לילה אבל מתחלה תהיה גלות הרבה ל"א שיגאלו ויבנה מקדש שני ויחזרו ויגלו גלות זה ל"א וגם לילה לרשעים וכן תרגומו מוכיח אית אגר לצדיקיא ואית פורענות לרשיעיא:

אם תבעיון - אם תבקשו להגאל:

בעיו - בקשו רחמים:

שובו - בתשובה ואתיו לגאולה:

גנאי הוא - דבר מגונה עשו:

חרב חדה - שמל את עצמו ונתגייר:

חדודין חדודין - קמטין קמטין שהיה מיצר מאד על מפלת מצרים:

גיורא עד עשרה דרי - הכי הוא משל בני אדם ומיהו יתרו לאו עשירי הוה:

פלא יועץ אל גבור אבי עד שר שלום:

שחיזק ישראל - העוסקין בתורה כדלקמן:

תגלת פלאסר - שם אחד הוא דכתיב בימי פקח בן רמליה בא תגלת פלאסר מלך אשור:

אסנפר חד רבא חד ויקירא חד:

כלפי מעלה - כדלקמן שחירף ע"י מלאך:

אל ארץ כארצכם - ולא אמר מוטבת מארצכם:

קא משקרת - שהרי אין ארץ מעולה הימנה ולכן לא אמר מוטבת מארצכם:

להיכא אגלינהו - סנחריב לעשרת השבטים דכתיב (מלכים ב י"ח:י"א) וינחם בחלח ובחבור נהר גוזן וערי מדי הי נינהו אותן מקומות:

אבל ישראל - כי אגלינהו סנחריב ספרו בגנותה של א"י דכי מטו לאותו מקום ששמו שוש אמרו שויא לארעין זאת הארץ שויא לארצנו וכשבאו למקום ששמו עלמין אמרו כי עלמין זה המקום שוה לירושלים שנקראת בית עולמים:

כשבאו למקום ששמו שוש תרי אמרו על חד תרין - כלומר זה יפה פי שנים כמקומנו ועל שם כך נקראו כל אותן מקומות כך:

ה"ג תחת כבודו ולא כבודו ממש - דכבודו ממש משמע בשרו וגופו תחת כבודו משמע תחת הגוף והבשר כלומר נשמה שבתוך הגוף והשתא אמר תחת כבודו ולא כבודו ממש נשמה שבתוך הגוף אלא האי כבודו היינו בגדיו דתחת בגדיהם נשרפו וכי הא דרבי יוחנן וכו' דכל הגוף נשרף תחת הבגדים ולא גרסי' תחת כבודו ולא תחת כבודו ממש דמשמע דמקרא נפקא לזה דהאי תחת כבודו לא תחת כבודו ממש ומהיכא תיפוק ליה האי אבל השתא דדרשא בעלמא דריש ליה:

תחת כבודו ממש - תחת גופו ממש שהגוף קיים ונשמה נשרפת:

בעצמו - הוא עצמו ולא ע"י שליח לא היה ביזוי כל כך ולכך הקב"ה כמו כן נפרע ממנו בעצמו ולא נתבייש כל כך דאינו דומה מתבייש מן הגדול למתבייש מן הקטן:

דף צד:

על ידי שליח - דהיינו בזוי יותר אף הקב"ה נפרע ע"י שליח ונתבייש יותר:

כתיב מרום קצו - בישעיה:

וכתיב מלון קיצו - במלכים. מרום קיצו משמע דירה של מטה כדכתיב (ירמיהו י"ז:י"ב) מרום מראשון מקום מקדשנו מלון קיצו משמע דירה של מעלה בית מלונו:

ה' אמר אלי עלה אל הארץ וגו' מאי היא - היכי אמר לו הקב"ה להשחית:

יען כי מאס העם הזה וגו' - ומשוש את רצין ובן רמליהו ואתרעו להשחית' ברצין ובר רמליהו:

מארת ה' - שלא נשבע מכל מה שהיה אוכל:

ליטרא ירק - במדה:

ועלה על כל אפיקיו - שאמר לו הקב"ה עלה והשחת:

מ"ט - מאחר שברשות הלך שנביא נתנבא עליו מאי טעמא איענש:

כי לא מועף לאשר מוצק לה - לא נמסר עמו של חזקיה שהוא עיף בתורה ביד סנחריב המציק לו:

כעת הראשון הקל ארצה זבולון וארצה נפתלי וגו' לא כראשונים - עשרת השבטים שהקלו מעליהם עול תורה אבל אחרונים עמו של חזקיה הכבידו עליהם עול תורה והיינו דכתיב האחרון הכביד דרך הים עבר הירדן גליל הגוים ראויין הללו לעשות להם נס כיוצאי מצרים שעברו את הים וכדורכי הירדן:

אם חוזר בו סנחריב מוטב - ואם לאו אעשה אותו גליל הגוים שמגלגל בחרפה בכל הגוים ל"א גליל לשון גללים. מ"ר:

אחרי הדברים והאמת האלה - השתא משמע שהיה מדבר בחזקיהו שהיו עסוקין בתורה בא סנחריב מלך אשור ויבא ביהודה ויחן על הערים ויאמר לבקעם אליו:

האי רישנא להאי פרדשנא - וכי מביאין דורון כזה לאדון כזה וכי מפני שהאמת בחזקיהו בא סנחריב:

רבינא אמר מאי אחר הדברים והאמת אחר שקפץ הקב"ה ונשבע - להביא סנחריב והיינו אמת שחותמו וקיומו של הקדוש ברוך הוא אמת:

ויעשה אבוס - שיהיו כלם פגרים ויאכילו סוסיהם ובהמתם בתוך עצמות הפגרים כעין אבוס:

מגבת ועד אנטיפרס - מקומות שבסוף התחומים:

אע"פ שאלף גפן באלף כסף - שהן יקרים שאין להם רוב כרמים אפילו הכי לשמיר ולשית יהיה שמניחין אותן לאבוד ומביירים אותן והיו עוסקין בתורה:

לשלל - כל אחד ואחד לעצמו או לחלוק ביחד אותו ממון שנשאר מחיל סנחריב ל"א לחלוק לאחרים מה שאנו שוללים אבל אנו אסורים באותו שלל שממון שבזזו מעשרת השבטים מעורב בו דאיכא משום גזל:

כמשק גבים שוקק בו - השקאה של צינורות שמזלפין בהם מים נובעין השקו באותו ממון וטיהרתו דמה צינורות הללו מעלין את האדם מטומאה לטהרה ע"י טבילה אף ממונם וכו' משק שו"ן בלע"ז:

בא על עית וגו' - ומתרגמינן ומני רבני משרייתיה:

עברו מעברה גבע מלון לנו וגו' יושבי הגבים העיזו - ולא קא חשיב עוד היום בנוב לעמוד דההוא לאו מסע הוא אלא כדאמרינן לקמן אותו היום נשתייר מעונה של נוב:

הני טובא הוי - די"ב הוא דאיכא:

נביא הוא - קרא דצהלי קולך בת גלים הקשיבי לישה דחשיבנא ביה תלתא בת גלים לישה ענתות הנהו לאו מן חושבנא נינהו דנביא הוא דקאמר להו לישראל וכו':

מהאי לא תסתפי - שתנצל מידו היינו דכתיב צהלי קולך אלא אסתפי מנבוכדנצר שנמשל לליש דכתיב ביה עלה אריה מסובכו והיינו דקאמר הקשיבי לישה:

דף צה.

עניה ענתות - כמו עניה כלומר נביאות ירמיה הענתותי היא שעתידה לבא על נבוכד נצר שתמסר ירושלים בידו:

הרי כפיר וכו' - ובדוכתא אחריתי מפורש למה נקראו לו כל השמות הללו:

אי הכי - דכולי קרא צהלי קולך לא מחושבנא הוא א"כ ליכא אלא תשע מסעות דהא עוד היום לאו מחושבנא [נמי הוא] ומתרץ עברו מעברה תרתי אינון עברו חד מעברה חד ואיכא עשר מסעות:

אותו היום נשתייר מעונה של נוב - [דמפני עון] שהיה להם לישראל על שנהרגו כהני נוב קבע הקב"ה העונש עד אותו היום ואותו יום בלבד נשתייר מזמן העונש ואילו היה נלחם בירושלים באותו היום היה כובשה והכי משמע קרא עוד היום אותו יום העמידו לסנחריב על ירושלים בעון נוב:

סגא בחד יומא - והיינו י' מסעות שנסע אותו היום:

שדו ליה - לסנחריב:

בסתרקי - תחתיו טפי"ט בלע"ז עד שראה ירושלים כולה:

עלה וקם ומניד ברישיה - עליה עמד והיה מניד בראשו:

נשדי ביה ידא האידנא - נלחם בה עתה:

תמהיתו - תמה הוא להתחיל היום משום חולשא דאורחא ל"א תמהיתו נתיגעתם ודומה ליה (בסנחריב) איתמה למיתב:

גולמו הרג - חתיכה של חומה לשון פרסי אבן רעועה מן החומה ונבקעה:

בת דינא בטל דינא - כיון שלן דינא בטל הריב וכן מפני שלא נכבשה בו ביום לא הצליח ממחרת:

וישבי בנוב - איידי דאיירי לעיל באותו יום שנשתייר מעונה של נוב נקט הכא וישבי בנוב שבא על עסקי נוב:

הרפה - היינו ערפה:

משקל קינו - מתרגמינן מתקל סופיניה:

והוא חגור חדשה - והוא אסיר איספניקי חדתא:

נטרד דואג האדומי - שספר לשון הרע על דוד שנתקנא בו שאול ולפי שקבל אחימלך את דוד בנוב אמר ליה שאול סוב ופגע בכהני ה' נמצא שעל ידך נהרגו ואתה נכשל ובחטא זה נהרג שאול ושלשת בניו במלחמת פלשתים:

שכר ביזאי - לשון פרסי קריטא ל"א כפר היא:

קמטיה - הכניעו תחת הבד של זיתים ויתיב עלה למעכו:
מכא ליה ארעא מתותיה - נתרככה הארץ מתחתיו ולא הזיקו ל"א מכא נשפלת כעין גומא והיתה מגינה עליו:
בארבע גריבי דמיא - בארבע סאין של מים ל"א בארבע כורא דמיא בד' נודות של מים:
איטריף קמיה - היתה טורפת ומחבטת עצמה וממרטת כנפיה והומה ומצערת:
קפצה ליה ארעא - כמו לא תקפוץ (דברים טו) נתקצרה הארץ והגיע מהרה לארץ פלשתים:
לערפה אימיה - דישבי:
נוולה - טווה:
כד חזיתיה - ערפה לאבישי סברה למקטליה באותו פלך שהיה בידה ולא נגע בו:
אמרה ליה - לאבישי אייתי לן ההוא פלך דנפל לפניך:
ה"**ג פתקיה בריש מוחה וקטלה** - השליך אבישי הפלך לראשה ומתה:
פתקיה לדוד לעילא - זרקו כלפי מעלה:
ודץ ליה - נעץ תחתיו חניתו בקרקע כדי שיפול עליו וימות:
ונימא איהו - דוד עצמו לימא שם:
אין חבוש - . אין דעתו מכוונת לומר השם והשתא ניצל דוד והשליכו השם ברחוק והלכו אבישי ודוד וחזרו להם:
אמר ליה - אבישי לדוד:
ומאי בעית הכא - למה באת כאן:
אמר ליה - הקב"ה אמר לי רצונך שיכלה זרעך או תמסר ביד אויביך והכי אהדרי ליה מוטב שאפול ביד אויב:
אמר ליה אפיך צלותיך - הפוך תפלתך ואמור לפניו מוטב יכלה זרעך ולא תמסר ביד אויב דמה לך בצער בניך:
בר ברך קירא לזבון ואת לא תצטער - משל הוא שאומרים בני אדם:
סייע בהדן - עזור בתפלתך להפכה:
והוה קא רדיף בתרייהו - והם בורחין שהיה קרוב לארץ פלשתים:
וכי מטו קובי - לאותו כפר ששמו קובי שבין א"י לארץ פלשתים:
אמרי קום ביה - אמרו זה לזה עמוד כנגדו ואל תברח ונכנו ולכך נקרא קובי אינהו הוו בקיאי בשמות הכפרים ועדיין היו מפחדין ובורחין:
כי מטא בי תרי - שם מקום:
אמרו בין תרי גוריון - בתמיהא:

בקברא - שהרגנוה:

דף צה:

ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה - אלמא בא לחרן וכתיב ויפגע במקום שעדיין לא הגיע לחרן שהיה עדיין בבית אל:

בית אל זה ירושלים חרן חוץ לארץ:

שהתפללו בו אבותי - אברהם ויצחק (אברהם דכתיב ויעתק משם יצחק אין מקרא בידי):

הרהר בדעתיה למהדר - למקום:

קפצה ליה ארעא - והיה שם מיד וקרא מוכיח דכתיב ויפגע במקום שהמקום פגעו ושקפצה לו הארץ ונתקרב לו המקום:

הכי גרסינן ד"א אין פגיעה אלא תפלה - ונראה למורי דהכא לא מיגרסא הך מילתא:

כי בא השמש - ויבא השמש לא נאמר אלא כי בא השמש דמשמע שהיה דעתו לחזור כי עוד היום גדול כיון שראה כי בא השמש לן:

ויזרח לו השמש - משמע השמש שהיה לו כבר שבא בשבילו כבר:

ומנ"ל דכלה זרעיה דדוד - כדאפיך צלותיה:

התם נמי אשתייר אביתר - מכהני נוב:

שגלונות - מלכות:

על אברהם - כשנלחם בד' מלכים:

בעי אביי - האי חסר חד היכי קאמר אי חסר חד רבוא וכו':

ראשונה - כת ראשונה מחיל של סנחריב:

עברו בשחי - שטו הסוסים בירדן ונתמעטו המים עד שעברו:

אמצעיים בקומה - זקופה ולא היו המים מגיעין אלא עד הצואר יגיע:

שחי - כמו שחו:

העלו עפר ברגליהם - שלא היה שם מים כל עיקר:

קרתי - לשון מקור:

ה"ג ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור אמר רבי וכו' - ולא גרסינן והא כתיב ויצא מלאך ה' אלמא כל המחנה אשור אינו אלא קפ"ה אלף ולעיל קתני מאתים וס' רבוא:

הללו - קפ"ה אלף ראשי גייסות נגידי החיל שכן עולה לחשבון לכדאמרינן ארבעים וחמשה אלף בני מלכים שמנים אלף גבורים ששים אלף אחוזי חרב הרי קפ"ה אלף אבל האחרים שמתו אין מספר כדאמר והשאר פרשים אין מספר:

במה הכם - המלאך:

היד הגדולה - יד הגדולה לא נאמר אלא היד דמשמע היד שעתידה וכו':
מגלך נטושה - שחוזה מגלך להרוג את אלו:
גבריאל - ממונה על בשול הפירות:
הזקק לאלו - לחיל סנחריב להרגן:
אגב ארחך - כשתלך לדרכך לפי. תומך:
לבעל דבבך אשתמע - לשונאך התראה והפחידו:
נשף - נפח:
עשרה - שהנער יכול להטיף טיפה של דיו והיינו יו"ד שנשארו עשרה:
ושמואל אמר תשעה - ונשאר בו עוללות כנוקף זית שאין נשארין בו אלא דבר מועט שנים או שלשה גרגרים בראש אמיר כן לא ישתייר במחנהו אלא דבר מועט וכמה ארבעה וחמשה בסעיפיה פוריה ארבעה וחמשה והיינו תשעה:
י"ד שנים ושלשה ארבעה וחמשה - ר' יוחנן מקרא לא דייק להו אלא הכי קאמר הללו חמשה נשתיירו מהן סנחריב ושני בניו וקרא משמע כנוקף זית דמשייר מעט בראש ענף שנים או שלשה גרגרים כך ישתייר לו מעט ד' או ה':
נבוכדנצר דכתיב - גבי [חנניה] מישאל ועזריה תוארו ורויה די רביעאה דמי לבר אלהין אלמא דחזא גבריאל והכירו בכבשן:
סנחריב ושני בניו - דכתיב ויהי הוא משתחוה בית וגו':
אי אפשר לאמרו - שהקדוש ב"ה בעצמו גלחו לסנחריב:
דאייתינהו לבנייהו - כדאמרינן שהביא עמו ארבעים וחמשה אלף בני מלכים:

דף צו.

אשני נפשך - שנה עצמך כדי שלא יכירוך:
ואגזייך אנא - אני אגלחך:
קשייתא - גרעיני תמרים:
טחון - אלו גרעינין וניתן לך מספרים והיינו דכתיב בתער השכירה על שם שטרח נתנו לו תער לגלח ואיזהו שכר נתנו לו בעברי נהר דברים שדרכן לעשות על ידי נהר דהיינו טחינת ריחים:
וגם הזקן תספה - דלא כתיב גלוח אלא אראש אבל אזקן כתיב תספה לשון כלוי על ידי אור שכלתה לגמרי:
גרירתיה לארמאה ושפר באפיה - אם אתה מחרך את הארמאי והוטב בעיניו הבער לו אש בזקנו ולא שבעת חוכא מיניה:

בית נסרך אלהיו - לשון נסר שהשתחוה לנסר ועשאו אלוה:
היינו דכתיב ויהי הוא משתחוה - משמע מפני שמשתחוה לשם הכוהו:
ויחלק עליהם - איידי דאיירי במלאכים איירי נמי בהאי קרא דכתיב ויהי בלילה ההוא ויצא מלאך ה' וגו' נקט ויחלק עליהם לילה וגו':
מלאך שנזדמן לאברהם לילה שמו - והוא סייעו:
מעשה לילה - שנלחמו בשבילו כוכבי לילה כמו שעשו בשביל ברק:
טבא מליה דר' יצחק נפחא מדבר נפחא - ר' יוחנן דמקרי בר נפחא בכולא הש"ס כמו (ב"מ דף פה:) מאן עייל בר נפחא נראה למורי דאביו של ר' יוחנן הוי נפחא ולהכי מיקרי בר נפחא ואית דמפרשי בר נפחא על שם יופיו:
הזהרו בזקן - אע"פ ששכח תלמודו הואיל ומחמת אונסו הוא:
הזהרו בורידין כר' יהודה - דאמר בשחיטת חולין (דף כז.) עד שישחוט את הורידין של עוף הואיל וצולהו כולו כאחד אינו חותכו ומולחו כבשר חיה ובהמה:
הזהרו בבני עמי הארץ - שנעשו תלמידי חכמים לעשות להם כבוד שמהם תצא תורה לישראל שהרי יצאו שמעיה ואבטליון מבני בניו של סנחריב ומבני בניו של המן למדו תורה בבני ברק כדלקמן ואע"ג דאמר רבי יהודה הכי הזהרו בבני עמי הארץ:
כי הא מילתא - דלקמן מודעינן להו כי היכי דחזינן לקמן דלא זכה נבוכדנצר לאותו כבוד אלא מפני זכות ד' פסיעות כדאמרינן לקמן ה"נ אמרי' לבני עמי הארץ דלא זכו לאותו כבוד אלא מחמת זכות מעט שהיה באביהם מ"ר. ואית דאמרי דרבי זירא אדלעיל קאי אבני סנחריב אע"ג דשלח רבי יהודה הזהרו בבני ע"ה לכבדן שמהם תצא תורה כי היכי דנפקו מסנחריב כי הא מילתא מודיעים להו לבני ע"ה דהא דמוקרין להו לאו משום אביהם אלא משום תורה שבהם שלא תזוח דעתם עליהם ויאמרו אבותיהם צדיקים היו:
מדוע דרך רשעים צלחה - מפני מה הצליח נבוכדנצר וכבש ירושלים:
אהדרו ליה - לירמיה:
בצעי מים - מרש"קו בלעז:
ד' פסיעות - מפורש לקמן:
על אחת כמה וכמה - שיהו כל אדם יכולין לתמוה על מתן שכר גדול שישתלם עליהם:
לנביאים - אברהם יצחק ויעקב:
נשבר לבי בקרבי - כלומר תמהתי על מתן שכרן:
שתי שעות - כדי שלא יהא פנאי לספדו ולקברו:
אתפח - נתרפא:

אהדרינהו הקב"ה - להנך שעות לחזקיהו דאותו היום שנתרפא חזקיה היה של כ"ב שעות:

רהט בתריה - דשליח:

לא היה להם תקנה - שהיה שכרו מרובה והיה לו רשות לאבד שאריתנו:

הוה כתיב שמיה ושמיה דאבוה - כדי שיתכבד אביו לכך נקרא שם אביו עליו שנקרא מרודך בלאדן דאי לא כתיב אלא מרודך בן בלאדן לא הוי מיתקרי עליה שמיה דאבוה דהכי כתבי כולהו אינשי פלוני בן פלוני להכי כתיב מרודך בלאדן:

בחדש החמישי בעשור לחדש בא נבוזראדן רב טבחים עמד לפני מלך בבל בירושלם - אלמא נבוכדנצר סליק לירושלם:

דף צו:

ומי סליק כו' והא כתיב - בההיא פרשתא ויעלו צדקיה אל המלך רבלתה אלמא ברבלה הוה:

זו אנטוכיא - ואנטוכיא קיימא לן דאינה מארץ ישראל:

דמות דיוקנו - של נבוכדנצר:

חקוקה לו על מרכבתו - של נבוזראדן ודומה לו כמו שעומד לפניו ולכך כתיב בא נבוכד נצר והיינו כבוד:

טעין תלת מאה כודניית' - משאוי שלש מאות פרדות:

נרגא דפרזלא - פטישי ברזל:

דשליט' בפרזלא - ברזל חדוד הקוצץ ברזל אחר:

בלעתינהו - לא בליעה ממש אלא שיברם שהיו מתפוצצין הפטישים בהכותם בשער לשברה:

פתוחיה יחד - משמע על פתח אחד הלמו כל הכשילים וכילפות יחד ולא הועיל כלום:

שוור בר שוור - דולג בר דולג קום וכבש ירושלים לנבוזראדן קאמר ל"א שוור בר שוור מדלג בר מדלג קפצת פעם אחת עם סנחריב ועכשיו פעם שניה:

בקופא - מגב הפטיש ולא מחודו כמו קופא דמחטא (ב"מ דף לח:):

יודע כמביא למעלה - תפלה היא יודע לפניך אותו סבך עץ קרדומות ששבר בו את ירושלים כאילו הביאו למעלה בכסא הכבוד:

גבה היכלא - ובקש לעלות לרקיע:

דרכו ביה מן שמיא - והשפילוהו:

זחה דעתיה - מתגאה על שהיה מצליח:

עמא קטילא - שכבר נגזר עליהם על כך:
וטחני קמח - וטחני חטים לא נאמר אלא קמח שאין צריך טחינה:
צמתך - מקום שהקלעים צומתין בצד הראש:
שובל - קלע הראש שדומין לשבלים:
גלי שוק עברי נהרות - פורענות זה היה הקב"ה אומר לישראל לכו וטחנו קמח כלומר טחונים אתם כבר לקמח ותחזרו ותטחן עדיין תגלי קלעי ראשיכם ושוקיכם ותלכו בגלות:
אייתו לי ואינסי - ואנסה אם דם זבחים הוא:
כסי ולא אידמי - שחט בהמות ולא אידמי הדם:
פרטתא - שטר צוואה:
ואיתגייר - נבוזראדן:
גר תושב - שלא קבל עליו שאר מצות וקבל עליו שלא לעבוד עבודת כוכבים:
של אותו רשע - נבוכדנצר:
רפינו ולא נרפתה - שהיה הקב"ה מבקש לרפאותו להכניס מבני בניו תחת כנפי השכינה:
אלו נהרות בבל - שהם רעים לשתות:
צנייתא דבבל - דקלים מרים הם שעומדים בנהרות ל"א צינונייתא דבבל דקלים רעים של נהרות בבל שאין נושאים פירות לפי שהמים רעים הן לגדל פירות בסוטה (דף מו:) אמרי' קושטא הוא דאמריתו הני צנייתא דבבל משמת ימי בראשית איתנהו ונהר שתחת הני צינונייתא מי מרים נינהו:
שיבבי - שכנים:
פוק תא - צא ממקומך ובא אל ארץ ישראל ותכבשנה:
כי אין האיש - מקרא הוא במשלי:
בקריבא הוא - בקרוב הוא ויבא בעת דוחקם לפי דרכו של מקרא זה שהם שלחו לו שומעים אנו שהוא אכל מילתא דהוה אמרי ליה הוה משיב דבר זה:
צרור הכסף לקח בידו - צדיקים שבהן מתו:
ואכרה לי בחמשה עשר כסף - פדיתי אותה במצרים בט"ו בניסן:
כסף וחומר שעורים ולתך שעורים - בזכות צדיקים שנקראו כסף חומר שעורים שלשים סאין ולתך חמשה עשר סאין אלו ארבעים וחמשה צדיקים שהעולם מתקיים עליהם בחולין פרק גיד הנשה (חולין דף צב.) פעמים ששלשים כאן וט"ו בארץ ישראל ופעמים

שט"ו כאן ושלשים בארץ ישראל ובמסכת חולין היכא דקא מפרש האי קרא בצדיקיא אמרי אין כסף אלא צדיקים וכן הוא אומר צרור הכסף לקח בידו:
כבר קבע להם זמן - שלא יבא עד ע' שנה שתשלים גלות בבל:
מתלגא וממטרא - מחמת שלגים ומטרים:
תא אשינא דטורי - בא דרך תחתית ההרים וההרים יגינו עליך מן השלגים ומן המטרים:
שלחו כר מושל ארץ - שלחו שליח אל נבוכדנצר שהיה מושל ארץ שיבא אל הר בת ציון דרך הסלעים וההרים:
לית לי דוכתא - לא יהיה לי מקום סביב לירושלים שנוכל אני וחיילי לישב במקום מכוסה מפני הגשמים:
קבריהם של ישראל - מערות שלהן סביב לירושלים ובהן אתה וחיילותיך יכולין לישב:
יוציאו את עצמות מלכי יהודה - שעתידים להשליך מן הקברים העצמות שבקברים שנאמר בעת ההיא וגו':
אימת אתי בר נפלי - איידי דאמרינן צרור הכסף לקח בידו שנתמעטו הצדיקים קא מיירי הא נמי במשיח וקאמ' תלמידים מתמעטין ואיידי דאמרי' ותהי האמת נעדרת אייתי הא דההוא אתרא דשמיה קושטא:

דף צז.

את סוכת דוד הנופלת - מלכות דוד שנפלה להכי קרי משיח בר נפלי:
עד שהראשונה פקודה - עד שלא כלתה צרה ראשונה שניה ממהרת לבא פקודה כמו לא נפקד (במדבר לא):
שבוע - שמיטה:
והמטרתי על עיר אחת - שיהא מעט מטר ויהא רעב במקום זה ושובע במקום זה:
חיצי רעב - רעב מעט שלא יהא שובע בשום מקום:
משתכחת מלומדיה - מתוך שאין להם מה לאכול:
בששית קולות - יצאו קולות שבן דוד בא ל"א קולות מתקיעת שופר שנאמר יתקע בשופר גדול (ישעיהו כ"ז:י"ג):
מלחמות - בין עובדי כוכבים לישראל:
דהוה הכי - שנה אחת רעב שנה אחת שובע ואעפ"כ לא בא בן דוד:
בששית קולות מי הוה - כלום יצאו קולות שבן דוד בא:
ועוד כסדרן מי הוה - כלומר אלו הצרות דקתני הכא כסדרן לא אתרמו בשבוע אחד אבל כי אתרמו אתי משיח:

אשר חרפו אויביך ה' אשר חרפו עקבות משיחך - לא אתפרש האי קרא למאי איכתיב הכא דהא לא קא דריש ביה מידי ונראה למורי שכן נכתב בספרים תחלה כמו ששנינו בפ' אחרון דסוטה (דף מט:) בעקבות המשיח חוצפא יסגא וכתבו פירוש זה על בעקבות שהוא לשון סוף כמו אשר חרפו עקבות משיחך:

בית הועד - מקום שתלמידי חכמים מתוועדין שם ללמוד תורה:

ה"ג והגבלן - מקום ששמו כך ישתומם:

ואנשי הגבול - אנשי גבול ארץ ישראל ל"א אנשי גזית סנהדרין:

כפני כלב - דדמיין ממש לכלב מ"ר ל"א כפני הכלב שלא יתביישו זה מזה:

משתולל על הבריות - כל העולם אומרין עליו שוטה הוא היינו משתולל לשון שטות כמו מוליך יועצים שולל (איוב י"ב:י"ז):

ליכא קושטא בעלמא - אין אדם בעולם שידבר אמת תמיד:

אמר לי ההוא מרבנן דאי הוו יהבי ליה כל חללי דעלמא לא משני בדבוריה - לשקר ואישתעי לי הכי זימנא חדא אקלעי להההוא אתרא וקושטא שמיה:

טרפא אבבא - שהיתה שואלת אותה:

לאו אורח ארעא - לומר היכן היא הואיל וחייפ' רישה:

ה"ג נערים ילבינו פני זקנים - כלומר יחפרו ויביישו אותם:

וזקנים יעמדו בפני הנערים - לכבדם והיינו דאמרינן (בסוטה ד' מט:) בעקבות המשיח חוצפא יסגא:

בת קמה באמה - לחרפה ולביישה:

היוקר יעות - שלא יכבדו זה את זה יקר כבוד ל"א היוקר יעות מכובד שבהן יהא עוותן ורמאי. מ"ר:

והגפן יתן פריו - ואעפ"כ יהיה היין ביוקר שלא יהיה ברכה בפרי עצמו ל"א שיהיו כולן רודפין אחר היין ומשתכרין ומתייקר היין אע"פ שרוב יין בעולם:

כלו הפך לבן טהור הוא - כשפשט הנגע בכל העור כך כשנהפכה כל המלכות למינות תבא גאולה:

כי ידין ה' עמו - להביא להם גאולה:

כי יראה כי אזלת יד - שתלך ותחזק ידן של מסורות ומצליחין במלשינותן:

שיתמעטו התלמידים - שמחזיקין ידי ישראל להחזירן למוטב:

שתכלה פרוטה - והיינו אזלת יד שיהו בידים ריקניות:

כביכול - כאלו יכולין לומר דבר זה כלפי מעלה:

אין עוזר ואין סומך לישראל - שיהיו שפלים למאד ואומר אין עוזר וסומך שיהיו מתייאשין מן הגאולה:
דמעסקי ביה - לידע מתי יבא:
ועקרב - נושך האדם פתאום:
וחד חרוב - שאלף שנה יהיה חרוב חוץ משמת אלפים אלו דהיינו אלף שביעי:
תרי - אלפים הוא חרב אלף שביעי ואלף שמיני:
יומו של הקב"ה אלף שנה שנאמר כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול כי יעבור:
משמט - ונעשה חרב:
שכולו שבת - שהעולם משמט:
הוי עלמא - העולם כך מתקיים:
ב' אלפים היה תהו - תחת שלא ניתנה עדיין תורה והיה העולם כתוהו ומאדם הראשון עד שהיה אברהם בן נ"ב שנה איכא אלפים שנה כדמוכחי קראי דכשנשלמו אלפים שנה עסק אברהם בתורה שנאמר (בראשית י"ב:ה') ואת הנפש אשר עשו בחרן ומתרגמינן דשעבידו לאורייתא בחרן ואמרינן במסכת ע"ז (דף ט.) גמירי דההוא שעתא הוה אברהם בר חמשין ותרתי שנין:
ושני אלפים תורה - מן הנפש אשר עשו בחרן עד [אלפים] שנות המשיח ארבעים (ושמנים) שנה עד שנולד יצחק וששים שנה משנולד יצחק עד שנולד יעקב הרי ק"ח וק"ל שהיו ליעקב כשבא למצרים הרי רל"ח ורד"ו שעמדו במצרים הרי תמ"ח ומשיצאו ממצרים עד שנבנה בית ראשון ת"פ דכתיב (מלכים א ו':א') ויהי בשמנים שנה וארבע מאות שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים וגו' הרי תתקכ"ח ות"י שעמד בית ראשון כדמוכחי קראי על פי חשבון שנות המלכים וע' דגלות בבל ות"כ שעמד בית שני הרי תת"ק ותתקכ"ח הרי אלפים פחות קע"ב וקע"ב קודם השלמת ד' אלפים נחרב הבית ולסוף אותן קע"ב נשלמו שני אלפים תורה ואיידי דאמר שני אלפים תוהו קאמר שני אלפים תורה ולא שתכלה תורה אחר שני אלפים. מ"ר:
ושני אלפים שנות המשיח - שלאחר שני אלפים תורה הוה דינו שיבא משיח ותכלה הגלות ויבטל השיעבוד מישראל:

דף צז:

אבל בשביל עונותינו שרבו - לא בא משיח לסוף ד' אלפים ויצאו מה שיצאו שעדיין הוא מעוכב לבא:
שמנים וחמשה יובלין - היינו ד' אלפים מאתים וחמשים [שנה]:

בתחלת - היובל האחרון הוא בא או בסופו:
כלה - זמן הזה קודם שיבא משיח או אינו כלה דבתוך היובל בסופו הוא בא:
עד הכא לא תיסתכי ליה - עד יובל האחרון לא תצפה לו דודאי לא יבא קודם הזמן הזה:
איסתכי ליה - חכה לו שיבא:
אשורית - כתב שלנו אשורית שבא מאשור כדאמר באידך פירקין (ד' כב.):
לחיילות של פרס נשכרתי - שהייתי גולייר לאחד מהם:
תנינים - דגים:
והשאר ימות המשיח - שכלה השעבוד ומשיח בא:
מחדש עולמו - לברוא עולם חדש:
נוקב ויורד עד התהום - מה תהום אין לו קץ וסוף כך אין אדם יכול לעמוד על סוף פסוק זה (וכי קא מפרש אימת קאמר אם) יתמהמה חכה לו דאין לו סוף:
לא כרבותינו - אל תצפו לאותו קץ שהיו רבותינו דורשין:
עד עידן עידנין ופלג עידן - עידן כעידן הגלות של מצרים והיינו ד' מאות ב' עידנין ח' מאות היינו י"ב מאות ופלג עידן ב' מאות סך הכל אלף וד' מאות:
ותשקמו בדמעות שליש - כלומר השקה אותם הקב"ה בין גלות מצרים לגלות בבל שליש גלות אדום כי קץ גלות אדום זה יהיה לסוף ג' פעמים ת' שנים וג' פעמים ע' שנה כנגד גלות בבל דהיינו לסוף אלף וארבע מאות ועשר שנים כבר עברו ולא היה כך מצאתי כתוב בשם הרב רבי שמואל בר דוד ז"ל:
עוד אחת מעט היא - בנבואת חגי כתיב שהיה מתנבא כשיצאו ישראל מגלות בבל ויבנה בית המקדש והיינו עוד אחת מעט היא מעט כבוד אתן להם לישראל ואני מרעיש את השמים ואת הארץ והבאתי כל חמדת גוים לירושלים ור"ע דריש ליה לימות המשיח ולאחר חורבן והכי דריש ליה [עוד אחת מעט היא מעט כבוד אתן לישראל ואח"כ יבא המשיח ודרשה זו אינה אלא קרא אלפני הבית קאי וה"ק] עוד אחת מעט היא מעט כבוד אתן להם לישראל ושוב לא אתן להם כל ימות בית אחרון וכן היה דמלכות ראשונה של מלכות חשמונאי נתקיימה שבעים שנה ואע"ג דאמרינן בסדר עולם דמלכות בית חשמונאי מאה ושלש ומלכות הורדוס מאה ושלש עיקר כבודם ופארם שלא שלטה בהם אומה לא נתקיים כל כך ומלכות שניה של הורדוס נ"ב שנה ומלכות בן כוזיבא ב' שנים ומחצה ושוב לא היה להם מלך מ"ר. וכל הנך דרשות לאו משנה ולאו ברייתא. ל"א עוד אחת מעט היא מעט מלכות אתן להם לישראל לאחר חורבן ולאחר אותו מלכות הנני מרעיש שמים וארץ ויבא משיח. ואין דרשה זו כלום שהרי ראינו כמה מלכיות לישראל

לאחר חורבן ואעפ"כ לא בא משיח שהמלכות הראשונה שהיתה להם לישראל לאחר חורבן שבעים שנה הורדוס נ"ב בן כוזיבא ב' ומחצה ומצינו בסדר עולם מפולמוס של אספסיאנוס עד פולמוס של טיטוס שתים עשרה שנה ומפולמוס של טיטוס עד מלכות בן כוזיבא י"ז שנים ומלכות בן כוזיבא ב' שנים ומחצה:

[בן כוזיבא מלך בביתר]:

ויפח לקץ - תיפח נפשו של מחשב הקץ שלא היה לו לכזב ולומר כיון שהגיע וכו':

יחכה ה' - הוא עצמו מחכה ומתאוה שיבא משיח:

סביב י"ח אלף - בירושלים של מעלה משתעי קרא בסוף יחזקאל:

באספקלריא המאירה - בחוזק נגהו של הקב"ה אין מסתכלין אלא תלתין ושית אבל בקלישות הנוגה לצדדין מרחוק מסתכלין כתות הרבה:

ומי נפישי כולי האי - דלהוי בריר לן תלתין ושיתא הוו ולא פחות:

והא רבי שמעון בן יוחאי - לא הוה ידע אם אלף הם אם מאה הם אם שנים הם:

הא דעיילי בבר - שצריכין ליטול רשות כשנכנסין להסתכל באספקלריא המאירה בהנהו לא פחיתי מתלתין ושית אבל אותן הנכנסין בלא רשות ברוב צדקם הנהו מספקא לן כמה הוו:

בתשובה - אם כל ישראל חוזרין בתשובה יבא ואם לאו לא יבא:

דיו לאבל שעומד באבלו - דיו להקב"ה שעומד כמה ימים וימינו אחור כלומר אם לא יעשו תשובה אינו עומד באבלו כל הימים אלא ודאי קץ לדבר ל"א דיו לאבל דיין לישראל צער גלות אפילו בלא תשובה נגאלין:

לא בכסף - לא בתשובה ומעשים טובים דאפילו אין עושין תשובה נגאלין משום דאמר חנם נמכרתם קרי כסף בלשון תשובה:

בעלתי אתכם - משמע בעל כרחכם בלא תשובה:

אחד מעיר - אברור הצדיקים ואביאם לציון אע"פ שאין כולם חוזרין:

כה אמר ה' לבזה נפש למתעב גוי - אותן הבזויין ומתועבין בעבירות אעפ"כ יגאלו מלכים יראו וקמו:

דף צח.

כי למועד מועדים - אלמא יש קץ בדבר:

וככלות נפץ יד עם קדש - כשתכלה תקומתם וחוזק ידיהם שהיתה נפוצה אילך ואילך גבורה ותועלת לפשוט אנה ואנה ואחר שתכלה גבורתם שיהיו שפלים למאד:

תכלינה - אלו הצרות ויבא משיח כדאמרינן כי אזלת יד:

מגולה מזה - כשתתן ארץ ישראל פריה בעין יפה אז יקרב הקץ ואין לך קץ מגולה יותר:
ר' אליעזר אומר מזה - הפסוק כשתראה דאין שום אדם משתכר ואף שכר הבהמה לא נהיה והיינו כדאמרן עד שתכלה פרוטה מן הכיס אין מעות מצויות בכיס:
שכר בהמה - עבודת האדמה שהיא על ידי בהמה איננה:
וליוצא ולבא אין שלום - אז יבא משיח:
[**שלום רב**] - והיינו וליוצא ולבא אלו תלמידי חכמים אותם שהיה דינם לצאת ולבא בשלום כדכתיב שלום רב לאוהבי תורתך אפילו להנהו אין שלום:
מן הצר - מרוב הצרות ל"א מיצר הרע:
שקולין - שוין שער התבואה ויין רווחי' כדאמרן חמישית שובע גדול ל"א שקולין שוין שכולן יקרין:
כשמן אוליך - שיהיו כולן קפויין וכיון שהם קפויין אין דגים נמצאין בחכה:
עד שתכלה מלכות הזלה - שלא תהא להם שום שולטנות לישראל אפילו שולטנות קלה ודלה:
נטישותיו - ענפים קטנים כלומר השרים והשופטים:
וחסו בשם השם - כלומר שתבא להם גאולה ויחסו בצל שדי:
סיגיך - תערובות שבך:
בדיליך - המובדלים לראשי עם:
יהירי - גסי רוח מישראל:
אמגושי - פרסיים מכשפין שמצערין ישראל במס' שבת (דף עה.) פלוגתא איכא למאן דאמר אמגושי חרשי ואיכא מ"ד גדופי עובדי כוכבים:
גזירפטי - שופטים עובדי כוכבים החובטין את ישראל במקלות:
ואצרוף כבור סיגיך - רבים וגדולים בגסותם כשאצרוף ואסלקם ממך אזי אסירה כל בדיליך:
אמגושי - הבדלים מיראת המקום:
סיגיך - כמו רב דמתרגמינן סגי:
משפטיך - כמו (צפניה ג) שופטיך:
פנה אויבך - גזירפטי:
נוססה - כמו (ישעיהו י) כמסוס נוסס וכמו (שם נא) יאכלם סס רוח המקום נוקבת ומחרבת אותן עם הצרות הבאות שאף הוא מתכוין להשמידם:
יירשו ארץ - היינו גאולה:
עם ענני שמיא כבר אינש אתי - במהירות:

וכתיב עני ורוכב על החמור - כעני הבא על חמורו בעצלות:
סוסי ברקא - סוס מסורק ומכוון ונאה שיש לי דגנאי הוא שיבא על חמור מלגלג היה ל"א סוסיא בדקא סוס בדוק לרוץ:
בר חיור גווני - כלום יש לך סוס בר מאה גוונין שחמור שלו כן הוא במלתא בעלמא דחייה:
חיור - מאה בלשון פרסי:
האדון הזה - שכינה היתה עמהם:
קול שלשה - דשכינה הוה בהדייהו:
לדידיה - למשיח:
בפתחא (דקרתא) - נראה למורי לא בפתח העיר ממש אלא גן עדן הוא כנגד כל העולם וקאמר ליה דבאותו צד של גן עדן שכנגד פתח העיר משיח שרוי:
סובלי חלאים - מנוגעים והוא נמי מנוגע דכתיב (ישעיהו נ"ג:ד') והוא מחולל מפשעינו וכתיב (שם) חליינו הוא נשא:
כולהו - מי שיש לו ארבע וחמש נגעים:
אסרי להו ושרו בחדא זימנא - מתירין כל נגעתן ביחד ומקנחין אותן וחוזרין וקושרין אותן:
ואיהו - משיח:
שרי חד - נגע ומקנחו וקושרו ואח"כ מתיר האחר ועושה כן ואינו מתיר שני נגעים יחד דסבר אי בעי לי לצאת וליגאל את ישראל לא איתעכב כדי קשירת שני נגעים:
אמר ליה - ר' יהושע למשיח לאימת אתי מר אמר ליה היום:
אבטחך לך ולאביך לעולם הבא - דאי לאו צדיקים גמורין אתם לא הוה יהיב לך שלמא ולא הוה מדכר שמיה דאבוך:
היום אם בקולו - של הקב"ה תשמעו:
השער הזה - של עיר רומי . שבעיר רומי היה אותו שער:
ואין מספיקין לבנותו - פעם שלישית:
מי פמייס - שירדן נובע ממנו כדתניא בבכורות (דף נה.) דן יוצא ממערת פמייס ומפרש התם שפיר:
העמיקו ארוני - עשו לי קבר בקרקע עמוק:

דף צח:

שאין סוס מדי אוכל בו תבן - שמוציאין הארונות חוץ לקרקע ועושין מהן אבוסים במלחמת גוג ומגוג:

שאין כל דקל וכו' - כלומר עתידין פרס ומדי לבא על בבל וללכדה ונתמלאה כל ארץ בבל חיילות פרסיים וסוסיהם ומשם באים לא"י ולוכדים אותה:

עד שתפשוט מלכות על ישראל ט' חדשים שנאמר לכן יתנם לישראל עד עת יולדה ילדה - היינו ט' חדשים כדמתרגמינן בכן יתמסרון כעידן דילדתא למילד וכתיב (מיכה ה':ג') ועמד ורעה בעוז ה' וגו' וישבו כי עתה יגדל ומתרגמינן ויתיבון מביני גלוותהון:

על בני ישראל - היינו כל העולם שישראל מפוזרים בו:

ייתי - משיח ולא אחמיניה:

בטולא דכופיתא דחמריה - בצל הרעי של חמורו כלומר אפילו בכך אני רוצה ובלבד שאראנו:

כופיתא - רעי כמו רמא כופת' וסכר ירדנא בבבא בתרא (ד' עג:):

מאי טעמא - אמר לא אחמיניה:

חבלו של משיח - גורלו ולקמן בעי מאי היא ל"א חבלו פחדים וחבלים שיהיו בימיו מחיל העובדי כוכבים:

לעשות להם נס - לעלות בזרוע על כרחם של מלכי פרס:

בביאה שניה - בימי עזרא כביאה ראשונה בימי יהושע מדהקישן הכתוב:

מאי טעמא - איזו צרה באה בארץ בימיו שאתה אומר לא אחמיניה:

סנטר - מפרש בב"ב (דף סח.) בר מחוזנייתא שיודע מיצרי השדות וגבוליהן עד כאן של פלוני מכאן ואילך של פלוני ובידו לרבות לאחד ולמעט לאחר וכשפוגעו אותו סנטר רוצה למדוד שדותיו לקצר מיצרי השדות ודומה כמי שפגע בו ארי:

גבאי - גובה מס המלך:

מי שכל הגבורה שלו - הקב"ה מצטער בעצמו כיולדה ואומר בשעה שמעביר העובדי כוכבים מפני ישראל היאך אאביד אלו מפני אלו:

פמליא של מעלה ושל מטה - מלאכים וישראל:

אפילו הגרים לא גרסינן:

רהיט ונפיל תורא ואזיל ושדי סוסיא באורייה - כשרץ השור ונפל מעמידין סוס במקומו באבוסו מה שלא היה רוצה לעשות קודם מפלתו של שור שהיה חביב עליו שורו ביותר וכשמתרפא השור היום או למחר ממפלתו קשה לו להוציא סוסו מפני השור לאחר

שהעמידו שם כך הקב"ה כיון שראה מפלתן של ישראל נותן גדולתו לעובדי כוכבים וכשחוזרים ישראל בתשובה ונגאלין קשה לו לאבד עובדי כוכבים מפני ישראל:

אורייה - כמו (מלכים א ה) ארוות סוסים:

דאכלי שני משיח - שובע שיהיה באותן הימים לישראל יהיה:

אלא חילק ובילק אכלי להו - כך היו רגילין לומר כאדם שאומר וכי שדים ושדתות יאכלוהו ובמסכת חולין (דף יט.) לא חילק ידענא ולא בילק ידענא ולי נראה דמשמעות לשון חילק ובילק לשון חורבה כמו בוקה ומבוקה ומבולקה (נחום ב) ואמרינן בחולין (שם) לא חילק דרבנן דמצריכין לחלק הסימן שמצריכין לחלק כל הטבעת ולשייר על פני כולו ולא בילק לרבי יוסי שמחריב הסימן שחותך קצת בתוך הטבעת והשאר חוץ לטבעת ונראה למורי דאין לו משמעות לא הכא ולא התם ל"א חילק ובילק ב' דייני סדום שהיו שמותיהן כך:

אין משיח לישראל - שחזקיה היה משיח ועליו נאמרו כל הנבואות אצמיח קרן לבית ישראל ועמד ורעה בעוז ה':

אלא לדוד - בזכות דוד שהיה עתיד לומר כמה שירות ותושבחות:

למשה - בשביל משה שהיה עתיד לקבל את התורה:

מה שמו - של משיח:

ינון שמו - כמו ינאי כל אחד היה דורש אחר שמו:

לפני שמש - עד שלא נברא היה שמו ינון והיינו אחד מז' דברים שעלו במחשבה ליבראות:

ולא אתן להם חנינה - עדיין לא יבא משיח:

מנחם - בן חזקיה:

חיוורא דבי רבי - מצורע של בית רבי:

אי מן חייא הוא כגון רבינו הקדוש - אם משיח מאותן שחיים עכשיו ודאי היינו רבינו הקדוש דסובל תחלואים וחסיד גמור הוה כדאמרינן בבבא מציעא (דף פה.) ואם היה מאותן שמתו כבר היה דניאל איש חמודות שנדון ביסורין בגוב אריות וחסיד גמור היה והאי כגון לאו דווקא ל"א כגון רבינו הקדוש כלומר אם יש דוגמתו בחיים היינו רבינו הקדוש ואם דוגמא הוא למתים היינו כגון דניאל איש חמודות:

דוד אחר - שעתיד למלוך עליהם:

אקים - הקים לא נאמר אלא אקים:

כגון קיסר ופלגי קיסר - מלך ושני לו כן דוד החדש מלך כדכתיב ודוד מלכם אשר אקים ודוד המלך שני לו כדכתיב נשיא להם ולא כתוב מלך:

עטלף - קלבא שורי"ץ בלע"ז ואין לה עינים:
שאורה שלי הוא - שיש לי עינים לראות ונמצאתי נהנית בה כך ישראל מצפין לגאולה שיום ה' יהיה להם אור אבל העובדי כוכבים למה מקוים אותו הרי הוא להם חשך ולא אור:

דף צט.

ה"ג היינו דאמר ליה ההוא מינא לרבי אבהו וכו':
אקוט בדור - אקח ישראל ואמלוך עליהם כמו נקטיה ארבעים שנה אקוט בדור בדור קטן של ארבעים שנה שהוא משונה מדורות שלפניו ומסתמא היינו משיח ששינוין גדולים יהיו בדורו ופשטיה דקרא מיהא גבי מתי מדבר אבל מדכתיב אקוט משמע אף להבא היה מתנבא:
מיוחד - חשוב:
ה"ג רבי אומר ג' דורות שנאמר ייראוך עם שמש - כלומר בהדי משיח שכתב בו (תהילים ע"ב:ה') לפני שמש ינון שמו ייראוך ישראל ולפני ירח לפני מלכות בית דוד שנמשל כירח כדכתיב (שם פט) כירח יכון עולם וגו' כמו כן ייראוך דור דורים דור אחד דורים ב' הרי ג':
אין להם משיח לישראל - אלא הקב"ה ימלוך בעצמו ויגאלם לבדו:
שרי ליה מריה - ימחול לו הקב"ה שאמר דברים אשר לא כן:
ואלו זכריה מיהא מתנבא על משיח בבית שני - דכתיב בתרי עשר הנה מלכך יבא לך וגו' ולאו היינו זכריה בן יהוידע הכהן שניבא בבית ראשון אלא זכריה בן ברכיה שהיה במלכות דריוש:
רבי אומר שס"ה כמנין ימות החמה דכתיב כי יום נקם בלבי ושנת גאולי באה - [ליום נקם של מרגלים ארבעים יום מה יום נקם של מרגלים] שנה אחת בכל יום כדכתיב (במדבר י"ד:ל"ד) יום לשנה יום לשנה וגו' כך שנת גאולה באה שנה ליום שנה ליום שלכל יום ויום של שנה זו הכתובה שנת גאולי במקרא זה נותנים שנה אחת ואית דגרסי רבי אומר שס"ה אלפים שנה דכתיב שנת גאולי באה ושנה של הקב"ה הכי הוי דכתיב (תהילים צ':ד') כי אלף שנים בעיניך כיום:
לאיברי לא גליתי - שלא הוצאתי דבר מפי שהיו איברי יכולין לשמוע אבל בלבי היה טמון הדבר:
כמשוש חתן - שבעת ימי המשתה כן ישיש עליך שבעת ימים ויומו של הקב"ה אלף שנה:
ועד עכשיו - ימות המשיח:

למען ירבו ימיכם כימי השמים על הארץ - ולא עמדו בארצם כל כך. אבל עתידין לעמוד כשיבא משיח:
כי מי נח - כמו כימי נח כחשבון השנים שנמצא בידו לאותו זמן שנשבע ה' מעבור מי נח עוד על הארץ כן נשבעתי כפי אותו חשבון נשבעתי מקצף עליך ומגער בך שלא אחריב את עולמי לאחר שיבא משיח עד שיכלה זה הזמן:
לא נתנבאו - טובה לישראל:
עין לא ראתה - דאין קץ לדבר:
צדיקים אינן עומדין - דגדול כחן של בעלי תשובה שאין בריה יכולה לעמוד (לפניהם) [במחיצתם]:
ברישא לרחוק - שנתרחק מן הקב"ה ואח"כ שב אליו בתשובה והדר שלום לקרוב מעיקרא צדיק גמור דגדול כחן של בעלי תשובה:
שהיה רחוק מן העבירה - כל ימיו דהיינו צדיק גמור:
אפיקורוס ומגלה פנים - מפורש לקמן:
ברית בשר - מילה:
מכאן - מן הפסוק הזה שכתוב כי דבר ה' בזה (אמר ריא וכו' מחלל את הקדשים דמחלל קדשים ומבזה מועדות ומגלה פנים כו' היינו דבר ה' בזה) דבזיון הוא:
מפר ברית - היינו את בריתי הפר:
מועדות - חולו של מועד:
דקדוק זה - חסרות ויתרות:
מק"ו ומגזירה שוה - [ושא"ל רבו גזירה שוה] לא גמר מרבו:
המשנה - זה שעושה כמו שאינה עיקר:
זה העובד ע"ז - היינו דבר ה' דבור שדבר הקב"ה בעצמו לישראל דאנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום:
חוזר - לשנותה:

דף צט:

זמר בכל יום - היה מסדר למודך אע"פ שסדור בפיך כזמר והוא יגרום לך שתהא לעולם הבא בשמחה ובשירים:
נפש עמל עמלה לו - מפני שעמל בתורה תורה עומלת לו:

כי אכף עליו פיהו - מפני שהוא משים דברים בפיו תמיד כאוכף שעל החמור לישנא אחרינא זמר כלומר שעוסק בשירים ובזמירות תדיר תדיר נעשה זמר כך החוזר על התורה נעשה לו סדורה בפיו:

תורה עומלת לו - שמחזרת עליו ומבקשת מאת קונה למסור לו טעמי תורה וסדריה וכל כך למה מפני שאכף שכפף פיהו על דברי תורה:

דרופתקי - טרחנין כלומר כל הגופין לעמל נבראו:

טוביה לדזכי - אשריו למי שזכה והיה עמלו וטרחו בתורה לשון אחר דרפתקי כיס ארוך שמשימין בו מעות כל הגופין נרתקין הם לקבל ולהכניס דברים אשריו למי שזכה ונעשה נרתק לתורה:

לומד תורה לפרקים - ואינו לומד תדיר תדיר כמי שאין לו אשה ובועל פעמים זו פעמים זו:

שנאמר כי נעים כי תשמרם - אימתי תשמרם בבטנך [בזמן] שיכונו יחדיו על שפתיך:

לא היה לו למשה לכתוב אלא ואחות לוטן תמנע - בתמיה דבר שאינו צריך הוא וכן היה מלגלג ואומר שכתבו משה שלא לצורך ולקמיה מפרש דהיינו מגלה פנים בתורה:

וילך ראובן וגו' - והיינו נמי שלא לצורך:

בחבלי השוא - בחנם בלא שום הנאה היה חוטא:

מלכותא בלא תגא - שר גדול אלא שאינו מעוטר וכיון דתמנע היתה אחות מלך ודאי בת מלך היא:

מוטב שאהיה שפחה לאומה זו - לבני אברהם יצחק (ויעקב) שהן יראי שמים ולא אהיה גברת לאומה אחרת ולכך נעשית פילגש לאליפז בן עשו שהיה מזרע יצחק:

לרחקה - מתחת כנפי השכינה שהיה להם לגיירה:

בימי קציר חטים - לאחר שקצרו השדה שהכל רשאין ליכנס בתוך שדה חבריהן:

יברוחי - כדמתרגמינן ולא איתפרש מאי היא:

סיגלי וסביסקי [וסבסוך] - מינין אחרים סיגלי עיקרי עשבים והוא ממיני בשמים ואמהות של אותן עשבים קרי סגלי (וסבסך) [וסביסקי] נמי מין בשמים:

מעוזי - תורה:

שלום שלום - תרתי זימני אחד למעלה ואחד למטה:

פלטירין של מעלה ושלמטה - כדכתיב לנטוע שמים וליסוד ארץ:

אשר עשו בחרן - דמתרגמינן דשעבידו לאורייתא בחרן וקרי להו עשייה:

כאילו עשאו - לאותו דבר מצוה:

והלא אהרן הכה - דכתיב (שמות ז':י"ט) (ויאמר) אל אהרן קח מטך ונטה ידך:

מגלה פנים בתורה - מעיז פנים כלפי עוסקי תורה מגלה פנים משתמע לן דחמיר מאפיקורוס דאפיקורוס היינו דאית ביה אפקירותא בעלמא:
אלא למ"ד מבזה תלמידי חכמים עצמן אפיקורוס הוי - כ"ש דמבזה חברו בפני תלמידי חכמים לאו מגלה פנים הוא והשתא מאי נינהו מגלה פנים בתורה:
מנשה בן חזקיה - שהיה דורש באגדות של דופי:
איכא דמתני לה אסיפא - דברייתא דקתני מכאן אמר רבי אלעזר וכו' המגלה פנים בתורה רב ור' חנינא וכו':
מאי אהני לן - והם אינן יודעין שעולם מתקיים עליהם:
מגלה פנים בתורה הוא - שכופר במה שכתוב בתורה:
אם לא בריתי יומם ולילה וגו' - שמהנין לעולם ומקיימין [אותו] והוא אומר דלא מהני מידי:
מהכא נמי שמעינן - שהצדיקים מהנין לאחרים:

דף ק.

לא שרו לן עורבא - לא אמרו לנו שום חידוש שלא מצינו בתורה (דשרינן עורבא):
[**דקא שרינא לכו עורבא**] - שהיתר זה אינו מצוי בתורה אלא סופרים אמרוהו:
כגון דאמר הנהו רבנן - כאדם שאומר אותו ת"ח דלשון בזוי. הוא זה שהיה לו לומר רבותינו שבמקום פלוני ל"א כגון דאמר הני רבנן דכשהוא מספר שום דבר מרבנן אומר הני ולשון גנאי הוא הני אבל הנהו רבנן אינו גנאי:
כי מטו מגלת אסתר - לתקן לה מטפחת אמרי הא מגלת אסתר לא בעיא מטפחת כלומר בלשון בעיא א"ל לרב יהודה הא ודאי לא צריכא מטפחת כגון האחרות ולשון גנאי הוא דהוה להו למימר לרבם בלשון שאלה כך צריכה או אינה צריכה:
בשמו - שאומר פלוני ואינו אומר מורי רבי פלוני:
מעיין בית ה' - יצא והשקה את נחל שטים (יואל ד':י"ח):
מגדים - דינטר"ס בלע"ז כל מיני פירות מתוקים:
יבכר - בכל חדש וחדש יתבשלו בו פירות:
א"ל ההוא סבא יישר וכן אמר רבי יוחנן - כדבריך ור' יוחנן נמי הכי קאמר כדאמרת מ"ר ולא גרסינן וכן אמר רבי יוחנן יישר:
כי האי גוונא - מי מיחזי כאפקרותא:
אלא אי שמיע לך מידי הא שמיע לך:
כדכד - אבן טובה וכך שמה:

שמשותיך - חלונות שהשמש זורח בהם כמו (תהילים פ"ד:י"ב) שמש ומגן היינו שמש ממש (ל"א) לאבני אקדח שהקב"ה חוקקן כבמקדח עד שחוקק בהם עשר ברום עשרים:
לגלג עליו אותו תלמיד - אדרבי יוחנן דהיינו אפקירותא:
צילצלתא - עוף קטן:
גל של עצמות - שמת דאדם נעשה גל של עצמות:
קוממיות - שתי קומות של אדם הראשון כדאמרינן בחגיגה (דף יב.) שמיעטו הקב"ה והעמידו על מאה אמה שנאמר ותשת עלי כפך כף בגימטריא הכי הוי:
כנגד היכל וכותליו - שכך היה אורך כל ההיכל עם הכותלים דכתיב (מלכים א ו) והבית אשר בנה המלך שלמה לה' ששים אמה ארכו וכותל מזרח שש אמות וכותל מערב שש אמות ואמה אחת טרקסין הרי י"ג אמות ואולם עשר אמה רוחב וכותל האולם שש הרי כ"ט ומאחורי האולם תא אחד רחבו שש וכתלו ה' הרי מ' וס' אמה של אורך הבית הרי מאה והיאך יכולין לכוף קומתן וליכנס בפתח שאין לו אלא רום עשרים כדאמרת:
אשר בנינו - כלומר בנים שלנו יהיו לעתיד כאילנות גבוהין מגודלים:
ובנותינו - ובנות שלנו כזויות המחוטבות לתבנית היכל כלומר ככותל ההיכל מחוטבות כמו (דברים כ"ט:י') מחוטב עציך לישנא אחרינא אהיכל דבית שני קאמר דקים לן היכל ס' אורך ברום מאה הוא:
לכוי דבי זיקא - לחלונות שהשמש והאור נכנסין בהן אבל השערים גבוהים יותר:
[**להתיר פה של מעלה**] - להתיר פה אלמים שיהו מדברים:
להתיר פה של מטה - רחם של העקרות האוכלות מן העלין נפקדות:
איתמר נמי חזקיה וכו' - והיינו הך דלעיל לתרופה:
מראהו כלבנון - וכתיב לעיל מיניה שחורות כעורב וסמיך ליה חכו ממתקים:
ירויון מדשן ביתך - אמר לי רבי דלעיל מינה מהאי קרא מירי ענייא דמרעיב את עצמו וקאמר ירויון מדשן ביתך שהקב"ה משביען לעוה"ב:
מלא עומסו - מלא חופנו של הקב"ה טובה:
וכי אפשר לומר כן - היאך אדם יכול לקבל מלא עומסו של הקב"ה והרי אין לו מקום ליתן דכל העולם כולו אינו אלא כמזרת ועד אגודל:
באותן עולמות יתן לצדיק את העומס:
במדה שאדם מודד - אם מדד ונתן צדקה לעני מלא חפניו הקב"ה מודד בחפניו ונותן לו:
וכי אפשר לומר כן - שיהא הקב"ה נותן לאדם מלא חפניו והלא אינו יכול לסבול כל כך:

דף ק:

הוי אומר מדה טובה מרובה ממדת פורענות - דבמידה טובה כתיב דלתות ובמדת פורענות כתיב ארובות ודלת גדול מארובה דד' ארובות יש בדלת במסכת יומא בפרק יום הכפורים (יומא דף עו.) אלמא מדה טובה מרובה ומעכשיו אין לתמוה היאך יש באדם כח לקבל שכר כל כך שהרי למדת פורענות נותן הקב"ה כח באדם לקבלו כל שכן שנותן כח באדם לקבל מדה טובה:

צדוקים - [שכופרין באל חי]:

רב יוסף אמר אף בספר בן סירא - שיש בו דברי הבאי ובא עליהם לידי ביטול תורה:

לא תיפשוט גילדנא מאודניה - כלומר לא תטול עורו של דג אפילו מעל אזנו מפני שאתה מפסיד העור דאזיל משכיה לחבלא להפסידא אלא צלי יתיה בנורא ואכול ביה תרתין גריצין שאתה יכול לצלות עור הדג עמו ולאכול בו שתי חלות דהוי לפתן לשתי חלות:

גלדנא - שם הדג ל"א להכי נקט מאודניה שדרכו של דג להתחיל הפשטו מאזנו:

אי מפשטיה - אי ממשמעותיה קא מתמהת באורייתא נמי כתיב:

דלא לבעול שלא כדרכה - דאין הגון לאדם לשנות את דרכו והיינו דקאמר מאודניה:

לא יישן - אינו יכול לישן:

קטנה - קודם שהביאה שתי שערות:

נערה - משהביאה שתי שערות עד שירבה שחור על הלבן הרי היא בוגרת:

בנערותה שמא תזנה - משבגרה ראויה היא לנישואין להכי אמר שלא תנשא:

דויא - דאגה:

מנע רבים - אותם שאין לך עסק עמהם מנעם מתוך ביתך:

ולא הכל תביא ביתך - אפילו אותם שאתה מתעסק עמהם לא תביאם תדיר לביתך אלא מבחוץ תדבר עמהם:

איש רעים - שיש לו רעים הרבה:

להתרועע - לסוף מריעים לו שמתקוטט עמהם:

זלדקן - מי שזקנו דקה וחלושה:

קורטמן - תדע שחכם וחריף הוא ביותר:

עבדקן סכסן - מי שזקנו עבה שוטה הוא:

סכסן - כמו כל בר בר חנא סכסא בבבא בתרא (דף עד.):

נפח בכסיה - מי שנופח אופיא שבכוסו:

לא צחי - בידוע שאינו צמא:

אמר במאי איכול לחמא - האומר באיזה לפתן אוכל פת זה:
סב לחמא מיניה - בידוע שאינו רעב וקח הלחם מידו שאילו היה רעב היה אוכל:
מאן דאית ליה מעברתא בדקניה - שזקנו מחולק ומפוצל ויש בין שני שבילות כמין מעבר:
כולי עלמא לא יכלי ליה - בערמימותיה דמתוך שחשב כל ימיו בערמות הוא משים ידו לזקנו ומושך כאדם שמחשב עד שנקרחה ל"א גרסינן הכרתא מי שיש לו היכר בזקנו שסעד כולי עלמא שלא סעדו אין יכולין להגיע לכחו ל"א גוורתא והוא לשון קרחה וכל הני דברי רוח ולכך אין קורין בו:
דרשינן - כלומר אמרינן להו בפרקא ומשמעינן להו לכולי עלמא כגון כל הני אשה טובה כו' אשה רעה צרעת לבעלה מה תקנתו יגרשנה מביתו כך הלשון של ספר בן סירא אשה רעה מתנה רעה ל"ג:
כפליים - מרוב הנאה חשובין ככפליים:
אל תט אצל בעלה - למסוך עמו יין ושכר:
רבים היו פצעי רוכל - כמה וכמה מכות מקבל רוכל המחזיר בעיר [ונושא] תכשיטי נשים ועסקו עמהם שפעמים שמוצאו בעלה עמה מתיחד עם אשתו ומכהו ופוצעו:
המרגילים לדבר עבירה - ניאוף הרי הן כניצוץ מבעיר גחלת כשביב המבעיר את הפחם כך כל אשר להם כלה והולך:
גחלת - אקרי פחם שאינו בוער כדאמרינן (ברכות דף נג:) גחלים עוממות. מ"ר:
ככלוב - דירה של עופות:
ולא הכל תביא ביתך - אפילו אותם שאתה מתעסק עמהם לא תביאם תדיר לביתך אלא מבחוץ תדבר עמהם:
רבים יהיו דורשי שלומך - שתהא מתאהב עם הכל ואף על פי כן לא תגלה סודך לכולם אלא לאחד מני אלף:
מה ילד יום - מה אירע היום שמא למחר איננו שמת הוא היום:
ונמצא - שמיצר על יום שאינו עתיד לראות והיינו עולם שאינו שלו שהוא מצטער עליו ודואג על חנם מיום המחרת שלא תבא עליו צרה:
כל ימי עני רעים וטוב לב משתה - פסוק הוא במשלי (טו):
בשפל גגים גגו - שעני הוא ואינו יכול להגביהו לפיכך ממטר גגים לגגו שיורד מטר הגגים הגבוהים לגגו ומזלפים עליו הגשמים ואין לו מנוחה אפילו בלילות:

במרום הרים כרמו - שאין לו השגת יד לקנות כרם בשפלה בדמים יקרים וקונה לו באחד מן ההרים בזול וכל עפר שהוא מוציא לזבל (ולדייר) מוליך הרוח מן ההר לשאר כרמים שבבקעה ונמצא העני נפסד:

בעלי תלמוד - שקשה ללמוד מרוב קושיות וסוגיות שיש בו:

משנה - נוחה ללמוד:

רבא אמר איפכא - דבעלי תלמוד נהנין מיגיעו שידעו להורות איסור והיתר אבל בעלי משנה שונה ואינו יודע מהו אומר דאין מורין הלכה מתוך משנה:

יסכן - יתחמם:

דף קא.

שדעתו קצרה - משים ללבו כל דאגות חבירו ודואג על כל מה שעתיד לבא עליו:

רחבה - ואינו משים ללבו דאגה כל כך ל"א דעתו קצרה רגזן:

והא איכא שבתות וימים טובים - שאין לך עני בישראל שאין לו מעדנים:

שנוי וסת - משנה וסת ואוכל יותר שאינו רגיל לאכול היינו תחילת חולי מעיים לפיכך אפילו שבתות ויו"ט רעים לו:

ה"ג הקורא שיר השירים ועושה אותו כמין זמר - שקורא בנגינה אחרת שאינו נקוד בה ועושה אותה כמין שיר אע"פ שמשיר השירים הוא ועיקרו שיר אסור לעשותו כמין שיר אלא בקריאתו:

הקורא פסוק בבית המשתאות בלא זמנו - במיסב על יינו עושה שחיקותיו בדברי תורה וקורא פסוקים בקול רם לשחק בהם בני המשתה אבל אם אומרו בזמנו על המשתה כגון שהוא יום טוב ונוטל כוס בידו ואומר עליו דברי הגדה ופסוקים מענינו של יום מביא טובה לעולם:

וברוקק - שכן דרך מלחשים לרקק קודם הלחש ואסור להזכיר פסוק על הלחישה ויש לחשים שדרכן לרקק אחריהם ואומר אותן בלשון לעז ומזכירין להם שם בלשון לעז וא"ל רבי דמותר דאין אסור אלא לוחש אחר הרקיקה דנראה שמזכיר השם על הרקיקה ועוד לא נאסר אלא בלשון הקודש אבל בלעז לא:

אפילו נגע צרעת - אפילו לוחש (אחרי האי) קרא דלית ביה שם שמים על הרקיקה שקורא נגע צרעת כי תהיה באדם והובא אל הכהן (ויקרא י"ג:ט') לשם רפואה אין לו חלק לעולם הבא:

ואפילו ויקרא אל משה - שאין בו לא חולי ולא נגע דאין ראוי ללחשו על המכה ואין מזכירו לשם רפואה אלא כסבור הוא להנצל בזכות דברי תורה שהוא הזכיר אסור ללוחשו:

וממשמשין במעיים - של חולה בשבת ואין בכך משום רפואה דסיכה איתקש לשתיה:

ולוחשין על נחשים ועל עקרבים בשבת - בשביל שלא יזיקו ואין בכך משום צידה:

כלי על העין - שכן דרך ליתן כלי מתכות על העין כדי לקרר העין. א"נ כגון שעושין לאדם שחש בעינו מקיפים עינו בטבעת:

כלי הניטל - כגון מפתח סכין וטבעת:

בדבר שדים - שכן עושין כשאובדין שום דבר שואלין במעשה שדים והם מגידים להם ואסור לעשות בשבת משום ממצוא חפצך (ישעיהו נח):

אף בחול אסור - לשאול בשדים כדמפרש לקמן משום סכנה:

כי הא דרב יצחק - היה שואל במעשה שדים ובקש השד להזיקו ונעשה לו נס ובלעו הארז:

סך ואחר כך ממשמש - הוי שנוי דבחול דרך למשמש ואח"כ לסוך:

שרי שמן - יש מעשה שדים ששואלין על ידי שמן וקרי להו שרי שמן והיינו שרי בוהן ויש ששואלין בשפופרת של ביצה וקרי להו שרי ביצים:

אלא שמכזבין - לכך נמנעו מלשאול בהן:

לוחשים על שמן שבכלי - אותן העושין מעשה שדים דרכן ללחוש על שמן שבכלי ואין דרכן ללחוש על שמן שביד שאינו מועיל לפיכך אדם יכול לסוך על ידו משמן שביד ואין לחוש שמא נעשה בו מעשה שדים ואין בו סכנת השד:

שף - סך שמן בפניו:

צמחין - אבעבועות מלנ"ץ:

זיקא דחמת - רוח של אותו שד ששמו חמת אני רואה בפניך שאחזתך:

חמה עזה יש בעולם - על עצמו היה אומר שכעס עליו המקום והכביד חוליו:

שכל זמן שהייתי רואה את רבי שאין יינו מחמיץ וכו' - כלומר שהיתה הצלחה בכל מעשיו:

מדביש - מתקלקל ונעשה צלול מחמת חמימות:

אמרתי קבל רבי את עולמו - כל שכרו:

רואה רבי בצער - ושכרו משתמר להבא לכך אני שמח:

כלום חסרתי - שאתה אומר אני סובל עונותי:

שגלגל חמה בעולם הזה - ולא לעתיד שמאורות מתחדשות:

חביבין יסורין - שמכפרין עליך:

דף קא:

גם אלה משלי שלמה אשר העתיקו אנשי חזקיה - היינו תלמידי חזקיה כדקיימא לן בהשותפין בבבא בתרא (דף טו.) חזקיה וסיעתו כתבו משלי מכלל דחזקיה היה מלמד לכל וכדאמרן (לעיל דף צד.) נעץ חרב על פתח בית המדרש וכל שכן שלמנשה בנו לימד:
מכל טורח שטרח בו - ללמדו:
שבאו בעלילה - שלא באו לבקש לפני הקב"ה בתפלה אלא באו בעלילה שאמרו דברים של נצחון שאין להם תשובה:
הברכה אחת היא - וכי אין לך ברכה יותר תשובה ניצחת השיבו ועלתה לו:
מנשה - בא בעלילה שלא להתפלל למקום אלא לבסוף אם לא תושיעני מה הועיל לי שקראתי לך יותר משאר אלהות והיינו דכתיב ויכנע לפני (ה') אלהי אבותיו מכלל דעד השתא לפני אלוהות אחרים נכנע:
תנא - כי אמרינן דהוגה את השם באותיותיו אין לו חלק לעולם הבא בגבולין אבל במקדש לא שהרי בשם היו מברכין:
ובלשון עגה - אפילו במקדש לא לשון עגה לעז שאינו הוגה באותיותיו בלשון הקדש שלנו אלא שאר לועזין עגה לשון בלעגי שפה (ישעיהו כ"ח:י"א) מ"ר ל"א עגה לשון עוגה מקום שיש בו חבורת בני אדם שמדברין דברי חול גבולין קרי חוץ למקדש ואסור לפרש שם בן ארבעים ושתים בלשון עגה חוץ למקדש ואי עבד אין לו חלק אבל בלשון קדש אינו נענש כל כך ובמקדש הואיל ונהגו להזכיר פירושו אינו נענש:
שריבע עם - שריבץ את ישראל והשפילם:
עשה מריבה בעם - הריבם אלו עם אלו בעסק עבודת כוכבים זה עובד וזה מוחה בידו ובאו לידי מחלוקת:
שניבט ולא ראה - היה סבור להביט יפה ולעמוד על דבר עיקר ולא ראה שטעה כדאמרינן לקמן ראה אש יוצאה מאמתו וכו':
נתמכמך בבנין - של מצרים שנתנוהו בבנין במקום לבנה כדמפרש באגדה שאמר לו משה להקב"ה אתה הרעות לעם הזה שעכשיו אם אין להם לבנים משימין בניהם של ישראל בבנין אמר לו הקב"ה קוצים הם מכלין שגלוי לפני אילו הם חיים היו רשעים [גמורים] ואם תרצה תנסה והוציא אחד מהן הלך והוציא את מיכה. ל"א נתמכמך עסק בבנין עד שנעשה מך כדאמרינן (סוטה דף יא.) כל העוסק בבנין מתמסכן:

הוא סבר איהו מליך - ולכן נתאמץ שבע בן בכרי וקבץ כל ישראל אליו והיה רוצה למלוך כדכתיב במקרא:

איהו מליך - ולכך נעשה יועץ לאבשלום כדי שתשוב המלוכה מדוד לאבשלום ובין כך ובין כך יתגלגל הדבר ותשוב אליו:

על מי מריבה - שבעון שאמר שמעו נא המורים נענש ולא נכנס לארץ ישראל:

ומנא לן דלא אתי - ירבעם לעלמא דאתי והכי נמי מפרש לקמן בכלהו שלשה מלכים וארבעה הדיוטות:

הוכיח את שלמה - כדמפרש ואזיל דאמר דוד אביך וכו':

ומפני מה נענש שהוכיחו ברבים - לביישו:

פרץ פרצות בחומה כדי שיעלו - (וירדו) [ויכנסו] בריוח:

ואתה גדרת אותם כדי לעשות אנגריא - כדי שיכנסו בשערים לידע מי נכנס כדי לגבות מס לבת פרעה מ"ר ל"א שסגר השערים ועשה מגדל לבת פרעה על אחד מן השערים וכולם עוברים דרך שם כדי שיהיו מצויין עמה לכבדה ולעבדה כל עבודת בית המלך קרי אנגריא ל"א שהיה רגיל שלמה לסגור דלתות העזרה ומצניע מפתחות בידו ודרכו של מלך לישן ג' שעות ביום וישראל עומדין על העזרה עד שיעמוד המלך ואמר לו ירבעם אתה רוצה שיתנו לך אנגריא לבת פרעה אשתך שתתן להם מפתחות:

בית [את] המלוא אחת מן הפרצות גדר ומלאו לכותל החומה ובנה שם מגדל לבת פרעה ולאנשים שעובדין לה לעיל מהאי קרא כתיב וירם יד במלך כלומר קם בדברים כנגד המלך ומרד בו:

שחלץ תפילין בפניו - שהיה לו לפנות לצד אחר מפני אימת מלכותו ולחלוץ שלא בפניו ל"א חולץ תפילין בפניו לבא להתריס כנגדו בחזקה:

חלץ תפילין - אין נכון להיות בגלוי ראש לפני המלך [והוא התחיל במרד בכך להראות ולומר לו שאינו נוהג כמלך]:

גמירי דאין ישיבה - הלכה למשה מסיני ולא מקרא:

שהושיב רשע אצל צדיק - ואומר להם להעמיד להם צלם אחד בבית אל ואחד בדן הסכימו עמו:

אמר לו רשע לצדיק - סלקא דעתך גברא כירבעם פלח לעבודת כוכבים אלא לנסיונהו בעי אם דעתנו שלם עמו נתרצה בדבר וכך היה מטעה רשע לצדיק עד שהיו כולן חתומים שהן היו רוצים ושוב לא היו יכולים לחזור בהן:

דף קב.

ואף אחיה השילוני טעה בדבר - דסבר לנסויינהו אתי וחתם באותו מעשה:
שנאמר ויאמר ה' אל יהוא וגו' לעשות הישר וכתיב ויהוא לא שמר ללכת בתורת ה' - ואמרינן מאי גרמא ליה ואמר רבא חותמו של אחיה השילוני ראה וטעה מכלל דהוא טעה:
ושחטה שטים העמיקו - שטים עובדי כוכבים על שם ששטים אחריה לשחוט לעבודת כוכבים:
העמיקו - והחמירו שאמרו שכל מי שעולה לרגל ידקר בחרב כדי שילכו וישחטו לפני העגלים:
ואני מוסר לכולם - כלומר אנכי לא חשתי כל כך לכבוד עצמי לומר כל מי שאינו עולה לרגל ידקר בחרב כמו שחשו הם לכבוד עבודת כוכבים אלא יסורין בעלמא יסרתים כלומר דעבר בעשה ל"א שטים כלומר שטיות שלהם שסרו מאחרי העמיקו עד שחיטה שחייבו מיתה כל מי שעולה לרגל ומניח את העגלים. ושחטה לשון שחיטה:
מזומנת לפורענות - ששם נחלקה מלכות ישראל דסמיך ליה ויקח את השלמה ויקרעה לשנים עשר קרעים וגו':
וביום פקדי - בתשעה באב שבכל השנה מאותן מ' שנה שעמדו . במדבר יום מזומן לפורענות בו חזרו מרגלים בו נחרב הבית בראשונה ובשניה:
ויהי בעת ההיא וירד יהודה - מזומנת לפורענות שתמר נתחייבה שריפה ומתו שני בניו:
בשכם מכרו אחיו את יוסף - כדכתיב (בראשית לז) הלא אחיך רועים בשכם ודותן דכתיב בקרא היינו כפר הסמוך לשכם ונקראת על שם שכם אי נמי כמדרשו שהיו דנין עליו להרגו:
בשכם נחלקה מלכות בית דוד - כדכתיב במלכים (א יב):
מפתקה של ירושלים - מכללה שלא לחזור בה לעולם ולא ליטול חלק בעבודה:
מפתקה - כגון (ב"מ דף פו.) נפל פתקה מרקיעא כלומר מחזקת של ירושלים הכתוב וחתום בה:
שום דופי - גימגום בגמ':
שחדשו - דרשו דברי תורה בין ירבעם לאחיה:
יצתה בת קול ואמרה - כשהמליכו את ירבעם:
מי שהרג - דוד:

את הפלשתי - וע"י כן היה מוריש לכם גת לכן תתנו שלוחים לבניו שתעזבו מלכות בית דוד ותמליכו אחרים:

בתי אכזיב לאכזב - למלכי בית דוד אתם מכזבים והלכתם אחר מלכי ישראל לפיכך תהיו נמסרין לאכזב ביד עובדי כוכבים שהן שטי כזב:

אין אביו אלא הקב"ה שנאמר וכו' - ואין גזילה כלפי מעלה וכלפי כנסת ישראל אלא זו בלבד שמונע מלברך כנסת ישראל הוא גוזל להקב"ה שחכמים תקנו על כל דבר ודבר ברכה כדאמר התם (ברכות דף לה.) כל הטועם ואינו מברך נקרא גזלן שנאמר לה' הארץ ומלואה:

כשתי מקלות המתיזות זו את זו - כאדם שיש בידו מקל א' ומכה בו מקל אחר ומתיזו ומשליכו ברחוק כך הדיח ירבעם את ישראל מאחרי ה' בעל כרחם:

ודי זהב - איידי דאיירי עד השתא בעגלים של ירבעם מפרש האי קרא:

מתוך קופה של בשר - כשיש לו הרבה לאכול הוא נוהם:

עד ירבעם היו ישראל יונקים מעגל אחד - לוקין על חטא עגל אחד שעשו במדבר:

ה"ג מכאן ואילך היו יונקין משלשה עגלים - שנים מירבעם ושלישי של המדבר ולפי מה שכתוב בספרים שנים ושלשה עגלים ניחא כלומר משנים שעשה ירבעם ושלישי שנעשה במדבר ושלשה היינו שלישי כמו (משלי ל':י"ח) שלשה המה נפלאו ממנו וארבעה לא ידעתים:

אחד מעשרים וארבעה בהכרע ליטרא - לאו דוקא אלא כלומר דבר מועט מאד כמה שכף המשקל נוטה לצד זה יותר מצד זה ב"ב (דף פט.) כמה הוי הכרע ליטרא:

לאחר כ"ד דורות - למעשה העגל:

פסוק זה - דכתיב בעגל וביום פקדי והכא בימי צדקיה כשחרב הבית כתוב קרבו פקודות העיר קרב אותו מעשה שנאמר וביום פקדי וממעשה העגל עד צדקיה כ"ד דורות דבימי נחשון נעשה העגל צא וחשוב כמה דורות מנחשון עד צדקיה נחשון שלמון בנו בועז בנו עובד בנו ישי בנו דוד בנו שלמה בנו רחבעם בנו אביה בנו אסא בנו יהושפט בנו יורם בנו אחזיה בנו יואש בנו אמציה בנו עוזיה בנו יותם בנו אחז בנו חזקיה בנו מנשה בנו אמון בנו יאשיה בנו יהואחז ויהויקים בניו ומלכו זה אחר זה ודור אחד הם יהויכין בנו של יהויקים הרי כ"ד יהויקים לא סיים מלכותו שהוגלה לבבל עם החרש והמסגר והמליכו צדקיהו דודו במקומו והלכך לא קא חשיב צדקיה דור באפיה נפשיה דהוא מלך בדור כ"ד:

דהוה דריש בשלשה מלכים - דהוה קאי במתני' דשלשה מלכים אין להם חלק:

דף קב:

איתפח - נתרפא:

אמרו לו - תלמידיו לא קבלת עילווך וכו':

אמר אינהו מי הדרו בהו - מדרכם הרעה דאנא אהדר לי מלדרוש:

אוקי אשלשה מלכים - אוקי סיום הך פירקא עד שהגיעו לג' מלכים:

אמר למחר נפתח בחברין - נדרוש בחברינו שהיו תלמידי חכמים כמותנו ואין להם חלק לעתיד:

א"ל - מנשה בחלום:

חברך וחברא דאביך אנן - כלומר וכי סבור אתה שנהיה חבירך וחבירי דאבוך:

מהיכא בעית למשרא המוציא - אינך יודע מאיזה מקום בפת אתה צריך לבצוע המוציא:

וחבירך קרית לן - ואתה קורא אותנו חבירך:

מהיכא דקרים בשולא - דרפתא ממקום שנקרמין פניה של פת בתנור דהיינו מלמעלה או מסביבות הפת או משוליו אבל באמצע לא שאם הביאו לפניו פרוסה של לחם לא יהא בוצע ומברך אלא משולי הפת ולא מאמצעיתו ל"א מהיכא דקדים כלומר מהיכא שמקדים לאפות והיינו הך ל"א מהיכא דגמר בשולא ממקום שהלחם אפוי יפה ולא מאותו מקום שקורין בשו"ל וראשון נראה:

הוית נקוט שיפולי גלימך - היית מגבה שפת חלוקך מבין רגליך כדי שתהא קל לרוץ והיית רץ לשם מפני יצר עבודת כוכבים שהיה שולט:

נפתח ברבוותא - נתחיל לדרוש ברבותינו ולא אמר בחבירינו:

אח לשמים - רע לשמים כדאמרינן (מגילה דף יא.) באחשורוש אח וראש:

דכתיב ואח לצרה יולד - [ווי לצרה] אלמא אח לשון רעה ווי:

אב לעבודת כוכבים - שהיה אוהבה ביותר דכתיב כרחם אב אלמא אב מרחם והני קראי בכדי נקט להו:

ויהי הנקל - באחאב כתוב [כלומר קלות היו לאחאב כל חטאותיו של ירבעם]:

מפני מה תלה הכתוב בירבעם - דבכמה מקומות כתיב לא סר מכל חטאת ירבעם ולא כתיב אחאב אע"פ שהיה רשע ממנו:

תחלה לקלקלה - שהיה מלך ראשון שהקדיח את תבשילו:

גם מזבחותם - הכי רישיה דקרא בגלגל שוורים זבחו גם מזבחותם כגלים על תלמי שדי:

משתין בקיר - ת"ח משית בקירות לבו:

ומניין שכבד את התורה דכתיב והיה כל מחמד עיניך ישימו בידם והיינו ספר תורה ועל זה השיבו את הדבר הזה לא אוכל לעשות:

ודילמא - מחמד עיניו היינו עבודת כוכבים:

לא ס"ד - מדקאמרי ליה זקנים לא תשמע ולא תאבה ואי עבודת כוכבים מי הוו אמרו ליה הכי:

סבי דבהתא - זקנים שפלים שהיו רשעים כמו שמצינו באבשלום דקרי ליה לסבי דבהתא זקנים:

שקול היה - מחצה עונות ומחצה זכיות מדמהדרי כולי האי מי יפתה את אחאב משמע דבקושי גדול נענש:

רוחו של נבות - שלפי שהוא הרג נבות היה רוחו מחזר לפתותו ולהפילו:

דפרע קיניה - קנאה הפורע נוקם חמתו וקנאתו מחריב ביתיה כרוח של נבות שנקם כעסו מאחאב ויצא ממחיצתו של הקב"ה:

קודר אזכרות - מוחק שמות שבתורה:

וכותב שם עבודת כוכבים תחתיהן - לפיכך היה מתחבא שאילו היה עושה בפרהסיא לא היו מניחין [אותו] לעשות כן קודר כמו (עירובין נח.) מקדרין בהרים ל' (נוקב) [מחטט ונוקר]:

שנשה יה - ששכח הקב"ה:

שהנשי - השכיח:

מה אחאב אין לו חלק - כדאמרן עזוב לעולם הבא:

ושניהם - רבי יהודה דאמר יש לו חלק ורבנן דאמרי אין לו חלק:

דף קג.

בגלל מנשה דלא עשה תשובה - והמשיכן כולן אחריו:

כאשר עשה אחאב - דמשמע כשיעור השנים שחטא אחאב במלכו חטא מנשה והיינו כ"ב שנה שחטא בהם כנגד כ"ב שנים שמלך אחאב:

פשו להו ל"ג - שעשה תשובה:

וישמע אליו ויחתר לו - ומבחוץ כתיב ויעתר לו כך שמעתי:

מדת הדין - היתה מעכבת שלא להקביל פני מנשה בתשובה ועשה הקב"ה מחתרת ברקיע ופשט ידו וקבלו בלא ידיעת מדת הדין:

מאי דכתיב בראשית ממלכות יהויקים ובראשית ממלכת צדקיה - מ"ט כתיב בהני בראשית יותר מאחריני:

וכי עד האידנא לא הוה מלכי - ואי משום תחלת ממלכתו קאמר ה"ל למכתב בשנה ראשונה למלכותו אלא להכי שני קרא בדיבוריה וכתיב בראשית ללמדך מעשה בראשית היה בימי יהויקים שבקש הקב"ה להחזיר את עולמו לתהו ובהו כמו שהיה מבראשית:

כיון שנתסכל בדורו - של יהויקים שהיו צדיקים שעדיין לא גלו החרש והמסגר:

דורו של צדקיהו - היו רשעים שכל הצדיקים הגלו כבר עם יהויכין:

איש חכם נשפט - זה הקב"ה שנקרא ה' איש מלחמה (שמות ט"ו:ג') איש אויל אלו מלכים שבסמוך אחז ואמציה ורגז ושחק ואין נחת בין שהוא כועס עמהם בין שהוא שוחק עמהם אינן יראין מלפניו ואינם חתים לחזור למוטב:

בכי ליה למר כו' - לאו דוקא נקט מר אלא משום דהכי מילי דאינשי כשהוא חכם כשהוא רוצה להישפט ולהתווכח עמהן בין שהוא שוחק עליהם בין שהוא כועס עמהן אינם יראים מלפניו ואינם חתים לחזור למוטב:

מקום שהיו מחתכין בו - ודורשין הלכות נהפך למושב לצים של שרי מלך בבל:

בשער התוך - לשון חותך והיינו בהר הבית ובעזרה ששם היו יושבים סנהדרין וכדאמר בעלמא (לעיל דף פו:) ג' בתי דינין היו שם אחד בלשכת הגזית ואחד על פתח העזרה ואחד על פתח הר הבית:

קולתיה תלא - כלומר במקום שהיו חותכין הלכות בו דנין שרי בבל דינים שלהם:

באתרא דמריה תלא זייניה - מקום. שהאדון תולה כליו:

קולבא רעיא - נבל רועה:

קולתיה תלא - כדו תלה לשם כמו (בראשית כד) כדה דמתרגמינן קולתא. ל"א קודתיה מקדתו כמו (סוטה דף ט.) מקדה של חרס:

והנה עלה כולו קמשונים זה אמון - שהעלה שממית ע"ג המזבח לקמן:

כסו פניו חרולים זה יהויקים - שכסה פניו מאורו של הקב"ה כדאמר לקמן כלום אנו צריכים אלא לאורו יטול אורו:

על שדה איש עצל עברתי זה אחז - ולהכי קרי ליה עצל שחתם את התורה ובטל את העבודה לקמן:

ועל כרם אדם חסר לב זה מנשה - שקדר אזכרות והרס את המזבח (ל"א) חרולים אורטיג"ש:

זה צדקיה - שהיה צדיק ונהרס בית המקדש בימיו:

משך ידו את לוצצים - משך הקב"ה את ידיו מן הלוצצים שלא להתקרב אצלם:

לא יגורך רע - היינו מספרי לשון הרע דכתיב בתריה תאבד דוברי כזב איש דמים וגו' ועוד דכתיב בתריה קרבם הוות קבר פתוח גרונם וגו':

שלא תמצא אשתך ספק נדה וכו' - והיינו באהלך באשתך כדאמרי' אין אהלו אלא אשה ובשעה שאדם בא מן הדרך קשה לו כשימצא את אשתו ספק נדה יותר מנדה ודאית שעל ספק הוא מיצר ויצרו תקפו ואומר טהורה היא ועל חנם אני מונע:

עד כאן ברכו אביו - דוד אביו לשלמה בנו מסתמא לפי ענין הברכות יש לידע סדור ברכות שכן דרך האב בדברים האלו בספק נדה וביצה"ר ובהרהורים רעים ובבנים ותלמידים שלא יקדיחו תבשילם ברבים אבל אשה אינה נותנת דעת בכך אלא מהמרכת הלב שיש לה מתפללה על בנה שינצל מאבן נגף ומרוחין ושדין לפיכך קא דריש לפי הענין שאלו ברכות ברכתו אמו כי מלאכיו יצוה לך מ"ר ועוד משום דכתיב כי מלאכיו משמע ליה דסליק ענין אחד דברכה ומכי מלאכיו עד כי בי חשק סליק חד ענין הלכך מוקים דמי לדמי דע"כ ברכו אביו וכו'. מ"ר:

דף קג:

כי בי חשק - לא שייך אלא ברבונא דעלמא כלומר אותו שחפץ בי וביראתי אפלטהו:

ע' שברשעים תלויה - שאינה כתובה בשיטת אותיות התיבה אלא תלויה היא למעלה ונראה ככתוב רשים:

כיון שנעשה אדם רש מלמטה - שיש לו שונאין ואין רוח הבריות נוחה הימנו:

נעשה רש מלמעלה - בידוע ששונאין אותו מלמעלה להכי כתוב רשים שני מיני רשות:

ולא נכתביה - לעי"ן כלל:

משום כבודו של דוד - שאין הדבר נוהג בצדיקים ודוד היו לו שונאים הרבה:

ונחמיה בן חכליה - שהיו לו שונאים הרבה מנכרים שמבקשין להרגו על שהיה בונה בית המקדש כדכתיב בעזרא (נחמיה ד':י"א) ואחת מחזקת השלח וגו' ל"א היו לו קנאים מישראל דכתיב (שם ז) רבים ביהודה בעלי שבועה לו כי הוא חתן לשכניה בן ארח שהיו מבזין אותו. בקדושין (דף ע.) מפרש להאי קרא ולהכי איכתבא לומר שברשעים אמרינן ולא בצדיקים:

היה שונה חמשים וחמשה פנים בתורת כהנים - ספר ויקרא היה מחדש בו כל שנה ושנה ודורשו מפלפולו:

לא חיין - לא יחיו לעולם הבא עם הצדיקים ואין נדונין נמי בגיהנם ודוקא קאמר מלכי ישראל אבל שלמה וצדקיה מבית דוד אתו ואף על גב דכתיב בהו ויעש הרע חיין הן לעתיד:

אחז ואחזיה - ממלכי יהודה וקים להו שהיו רשעים ואמון ויהויקים לא חשיב ואף על גב דהוו רשעים מאד כדלקמן בהנהו קים להו דחיין:

הורג את כולן - שהיו נבקעין בכובד המשאוי:
כמ"ד שהרג ישעיה - ואהא קאמר קרא מלא את ירושלים פה לפה שנשמתו של צדיק שקולה כמו שמלא את ירושלים חללים:
כתוב - (במלכים) [דה"ב לג] וישם את פסל הסמל אשר עשה בבית האלהים:
וכתיב והעמיד את האשרים והפסילים בד"ה (שם):
ולבסוף עשה - מנשה לאותו דמות ד' פרצופים:
כדי שתראה שכינה מכל צד - שתכנס להיכל תראה פרצוף כנגדו ותכעוס:
מלהשתרר עליו שני רעים - שכינה ודמות הפרצוף:
מצע - בית המקדש:
תעשה לו מסכה צרה - כאשה שנעשית צרה לחברתה:
העלה שממית - קורי עכביש שבטל עבודה מכל וכל עד שארגו עכביש קוריהן ע"ג המזבח:
היתר - נעשה לו כהיתר:
ממקום שיצאת משם - מקום שאדם יוצא ממנו שבע הוא ממנו ואינו מתאוה להנאת אותו מקום:
קמאי לא ידעי לארגוזי - מלכים ראשונים שלפנינו לא היו יודעים להכעיס המקום כמו שהוא חרף ואמר כלום אנו צריכין אלא לאורו שמאיר לנו השמש יבא ויטול אורו:
שאנו משתמשין בו - שמאיר ביותר:
אמרו לו - בני דורו והלא כסף וכו' דבני דורו צדיקים היו כדאמרן נסתכל בדורו של יהויקים ונתקררה דעתו:
מפני מה לא מנו את יהויקים - בהדי הנך שאין להם חלק לעולם הבא:
משום דכתיב ויתר דברי יהויקים - בתמיהה משום דכתיב ביה רשע כזה לא מנאוהו:
שם עבודת כוכבים על גופו - מתוך שהיה אדוק בה:
שם שמים - משום בזיון:
במלכים לא שמעתי - מפני מה לא מנו את יהויקים:
בהדיוטות שמעתי - מפני מה לא מנו מיכה בהדי ארבעה הדיוטות דמתניתין:
פתו מצויה לעוברי דרכים - שהיו כל העולם מתארחין אצלו כדכתיב (במקרא) כל העובר ושב אל הלוים זה מיכה:
זה פסלו של מיכה - כשכתב משה את השם והשליכו על נילוס להעלות ארונו של יוסף בא מיכה ונטלו בהחבא והיינו דכתיב ועבר בים צרה כשהעביר הקדוש ברוך הוא

לישראל עבר מיכה עמהם שבידו השם לעשות העגל ל"א מיכה עשה פסל והביאו עמו כשעברו ישראל הים:

גרב - מקומו של מיכה בגרב הוה פסלו של מיכה קבוע ובשילה היה המשכן:

לדוחפו - למיכה:

ועל דבר זה - על פסלו של מיכה שלא מיחו ישראל בידו נענשו אנשי פילגש בגבעה שנפלו ביד בנימין והרגו מהם ארבעים אלף:

לגימה - אכילה שמאכילין אורחים:

שתי משפחות - עמון ומואב שלפי שלא קדמו ישראל בלחם ובמים נכתב שלא יבאו בקהל:

מעלמת עינים מן הרשעים - מעלמת מעיני המקום שלא להביט ברשעו לשלם לו כדרכו הרעה אלא עושה כאילו אינו רואה במעשיו:

דף קד.

עמון ומואב - קרובין לישראל שבאו מלוט בן אחי אברהם ורחקן המקום שלא יבאו בקהל ל"א קרובין ממש ליכא למימר דהא מדין מבני קטורה היו בני אברהם וקרובים היו בני מדין לישראל יותר מעמון ומואב שהם בני אברהם אלא עמון ומואב שכנים וקרובים היו לארץ ישראל ומדין רחוקים להם היו:

וישבו בלשכת הגזית - ממשפחות סופרים והאי קרא מפרש ליה כולי בסיפרי בפרשת ויאמר משה לחובב:

המה הקינים הבאים מחמת אבי בית רכב - וקינים אלו בניו של יתרו דכתיב ובני קיני חותן משה ובניו של יתרו הן הן בניו של רכב דכתיב הקינים הבאים מחמת אבי בית רכב וכתיב (ירמיהו לה) ולבית הרכבים אמר ירמיהו כי כה אמר ה' [וגו'] יען אשר שמעתם [על] מצות [יהונדב] אביכם [וגו'] לא יכרת איש ליונדב בן רכב [עומד] לפני כל הימים ואמרינן בסיפרי אפשר נכרים הם ונכנסין להיכל והרי כל ישראל לא נכנסו להיכל אלא שהיו יושבין בסנהדרין ומורין בדברי תורה. מ"ר:

ממיכה - דאמרינן לעיל הניחו לו שפתו מצויה לעוברי דרכים:

ומשרה שכינה על נביאי הבעל מחברו של עדו הנביא - דעדו הנביא נתנבא על מזבח בית אל שיחרב מפני שהעמיד בו ירבעם צלמים דכתיב (במלכים א י"ג:א') והנה איש האלהים בא מיהודה וגו' ויאמר מזבח מזבח ומפרש בסדר עולם דהיינו עדו הנביא ובא נביא השקר והטעהו לעדו והשיבו לבית אל והעבירו על מצות הקב"ה שאמר לו לא

תשוב לבית אל והאכילו ובזכות שהאכילו שרתה עליו שכינה שנאמר ויהי דבר ה' אל האיש הנביא אשר השיבו להאכילו אצלו:

ושגגתה עולה זדון - שהרי מצינו ביהונתן ששגג ולא הלוהו לדוד שתי ככרות ונענש דאמר רב יהודה וכו':

לווהו - לשון לויה:

לא נהרגה נוב - שלא היה צריך דוד לשאול לחם מכהני נוב ולא היה דואג מלשין עליהם:

ולא היה שאול נהרג - על אותו עון:

שמוטל - דאביו יותם ובנו חזקיה:

ושאר מישראל ששבו להיות בניך ותלמידיך וכל מי שישוב לביתך דהיינו תלמידיו כדמתרגמינן ושאר' דלא חטאו ודתבו חטיאי תלמידוהי:

מאי כובס דכבשינהו לאפיה - שכבש את פניו והיה מתבייש מפני ישעיה:

כובס - כמו כובש:

אוכלא דקצרי סחף אירישיה - כלי מנוקב של כובסין שמזלפין בו מים על הבגדים ואותו כלי הפך אחז על ראשו כדי שלא יכירו ישעיה שהיה מתבייש [ממנו]:

יאשיהו - בן אמון:

חזקיהו - אבי מנשה:

[**ברא מזכה אבא וכו'**] - יאשיה מזכה אמון אביו ולא חזקיה מנשה בנו דכתיב אין מידי מציל ודרשינן ליה בהגדה אין אברהם מציל וכו':

השתא דאתית להכי - דברא מזכה לאבא:

אחז נמי - לא תימא דכבשינהו [לאפיה] אלא מפני כבודו של חזקיה לא מנאוהו:

מפני מה לא מנו את יהויקים - באותן שאין להם חלק . [לעוה"ב]:

משום דר' חייא בר אבויה - שנתכפר על שלא ניתן לקבורה וכל הני מפני מה לא מנו לא בעי אלא מהנך דהוו רשעים גמורים כדחשיבנא להו לעיל אחז חתם את התורה וכו':

[**זאת ועוד כו'** - נקמה נעשית בה כבר ועוד אחרת תעשה בה]:

פרידא - כך שמו:

סיפתא - ארגז:

בשביל הטוב מה אות - בשביל חזקיה [ששיבח את] עצמו דאמר הטוב בעיניך עשיתי גרם לו שאמר מה אות כי אעלה בית ה' ששאל אות מהקב"ה שעבירה גוררת עבירה:

אכלו נכרים על שולחנו - אותם ששלח לו מרודך בלאדן ספרים ומנחה על ידם:

ומשמש עליו - כגון חזקיה דאמרינן לקמן אשתו השקתה עליהם:

גורם גלות - דכתיב וישמח עליהם חזקיהו ויראם את (כל) בית נכתה וכתיב בתריה ומבניך אשר יצאו ממך יקחו והיו סריסים בהיכל מלך בבל:
אשתו השקתה עליהם - היא עצמה מוזגת להם והיינו בית נכתה לשון מנכה על שם צלע שנפחתה מן האדם וממנה נברא אשה:
בית גנזיו - והכי מתרגמינן בית גניזוהי ומנחם פתר במחברתו לשון סממנים כמו (בראשית לא) נכאת וצרי ולוט:
זין אוכל זין - כגון פרזלא דשליט בפרזלא:
איכה - ל"ו בגימטריא:
ל"ו כריתות - בכריתות (דף ב.) חשיב להו:
לקו בא"ב - שכל מגילת איכה סדורא באלפא ביתא:
בטח בדד - שיושבין יחידים ואינן מתיראין לא מן הנכרים ולא מן חיות רעות:
רבתי עם - עם שמתרבה והולך יותר משאר עם:
קטנה לגדול - ש"ז של קטן אינו מבושל ואינו מזריע מהר כשל גדול וכן רחם של קטנה אינה קולטת מהר כשל גדולה לפיכך משיאין גדולה לקטן כדי לכשתהא זרעו [מבושל] קולט מהר וקטנה לגדול כדי שיהא שכבת זרעו קולט מהר ולא קטנה לקטן ששוהין להוליד ולא קטן וקטנה ממש אלא שעומדין על פרקן וראויין הם להוליד ומיהו אין זרע שלהם מבושל כל כך:

דף קד:

אחד - מן הנשבים לחברו:
גמל - זו שמהלכת לפנינו סומא וכו':
[**מצד שרואה** - שאינה אוכלת פעמים מצד ימין ופעמים מצד שמאל כבהמה הרואה שאוכלת מכאן ומכאן אלא מצד שרואה אוכלת]:
יין מטפטף ושוקע - בקרקע ורואין אנו בין רגלינו הטיפין שנפלו כשעברה הגמל במקום זה מצד אחד שקועין ומצד אחר הטיפין של שמן שצפים:
נפנה לצדדין - שכן דרך ישראל להיותו צנוע:
רדף - השבאי דרך הגמל והמנהיג ומצא כדבריהם ואמרו אותם יהודים על אותו שבאי אדוניהם שהוא בן קלסתר מלך אשקנ"ק בלע"ז שהיה דיוקנו דומה למגמת פניו של אותו קלסתר של מלך שבזנות הולידו:
על עסקי לילה - לפי שבכו אותו לילה בכיית חנם:

קולו נשמע יותר מביום - כדאמרינן בעלמא (יומא דף כ.) מפני מה אין הקול נשמע ביום כבליל"ה מפני גלגל חמה המנסר ברקיע והיינו דכתיב בכה תבכה בלילה כדי שיהא קולה נשמע וירחמו עליה ואף על פי כן אין מנחם לה:

כוכבים ומזלות בוכים - שנכמרו רחמים עליו:

בוכה כנגדו - מתוך שנשמע בהדיא מרכך לבו של אדם השומע קולו לבכות עמו:

ריסי עיניו - שער שבבבת העין היה נופל ונכפל על העין מרוב דמעות:

על לחיה - לשון לחות ונערות כגון לח ויבש:

אלי - קוננו קינה מתרגמינן איליא:

על בעל נעוריה - שבוכה תמיד ומצויה דמעות:

לא אליכם - נביא היה מתנודד על החורבן כאילו באה עליו צרה ומהפכה לאחרים ואומר להם לישראל לא תהא לכם צרה כזו כמדומה לי נביא היה מדבר כנגד בני משה או כנגד י' השבטים שלא הגלה נבוכדנצר:

מכאן לקובלנא מן התורה - כשאדם מודיע צערו לאחר צריך שיאמר לו לא תבא זאת לך כמו שבאה אלי כי קשה הוא לשמוע שפעמים חוזרת עליו והמקפיד על כך אין בו משום ניחוש. ל"א לקובלנא כשיש לו צרה יודיענה לרבים קובלנא צעקה ל"א נגד דמתרגמינן קבל כאדם שאומר לחברו לא כנגדך אני אומר:

וירדנה - ושרף אותה והיינו עשאוני כעוברי דת שדנני באש כסדום:

וירדנה - לשון שבירה כמו (במדבר כ"ד:י"ט) וירד מיעקב כאדם המושל בחברו להלקותו ולשברו:

הכי גרסינן ויגדל עון בת עמי מחטאת סדום וכי משוא פנים יש בדבר והואיל וישראל רעים יותר מסדום למה לא נהפכו כסדום לשון אחר וכי משוא פנים יש בדבר דהתם כתיב וה' המטיר הוא בעצמו והכא כתיב שלח על ידי שליח:

מדה יתירה לטובה - דבירושלים כתיב ידי נשים רחמניות בשלו ילדיהן היו לברות למו שהיתה מזמנת חברתה ואוכלת בנה אלמא רחמניות היו ואילו בסדום כתיב יד עני ואביון לא החזיקה ומדה זו כפרה עליהם שלא נהפכו לשון אחר מדה יתירה פורענות גדולה היתה בירושלים שילדיהם היו אוכלות זו עם זו דכתיב היו לברות למו ואילו בסדום כתיב גאון שבעת לחם שלא טעמו טעם עוני הא למדת גדול פורענות ירושלים מפורענות סדום ולא היה משוא פנים בדבר:

סלה - לשון מסלה כלומר כל האבירים פסלם הקב"ה ועשאם פסולים וכבושים כמסלה זו והיינו דמיא למטבע שנפסל ואין לו תקנה:

מפני מה הקדים פ"א לעי"ן - ברוב האלפא ביתא שבאיכה:

מפני מרגלים - שהקדימו מאמר פיהם עד שלא ראו בעין:
טועם טעם לחם - שהכותים מוצאים טעמם בלחמם של ישראל שהנאה הוא להם כשגוזלין אותן:
אלו הדיינין - מטה משפט בשביל עונותיהם היו לחם עמי למאכל אויביו:
מלמדי תינוקות - שעושין מלאכתן רמיה:
מי מנאן - להנך מלכים והדיוטות דקתני במתני' אין להם חלק:
עוד אחד - שלמה:
דיוקנו - של דוד אביו נשתטח לפניהם שלא למנותו עמהם:
בל יתיצב לפני חשוכים - בגיהנם:
לפני מלכים יתיצב - בגן עדן ולא לפני חשוכים:
המעמך ישלמנה - וכי עליכם לשלם תשלומי עונשו לאדם שאתם נמאסים בו בשלמה לומר שאין לו חלק לעולם הבא:
כי אתה תבחר ולא אני - וכי הבחירה בכם תלויה ולא בי לומר מי שיש לו חלק ומי אין לו חלק הלא בי הדבר תלוי:
דורשי רשומות - דורשי פסוקים כדכתיב (דניאל י':כ"א) את הרשום בכתב אמת היו אומרים שלכולם יש להם חלק אפילו למנשה וירבעם ולאחאב:
לי גלעד ולי מנשה - עלי לסבול עונם כדי שיהו הם זוכים:
מנשה כמשמעו - מנשה בן חזקיהו:

דף קה.

דקא אתי מיהודה - דקאמר לו דוד ואתה אנוש כערכי אלופי ומיודעי שהיה קורא לאחיתופל מיודעי קרובי שהיה משבט יהודה כדוד:
מואב סיר רחצי - דוד דקא אתי ממואב:
סיר רחצי - גחזי שסר ונצטרע על עסקי רחיצה:
על אדום אשליך נעלי - אנעיל אותם בגן עדן:
אם יבא דוד שהרג את הפלשתי - ויצעק לפניך על שאתה נותן חלק לדואג ואחיתופל לעוה"ב מה אתה עושה להפיס דעתו שהם היו שונאין אותו:
אמר להם - עלי לפייסן ולעשותן ריעים ואהובים זה לזה והיינו התרועעי לשון ריעות:
ושמואל אמר - מאי תשובה נצחת כה"ג [באו] עשרה בני אדם וכו':
עבד שמכרו רבו - ומאחר שמכרנו הקב"ה לנבוכדנצר וגרשנו מעליו יש לו עלינו כלום:

מאי דכתיב ודוד עבדי נבוכדנצר עבדי - שקראו לאותו רשע עבד כמו שקראו לדוד דכתיב בסוף ירמיה (מב) הנני שולח ולקחתי את נבוכדנצר עבדי לא מפני שדומה זה לזה אלא גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שעתידין ישראל לומר כבר מכרנו הקב"ה לנבוכדנצר לפיכך הקדים הקב"ה וקרא עבדי לנבוכדנצר כדי להחזיר להן תשובה:

עבד למי נכסים למי - כלומר נבוכדנצר עבדי הוא וכל מה שקנה לי הוא ועדיין לא יצאתם מרשותי:

והעולה על רוחכם היה לא תהיה - כל מה שאתם סבורים לא יהיה:

כל כי האי ריתחא - מי יתן ויבא לנו זה הכעס בחימה שפוכה אמלוך עליכם שיגאלנו בעל כרחנו וימלוך עלינו:

א"ר אבא בר כהנא - היינו תשובה נצחת דאמרו ליה אלהים יורנו שאין אנו יכולין ליסר אותו:

בלא עם - שאין לו חלק עם עם:

שבלה עם - שבלבל ישראל בעצתו שהשיאו לבלק כדבעינן למימר לקמן והפיל מהם כ"ד אלפים:

בעור שבא על בעיר - שבא על אתונו כמו בהמה דמתרגמינן בעיר:

תנא הוא בעור - אביו של בלעם הוא כושן רשעתים הוא לבן הארמי:

אחת בימי יעקב - שרדף אחריו ובקש לעקור הכל:

ואחת בימי שופטים - לאחר מיתת יהושע דכתיב (שופטים ג':ח') ויחר אף ה' בישראל ויתנם ביד כושן רשעתים:

בנו בעור - משמע בעור בנו של בלעם היה:

בנו הוא - לבלעם בנביאות שבלעם גדול מאביו היה בנביאות:

הא שאר נכרים אתו - כלומר מדקא חשיב תנא דמתניתין דבלעם שהיה נכרי בהדי הדיוטות וקאמר דאין לו חלק מכלל דשאר נכרים יש להם חלק:

מתניתין מני וכו' - א"ל ר' יהושע אלו נאמר ישובו רשעים לשאולה בכל הגוים משמע כדקאמרת השתא דכתיב כל גוים שכחי אלהים לא משמע אלא אותן השוכחים אלוה כגון בלעם [ושכמותו] אבל אחריני אתו כדאמרינן בריש פרקין (דף צא:) ורעו זרים צאנכם ובני נכר אכריכם לעולם הבא:

מאי נינהו כל גוים שכחי אלהים - דמשום הכי בורר הקב"ה הרשעים שבהם ונותן אותם בגיהנם ואין להם חלק לעתיד אבל השאר יש להם חלק:

ואף אותו רשע נתן סימן בעצמו - שאין לו חלק לעתיד:

תמות נפשי מות ישרים - אם ימות מיתת עצמו תהא אחריתי כמוהו דודאי יש לו חלק עמהם:
ואם לאו - דלא ימות אלא יהרג הנני הולך לעמי לגיהנם:
לא היה להם שלום - דכתיב המכה את מדין בשדה מואב:
צהובין - כעוסין כאדם שכועס פניו צהובין:
כרכושתא - חולדה:
כרכושתא ושונרא - אין להם שלום מעולם:
ביש גדא - מזל רע:
כלום יש אב ששונא את בנו - שהוא סבור שיאמר לו הקב"ה קלל את בני דקאמר בלעם לינו פה [הלילה]:
חוצפא אפילו כלפי שמיא מהני - דאהני ליה מה שהחציף פניו לומר לשלוחי בלק לינו פה שאמר לו הקב"ה בתחילה לא תלך והדר אמר לך:
מלכותא בלא תגא - כלומר שררה גדולה ואינו חסר אלא כתר מלכות:
אנכי היום רך ומשוח מלך והאנשים האלה קשים ממני - כלומר איני גדול מהם אלא משיחת מלכות:
שפי - כמו (חולין דף נד:) בוקא דאטמא דשף מדוכתיה:
שפיפון - משמעו שתים:
שתום העין - שתום פתוח כמו שתומו ניכר כלומר עינו אחת פתוחה מכלל דהאחרת סתומה והכי נמי מתרגמינן דשפיר חזי אית דמפרשי שתום כמו סתום ולאו מילתא היא:
קוסם באמתו - כגון מעלה בזכורו:

דף קה:

כרע נפל - מה כריעה דהתם דאית ביה נפילה בעילה היא אף כריעה דהכא דכתיב נופל בעילה היא שבא על בהמתו:
דעת בהמתו לא הוה ידע - מאי בעיא לאהדורי כדמפרש דאמרי ליה שרי בלק מאי טעמא לא רכבת אסוסיא:
ברטיבא - באחו לרעות עשבים לחים:
אמר להו לטעינא בעלמא - לישא משאות ולא לרכוב:
אמרה ליה אשר רכבת עלי:
אקראי בעלמא - כשאין לי סוס מזומן:
אמרה לו מעודך:

מעשה אישות - שאתה בועלי:
סוכנת - מחממת:
מן השטים ועד הגלגל - משחטאו בשטים ועד שנכנסו לארץ וחטאו בגלגל עשיתי עמהם צדקות הרבה:
כל אותן הימים - שהיה בלעם מצפה לקללכם בשעה שהקב"ה כועס בה כל הקללות מתקיימות:
ה"ג לא זעם ה' - אותן הימים לא זעם ה':
אל זועם בכל יום - קרא הוא:
כמה זעמו רגע - כדמפיק ליה מקרא כי רגע באפו חיים ברצונו:
בתלת שעי קמייתא - של יום זמן קימה שכל שלש שעות זמן קימה לעמוד ממטתו וכועס הקב"ה בשעה שרואה המלכים שמשתחוים לחמה בשעה שמניחין כתריהם בראשם כדלקמן:
כרבלתא - קירשת"א בלע"ז:
כל שעתא נמי חיורא - רוב שעות מתלבנות ומכספת שאינה כל שעה בחוזק אדמימות:
סורייקי סומקי - אפי' כשמכספת יש בה שורות שורות אדומות מאד כרגילותם אבל אותה שעה כולה מכספת:
גם ענוש לצדיק לא טוב - אין נכון לצדיק שיהא מעניש ולא הוה ליה איניש נענש בשבילו:
אהבה - שאהב הקב"ה את אברהם ביטלה שורה של גדולה שחבש הוא בעצמו:
ושנאה - ששנא בלעם הרשע את ישראל ביטלה שורה של גדולה שחבש הוא בעצמו:
מ"ב קרבנות - בין פרים לאילים ז' פרים וז' אילים ג' פעמים הרי מ"ב בין פרים ואילים:
אורח ארעא למימר הכי - וכי דרך ארץ כן שיאמרו וייטב אלהים שם שלמה משמך והא חלשא דעתיה דאמרי ליה שיהא גדול מאביו:
מעין שמך - קאמר ליה ומעין כסאך ולא גדול ממש:
נשים באהל - שרה רבקה רחל ולאה שרה ורבקה דכתיב ויביאה יצחק האהלה שרה אמו וגו' רחל ולאה דכתיב (בראפית לא) ויצא מאהל לאה ויבא באהל רחל:
אורח ארעא - שאמרה דבורה ליעל [שתהא] ברוכה משרה ורבקה אלא מעין ברכת שרה קאמרה:
ופליגא - האי דמשנינן שם שלמה משמך מעין פליגא דר' יוסי בר חוני:
בנו מניין - שאינו מקנא בו:
משלמה - דקאמרי ליה לדוד ייטב אלהים שם שלמה משמך:

ותלמידו - איבעית אימא דקאמר ליה לאליהו ויהי נא פי שנים ברוחך אלי ונתן לו אליהו ולא נתקנא בו:
ויסמוך את ידיו עליו ויצוהו - אע"ג דהקב"ה לא א"ל אלא וסמכת את ידך עליו חדא אזיל איהו וסמך תרתי:
מלאך - שמסרו הקדוש ברוך הוא למלאך שלא יניחנו לקלל:
חכה - נתן בפי בלעם שלא היה מניחו לקלל והיינו וישם:
מברכותיו אתה למד מה היה בלבו - דכתיב ויהפוך ה' אלהיך לך את הקללה לברכה הוא היה רוצה לקללם בכך שלא יהיו בתי כנסיות ולא נתן רשות ואמר מה טובו אוהליך:
ריחו נודף - ממצות:
וירם מאגג מלכו - מתרגמינן ותתקף מאגג שתהא מלכותו עזה:
וכולם - כל הברכות של בלעם חזרו לקללה כמו שהיה כוונתו מתחילה:
חוץ מבתי כנסיות ובתי מדרשות - שלא יפסקו מישראל לעולם:
הקללה לברכה - אחת מן הקללות הפך לברכה שלא חזרה לעולם ולא כל הקללות לברכות שחזרו:
נעתרות - נהפכות כמו עתר שמהפך התבואה כלומר נאמנים פצעי אוהב ונהפכות מנאמנות נשיקות שונא:

דף קו.

מחליף - לאחר שנקצץ:
אינו עומד במקום מים - והאי דכתיב כארזים עלי מים שכינה היא דאמרה איהו אמר כארזים כלומר שאין עומדין במקום מים שכינה אמרה עלי מים וכן כולהו מפרש באגדה בכה"ג כנחלים נטיו הוא אמר כנחלים פוסקין לפעמים יצאה בת קול [אמרה] נטיו הוא אמר כגנות אמרה בת קול עלי נהר הוא אמר כאהלים יצאה בת קול ואמרה נטע ה':
רוח דרומית - קשה:
לא עמנו היית באותה עצה - שגזר פרעה כל הבן הילוד היאורה בתמיה ודאי היית כדלקמן:
ומי הושיבך אצל איתני עולם - שעתידים בניך לישב בלשכת הגזית והיינו דכתיב איתן מושבך וכי בין איתני עולם אתה יושב מי הזקיקך לכך:
שמחיה עצמו בשם אל - עושה עצמו אלוה כמו פרעה וחירם:
לשון אחר מי שמחיה עצמו - כלומר אוי להם לאותן בני אדם שמחיין ומעדנין עצמן בעוה"ז ופורקין עול תורה מעל צוארם ומשמנין את עצמן:

משמו אל - כשמשים הקב"ה פדיון לעצמו ומשלם גמול לצדיקים לעתיד לבא. כך שמעתי:

אוי לה לאומה שתמצא - אוי לה לאומה שתהיה באותן הימים שיעלה על דעתה לעכב ישראל:

מי מטיל כסות בין לביא וכו' - לעכבן שלא יזדקקו זה לזה דמסוכן הוא כלומר מי הוא שיכול לעכב את ישראל והקב"ה מכניסם:

ציים - ספינות גדולות כמו (ישעיהו ל"ג:כ"א) וצי אדיר (בל) יעברנו:

וצים מיד כתים אמר רב ליבא אספיר - דכתים היינו מקום ששמו כך:

עד אשור מקטל קטילי - ומאשור ואילך משעבדי להו שעבודי:

וצים מיד כתים וענו אשור - דקטלי להו וענו עבר דמשעבדי להן עד אשור:

כתים - רומים כלומ' אותן אומות שהביא הקב"ה בציים עתידין להרוג את כל האומות עד אשור ומאשור ואילך מניחין אותן ומשעבדין בהם (ומניחין אותן) ולעתיד קא מיירי:

הן הנה היו לבני ישראל לא גרסינן אלא ה"ג הנני הולך לעמי לכה איעצך אשר יעשה העם הזה לעמך עמך לעם הזה מבעי ליה - שהשיא עצה לבלק שנכשלו בה ישראל הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם:

ותולה קללתו בחברו - וכך בלעם לא רצה לתלות שפלות זה בבלק שיהא הוא צריך לבקש עצה היאך יכשלו בה ישראל אלא בישראל תלה השפלות לומר שהן צריכין לעצה שיכשלו בה בני מואב שלא תתקוף ידי מואב על ישראל והיינו דכתיב אשר יעשה העם הזה לעמך. מ"ר. ל"א תולה קללתו בחברו כלומר שתלה הכתוב קללה במואב ולא רצה לכתוב כלפי ישראל כמו שאמר בלעם הרשע:

קלעים - אהלים של קלעים כמו שעושין בשוקים:

בערבות מואב מהר שלג - שניר:

כשהיה אומר לה - ישראל כלי פשתן זה בכמה זקנה אומרת לו דמי שוויו וילדה אומרת לו בפחות מכדי שוויו וכן עושין עד ב' או עד ג' פעמים:

ברור לעצמך - כל תכשיטין שאתה רוצה:

צרצרי - נודות:

בוער בו - שהיה משתכר ובוער בו יצר הרע:

השמיעי - הוי שומעת לתשמיש:

פיעור - כך היתה עבודתו של פעור שמתריזים לפניו:

ה"ג כלום מבקשין ממך אלא פיעור והוא עושה ושוב אומרת לו כפור בתורת משה רבך והוא עושה:

וינזרו לבשת - סרו מדרכם והלכו אחר הבשת:
כאהבם - מתוך תאות אהבתם לזנות היו משוקצים שכופרין בהקב"ה:
ותקראן - בגופן ותקראן [משמע] לשון מקרה:
מאי רפידים - איידי דלעיל איפליגו ביה ר"א ור' יהושע במשמעות דשטים נקיט נמי רפידים דפליגי ביה בכי האי גוונא:
לא הפנו אבות אל בנים - להיטיב להם:
מפני רפיון ידים - של תורה ומצות והכי נמי רפידים רפיון ידים הוא כלומר מפני שרפו ידים מן התורה בא עליהם עמלק:
שכר כ"ד אלפים מישראל - שהרגו בעצתו הלך ליטול מבלק ומזקני מדין:
גמלא תבע קרני - כך בלעם שאל שכר ונהרג:
גזו מיניה - חתכו ממנו:
בלעם בן בעור הקוסם הרגו בחרב - ההוא קרא ביהושע כתיב:
ולבסוף - שנתן עיניו לקלל את ישראל ניטלה ממנו נבואה ונעשה קוסם:
מסגני ושילטא הואי - אשת סגנים ושרים היתה:
אייזן לגברא נגר - זינתה למושכי חבל ספינה ל"א נגרי חרשים:

דף קו:

הרגו אל חלליהם - מיתות הרבה משמע שתלאוהו והציתו אש תחת הצליבה וחתכו ראשו ונפל לתוך האש תלייה היינו חנק חתיכת הראש הרג כשנפל לארץ סקילה כשנפל לאור היינו שריפה:
בר תלתין ותלת - ור"ח ליה ליה דר' סימאי דאמר לעיל (עמוד א) שלשה היו באותה עצה דפרעה בלעם ואיוב ויתרו דלר' סימאי בלעם חיה יותר מן מאתים ועשר שנים דהא היה בעצת פרעה דכל הבן הילוד היאורה תשליכוהו דלרבי סימאי כל אותן מאתים ועשר שנים שהיו ישראל בגלות מצרים עד מלחמת מדין חיה בלעם:
חגירא - תרגום של פיסח:
כד קטל יתיה פנחס ליסטאה - שר צבא ואפילו קטליה אחר כל המלחמה נקראת על שמו:
בכולהו - מלכים והדיוטות:
לא תפיש ותדרוש - לגנאי:
לבר מבלעם - דכל מה דמשכחת ליה לגנאי דרוש:
(**שמא יצא זה לתרבות רעה**) **לאחר שיצא לתרבות רעה אמר ווי** - לכך כתוב דוייג:

א"ל הקב"ה לדואג והלא גבור אתה בתורה - למה תתהלל לספר לשון הרע על דוד:
לא חסד תורה עליך - לא חכם בתורה אתה דכתיב (משלי לא) ותורת חסד על לשונה:
מרצחים - שהרג נוב:
עלי פיך - ולא בלב:
בתחלה ייראו - הצדיקים היו יראים שלא ילמד אדם ממעשיו של דואג שהולך וחוטא ומצליח:
ולבסוף - כשמת בחצי ימיו ושב גמולו בראשו ישחקו:
חיל בלע ויקיאנו - המתן עד שתשכח תורתו:
אמר לפניו ומבטנו יורישנו אל - אל תמתין לו עד שתשתכח אלא תמהר ותשכיחנו:
בי מדרשא - מאהל זה בית המדרש:
ושרשך מארץ חיים סלה - שורש שלו תכסח מארץ חיים דלא להוו ליה בנין רבנן:
כל אותיות שבתורה - שהיה בקי בחסירות ויתירות:
שוקל קלים וחמורים - יודע לדרוש בקל וחומר:
במגדל הפורח באויר - מתג עליונה שלמעלה מן הלמ"ד מפני מה כפופה למטה. לשון מ"ר מפי השמועה. ל"א במגדל הפורח באויר הנכנס לארץ העמים בשידה תיבה ומגדל אם הוא טמא אם לאו. ל"א ג' מאות הלכות במגדל הפורח באויר לעשות כישוף להעמיד מגדל באויר כגון שלש מאות הלכות בנטיעות קשואין דאמרן בפירקין דלעיל (דף סח.) ולמורי נראה דה"ג שלש מאות הלכות במגדל העומד [באויר] ומשנה אחת באהלות (פ"ד משנה א) דמשתעי בהכי מגדל העומד באויר וטומאה בתוכה כלים שבתוכו טמאים וכן נראה לר':
רבותא למבעא בעיי - וללמוד תורה רחמנא לבא בעי דהא בשני דרב יהודה כולהו תנויי בסדר נזיקין היה כל הגמרא שלהן לא הוה אלא בסדר נזיקין שלא היו מרבין כל כך [לדרוש]:
האשה שכובשת ירק בקדירה - לא אשכחתיה במסכת עוקצין:
שכובשת ירק - בחומץ או בציר טהורים דאין מקבלין טומאה ע"י עוקצין שאם נגע טומאה בשרשיו העלין טהורין שאין נעשין יד לעלין מאחר שכבשם שאין מניחין לשם אלא למראה:
זיתים שכבשן בטרפיהן - איתא במסכת עוקצין (פ"ב מ"א):
טרפיהן - עלין שלהן טהורין הזיתים שאין נעשין להם בית יד להכניס להם טומאה:
הויות דרב ושמואל קא חזינא הכא - דלא הוה ידע מאי טעמא הן טהורין:

תליסר מתיבתא - י"ג ישיבות שאנו עוסקין כולן במסכת עוקצין ויודעין אותה יפה ואפי' הכי בהם היו חסידים יותר ממנו דאלו רב יהודה כו':
לא סבירי - לא היו יודעין הלכה לפרשה כתקנה בטעמא:
דלא סלקא להו שמעתתא כו' - שלא זכו לקבוע הלכה כמותן:
ומתרגמינן לחלוטין - ואנן תנן לשון חלוטין גבי מצורע:
אלופי - היינו רבי:

דף קז.

אוכל לחמי - לומד תורתי:
שהפך משכבו של לילה לשל יום - שהיה משמש מטתו ביום כדי שיהא שבע מתשמיש ולא יהרהר אחר אשה כל היום:
ונתעלמה ממנו [**הלכה**] - שהמשביע אברו בתשמיש רעב ומרבה תאוה:
ה"ג מתהלך על גג המלך ולא גרסינן והיינו:
חלתא - כוורת:
פתיק [**ביה**] **גירא** - בכוורת כלומר שהכה ושברה ל"א פתחה שברה ונפתחה:
מתקדשת מטומאתה - אותה שעה פסק טומאתה ולא בא עליה כשהיא נדה:
פקדת לילה - על מעשה לילה פקדתני אם אוכל לעמוד בנסיון של דבר עבירה:
צרפתני בל תמצא - חשבת לצרפני ולא מצאתני נקי:
(**זמותי ב 'ר יעבר פי**) **איכו זממא נפל** - מי יתן והיה בפי רסן ואפשר לעכב את דברי שלא אומר דבר זה [של] בחנני:
הר שבכם - מלך שלכם:
צפור נדדתו - דעל ידי צפור נטרד כדאמר אדמי ליה כצפור:
למריה - העבד נצחו לאדוניו בתוכחתו:
כי אני לצלע נכון - אותו צלע היה נכון לי:
שאכלה פגה - שקפץ את השעה ליזקק ע"י עבירה:
נאספו עלי נכים - בעלי מומין כמו פרעה נכה (מלבים ב כג) והיו מלעיגים עלי ואני כלא . יודע ל"א ולא ידעתי לא הייתי יודע כשמלעיגים כלומר פתאום בא עלי אותו עון שלא ידעתי (עד) שניתן פתחון פה לביישני:
הכי גרסינן בשעה שעוסקין במיתות בית דין אומרים הבא על אשת איש מיתתו וכו':
י"ח עונות - לי"ח נשיו שלא לעגנן:
באנחתי אשחה - אפילו בשעת אנחתי אשחה בכל לילה:

מטתי - תשמיש המטה ענין סחי ומאוס (איכה ג':מ"ה) קרי ליה:
בדמעתי ערשי אמסה - שבשעת דמעתי אני ממאיס את מטתי בתשמיש:
יאמרו מלך שכמותי - חסיד שכמותי הרגו בנו ויהו מתרעמין על מדותיו של הקב"ה ונמצא שם שמים מתחלל בפרהסיא:
מוטב אעבוד ע"ז - ואחלל את השם אני לבדי ולא יחללו [אותו] כל העם:
אמר ליה - חושי הארכי לדוד הקב"ה לא עביד דינא בלא דינא שמעמיד בנך להרגך דאת מאי טעמא נסבת יפת תואר דאמו של אבשלום מעכה בת תלמי מלך גשור (שמואל ב ג) ותפסה דוד במלחמה דאין לומר בעבירה באה לו דהא כתיב (מלכים א טו) רק בדבר אוריה החתי:
סוחר כותי - דרכו לפנות את סחורתו מעט מעט להעמידה על דמים מועטים:
שגיאות מי יבין - מי יכול להשמר משגגות:
אמר לו - הקב"ה:
שביקא לך - מחול לך:
נסתרות - [מזיד] של צנעה:
זדים - מזיד של פרהסיא:
ה"ג אל ימשלו בי דלא לישתעו בי רבנן - והיינו אל ימשלו לשון משל שלא ידרשו בחטאתי חכמי הדורות ואז איתם:
שלא יכתב סורחני - שתמחוק אותה פרשה מן המקרא וישתכח הדבר לעולמים:
כל הפרשה - שכתובה כבר שעשית אותו חטא:
על אחת כמה וכמה - שלא תעקור:
תחטאני באזוב - מכלל שהיה צריך טהרת אזוב כמצורע:

דף קז:

בחברון מלך שבע שנים וששה חדשים - מדהכא חשיב להו ובאידך קרא לא חשיב להו ש"מ לא היה מלכותו שלימה שנצטרע אותן ו' חדשים:
ה"ג אבל בחיי בנך אני מודיע ולא גרסינן לך:
כ"ד רננות - בין תפלה תחנה ורנה איכא כ"ד:
וילך אלישע דמשק להיכא אזל:
שואבת - מגבהת מתכת בלא נגיעה כעין אותה שלועזין קלאמניס"ה בלע"ז ועל ידי אותה אבן העמיד עגלים של ירבעם באויר:
רבנן דחה מקמיה - התלמידים דחה מישיבתו של אלישע:

צר ממנו - מכלל דעד האידנא לא הוה צר:
הואל וקח - השבע שאלישע שלחך:
ויפצר בו - גחזי: העת לקחת את הכסף והבגדים וגו':
שמנה דברים קא חשיב בהאי קרא:
וגחזי מי שקל כולי האי - מנעמן כסף ובגדים הוא דשקל דכתיב ויצר ככרים וגו':
אותה שעה - היה אלישע עוסק בפרק שמונה שרצים אמר לו הגיע עת ליטול שכר פרק שמונה שרצים שעסקתי וכו' ולהכי כתב בהאי קרא שמנה דברים כנגד אותו פרק כלומר בכסף ובגדים שקבלת ממנו מנעמן סבור אתה לקנות דברים הללו להיותם לך שכר שמונה שרצים:
[**הוספה מחסרונות הש"ס**: **ינאי מלכא** - כהן גדול היה וקטל כולהו רבנן במסכת קידושין:
שמעון בן שטח - אחי אשתו של ינאי המלך במסכת ברכות והוא לא ברח:
טרוטות - עגולות:
אחוי ליה - רבי יהושע בן פרחיה בידיה דלקבלוהו:]
יצר - תאותו אם מרחיקה ממנו לגמרי ממעט ישיבת עולם ואם מקרבה לגמרי בא לידי איסור שאינו יכול לכבוש יצרו מדבר עבירה:
תינוק ואשה - דעתן קלה ואם תדחה אותם מטרדן מן העולם:
חלה - חד חליו תרי אשר ימות בו תלת:
בעא רחמי דלהוי חולשא - כדי שיהא פנאי לבניו לבא כל אחד ואחד ממקומו להיות עליו בשעת מיתה שכיון שרואין שנפל למטה יודעין שימות ומתקבצין ובאין:
מתפח - מתרפא:
מתני' לא ידון רוחי לא דין ולא רוח - שאין עומדין בדין ואין להם רוח להיות עם הצדיקים שיש להם חלק:
ויפץ [ה' **אותם ומשם הפיצם** - ויפץ] בעולם הזה ומשם הפיצם בעולם הבא:
אלו ואלו - אנשי דור המבול ואנשי סדום ובחדא פליג ר' נחמיה:

דף קח.

רשעים דור המבול - דכתיב [בהו] כי רבה רעת האדם (בראשית ו':ה'):
חטאים אנשי סדום - דכתיב בהו רעים וחטאים (שם יג):
אבל עומדים הם כו' - שחיין ונדונים:

גמ' נשמתן קשה להם בגיהנם - נשמת עצמן שרפתן דכתיב רוחכם אש תאכלכם (ישעיהו לג):
בשביל גלגל העין - שרואין טובתן שלימה והיו גובהין עיניהם ומנאפין אחר עיניהם:
במים - שדומה לגלגל העין מעינות שנובעין ממקום קטן כמו עין:
שלשה נשתיירו - מאותן מעינות של דור המבול שהיו חמין כדאמר לקמן ברותחין קלקלו ברותחין נדונו:
וכולן חזרו - להזדווג עם מיניהם:
חוץ מתושלמי - עוף הוא שאוחז עדיין תרבות רעה שמזדווג עם הכל. תושלמי עוף אחד ובמסכת חולין (דף סב:) גבי שמונה ספיקות איתא והרנוגא תושלמי ומרדא ודרכו של אותו עוף להרביץ כל הבריות:
שזקף - החמס עצמו כמקל והיינו החמס קם למטה רשע:
לא מהם - אין תועלת לא בהם ולא בהמונם ולא במשאם:
מהמהם - אשטרי"א בלע"ז:
כי נחמתי כי עשיתים ונח - סמוכין דריש:
יפה עשיתי וכו' - שאיבדתי דרך רשעים כזה:
לא יפה עשיתי - דאפשר היו חוזרין:
כל שכן - אילו הוה בדורות אחרים היה צדיק יותר:
פלייטון - בושם שריחו נודף ואינו אפרסמון:
מקיפה - מציף כמו ויצף הברזל דמתרגמינן וקפא (מלכים ב ו':ו'):
כזיקין - נודות:
לא יפנה דרך כרמים אמרו לו ומי מעכב - [מיד] שאינו עושה אם יש בידו כח לעשות כך:
[**פרידה**] **אחת יש לי להוציא מכם** - מתושלח הצדיק ימות קודם ולא יהיה נדון עמכם:

דף קח:

א"כ לא נפנה דרך כרמים - [כלומר לא נסור ולא נפנה את דרך הכרמים] אלא כל שעה נלך בהם כלומר א"כ לא נלך דרך כבושה ולא נחזור מסורינו אלא נלך ונקלקל השורה דרכים משובשים בקוצים וברקנים כעין שבילי כרמים:
לעשתות - כמו עשתונות שיושבין שאנן וחושבין מחשבות רעות:
עליתה שמה - אין אש שולט בה:
מבין עקבי רגליכם - בשכבת זרע שלכם יכול למחות אתכם ל"א מבין עקבי רגליכם מן הרגל יוציא ממש מים אם היה רוצה ואי אפשר לכפות רגליכם בעששיות:

בשכבת זרע - רותחין ועבין היו עבין ל"ג ופי' הוא:
חמת המלך שככה - נחה מרתחו ה"נ מים נחו מרותחן:
סדרי בראשית - והיינו לשבעת הימים סדר שבעת ימי בראשית שינה להם:
זמן קטן אחר זמן גדול - בתחילה אמר להן והיו ימיו מאה ועשרים שנה כשעבר זמן זה ולא שבו לטובה חזר וקבע להם זמן קטן:
אישות לבהמה מי אית ליה - נקבה אחת נשכבת לכמה זכרים ואין זו אישות:
שלא נעבדה בהן עבירה - שלא נזקקו אלא לבן זוגם:
מבליגה - עץ הוא:
במותר לי - אפי' באשתי אני אסור:
(**בני נח** - שם וחם ויפת):
רק - רוקק זרע מפיו לפיה של נקבה:
לקה בעורו - שיצא ממנו כוש:
מאתו - גבי עורב לא כתיב מאתו מכאן שדירתם כו' כלומר הנאה הוא שדרים אצלם שמכירים בצדיקים כדאמרי' בדוכתי אחריתא:
זית טרף בפיה - בפיה היתה שואלת מזון טרף של זית:
למשפחותיהם יצאו מן התיבה - אלמא כל חד וחד בפני עצמו היה ולא היו אוכלין כולם באבוס אחד אלא משפחות [משפחות] היו שרויין:
א"ל אליעזר - [עבד אברהם]:
לשם רבא - גדול בנו של נח:
היכי הויתון - היאך הייתם יכולין להכין עניניהם בכך לעשות לכל בריה ובריה חפצה:
זיקתא - שם בריה:
פאלי - מחתך כמו פלי פלויי במסכת נדה (דף כא:):
אישתא זינתיה - חמה אחזתו וזנהו ולא היה חושש לדרוס משאר בהמות:
לא בציר משיתא ולא טפי מתריסר זיינא אישתא - אין לך חמה קלה שלא תהא חמימותו יכולה לזונו ששת ימים שלא ימות בלא מאכל ואין לך חמה שיכולה לזון יותר מי"ב ימים בלי מאכל ומשתה כ"ש ואית דגרסי לא פחות משיתא ירחי ולא טפי מתריסר זנתא אשתא ואארי קאי כלומר לא פחות מששה חדשים ולא יותר מי"ב חדשים ולא נהירא לי:
אורשינא - עוף ושמו חול בלשון המקרא ואינו מת לעולם:
בספנא - בחדר ספון ומתוקן לו:
[**נאום ה' כו'**] **אליעזר אמר פסוק זה** - נאם ה' לאדני אמר הקב"ה לאברהם שב לימיני אדני וכו':

ממזרח זה אברהם - שבא מארם נהרים שהוא במזרח דכתיב (במדבר כג) מן ארם ינחני בלק מלך מואב וגו':
כל דהוה סלקא ליה - כל דבר המאורע ליה:

דף קט.

בהדי מאן - ביד מי נשלח:
כי מטא להוא דיירא - כשהגיע לאותו מלון:
למיבת - ללון:
שרינהו לסיטפיה - התירו הארגזים והמרצופין ופתחום ונטלו כל מה שבתוכו:
אחוכי - מצחקי:
הנך דיורי - אותן בני הכפרים:
א"כ ליבנו אחד בטורא - א"כ שבנו כדי לעלות לרקיע למה בנו אותו בבקעה היה להם לבנות על אחד ההרים:
הפיצם ה' - פיזרם בכל העולם:
שדים - יש להם צורת אדם ואוכלין ושותין כבני אדם:
רוחין - בלי גוף וצורה:
לילין - צורת אדם אלא שיש להם כנפים במסכת נדה (דף נד:):
זו שאומרה נעבוד ע"ז כי שם בלל ה' - בלבל לשונם כדי שלא יהא אחד מכוון לדעת חבירו לעבוד ע"ז:
שליש [נבלע] - נבלעו יסודותיה משוקעת היא בקרקע עד שליש ושליש של מעלה נשרף ושליש אמצעי קיים בקרקע ולא שיהא עומד באויר:
אויר מגדל - מראש המגדל (כלומר) [כמו אוירה של עיר] מי שעומד סביב למגדל ורואה אוירה ומראה גובה שלו:
משכח - שכן נגזר על אותו מקום שישכח ולכך הם עצמם שכחו את לשונם:
בבל ובורסיף סימן רע לתורה - שמשכחין הלמוד מפני שעומדים באויר המגדל:
סימן רע - כלומר שמם סימן שכחה היא:
למה נקרא שמה בורסיף בור שאפי - בור שנתרוקן מימיו כלומר משכח האדם כל מה שלומד:
שאפי - כמו (ב"מ דף ס.) השופה את היין לשון (ירמיהו מ"ח:י"א) הורק מכלי אל כלי ומפני מה שמה בבל [שמשכחת] אמר רב יוסף כי שם בלל לפי שבלבל הקדוש ברוך הוא את לשונם לשם לכך היא משכחת:

רעים בגופם - שטופים בזימה:
השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל וגו' והיה בך חטא - והיינו ממון:
ארץ ממנה יצא לחם - ארץ שבעה וטובה היא:
ותחתיה נהפך כמו אש - ואחר כן נהפכה:
וכי מאחר שארץ ממנה יצא לחם - שיש לנו שיפוע לחם למה לנו עוברי דרכים:
ונשכח - שלא יעברו עוברי דרכים בארצנו:
פרץ - הקב"ה נחל גפרית ואש:
מעם גר - ממקום הליכתו שהיה הולך למעלה והשליכו עליהם הנשכחים מני רגל ונתדלדלו (מאדם) [מארצם] ונעו לדראון:
גר - קוררט"ל בלע"ז כמו (שמואל ב יד) מים הנגרים:
תהותתו - תבקשו תרמיות ותואנות:
תרצחו כולכם - ע"י קיר נטוי וגדר הדחויה:
יומם חתמו למו - היום סותמים וסוגרין כאילו לא ידעו אור כלומר סותמין וחותמין:
אפרסמון - שלהם להפקידו ביד בעלי ממון כדי שיהו מניחין פקדון שלהם בבית גנזיהם ובלילה מריחין האפרסמון וחותרין שם מנהגו של מפקיד צורר וחותם:
דרש ר' יוסי - בי מדרשא חתר בחשך בתים:
איחתרו תלת מאה מחתרתא - ע"י ריח אפרסמון שהיו מריחין ויודעין היכן מניחין ממונם:
מי הוה ידענא דאתו גנבי ל"א מי הוה ידענא דגנבי אתון:
שפעי מרזבי דציפורי דמא - דאדם גדול הוה ואיידי דאמר לעיל איחתרו מחתרתי בציפורי דאתרא דרבי יוסי התם הוה נקיט נמי הא מילתא דכי נח נפשיה כו' לאשמועינן דמצפורי הוה:
דאית ליה תורא. כך היה מנהגם של אנשי סדום מי שהיה לו שור אחד רועה כל בהמות העיר יום א' ומי שאין לו בהמה מגלגלין עליו לרעות ב' ימים:
אמר להו - יתמי למרי דתורא דאית ליה חד תורא כו':

דף קט:

דעבר במברא - שהמעברות שלהם מימיו עזין והיו דנין כך:
דלא עבר במברא - אלא בא דרך אחר:
דה"ל דרא דלבני - מי שהיו לו שורת לבנים ומגבל ועושה אותן היה בא כל חד וחד ונוטל אחת:

שדי תומי או שמכי - מי שהיה מפזר ושוטח לפניו שומים או בצלים ליבשן כל א' וא' היה נוטל אחת:
אומר לו - לנגזל מה חסרתי לך לא לקחתי ממך אלא שום אחד ונמצא קרח מכאן ומכאן:
זייפא - ומצלי דין:
יהבה ניהליה - וישכב עמה עד שתהיה מעוברת:
עד דקדחא - עד שתצמח אזנו:
דפדע - עשה לו פצע כמו פדעת במסכת ע"ז (דף כח.) כפרדור"א בלע"ז:
דעבר במיא - עובר ברגליו במים:
גללא - מקל ל"א אבן:
א"ל - דיינא לאליעזר מאי האי:
א"ל - אליעזר אגרא דמחייבת לי דשקלי לך דמא הב ליה להוא גברא דשקל לי דמא וזוזי דידי כדקיימי קיימי ל"א ה"ג ולואי כדקאי קאי כך אמר ליה דיין מי יתן שהייתי כבתחילה:
כי אריך גייצו ליה - כשהאורח ארוך יותר מן המטה מקצרין אותו בסכין גייצי לשון גוץ כן שמעתי ואית דגרסי גיידי ליה:
ומתחין ליה - עד דמתפרקי אבריו:
וכתיב שמיה עילויה - כדי שיכיר כל אחד וא' דינר שלו ויחזור ויטלנו:
ורפתא לא ממטו ליה - התנו ביניהם שלא יתנו לו פת כדי שימות ברעב וכשמת אזיל כל חד וחד ושקיל לדינרא דידיה:
הכי אתנו בהדייהו כל מאן דמזמן - אכסניא לבי הלולא:
לשלחו לגלימיה - יפשיטו את בגדי אותו האיש שהזמינו:
ואתא אליעזר - עבד אברהם:
ויתיב אסיפא דכולהו - הלך וישב בסוף כולם:
א"ל מאן אזמנך - להכא:
א"ל - אליעזר למאן דיתיב גביה את זמנתני להכא:
שקל גלימיה - דיתיב לגביה ורהט לברא שהיה מתיירא שלא ישמעו אנשי המקום שאליעזר אמר שהוא זימנו ולישלחו למאניה הלך וישב לו אצל השני ואמר כמו כן וכן לכל אחד ואחד עד דאזלי כולהו ואכל אליעזר כל הסעודה:
רביתא - נערה:
בחצבא - בתוך כד שלה כשיוצאת לשאוב מים:
שפיוה - סכו אותה:

איגר שורא - על גג החומה:
כי רבה - על עסקי ריבה:
רבי יהודה בן בתירא אומר ויאבדו הרי הן כאבידה המתבקשת - ובאין לעולם הבא שכך אמר דוד על בני קרח תעיתי כשה אובד בקש עבדך הם תעו כשה אובד ואתה ברחמיך הרבים בקש עבדך ותביאם לעוה"ב:
מצותיך לא שכחתי - שקיימו כל מצותיך כדכתיב (במדבר ט"ז:ג') כי כל העדה כולם קדושים:
מקח רע - התחיל בקטטה:
שעשה קרחה בישראל - שנבלעו:
שהרתיח - שהכעיס:
הקהה שיני מולידיו - שנתביישו אבותיו במעשיו הרעים:
בקש רחמים על עצמו - שלא יהא נמנה עמהם:
אלו מרגלים - דלא כתיב בהן פלוני בן יעקב:
שאיבר לבבו - חזק לבבו כמו (ישעיהו מו) אבירי לב:
שישב באנינות - שעשה תשובה על שהיה עמהם תחילה בעצה:
נעשו לו פלאות - (שפירש) [שניצל] מהם:
ראה והבין - שאין מנהגן כשורה ופירש מהם:
אי מר רבה - אם ינצח משה מכל מקום אתה תלמיד ואם קרח מנצח אתה תלמיד מה לך בשררה זו:
הואי בעצה - אני הייתי עמהן בעצה ונשבעתי להם שאם יקראוני אלך עמהם:
דכולה כנישתא קדישין - כולם צנועים וקדושים ולא יכנסו אלי אם אני פרועה:

דף קי.

סתרה למזיה - שערה וישבה על פתח הבית כל מי שהיה בא לקרוא רואה ראשה פרוע וחוזר:
מעשר - ראשון דשקליתו אתון אמר הבו חד מי' לכהן:
דגייז למזייכו - דכתיב (במדבר ח':ז') והעבירו תער על [כל] בשרם ומשחק בכם כאילו אתם שוטים:
ככופתא - רעי כמו בטולא דכופתא דאמרן לעיל (דף צח:) כגלל הזה אתם חשובים בעיניו:
עינא יהב - עין נתן בשעריכם כדי שלא יהא בכם צורה כמותו:

אמר לה - קרח איהו נמי משה עצמו גלח כל שערו:
כיון דכולא רבותא דידיה הוא - אינו חושש אם גילח עצמו דקאמר לנפשיה תמות נפשי עם פלשתים אגזוז שערי כמותם ומה לי בכך שהם מקיימין אפילו מה שאני מצוה לשחוק אגזוז עכשיו כמותם כדי להפיס דעתם:
ועוד דקאמר לכו - עשו פתיל תכלת בד' כנפות הבגד ואי ס"ד תכלת חשוב מפני מה לא יאמר לעשות כל הבגד כולו תכלת:
אפיק גלימא דתכלתא - קח לך בגדים של תכלת וכסינהו לכולהו מתיבתך וכסה בהן בבה"מ אתה וחברותך:
קנא לאשתו - אל (הסתר) [תסתדי] עם משה. קנוי היינו התראה:
ונטה לו מחוץ למחנה - יצא מחוץ למחנה שלא יחשדוהו עוד:
מכאן שאין מחזיקין במחלוקת - שמחל על כבודו והוא עצמו הלך לבטל מחלוקת:
חולק על רבו - חולק על ישיבתו:
אשר הצו על משה ועל אהרן בעדת קרח בהצותם על ה' - מעלה עליהם הכתוב כאלו היו חולקים כלפי שכינה:
מריבה - תגר וקטטה לפטפט נגדו בדברים:
מתרעם - אומר על רבו שנוהג לו מדה כבושה ומדת אכזרית:
מהרהר - מחפה עליו דברים:
אקלידי - מפתחות:
וקולפי - מנעולים:
דגילדי - כולם המפתחות והמנעולים של עור היו ואעפ"כ היו שלש מאות פרדות טעונות ל"א דגלדא לצורך שקים והמרצופין וכיסין של עור היו:
לא מן הבלועין ולא מן השרופין - אלא במגפה מת:
ולא קרח - ר"נ היו לבד קרח דכתיב חמשים ומאתים מחתות ואתה ואהרן איש מחתתו:
מן הבלועים ומן השרופין היה - שנשרפה נשמתו וגוף קיים ואח"כ נתגלגל עד מקום הבלועין ונבלע דכתיב בפרשת פנחס ותבלע אותם ואת קרח עמהם ורבי יוחנן דאמר לא מן הבלועין ולא מן השרופין דריש ליה להאי ואת קרח לאחריו ואת קרח במות העדה במגפה:
וקרח בהדייהו - מדכתיב ותאכל את החמשים ומאתים איש מקריבי הקטרת וקרח ממקריבי הקטרת הוה דכתיב חמשים ומאתים מחתות ואתה ואהרן איש מחתתו א"נ ואת לרבות קרח עמהם:

שמש ירח עמד זבולה - לעיל מיניה כתיב ותבקע ארץ בשעת בקיעת הארץ שנבלעו בקרקע שמש וירח עלו לאותו רקיע ששמו זבול ואמרו להקב"ה אם אי אתה עושה דין לבן עמרם מקרח ועדתו:

לא נצא - ונאיר לעולם:

בכבודי לא מחיתם - שהרי בכל יום מלכי מזרח ומערב בשעה שמניחין כתריהן בראשם משתחוים לחמה:

והאידנא לא נפקי עד דמחו להו - שכך גזר עליהם המקום כן שמעתי ל"א והאידנא לא נפקי מאחר שראו שהקפיד הקב"ה על שלא מיחה לכבודו עד דמחו להו לא נפקי שחשו לכבוד המקום על בני אדם שמשתחוים לשמש וירח:

אין כל חדש תחת השמש - ואי גיהנם לא אברי עד ההוא שעתא הוה ליה חדש:

לקרובי פתחה - שיקרב פתחה של גיהנם ותפתח הארץ במקום שהן:

נתבצר - מלשון (ישעיהו כ"ז:י') עיר בצורה התקין להון הקב"ה מקום גבוה שלא העמיקו כל כך בגיהנם ולא מתו:

טייעא - סוחר ישמעאל:

בלועי - מקום שנתבלעו לשם עדת קרח:

בזעא - ראה נקב שממנו יצא עשן:

גבבא - גיזה:

אמשיה - שרה אות' במים לשון (ברכות דף יד:) משי ידיה:

(וכל שלשים יום. חוזר לגיהנם ועולה לשם):

דף קי:

אמר ליה - ההוא טייעא:

כל תלתין יומין מהדר להו גיהנם - הכא:

ואמרי הכי משה ותורתו אמת - שנסה כמה פעמים וראה שכל שלשים יום עשן יוצא משם ושומע שאומרין משה ותורתו אמת וכו':

באפי - לא גרסינן:

שנאמר - לעיל מיניה קרא ארבעים שנה אקוט בדור דהיינו דור המדבר:

כורתי בריתי עלי זבח - והיינו דור המדבר שכרתו ברית של מקום עלי זבחים ושלמים דכתיב (שמות כד ה) ויזבחו זבחים שלמים, וכתיב (שמות כד ח) ויזרוק על העם ויאמר הנה דם הברית אשר כרת ה' עמכם:

נשבעתי וחוזרני בי - והיינו אשר נשבעתי באפי מפני כעסי נשבעתי ומתחרט אני:

אלו חנניה מישאל ועזריה - שמסרו עצמן למיתה בשביל ברירתו של מקום:
ופדויי ה' - אלו דור המדבר שנפדו ממצרים:
שבקיה ר' עקיבא לחסידותיה - שרגיל לזכות את ישראל והשתא מחייב להו דאמר לעיל (דף קח.) דור המדבר אין להם חלק לעולם הבא ולקמן מפרש מאי חסידותיה:
שנאמר הלוך וקראת - כלומר שהרי היה יכול לדרוש שיש להם חלק [לעולם הבא] דכתיב הלוך וקראת וגו':
מתני' עשרת השבטים - שהגלה סנחריב שנאמר (מלכים ב יח יא) וינחם בחלח ובחבור נהר גוזן וערי מדי:
אין עתידים לחזור - ממקום שגלו והא דאמרינן בגמרא דירמיה החזירן לא שהחזירן כולן אלא מקצתם החזיר:
שנאמר וישליכם אל ארץ אחרת כיום הזה - שכך גזר להם הקב"ה שכיון שעוזבין את תורתו הוא מגלה אותן:
כיום הזה מה היום מאפיל - בבוקר אפל ובצהרים מאיר אי נמי בערב אפל והולך ולמחרתו מאיר אף עשרת השבטים (אין) עתידין לחזור להיות להם חלק לעולם הבא לא בבניהם ובני בניהם קאמר אלא אותן שגלו עצמן אין להם חלק שרשעים גמורין הם אבל בניהם ודורות הבאים זוכין ומזכין. מ"ר:
וישליכם — משמע שיהו כולם גולין במקום אחד אל ארץ אחרת והיינו עשרת השבטים שהגלם סנחריב והושיבם במקום אחד כדאמרינן (לעיל צד, א) שהוליכם למדינת אפריקי אבל שני השבטים לא גלו למקום אחד אלא נתפזרו בכל הארצות ועליהם הוא אומר אשרקה להם ואקבצם (זכריה י ח):
הכי גרסינן מתניתין עשרת השבטים אין עתידין לחזור:
גמ' תנו רבנן עשרת השבטים אין להם חלק לעולם הבא שנאמר ויתשם ה' מעל אדמתם וגו' - ואית דמפרשי עשרת השבטים אין להם חלק לעולם הבא היינו לימות המשיח שלא יקבלם משיח עם שאר גליות לפי שספרו בגנות ארץ ישראל כדאמרן לעיל (שם.) כי מטו שוש וכו' ובדבר הזה נענשו מרגלים:
ר"ש אומר - מאי כהיום הזה לומר לך אם מעשיהם כהיום הזה לא יהא להם חלק לעולם הבא:
ואם [**לאו**] - שיחזרו בתשובה יחזרו גם הם מגלות ויש להם חלק לעולם הבא:
האובדים בארץ אשור - אלו י' השבטים והנדחים בארץ מצרים אלו דור המדבר וכן לשון התוספתא ולא שמעתי עוד:
שובה משובה - שכל ישראל עתידין לחזור:

קטני בני רשעי ישראל - רשעי ישראל עצמן פשיטא דאין להם חלק לעולם הבא כדאמרינן בפרק בתרא דכתובות (דף קיא:) רפאים בל יקומו מי שמרפה עצמו מדברי תורה אבל בנים שלהם קטנים ולא חטאו פליגי בהו:

שורש וענף - אלו בנים קטנים שלהם:

שורש בעולם הזה - שימותו נפלים:

וענף לעולם הבא - שאף על פי שאבותיהם היו רשעים הם לא חטאו:

עיקר שרשוהי בארעא שבוקו - אלו הבנים הקטנים שאף על פי שאבות אין להם חלק תקנה יש להם:

שלא יניח - להם הקב"ה:

לא מצוה ולא שיורי מצוה - לא מצוה חמורה ולא מצוה קלה הכל יהא מעביר ומשלם שכרם לאלתר כדי לטרדן מן העולם:

זו נשמה - שמעמדת הגוף כשרש שמעמיד האילן:

אבל קטני בני רשעי אומות העולם - דוקא קאמר רשעי דאילו חסידי אומות העולם פליגי בה ואיכא למאן דאמר הן עצמן באין ואיכא למאן דאמר אינן באין כדאמרן (קה א) ישובו רשעים לשאולה כל גוים שכחי אלהים מכאן שאין להם חלק אמר לו ר' יהושע וכי נאמר בכל גוים והלא לא נאמר אלא כל גוים שכחי אלהים הא אין שכחי אלהים יש להן חלק [לעוה"ב]:

הכי גרסינן אבל קטני רשעי אומות העולם דברי הכל אינן באין:

מותאבד כל זכר למו נפקא ליה - כלומר לתנא דברייתא והאי דנפקא ליה דברי הכל היא דהא שורש וענף מיבעיא ליה למר כדאית ליה ומר כדאית ליה:

זרע יעבדנו יסופר לה' לדור - זרע המסופר יעבדנו לה' לדור ודור שיחזור לו ויחיה:

משעה שנזרע - משעה שנקלט הזרע במעי אשה אפילו הפילה אמו ונמחה יש לו חלק לעתיד דכתיב זרע יעבדנו והכי אמר בכתובות בפרק בתרא (דף קיא.) נבלתי יקומון לרבות נפלים:

עני אני וגוע מנוער - אף על פי שאני עני גויעתי חשובה גויעה וראוי לומר עלי ויגוע ויאסף כלומר שזוכה אני לעתיד לבא כצדיקים שנאמר בהן גויעה ומאימתי משעה שאני נושא אמיך ופחדך אפונה מתגלגלת ושכונה עלי והיינו מילה שבבשרו שאנו משמרים מאימתו של הקב"ה:

אפונה - לשון אופן:

דף קיא.

מאי אמן - כשעונין על כל ברכה וברכה אמן היאך משמע קבלת יראת שמים:
אל מלך נאמן - בנוטריקון שמאמין עליו הקב"ה:
למי שמשייר אפילו חק אחד - מלשמרו נידון בגיהנם:
לא ניחא ליה למרייהו - אין הקב"ה רוצה שתהא דן את ישראל כל כך לכף חובה:
פי שנים בה יכרתו - ויגועו והשלישית יותר בה:
אמר ר"ל שלישי של שם - שב' חלקים של כל העולם יהיו נכרתים וחלק ג' יותר בה ואיזה חלק שלישי כל שלישיות שיש לשלש אנו משלשין שמנח נפרדו כל העולם וג' בנים היו לו הרי שליש בניו שם ושלישי של שם הוא ארפכשד כדכתיב בני שם עילם ואשור וארפכשד ולוד וארם ומסתמא בזרעו של ארפכשד יהיה שארית הואיל וישראל יוצאים ממנו ושלישי של ארפכשד שהוא שלישי של שם שהוא שלישי של נח יוותר וכל העולם יכרת ולדברי ר"ל נמצאו ישראל מתמעטין ביותר שמארפכשד יצאו ישראל כדכתיב בפ' נח ארפכשד הוליד את שלח ושלח הוליד את עבר ועבר הוליד את פלג עד אברהם וכשאתה מחלק לג' חלקים זרעו של ארפכשד כגון בני ישראל וישמעאל שהן בני אברהם ובני לוט ובני הרן וכן שאר האומות שיצאו ממנו לג' חלקים שמא ישראל יהיו מרובין וקרובין להיות כנגד כולם ולא יגיעו כל זרע ארפכשד להיות פי שנים אא"כ ישראל משלימין רובן או חציין ונמצאו ישראל מתמעטין בתוך פי שנים:
לא ניחא ליה למרייהו - להקב"ה שאתה ממעט אותן כל כך אלא אפילו שלישי של נח כלומר מכל בני נח דהיינו מכל העולם כולו יותר השליש ומסתמא אותו חלק הג' שישראל בו יהיה שארית ואם אין ישראל מרובין כל כך להיות אחד מג' שבעולם יהיו הגרים וחסידי עובדי כוכבים להשלים לשליש ואם הם מרובין להיות יותר מחלק השלישית יתמעטו קצת ומ"מ לרבי יוחנן אין ישראל מתמעטין כל כך כמו לדברי ר"ש בן לקיש מ"ר ל"א שלישי של שם והשלישית משמע שני שליש לכך נאמר שלישית שלישית של שלישי לשם וכתיב ובני שם עילם ואשור וארפכשד וישראל מארפכשד הוו ושלישית מארפכשד שהוא שלישי לשם יותר היינו שלישית מישראל אלא שלישי שלישי של נח כלומר כולו ארפכשד יותר בה שהוא שלישי שלישי של נח דשם היה בן שלישי של נח דכתיב (בראשית י) ובני נח שם חם ויפת וארפכשד שלישי לשם ועיקר:
דברים ככתבן - שלא ימלטו אלא אחד מעיר ושנים ממשפחה:
ולקחתי אחד מעיר - בשביל חסיד אחד שבעיר אקח את כל העיר כולה:
חזייה - רב לרב כהנא:

דקא חייף רישיה - חופף ראשו ומעדן בעצמו בשעה שהיה לו ללמוד תורה:
לא תמצא בארץ החיים - משמע שמקללו לא תבוא לעוה"ב:
נאמר - בפרשת וארא ולקחתי אתכם לי לעם וכתיב בתריה והבאתי אתכם אל הארץ:
מה ביאתם לארץ שנים מס' רבוא - שלא נשתיירו מס' רבוא שיצאו ממצרים אלא ב' אנשים יהושע וכלב כדאמרינן בבבא בתרא בפ' יש נוחלין (בבא בתרא דף קכא.) לא נגזרה גזרה לא בפחות מכ' ולא ביותר מס' שנה בהנך נמי ששים רבוא שנמנו במדבר לא אחשוב לא פחות מבן כ' שנה ויותר מס':
אף יציאתן ממצרים שנים מס' רבוא - שמכל ס' רבוא שהיו במצרים לא נשתייר מהם אלא שנים בלבד ואותם שנים של ס' רבוא עלו [לס' רבואות שיצאו אחד מס' רבוא שהיו בהם] והשאר מתו כולם בשלשת ימי אפילה שלא יהיו מצרים רואין במפלתן של ישראל:
וכן לימות המשיח - שלא ישארו מכל ס' רבוא אלא ב':
וענתה שמה כימי נעוריה וכיום עלותה מארץ מצרים - עניים ושפלים יהיו כימי עלותה מארץ מצרים:
מעכו בבנין - היו בונין אותם במקום לבנים:
ועל דבר זה נענש משה רבינו - שכשראה שנעשה לישראל כך התחיל להתרעם ולהרהר לפני הקב"ה אמר משה לפני הקב"ה ומאז באתי:
א"ל חבל על דאבדין ולא משתכחין - הפסד גדול יש על גדולים שאבדו ואיני יכול למצוא חסידים אחרים כמותם שאין אתה כאברהם ויצחק ויעקב שלא הרהרו אחרי מדותי:
אל שדי - שאמרתי לו אני אל שדי פרה ורבה וגו' (בראשית ל"ה:י"א) אני אל שדי התהלך לפני והיה תמים (שם יז) והייתי מבטיחו שכל א"י לו ולבניו ולא אמרו מה שמך כמו שעשית אתה:
לנטוע אהלו - כמו [ויטע] אהלי אפדנו (דניאל י"א:מ"ה) ולשון נטיעה שייך באהל:
בתחלה אמרת לי מה שמך - ועכשיו הרהרת על מדותי ואמרת הצל לא הצלת את עמך:
עתה תראה - הפעם תראה נפלאות שאני עושה להם:
מה ראה - על איזה מדה (אחת) של י"ג [מדות] ראה והשתחוה:
אמת ראה - במדותיו שנקרא אמת ונתיירא אם נתחייבו כלייה אם הוא דן אותן בדין גמור ומיהר והתפלל עליהם שלא יהא דן אותן לפי מעשיהם:
ה"ג תניא כמ"ד ארך אפים ראה דתניא כשעלה משה למרום וכו' אמר לו רשעים יאבדו - ולא יהיה לך ארך אפים עליהם:
אמר לו - הקב"ה לא כך אמרת ארך אפים לצדיקים ולא לרשעים:

דף קיא:

אמר לפניו וכו' - והשתא [מסתברא] כמ"ד ארך אפים ראה שכיון שראה [מדה זו] בהקב"ה שהוא ארך אפים אף לרשעים שמח:

עדותיך וגו' ה' לאורך ימים - היינו מדת ארך אפים ועליה אמר משה עדותיך נאמנו מאד שראה אותו בחורב ופסוק זה מרע"ה אמרו דכתיב לעיל מיניה תפלה למשה איש האלהים וגו':

יכול לכל - למי שעושין צביונו אע"פ שמתגאה:

כשיריים - שיריים שאין נחשבין כך אינו חשוב בעיניו ואינו מתגאה:

ולרוח משפט - שופט את רוחו:

שרודה ביצרו - שבועט ביצרו וחוזר בתשובה מן העבירה שעבר:

ומתגבר ביצרו - מרגיז יצ"ט על יצה"ר אם היצה"ר אמר לו עשה עבירה זו לא דיו שנמנע מן העבירה אלא הולך ועושה מצוה ומתגבר עדיף מרודה:

שערה - אלו בתי כנסיות:

מה נשתנו אלו מאלו - שיש בהם מדות הללו מן השאר אמר הקב"ה ביין שגו:

ואין פלילה אלא דייניו:

מתני' יצאו אנשים בני בליעל מקרבך - שאין להם חלק לעוה"ב:

וידיחו את (אנשי) [יושבי] עירם - הא אין נהרגים עד שיהיו מדיחיה מאותה העיר ואותו השבט עצמה דכתיב מקרבך מקרב אותו שבט עצמו:

עד שיודח רובה - דכתיב ויושבי העיר משמע ישובה של עיר היינו רובה לישנא אחרינא עד שיודח רובה דכתיב מקרבך קרי ביה מרובך:

ה"ג עד שיודח רובה עד שידיחוה אנשים:

או שהיו מדיחיה חוצה לה - שלא היו מאותה העיר:

הרי אלו כיחידים - שהן בסקילה וממונן פלט:

וצריכים ב' עדים והתראה לכל אחד - כדיליף בגמרא יחידים בסקילה לפיכך ממונן פלט ומתוך שהחמרת עליו במיתתו הקלת עליו בממונו:

הכה תכה את יושבי העיר ההיא לפי חרב החמרת והגמלת העוברת ממקום למקום מצילין - מדכתיב יושבי מכלל דשיירה של חמרים וגמלים שנשתהו בעיר ל' יום כדמפרש בגמרא דהוו להו יושבי העיר הרי אלו מצילין אם רוב אנשי העיר הודחו וחמרים וגמלים משלימין המיעוט ועושה אותם רוב מצילין עליהם שאין ממונם אבד אלא נדונים כיחידים וגורמין נמי לעשות אותה עיר הנדחת אם משלימים לעיר הנדחת

לעשות רוב אלא הא פסיקא טפי דחמרת וגמלת אין דעתם מעורבת עם בני העיר להיות נדונין עמהן:

ה"ג החרם אותה וכל אשר בה מכאן אמרו צדיקים וכו' ושל רשעים בין מתוכה בין מחוצה לה אבודים - בגמרא מפרש לה מדכתיב כל:

ואת כל שללה תקבוץ אל תוך רחובה אין לה רחוב עושין לה רחוב - ורחובה דהשתא נמי משמע:

היה רחובה חוצה לה - שמקום קבוץ בני העיר היה חוץ לעיר כונסין אותה לעיר שצריך לעשות לה רחוב בתוכה רחוב סרטיא גדולה:

את העיר ואת כל שללה ולא שלל שמים - דשלל שמים פלט:

מכאן אמרו הקדשות שבתוכה יפדו - כלומר אין נשרפין אלא הרי הם כשאר הקדש שצריך פדייה כ"ש דשלל שמים הם:

ותרומות ירקבו - ובגמ' מוקמי לה בתרומה ביד כהן דממון כהן הוא וחל עליה איסור דעיר הנדחת דנהי דבשריפה לא הויא עם שאר שללה דקדש אקרי ולא מזלזלינן ביה כולי האי:

מעשר שני - אע"פ שהוא נאכל לישראל הואיל וקדש איקרי לא אמרי' ישרף אלא יגנזו וכן כתבי הקדש יגנזו:

ה"ג כליל לה' אלהיך אר"ש אמר הקב"ה וכו' כאילו אתה מעלה עולה שהוא כליל לפני:

לא תעשה גנות ופרדסין וכו' - בגמ' מפרש במאי פליגי:

לכמו שהיתה - ביישוב בתים:

גמ' יצאו הם ולא שלוחם - אם המדיחין עצמן יצאו והדיחן והרי הם מרובים ודנין בסייף אבל אם הדיחו ע"י שליח כיחידים הם בסקילה וממונם פלט:

אין אנשים פחות מב' - דע"י מדיח אחד אין נעשית עיר הנדחת:

בקרבך - משמע באמצע ולא מן הספר שאם היתה עיר של ספר בין מחוז עובדי כוכבים למחוז ישראל אינה נעשית עיר הנדחת דגזירת הכתוב היא שלא תעשה עיר הנדחת:

יושבי העיר ולא יושבי עיר אחרת - דהיינו מדיחי' מחוצה לה:

לאמר נלכה ונעבדה - משמע שצ"ל לפנינו שכך אומרים נלכה ונעבדה ואין אמירה אלא בעדים אלמא צריך עדים לכל אחד ואחד שיעידו עליהם מה שאמרו וה"נ צריך התראה לכל א' וא' מהם:

חולקין עיר אחת - בתחלה כשחלקו ישראל את הארץ היו רשאין ליתן ולחלוק עיר א' לב' שבטים כגון אם אירע להם עיר בתחום ומקצת מושכת לתחום אחר שבט אחד נוטל

חלק באותו קצת הארץ ע"פ הגורל נחלקה הארץ אם נפתלי עולה תחום גינוסר עולה עמו דהכי אמרינן בב"ב בפרק י"נ ומנחילין (דף קכב.):

אין חולקין - אלא כולה של אותו השבט שרוב' בתחומי':

מאי לאו אע"ג דמדיחיה מאותה עיר - אם יהיו מאותו שבט נעשית עיר הנדחת ואי לא לא שאם אינו מאותו שבט שהודחו אלא משבט אחר שבעיר אינו בסייף אלא בסקילה אלמא אפשר שיהו מן אותה העיר ולא מאותו שבט וה"ד כגון שחלקו עיר אחת לשני שבטים:

לא - לעולם אימא לך דאין חולקין והיכי משכחת לה מאותה עיר ולא מאותו שבט כגון דנפלה למדיחיה בירושה מקצת העיר ע"י בת יורשת נחלה:

ערים תשע מאת שני השבטים האלה - ממטה יהודה וממטה שמעון נטלו ט' ערים ונתנום ללוים:

מאי לאו דשקל מהאי ד' ופלגא - שהיתה עיר א' של יהודה ושמעון ונטלו מהם אלמא חולקין עיר אחת לשני שבטים:

ה"ג לא ד' מהאי וה' מהאי:

א"ה לפרוש פרושי - הי נינהו שבט דשקיל מיניה ה' והי נינהו דשקיל מיניה ד' ואמאי כתיב ערים תשע מאת שני השבטים משמע דבשוה שקל:

דף קיב.

קשיא - לשון הפסוק קשה לתרץ למ"ד חולקין אבל לא מיתותב:

גרידי - בדל"ת נמשכין וכן גריס רבי בכוליה הש"ס מגריד גריד ונ"ל שהוא לשון גרידא דמפרשינן יחיד על שם שהוא יחיד משוך ומופרש הוא מן הכל ואין לאחרים סביביו ולשון ארמי הוא ואין דומה לו בפסוק (ודומה לו) אבל גורדו ומעמידו על גלדו (ר"ה ד' כז:) הוא לשון עברי ודומה לו בפסוק (איוב ב) ויקח לו חרס להתגרד בו בדל"ת ופי' לשון חטיטה שמחטט וגורד בסכין או בכל דבר וגורר ברי"ש לשון עברי הוא כמו (שבת ד' כב.) גורר אדם מטה כסא ושלחן וכן (ב"ב ד' פו.) היה מגרר ויוצא מגרר ויוצא:

בתר נפשייהו גרידי - ומעשיהם מעשה ואדוקים ביותר הואיל ומעצמם הם נדחין ודין הוא שיעשה עיר הנדחת:

אבל הנך דהודחו בתר נשים וקטני גרידי - שאין אדוקים כ"כ:

היכי עבדינן - היאך נעשין רובא נדחים הואיל דצריכין עדים והתראה לכל אחד ואחד:

דנין וחובשין - כשרואין ב' או ג' מהם עובדים ע"ז לא יסקלו אותן ומניחין כל האחרים מלסקול אלא דנין אותם לסקילה וחובשין אותם בבית הסוהר וכן עושין עד שרואין אם מצטרפין לרובא וחוזרין ודנין אותם דין אחר להריגה ומאבדין את ממונם:

ומענה את דינם - שלאחר שנגמר דינם אתה משהה אותם ומענה את דינם:

דנין וסוקלין - עד חציין דמחזקינן להו כיחידים ודנין וסוקלין ומחציין ואילך נתברר הדבר למפרע שהודחו רובא והוו בסייף וממונם אבד ומחציין ואילך אי אתה רשאי למשכן למיתה חמורה:

ור"ל אמר מרבין להם בתי דינין - לאו משום דאין דנין ב' ביום אחד דהא אמרת בפרק נגמר הדין (לעיל מו.) דבמיתה אחת דנין אלא משום דנפישי עדים לכל אחד ואחד ואין פנאי לחקור כל אחד ואחד ביום אחד מרבים להם בתי דינים כדי שתתקבל עדותן ביום א' ויגמור דין כולם ביום אחד:

לשעריך - לב"ד שבשעריך דהיינו סנהדרי קטנה:

ואי אתה מוציא - אלא בסנהדרי גדולה:

אלא מרבין להם בתי דינין ומעייני בדיניהם - אם הוו מרובים ואם הודחו רוב' מעלים את כולן לב"ד הגדול:

כמה יהא בעיר - משנה בהשותפין:

ויהא כאנשי העיר - ליתן בצורכי העיר:

למיהוי כבני מתא - שיהא נקרא כבני העיר אין נקרא בפחות מי"ב חדש אבל להקרות מיושבי העיר כיון ששהה ל' יום נקרא מאנשי העיר וקרינן בהו את יושבי העיר ההוא:

והתניא - בניחותא:

המודר הנאה - שאומר הרי עלי קונם אם אהנה:

החרם אותה פרט לנכסי צדיקים שבחוצה לה - שאם היו צדיקים דרים בתוכה והוי להו נכסים מופקדים במקום אחר ביד אחרים אין מחרימין אותן אבל נכסים שיש להם באותה העיר מחרימין אותן וטעמא מפורש לקמן:

אמר ר"ש מפני מה וכו' - בכל דוכתי דרש ר"ש טעמא דקרא:

ה"ג אמר מר ואת כל (שללה) אשר בה לרבות נכסי רשעים שבחוצה לה:

אמר רב חסדא ובנקבצין לתוכה - נכסי רשעים הקרובין לעיר שיכולים לקבצם לתוך העיר באותו יום עצמו שכונסין שלל העיר לרחוב לשורפן הן אבודים עמה אבל רחוקים דאין מגיעין לעיר אינן אבודים ודוקא שכבר היו לתוכה אלא שמעכשיו היו מופקדים ביד אחרים אבל לא היו מעולם בתוכה כגון דנפלה להם בירושה לא קרינא ביה שללה ואין הממון אבד:

אלא דידהו - דבני עיר הנדחת ומופקדים הם בעיר אחרת:
הא אמרה - רב חסדא ובנקבצין לתוכה והא אין נקבצין:
דקבל עליו אחריות - בני עיר הנדחת:
כמאן דלא פליגא - א"א לכזית בשר בלא שחיטה ואפילו שחטה משחט אין בשחיטתו כלום דלא לשחיטה קיימא אלא למיתה ושחיטתה זו היא מיתת הבהמה ואין היתר אפילו החצי שאין של עיר הנדחת דכי שחט לסימן דעיר הנדחת אינו שוחט אלא ממית ולא מהניא ביה שחיטה:
עיסה - כל אימת דבעי פליג לה ואין חלק של עיר הנדחת מעורב בו:
ל"ש שחטה משחט ל"ש קטלא מקטיל - דבין בשחיטה ובין בהריגה קרינא ביה לפי חרב דאפילו שחטה מיתה בעלמא היא ולא מהני מידי או דילמא לפי חרב היינו שלא כדרך שחיטה אבל דרך שחיטה מהניא לה לטהרה מידי נבילה דנהי דלאכילה איתסרה ואיסור הנאה הוא אבל תיהני לטהרה מידי נבלה:
שיער נשים צדקניות - שבעיר הנדחת מהו אי הוו בכלל ואת כל שללה תשרף או לא:
רשעניות - פשיטא לן דישרף עם שלל העיר:
תלישה - שצריך לגלחה:
פיאה נכרית - גדיל של שערות דעלמא שעושין לנוי קא מבעי ליה לרב יוסף אם של צדקניות הוי:
מחובר בגופה - שנקשר בה:
כגופה דמי - וכשם שאין שורפין מלבושין שעליהן שהרי צדקניות הן כך אין שורפין אותו גדיל:
דתלי בסבטא - תלה אותו גדיל ביתד ואין קשורין בה עכשיו:
כיון דעיילא ונפקא - רגילה לקושרה תדיר אף על פי שלא קשרתו עכשיו כל מקום שיהא שם נדון כמלבוש שעליה דכל שעתא דעתה עליה וכשאר מלבושין דמי:
רחובה מעיקרא משמע - רחובה שהיה לה מתחלה ולא שעושין לה רחוב עכשיו:

דף קיב:

היו בה קדשי מזבח - כגון עולות ואשמות של רשעים בתוכה נהי דלא קרינן בהו את כל בהמתה לפי חרב דהא לא בהמתה היא אלא בהמת שמים אלא מאיסותא הוא להקריב קרבנות של רשעים הללו שהודחו הלכך ימותו כונסין אותן לכיפה ומאכילין אותן שעורין עד שכריסן נבקעת דאפילו דמיהם אסור כדלקמן:
שנאמר כליל לה' אלהיך ל"ג:

ר"ש אומר וכו' - לקמן מפרש טעמא:
זבח רשעים תועבה - ואפילו דמיהן אסורין:
ור"ש הוא דאמר - בהזהב (ב"מ נו:) קדשים שחייב באחריותן ממון בעלים הוא ויש בהם אונאה הלכך לענין עיר הנדחת נמי ממון . בעלים הוא ודייניהו לפי חרב כשאר בהמות שבתוכה והלכך אסורין דמיהן בהנאה והאי דקאמר ימותו ולא אמר שיחרימו אותה עמהם משום כבוד שמים:
ואליבא דרבי יוסי הגלילי דאמר - בפ"ק דב"ק (ד' יב:) ומעלה מעל בה' לרבות קדשים קלים שהם ממונו והואיל וממונו הם אסורים בהנאה דאפילו דמיהן בהמתם מיקרו אבל קדשי קדשים אמאי ירעו דהא ודאי הם עצמם אינם קרבים דזבח רשעים תועבה אלא ירעו עד שיסתאבו וימכרו ויפלו דמיהם לנדבה:
אי הכי מדתני סיפא וכו' - דקא מפליג בין קדשי מזבח לקדשי בדק הבית:
ליפלוג וליתני בדידה - בקדשי מזבח עצמן בין קדשים קלים לקדשי קדשים:
דלמיתה אזלא - כדאמרינן (תמורה ד' טז.) חמש חטאות מתות:
לא פסיקא ליה - למיתני קדשי קדשים דעיר הנדחת ירעו דכיון דמתו להם אותם רשעים אי איכא חטאות שהפרישו בחייהם אזלי למיתה דכל חטאות שמתו בעליהם מתות במסכת הוריות (ד' ו.) מפרש טעמא אבל שאר קדשי קדשים כגון אשמות שמתו בעליהם ירעו:
דאיתנהו בעינייהו - דהן עצמן ודאי אינן קרבים משום זבח רשעים תועבה:
אבל הכא - דאיכא למימר ירעו ויפלו דמיהם לנדבה:
כיון דאישתני - ליכא הכא זבח רשעים תועבה:
ולא בהמת בכור ומעשר - שאם היו בה בכורות או מעשר בהמה שהוא של ישראל וחלבו ודמו קרב אין מחרימין אותו עמה דלא מיקרי בהמתה:
שלל שמים הוא - ומשללה נפקא:
אלא בבעלי מומים - שאין בהם חלק לגבוה אלא נאכלין לבעלים שללה נינהו אמאי אין מחרימין אותן עמה:
לעולם בבעלי מומין - ואפ"ה אין נשרפין עמה דדרשינן לקרא הכי בהמתה למי שנאכל לבעלים בתורת בהמתם יצאו אלו שיש להם שם לווי שאין נאכלים בתורת בהמתם שאין אומרין בהמת עיר הנדחת אלא בהמת בכור ומעשר של עיר הנדחת:
ופליגא - הא דרבינא אדשמואל דאמר שמואל עלה דהא מילתא דר"ש כי הוה קשיא לן במאי עסקינן הוי מתרץ הכי הכל קרב והכל נפדה:

מאי קאמר ה"ק כל - שהוא קרב לגבוה כשהוא תם וכשהוא בעל מום צריך פדייה כגון שאר קדשים קלים חוץ ממעשר בהמה ובכור הנהו משללה נפקא דאין מחרימין אותם עמה דהואיל וצריכי פדייה במומן שלל שמים קרינן ביה ופליג עליה דת"ק דאמר קדשים קלים ממון בעלים הוא:

וכל שקרב כשהוא תם ואינו נפדה כשהוא בעל מום - אלא נאכל לבעלים כגון בכור ומעשר ההוא לאו שלל שמים מקרו ואפילו בתמותן ולא מצי למפרך והא בתמותן שלל שמים הוא שהרי נאכל במומו והלכך אצטריך בהמתה למעוטי בכור ומעשר תמימים דמשללה ליכא למעוטינהו והיינו פליגא דאיהו מוקי לה אפילו בתמימים דקסבר בכור ומעשר בעלי מומין בהמתה קרינא ביה ובסייף:

תרומה ביד ישראל - שעדיין לא נתנה לכהן דאפילו אותו ישראל רשע הוא תרומה שבידו אינה נשרפת עם שאר שללה דהא לאו דידיה הוא דשמא היה נתנה לכהן צדיק שבחוצה לה הלכך אינה נשרפת דהיינו כפקדון דעיר אחרת ואתנהו בגוה דאמר לעיל דמותרין ונהי דבאכילה לא שרינא לה דשמא היה נתנה לכהן רשע שבתוכה הלכך ירקבו אבל תרומה ביד כהן דממוניה הוא תשרף:

וקתני יגנזו - אע"ג דממוניה הוא לא אמר תשרף:

אלא תרומה ביד כהן - דממוניה הוא ולא מזלזלינן בה כולי האי הואיל וקדש הוא:

לכהן שבעיר אחרת - כלומר לכהן שלא הודח עמהן:

אבל בגבולין - שאין לה היתר אכילה אלא בפדייה ד"ה פטורה מן החלה דממון גבוה הוא ל"א אבל בגבולין דאין לה היתר אכילה בשעת חיוב חלה דהיינו בשעת גלגול העיסה לא קרינא ביה ראשית עריסותיכם (במדבר ט"ו:כ') ואפילו פדאה לאחר מיכן פטור מן החלה:

י' דברים נאמרו בירושלים - בפ' מרובה (ב"ק פב:) חשיב להו:

אלא בעיר אחרת ואסקו לגוה - שהיה אותו מעשר שני של אחד מבני עיר הנדחת והעלו אותו לירושלים קודם שהודחה ואח"כ הודחו אם כן אמאי יגנזו לשתרו נמי באכילה דהא קלטינהו מחיצות דהיינו חומה:

אלא לאו בגבולין - ולא מטו ליה וקתני יגנזו ואינו יוצא לישרף בתמיה:

ואם איתא - דבגבולין לד"ה ממון גבוה הוא לשתרי נמי באכילה אלא לאו ממון הדיוט הוא ונהי דבשריפה לא משום זילותא:

לעולם דעיר הנדחת ואסקיה לגוה - ודקאמרת לשתרו נמי באכילה דהא קלטוהו מחיצות:

הכא במאי עסקינן כשנטמא - דלאו בר אכולי בטומאה הוא דכתיב (דברים כ"ו:י"ד) לא בערתי ממנו בטמא ולקמן פריך מאי איריא עיר הנדחת אפילו בחוצה לה:
ואפילו בירושלים - לאחר שנכנס ואע"ג דדרשינן (שם יד) כי ירחק ממך המקום וצרת הכסף בידך ברחוק מקום אתה פודה וצר ולא בקרוב מקום:
ואין שאת אלא אכילה - וה"ק קרא כי ירחק ממך המקום או כי לא תוכל לאוכלו שנטמא וצרת הכסף בידך:
בלקוח - שכבר הוציאה בהוצאה לכסף מעשר ונתנוהו ביין ושכר ובשר ונטמא אותו לקוח דההוא לית ליה פדייה וכי קאמר ר"א במע"ש גופיה שהעלה פירות מע"ש לירושלים ונטמאו:

דף קיג.

וליפרקיה לכוליה - ומשני כר"י דאמר לא אלים למתפס פדיונו בההיא מנה גופא במס' מעשר שני (פ"ג מ"י) והיינו נמי מעשר שני דקאמר יגנז בקבורה:
אלא לעולם - במעשר שני דעיר הנדחת טהור ואסקוה לגוה ודקאמר לישתרי באכילה דהא קלטוהו מחיצות אחר שנכנס לחומת ירושלים: דאמר רבא בשחיטת חולין פ' בהמה המקשה (חולין דף סח):
מחיצות לאכול דאורייתא - מן התורה מצוה לאכול לפנים מן החומה:
אבל מחיצות לקלוט - שיהיו מחיצות קולטות בין לענין פדייה בין לכל ענין מדרבנן הוא וכי גזור רבנן דתיהני קליטת מחיצות למעשר דשוב אינו יכול לפדותו ולענין עיר הנדחת נמי שלא יהא בשריפה היכא דאיתנהו מחיצות:
דכתיב ואבדתם - את שמם מן המקום ההוא וגו' וסמיך ליה לא תעשון כן לה' אלהיכם ובמזוזה הואיל וכתיב בה אזכרות אי אפשר לשריפה משום קרא דלא תעשון כן ואנן בעינן שללה וליכא דהאי שלל שמים הוא:
כלל בעשה ופרט בלא תעשה - כגון והיתה תל עולם כלל דאפילו גנות ופרדסים לא תעשה אלא תהיה תל עולם שהוא עשה לא תבנה עוד בנין בתים והוא לא תעשה אין דנין אותו בכלל ופרט לומר אין בכלל אלא מה שבפרט דלא תעשה פירוש הוא כלומר והיתה תל עולם לבנין קאמר אבל לגנות ופרדסים שרי אלא תרי מילי קאמר קרא דלא אמרינן פירושי קמפרש אלא מילי מילי קאמר והיתה תל עולם לגנות ופרדסים לא תבנה עוד כל בנינין שבעולם ואפילו לגנות ופרדסים לא תבנה עוד ודרשינן ליה לדבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא ולומר

בנין בכלל היה ולמה יצא להקיש לך מה בנין מיוחד שהוא ישוב בני אדם אף כל בנין כגון גנות ופרדסים (לישנא אחרינא) ור' יוסי הגלילי סבר אין דנין כר' אבין ודריש הכי והיתה תל עולם מכל מילי שלא יעשה בה שום דבר ולא תבנה עוד דמשמע בנין בתים אשמועינן לאו בבנין בתים וגנות ופרדסים איסור עשה הוא דאיכא. כך שמעתי:

ר"ע סבר דנין - דלא כר' אבין:

דכ"ע אית להו דר' אבין - ואפילו ר"ע והא דקאמר דעיר הנדחת נעשית גנות ופרדסים לאו משום דבעלמא לית ליה דר' אבין דודאי מלתא קא מפרשי והיתה תל עולם במאי בבנין בתים דלא תבנה עוד לא משמע ליה בכל בנינין דקסבר עוד לכמו שהיתה משמע כלומר לא תחזור ולא תבנה עוד משמע כגון שהיתה מתחלה לא תבנה עוד אבל נעשה גנות ופרדסים:

ומר סבר עוד לגמרי משמע - כגון דאמר לעולם ועד ועוד לשון ועד הוא שלא תבנה לעולם לשום דבר לא לבנין בתים ולא לגנות ופרדסים לא תבנה עוד:

מחוברין מותרין - דתקבוץ ושרפת אמרה רחמנא מי שאינו מחוסר אלא קביצה ושריפה יצא זה שמחוסר תלישה וקביצה ושריפה:

וכל אשר בה - אפילו אילנות מחוברין אשר בה נאסרין:

ה"ג וישבע יהושע לאמר ארור האיש וגו' - וקרא קדריש ואזיל בבכורו ייסדנה ובצעירו יציב דלתיה וכשיעמיד דלתיה ימות בנו הקטן:

לא יריחו על שם עיר אחרת - שלא יבנה יריחו ויסב שמה על שם עיר אחרת ולא עיר אחרת על שם יריחו שאפי' בנה עיר אחרת וקראה יריחו אסור לבנותה שאפי' שם יריחו ימחה לעולם וכתיב בימיו בנה חיאל בית האלי את יריחו בימיו של אחאב ועל שעבר על האלה קרי ליה בית האלי:

את יריחו - ולא יריחו עצמו בנה אלא עיר אחרת על שם יריחו שקראה לה יריחו ולא אתפרש הא מנלן:

באבירם בכורו יסדה - אבירם רשע כשמת אבירם הרשע לא היה לו לחיאל ללמוד שלא לבנות את יריחו:

אבירם ושגוב מאי עבוד - דקרי להו רשעים:

איני יודע ששגוב צעירו - מילתא באנפי נפשיה הוא ולמדרשא ממשמע שנאמר באבירם בכורו איני יודע ששגוב צעירו אלא מה ת"ל שגוב צעירו שהיה קובר והולך מאבירם ועד שגוב שהוא צעיר מכלם:

אחאב שושבינו - אוהבו של חיאל היה אחאב:

בי טמיא - וי"א בי טעמא בית האבל שמטעימים אותו בדברים לנחמו ובכמה דוכתין כתיב בבראשית רבה טמיא בלא עיי"ן לשון אבל:

על כל תלם ותלם - שורה וערוגה ומקום גבוה הוא:

ולא שביק מיטרא מיזל ומסגד - שהיה הלכלוך הולך וגדל מרוב הגשמים הבאין לעולם שאין מניחין ליל להשתחוות לעבודת כוכבים מתוך דרכים מלוכלכות בטיט:

מיד ויאמר אליהו חי ה' אם יהיה השנים האלה מטר וגו' - האי קרא סמוך לקרא דחיאל בית האלי:

אקלידא דמטרא - מפתח של מטר:

כיון דחזא - הקב"ה דאיכא צערא בעלמא א"ל הקב"ה לאליהו לך צרפתה לגלגל הדבר שיחזיר לו מפתח של מטר כדקא מפרש ואזיל:

שלש מפתחות לא נמסרו ביד שליח - על אוצרו של הקב"ה יש מפתחות ומסרם ליד שלוחים הממונים אבל ג' מפתחות יש לו בידו שלא מינה שליח עליהם מבראשית אלא בידו הם ולא רצה למסור שליח עליהם וקאמר הקב"ה לאליהו אותם ג' מפתחות עכבתי בידי מבראשית ולא מניתי שליח עליהם אלא אותך שעשיתי ממונה על אחת מהם ועתה תשאל מפתח שני יאמרו שנים ביד תלמיד ואחד ביד הרב:

דכתב לך הראה אל אחאב ואתנה מטר - ולא כתיב ותן מטר:

דטרקיה לגליה - שסתם שער שלו ואבדיה למפתחיה כך עשה אליהו נעל לשערי מטר ולבסוף אבד המפתח של גשמים שלא נפתח השער של מטר על ידו:

אבא אליהו - חביבי וגדולי:

דף קיג:

היה קפדן - שכעס על אחאב ואמר חי ה' אם יהיה השנים האלה טל ומטר:

איכסי' מיניה - שהיה רגיל למיתי לבי מדרשו כל יומא ולא אתא בתלתא יומי:

א"ל - ר' יוסי:

הא דקמא דקא קפיד מר - הרי על דבר זה שאמרתי עליך קפיד שלא באת אלי ג' ימים מקפדנות שקצפת עלי:

מפני הרעה - קודם שתבא הרעה הצדיק נאסף מכלל דכיון שמת הרעה באה:

אבל צדיק בא לעולם פסקה הרעה שנאמר זה ינחמנו: